De Tweede Ronde. Jaargang 20

bron
De Tweede Ronde. Jaargang 20. G.A. van Oorschot, Amsterdam 1999

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_twe007199901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

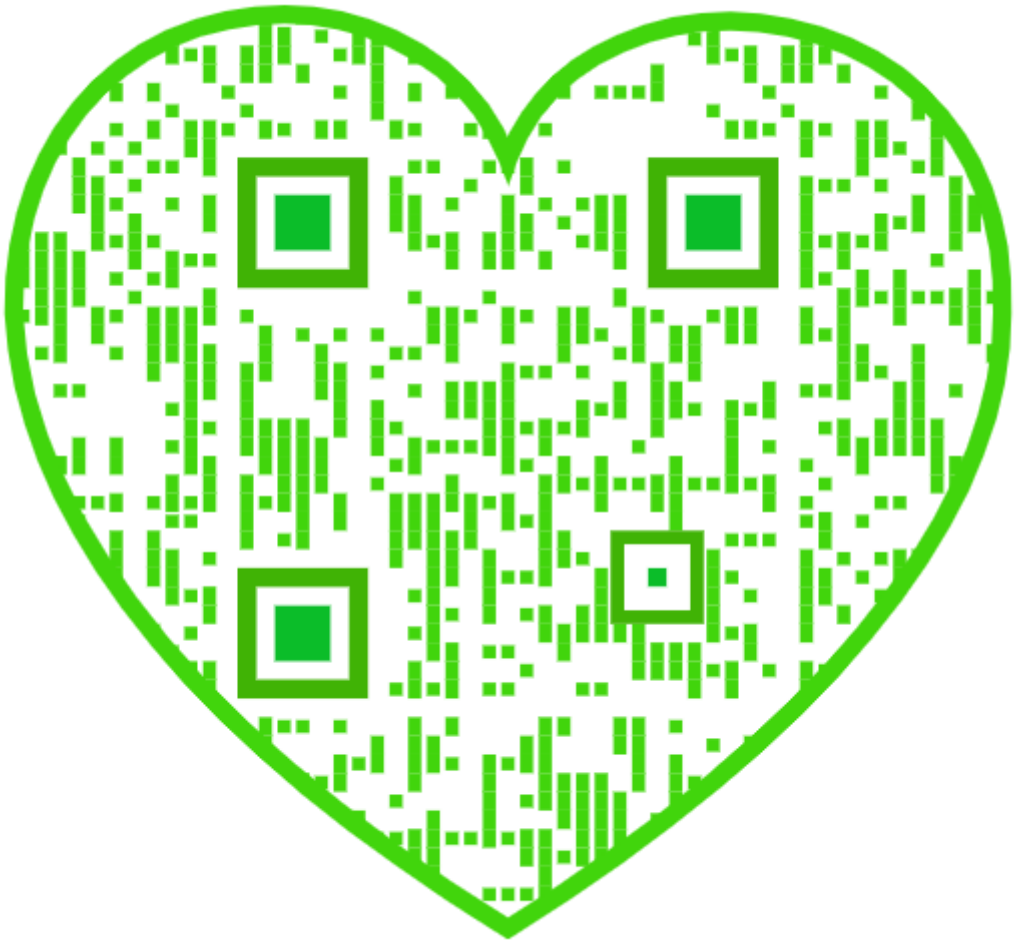

[De Tweede Ronde 1999, nummer 1]

Voorwoord

Brazilië is het grootste land van Zuid-Amerika, groter dan het werelddeel Australië (met een tien maal zo grote bevolking). Dit immense Derde Wereld-land, met zijn futuristische hoofdstad Brasilia, is in ons deel van de wereld vooral bekend vanwege samba, carnaval, voetbal en tangaslip. Het is ook de sensuele multiraciale mengcultuur van Indianen, Europeanen en Afrikanen, met exotische secten, schrille tegenstellingen tussen arm en rijk, vliegende inflatie, maximale bureaucratie en corruptie, bruut geweld, krottenwijken, zwerfkinderen, een regenwoudgebied dat miljoenen jaren oud is en nu wordt kaalgeslagen en een woestijn dreigt te worden zo groot als West-Europa. Een derde deel van de bevolking weet met bewonderenswaardige vitaliteit en vindingrijkheid te overleven onder het bestaansminimum. Analfabetisme is algemeen onder de armen. In andere sectoren van de samenleving laat de modale Braziliaan zich er niet graag op betrappen ooit een boek te lezen. En toch zijn er in deze eeuw Braziliaanse schrijvers opgestaan die tot de wereldtop behoren, en die door het gedreven ambassadeurswerk van August Willemsen in ons land de reputatie hebben die hun toekomt: Drummond de Andrade, Machado de Assis, Graciliano Ramos, Guimaraes Rosa.

We zijn Willemsen dankbaar voor zijn bijdrage aan dit Brazilië-nummer (in *Essay*). Maar de gastredactie is verzorgd door twee jongere Brazilië-kenners, Hermien Gaikhof en Bert Meelker, die samen tekenen voor het verzamelen van het materiaal, de inleiding bij de opgenomen kopij (in *Essay*), en bovenal voor *alle vertalingen* in dit nummer, zodat dit niet bij de afzonderlijke teksten behoefde te worden vermeld. Uit hun keuze van verhalen en gedichten zal duidelijk worden dat er, ook buiten het werk van de eerder genoemde grootmeesters, nog veel verrassends te ontdekken is in de bonte tuin van de Braziliaanse literatuur.

Het *Nederlands proza* in dit nummer bestaat uit drie verhalen van beproefde medewerkers: Arjaan van Nimwegen, Jan Schotte en L.H. Wiener. In *Nederlandse poëzie* zijn drie nieuwe namen te signaleren: Jan van der Haar, Marijke Hanegraaf en Marianne Los; van Bart Plouvier publiceerden we tot dusver alleen proza. *Light Verse* biedt de gebruikelijke verscheidenheid aan hilarisch materiaal; Gé van den Bovenkamp en Drs. P hebben hun bijdrage afgestemd op het thema Brazilië. Tot slot een excuus aan de lezers voor de bescheiden omvang van dit nummer; na de niet eerder vertoonde dikte van het Nabokov-nummer moesten we ons dit keer beperken.

Redactie

Nederlands proza

God ziet niets
Arjaan van Nimwegen

Gewetensnood is een gevoel voor de mensen die er de minste redenen voor hebben: degenen die genoegen nemen met één Boek. Wetten en zeden zijn geruststellende namen voor angst en fatsoen, een houvast in de baaierd. Ik ben op een windstille plek van de samenleving terecht gekomen, ik bezit een gerieflijk huis en een goedgeordende boekenkast. Voldaan glijdt vaak mijn blik langs de geplastificeerde, linnen, of - als ik ze te pakken kon krijgen - leren ruggen. Ik denk niet dikwijls meer aan N. Hooguit even als ik een bijzonder bevredigend stuk roofgoed keurend op de hand weeg. N.'s hoge lach klinkt dan over mijn schouder. Ik huiver en pak deel 2 van Slauerhoffs *Verzamelde Gedichten.* Het valt vanzelf open op pagina 917. *Ik deins niet voor de grens*, zo staat het er.

Nu steel ik niet meer, vanzelfsprekend niet. Ik heb andere manieren om goedkoop aan boeken te komen. Bovendien begint mijn huis al aardig vol te raken. Geen nieuwe kasten, dat schept maar onrust. Schiften, zuiveren, het boekenbezit terugbrengen tot de kern, die een steeds scherpere afdruk moet zijn van mijzelf. Uitdunnen en indikken. In feite verricht ik de handelingen van vroeger in spiegelbeeld: ik geef boeken weg. Ik deel mijn bezit met de maatschappij, zoals die mij indertijd gratis, zij het ongewild, voorzag van haar eigen papieren sedimenten. Alles keert terug tot de bron en ik maak de cirkel rond. Het gevoel daarbij lijkt op de oude kleptomanensensatie, of maak ik mezelf dat maar wijs? Wij kunnen ons emoties herinneren, maar daarmee *voelen* we ze niet opnieuw.

Perioden zijn er om af te sluiten. Dat stemt weemoedig maar voldaan. Het leven is hanteerbaar, zolang je je er niet door laat meeslepen.

Toch bekruipt me een onverklaarbare huiver bij sommige herinneringen aan mijn vrolijke criminele ontwikkelingsfase. Woorden zijn er niet veel voor, maar in vervallen kraakpanden, in gesloten inrichtingen en ontwenningsklinieken zal dat barre gevoel vast wel herkend worden.

Ik was onbemiddeld in die dagen. Mijn meubilair had ik gekregen en ik verlangde naar boeken. Die kon ik niet kopen. De rode

waarheid dat alle bezit diefstal is, zou in mijn situatie uiteindelijk haar bevestiging krijgen.

Het is al dertig jaar geleden. Ik woonde in een middelgrote gemeente en studeerde in de naburige provinciehoofdstad voor de MO-akte Nederlands. Met mijn voormalige klasgenoot N., die dezelfde cursus volgde, had ik een intensief studiecontact. Hij is nu docent en *decaan* aan een scholengemeenschap in Brabant en beschikt daar, naar eigen zeggen, over een kamer met een intercom-installatie, waarmee hij in voorkomende gevallen alle klaslokalen kan beschreeuwen. Soms ben ik daar erg jaloers op.

Maar toen was ook zijn budget nog beperkt. Hij was een slordig ontworpen, lange jongen met flubberlippen en een grote neus. Het zware montuur van zijn bril, in die dagen erg modieus, zijn bolle donkere ogen en zwarte haar gaven hem een broeierig uiterlijk, dat contrasteerde met zijn hoge, overslaande stem. Hij kon heel gillerig lachen, N. Ik dacht vaak dat hij mij bespotte, ook als daar geen sprake van was. Dat kon leiden tot onbehaaglijke twistgesprekken.

Hij was geen echte vriend van me. Het noodlot had ons samen naar de cursus gedreven en daarvan probeerden wij een deugd te maken door samen te studeren, boeken en artikelen uit te wisselen en de literatuur te bespreken. Hij woonde, net als ik, nog thuis. Zijn vader was overleden en samen met zijn twee oudere, nog langere broers nam hij veel licht weg in een kleine, volgepropte woning, waar een mompelende moeder afstand had gedaan van elke aanspraak op levensvreugde.

De broers spraken plat en luid en waren werkzaam in bedrijfstakken die veel smeerolie verbruikten. Hun bejegening van N. hield het midden tussen ontzag en dédain, en hijzelf vertoonde in hun nabijheid onverschilligheid tegenover zijn studie. Hij ging er zelfs plat bij praten. Toen ik eens vroeg waarom hij dat deed, wist hij nergens van.

Zijn isolement was het mijne, en onze verzwegen wanhoop ging gelijk op. Wij zouden zo graag echte studenten geweest zijn, maar die had je gewoon niet in onze landelijke gemeente. Wij misten elke studentikoze status en bravour, en wisten niets beters te verzinnen dan donkere, stijve kleren te dragen en verveelde gezichten op te zetten. Allebei hadden we een flodderige regenjas en een paraplu. Wij liepen naar de bushalte, op weg naar *college*, zoals wij het koppig bleven noemen, en zorgden ervoor dat onze paraplu's precies tegelijk op de stoep tikten en dan met een zwaai even hori-

zontaal in de lucht bleven hangen voor de volgende stap. Dat was alles. Twee studenten, je zag het duidelijk. En dan gingen we boeken stelen. Maar daarover straks meer.

Zodra onze gesprekken niet de studie betroffen, kwam er een mistbank opzetten waarin wij tastend en onwillig ronddwaalden.

'Schaak jij eigenlijk?' vroeg ik.

Nee, en hij wou het graag leren. Dat was een uitkomst. Binnen drie maanden versloeg hij me, en twee maanden later kon ik zijn combinaties al niet meer volgen. Hij was intelligent en fanatiek en ondanks de goede verstandhouding kon hij een triomfantelijk, licht honend lachje nooit onderdrukken als mijn vaardigheden, voornamelijk gebaseerd op *Oom Jan Leert zijn Neefje Schaken*, weer eens ernstig tekortschoten. Dan haatte ik hem. Maar ik zei er nooit iets van. Ik had tenslotte niemand anders.

Een paar ochtenden in de week werkte ik bij boekhandel B. In de eerste week stond ik de klanten zo schutterig te woord dat mijn werkzaamheden werden teruggebracht tot het bestellen en administreren van boeken in het *kantoortje*, een glazen hokje vol nietmachines en facturenprikkers dat ik deelde met een oudere jongeman in een stofjas, wiens houding aarzelde tussen achterdocht en serviliteit. Hij had een kleurloze snor en heette Gerlof van zijn voor- of achternaam, daar ben ik nooit achter gekomen. Ik moest maar gewoon Gerlof zeggen. De eerste week hoefde dat nog niet. Hij zei geen woord tegen me, maar als ik even opkeek van mijn bonnen, zag ik dat hij vanachter de stapels papieren en boeken venijnig naar me zat te loeren.

De zaak werd gedreven door de oude mevrouw B., een strenge, hoog-christelijke vrouw die modderkleurige vesten droeg en een grote deskundigheid op het vlak van de streek- en familieroman bezat. Haar schriele zoon ontvouwde soms een plan tot herindeling en modernisering van de zaak. Op gedempte toon besprak hij dat met de stofjas, telkens verschrikt opkijkend van de plattegrondjes als hij zijn moeder in de buurt vermoedde. Ik werd geacht niets te horen, en in elk geval niets te begrijpen.

'Als u denkt dat dat beter is, meneer B.,' zei Gerlof, 'dan moet u zich daar zeker sterk voor maken. Het zijn andere tijden.'

'Zo is het,' zei B. en zijn brilleglazen fonkelden.

'Laat maar lullen,' zei Gerlof, toen hij de deur uit was. Het was zijn eerste zin tegen mij.

Het ging nooit door. De discussie was door de ruit niet te vol-

gen, maar we hoorden aan de schelle uitschieters van de stem van B. dat hij er alweer niet in slaagde om zijn moeder te overtuigen.

‘Nou moet je opletten,’ zei Gerlof grijnzend.

Door het glas zag ik B. rood worden. Hij klemde zijn dunne lippen op elkaar en richtte een woeste blik op de ruit van het kantoortje, waarachter Gerlof en ik de confrontatie gespannen hadden gevolgd. Resoluut stapte hij op de glazen deur toe en sloeg hem met een klap achter zich dicht. Het was de eerste en enige keer dat ik iemand werkelijk heb zien stampvoeten. Bam, bam, bonkten zijn kleine voetjes op de planken vloer.

‘Dat vinden jullie leuk, hè? Dat vinden jullie leuk,’ brieste hij. Ik vond het helemaal niet leuk. Wel begreep ik dat er geen reden was om deze werkkring al te ernstig op te vatten.

Vanaf dat moment bestond er een onuitgesproken verbondenheid tussen Gerlof en mij, van mijn zijde gevoed door lamlendigheid. Aan zijn kant vermoedde ik een diepe rancune. Van hem heb ik boeken leren stelen.

Eerst nam hij mij mee naar het magazijntje, waar stapels boekenweekgeschenken van voorbije jaren lagen.

‘Neem maar mee wat je hebben wilt,’ zei hij.

‘Mag dat dan?’

‘Niemand mist ze,’ zei hij. ‘Als je je kop maar houdt.’

‘En andere boeken?’ vroeg ik hebberig.

Hij keek even naar links en rechts om de hoek van de deur.

‘Dat gaat anders,’ zei hij. ‘Dat zal ik je leren.’

Het was een eenvoudige vorm van fraude met de handgeschreven bonnen. Controles waren in dit computerloze tijdperk gemakkelijk te omzeilen, en na een paar weken kon ik een tweede *Pilastro*-rekje op mijn kamer installeren. Het zag er piekfijn uit.

Te veel kon natuurlijk niet, en duurdere boeken, waarvan maar één exemplaar werd besteld, kwamen ook niet in aanmerking. Maar mijn boekenbezit groeide gestaag.

‘Godverdomme, dat wil ik ook,’ zei N. toen ik hem op de hoogte bracht van mijn malversaties. Maar dat kon lekker niet.

‘Als jij nou voor mij de *Verzamelde Gedichten* van Slauerhoff kon regelen,’ droomde hij.

‘Wat dan?’ vroeg ik zakelijk.

‘Dan niks. Die wil ik gewoon graag hebben.’

N. hield van Slauerhoff. Toen ik vroeg of dat met zijn eigen hunkerende ziel samenhing, moet mijn schampere toon hem gekwetst hebben.

‘Lui jij maar,’ zei hij en hij versloeg me daarop vernederender dan ooit met schaken. Hij had gelijk: over zulke dingen konden wij nu eenmaal niet oprecht praten. Maar ik zou hem overtroeven.

De dag daarop bestelde ik onbeschaamd *twee* exemplaren van de cassette met de twee delen Slauerhoff, in strijd met alle voorzichtige instructies van Gerlof. De kopie van de bon gooide ik weg.

Natuurlijk kwam het uit. De boeken kwamen binnen op een dag dat ik niet op de zaak was, compleet met factuur. Navraag bij de uitgever leverde de bon met mijn handschrift op.

‘Zulke dingen kunnen we hier niet hebben,’ zei B. Gerlof stond erbij, hoofschuddend.

‘Waarom doe je dat nou, jongen?’ vroeg hij laf en bang, want hij begreep dat ik over hem ook kon uitpakken. Ik spaarde hem en kon op staande voet naar huis. Slauerhoff zou in twee exemplaren nog jaren op het kleine plankje *Poëzie* in de winkel staan te verstoffen, geflankeerd door Willem de Mérode en Jacqueline van der Waals.

Ik schaamde me diep. Niet om het immorele van mijn daad maar om de knullige uitvoering ervan. Ik wist één ding zeker: nooit zou ik me meer zo laten verblinden door hebzucht of ambitie dat ik de greep op de dingen verloor. Want boeken stelen, dat zou ik blijven doen. Wie eenmaal bloed geproefd heeft, is verslaafd aan de jacht.

N. lachte minder smadelijk dan ik gevreesd had. Ook hij had, zij het dan via mij, de smaak te pakken gekregen. De jacht was geopend.

Het stelen van boeken hebben we vanaf dat moment als een gezamenlijke onderneming opgezet. Die constructie bleek uitstekend te voldoen. Onbevangen converserend wekten wij met onze aanwezigheid in de stillere hoeken van boekhandels minder argwaan dan een nerveuze eenling zou doen.

De schroom die de beginnende winkeldief nog wel eens teistert ontbrak ons geheel. De angst tijdens *de daad* kent twee aspecten: enerzijds het reële gevaar van betrapping, anderzijds de *kick*, de adrenalinestoot die ons al snel verslaafd maakte. De jubelstemming als het weer gelukt was - die in het begin vaak in geen enkele verhouding stond tot de materiële opbrengst - maakte aan alle bezwaren een eind. Na de eerste paar keren werd ons het leven geopenbaard als een kolkende chaos, en het was zaak daar zo veel mogelijk uit binnen te slepen. De wereld was een jachtterrein, waar

wij ongevraagd in geplaatst waren. De enige kans op overleving school in de meedogenloze drijfjacht.

Wij stalen praktisch alles, als het maar met literatuur te maken had, en daarin hadden wij ruime opvattingen. Aanvankelijk stopten we alles in onze binnenzakken, maar binnen enkele weken hadden we economischer methoden ontwikkeld. De voering van onze jassen, die aan de onderkant niet dichtgenaaid zat, speldden we vast en de bodem van de binnenzakken sneden we open. Met tien, vijftien dikke, dure boeken verlieten we als literaire Michelin-mannetjes de winkel, niet meer in staat om onze armen tegen het lijf te houden.

N. heeft eens het financieel record van *f* 250,- ineens gevestigd (en dat waren prijzen van midden jaren zestig) maar ik sloeg kort daarop krachtig terug door in één klap eigenaar te worden van de complete *Anton Wachter*-reeks. Volledige literaire tijdperken werden in een verloren uur binnengesleept, en gaandeweg stelden we voor elke actie met *Knuvelder* in de hand een lijstje op van de meest nijpende leemtes. Van lezen kwam niets. We hadden er eenvoudig de tijd niet voor. Een prettig gevolg daarvan is dat ik nu nog jaren vooruit kan met mijn eigen bibliotheek, ja, soms zelfs aangename ontdekkingen doe van werkjes waarvan de wederrechtelijke inbezitneming me in de loop der tijd ontschoten was.

Het speet ons dikwijls dat de keus beperkt bleef tot de toevallige winkelvoorraden. We hebben nog studie gemaakt van de mogelijkheid om bepaalde begeerde boeken eerst te laten bestellen, ze vervolgens te weigeren en, als ze eenmaal op de schappen geplaatst waren, zonder betaling mee te nemen, maar we lieten dat plan wegens het te grote risico varen.

Onze nog steeds groeiende boekenhonger konden we alleen maar stillen door ons werkveld voortdurend te verleggen. Toen de beste boekhandel ter plaatse, D., leeggeroofd was, teisterden we de firma De W. (de zaak is inmiddels failliet).

Bij B. konden we ons natuurlijk niet vertonen. Veel interessants stond daar trouwens niet op de schappen, afgezien van de twee noodlottige Slauerhoffs. Daarom richtten we ons op de rijkere jachtvelden van de stad waar we onze cursus volgden.

Behalve echte boekhandels hadden ze daar een vestiging van het antiquariaat De S. Wat we daar in een jaar of twee hebben weggesleept vervulde me laatst bij een globale telling nog met ontzag, vooral toen ik me realiseerde dat de meeste van die honderden

delen via de binnenzijde van mijn jas of in een eenvoudige aktentas het filiaal verlaten moeten hebben. Spiegels, camera's en als afschrikwekkend bedoelde bordjes (*Bij elke diefstal lichten wij onmiddellijk de politie in* of het subtielere *Camera's waken over uw* (sic) *en onze eigendommen*) hadden het effect van de vermaning *God Ziet Alles.* Niemand Zag Iets en Wij Stalen Alles.

De vreugde als we naar buiten stapten in die knap zware jassen bleef gelijke tred houden met onze groeiende brutaliteit. Ook de rivaliteit steeg. We spraken per keer af wie er het eerst in bepaalde kasten mocht zoeken, en de jaloezie evenaarde de spijt als we door ruimtegebrek buit moesten achterlaten.

Ik kwam op de praktische gedachten om over de voering heen een forse zakdoek te spelden. Dat verhoogde de capaciteit enigszins, maar ik werd op mijn beurt gepasseerd toen N., in opperste doortraptheid, voor zijn verjaardag van zijn verloofde (die *van niets wist*) op zijn verzoek een tas van het model *city bag* cadeau kreeg. Dit type tas heeft het voordeel dat er aan de buitenkant niet aan te zien is of er iets in zit. De constructie is stijf, de opening wijd, de inhoud verbazend ruim en hij blijft zonder steun rechtop staan. Ik ben een paar dagen beroerd geweest van het besef dat ik zo'n tas nooit zou kunnen betalen, en zelden heb ik het gemis van een lieve verloofde als zo schrijnend ervaren. Het was hartverscheurend om te zien hoe N. de boeken die hem bevielen alleen maar *hoefde te laten vallen* en zo nu en dan wat op te schikken, om de tas, eenmaal vol, met een opgewekt klikje te sluiten, terwijl ik aangewezen bleef op het primitieve prop- en rommelwerk, dat behalve mijn humeur ook de staat van de boeken allerminst ten goede kwam.

Toch hebben we het meestal reuze gezellig gehad, zo samen. De huiver kwam slechts in vlagen, op plaatsen en momenten die met de rooftochten weinig uitstaande hadden. Het onaangename gevoel was nogal vormeloos; het bewoog zich rond het overschrijden van grenzen en het binnendringen van sacrale terreinen die krachtens een geheimzinnig taboe niet betreden mochten worden. Dat taboe was van morele noch legale aard, en de ware achtergrond ervan wilde mij, ondanks ingespannen pogingen tot zelfanalyse, niet duidelijk worden. Als ik er niet stellig van overtuigd was geweest dat dat remmende *pas op*-gevoel met het stelen van boeken te maken had, had het ook aan het weer, de studie of alledaagse ongemakken kunnen liggen.

Eén keer maar was er een direct verband, en dat was ook met-

een de sterkste manifestatie van dat gevoel.

Die middag hadden we de plundering van De S. voortgezet. Verzamelde werken genoten onze voorkeur, en op het moment dat we de twee lichtgroene delen van Slauerhoffs *Verzamelde Gedichten* ontdekten, vergaten we op slag alle afspraken en grepen tegelijk toe. De strafbare situatie waarin we ons bevonden was het enige dat ons van een ordinair handgemeen afhield. N. was groter en sterker, maar ik was sneller.

De rest van de middag en avond brachten wij mokkend zwijgend op college door, de boeken in mijn gesloten tas, die N. zelfs nog eens met de voet zijn richting uit trachtte te schuiven. Zijn blauwe scheenbeen kon nog lang daarna van de mislukte poging getuigen. Bedrog, verraad, lichamelijk geweld: wij deinsden voor weinig terug. Zelden was een stilte zo drukkend als die in de bus terug.

Zoals na elke cursusavond ging ik met N. mee naar huis om een glas bier te drinken. Bedaard liepen wij naast elkaar door het uitgestorven dorp, onze paraplu's tikten academischer dan ooit op de stoeptegels. We wisselden wat algemene mededelingen uit die op hetgeen ons beiden zo koortsachtig bezig hield geen betrekking hadden.

‘Schaken?’ Welja, waarom niet. Het lukte niet erg. N. staarde lange tijd op de stukken. De tas had ik onder mijn stoel gelegd.

‘Ja-ja-ja,’ zuchtte hij keer op keer en ik zag zijn blik de afstand tot de tas schatten. Hij verloor de partij.

Ik leegde mijn bierglas, pakte mijn tas en wilde opstaan om te vertrekken.

‘Hoe doen we dat nou?’ vroeg N.

‘Hoe doen we wat nou?’ snauwde ik.

‘Slauerhoff. Ik vind dat ik recht heb op een deel. We zagen ze tegelijk.’

‘Nee,’ zei ik. Ik schudde met wat ik voor een vastberaden trek om de mond hield het hoofd.

‘Godverdomme,’ piepte N., en hij begon zenuwachtig te lachen.

Ik klemde de tas met boeken tegen me aan toen hij eraan begon te rukken. ‘Blijf af,’ zei ik.

Op dat moment keken we elkaar recht in de ogen en herkenden we tegelijkertijd het mengsel van hysterie, haat, hebzucht en infantiliteit in elkanders blik. Junks had je toen nog niet, zeker niet bij ons in de provincie, en van alcoholisten had ik ook maar een vaag

beeld, maar op dat ogenblik had ik het gevoel dat me een kijkje werd gegund in de beerput die de psyche voor dat soort gevallen reserveert. Oppassen was de boodschap.

‘Goed,’ slikte ik. ‘Neem jij deel één dan maar. We kunnen er tenslotte niet alles voor opofferen.’

Achteraf vermoed ik dat ik liever in het midden liet wat ik niet wilde opofferen: de relatie met N., mijn zelfrespect of ons beider geestelijke gezondheid.

N. knikte en wat hesig namen we afscheid. Over dit soort scènes lazen we alleen in boeken, waarin ze aanmerkelijk minder banaal leken. Het was alles bij elkaar een beschamende vertoning geweest.

We haalden dat moment nooit meer op. Allebei hadden we besloten dat het niet gebeurd was, maar het hing boven het schaakbord en klonk op de achtergrond van onze gesprekken. Toen hij een jaar of twee later naar Brabant verhuisde, nam hij het mee, en kon ik eindelijk opgelucht adem halen. Hij werd leraar, trouwde met zijn verloofde (die van die tas) en schafte zich twee zonen, een auto, een premie-A-woning en lokaal aanzien aan.

Tien jaar daarna stond hij onaangekondigd voor de deur en bracht het weer even mee. Een grote man in een tweedjasje met leren stukken op de mouwen zat bolknakken te roken in mijn kamer. Op zoek naar zijn sigarenknippertje haalde hij zelfs een verdwaald krijtje uit zijn zak. Hij kakelde en gilde en demonstreerde een onwankelbare combinatie van zelfvertrouwen en cynisme.

‘Hoe is dat nou tegenwoordig, les geven? vroeg ik voorzichtig. Zelf had ik het al lang opgegeven.

‘Het zijn allemaal etters,’ zei hij luchtig. Meer wilde hij er niet over kwijt. Wel verhaalde hij van zijn vakanties en van de riante mogelijkheden tot vervroegd uittreden. Toen ik er iets tussen wilde werpen, hief hij zijn hand op, zodat ik verschrikt zweeg. Hij maakte zijn zin af, stak zijn wijsvinger in mijn richting en zei: ‘Nu jij.’ Ik was vergeten wat ik zeggen wilde.

‘Hoe is het met je broers?’ vroeg ik.

‘Ik zie ze nooit meer. Ik kom daar eigenlijk ook nooit meer.’

‘Nee, ik ook niet.’

We waren weggevlucht, ik van mijn *Pilastro*-rekjes en hij van dat benauwde huis vol kleedjes en herten aan de muur en de twee schonkige monteurs. Hij keek mijn comfortabele kamer rond en mat mijn boekenkasten met zijn donkere blik. Ik huiverde.

Die avond, twaalf jaar daarvoor, was ik naar huis gefietst met

deel twee van de *Verzamelde Gedichten* veilig in mijn tas. Het was net of het daar volkomen legaal zat tussen de leerboeken en dictaatcahiers.

Maar al hield ik mezelf ook voor dat de kwestie correct was afgehandeld, ik wist me geen raad met het kleffe gevoel van harmonie en vrede met al het geschapene dat me bekroop. Een suggestie van zinvolheid hing in de nattige straten, en er werd net gedaan of alles een onkenbaar maar onafwendbaar doel diende. Het was stuitend. Mensen, boeken, literatuur en taal leken opeens samen te hangen ‘in een groots verband’, en het rommelige dorp vormde een evenwichtig decor voor een akelig, door hoger hand geregisseerd familiedrama. Het leven was zijn bezielende stuurloosheid kwijt.

Ik kon de beklemming maar met moeite van me afschudden en de volgende morgen bij het ontwaken viel ze weer als een natte dweil over me heen. Er was maar één oplossing. Met opeengeklemde kaken fietste ik naar De W. en stal koelbloedig het eerste deel, dat we nooit hadden durven meenemen, omdat het te dicht bij de kassa stond. Het tweede liet ik staan voor N. (als hij durfde), net als de bijbehorende cassette - met pijn in het hart, maar hij paste niet in mijn zak.

Buiten mengde zich met de gewone euforie een gevoel of ik door het oog van een naald gekropen was. En dat was ook zo. Alles was weer gewoon: een chaos, een luilekkerland, een jachtterrein. Er bestonden geen hinderlijke verbanden, die diende ik zelf naar behoeven te leggen. Rekverbanden.

‘Schaak je nog?’ vroeg ik al die jaren later.

‘Zelden. Ik had de schaakclub onder me, maar dat gaf altijd gesodemieter. Ze sloegen elkaar met de borden de hersens in. Ik heb gezegd: Zoek het zelf maar uit. Er was trouwens geen spel meer compleet.’ Hij moest er hard om lachen.

‘We hebben ook een literaire club. Jezus, man.’ Hij hoestte gierend zijn sigarerook uit.

‘Dan lezen ze hun eigen puberversjes voor. Kritiek willen ze niet horen. Ik probeer het wel eens, dan lees ik wat simpels voor, Andreus of zo, of Van Ostaijen.’

‘Of Slauerhoff?’

‘Of Slauerhoff,’ zei hij bijna zonder aarzeling. ‘Maar dat vinden ze al niks. Ik denk dat ik daar ook maar mee stop. Want wat lees ik eigenlijk zelf nog? Ik koop hooguit één keer per jaar een boek. De belastingalmanak.’

Daar moesten we allebei wel om lachen. Ik liet zijn woorden en zijn gillach de ruimte vullen en wachtte verbeten tot hij weg zou gaan. De kamer zag inmiddels blauw van de rook en die derde borrel sloeg hij toch maar af, want hij moest nog rijden. Ik moest vooral eens langs komen. Daar geloofde hij zelf niet in, dat was te horen. Zijn stem dreunde nog minuten lang na in de kamer. Ik pakte Slauerhoff uit de kast en merkte dat hij naar sigaren rook.

Ik heb, na Slauerhoff, nog heel veel boeken gestolen, samen met N. en later ook wel alleen. Mijn bibliotheek mag er zijn en verschaft me meer genoegen dan wanneer ik alles voor duur geld had moeten kopen. Onaangetast bleef het besef dat men de baaierd slechts kan beheersen door hem te overmeesteren, te bezweren, eigen te maken, te stelen.

Dat ik later nog eens gepakt en zelfs veroordeeld werd was natuurlijk onaangenaam, maar het heeft me geen moment doen overwegen om het ambacht vaarwel te zeggen. Wet, geweten noch fatsoen zijn de ware hinderpalen van de boekendief uit roeping. De echte bedreiging schuilt dieper in hem dan die aangeleerde reflexen; zij raakt de kern van zijn existentie als dief en als mens.

En ook nu - ik steel niet meer, zoals ik zei, maar om andere redenen - ook nu weet ik dat ik op elk moment moeiteloos zou kunnen herbeginnen. In boekwinkels neem ik met een geoefend oog de situatie op, doorgrond geavanceerd camerawerk en fluitende poortjes, lokaliseer feilloos zwakke plekken en knik blij als ik besef dat het nu zou lukken - als ik het zou willen. Maar ik hoef niet meer.

Niet lang geleden was ik in mijn geboorteplaats en besloot ik het pand van boekhandel B. weer eens op te zoeken. De oude pui met de twee etalagekasten aan weerszijden van de deur had plaats gemaakt voor een constructie van kunststof waar je op elke plaats doorheen kon. De enige afscheiding met de straat werd gevormd door een muur van warme lucht uit de airconditioning. Tussen de blazende roosters piepten camera-oogjes en de witte paaltjes bij de ingang hadden gaatjes die vast iets met lasers te maken hadden. Het duurde even voor ik besefte dat het nog steeds een boekhandel was. Mevrouw B. moest dood zijn, op een andere manier zou de jonge B. haar nooit klein gekregen hebben. Zijn naam stond schreefloos onder het woord MANAGER op een deur die er vroeger niet was.

Het kantoortje was weggebroken en de zaak had ook de achter-

liggende schuurtjes en plaatsjes opgeslokt. Er lag verend tapijt op de grond en een paal met richtingbordjes wees de weg naar de rubrieken. Naar alle zijden strekten zich looppaden tussen kastenwanden uit, overgoten door een zacht, indirect licht. Risicoloze barokmuziek onderstreepte de culturele meerwaarde van de onderneming. Ik kon de grauwe knot en het gebreide vest van mevrouw B. hier niet plaatsen.

Ik nam de afslag *Poëzie Ned.* Het was nog steeds een bescheiden kastje, tot mijn opluchting gedomineerd door Benschop en Oosterhuis. Sommige dingen waren niet helemaal veranderd.

En hij stond er nog, Slauerhoff. Eén exemplaar was kennelijk verkocht, maar het andere was dezelfde uitgave van vijfentwintig jaar daarvoor. Ontroerd nam ik de cassette uit de kast, trok deel twee eruit en sloeg het willekeurig open, zoals een christen in twijfel zijn bijbel opslaat in de hoop op een teken Gods. Bladzijde 886:

> *Ik had het leven me anders voorgesteld*,
> *Meer als een spel van nauw betoomde krachten*,
> *Van groote passies en vermetel trachten*,
> *De groote trek, de worstling met geweld.*

Dat kon ermee door. Ik keek om mij heen. Ik was de enige klant in dit doodlopende straatje. Ik had een stevige, ruime diplomatenkoffer bij me. Vanuit de diepten onder mijn middenrif steeg een lang vergeten trilling op die mijn schouders en achterhoofd bereikte tot ik stond te rillen van genot.

Energieke voetstappen achter me brachten de verlossing.

‘Kan ik u misschien helpen of kijkt u wat rond?’ Gerlof.

Hij droeg een lichtgroen pak met een das uit de zwakste periode van de Cobra-groep. Zijn snor was grijs en weelderig.

‘Ik kijk alleen wat.’

Door die halve seconde dat hij me te lang aankeek, wist ik dat hij mij herkende. Ik glimlachte en hij sloeg zijn ogen neer. Hij schaamde zich, voor zichzelf, voor mij en voor de stofjas die hij niet meer droeg.

‘Ik heb deze uitgave al,’ zei ik. ‘Ik kijk alleen even of hij nog net zo duur is.’

‘Zoals u wilt,’ zei hij, draaide zich op zijn hakken om en verdween in een van de zijbeuken van de drukwerkbasiliek.

Ik zocht nog even gericht in *Eldorado* naar een paar favorieten.

Nimmer belijd ik mijn dwaling, mijn zwak. Zo was het maar net. Ik blies het stof van de lichtgroene cassette en schoof hem voorzichtig terug op zijn plek, vermoedelijk tot het einde der tijden.

Ik kocht bij wijze van klein ritueel offer een tijdschrift en voelde me een bevoorrecht mens. En dat ben ik ook. Ik weet waar ik sta. De wereld laait en ziedt om mij heen en ik ben het natuurlijk middelpunt, het serene oog van de cycloon, *saevis tranquillus in undis*, onaangedaan, onaanraakbaar, ongezien door God. En zo hoort het.

Natuurlijk ben ik boekverkoper. Mijn nering loopt bevredigend. Gestolen wordt er bij mij niet.

Het onverwachte
Jan Schotte

> Nous aurons des lits pleins d'odeurs légères,
> Des divans profonds comme des tombeaux,
> Et d'étranges fleurs sur des étagères,
> Ecloses pour nous sous des cieux plus beaux.
> *Charles Baudelaire, La mort des amants*

De klok tegen de gevel van de juwelierszaak gaf aan dat ik op tijd was. Het liep tegen vijf uur en ik stond volgens afspraak bij het standbeeld op het plein, waar de grens tussen zon en schaduw dwars overheen liep.

Ik kende de fotograaf van naam en ik kende zijn werk. Hij was op alle denkbare plekken op aarde geweest en had over de meest uiteenlopende onderwerpen fascinerende foto's gepubliceerd. Maar ik had hem nog nooit gezien. En toch wist ik, toen uit de richting van het station een lange man kwam aanlopen, dat hij het was. Hij bewoog zich voort met zwaaiende armen en benen. Hij droeg een wit zonnehoedje en een slobberig blauw jasje, en een fototas aan een schouderriem. *Profession photographer.* We staken gelijktijdig een hand op. Ik zette de witte honkbalpet af die ik als herkenningsteken had gedragen, en liep hem tegemoet.

We begroetten elkaar.

‘Het is hier warmer dan ik had verwacht,’ zei hij.

Ik gebaarde naar links en zei: ‘Bij Marita kunnen we in de schaduw zitten.’

Het terras van Café Marita zat vol, maar bij onze nadering stonden twee jongens van hun stoelen op en keken me samenzweerderig aan. Ik gaf de oudste mijn pet. Hij bedankte me, zette de pet op en slenterde met zijn vriend weg.

‘Hij heeft twee plaatsen voor ons bezet gehouden,’ zei ik tegen mijn metgezel. ‘Ga zitten. Ik zal wat dorstlessers bestellen.’

Bram Sluiter was een jaar of veertig. Hij was mager en benig. Hij had een innemend gezicht met donkere, intelligente ogen en een vrij grote, scherpe neus. Er zat een spottend trekje om zijn mond. Zijn sluike haar was donkerbruin, bijna zwart.

Ik haalde een grote envelop uit een plastic winkeltasje en legde die op het tafelblad.

‘Wanneer ben je aangekomen?’ vroeg ik.

‘Vanmorgen. Ik blijf een week denk ik. Als ik die plaatjes voor jou heb gemaakt ga ik naar het noorden voor een serie over de wijnbouw. Daar komt binnenkort een artikel over in een tijdschrift. Maar nu eerst jouw klus. Je bent bezig met een reportage over havens, heb ik begrepen?’

‘Ja. De tekst heb ik al opgestuurd, maar hier is een kopie.’

Ik nam het typoscript uit de envelop en schoof het naar hem toe.

‘Ik heb de passages aangestreept waar een foto bij zou kunnen. Het stuk gaat over de vissershavens vroeger, voor zover die er waren tenminste, en de nieuwe havens, aangelegd met europese financiële steun.’

‘Mooi, ik zal het lezen. Nu over míjn bijdrage. Heb je ideeën?’

‘Om te beginnen heb ik een stuk of wat opnamen van de situatie zoals die tot een paar jaar geleden was. Kijk.’

Ik haalde uit de envelop een zestal foto's in kleur en in zwartwit en gaf ze hem.

‘Van het ministerie van binnenlandse zaken. We mogen ze publiceren, maar dat ministerie moet dan wel vermeld worden.’

Hij bekeek de opnamen met kennersblik en tuurde lang naar een foto van mannen en vrouwen die met behulp van ossen en lange touwen een grote open boot het strand op trokken. Hij schudde bijna onmerkbaar het hoofd.

‘Dat ging er verrekt primitief aan toe,’ zei hij. ‘Zo, dus nu hebben ze havens gekregen...’

Hij legde de foto's op een stapeltje.

‘Goed, stuur ze maar weg. En verder?’

‘Ik stel voor dat je in ieder geval de havens in Limação en in Espeto fotografeert. Die worden in het artikel met name genoemd.’ Ik kruiste de plaatsjes aan op een kleine landkaart die ik ook uit de envelop had gehaald.

‘Heb je een auto?’

‘Ja. Op het vliegveld gehuurd. Hij staat een eind verderop in een zijstraatje. Het is hier al net zo moeilijk parkeren als in Amsterdam. Ook dat is welvaart.’

Hij boog zich voorover en bestudeerde de kaart, mompelde wat, maakte aantekeningen in een rood boekje.

Hij stak het boekje in zijn jaszak en zei: ‘Morgenochtend vertrek ik.’ Daarna keek hij me strak aan en vroeg: ‘Wat doe je verder vanmiddag?’

Kennelijk zag hij mijn verbazing, want hij glimlachte verontschuldigend.

‘Niet dat ik beslag op je wil leggen, begrijp me goed. Maar kijk, ik wil naar de hoeren.’

‘O.’

‘Ik wil vanavond een bezoek brengen aan de hoerenbuurt en daar wil ik nu met daglicht alvast heen om me te oriënteren. Ik ken Lissabon eigenlijk nauwelijks. Ik zoek een bordeel waar alleen zwarte vrouwen werken, uit Angola of Mozambique bijvoorbeeld. Ik zoek het Onverwachte, zoals blonde prostituees in een geheim bordeel in Teheran. En in New York heb ik foto's gemaakt in een huis waar alleen maar vrouwen zaten met een lichamelijke handicap - eenbenig, eenarmig, bedenk maar wat. Daar is ook behoefte aan. Ik ben al bijna een jaar bezig met hoeren in hun werkomgeving. Overal waar ik voor het een of ander moet zijn, trek ik daar een of twee dagen voor uit. Het wordt een reportage voor een Amerikaans magazine. Ben jij hier ter plaatse op de hoogte?’

‘Niet wat hoeren betreft.’

‘Maar weet je wél waar ze zitten?’

‘Ik weet de buurt te vinden. Een halfuurtje lopen, misschien langer.’

Hij knikte en dronk zijn glas leeg.

‘Kunnen we nú gaan?’

‘Wil je dan dat ik meega?’

‘Waarom niet. Ik tracteer. Ik zet het op mijn onkostenrekening.’

‘Je méént het!’

‘Jazeker. Ik heb van die Amerikanen een flink voorschot gekregen, en daarnaast kan ik declareren wat ik wil, ze vinden niks gek.’

Hij beschouwde mij als de gids, ook al deed ik niets anders dan hem door de oude stad meeloodsen naar de havenwijk.

Toen we langs het museum voor hedendaagse kunst liepen, wees hij naar een grote blonde man die onze kant uit kwam.

‘Dat is een zeeman. Een Scandinaviër denk ik. We zullen het hem vragen.’

Hij hield de man staande en sprak hem aan. Het bleek een IJslander te zijn, machinist op een vrachtschip. Na wat inleidende beleefdheidszinnetjes zei Bram: ‘Stel dat je veel geld hebt en je wilt een zwarte vrouw. Niet een Noord-Afrikaanse maar een echte zwarte. Naar welk bordeel ga je dan?’

De man kneep zijn ogen halfdicht, monsterde ons beiden.

‘Jullie betalen?’ vroeg hij toen. ‘Dan ga ik mee.’

‘Nee,’ zei Bram. ‘Wij hebben geen geld voor die dure kasten, maar onze baas wél. We moeten voor hem informeren.’

‘En voorproeven?’ grinnikte de IJslander.

We lachten.

Hij zei dat hij in de kroegen hier de naam ‘Inesperado’ weleens had horen noemen. Een chique huis met enkel zwarte vrouwen. Maar waar dat bordeel was, in welke straat, kon hij ons niet vertellen.

‘Ik heb gehoord dat Inesperado betekent: *onverwacht*,’ zei hij nog.

Bram draaide zich met een triomfantelijke grijns naar mij toe.

‘Je ziet het! Ik hoef er niets voor te doen, het komt gewoon op me af.’

Hij wendde zich weer tot de machinist.

‘Nog een vraag, meester. Kun je voor tien dollar drie whisky's kopen, hier in deze buurt? Ja? Alsjeblieft.’

Hij gaf hem een bankbiljet en verzocht hem ergens op onze gezondheid een paar glazen te gaan drinken.

We liepen verder. Doordat we wisten wat we zochten en doordat Bram feilloos aanvoelde welke mensen hij moest aanspreken om nadere informatie te vragen, hoefden we niet lang te dwalen in de klimmende en dalende wirwar van straten en straatjes. We belandden ten slotte in een stille, korte straat, waar aan één kant statige, negentiende-eeuwse panden stonden. De huizen hadden marmeren stoepen. De ramen van de benedenverdieping zaten hoog boven de grond, zodat je niet tussen de gordijnen door naar binnen kon gluren.

Bram nam zijn hoedje af en propte het in zijn zak. Hij noemde Inesperado een bordeel in de categorie speciaal en discreet. Dat kon je zien aan het ontbreken van schreeuwende reclame aan de gevel. De naam stond gecalligrafeerd op een bordje naast de brede voordeur, dat was alles.

We stapten de stoep op en zagen dat de deur op een kier stond. We gingen naar binnen.

Via een kleine vierkante vestibule kwamen we in een marmeren hal met de afmetingen van een zaal. Een monumentale trap voerde naar een overloop met een open balustrade, die op drie meter hoogte rondom liep. In boogdeuren aan beide zijden van de trap en voor de hoge ramen hingen klassiek gedrapeerde fluwelen gor-

dijnen. Hier en daar stonden ranke sofa's en comfortabele fauteuils. Alle stoffering was in rood, zilver en zwart.

Midden in de zaal, onder een kristallen kroonluchter, stond een zware marmeren tafel met gebeeldhouwde poten. Het tafelblad was belegd met een dikke glasplaat, waar gesigneerde foto's onder zaten. De vrouwen waren inderdaad allemaal zwart en hadden zwoele, tropische namen.

In een deuropening verscheen een lange zwarte vrouw. Ze had een zilverwit krullende haardos en was gekleed in een wit broekpak. Een paar tellen bleef ze tussen de gordijnen staan en nam ons met een snelle, taxerende blik van hoofd tot voeten op. Toen kwam ze naar ons toe en begroette ons in het Engels.

‘Welkom heren. Noemt u mij Teresa.’

Haar glimlach leek welgemeend.

Ze ging achter de tafel staan, liet haar zilvergenagelde vingertoppen op de glasplaat rusten.

‘U bent wat vroeg. Het is nu rusttijd voor de meisjes, tot acht uur vanavond. Er zijn er nu niet veel...’

Bram gaf haar geheel in stijl zijn visitekaartje.

‘Ik zou graag een afspraak maken,’ zei hij zakelijk.

Nog steeds vriendelijk glimlachend gebaarde ze naar een zithoek bij een van de ramen.

‘Laat ons gaan zitten,’ zei ze.

Ik hield me wat afzijdig, terwijl Bram haar het doel van zijn komst uiteenzette. Hij wilde later op de avond terugkomen voor foto's. Twee of drie vrouwen, zei hij. Als die een of twee uurtjes zouden willen poseren?

‘Wij hanteren een uurtarief,’ glimlachte Teresa. ‘Wat u in die tijd doet is een zaak tussen u en de meisjes.’ Als hij wilde fotograferen, dan kon hij dat met de meisjes regelen.

Bram vertelde in enkele woorden over de reportage waar hij aan werkte. Ze vroeg voor welk blad, en wierp even een blik op het kaartje, dat ze nog steeds tussen haar vingers had. Hij reikte naar voren, zocht in het stapeltje dure tijdschriften dat op een tafeltje lag, en toonde haar een glimmend nummer van *Women Globe.*

Ze knikte goedkeurend en vroeg of hij dan wél de naam Inesperado wilde vermelden?

Ze ging opeens rechtop zitten.

‘Maar weet u wíe u moet fotograferen? Blue Desire! Natuurlijk, Blue Desire...’

Ze drukte haar handen plat tegen elkaar, bracht ze ter hoogte van haar mond en hield haar hoofd een beetje scheef, als een devote heilige. De zwarte madonna van Guadeloupe.

‘Blue Desire...’ fluisterde ze. ‘Zij is zo mooi... zó mooi! Wacht.’

Ze rees op en liep naar een kleine secretaire, nam de hoorn van een telefoontoestel en praatte even, maar zo zacht dat we niets konden verstaan. Daarna kwam ze weer bij ons zitten en knikte stralend.

‘Zij komt,’ zei ze. ‘U zult zien... Maar ach, hierbij past champagne, vindt u niet? Zal ik een goede fles openen? Ja natuurlijk.’

Ze stond op en liep naar de deuropening vanwaaruit ze ook was opgekomen.

Vijf minuten later daalde de koningin van Afrika de staatsietrap af. Een lange jurk van geel satijn omhulde gedeeltelijk haar prachtige, glanzend-zwarte welvingen.

‘Bedden vol lichte geuren,’ mompelde ik. ‘Divans diep als graftombes. Zwarte Venus...’

Blue Desire ruiste, terwijl ze over de marmeren vloer naar ons toe zweefde. Ik hield mijn adem in. Teresa had niet overdreven, deze vrouw was werkelijk beeldschoon.

Op twee meter afstand bleef ze plotseling stokstijf staan. Haar glimlach bevroor. Ze keek met grote ogen naar mijn metgezel.

‘Maar...’ fluisterde ze. ‘Maar jij bent toch Bram, is 't niet?’

Bram en ik keken elkaar stomverbaasd aan. Het was verbijsterend deze rasechte Afrikaanse schoonheid zo totaal onverwacht Nederlands te horen spreken.

‘Ken je me nog?’ vroeg Blue Desire met glinsterende ogen.

Bram schudde hulpeloos zijn hoofd.

‘Denk na!’ spoorde ze aan. ‘Rembrandtplein! Casa Toledo!’

Bram liet hoorbaar zijn adem ontsnappen.

‘*Niala*!’ zei hij. ‘Zo heet je toch? Niala?’

‘Nu niet meer, maar toen wel... Dus je kent me nog. Ach...’

Ze ging op de sofa tegenover ons zitten, maar stond meteen weer op.

‘Ik zal een fles champagne halen, dat vind je toch wel goed? Wacht.’

Halverwege de zaal, bij de grote tafel, kwam ze Teresa tegen, die een rond dienblad droeg waarop een ijsemmertje met een fles en drie glazen stonden. Blue Desire Niala nam het blad van haar

over en ze fluisterden even. Vervolgens kwam de Droom weer naar ons toe, zette het blad op het tafeltje naast de tijdschriften en nam sierlijk plaats op de rand van de sofa.

Terwijl zij met slanke vingers behendig de fles ontkurkte, boog Bram zich naar me over en vertelde dat hij de Senegalese enkele jaren daarvoor in Amsterdam had ontmoet. Ze danste in een nachtclub. Had geen verblijfsvergunning, geen paspoort. Kon op het nippertje uit handen van justitie blijven. Hij had haar 'hier en daar een beetje geholpen met papieren'.

Blue Desire knikte een paar keer instemmend en schonk de drie glazen bruisend vol. Ik kon met mijn ogen niet van haar af blijven.

Opeens hief ze haar hoofd op, keek stralend naar mij, toen naar Bram, en zei: 'Wie heb je hier eigenlijk bij je?'

Bram verontschuldigde zich en stelde ons aan elkaar voor. Als een vorstin bood ze mij haar hand en ik stond op, kuste haar ranke vingers. De serene glimlach om haar volle roze lippen maakte me duizelig. *Ma belle ténébreuse*, dacht ik dromerig. O zwarte bloem van het zoete kwaad. Jouw armen om mij heen als ik sterf...

'Aangenaam,' stamelde ik schor. 'Baudelaire. Charles Baudelaire.'

Brief aan mijn kraai
L.H. Wiener

Beste Kato,

Bij ons vertrek uit de stad had ik nog geen mist gekonstateerd, maar boven de Flevopolder viel het doek over ons afscheid als een natte dweil. Een bleke zon doofde langzaam uit.

Ik parkeerde de auto even voorbij het gemaal De Blocq van Kuffeler, langs de Oostvaardersdijk en tilde je in het geleende kattenmandje uit de kofferbak. In de vluchthaven aan de westzijde van de dijk bevond zich een aanlegsteiger voor een beperkt aantal schepen. Daar bracht ik 's zomers wel de nacht door aan boord van de *Archimedes.* Meestal zocht ik dan een ankerplaats, maar afmeren bood de mogelijheid om een wandeling aan de wal te maken en zodoende had ik ooit het Wilgenbos ontdekt.

Ik pakte de plastik tas met het noodrantsoen, sloot de auto af en schatte dat we nog ongeveer een uur de tijd hadden. In de intredende duisternis zou je alleen maar een veilige schuilplaats voor de nacht hoeven te vinden om dan de volgende morgen, enigszins gewend aan je nieuwe omgeving, een begin te maken met je leven in de natuur, waar je thuishoorde.

Ik loerde door de spleten in de mand.

Daar zat je, ineengedoken in een hoek, strak voor je uitkijkend.

Je was gespannen.

Ik ook.

Even verderop hield ik stil voor een bord dat informatie verschafte over het bos. Het bleek om unieke vegetatie te gaan, die zijn weerga in Nederland niet kende. Een spontaan gegroeid natuurgebied. Schietwilgen en wilgenstruiken. Voedselrijke kleibodem, rijk aan schelpresten uit de Zuiderzeebodem. Zeldzame mos- varen- en paddenstoelsoorten. Tientallen soorten zangvogels, waaronder de blauwborst. Rijkdom aan mossen. Atmosfeer zuiver. Haarmuts, helmroestmos en bleek boomvorkje, elders in Nederland verdwenen.

Honden niet toegestaan.

‘Arcadië in de Flevopolder,’ probeerde ik te denken.

‘Verrader,’ dacht jij waarschijnlijk.

We liepen tot het diepste gedeelte van het bos. Daar hurkte ik neer op de grond en opende de mand.

Je keek me aan en stapte op mijn pols.
Nog één keer rook ik in je nek.
‘Dikke kraai...’ fluisterde ik.
Meer wist ik niet te zeggen.
Je knorde, verbolgen.
Schurkte je veren.
Bleef zitten.
Wilde niet gaan.
Nu moest ik doorzetten.
Ik was, godbetert, een man van vijftig!

In de lente van het jaar 1992 had ik je gekregen, een echte *Corvus Corone*, vrij vertaald: zwarte kraai. Aanvankelijk was je nog niet zwart, maar overwegend roze. Net als mensen. Ook was je nog geen kraai, maar eerder een bouwdoos van botjes en vel, van hulzen en haartjes, met een roodgerande snavel als laadklep.

En grijs-blauwe ogen, twee, die alles zagen.

Ik had je Kato genoemd, omdat dat nu eenmaal de mooiste naam was voor een kraai. Kato, uitgesproken als de naam van de oude Romeinse senator (234-149 vC), die Carthago met de grond gelijk wilde maken, en niet uitgesproken zoals de naam van dat vrouwtje dat zo graag naar de botermarkt wilde gaan en dat kon maken wat zij wou.

Toen later uit je gedrag bleek dat je eigenlijk ook een vrouwtje was, verlegde ik de klemtoon in je naam niet naar de tweede lettergreep en bleef je een hij.

Het was mij niet gelukt je enige manieren bij te brengen, net zo min als ik je eetgewoonten had kunnen beïnvloeden. Ooit had ik nog gehoopt dat je koekjes lekker zou gaan vinden maar het bleven eendagskuikens, vergast en diepgevroren in blokken van tien.

Het was op 13 april 1995, in de schemering van de vallende avond, dat ik je van mijn arm tilde en je weggooide; naar de top van een bemoste wilg. De meeste takken van dit soort bomen groeiden echter schuin omhoog, zodat je aanvankelijk geen goede zitplaats kon vinden, maar na wat onhandig gefladder wist je je toch als een echte kraai in de boom te posteren. Vlakbij was een meertje dat

sereen en spiegelglad lag te roken in flarden witte mist.

‘En daar blijven!’ kommandeerde ik nerveus en met gedempte stem, terwijl ik in gedachten een sierlijke vrouwenhand uit het bosmeer zag oprijzen met daarin een glinsterend zwaard, bestemd voor mijn nek.

Uit het plastik tasje nam ik toen een paar handen tevergeefse haantjes en strooide die op de mossige bosbodem en tussen de struiken in het rond.

Op weg naar huis prentte ik mij in dat je me na een paar dagen al vergeten zou zijn en ik geloofde ook wel dat ik dit meende, maar ik geloofde niet dat het waar was en zo kreeg ik geleidelijk aan minder lucht dan ik nodig had.

Op weg naar huis was ik niet meer op weg naar huis. Hoe zeg je zoiets: alleen het adres was nog hetzelfde, maar juist in het adres school de mislukking, want wonen in een woonwijk was vragen om problemen. Al die mensen. En dan ook nog met een Kato in de tuin, die bij het krieken van de dag met rauw geschreeuw te kennen gaf dat hij voor niets en niemand bang was.

‘*ARGH... ARGH... ARGH...*’

Meestal in series van drie, maar op uitzonderlijk hevige momenten ook van vier; onhoudbaar was zoiets.

Argh was de helft van Carthago.

De andere helft was jijzelf.

Je krijsen was je angst, verpakt in schorre bluf, maar dat viel aan niemand uit te leggen.

Ceterum censeo feles delendas esse, wilde je vermoedelijk roepen, maar zoveel klanken zitten er nu eenmaal niet in een kraai zijn keel.

Ooit heb ik ten einde raad een kwart Temesta in een balletje gehakt gedaan, een arglistige streek, die ik al betreurde toen ik je de traktatie gulzig zag opslokken. Bovendien bleek deze tranquillizer bij dieren slechts evenwichtsstoornissen te veroorzaken en geen verdoving.

Het schreeuwen van kraaien is niet uniek, zeemeeuwen geven zich er met hart en ziel aan over en ook arenden uiten op die wijze hun superieure aanwezigheid in een bepaald gebied. Maar zeemeeuwen brengen hun uitdagende gekrijs bij voorkeur ten gehore in

havens en rond zeegaande schepen. En arenden worden nog sporadieser in woonwijken aangetroffen. Wil men getuige zijn van hun honend gekef, dan zal men ver op reis moeten gaan naar woeste wouden of onherbergzame rotsformaties.

Je onheilspellende geschreeuw was begonnen na de aanval van die nachtelijke monsterkat. De dokter zei dat het wel meeviel, maar binnen enkele weken verschrompelde je linkeroog tot een droge deuk. Dat ik vervolgens een kwart van de tuin bestemde voor een kat-vrije, smaakvol-groen geschilderde kraaienvolière mocht niet meer baten. Een nieuw en onoplosbaar probleem had bezit genomen van mijn woonkavel: burengerucht, het burgerlijkste van alle geruchten, waarvoor ik immer nauwgezet op mijn hoede was geweest.

Verre vrienden stichten zelden onmin, maar buren vormen een voortdurende oorlogsdreiging.

En iedere morgen opnieuw bij het aanbreken van de dag als jij met je zogenaamde triomfkreten het gehele Zwanenburgplantsoen, alsmede het aangrenzende stuk Koninginneweg en naar alle waarschijnlijkheid ook het oostelijk deel van het Wilhelminapark wakker schreeuwde, lag ik met werkende kaakspieren in bed en dacht door je apokalypties gekrijs heen de loeiende sirenes van naderende politieauto's te horen.

Maar nu...?

Wat had ik gedaan?

Je de vrijheid hergeven?

Of je een wisse dood ingestuurd?

Het informatiebord vermeldde ook vossen, hermelijnen en bruine kiekendieven. Dat had ik verzwegen. En eenmaal per maand moest ik je snavel bijvijlen, omdat die anders doorgroeide, vanwege een gebrek aan natuurlijke aktiviteit. Een gebrek dat werd veroorzaakt door weer een ander gebrek: de blindheid aan je ene oog.

In de nacht na ons afscheid sliep ik nog slechter dan niet.

Sataniese sluimeringen beklemden mijn gemoed.

Liever staarde ik urenlang naar de langzaam zichtbaar wordende nokbalk, die het dak van mijn huis bijeen hield. Steeds sterker beseffend dat ons leven niet alleen bestond uit een groot verlangen

naar wat onbereikbaar was, zoals sommigen beweerden en evenmin uit een groot medelijden, zoals weer anderen verkondigden, maar voornamelijk uit een alles overvleugelend en almaar groeiend schuldgevoel, gedurende de gehele tijd dat wij bestaan.

Ik ben de volgende ochtend vroeg weer teruggegaan naar het Wilgenbos om je nog te zoeken, nadat de stilte van de aanbrekende dag me bijkans wurgde, maar ik kon je niet meer vinden.

Evenmin als de eendagskuikens overigens, hetgeen me niet geruster stemde.

Ik mis je erg en hoop dat je dood bent.

Nederlandse poëzie

Gedicht
Wim Brands

Verhuis naar een andere stad en laat alles
achter; betrek een hotelkamer
met dunne wanden die je alleen verlaat

voor het dagelijkse eten. Op het behang
staan trouwens alle landen.
Zo begint het leven

in een doos en het rustige vergeten.
Neem elke dag een bad en kijk
daarna door de ruiten.

Het wordt, heus, eens voor altijd nacht
zonder spoken en het even verschrikkelijke
hopen.

Op een dag zie je dan hoe buiten
de mensen en hun dingen van hun namen
weglopen.

Moet je wachten op een zee
Job Degenaar

Vier decennia lang
fossiele haaientanden gezocht
langs de vloedlijn bij Cadzand:
zwart geglinster tussen rinkelende
schelpen, uit de diepten losgewoeld

Komt een man vandaag met glimmende
spade, graaft z'n lichaamslengte diep
naar oude lagen, haalt die op, zeeft ze
en vindt in één middag meer
dan ik in een decennium

Graven en zeven: zou dat nu proza zijn
en mijn omweg poëzie?

Metamorfose
Jan van der Haar

De junk fietst schaterend met
een hoedje op in steeds kleiner
wordende concentrische cirkels
in de modder om de sneeuw.
Het trappen gaat steeds zwaarder.
Hij hijgt en hij zweet en hij
schatert niet meer. Dichterbij
komt de sneeuw. Ze glinstert
met haar flonkerende kristallen,
maagdelijk wit, in afwachting
van de junk, die, alsof hij zijn doel
heeft bereikt,
    duikt in de kern en
intern verandert van een bruinvis
in een sneeuwpop, het hoedje scheef.

Twee gedichten
Marijke Hanegraaf

Het hoofd draagt wat het denkt

Iemand legde een steen
op haar hoofd, maar ze dacht
dat het een hoed was.

Ze droeg de steen als een hoge
hoed. Die zijn zwaar,
ze verplichten.

De steen droeg in zich
de tijd die haar hals sterkte
en rechtte en haar wekte:

ze droeg een steen.
Het gelukkig moment
de steen te ervaren

als een bot van de aarde,
voornamer dan ieder gewicht
dat de geesten scheidt.

Hoe iemand voor een ander bestaat

Een vrouw loopt in de stationshal van de ene uitgang
naar de andere, net als iedereen, maar traag.

Je weet nog niet hoe gewaagd haar tempo is
en hoeveel te snel.

Door hun gejaag vervagen de overige passanten
tot strepen in de opname.

Wonderlijk hoe de vrouw door haar traagheid
afzonderlijke reizigers samenvoegt tot haar achtergrond
en hoe er een gebied ontstaat waar je oog op rust.

Net als iedereen loopt de vrouw in een lijn die ongeveer recht is,
tot haar ene voet hapert. Ze zet hem neer

maar iets te laat en er valt een leemte van een seconde
in de zorgvuldig opgebouwde regelmaat.

Haar voeten raken uit de richting, de vrouw
staat bijna stil, praat in zichzelf, doet alsof
haar niets ontschoten is, probeert een uitgang.

Als je even niet kijkt is ze weg.
Merkwaardig hoe ze een leegte beslaat.

Twee gedichten
Kees Hermis

Spiegelbeeld

Terug uit de nacht van de narcose,
mijn been verdoofd in het verband,
waar was mijn ene voet? zag ik

Een plein, verregend. Onder de bomen
aan de rand een beek over het wegdek.

Ik zag een man. Hij sprong.
En even dacht ik dat

Ik die man was, in die sprong.

Dat dacht ik even bij
het zien van de man die sprong

Over de beek op het wegdek aan de rand
onder de bomen van het verregende plein.

Toen ik vroeg waar mijn ene voet was,
mijn been verdoofd in het verband,
terug uit de nacht van de narcose.

Reizen

Wonen is anders dan verblijven
of een zich bevinden,
mijn huis verliest steeds meer
zijn naam,
wat open stond, loopt dicht,
ruimte neemt omtrek aan
van anoniem gezicht,
de kamer wordt een straat
waar ik nooit ben geweest,
persoon voor reizigers dat men
na aankomst weer verlaat.

Vier gedichten
Frans Kuipers

(Moklandse hei, herfst '98, een landweg)

GING DE OUDE WEG.
De speelmansweg.

Over de gatans en calles,
over de piazza's, de roads en de rues.

(Over poldergras de wind:
ik spreek je nog wel.)

Ging van Klokje naar Dodde.
Van Langhaar naar Rozenmond.

Jij bij de goudhaard en jij in de leunstoel,
één moet er zijn

de juttepeer rollend
door dadeldorp en meloenenland.

Hazepads heer, homo pollex,
de rugzakreiziger van het gouden jokerjaar.

Een pluis op de wind,
een reiziger was ik van Nachtschade naar Warkruid.

Regenplaspaadjes. Bladerlaantjes. Nu ben ik
herfstopziener in een mooi druppelend bos.

ALS HET MIEZERT,
als moedeloosheid je om komt scholen,
herinner mij, herinner

wildste van alle waaghalzen, de hoop. -

De triomfantelijke weerlegging van
(levenslange gewenningskuur) al wat gewoon is. -

Herinner
de man alleen,
het grote O-Gedicht overal om hem heen. -

De wei waarboven
de kleine pluizen van het grote toeval stoven. -

(Wat is genade, meneer Kuipers?
Genade is de grijze, druilerige avond
die plotseling op je toe komt en zegt:
'Ik ben de grote, grijze, druilerige avond.')

En al is het zo dikwijls:
het nu eenmaal zo zijnde,
en al is het zo zelden:
het eenmaal zo zijnde nu;
herinner mij...

Herinner
juwelier van eigen tranen, de hoop. -

De nooit eindigende vertellingen
van de wind in het weidegras
en de offerwolk opengesneden op het zonne-altaar.

Het hoge lied van Pindarus.
De dure eed van Dornburg. -

Het oude goud
van het zondoorzeefde woud
en de stilte van de buitenstadse sterrennacht. -

Als het sombert,
als de scepticus verhaal komt halen,
herinner mij, herinner

De visite van het onaankondigbare. -

Het op bliksemschichten geheipaalde
Huis van de Geestdrift. -
De kleuterklare
vreugde om dit vreemde:
er zijn er zijn er zijn.
Goede dronkenschap behoeft geen wijn.

EEN ZAL DE PIJ DRAGEN.
Een zal het zwaard voeren
en een zal smalen om dit alles,
hikken in de herberg bij graangeel jeneverlicht.

Een zal niet terugkeren uit de verte
en een zal bij het raam gezeten zich verwonderen hoe
een vogel, fluitend in de schemering,
spreken en spelen kan als niemand nog
met heel de hymnehoogheid van een vrouwekoninginneziel.

De dromenvanger zal komen en de drager
van het kleine vonkje zal komen,
het kleine vonkje dat het vadermoedertje is
van het ontzaglijk loeiende vuur
dat het rijk in de as zal leggen.

(Dit zijn eenvoudige profetieën
uit het Eerste Boek van Slaap en Waan.)

Donker zal komen
en de stilte na de storm zal komen,
waarin weerklinken zal, door niemand dan een handvol
hinkepoten en liggenblijvers gehoord, het volkslied.

(Piepende deuren, half in hun hengsels,
zwartgeblakerde, krakende balken,
die spelen het oude volkslied,
oud als de aarde, zout als de tranen,
rattenpootjes in puinhopen,
klapperende flarden van vaandels,
die spelen het volkslied.)

Als het donker het diepst is,
dan zal hij komen, dan komt
de zaaier.

Moddermond zal zoenen,
smakkend zoenen zijn schoenen,
innemen met regen de poeders van goud.

Donker zal hijsen de lichtvlag.

Uit zijn poel zal rijzen,
Mazzelmans Honinghoofd,
de tot prins gekuste kikker.

NIETS BEHOEVEN.
Nergens heen te gaan.

De toevallig langskomende kraai,
hemel en halmen te zijn toegedaan.

Sip, stil en pips
ben ik, zijn velen, karrensporen, rietplassen,

zo dikwijls, wolkenwaters; om stilte, rust,
om de kale distel te consulteren;

gekomen bij jullie, sneeuwgebergtes,
niemandsplekken, winterwouden, wind

die het water praten heeft geleerd,
water dat de vogels zangles heeft gegeven,

verlaten heuvels, schemerhei,
machtige mammoetwolken boven de groene vallei -

Ben maar een van die
bij de verlatenheden te rade gegane berooiden zonder tal.

(Zo'n selfmade bijna-balling
van het wonderlijke westen. -

Dit is, maar daarover een andere keer,
het land van de Heb en de Haast, meneer. -

Gegroet jullie,
wijkelingen, wondenlikkers,

verloren zonen
niet van zins ooit nog terug te keren, -

dit is, maar daarover later meer,
het rijk van Rotjeknor de Ironicus, meneer. -
leedmeesters, ladelichters,
windekinderen, onderhonden,

heren eenling van de averechtse weg.)

Ben maar een tussen zuring en klaver liggengebleven
luisteraar naar het Hoorspel van de Willekeur.

(En reken maar, ritselaars, dat ik liever dan wat loze
woorden mij een banvloek wens die werkt

om al die uitgewiste wonderbeestjes;
om de kriebelfijne kleurenrupsen,

spetterbekjes en fluisterfluiters
boven de velden en wegen van ooit.)

Drie gedichten
Marianne Los

Verloren paradijs

Namiddag in de hof van Eden.
De zon werpt een vermoeide gloed
op alle bomen hier beneden
en kleurt hun vruchten rood als bloed.

Wij nemen afscheid, en voorgoed.
We hebben grenzen overschreden,
eerst in gedachten, nu te voet;
de tuin behoort tot ons verleden.

Ik kijk naar Adam. Hij lijkt ouder,
ik zie de lijnen langs zijn mond.
De wind steekt op en het wordt kouder.

Ginds raakt het eerste dier gewond.
Het sterft. Zijn pels valt rond mijn schouder.
Mijn tranen glijden in het bont.

Insect in barnsteen

Miljoenen jaren terug ben ik
tegen een boomstam aangekropen
waar grote druppels hars afdropen
en kleefde vast, verstijfd van schrik.

De woudreus stierf, de grond spleet open,
ik viel, ik vloog één ogenblik -
de bodem sloot zich, meters dik,
en mijn bestaan leek afgelopen.

Een vloedgolf zoog me uit het land
en spoog me uit bij hoog getij;
een gouden traan blonk in het zand.

Er kwam een wandelaar voorbij;
hij nam me op en keek naar mij,
geboeid als ik. Wij zijn verwant.

De parel

Ik was een oester aan het strand
en hij de visser die me vond;
toen hij mij opnam van de grond
ontsloot ik hem mijn binnenkant.

Hij drukte in mijn open mond
zijn gift: een scherpe korrel zand;
ik kromp ineen, gleed uit zijn hand
en trok mij samen op de wond.

Het leven ging aan mij voorbij,
en ik bestond alleen waar hij
mij eens zo diep had aangeraakt -

nu is dat pijnpunt vervolmaakt:
kom, open mij, ontdek in mij
de parel die ik heb gemaakt.

Drinkebroer
Bart Plouvier

In memoriam Vital Elewaut[*] († *5-8-1998*)

Hij was moe en hees de witte vlag,
zijn woede had alle zeggingskracht verloren,
zijn koppigheid, het onuitsprekelijke: de veldslag.
Het eeuwig schelden omdat de dingen
slechts waren wat ze waren,
getier dat ooit het weer deed omslaan,
dat liefde en aarde deed vergaan,
was krachteloos geworden na zoveel jaren.

Wat bleef was een tandeloze beer,
schooiend om fooien en Palm;
die dan dronk zonder slikken, als met afkeer,
want de drank was, door een God zonder mededogen,
in water veranderd, inert,
(een allusie op de bruiloft
die nooit voltrokken werd).
Al jaren werd hij bedrogen,
werd hem glas na glas iets voorgelogen.

Die laatste slag,
pijn geworden hartzeer,
de luide belgalm voor een tournée générale;
‘Op mijn kosten,’ zei de Dood,
en kneep met de hand die een ieder geneest
- hard, één keer.
‘Wa' zal 't nog zijn, jongen?’

‘Voor mij niks meer,
't is wel geweest.’

* *Vital Elewaut stond model voor Petrus in mijn roman* Het Gelag *en was een van de laatste overlevenden uit de reeks zonderlingen die café 't Hoekske frequenteerden. Hij stierf thuis in zijn zetel aan een hartaderbreuk. Ondanks de visueel nauwelijks voor te stellen hoeveelheden bier die hij dronk werd hij 75. Ik zal hem en zijn compromisloosheid missen.*

Scheveningen
Wim Reilingh

Nog steeds draagt de herinnering
een rode jurk en ook de zee
is niet veranderd, maar zijzelf
is weggebracht op stijve schouders.
Een pad langs, onder bomen, knisperend
gevolgd door scherp omlijnde
silhouetten tegen de verschoten
februarizon. En na die bomen kwam
een winderige vlakte met geel zand
en vers gegraven kuilen.

Een rode jurk. Een grijze zee.
We hadden alle tijd. We spraken toen
nog elkaars taal, maar met
een zweem van dood misschien.

Het regent. Ik heb net die vlakte
teruggezien. Er groeit nu gras.
Ze is allang een ander, maar de zee
is nog van ons, de regen is
dezelfde en mijn natte
jas ruikt nog naar haar.

Twee gedichten
Jaap Tempelman

Iemand

Iemand loopt langs de drukke, brede straat
met rustige pas, loopt bij een ondergaande
zon de zomeravond uit, loopt rustig de weg
naar de schemering die in de verte hangt.

Zo iemand is al jarenlang ongemerkt alleen
geweest in huis, heeft muisstil de voordeur
achter zich dichtgedaan en loopt op lichte
schoenen in blind vertrouwen langzaam weg.

Die iemand zal een laatste dag met vrienden,
hun ogen moe van hoop en vrees, uiteindelijk
de pas versnellen om niet vergeefs verdriet
te horen in het getrompetter van de herfst.

Op het dorp

Wat zou je gelukkig zijn als het kon.
Alles aan kant, schipbreuk op het droge,
de kinderen gezond van huis, de hond braaf
en een tuinkabouter vissend in het gras.

Nu ga je rozen kopen voor tegen de muur.
Op het dak de haan waarheen de wind wil.
Verse kruiden uit een kerklatijnse tuin
bij de zelfgekweekte groentes iedere dag.

Het gaat bijna lijken op wat het nooit was.
Als het avond wordt uren blijven schemeren
bij de televisie, liefst een langdurige serie
over Engelse mensen in een doodsbleke stad.

Treinidylle met oudhollands gezin
Lou Vleugelhof

Door het woedende landschap
van Jan van Goyen treint
een jong oudhollands gezin
door de kopergekleurde oktoberzon.

De moeder in micromini heeft
haar melkwitte dijen, melkmeid
Johannes Vermeer, blootgewoeld
uit drie eeuwen bijbelse tucht.

De vader, een kleurrijke watergeus,
leest op het raam met zijn vinger
de idylle van koetjes en kalfjes
voor zijn appelgebolde zoon.

De moeder herkent in de verte
de trouwhartige stier van Potter,
haar handen dwalen naar de zoom
van haar rokje. Onweer richt zich op

aan de horizon, luchten van Ruysdael
bewegen zich in het treinraam
naar de plek waar het huis in een rijtje
wacht in het straatje van Johannes Vermeer.

Bennie gaat naar de kringen
Nico Weber

Hij haast zich. Door de wolken trekt vaal licht.
De straten kleuren schimmelgroen. En goor
kronkelt het smalle grindpad naar 't plantsoen.
Hij trapt lawaai, maakt leven met zijn handen.
Geluidloos klapt de zware hemel dicht.

Hij snijdt de bochten af door vuilgeel gras.
Dan danst het water even voor zijn ogen.
De golven rollen weg en onbewogen
ligt de ovale vijver, grijs als as:
een spiegeling binnen gebogen randen.

Hij houdt zijn adem in - bliksem en donder -
tot hij de regen eindelijk hoort tikken,
beweging op het water ziet ontstaan.
De cirkels vloeien, breken. Als een wonder
klinkt er een ruis van komen en van gaan.

Bennie zoekt geen verklaring in de dingen.
Hij is alleen gekomen om te zien
wat hij al eerder zag, en zich misschien
opnieuw te voelen opgaan in de kringen.

Light Verse

Drie gedichten
Hendrik Jan Bosman

Ezechiël 1

Ik zag, en zie: een stormwind uit het noorden
Een zware wolk met daarin vuur en glans
En daarin iets - hoe falen mij de woorden -
Wat op metaal gelijkt, het blinkt althans

Vier manspersonen staan nu in de lichten
Nu ja, personen: met wat vleugels dan
Hun hoeven zijn van koper. Hun gezichten:
Ik tel er vier per leeuw/rund/arend/man

Vier wielen draaien langzaamaan hun rondje
Daarin weer wielen, die vol ogen staan
En heen en weer, zo volgzaam als een hondje,
Rolt ieder wiel achter zo'n wezen aan

Een indrukwekkend schouwspel, beste vrinden,
Maar wat mijn therapeut ervan zal vinden...?

Mattheüs 14:25

Een dominee, een priester, een rabbijn
Met hengels aan het meer van G. gezeten
Genoten van het weer. De vissen beten
Er moest alleen nog wat te drinken zijn

De rabbi stond dus op, liep over 't water,
Kocht aan de overkant een flesje wijn
Om na een poos en zonder centje pijn
Geïmiteerd te worden door de pater

Toen zou de dominee wat halen gaan
Hij haalde een nat pak en sloeg een flater
De priester vroeg de rabbi met geschater:
‘Zal ik hem zeggen waar de paaltjes staan?’

Jesjoe bar-Josef (net als zijn sandaaltjes
Zeer droog) sprak: ‘Hoe bedoel je? Welke paaltjes?’

Johannes 6:19

Wat? Een boete?
Maar agent toch!
Lopen mag hier,
Bent u zot?

Op het meer van
Galilea
Geldt toch slechts een
*Zwem*verbod?

Copacabana
Gé van den Bovenkamp

Meer woorden wil ik er niet aan verspillen
maar op mijn netvlies staan ze ingebrand:
die tangaslip, die harde bruine billen!

Wat zou ik ze graag even willen tillen,
voorzichtig voelend met een klamme hand.
Meer woorden wil ik er niet aan verspillen.

Zonder een spoor van drillen of van lillen
deinen ze op het hagelwitte strand.
Die tangaslip, die harde bruine billen!

Twee warme kanjers zonder kleurverschillen
met in dat reetje een klein beetje zand...
Meer woorden wil ik er niet aan verspillen.

Haar sambaheupen doen mijn snaren trillen.
Zij toont waarvan een kerel watertandt:
die tangaslip, die harde bruine billen!

Zo'n folder kan de ergste honger stillen:
dit jaar ga ik maar weer naar Flevoland.
Meer woorden wil ik er niet aan verspillen -
die tangaslip, die harde bruine billen.

Drie gedichten
Erik Coenen

Aan een bontdraagster

Geen eenhoorn of sirene was ooit zotter,
geen hippogrief kon zoveel beesten zijn:
kruin van een wasbeer, hals van een konijn,
romp van een luipaard, armen van een otter,

tien vingers van een vos, kruis van een fret,
chinchillabenen onder beverbillen,
en al dit bonts loopt rond op krokodillen
en camoufleert een menselijk skelet.

Jij - mot van de marmotten, minkverminker,
strop van de dassen, lammerenverlammer -
maakt marters martelaars en draagt de jammer
van lynxen aan je rechter en je linker.
Toch huist er, binnen andermans cocon,
iets zuivers in jouw boezem. Silicon.

Twee pastiches

(Vrij naar Horatius, *Beatus ille...*)

‘Gezegend hij die, zonder knarsetanden,
een vette bijstandsuitkering geniet
en pulkend in zijn neus of zakje friet,
met niets aan 't hoofd, voor ogen of om handen,

het voorjaar doorbrengt in de warme landen,
des zomers enkel zon en golven ziet,
in bed blijft als het in het najaar giet,
en 's winters wéér vertrekt naar verre stranden,’

verzuchtte eens een *managing-director*
die heerste over heel zijn *market-sector*
jaloers tot zijn belastingconsulent,

die hem advies gaf bij het borreleren
hoe nog voordeliger te declareren
tot aan de laatste zuurverdiende cent.

(Vrij naar Quevedo)

Het leven vangt met tranen aan en poep,
gevolgd door *boe* en *ba* en kwijlebab,
dan prakjes, appelsap en rijstepap
gelijk met blokken, ratel, tol en troep.

Met builen, schrammen, snikken, snot en snoep
zet Kindertijd zijn eerste en laatste stap;
met puisten, peuken, drugs en dronkenschap
struikelt ook Puberteit over de stoep.

Dan volgen rompslomp, *soaps* en zoutjesdip,
dan kiften, scherven, huwelijk in 't slop,
en voor je 't weet is Rijpheid overrijp.
Tot slot, met kunstgebit en rimpelkop,
de rug gekromd, de glimlach schaars en sip,
loopt alles in de soep en uit de pijp.

Botanische correspondentie
Frits Criens

De brief

Wee mij, Suzanne met de mooie ogen
Uw warm vergeet me niet ging mij niet aan
Ik heb u met mijn hondetong belogen
En u, mijn duizendschone, laf bedrogen
Uw treurend hartje heb ik pijn gedaan

Ik kon haar toverstruikje niet weerstaan
Wat heeft mijn guldenroede toch bewogen
Door met een juffer in het groen te gaan
Ik dronk haar zonnedauw bij volle maan
Een kind op moeders schoot, zo opgetogen

Ik zie uw liefdesgrasje dor en slap
Zo'n pekblom heb ik boven u verkozen
Uw sluier, bruid, bedekt met wilgenrozen
Mij, trouweloze, rest de monnikskap!

Het antwoord

Jij valse slijmblaas met je monnikskap!
Jij staat te losjes in je venusschoenen
Ik vraag een kruipertje geen rekenschap
Ga jij maar met je eendagsbloem op stap
Ik wil me met geen geitebaard verzoenen

Jij bent de pest van akkers en plantsoenen
Een pijpekop en maatje van Jan Rap
De schrik van tripmadammen en pioenen
Jouw bereklauw bezorgt me visioenen
Je gore leeuwebek vol stinkend sap

Ik had mijn hart voor jou, adonis, veil
Maar bid nu, kees, dat jij wordt doodgeschoffeld
Je stinkblom, hoop ik, wordt met gif gemoffeld
Ik haat jou, ordinaire watergeil

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Freud

Hoe zachtkens gleed ons bootje voort...
Rondom de zee, een bries uit noord.
Een zet, en hup, daar ging Gezien
van boord. Zij werd slechts negentien.

Het ‘een twee drie, in Gods naam’ liet
ik weg, als al te hypocriet,
al zong ik wel met vaste stem
een flard uit Mozarts *Requiem.*

Ik dronk, terug in de kajuit,
mijn lauw geworden borrel uit,
haar wensend dat zij dag aan dag
aan Nereus' boezem rusten mag.

Maar wie niet weg is, is Gezien,
mijn vrouw, als ik ontwaak nadien.

Grapje

Met mijn hand ondersteun ik mijn kin
en lijk net *Le Penseur* van Rodin.
Wat vervelend, dit rijmt niet, zo min
als Piet Hein of Patijn op putain;
bovendien is het fraaie begin
van dit vers naar de knoppen. Enfin,
enig Frans gaat er altijd wel in.
Maar klinkt ‘Hein’ niet veel mooier dan ‘hein’?

Vier gedichten
Arjaan van Nimwegen

Graecus

Mijn zoon leert Grieks en spreekt tot mij in tongen.
Phalanxen rukken onverstaanbaar aan,
hij is Helleen, ik voel mij een Trojaan,
na twaalf jaar tot de overgaaf gedwongen.

Thijs, een antieke vreemde, een Spartaan,
een satyr, een tiran, een herdersjongen.
Ik buig het hoofd. Hij heeft mij weggedrongen
als een barbaar, ver buiten zijn bestaan.

Rhapsoden, filosofen, dichters slaan
mij door zijn mond met wijsheid om de oren.
Ik kan zijn huiswerk niet meer overhoren.

Thijs heeft een drie op zijn rapport. Verloren
vraagt hij: ‘Kan jij het dan?’ Ik kijk hem aan.
Maar hij spreekt Grieks. Ik kan hem niet verstaan.

Aan Nelleke N.

Uw lichte loensen trof mij in 't gebeente
vooral dat in uw linker, duivels oog:
tanige tante, die er niet om loog,
erudiet hakkend in het taaigesteente.

U sprak ons toe, maar ik zag slechts uw hoog
renaissancistisch voorhoofd dat ik scheen te
herkennen, en daar, voor de SLAA-gemeente,
bloeide de purperen roos uit uw betoog:

Daar zat ik, veertienjarig, in de klas,
daar kwam mijn even loense blik niet los van
een wolk van amber als een warrig aura

rond een ascetisch voorhoofd, want ze las
vervoerd Ronsards *Amours.* Ach, juffrouw Bosman,
mijn Franse lerares (ze heette Laura).

Aan Connie P.

Hoe lang moet men gebukt
gaan onder roomse galmen
rond Nederweert en Swalmen
voor het tenslotte lukt

zich los te rukken - zal men,
nog even opgefuckt,
het hoofd onopgesmukt,
het haar in woeste halmen,

aan elke wet ontplukt,
verweduwen, verkalmen,
zolang de aandrang drukt

en passies, zonder talmen
fris van de pot gerukt,
uit uw gemeier walmen?

Aan Patty S.

Uit heel het dierenrijk put u uw kracht:
het roerloos loeren van de alligator
op het bespiegelende rund, als Hathor
en Ammit, leeuw en nijlpaard, saamgedacht

tot één, de animale animator
Bastet, godin, felijn in damesvacht
vol wilde onschuld hakend naar de jacht,
al lokt het kussen naast de radiator.

Mevrouw, niets deint zo dierbaar als uw jamben,
uw aaibaar vers geeft kopjes als een lynx,
en 'k laat mij strelen door uw spinnend lied.

Zing mij uw zoöfiele dithyramben,
let niet op de sirenen, zoete sfynx,
blijf waar u bent en bloei. U hoeft nog niet.

Gedicht
Drs. P

Wie kent het carnaval van Rio niet?
Het luchtruim vol muziek, en overal
De mooiste en de meest extreme drachten

Toch zou men op dat drukbezochte bal
Geen middeleeuwse edelvrouw verwachten
Bekoorlijk, stijlvol zat ze op haar stoel -

De blik omlaag, alleen met haar gedachten:
Te midden van het zinnelijk gewoel
Een eilandje van woordeloos verdriet

Ik durfde haar niet aan te spreken, toen
Misschien had ik het toch maar moeten doen

Apothekers
Frank van Pamelen

Ik heb iets tegen bleke apothekers
Die vragen wat ik allemaal mankeer
Terwijl ze in een muffe atmosfeer
Iets mengen in verdachte cocktailshakers

Ze schuifelen met bakjes en met bekers
Nerveus achter de toonbank heen en weer
Ik heb iets tegen bleke apothekers
Die vragen wat ik allemaal mankeer

Vandaar dus dat ik paddestoelenkwekers
En voodoo-fetisjisten frequenteer
En bloesemtherapeuten uitprobeer
Totdat zo'n medicijnman zegt: Jazekers!
Ik heb iets tegen bleke apothekers!

Twee gedichten
Jan van der Pol

Netson

‘Wij hangen samen steeds maar onderaan;
zijn er geen andere sonnetstramienen?’
zo luidde laatst de klacht van twee terzinen.

‘Al sinds Petrarca, d'oude Italiaan,
zien wij kwatrijnen altijd boven staan,
alsof wij nooit die hoge eer verdienen.’

Meteen nadat de noodkreet werd gehoord
kwam er reactie van de twee kwatrijnen:
‘U laat terecht uw licht op onrecht schijnen,
want een en ander heeft ook ons gestoord.’

‘We gaan onmiddellijk en graag akkoord
met wisseling van onze werkterreinen.
Besef wel goed: Als jullie hier verdwijnen,
dan hebben wij voortaan het laatste woord.’

Crematie

Na het passeren van het laatste uur
en van de laatste eer begroef men doden
gewoonlijk onder zand en onder zoden,
want dat was hier nu eenmaal de cultuur.

De lapjes grond zijn tegenwoordig duur,
dus kwam crematie steeds meer in de mode.
Dat is een pracht van hemelvaartmethode
waarbij u opstijgt uit uw eigen vuur.

U gaat als gas de ozonlaag doorboren
- helaas ongunstig voor het aards bestel -
maar door zo'n gat vindt u de hemel wel
mits u daarheen de weg weet op te sporen.
Zo niet, dan raakt u boven plompverloren
en dondert in het zwarte gat. De hel.

What's in a name?
Peter van den Tillaart

Ze blijft haar pa, een palingboer, verwijten
dat hij haar opgescheept heeft met een naam
die weliswaar te pas komt in zijn kraam,
maar haar als *Aal* haar dagen noopt te slijten.

Z'n vrouw vond voor vrijages aldoor tijd.
Hij nam haar 's nachts en rond het middaguur,
in het portaal, de keuken of de schuur.
Hij zat geramd: z'n *Betje* lag gespreid.

Hoewel ze van nature spilziek was,
besloot ze alle luxe op te geven
en met haar minnaar samen te gaan leven.
Haar droom kwam uit: voor altijd kort bij *Cas.*

Verongelijkt gaf *Daan* haar te verstaan
dat hij vertrok omdat ze nu al weken
niet eenmaal onderdanig was gebleken.
Ze is sindsdien - ook letterlijk - ontdaan.

Het is genoeglijk om met *Els* te bomen,
want wat ze zegt snijdt hout en is doordacht;
ook kan ze, soms wat priemend, onverwacht
met puntigheden op de proppen komen.

De borstomvang van *Floor* mat 108,
waar haar IQ maar nipt de 80 haalde.
Geen man die echter om dat laatste maalde
als zij haar ‘onwijs knappe’ floorshow bracht.

Hij kwam uit de provincie, uit de klei,
maar *Gonnie* viel voor zijn viriel postuur.
Haar adoratie bleek van korte duur
omdat hij bij het vrijen ‘'t Gonnie’ zei.

Ik demonstreer in ieder ledikant
met graagte mijn veelzijdige natuur.
Dat vergt conditie, daar m'n minnevuur
voor *Hildebrand* maar ook voor *Hilde brandt.*

Ik ben die buitenlandse namen moe,
want er ontstaat vaak spraakverwarring door:
laatst stelde iemand zich als *Ivan* voor
en in m'n onschuld vroeg ik: 'I van hoe?'

Er wordt gefluisterd dat hij vaak een slet zag,
omdat hij na een vliegreis nooit eens trouw
de avond doorbracht met z'n brave vrouw,
maar in z'n bed met de beruchte *jetlag.*

Het zal haar aangeboren preutsheid wezen
dat als ze zich met mannen wil verpozen,
ze wel bereid is om met *Kees* te kozen,
maar onder geen beding met *Koos* wil kezen.

Sinds *Lies* het nodig vond van mij te scheiden
zwermt er een schare artsen om me heen,
nieuwsgierig naar dat medisch fenomeen
dat aan mentale liesbreuk blijkt te lijden.

Ik nam Bredase *Magda* op m'n knie
en hijgde hitsig 'Magda' in haar oor,
terwijl m'n hand zich in haar keurs verloor.
Ze knauwde kuis: 'Da magde zeker nie.'

Bij haar zijn jokers blijkbaar niet in tel
want zij ontwijkt me bij het klaverjassen,
terwijl ik thuis terdege op moet passen
niet overtroefd te worden door m'n *Nel.*

Ze zei vandaag, na ampel overwegen,
haar figurantenbaan voorgoed vaarwel
omdat ze door haar sterke minnespel
een *Oscar* in het bruidsbed had gekregen.

Ga nimmer met een Engelse naar bed.
Geen enkel standje maakt haar opgewonden.
Ik heb dat aan den lijve ondervonden:
m'n eerste minnares was immers *Pat.*

Ma heeft, toen *Quinten* van de bof genas,
de Heer met dank en jubel overspoeld.
Ze juichte: ‘God is goed’ en - onbedoeld
blasfemisch - dat haar Quinten beter was.

Het ‘Pieterburens Dagblad’ kopte vet:
‘Een aantal vrouwen, seksueel gestoorden,
maakt onze stad het Sodom van het Noorden:
ze gaan geregeld met een *Rob* naar bed.’

Ze is gewend haar man z'n zin te geven,
maar als hij haar in bed de rug toekeert
terwijl een wild verlangen haar verteert,
dan wendt ze, doof voor elk protest, haar *Steven.*

Hij bléef maar roepen: ‘Ik heb toverkracht!’
Meewarig wees de dienstdoend rechercheur
de schreeuwlelijk met zachte hand de deur,
waar later *To* door binnen werd gebracht.

Ma mère (uit Meaux) vond dat ik Beau moest heten,
terwijl m'n heit (uit Sneek) op *Ubo* stond,
maar wat het echtpaar in het wiegje vond,
deed ma haar voorkeur als misplaatst vergeten.

Omdat ik aan het slopende bestaan
van gigolo welhaast ten onder ging,
ried me een arts, tot mijn verwondering,
het 3x daags gebruik van *Válerie* aan.

Hij ventte zelfgemaakte vispasteien
en daar hij stonk naar spiering, smelt en sprot,
ving hij zelfs bij verkouden vrouwen bot;
geen griet wou ooit vrijwillig met *Wil* vrijen.

Sinds ik getrouwd ben, ben ik te benijden:
want ook al is *Xantippe* een harpij,
ze blijkt de ideale vrouw voor mij:
een masochist is immers dol op lijden.

Daar naamgeving ook deels vooruitzien is
moet u uw zoon beslist geen *Ysbrand* heten:
het knaapje wordt dan levenslang versleten
voor contradictio in terminis.

M'n moeder baarde enkel jongens, dus
toen zij een dochtertje ter wereld bracht,
had er geen mens een meisjesnaam bedacht.
Ik heet correct, maar fantasieloos: '*Zus*'.

Twee gedichten
Driek van Wissen

Op de rails

Mijn trein gaat ogenschijnlijk rijden,
Want spoorwagon na spoorwagon
Links op een parallel perron
Zie ik langs mijn coupéruit glijden.

Maar dan verbreedt de horizon
En blijkt dat ik mij liet misleiden:
De trein is weg ter linkerzijde
En ik sta nog op het station.

Zo worden wij wel meer bedrogen:
Wij zijn op reis, zo menen wij
En maken voortgang zienderogen.

Doch richten wij de blik opzij
Dan staan wij stil en onbewogen.
Het leven gaat aan ons voorbij.

Vijfenvijftig plus

Wie ondanks zijn lichamelijke klachten
Als vijfenvijftig-plusse veteraan
Zijn mannetje nog tien jaar weet te staan
Put moed uit een zeer troostrijke gedachte:

Gezien de scheefgroei tussen de geslachten
Daar mannen eerder dood plegen te gaan
Staat hem, als Hein hem maar wil overslaan,
Veel moois in het bejaardenhuis te wachten:

Daar zitten tal van besjes te versmachten
Die in de liefde zijn tekortgedaan
En elke mannelijke Mohikaan
Grijpen zij daar dus met hun laatste krachten
In ongekend hartstochtelijke nachten
Als godsgeschenk met beide handen aan.

Essay

Brazilië en de literatuur
Hermien Gaikhof & Bert Meelker

In de inleiding bij *Meesters der Braziliaanse Vertelkunst*, een bloemlezing korte verhalen uit 1965, wordt de literatuurhistoricus Ronald de Carvalho als volgt geciteerd: ‘De moderne Braziliaanse mens moet om een eigen literatuur te scheppen elk soort van vooroordeel vermijden. Hij heeft voor zijn ogen een grote ongerepte wereld die vol beloften is. Dit materiaal te rangschikken, er stabiliteit aan te geven, het zijn ware uitdrukking te verlenen is zijn eerste taak. Een directe zuivere kunst, diepgeworteld in de nationale werkelijkheid, een kunst die onze volledige onrust van een volk in wording vastlegt, ziedaar de taak voor de Braziliaanse mens. Daarbij mag hij nooit vergeten dat Brazilië niet is en nooit kan zijn een Europees land, maar slechts Amerikaans territoor. Hij moet de diepte van zijn eigen geesteswereld bestuderen in verband met zijn eigen grond en dan ziet men dat deze cultuur niet anders kan zijn dan Amerikaans en aan de aarde gebonden... Wij komen tenslotte tot ons eigen levensmoment.’ In diezelfde inleiding blijkt dat er nog veel werk te verrichten staat, want ‘Opvallend is in het begin van de 20ste eeuw de grote voorliefde van de Braziliaanse cultuurmens voor de gehele Europese literatuur en daarvan juist voor de meest fijnzinnige estheten...’

In 1924 maakt de Frans-Zwitserse dichter Blaise Cendrars een reis naar Brazilië. Cendrars verblijft er geruime tijd, heeft het naar zijn zin in dat ‘aardse paradijs’ en weet in een kort gedicht Ronald de Carvalho's woorden samen te vatten en de ‘Braziliaanse cultuurmens’ een hart onder de riem te steken:

Elektrische claxons

Hier kent men de Bond voor de Stilte niet
zoals in alle nieuwe landen
klinkt ook hier de lust tot leven en geld verdienen
in de stem van de toeters
  en het gebonk op de leidingen
  van de open riolen.

Wie tegenwoordig naar Brazilië reist, naar een miljoenenstad als Fortaleza, zal nog steeds zonder moeite de sfeer van Cendrars' regels herkennen. Alles zindert en beweegt. Het zakeninstinct is overal aanwezig en gaat opgewekt en vooral ongestoord zijn eigen gang. Stil is het nergens. Fortaleza is de hoofdstad van de deelstaat Ceará, in het door droogte en armoede geplaagde noordoosten. Op deze stad wordt door verschillende vliegmaatschappijen uit de EU rechtstreeks gevlogen, niet alleen vanwege de mooie stranden, maar ook omwille van de sedert enige jaren opgebloeide markt in (duurzame) liefdesrelaties. Je ziet de vers gevormde stellen aanhalig maar onhandig met elkaar communiceren in de rijen voor de incheck-balies naar Europese hoofdsteden.

Het noordoosten heeft veel schrijvers voortgebracht. Fortaleza is het decor van talloze romans, het heeft twee miljoen inwoners en drie boekwinkels waaronder een christelijke. De beste heet Café Com Letras. Boeken staan er ingedeeld naar uitgever en zijn verder volgens algemeen geldend Braziliaans gebruik (zelfs bij overheidsinstellingen, banken en in het telefoonboek gaat dat zo), gerangschikt op voornaam. De koffie is er prima.

Brazilië is ongeveer zo groot als Europa en veruit het grootste land in Zuid-Amerika, het is een federale republiek waarvan de centrale regering zetelt te Brasília, de op de lege vlakte van de Planalto Central in de jaren zestig volledig nieuw verrezen hoofdstad. Het land telt 160 miljoen inwoners die allemaal min of meer hetzelfde Portugees spreken. Toch vormt het geen hechte eenheid: er bestaat een duidelijke scheiding tussen het noorden van het land en het zuiden. Het Noord-oosten is een smeltkroes van Indianen, Afrikanen en kolonisten (Portugezen). De laatsten namen uit Portugal de Jezuïeten en (dus) een tot heden nawerkende, behoudende levenshouding mee, wat er volgens sommigen toe heeft geleid dat het Noord-oosten nooit de sprong naar de industriële samenleving heeft kunnen maken. Kwestie van toeval volgens de modernistische dichter Oswald de Andrade:

Vergissing van de Portugees:

Toen de Portugezen kwamen
En het regende dat het goot
Trok men de Indiaan kleren aan

Doodzonde!
Was het een zonnige ochtend geweest
Had de Indiaan de kleren uitgetrokken
Van de Portugees.

Het Zuiden is gevormd door de culturele bagage van voornamelijk blanke, West-Europese immigranten. Zo staat er in Brazilië een cultureel kleurrijke, agrarische samenleving die claimt de ‘Braziliaanse authenticiteit’ te bezitten tegenover een veel homogenere, industriële en Europees aandoende wereld. ‘Zij zien ons als buitenlanders,’ zegt de uit het Zuiden afkomstige literaire criticus Wilson Martins, ‘en wij hebben weinig affiniteit met hun soort samenleving.’ Carvalho's ‘Braziliaanse mens’ heeft nog heel wat ‘te rangschikken’.

Wie een poos uit Nederland is weggeweest, kan bij terugkeer het gevoel hebben dat er niets is veranderd. In Brazilië is dat onmogelijk. In de laatste veertig jaar is een dictatuur aan de macht gekomen en weer verdwenen; de grote trek naar de steden op gang gekomen; het halve Amazone-gebied ontbost; de bevolking meer dan verdubbeld; het verschil tussen arm en rijk tot onvoorstelbare proporties toegenomen; het geweld tot in alle hoeken van de samenleving doorgedrongen; het Braziliaanse voetbal aan de top gekomen; een keer of vier van de ene dag op de andere van munteenheid gewisseld; het land tot een industriële grootmacht geworden en tegelijkertijd officieel de strijd met de honger aangebonden in een campagne die gesponsord wordt door de nationale Banco Do Brasil.

Wie literatuur leest, krijgt met al deze maatschappelijke zaken te maken. Veel meer dan in Nederland zijn in Brazilië de literatuur en de maatschappelijke realiteit met elkaar verbonden. Schrijvers verdienen bovendien veelal hun brood in de ambtenarij, de journalistiek en de politiek, wat maatschappelijk engagement oplevert, maar wie daarbij aan saaiheid en gedram denkt, komt prettig bedrogen uit. Dat zou on-braziliaans zijn. Een van ons kreeg eens een lift in de laadbak van een Toyota pick-up. De weg was onverhard met veel kuilen, het tempo lag hoog, we zaten met z'n vijftienen bij elkaar. Op een gegeven moment ging een jongen op de punt van de bak zitten, benen naar buiten, handen stevig aan de reling, hoofd voorover boven de weg. Hij was lijkbleek. Iedereen

wachtte gespannen op het overgeven. Daar kwam het. Rijst, riep iemand. Het was rijst. De hele laadbak lachte. Nog een golf vanuit het allerdiepste van die arme, magere jongen. Bonen. Schaterlachen. Nu alleen de kip nog! riep een ander. Daar kwam de kip. Algemene vrolijkheid. Aardse ellende, kortom, met een zeker voorspelbaar element, gespeend van sentiment en omgeven door opgewektheid middenin een zieltogend, sommigen zeggen juist uitbundig, tropisch landschap. Zo ongeveer, de vergelijking is oneerbiedig, laat zich een deel van de literatuur in Brazilië wel kenmerken, of in ieder geval de selectie van dit themanummer.

Wij hebben ons bij het samenstellen van die selectie niet de (onuitvoerbare) taak gesteld een overzicht te geven van het Braziliaanse literaire landschap. We hebben ons niet laten leiden door literaire stromingen, opvattingen of perioden. Ons aanvankelijke idee om een themanummer te maken dat volledig bestond uit werk van jong talent liep stuk op de beschikbaarheid van materiaal: Braziliaanse uitgevers publiceren het liefst veilige eigen klassiekers, grote Noord-Amerikanen, kookboeken en esoterische werken (met de ook in het Nederlands vertaalde Paulo Coelho als topauteur), in vaak voorzichtige oplagen. Ook kregen we ontmoedigende e-mails* - als antwoord op de vraag naar namen en werk - met de teneur dat een jonge generatie nog niet voorhanden was. In *Veja* (een soort Braziliaanse HP) van november '92 stelt Wilson Martins dat er sinds de jaren zestig weinig belangwekkends is gebeurd op literair gebied: ‘De Braziliaanse literatuur heeft meer voor de routine dan voor de revolutie gekozen. De grote namen in de literatuur zijn nog steeds dezelfde, opvolgers zijn er niet’. Of zich dan een belangrijke literaire stroming heeft voorgedaan sinds de jaren zestig? ‘Nauwelijks. Maar aan de andere kant heeft het lezerspubliek zich ook niet ontwikkeld en heeft zich een verschuiving van interesses voorgedaan. De populaire muziek heeft de aandacht gekregen die er vroeger was voor de poëzie. Chico Buarque, die een goede liedjesschrijver is, gaat daarom door voor een groot schrijver. Hij schrijft geweldige liedjes, maar een groot dichter is hij niet.’

De meeste verhalen in dit nummer gaan over het hedendaagse Brazilië. Voetbal en miscommunicatie gaan samen in ‘Voorronde’ van Edilberto Coutinho. Dit verhaal speelt zich af in een sloppen-

wijk van Rio de Janeiro, zo'n wijk waar nog pas geleden de president van de republiek de verzamelde straatarme massa voorhield dat rijk zijn ook lang niet altijd een pretje was... Onbegrip tussen man en vrouw vormt de hoofdschotel in João Gilberto Noll's verhaal ‘De mensenzoon’. Een zoektocht in tegengestelde richting is ‘Verliefd duifje’, het verhaal van Lygia Fagundes Telles. Terloops, bijna vrolijk bedreven geweld komt aan de orde in ‘Slachting bij kilometerpaal 13’ van Hélio Pólvora. Dat verhaal speelt in de cacaostreek van de staat Bahia en vertelt en passant over de smadelijke ondergang van een plantage-eigenaar, die daar tegelijkertijd niet zo mee zit. Een initiatieverhaal waarin noodzakelijk geweld de hoofdrol vervult, is ‘Het was een bijzondere dag...’ van João Ubaldo Ribeiro. Luiz Vilela's verhaal ‘Een flinke eter’ geeft een bijzonder beeld van het Braziliaanse platteland. Van Rachel de Queiroz kozen we een fascinerende beschrijving van de noordoostelijke *sertao.*

‘De man die Javaans kende’ van Alfonso Henriques de Lima Barreto dateert al van het begin van deze eeuw, maar lijkt qua thematiek niet verouderd. Het is een bittere satire op de diplomatieke elite, de corrupte academici die om een baantje verlegen zitten. Dat de hoofdpersoon eerst op Havana wordt benoemd, is een sneer: Havana en Java klinken een beetje hetzelfde.

Onze poëziekeuze is net zo eclectisch geweest als de keuze van het proza. Het Braziliaanse poëzielandschap is er een van vele stromingen en antistromingen, maar een overkoepelende gedachte is wellicht toch geformuleerd door Paulo Menotti: ‘Braziliaanse (dicht)kunst moet gaan over het land en zijn bewoners en tegelijkertijd een universele thematiek en doelstelling kiezen.’

In Nederlandse vertaling van August Willemsen is werk verschenen van o.a. Carlos Drummond de Andrade en João Cabra de Melo Neto. Het zijn de grote namen die de boven geciteerde Wilson Martins in gedachten had en die dus nog steeds het huidige beeld van de Braziliaanse poëzie bepalen. Maar er zijn anderen. Manuel Bandeira bijvoorbeeld was een van de belangrijkste Braziliaanse dichters van deze eeuw. Maar ook de zojuist genoemde dichters zijn zo genoemd en onlangs nog viel Ferreira Gullar die omschrijving te beurt bij de aankondiging van zijn optreden op Poetry International. Over dichters spreekt men in superlatieven. Manuel Bandeira schreef een uiterst sober soort poëzie, in vrije

versvorm, dat zich vaak op de grens met proza bevindt. Hij liet zich inspireren door krantenberichten (schreef ze soms zelfs bijna letterlijk over), en alledaagse voorwerpen en gebeurtenissen. Hij is de Johannes de Doper van het modernisme genoemd, maar heeft zich daarvan ook weer willen bevrijden: *geef mij maar de dichtkunst van de idioten / de dronkelappen / de moeilijke en veelbetekenende lyriek van de dronkelappen/ de lyriek van de clowns van Shakespeare.* Verder hebben we gekozen voor werk van hier bijna onbekende dichters als Cecília Meireles, met symbolistische invloeden, Cassiano Ricardo en Menotti del Picchia, die in hun latere werk uitgleden over de xenofobische neigingen in hun privé strominkje van het 'neo-indianisme', en van Lêdo Ivo: het bijtende *Armelui op het busstation.* Van de jongere generatie noemen we nog de jonggestorven Paulo Leminski. Hij was een vertegenwoordiger van de *poesia marginal*, een groep van zichzelf wegcijferende twijfelaars met als credo: '*Marginalen zijn zij die in de marge schrijven / de bladspiegel laten zij wit, / opdat het landschap vrij kan passeren / en bij die passage alles verklaart. / Marginalen laten de regels vrij, / zonder ooit echt te weten / wat er het eerst was / de kip of het ei.* Dit levert bij Leminski een gevoel op dat hij omschrijft als: PERHAPPINESS.

Eindnoten:

* *Interessante sites: Jornal de Poesia (www.secrel.com.br/jpoesia/poesia.html) Doorklikken naar 2000 Braziliaanse dichters, ook in vertaling, o.a. in een soort Nederlands. Jornal de Contos (www.e-net.com.br/contos/) Webmaster is Hélio Pólvora, uitgebreide verzameling korte verhalen, ook vertalingen.*

De geboorteakte van Brazilië
August Willemsen

1492: Columbus ontdekt Amerika. Dat weet, of wist vroeger, ieder schoolkind. Of ‘Amerika’ wel Amerika was, en of Columbus het wel ontdekte - die twijfels kwamen later. Ze beletten de Spaanstalige wereld niet het jaar 1992 te vieren (en te hekelen) als het ‘año de la hispanidad’.

Weinigen, zover ik weet, stellen zich iets voor bij het jaar 1500, en wat er in 2000 te vieren of te hekelen zal zijn. Toch was het continent dat in 1500 door de Portugezen werd ‘ontdekt’ aanzienlijk groter dan het eilandje waar Columbus aan land ging: het was Zuid-Amerika, met name een gedeelte van het land dat later Brazilië zou heten.

Ik heb ‘ontdekt’ tussen aanhalingstekens gezet, want ook dit begin is gehuld in twijfels. Werd het wel *ontdekt*? Ik bedoel, was het opzet of toeval? Wisten de Portugezen wat ze deden?

De zeereis zelf is kort beschreven in de brief van 1 mei 1500 van scheepsschrijver Pero Vaz de Caminha aan koning Manuel I van Portugal.

Op 9 maart 1500 verliet de vloot van Pedro Álvares Cabral de haven van Lissabon, Belém, en nadat de Canarische en Kaapverdische Eilanden waren gepasseerd en nadat een van de galjoenen zonder aanwijsbare redenen was ‘verloren gegaan’ (waar verder geen woorden aan worden vuilgemaakt), kreeg men op woensdag van de Paasweek, ofwel 22 april, land in zicht. Caminha schrijft: ‘Eerst een grote berg, heel hoog en heel rond; en andere, lagere bergen, ten zuiden daarvan; en laagland, dicht bebost. En aan de hoge berg gaf de kapitein de naam *Monte Pascoal* (Paasberg), en aan het land gaf hij de naam *Terra da Vera Cruz* (Land van het Ware Kruis).

De eerste naam is gebleven, de tweede niet.

Volgens sommige geleerden waren de schepen van Cabral hier beland doordat sterke stroming en ongunstige winden ze hadden doen afwijken van de route naar India, waarheen de vloot op weg was. Volgens anderen hadden Cabral en Portugese zeevaartkundigen een vermoeden dat in westelijke richting vanaf de Kaapverdische Eilanden land, of op z'n minst een groot eiland, moest

liggen. Een feit is dat in de brief van Caminha geen sprake is van slecht weer. Alleen ter hoogte van de Canarische Eilanden had men een dag lang last van windstilte; daarna, zo schrijft Caminha, ‘vervolgden wij onze weg over deze zeeën’. De formulering (‘vervolgden wij onze weg’), gevoegd bij het feit dat de vloot resoluut in westelijke richting voer, lijkt onmiskenbaar te wijzen op een vooraf vastgestelde koers.

Een andere twistzaaiende factor is het woord dat Caminha gebruikt voor ‘ontdekking’. Hij spreekt niet van *descobrimento*, het woord waaronder de Portugese ontdekkingsreizen bekend zijn geworden. Vier keer in de brief gebruikt hij het woord *achamento*, het zelfstandig naamwoord dat is afgeleid van het werkwoord *achar*, ‘vinden’. *Achamento* zou men dus kunnen vertalen als ‘het vinden’. Zouden we het vertalen met ‘vondst’, dan zou dat pleiten voor het toevallig iets vinden. Maar ‘vondst’ is in het Portugees *achado. Achamento* daarentegen zou wijzen op het vinden van iets na een bewust voorafgaand zoeken, overeenkomstig het gezegde: ‘Zoekt, en gij zult vinden.’ Pas later, in de loop van de 16de eeuw, toen de Portugezen zich bewust werden van de epische omvang van hun onderneming, kwam het modernere en meer dynamische woord *descobrimento* in zwang. Caminha was echter nog een man van de 15de eeuw, en tegen het eind van die eeuw werd nog uitsluitend het ouderwetse woord *achamento* gebruikt om de resultaten aan te duiden van de min of meer doelgerichte verkenningstochten van de Portugezen over de wereldzeeën.

De rest van de brief van Caminha beschrijft zijn indrukken van het land en het contact met de bewoners ervan. Wat maakt deze brief zo bijzonder?

Laten we om te beginnen vaststellen dat hij een unicum lijkt maar het niet is. Weliswaar is hij, in tegenstelling tot vele andere reisdocumenten, zeer duidelijk geplaatst in de ruimte en de tijd (Brazilië, 1 mei 1500), maar dat neemt niet weg dat de brief zijn plaats heeft in een genre, in een traditie van reisliteratuur, waarin de *Roteiro da Viagem de Vasco da Gama* van Álvaro Velho misschien het meest bekende voorbeeld is, mede doordat deze tekst de meest opzienbarende ontdekkingsreis beschreef. Niettemin waren vele van deze documenten niet meer dan koersbeschrijvingen (*roteiros*) of scheepsjournaals. Toen Caminha zijn brief schreef, hadden de Portugezen zich al meer dan vijftig jaar bekwaamd in het noteren van de voornaamste zaken die ze op hun reizen tegenkwamen.

Die traditie had Caminha achter zich, maar zijn brief heeft nog andere kwaliteiten. In de eerste plaats was Caminha afkomstig uit Porto, de stad met van oudsher de meest onafhankelijke bevolking van Portugal. De *portuense* stond bekend als de Portugees die zich het meest bewust was van de waardigheid die het werk en de vrijheid een mens kunnen verlenen, in tegenstelling tot de overgeërfde 'waardigheid' van de adel. Hij was, meer dan vele andere Portugezen, in staat tot respect voor de medemens, en deze gevoelens zijn in de brief van Caminha te herkennen in zijn onbevooroordeelde en vaak zelfs bewonderende beschrijvingen van de Indianen.

De clerus en de adel waren in Porto ongewenste gasten. Reeds in de 15de eeuw was eens een bisschop gevangen gezet (zij het in een paleisje), en aan fidalgo's werd niet toegestaan binnen de muren van de stad te logeren. Ze werden eruit gegooid. Binnen de stadsmuren hadden de beide oligarchieën minder rechten dan de eerste de beste straatverkoper. Ook de onafhankelijkheid en zelfstandigheid van opinie die hieruit spreekt zien we terug in de brief van Caminha.

Voorts was Caminha Meester-Weger van de Munt van de stad Porto, een bescheiden ambt, ondanks de pompeuze naam, dat echter degelijke geletterdheid en precisie vereiste. Hij behoorde tot de onderlegde middenstand, hij was een echte 'burger van Porto' - niet in de zin van *bourgeois* maar van *citoyen.* De nauwkeurigheid van zijn waarnemingen en zijn zorgvuldig geformuleerde beschrijvingen stempelen zijn brief niet alleen tot een historisch maar ook tot een literair document.

Pero Vaz de Caminha stierf op ongeveer vijftigjarige leeftijd op 16 december 1500 in Calecut (India) tijdens een overval van de Moren op de Portugese factorij aldaar.

We zouden Caminha een vroege humanist kunnen noemen met uitgesproken literaire begaafdheid. Niettemin was hij geen literator, niet iemand die sprak in de stijlbloemen van zijn tijd. In wezen schreef hij nog in de sobere, gotische stijl van de Middeleeuwen. Juist deze afwezigheid van opsmuk, van pretentie, van vertoon van eruditie, vormt een van de grootste charmes van zijn brief.

Deze kwaliteiten komen vooral tot hun recht in zijn beschrijvingen van de oorspronkelijke bevolking van het Land van het Ware Kruis, de Indianen. En hier ligt dan ook meteen het hemelsbrede

verschil met de komst van de Spanjaarden op de Caraïbische eilanden, in Mexico, Peru en andere Zuid-Amerikaanse landen. Vergeleken met de Spanjaarden, die in hun ongebreidelde goudzucht oude culturen smoorden in stromen bloed, is het contact tussen Portugezen en Indianen, bij die eerste ontmoeting, bijna idyllisch te noemen. Van een vergelijking van de volksaarden, die zich door dit verschil in 'benadering' bijna onherroepelijk opdringt, zal ik me onthouden, maar hoe het zij, Caminha was een gevoelig man, die op een gegeven moment zelfs blijk geeft zich ervan bewust te zijn dat de aanwezigheid van de Portugezen hinderlijk zou kunnen zijn voor de Indianen. Op 26 april, tijdens de eerste ontmoeting op grote schaal, besluit Caminha: 'En we gingen terug naar onze schepen, zonder hen verder lastig te vallen.' In het Portugees: *'...sem lhes dar mais opressão.' Opressão* was in die tijd het gebruikelijke woord om de tirannie en de willekeur aan te duiden die de adel uitoefende op de lagere klassen.

Kort na de aankomst van de Portugezen, op 24 april, vond een scène plaats die een van de hoogtepunten van de brief is. Nadat de vloot een veilige ankerplaats had gevonden, in een kleine, door een rif beschutte haven, werd de stuurman Afonso Lopes op onderzoek uitgestuurd: 'En hij begaf zich, omdat hij een ondernemend man is en zeer geschikt voor dit soort zaken, onmiddellijk in de sloep om de haven te peilen; en hij nam twee van die mannen mee van het land hier, jonge welgebouwde mannen, die daar voeren op een soort korjaal. [...] Afonso Lopes bracht de beide mannen nog diezelfde avond naar de kapitein, op wiens schip ze met veel vrolijkheid en feestvertoon werden onthaald.'

Cabral, de kapitein van de gehele vloot, had groot toilet gemaakt voor de gelegenheid; in zijn paasbeste pak troonde hij op een zetel, met een gouden ketting om zijn hals. De kapiteins van de andere schepen zaten om hem heen. Toortsen werden aangestoken. Wat toen volgde was een soort culturele verkenning, die Caminha tot in alle details en objectief beschrijft. Het was de verkenning van de mens van de Nieuwe Wereld. Het was het verschil tussen de Middeleeuwen en het Stenen Tijdperk.

Caminha begint: 'Ze zijn bruin van huidkleur, enigszins roodachtig, met mooie gezichten en mooie neuzen, welgevormd. Ze lopen naakt, zonder enige kleding. Het maakt hun niets uit of ze hun schaamte bedekken of laten zien, en hierin tonen ze dezelfde onschuld als die waarmee ze hun gezicht laten zien.'

Hij beschrijft hoe hun onderlip doorboord is met botjes, die hen echter niet hinderen bij het spreken, eten en drinken. Hij beschrijft hun haar en specifieke haardracht, en wat hem opvalt is dat de Indianen, in tegenstelling tot andere volken waarmee de Portugezen in contact waren geweest, sluik haar hebben. Ofschoon Cabral zich mooi had uitgedost, toonden de beide jonge Indianen geen enkele beleefdheid noch brachten ze enige groet. (Tegenwoordig zou men zeggen: ‘Allicht niet! Ze zijn immers zomaar aan boord gehaald!’ Maar dat is een anachronistische opmerking.) Toch ontstond er enige communicatie. Een van de Indianen wees op de gouden halsketting van Cabral, en daarna in de richting van het land, waaruit de Portugezen opmaakten dat daar goud was. Caminha merkt fijntjes op: ‘Dat vatten wij zo op omdat we het zo wensten.’ Hetzelfde deed zich voor met een zilveren kandelaar en met een papegaai. Een schaap daarentegen liet de beide Indianen onverschillig en van een kip waren ze bang. Ze kregen te eten, rijkelijk, naar de maatstaven van die tijd, maar ze spuwden vrijwel alles uit. Wijn lustten ze ook niet, evenmin als water. Later op de avond strekten ze zich naakt en wel uit op een vloerkleed, zonder enige moeite te doen hun geslachtsdelen te bedekken - die onbesneden waren, zoals Caminha opmerkt, als significant verschil met, niet zozeer Joden en Moren, als wel de geïslamiseerde negers van Guinée, met wie de Portugezen maar al te bekend waren. De kapitein zelf legde nog een kussen onder hun hoofd en wierp een deken over hen heen: ‘En ze vonden het goed en vielen in slaap.’

Wat opvalt is dat met geen woord wordt gerept van een poging te weten te komen of er specerijen waren in het Land van het Ware Kruis - want specerijen waren voor de Portugezen het voornaamste economische doel van hun ontdekkingsreizen. In de hele brief van Caminha wordt niet één keer over specerijen gesproken. Koning Manuel I en Cabral kunnen in specerijen geïnteresseerd zijn geweest, Caminha's belangstelling ging uit naar wat hij zag. Desondanks vond ook Cabral de ontdekking kennelijk zo belangrijk, waarschijnlijk zo vreemd - misschien ook had hij een vermoeden van de reikwijdte van ‘het vinden’ van dit nieuwe land, dat zo geheel anders was dan alle landen die de Portugezen kenden - dat hij een van de schepen van de vloot terugstuurde naar Portugal (dit zéér tegen de koninklijke voorschriften in) om de koning het nieuws te brengen - mét de brief van Caminha.

Uit de stilzwijgende vergelijking die Caminha steeds maakt, niet

met de Europeaan of de Aziaat maar met de Afrikaan, met name de geïslamiseerde neger van Guinée, blijkt dat hij, op de avond van die 24ste april, besefte dat ze een Nieuwe Mens hadden ontmoet in een Nieuwe Wereld. Zijn waarneming benadrukt de significante verschillen met de (geïslamiseerde) neger: andere huidkleur, andere gezichtsvorm, andere neus, ander haar, onbesneden geslacht. Later merkte hij ook verschillen op in geloof (wat de Indianen volgens hem in het geheel niet hadden), in het gebruik van technische middelen, in sociale organisatie, hiërarchie en familieverband. In feite is er van de fysiologische en psychologische kenmerken die Caminha vermeldt tot op de huidige dag niet één onjuist bevonden. En wanneer hij de volgende dag, op 25 april, tussen de Indiaanse mannen ook een paar meisjes ziet lopen, drukt hij zijn oprechte bewondering uit in waarlijk lyrische termen: ‘En te midden van hen liepen drie of vier jongemaagden, heel jong en heel bevallig, met heel zwarte en lange haren tot op de rug, en met hun schaamte zo zichtbaar en zo mooi gesloten en zo geheel en al onbehaard dat wij, hoezeer we er ook naar keken, geen enkele schaamte voelden.’

Kortom, Caminha is een onbevooroordeeld en nauwkeurig waarnemer, die zijn bevindingen in fraaie taal, doch zonder tierelantijnen, opschrijft. Hierdoor onderscheidt hij zich zozeer van andere reisbeschrijvers voor en na hem dat zijn brief, als historisch document en als literair werkstuk, de indruk wekt een unicum te zijn. Met de brief van Caminha had Brazilië bij zijn geboorte al een geschiedschrijver.

Vertaald proza

Voorronde
Edilberto Coutinho[*]

Laat over ons komen, Oppermachtige Rekenmeester, de kracht van uw onfeilbare, volmaakte berekeningen.

O dagelijks nieuws, geef ons heden
veel doelpunten
mooie doelpunten van mijn geplaagd Banguzinho
vergeef mijn vrouw haar onuitstaanbare gedrag
gelijk wij onszelf onze stom gezette kruisjes vergeven
op ons totoformulier, leid ons niet in de verzoeking
van club te willen veranderen, vrijwaar ons
van doelpunten van de tegenpartij
door ijselijke kramp in de kuiten
van hun spitsen.
Amen.

Terwijl hij haastig zijn slappe koffie drinkt en in gedachten zijn ochtendgebed probeert uit te spreken, hoort José Dias da Cruz, ambtenaar, hoe zijn vrouw Raimunda voor de zoveelste keer die woorden herhaalt: ongelukkig, ongeluk.

José antwoordt dat geluk, het echte geluk, Rai, niet bestaat; dat wordt dood geboren en gaat rechtstreeks door naar de hemel, Rai, weet je dat wel, Rai?

Rai, Rai, dat is niet fraai. Kantoor is in het centrum. Om er voor achten te zijn, moet José om vijf uur op, een trein pakken en dan de bus. 's Avonds komt hij weer thuis, altijd zonder centen, ach, als

* *Edilberto Coutinho (Pernambuco, 1993 - Rio de Janeiro, 1996). Journalist (interviewde als buitenland-correspondent Hemingway in Spanje) en historicus. Coutinho heeft een aantal streekromans geschreven, waarin aarzelende mannen optreden. Bekendheid kreeg hij met de verhalenbundel* Maracanã Adeus *over de ups en down van het voetbal, voor welk verhaal hij een Cubaanse prijs kreeg. Onder het geweld van andere voetbalminnende auteurs, en wellicht het voetbal zelf, is het werk van Coutinho in vergetelheid aan het raken (informerend naar auteursrechten bij Coutinhos uitgeverij, Atica, kreeg ik twee telefoonnummers waar ik kon proberen de schrijver te bereiken, zijn vrouw nam op, hem spreken zou niet gaan, hij was drie jaar geleden gestorven - BM)* Maracanã Adeus *is in het Engels vertaald.*

onze cracks maar eens wat meer karakter toonden, vooral tegenover buitenlandse clubs. Geld, gras, die ezels. Rai denkt alleen maar aan geld, geld en nog eens geld.

Dona Raimunda is een tandeloos mompelende buisverslaafde (de soap van zessen, van achten en tienen, maandag tot en met zaterdag) en o zo praktisch (op zondag bedriegt ze haar soaphelden met haar stille liefde voor omroeper en presentator Celso César, Cecê) en wat voetbal betreft gaat haar belangstelling uitsluitend uit naar de toto, hoeveel goed José?

Hij weet dat het er maar zeven waren, ah ja, dertien goed, aards geluk dat niet meteen naar de hemel doorreist, bereik je alleen maar met al die dertien goed, snap je wel, Rai? Maar hij zat er ver naast, naast dat geluk, José was er nog lang niet. En hij denkt aan de klap van de wedstrijd Brazilië-Uruguay, een elftal vol schijtlaarzen, dat van ons, ze hadden die *gringos* veel harder moeten aanpakken. Schaamteloze vertoning. Ik zal het formulier nog eens goed nalopen, Rai, en *dona* Raimunda herinnert hem aan het geld voor het medicijn voor de kleine, waar is het gebleven? het meisje heeft een zware bronchitis; ga toch naar de apotheek van de Bond, daar krijg je het voor niks; ze zegt iets dat hij niet goed verstaat, hij antwoordt: zeur toch niet zo, mens.

Klote. Maar zo zit het, je hebt hele kolonnes pechvogels, volgens José, en dan heb je natuurlijk de wat minder ongelukkigen, die op de rand van het geluk balanceren, mensen die vaak genoeg twaalf goed hebben, lui die op het punt staan, die er echt bijna zijn. Raimunda laat zich veel te veel meeslepen, vindt haar man, door die dingen die ze op de TV ziet en ze voelt zich ongelukkig als geen ander, omdat ze alleen nog maar kan denken aan de bungalows met zwembad van die types uit de soap van zes, van acht en van tien uur. Rai, denkt José, ziet de dingen ontzettend rooskleurig voor anderen en heel beroerd voor zichzelf, maar zo is het niet, vrouw, je hebt de goeie kant, de slechte en de ergens in het midden, wij zitten niet aan de goeie kant, oké, maar het kon een heel stuk ellendiger, ach ja, en we hebben onze elf jongens van Bangu, in topvorm zijn ze, kunnen alle grote namen aan, met een beetje geluk pakken we de titel, jezus, de titel, bijna net zo mooi als alle dertien goed. Zo is het gewoon, vrouwtje, kijk nou eens om je heen, wees niet zo ontevreden, we zitten ergens in het midden, gewoon nog even volhouden, niet zeuren.

Maandag, vijf uur in de ochtend, José schoffelt zijn ontbijt naar binnen, *dona* Raimunda tettert, eet nou niet zo snel man, en hij, lig toch niet zo te zeuren, broodkruimels vliegen uit zijn mond, wees niet zo'n stijfkop, en genoeg ruzie om niets, hij maakt heel vluchtig zijn dikke lippen vochtig aan het zwarte bocht (futloos espresso'tje) en gaat er vandoor, op de hoek scoort hij de *Sportwereld.* Krant onder de arm en José is los. Op het station, wachtend op de trein. Heeft die sufferd van een Rai dan niets door? Als hij nog langer over zijn ontbijt had gedaan en haar gemekker was blijven aanhoren, dat eeuwige geklaag en geruzie, was hij zijn *Sportwereld* mooi misgelopen, lenen van een ander is niets en hij is zo uitverkocht, en hij moest toch nog eens naar die uitslagen kijken, verdomme, echt maar zeven goed? godverdomme. Nou ja. Hij had zich heel goed vergist kunnen hebben, bij het checken eerder (twee keer radio, een keer TV), een vergissing die hem in één keer de status van halfgod had kunnen bezorgen. Ja en natuurlijk moest José de wedstrijdverslagen lezen, de wedstrijd die hij vanaf de tribune had gezien en tegelijkertijd beluisterd via het transistortje op batterijen, stijf tegen zijn oor, blik strak op het veld gericht en die hij opnieuw thuis had gezien, op video. Maar hij wilde er nog een keer van genieten, nog één keer de beste momenten, Ban komt lekker los, niet, makker, zei hij tegen een kennis op het station.

Vrouw klaagt over de rotzooi, ze hebben een paar afvalcontainers neergezet maar iedereen blijft zijn troep overal neersmijten, die eerste van Bangu, mooie klapper, een plaatje, Laerte nam aan op het middenveld, langs de linkervleugel, als een pijl in de aanval, stuitte op rechtsbuiten Astolfo die was teruggeweken om het duel met Laerte aan te kunnen gaan, op regenachtige dagen is het lastig manoeuvreren tussen de open riolen, de ratten en de rotzooi, ze was op pad gegaan voor Brillo-sponsjes, won zijn duel en ging door richting doellijn, en deze wijk hebben ze nou Vooruitgang genoemd, passte naar de mee opgekomen Nicanor, die de juiste hoek uitkoos, ze hadden het beter Achteruitgang kunnen noemen hier. In de achttiende minuut van de eerste helft.

Toen Botafogo gelijkmaakte, had het hart van José Dias da Cruz, ambtenaar, het bijna begeven. Hij had gebeden, vertrouwen gehad (je kruis José) en toen kwam de tweede van Bangu. Behalve het open riool ook nog het vuilnis van de huizen boven, de tweede was

een schuine pass van Nicanor van rechts, toen een enorme verwarring, de kopballen van de backs van Bota en de aanvallers van Ban, de bal vliegt omhoog en alle denkbare rotzooi stroomt door het riool naar beneden, in het strafschopgebied, door de linker middenvelder, alles raakt verstopt, het stroomt over, de huizen binnen, Maninho gaf een lobje aan João Jorge, hij kon koppen, vanuit een positie recht tegenover hun doelman, en daarom vieren de ratten feest temidden van de troep. In de dertiende minuut van de tweede helft.

Rustig maar, mens, het wordt vast wel beter, laten we gewoon in deze buurt blijven, ze gaan een woonblok zetten, we hebben er recht op, *doutor* Luís heeft het me verteld, en die heeft er verstand van, we hebben rechten, Rai, we maken kans op een nieuwe woning, en zij maar zeiken, de kinderen zijn voortdurend ziek, er zijn ook zo veel ratten hier en dan de stank van die open riolen, dat gaat iedereen op z'n maag werken, ik weet wel dat we hier beroerd zitten, Rai, maar het wordt vast beter, je zult het zien, het wordt beter. Ik weet het zeker.

Nu, 6 uur 35, de zon is al op, maar nog half in slaap lijkt het, net als José en als bijna alle passagiers op station Vooruitgang. Zelfs wanneer je nog eerder opstaat, heb je dat gedrang bij het instappen, als ze het stalen beest opendoen, als de deuren opengaan, krijg je die godvergeten kermis, die pas ophoudt als alle stoelen bezet zijn en de *losers* een uurtje staan in het vooruitzicht hebben.

José hangt aan zijn ene arm en houdt zijn *Sportwereld* onder de andere geklemd, de zege van Bangu heeft niet de aandacht gekregen waar hij op gerekend had, zo gaat dat met die smeerlappen, als supporter voor een grote zit je altijd goed, zelfs bij verlies of gelijk spel besteden de kranten een hoop ruimte aan je club, maar ben je voor een kleintje, dan ben je mooi de lui, de dwergen kunnen het wel schudden, kijk nou, dat ene petieterige artikeltje, beste vriend. Bij elk station stappen er meer mensen in, steeds meer geknars van de hanglussen, als Nicanor voor een grote club speelde, hadden ze hem allang voor de nationale selectie gevraagd. José begint de warmte te voelen van de grote mulat die tegen hem aangeplakt staat, keert zich naar hem toe, wat een hitte makker, de ander toont een benauwd lachje, we hangen er beroerd bij jongen, op dat bord daarginds staat het, capaciteit 176 passagiers en we zit-

ten hier toch gauw met z'n vierhonderden, schat José Dias da Cruz, ambtenaar, makke schapen in een hok, maar zo is het, klein team is klote, die Nicanor, een tovenaar met de bal. José vervalt in herhaling, 't is beroerd.

Kwart voor acht, José arriveert op zijn werk. Dan komt het ritueel van het uniform aantrekken, de thermosflessen pakken en de koffietrolly. De enige Botafogo-aanhanger hier is *doutor* Luís (heeft zijn uniform al aan), een prima vent, je zult zien dat ik zelfs een geintje kan maken over het verlies van zijn club, uw Botafogo is de kluts een beetje kwijt, nietwaar *doutor* Luís? Als ie je de kans geeft tenminste. De gesprekken over de wedstrijden van de laatste competitieronde zouden nog tot dinsdag aanhouden met eventueel zelfs uitlopers naar woensdag. Donderdag, dag van intense concentratie, alle koppen op stoom, kom jongens, laten we die formulieren invullen. José heeft het op zich genomen om alle weddenschappen mee te nemen, iedere week opnieuw, naar het loterijkantoortje op de hoek. En dan heb je nog de ‘supertoto’, waar ze allemaal aan meedoen. Alleen een armoedzaaier heeft geluk, zegt de secretaresse van *doutor* Luís, een stuk uit Méier, een en al tieten en kont, weet je niet meer van die boerenknecht uit Mato Grosso? En, tegen haar collega, die het formulier vasthoudt, het is al ondertekend, *doutor* Luís vond het allemaal best, kan tegen zijn chef zegen: ze gokken een klein beetje, weddenschapjes van niks meid, maak je geen zorgen. Vrijdag en zaterdag, dagen van hoogspanning, de kans dat er zondag iemand als miljonair wakker wordt. Maar op zaterdag komt voor de meeste sukkels al de harde klap als de eerste verrassende en ontnuchterende competitie-uitslagen worden uitgezonden.

Zondag, alweer zondag. José loopt de bar van Joaquim binnen, bestelt er eentje, het eerste voorzichtige slokje op de heilige geest en de rest van de *cachaça* in één keer achterover, moet je al weer weg? vraagt Joaquim, en José: naar de voorronde Joaquim, er doet een knaap mee die alles klaarspeelt met de bal, kan een idioot goeie speler worden, een crack zoals je nog nooit hebt gezien. O ja natuurlijk jongen, maar bedoel je niet zo'n jonge blonde knul van mijn eigenste Vasco da Gama? Ga toch weg Joaquim, het is een opdondertje van een creool, en van Ban, weet je, zo'n krullekop met van die mooie slanke kuitjes, Joaquim, één en al balcontrole

die jongen, Joaquim, zoals die vrijt met de bal, moet je eens komen zien, Joaquim.

Zondagavond. *Dona* Raimunda, groen en geel over het geluk van de buurvrouw. Dat stuk ongeluk, José, heeft gewonnen in het programma ‘de Gelukskoffer’, bij Cecê, José. Maar José, nog helemaal met zijn hoofd in de wolken over die middag: jammer Rai, jammer dat de voorrondes niet op TV zijn, mens, dat had je moeten zien, allejezus, wat een show; nou, die mazzelkont, José, ze heeft een kleuren TV gewonnen. En zo'n joekel hoor (ah, die smile van Cecê, toen hij die prijs uitreikte, hemel, die Cecê, mooier, leuker, knapper dan Sacha van Onderweg naar Morgen), het was toch zo'n juweel van een doelpunt, Rai, ik wist niet hoe ik het had, ik barstte in tranen uit, Rai (heeft het zin om haar erover te vertellen?), die trut, die koe, José, maar ik keek om me heen en zag iedereen huilen, Rai, hadden wij nou maar een kleuren TV, José, die creool van een Feijão dolde de hele verdediging van Fluminense, die stevige boys, van die uit Olvarit opgetrokken kerels, onder de vitamines, van die strandgebakken types, en onze Feijão, raspaardje, passeerde ze allemaal, handig, sierlijk, hij pakte ze stuk voor stuk, de aanhang op de hoofdtribune kwam in de benen, Rai, het supportersvak stond op z'n kop, ik stond te janken, het gejuich, het geschreeuw, het applaus voor die jongen, al dat volk van Maracanã met de duimen omhoog voor hem, Rai, iedereen had z'n naam op de lippen.

Ik denk meer aan wat er bij ons op
tafel komt, José,
En het liep als een trein, Rai,
heb je die *doutor* Luís nou precies
gevraagd hoe het zit met dat huis?
omdat die creool, Feijão,
Rai, het onmogelijke gepres-
teerd had.
We zijn hier niet gelukkig, José.
Na een dribbel als van Gar-
rincha zelf,
We moeten een nieuw leven begin-
nen, José,
scoorde hij een wereldgoal,
een Pelé-goal, Rai,

deze buurt is een ellende voor de kin-
deren, die ratten, de rotzooi, de
strontlucht, een hondeleven.
en ik stond te grienen Rai,
van puur geluk, want daar
hadden we niet op gerekend,
hadden we niet verdiend
ook, zoveel geluk, meteen al
in de eerste voorronde.

De man die Javaans kende
A.H. de Lima Barreto[*]

Toen we op een keer samen in een lunchroom zaten, vertelde ik mijn vriend Castro hoe ik bepaalde opvattingen en conventies aan mijn laars had gelapt om te kunnen overleven. Op een gegeven ogenblik, het was in Manaus, heb ik zelfs mijn status van advocaat moeten verbergen, om meer vertrouwen te wekken bij de cliënten die me als helderziende en waarzegger om raad kwamen vragen. Daarover vertelde ik hem.

Mijn vriend hoorde me zwijgend aan, onder de indruk en genietend van de levendige vrijbuiter die ik was, tot het moment waarop het gesprek even stokte, we onze glazen leegdronken en hij losjes opmerkte: 'Jij hebt een wel heel bijzonder leven geleid, Castelo!'

'Het is de enige manier om op de been te blijven ... Dat gedoe met een vaste baan, steeds op vaste tijden naar het werk en weer naar huis, dat verveelt, vind je niet? Ik begrijp niet hoe ik het heb uitgehouden, daar op het consulaat!'

'Ja, reuze vermoeiend, zoiets, maar dat is niet waarover ik me verbaas. Wat me zo verbaast is dat je hier, in ons achterlijke en bureaucratische Brazilië, zoveel avonturen hebt beleefd.'

'Kom op, zeg! Juist hier, Castro, kun je de mooiste dingen meemaken. Stel je eens voor, ik ben zelfs leraar Javaans geweest!'

'Wanneer? Hier, na je terugkeer van het consulaat?'

'Nee, daarvoor. En in feite heb ik er mijn benoeming tot consul aan te danken gehad.'

'Dat moet je me maar eens uitleggen. Meer bier?'

'Graag.'

We bestelden nog een fles, schonken in en ik ging door:

* *Afonso Henriques de Lima Barreto (Rio de Janeiro, 1881-1922). Afkomstig uit een mulatten-familie behorend tot de lagere middenklasse. De afschaffing van de slavernij heeft hij als kind meegemaakt. Dankzij zijn vader heeft hij een goede opleiding genoten, die hij wegens familieomstandigheden afbrak. Sinds 1903 werkzaam als ambtenaar op het Ministerie van Oorlog. Als fijngevoelige dandy paste hij niet meer in de wijk waar hij woonde en door de culturele elite werd hij niet geaccepteerd. Hij schreef journalistieke artikelen en romans die opvallen door zijn sarcastische toon. Hij verdedigde de Russische revolutie. Hij werd twee keer opgenomen wegens alcoholisme. Nadat zijn zuster en broers het huis uit waren, bleef hij met zijn krankzinnige vader achter, die hem overleefde.*

‘Ik was pas in Rio aangekomen en zat volledig aan de grond. Ik vluchtte van het ene pension naar het andere en wist niet waar en hoe ik aan de kost moest komen, tot ik in de *Jornal do Comércio* de volgende advertentie las: *Gevraagd: leraar Javaans. Brieven, etc.*

Mooi, dacht ik bij mezelf, dat is een vacature met weinig concurrentie, zodra ik me een stuk of vier woorden eigen heb gemaakt, ga ik het er op wagen. Ik verliet het café en ging de straat op. Ik stelde me voor hoe het zou zijn om leraar Javaans te zijn en geld te verdienen, de tram te nemen en verlost te zijn van de vervelende ontmoetingen met schuldeisers. Als vanzelf liep ik richting Nationale Bibliotheek. Ik wist niet welk boek ik moest opvragen, maar ik ging naar binnen, liet mijn hoed in de garderobe achter, haalde een pasje en ging naar boven. Op de trap bedacht ik dat ik de *Grande Encyclopédie* moest hebben, letter J, zodat ik het lemma over Java en de Javaanse cultuur kon lezen. 't Was geen werk. Al na een paar minuten wist ik dat Java een van de grotere Soenda-eilanden was en een kolonie van Nederland. Het Javaans was een agglutinerende taal van de Maleis-Polynesische groep en bezat een rijke literatuur, die geschreven was in een van het oude Hindoealfabet afgeleid schrift.

De *Encyclopédia* noemde een paar werken over de Maleise taal en ik besloot er een te raadplegen. Ik nam het alfabet en de aanwijzingen voor de uitspraak over en vertrok. Ik zwierf door de straten, ik liep maar en maalde letters.

De hiëroglyfen dansten door mijn hoofd, van tijd tot tijd raadpleegde ik mijn aantekeningen. Ik liep allerlei plantsoentjes binnen en schreef die hanenpoten in het zand om ze goed in mijn geheugen te prenten en mijn hand te oefenen in het schrijven ervan.

Die avond, zodra ik het appartementencomplex waar ik woonde binnen kon gaan zonder te worden gezien, zodat ik indiscrete vragen van de conciërge vermeed, herkauwde ik nog steeds mijn Maleise “a-b-c”, en met zoveel vasthoudendheid dat ik er zeker van was dat ik het de volgende ochtend perfect zou kennen.

Ik overtuigde mezelf ervan dat het de gemakkelijkste taal van de wereld was en vertrok, alleen net niet vroeg genoeg om de man mis te lopen die de huur kwam innen: “Meneer Castelo, wanneer betaalt u uw huurschuld?”

Waarop ik hem dus zo innemend en hoopvol als ik maar kon antwoordde: “Binnenkort... Eventjes nog... Kunt u nog heel even geduld hebben... Ik wacht op een aanstelling als leraar Javaans, en...”

Maar de man onderbrak me: “Maar meneer Castelo, verdorie, hoe zit dat nou?”

Ik had wel zin in wat vermaak en mikte op de vaderlandslievende gevoelens van de man: “Het is een taal die ze ver weg in de buurt van Timor spreken. Weet u waar dat ligt?”

Ach! Wat een sufferd! De man dacht niet meer aan mijn schuld en zei op die typisch overdreven manier waarop de Portugezen praten:

“Ik zelf ik weet het niet zo goed, maar ik heb horen zeggen dat het een stukje overzees gebiedsdeel van ons is, ergens in de buurt van Macau. En u kunt die taal spreken, meneer Castelo?”

Blij met deze gemakkelijke uitweg via het Javaans, zocht ik de advertentie weer op. Daar was ie. Opgetogen besloot ik te gaan solliciteren naar het leraarschap in deze overzeese taal. Ik stelde een sollicitatiebrief op, ging langs de *Jornal* en liet hem daar achter. Vervolgens liep ik naar de bibliotheek en zette mijn studie van het Javaans voort. Die dag maakte ik geen grote vorderingen. Ik weet niet of het kwam doordat ik had besloten dat het enige wat een leraar in de Maleise taal hoefde te kennen het Javaanse alfabet was, of doordat ik me meer was gaan richten op de literatuurlijst en literatuurgeschiedenis van de taal die ik ging onderwijzen.

Na twee dagen ontving ik een brief met de uitnodiging te komen praten met Mr. Manuel Feliciano Soares Albernaz, baron van Jacuecanga, in de Rua Conde de Bonfim; welk nummer precies kan ik me niet herinneren. Je moet vooral niet vergeten dat ik ondertussen mijn studie Maleis, dat wil zeggen van het Javaans, had voortgezet. Behalve het alfabet deed ik de namen van een paar schrijvers op, leerde “Hoe maakt u het?” te vragen en er antwoord op te geven en bovendien een paar grammaticale regels. En al die kennis ondersteunde ik met een vocabulaire van omstreeks twintig woorden.

Je hebt geen idee van de problemen die ik ondervond om de vierhonderd réis voor de tram bij elkaar te krijgen! Ik verzeker je dat Javaans leren eenvoudiger was... Ik ben maar gaan lopen. Ik kwam nat van het zweet aan en de oude mangobomen langs de oprijlaan van de baron begroetten me, gaven me schaduw en troostten me moederlijk. Dat was het enige moment in mijn hele leven waarop ik de natuur een warm hart toedroeg.

Het was een kast van een huis en het zag er verlaten uit; het was slecht onderhouden en ik weet niet waarom, maar ik kreeg het idee

dat de slechte staat meer het gevolg was van desinteresse en levensmoeheid dan van geldgebrek. De laatste verfbeurt moest al van jaren geleden zijn. De muren bladderden en aan de overhangende dakranden, met die ouderwetse geglazuurde pannen, ontbraken stukken, het leek een slecht verwaarloosd en instortend gebit.

Ik wierp een blik op de tuin en zag hoe voortvarend hanepoot en kleefkruid de aronskelken en begonia's hadden overwoekerd. Alleen de croton met zijn fletse bladeren hield nog stand. Ik klopte aan. Het duurde een poos voor er werd opengedaan. Uiteindelijk verscheen er een hoogbejaarde Afrikaan met een baard en haren als van watten die aan zijn gezicht een uitdrukking van ouderdom, vriendelijkheid en verdriet gaven.

De salon was een portrettengalerij: arrogante heren met baarden en hoge kragen waren en profil afgebeeld in enorme, vergulde lijsten en de lief afgebeelde dames, met gevlochten kapsels en grote waaiers, leken te willen opstijgen op hun bol staande baljurken. Maar van al die oude dingen, die nog aan respect en antieke status wonnen door een dikke laag stof, werd ik het meest getroffen door een fraaie Chinese of Indiase porseleinen vaas. De schoonheid van dat stuk aardewerk, de breekbaarheid ervan, de spontaniteit van de tekening en de melkwitte glans vertelden me dat het object door kinderhanden gemaakt moest zijn, door een dromend kind om de vermoeide blikken van gedesillusioneerde oude heren te verkwikken...

Ik moest even wachten op de komst van de heer des huizes. Hij nam de tijd. Hij kwam wankelend aanlopen, zakdoek in de hand, voornaam een snuif nemend uit zijn oude tabaksdoos en hij boezemde me onmiddellijk ontzag in. Ik had de neiging om er vandoor te gaan. Zelfs als hij niet de leerling was, zou het altijd nog misdadig zijn om die man te misleiden, wiens hoge leeftijd een gevoel van grootsheid in me opriep, van heiligheid. Ik aarzelde, maar bleef.

“Ik ben,” zei ik een pas naar voren zettend, “de leraar Javaans die u zei te zoeken.”

“Gaat u zitten,” antwoordde de oude. “Bent u van hier, uit Rio?”

“Nee, ik kom uit Canavieiras.”

“Wat zegt u?” zei hij. “Spreekt u wat luider, want ik hoor slecht.”

“Ik kom uit Canavieiras, in Bahia,” herhaalde ik.

“Waar hebt u gestudeerd?”

“In Salvador.”

“En waar hebt u Javaans geleerd?” drong hij aan op de manier zoals alleen oude mensen dat kunnen.

Op die vraag had ik niet gerekend, maar ik fabriceerde ter plekke een leugen. Ik vertelde hem dat mijn vader Javaans was. Als bemanningslid op een koopvaardijschip was hij in Bahia aangekomen, waar hij zich in de omgeving van Canavieiras als visser had gevestigd. Hij was getrouwd en had goed geboerd. Van hem had ik het Javaans opgepikt.’

‘En hij geloofde het? Ondanks je uiterlijk?’ vroeg mijn vriend, die me tot nu toe zwijgend had aangehoord.

‘Ik kon best voor een Javaan doorgaan,’ wierp ik tegen. ‘Met dat sluike, dikke haar van me en mijn getaande huid kon ik heel goed van gemengd Maleise afkomst zijn... Jij weet toch ook dat wij een ratjetoe zijn van Indiaans, Maleis, Tahitiaans, Madagaskisch, Canarisch, man, zelfs Gotisch bloed. Wij zijn een heel palet van rassen en typen, de hele wereld is er jaloers op.’

‘Prima,’ zei mijn vriend, ‘ga maar verder, en toen?’

‘De oude man,’ vervolgde ik, ‘luisterde aandachtig naar me, nam me uitgebreid op, het leek erop dat hij me werkelijk aanzag voor de zoon van een Maleier en vroeg me met zachte stem:

‘Dus u bent bereid mij Javaans te leren?’

Zonder na te denken gaf ik antwoord: ‘Maar natuurlijk.’

‘U zult wel verbaasd zijn,’ voegde de baron van Jacuecanga er aan toe, ‘dat ik op mijn leeftijd nog iets wil leren, maar...’

‘Daar heb ik geen reden toe. Er zijn voorbeelden te noemen, heel vruchtbare voorbeelden...’

‘Wat ik wil, mijn beste meneer...?’

‘Castelo,’ zei ik.

‘Wat ik wil, mijn beste meneer Castelo, is een familie-eed nakomen. Misschien weet u dat ik een kleinzoon ben van raadsheer Albernaz, die keizer Pedro I ter zijde stond bij zijn abdicatie. Bij zijn terugkomst uit Londen had hij een boek in een heel bijzondere taal bij zich waarvoor hij veel respect had. Een Hindoe of een Siamees had het hem in Londen gegeven, als dank voor de een of andere, door mijn grootvader bewezen dienst. Op zijn sterfbed riep mijn grootvader mijn vader bij zich en zei: ‘Jongen, ik heb hier dit boek in het Javaans. Degene van wie ik het heb, heeft me verzekerd dat het de bezitter onheil bespaart en geluk brengt. Ik

durf er niet op te zweren. Maar hoe dan ook, bewaar het; maar als je wilt dat de voorspelling van de oosterse wijze die het me gegeven heeft uitkomt, zorg er dan voor dat jouw zoon het lezen kan, en ons geslacht zal voor altijd gelukkig zijn. “Mijn vader,” vervolgde de oude baron, “hechtte weinig geloof aan het verhaal, maar hij hield het boek. Met de dood voor ogen gaf hij het aan mij en hij vertelde me wat hij aan zijn vader had beloofd. Aanvankelijk liet ik me niet veel aan het verhaal over het boek gelegen liggen. Ik borg het op en ging door met mijn leven. Ik ben het hele boek zelfs gaan vergeten, maar de laatste tijd heb ik zoveel onaangenaams meegemaakt en zoveel tegenslag gehad, dat me de familietalisman weer te binnen schoot. Ik moet het lezen en ik moet het begrijpen om te voorkomen dat mijn laatste jaren in het teken staan van naderend onheil voor mijn nageslacht, en om het te lezen moet ik natuurlijk Javaans kennen. Zo liggen de zaken.”

Hij zweeg en ik zag dat de ogen van de oude man vochtig waren. Hij veegde ze discreet droog en vroeg of ik het boek wilde zien. Dat wilde ik wel. Hij riep een bediende, gaf instructies en verklaarde me dat hij al zijn zonen verloren had, evenals zijn neefjes en nichtjes, nog slechts één getrouwde dochter was er over en die had één zoon met een zwak gestel en een problematische gezondheid.

Daar kwam het boek. Het was een oude, in leer gebonden band, kwartoformaat en bedrukt met grote letters op dik, vergeeld papier. De titelpagina ontbrak, het jaar van uitgifte viel dus niet vast te stellen. Eerst kwam er een inleiding van een paar bladzijden in het Engels, waarin ik las dat het om verhalen van prins Kulanga ging, een heel verdienstelijk Javaans schrijver.

Dat vertelde ik meteen aan de oude baron, die niet doorhad dat ik een en ander in het Engels had gelezen en meteen een hoge pet op had van mijn kennis van het Maleis. Terwijl ik het lijvige boekwerk doorbladerde met het air van iemand die dat koeterwaals volledig beheerste, kwamen we prijs en tijdstip overeen en legde ik me vast om hem binnen een jaar het onding te leren lezen.

Kort daarna gaf ik mijn eerste les, maar de oude was niet zo ijverig als ik. Hij slaagde er zelfs niet in om ook maar vier letters van elkaar te onderscheiden of te schrijven. We deden uiteindelijk een maand over het halve alfabet en meneer de Baron van Jacuecanga kreeg de stof niet echt in de vingers, hij vergat even snel als hij leerde.

De dochter en de schoonzoon (ik geloof dat ze tot dan toe niet van het boek wisten) kwamen zich op de hoogte stellen van de studie van de oude man. Ze hadden er geen problemen mee. Ze vonden het wel grappig en het gaf hem wat te doen.

Maar wat je zal verbazen, beste Castro, is de bewondering die de schoonzoon begon te koesteren voor de leraar Javaans. Dat geloof je niet! Hij bleef maar herhalen: “Het is verbazingwekkend! En dat zo jong! Als ik zo veel zou weten, ach, wat zou ik dan op dit moment wel niet allemaal bereikt hebben!”

De man van Dona Maria da Glória (zo heette de dochter van de baron) was rechter, een man met aanzien en macht, maar hij schaamde zich niet om ten overstaan van de hele wereld zijn bewondering voor mijn Javaans te laten blijken. Bovendien, de baron was uiterst tevreden. Na twee maanden gaf hij de lessen eraan en vroeg me of ik hem, om de andere dag, een stuk uit het betoverde boek wilde vertalen. Dat hij het begreep was wel voldoende zei hij tegen me, er kon toch niets op tegen zijn dat iemand anders vertaalde en dat hij luisterde. Op die manier kon hij een vermoeiende studie omzeilen en toch zijn gelofte gestand doen.

Jij weet best dat ik tot op de dag van vandaag nauwelijks een woord Javaans ken, maar ik verzon een stel nogal bizarre verhalen en verkocht die aan de oude man alsof ze afkomstig waren uit de kroniek. Man, als een spons zoog hij die onzin in zich op!...

Hij raakte in extase, alsof hij naar de woorden van een engel luisterde. En ik steeg in zijn aanzien!

Hij vroeg me bij hem in te trekken, overlaadde me met cadeaus en gaf me opslag. Ik leidde op het laatst een meer dan welvarend bestaan.

Dat was niet in de laatste plaats te danken aan het feit dat hij ineens een erfenis kreeg van een lang vergeten familielid in Portugal. De goeie oude man bracht een en ander in verband met mijn Javaans en het scheelde niet veel of ik was het zelf ook gaan geloven.

Mijn wroeging sleet, maar ik bleef steeds bang dat er iemand op zou duiken die dat Maleise taaltje kende. En die angst nam enorme vormen aan toen die schat van een baron me met een aanbevelingsbrief naar de graaf van Caruru stuurde, waarin hij hem vroeg om mij toe te laten tot de diplomatieke dienst. Ik heb alle mogelijke bezwaren aangevoerd: mijn lelijkheid, mijn gebrek aan manieren en mijn exotische uiterlijk. “Ach wat!” ging hij er tegen

in. “Ga nou gewoon, jongen, jij kent Javaans!” Ik ging. De graaf stuurde me, met nog meer aanbevelingen, door naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Het werd een succes.

De directeur riep zijn afdelingshoofden bij elkaar: “Heren, kijkt u eens, hier is iemand die Javaans spreekt - een wonder is het!”

De afdelingshoofden stelden me voor aan de ambtenaren en klerken en onder de laatsten was er eentje die me een meer hatelijke dan afgunstige of bewonderende blik toewierp. En allemaal zeiden ze: “Dus, u spreekt Javaans? Is het moeilijk? Wij hebben hier niemand die dat spreekt!”

Die ene klerk, degene die me zo hatelijk aankeek, zei toen: “Dat is waar, maar ik ken Kanaaks. Spreekt u dat ook?” Ik zei van niet en werd naar de minister gebracht.

Deze hoge autoriteit stond op, zette zijn pince-nez recht en vervolgens zijn handen in zijn zij en vroeg: “Dus u kent Javaans?” Ik antwoordde ja, en op zijn vraag waar ik het had geleerd, deed ik hem het verhaal van mijn zogenaamde Javaanse vader. “Goed,” zei de minister, “de diplomatieke dienst is niets voor u. Daar leent uw uiterlijk zich niet voor... Maar op een consulaat ergens in Azië of Oceanië zou u goed op uw plaats zijn. Op dit moment is er geen vacature, maar we gaan wat reorganiseren en daarna kunt u daar aan het werk. Voorlopig blijft u aan mijn ministerie verbonden en volgend jaar reist u naar Basel, waar u Brazilië zult vertegenwoordigen op het Congres voor Linguïstiek. Studeert u flink en lees Hovelacque, Max Müller en de rest!”

Stel je voor dat ik tot dan toe niets van het Javaans afwist, maar wel was ingehuurd om Brazilië te vertegenwoordigen op een congres van wetenschappers.

De oude baron stierf, hij had het boek aan zijn schoonzoon nagelaten, opdat die het aan zijn kleinzoon zou doorgeven als hij de juiste leeftijd had bereikt en liet mij iets na in zijn testament.

Ik stortte me vol ijver op de studie van de Maleis-Polynesische talen, maar er was geen beginnen aan!

Goed doorvoed, goed in het pak en goed uitgerust, ontbrak me de energie om die rare wetenswaardigheden in m'n hoofd te stampen. Ik kocht boeken en abonneerde me op tijdschriften: *Revue Anthropologique et Linguistique, Proceedings of the English-Oceanic Association, Archivo Glottologico Italiano*, de hele bliksemse boel, maar zonder resultaat! En mijn roem groeide. Insiders wezen me na op straat en zeiden tegen elkaar: “Daar heb je die vent die Javaans spreekt.” In

de boekwinkels vroegen de linguïsten me naar de plaats van het voornaamwoord in dat dialect van de Soenda-eilanden. Ik ontving brieven van erudiete plattelanders, kranten deden verslag van mijn kennis en ik moest een verzoek afslaan van een klas leergierige studenten die graag Javaans wilden volgen. Op uitnodiging van de redactie schreef ik in de *Jornal de Comércio* een vierkoloms artikel over de klassieke én moderne Javaanse literatuur...'

'Maar hoe dan, als je er niets van wist?' onderbrak een oplettende Castro me.

'Heel eenvoudig: om te beginnen beschreef ik het eiland Java, met behulp van woordenboeken en een paar aardrijkskundige werken en vervolgens citeerde ik me een ongeluk.

'En nooit kreeg er iemand argwaan?' hield mijn vriend vol.

'Nooit. Dat wil zeggen, één keer ging het bijna mis. De politie had een vent opgepakt, een zeeman, zo'n gebruind type dat alleen maar een of ander vreemd taaltje sprak. Ze hadden er verschillende tolken bijgehaald, maar niemand die hem verstond. Ook ik werd gevraagd, vanzelfsprekend met inachtneming van alle respect die bij mijn wijsheid paste. Ik liet uitgebreid op me wachten, maar ging uiteindelijk toch. De man bleek al weer op vrije voeten dankzij de tussenkomst van de Nederlandse consul, aan wie hij met behulp van een half dozijn Nederlandse woorden een en ander had kunnen uitleggen. En die zeeman was inderdaad een Javaan. Oef!

Uiteindelijk kwam dan dat congres, en daar ging ik, naar Europa. Het was geweldig! Ik heb de openingsrede bijgewoond en de inleidende sessies. Ze hadden me ondergebracht bij de sectie Tupi-Guarani en ik vertrok gepikeerd naar Parijs. Maar eerst liet ik nog mijn portret en biografische en bibliografische gegevens publiceren in de *Baseler Nieuwsbrief.* Toen ik terugkwam bood de voorzitter van het congres me zijn excuses aan voor het feit dat hij me in die sectie had ingedeeld. Hij kende mijn werk niet en had gedacht dat voor mij, als Zuid-Amerikaan uit Brazilië, de sectie Tupi-Guarani de aangewezen sectie was. Ik nam genoegen met zijn uitleg, en tot op de dag van vandaag ben ik er niet in geslaagd de werken over het Javaans te schrijven waarvan ik hem had beloofd dat ik ze zou opsturen.

Na afloop van het congres heb ik fragmenten uit de *Baseler Nieuwsbrief* laten publiceren in Berlijn, Turijn en Parijs, waar de lezers van mijn werken een banket voor mij aanrichtten, voorgeze-

ten door senator Gorot. Die hele grappenmakerij, inclusief dat banket te mijner ere, heeft me een slordige tienduizend franc gekost, bijna de hele erfenis van die goedgelovige en aardige Baron van Jacuecanga.

Maar ik had mijn tijd en mijn geld niet verspild. Ik werd een nationale trots, en bij de ontscheping aan de Pharoux-kade werd ik door alle sociale klassen opgewacht en toegejuicht en de President van de Republiek nodigde me een paar dagen later uit voor een gezamenlijke lunch.

Binnen een half jaar werd ik benoemd tot consul in Havana, waar ik zes jaar heb gezeten en waarnaar ik zal terugkeren om mijn studie van de Maleise, Melanesische en Polinesische talen af te ronden.'

'Dat is fantastisch,' merkte Castro op, met het glas bier in de hand.

'En moet je horen, stel dat het me allemaal niet beviel, weet je wat ik dan zou worden?'

'Nou?'

'Een vooraanstaand bacterioloog. Zullen we opstappen?'

'Ja, goed.'

De Mensenzoon
João Gilberto Noll[*]

Daar heb je de Mensenzoon. Zo begint het verhaal dat mijn vader me elke vrijdagavond vertelde terwijl de brandewijn hem uit zijn ene mondhoek liep, zijn ogen rood en starend stonden en ik, met iets te veel hang naar griezelen voor een jongen van mijn leeftijd, me tussen zijn benen wrong en zeurde om nog een verhaal, dat van de man die verliefd werd op een dode en haar elke middag opzocht op het kerkhof om lelies, anjers en kamperfoelie op haar graf te leggen en de tranen van zijn onmogelijke hartstocht de vrije loop te laten. Het was niet mijn vaders bedoeling om me bang te maken, hij vertelde me dat niemand zijn lot hoefde te vrezen, dat pijn en plezier onberekenbare dingen zijn, die komen en gaan wanneer het hun tijd is. Mijn vader is overleden. Vandaag ben ik naar Monica's geweest, een luxe-bordeel in Porto Alegre, waar Eva, de mooiste en meest begeerde, me voorstelde om zelf vader te worden: ze vertelde me dat ik op zoek moest gaan naar een geschikte vrouw (en waarom zou ik dat niet zijn? zei ze lachend) en een kind krijgen. Het is geweldig, vervolgde Eva, ik heb er zelf al eentje van zo groot, volgend jaar gaat-ie naar school, zal je zien, straks kan hij lezen en schijven, hij zal de krant kunnen volgen, allerlei soorten boeken over de meest uiteenlopende onderwerpen kunnen lezen, over chemie, seks, politiek, astronomie, wiskunde, metafysica, geschiedenis, afgunst, dood en bloed, stel je voor dat hij dan van al die dingen iets afweet, een jongetje dat uit mijn buik is gekomen en dat in staat is over de waarheden en de leugens van deze wereld te lezen, brieven te verslinden, manifesten, verdragen, romans, overeenkomsten, de hele klotezooi, dan zal-ie verdomme een keer in de gaten krijgen dat zijn moeder een verguisd en bespot beroep uitoefent, de schrik van ieder huisgezin, zou hij zelfmoord plegen? Dit is mijn innig geliefde zoon, zo heb ik dat ooit eens ergens horen zeggen, je weet hoe het gaat, ik hier hoge pieten

* *João Gilberto Noll (Porto Alegre, 1946). Journalist en ambtenaar. Docent aan de Pontificia Universidade Católica in Rio de Janeiro. In 1977 doceerde Noll Braziliaanse cultuur in Berkely, Californië. Zijn werk wordt gekenmerkt door een filmische schrijfstijl, Zijn* Hotel Atlântico *is in Engelse vertaling verschenen bij Boulevard Press.*

verwennen, stinkend rijke kerels, en mijn zoon ginds met zijn neus in de boeken en pijn in het hart omdat zijn moeder als hoer de kost verdient, weet je dat ik je lief vind en je dolgraag een kind zou willen geven?

Eva staat voor de spiegel iets blauws aan te trekken, ze is mooi en lijkt op Evita. Haar ouders zijn trouwens van Argentijnse afkomst, ze kwamen in de zomer van 1936 als armelui in Porto Alegre aan, Eva was toen tien. Ik zeg tegen Eva: als jij dit vernederende leven achter je laat, zal ik je zoon onderhouden, jou een thuis geven en comfort en zal ik je je goeie naam terugbezorgen. En dan zullen we een kind krijgen, ja, ons kind. Ik wil een kind van jou, zegt Eva; een gezond kind, een kind dat de hele wereld aankan, een spontaan en levenslustig kind; als het een jongetje wordt, noemen we hem Pedro, en een meisje noemen we Diana. Zou je dat leuk vinden, liefje? Ik zeg haar dat het een goed plan is, dat het me bevalt en dat we gelukkig zullen worden.

Een week daarna zijn we getrouwd, ik heb Eva en de jongen meegenomen naar Rio en uit het huwelijk werd een beeldschoon meisje geboren. Ze groeide op en werd verliefd op Miro, Eva's zoon, die jongen ging elke nacht naar Diana's slaapkamer en terwijl de twee de liefde bedreven perste ik het hoofdkussen tegen mijn oren en greep Eva mijn arm en drukte haar nagels in mijn huid tot het bloedde. Wij twee, Eva en ik, hadden in bed niets meer voor elkaar te betekenen. Eva wendde haar gezicht af naar de muur, het witte laken lag op de vloer, ik trok mijn pyjamabroek uit, deed m'n best, maar Eva en ik, wij hadden misschien gewoon de fut niet meer.

Ik weet niet of Eva om die reden steeds minder huiselijk werd, ze ging elke avond de deur uit met de mededeling dat ze bij vriendinnen op bezoek ging; uit alle hoeken en gaten kwamen elk moment weer nieuwe vriendinnen tevoorschijn, duizend vriendinnen om mee te praten over kinderen, over echtgenoten en over de nieuwste mode. Ik wist dat ze niet de waarheid sprak, ik had alleen nog geen bewijs. Ik lag 's nachts eenzaam wakker in bed en dacht aan wat mijn vader altijd zei over eens een hoer altijd een hoer. Tot ik haar op een avond ben gevolgd en zag hoe ze in een taxi stapte en gepassioneerd in de armen viel van de chauffeur, een vent met zo'n open overhemd en een zilveren kruis op de borst. Diana kwam niet meer thuis van de universiteit, waar ze actief was in de studentenbeweging, in tegenstelling tot Miro, die zich hele-

maal op zijn medicijnenstudie had gestort en die zich afzijdig hield van politiek. Ze heeft verschillende keren overwogen met hem te breken. Maar ze was onherstelbaar verliefd. Ik herinner me een picknick met hen beiden, Eva woonde al niet meer bij ons, ze was bij die taxichauffeur ingetrokken, we gingen naar Novo Friburgo, Diana was wat teruggetrokken, af en toe, terwijl Miro op zoek was naar zeldzame insecten las ze me een paar gedichten voor.

De taxichauffeur won de voetbaltoto, Eva's ster begon te rijzen in de uitgaanswereld, de parfums en diners namen hand over hand toe, vier auto's, *chauffeurs*, zwembad, deals in onroerend goed, rentmeesters, bedienden en reizen. Ze ging de ouderdom tegemoet onder regelmatige plastische ingrepen. Diana wilde niets met het geld van haar moeder te maken hebben, Miro trok bij Eva in. Miro en Diana zagen elkaar dus nog maar zelden, slechts op de onvermijdelijke verjaardagsbezoeken bij hun moeder. Diana sliep weinig meer thuis, ging helemaal op in haar gevecht om een studiebeurs voor Rome te bemachtigen (waar haar nieuwe vrijer naartoe was uitgeweken), na haar gevangenschap wegens het actief deelnemen aan de studentenbeweging was ze onafgebroken bezig met het idee een tijdje van land te veranderen, Diana was zichzelf niet meer, had wallen onder de ogen en was zwijgzaam. Miro opende een praktijk, die met de welwillende steun van zijn moeder uiterst luxueus werd uitgerust, hij bouwde in sneltreinvaart een grote en rijke klantenkring op en trouwde met de enige erfgename van een machtige bookmaker die ooit, in Eva's jeugd, haar eerste vrijer was geweest.

Bij het huwelijk van de kinderen, ontmoetten Eva en de bookmaker elkaar opnieuw, ze bliezen hun oude liefde nieuw leven in, gingen voor het eerst na die lange tussenstop met elkaar naar bed in een obscuur motel, terwijl buiten een vliegtuig hardnekkig flyers uitwierp over de Week van het Vaderland, BRAZILIË IS DE EENHEID VAN ALLE BRAZILIANEN, IN VREDE, HARMONIE, VOORUITGANG EN ORDE. Eva kwam zeven, acht keer klaar uit pure afschuw voor de overgang. De bookmaker stond z'n mannetje. Ik wachtte op Diana, die niet meer thuiskwam en op het radiostation bivakkeerde, waar ze stage liep als verslaggeefster, totdat haar beurs voor Rome doorkwam en zij toch maar liever bleef, een appartement huurde en besloot aan sociale berichtgeving te gaan doen, een kortstondige bezigheid, want ze lag niet goed in de markt.

Ik voelde me erg eenzaam. Eva werd vermoord door de taxi-

chauffeur, die haar had betrapt met de bookmaker, Diana werd overgeplaatst naar de misdaadredactie, waar ze zich professioneel kon waarmaken. Vanaf dat moment begon ze definitief haar politieke interesse kwijt raken, ging liefdesbrieven aan Miro schrijven en beweerde dat je de werkelijkheid moest benaderen zoals je ook naar misdaadgegevens kijkt, op een koele en beschrijvende manier; de journalistieke stijl, beweerde ze, moet net als elke levensbeschouwing een verstandelijke samenhang hebben en geen sentimentele. Miro, die haar niet wilde ontmoeten, heeft maar één brief teruggeschreven en daarin zei hij dat hij hartstochtelijk verliefd was op zijn eigen vrouw, ook al geloofde hij niet in hartstocht.

Mijn vader vertelde me griezelverhalen en ik luisterde ernaar. Nu is mijn eigen dochter er niet eens om *mijn* verhalen aan te vertellen, alles is heel erg snel voorbijgegaan. Het volk is moe, vertelt Harold me, hij is mijn oudste collega. Nog drie jaar en dan ga ik met pensioen. Ik heb vrouw noch familie om voor te zorgen. Toch doe ik maar mee aan de voetbaltoto, vorige week had ik er elf goed. Wie weet... Als het raak is zal ik een praalgraf voor Eva kopen, een mausoleum, engelen, de Heilige Maagd met haar hoofd schuin op haar schouder, en ik zal een bos viooltjes op het graf leggen en ‘ik vergeef je’ zeggen. Misschien regent het of misschien dwarrelen er pamfletten over de Week van het Vaderland naar beneden, maar ik zal op m'n post blijven, in volle overgave en met eerbied, gekweld, een traan wegpinken en denken aan het weinige dat me nog te wachten staat.

Slachting bij kilometerpaal 13

Hélio Pólvora[*]

‘Er wordt veel kwaadgesproken over kolonel Misael. Maar dat is onterecht. Ze overdrijven als ze zeggen dat hij zo slecht is.’

Donga, hoed op de knie, volgt nauwlettend hoe ik voorzichtig tabak fijnsnijd op de eeltige palm van mijn hand, met een mesje dat ik ooit van een zadelmaker heb gekregen.

‘De oude Misael...’ vervolg ik.

En ik ga niet verder, want het hek slaat met een klap dicht en ik zie een vent snel naar de veranda komen lopen. Al van ver neemt hij zijn hoed af. Een versleten en gekreukte hoed, met een gat bovenin.

‘Bent u meneer Quirino?’

‘Ja, dat ben ik.’

‘Mijn naam is Ciríaco.’

Hij zegt geen Cirí-aco; hij zegt Ciri-áco. Ik heb behoorlijk leren lezen en schrijven, eerst thuis, van mijn moeder, en later op de lagere school bij de alom bekende Dona Sancha, maar ik doe alsof ik de verkeerde uitspraak niet opmerk.

‘Kom verder, Ciríaco.’

‘Graag, meneer Quirino.’

Hij komt de houten trap op en blijft halverwege de veranda staan. Hij groet Donga, die met de vingers van zijn rechterhand op de zitting van de bank trommelt, vlak naast de kolf van zijn geweer, dat tegen de muur staat. Altijd op z'n hoede, die Donga.

‘Ik kom hier, meneer Quirino, in verband met een klacht.’

Ik onderbreek het tabaksnijden en trek met mijn vrije hand een pakje vloeipapier uit mijn borstzak. Ik haal er een velletje uit.

‘U gaat me toch niet vertellen dat de varkens weer in uw aanplant lopen.’

* *Hélio Pólvora (Itabuna, Bahia, 1928). Literair criticus, militant journalist en vertaler. Begon zijn carrière in 1958 in Rio de Janeiro en heeft bijna alle redacties in die stad gezien, waaronder die van de* Jornal do Brasil *met zijn beroemde literaire supplement. Pólvora heeft twintig titels op zijn naam, voornamelijk bundels met korte verhalen. Zijn laatste boek is een tweetalige uitgave:* Três Histórias de Caça e Pesca / Trois Récits de chasse et pêche *(Mythos, Salvador, 1996) Hij ontving verschillende literaire prijzen.*

‘Nee, meneer. Het is veel ernstiger. Ze hebben mijn vrouw misbruikt.’

Dat verbaast me helemaal niet. Het is de derde klacht die ik te horen krijg van de knechten die op ons land wonen. En Ciríaco is meer dan een knecht. Hij heeft zijn eigen huis en pacht een stukje land van kolonel Misael, oogst zelfs al wat cacao.

‘Do Carmo?’

‘Ja, die bedoel ik.’

‘En wanneer is het gebeurd?’

‘Twee uur geleden. Ze kwam met een paar lappen stof van het huis van haar tante.’

Ik weet al om wie het gaat en hoef niet verder te vragen. Maar ik merk de nieuwsgierigheid van Donga, een binnenlander, niet op de hoogte van de criminaliteit in onze streken. En dus rek ik het gesprek met Ciríaco nog wat.

‘Waar precies?’

‘Bij kilometerpaal 13, meneer Quirino.’

Altijd bij die verrekte paal 13.

‘Waren het de *garimpeiros*?’

‘Klopt.’

Ik strijk mijn vloeitje zorgvuldig glad met mijn pennenmesje, een afdankertje, zei mijn oude vriend de zadelmaker, ik maak een geultje en begin er de fijngesneden tabak in te verdelen. Donga is opgehouden met zijn getrommel vlak bij de kolf van zijn geweer.

‘Van gehoord, Donga, *garimpeiros?*’ vraag ik.

‘Ik heb ze veel gezien in Ceará, meneer Quirino. Met hun zeef aan het werk in droge rivierbeddingen, op zoek naar diamant.’

‘Mis, Donga. Hier in deze cacaostreek is een *garimpeiro* iets anders. Nietwaar, Ciríaco?

Ciríaco knikt.

‘Een *garimpeiro*, dat is bij ons een wegwerker. Houweel, schop, kruiwagen en trekkar. Daarna komt de caterpillar langs om de boel te egaliseren.’

‘Ik zag een ploeg, toen ik hierheen kwam lopen,’ zei Donga. ‘Ze hielden op met werken, leunden op hun gereedschap en staarden me uitgebreid na. Het zal wel vanwege mijn geweer zijn geweest.’

‘Ja,’ zeg ik, terwijl ik een flinke lik speeksel op het uiteinde van mijn sigaret aanbreng, zodat hij straks goed aan mijn lippen blijft hangen, ‘zo'n geweer als dat van jou valt op in deze streek.’

‘Om nog maar te zwijgen van mijn leren hoed met sterren en

omhoog gevouwen randen,' zei Donga.

Ik neem mijn eerste trek, inhaleer diep. Het moment om Ciríaco te ondervragen is aangebroken. Ook al weet ik bij voorbaat al wat er is gebeurd, de details zijn altijd dezelfde.

'Vertel, Ciríaco, draai er niet omheen.'

'Zoals ik net al zei, Do Carmo had wat lappen stof bij zich, om nieuwe kleren voor de kinderen van te maken. Ze liep midden op de weg. Plotseling, toen ze voorbij de bocht was, vlak voor kilometerpaal 13, kreeg ze die *garimpeiros* in het oog en bedeesd, met de blik naar de grond gericht, zoals dat hoort voor een getrouwde vrouw, liep ze verder door de berm. Evengoed begon er een *garimpeiro* aan haar arm te trekken. Ze wist zich los te rukken. Een eindje verderop greep een ander Do Carmo om haar middel. Toen was het moeilijker loskomen.'

'En toen?' vroeg Donga.

'Toen hebben ze haar een grote beurt gegeven, jawel meneer.'

'Een wat?'

'Een grote beurt,' leg ik aan Donga uit, 'is wanneer een stel mannen zich vergrijpt aan één enkele vrouw. Ze bedienen zich van alle openingen. En het huilen van het slachtoffer maakt het extra leuk.'

'Zo is het,' zegt Ciríaco.

'Getver..., wat een toestand,' zegt Donga.

'Is ze er erg slecht aan toe?' vraag ik.

'Ze kan nauwelijks lopen, meneer Quirino. Alles doet haar pijn, ze heeft overal schaafwonden, is totaal kapot van binnen. Ze heeft zich opgesloten in de slaapkamer, ze schaamt zich voor me.'

'Heeft ze het u zelf verteld?'

'Ja meneer. Door een kier van de deur.'

Op dit moment begint Donga, de binnenlander, ook een sigaret te rollen, alleen gebruikt hij een maïsblad als vloeitje. Hij vraagt mijn pennenmesje te leen. Ik laat mijn gedachten de vrije loop, krab aan mijn kin. Ciríaco leunt tegen een paal van de veranda.

'Waar hadden we het nou toch over?' vraag ik, afgeleid door mijn gepieker. 'O ja, over de oude Misael. Ze beweren dat de kolonel hele stukken grond heeft ingepikt hier in de streek. Dat hij zijn vee het land van aangrenzende boeren op joeg en na verloop van tijd hun *fazenda* voor een habbekrats overnam. En dat hij, als iemand tegenstribbelde, de stijfkop uit de weg liet ruimen. De mensen kletsen wat af.'

Ciríaco wrijft met zijn ene voet over de andere, hij zal wel wintertenen hebben. Maar ja, niemand heeft hem toch gezegd dat ie op blote voeten moest lopen. Ach jee, moet je nagaan, zit ik me hier druk te maken over een kleinigheid en vergeet ik wat die *garimpeiros* bij kilometerpaal 13 hebben uitgespookt met zijn vrouw, een fatsoenlijke vrouw.

‘Joana, hé Joana,’ roep ik naar binnen.

Joana komt en denkt dat ik koffie wil voor ons drieën. ‘De koffie moet maar even wachten, Joana. Misschien wil je de jongens laten roepen.’

‘Is er iets gebeurd, meneer Quirino? vraagt ze.

Ja meid, nou en of. Maar let op, nu gaat het feest pas echt beginnen.’

De jongens arriveren en hurken neer op de veranda. Degenen die geen hemd met korte mouwen dragen, rollen hun mouwen op. De stukken arm die vrijkomen lijken wel voorhamers om een stier een nekslag mee te geven.

‘Mijne heren, werk aan de winkel, en wel meteen,’ verkondig ik.

‘Een moordpartij?’ vraagt Militão.

‘Een moordpartij,’ bevestig ik.

Militão staat op, vraagt de sleutel aan Joana en gaat de kast van het slot doen waar ik de paardenspullen in bewaar: beugels, sporen, halsters, zadeldekken, dekens, allerlei losse dingen, de munitiekist en de aan de muur opgehangen, geoliede, geweren. Repeteergeweren, die ze in deze streek ‘geelbuiken’ noemen, vanwege het geelachtige houtwerk onder de loop. Donga, zijn sigaret is bijna klaar, bekijkt het uitdelen van de geweren met gespeelde onverschilligheid. Met hun geweer onder de arm geklemd hurken de jongens andermaal neer.

‘Ze zijn geladen,’ zeg ik. ‘Militão, doe ze er allemaal nog tien kogels bij.’

‘En u daar, meneer, heeft u munitie nodig?’ vraagt Militão aan Donga.

‘Ik ben meer een toeschouwer,’ zegt Donga.

‘Wat nou, moe van de reis?’ vraag ik.

‘Een beetje,’ zegt Donga, hij lacht, hij heeft een paar zwarte tanden, weggevreten door de aanslag. ‘En ik heb nog geen contract getekend.’

‘Akkoord, rust maar wat uit eerst. Bij een volgende gelegenheid kun je laten zien wat je waard bent.’

Kolonel Misael heeft Donga uit het hart van de binnenlanden laten komen vanwege diens faam als vechtjas, bovendien is hij trouw en oerdegelijk. Donga komt net aan. Jazeker, hij heeft gelijk, het is niet goed je in een geschil te mengen waarvan je het begin niet hebt meegemaakt.

Ik sta op en kijk de jongens aan. Eentje spuugt een taaie klodder tabakskleurig speeksel op de houten vloer. Hij pruimt.

'De *garimpeiros* bij kilometerpaal 13 hebben niet alleen cacaobomen van de oude Misael neergehaald, om de weg ruim baan te geven, maar ze overvallen ook vrouwen in het veld om ze te misbruiken. Do Carmo was het laatste slachtoffer, jullie kennen haar vast wel, in de kerk getrouwd met onze planter Ciríaco hier.

De jongens kijken naar Ciríaco, die naar de grond staat te turen, de slappe hoed bungelt in zijn hand.

'Ze hebben haar behoorlijk te pakken gehad, het arme mens ligt volledig in de vernieling,' voeg ik er aan toe.

De jongen die pruimt maakt zich op om een volgende pruim in zijn mondhoek te duwen; hij barst in lachen uit. De anderen blijven ernstig, maar ik weet dat ze moeite hebben hun lachen te bedwingen. Ciríaco kijkt niet op.

'Militão, jij gaat voorop. Jullie gaan naar KM 13. Het is niet nodig dat iedereen gaat. Provoceer die *garimpeiros* en lok ze langzamerhand deze kant op, heel rustig aan, zie ze tot vlak bij het huis te krijgen. En zorg ervoor dat jullie het eerst hier aankomen.

De jongens pakken de geweren in de vuist en steken de weide over. Donga houdt zijn hand boven zijn ogen en kijkt naar de lucht.

'De zon begint af te koelen,' zegt hij.

'Ja, ik schat dat het een uur of vier is.'

Pas nu geeft Donga me het pennenmesje terug, ik steek het achter mijn riem.

'Joana, koffie.'

Terwijl we koffie drinken uit de blauwe bekers, het email is er voor het grootste deel afgebladderd, biecht ik Donga op: 'Mij heeft die oude Misael in ieder geval altijd heel rechtvaardig behandeld. Ik was zelf schuld. Ik heb me echt als een idioot gedragen. Ik onderhield twee hoeren, onderdak en alles, ze liepen er piekfijn bij, maar nooit tevreden. Ik ging regelmatig naar Bahia. Ik spoelde mijn paard af met Franse champagne in Tabocas. Maar je cacao kan er nog zo goed bij staan, een keer gaat het mis. Zoals ik je zei.

Misael heeft me met de beste bedoelingen geholpen, hij had geen oogje op mijn twee *fazendas*, zoals wel wordt beweerd.'

We hoorden geschreeuw. Een van de jongens kruipt onder de omheining door, kronkelend als een slang met een gebroken ruggegraat.

Donga gooit zijn peuk op de grond.

'Ik loop de heuvel op,' zegt hij.

'Hier achter het huis?'

'Ja. Ik kom wel terug als alles weer een beetje rustig is.'

Hij neemt zijn geweer mee. Ik ga naar binnen en laat Joana, samen met de rest van het personeel, de ramen en deuren sluiten, de boel vergrendelen. Alleen de keukendeur blijft open. Ik jaag een trage ezel weg, het is Passarinho, die ervan houdt om zijn vacht tegen de stenen wasbak te schuren. De vrouwen trekken zich terug. Ik drink een beker water, want mijn keel is uitgedroogd, en trek een voor een de proppen poetskatoen uit de patrijspoorten. Ik weet niet of ik het juiste woord gebruik. Ik heb eens, jaren geleden, een reis op een schip gemaakt, op de Itacaré die later is gezonken op de rede voor Ilhéus, en de zeelui noemden die ronde gaten in de hutten waardoor je als zeezieke passagier de watermassa's zag rijzen en dalen 'patrijspoorten'. Een jaar of drie voor hij doctorandus in de letteren werd, in Bahia, kreeg ik van mijn oudste zoon, die tegenwoordig zelfs doctor is en in Rio loopt te nietsnutten, een romannetje, zo'n ding over liefde en dood, van die mantel-endegen affaires. Er kwam een kasteel in voor en de muren hadden gaten waardoor de edellieden op de vijand schoten. Pas een tijdje daarna, toen ik wat vrienden bezocht in Cachoeira, kwam ik op het idee. Ik liep op een plein, Aclamação was het, geloof ik, je hebt er een fontein uit de vorige eeuw, en belandde er in een monumentaal herenhuis dat, wie weet, misschien wel heeft toebehoord aan nakomelingen van de Portugese edelman Paulo Dias Adorno, de stichter van de stad en ook de man die de Nossa Senhora da Ajuda-kerk heeft laten bouwen. Maar goed, wat het meeste indruk op me heeft gemaakt in dat huis, behalve dan het bureau met de geheime lade waarin de patriarch zilveren en bronzen munten bewaarde, was als je via een hardhouten trap naar de bovenverdieping ging: daar had je die gaten in de vestingdikke muur. Ze waren niet rond, zoals op dat schip, maar als je er door keek, kon je zien wie er beneden op het plein liep en niemand op het plein kon jou zien, daar achter dat gat. Met de lopen door de gaten in de ves-

tingmuur van die edelman moeten de musketten er flink op los geschoten hebben. Ik heb het hier thuis precies zo laten namaken, de metselaar heeft er een hele kluif aan gehad.

Goed, alles geregeld. Je hoort alleen nog maar het gekakel van de kippen, die een zandbad nemen en het onderdrukte geknor van de varkens. Een *xexéu* vliegt over het huis en zal natuurlijk een tak zoeken in de jenipapo-boom. Kreten. Uit het hoge gras aan de andere kant van de omheining komt een dof knappend geluid, als van het breken van met groen sap volgezogen bladstelen. Ik heb een goed gehoor, zuiver, ik hoor de als paardehoeven zo harde hakken van de jongens weerklinken tegen de stugge bodem.

Ze stormen helemaal buiten adem de keuken binnen.

‘Is iedereen er?’ vraag ik.

‘Severino is lelijk gevallen, hij zal zich wel ergens in de struiken hebben verstopt, of hij ligt ergens dood te bloeden.’

Ik doe de deur dicht, schuif de balk ervoor, en de knip, voor de zekerheid. De jongens steken de lopen van hun geweren door de gaten en knijpen één oog dicht. Roerloos rechtop, als een slang die zijn prooi biologeert, wachten ze af. Ik ga op een krukje zitten en begin een sigaret te draaien van de roltabak, niet te vochtig niet te droog, die ik in Ferradas heb gekocht; brandstof voor de ziel. Ik weet dat Donga boven op de heuvel alles in het oog houdt.

‘Nu,’ zegt Militão.

De *garimpeiros* moeten heel dichtbij zijn, verspreid. Ze hebben geen geweren. Ze zullen wel stenen bij zich hebben, stokken, houwelen, spaden, hier en daar een mes en misschien een kapmes.

‘Vuur,’ zegt Militão.

Ieder kiest zijn eigen doelwit. De jongens veren naar achteren door de terugslag van de kolf tegen hun schouder. De geur van kruitdamp begint de kamer te vullen, de rook brandt in mijn ogen.

‘Vuur,’ zegt Militão.

Opnieuw een salvo. Een mooi knapperend geluid van poffende maïskorrels. Het klinkt als het vuurwerk dat tegelijkertijd de lucht in gaat op een oogstfeest, als vuurpijlen die recht omhoog suizen, drie doffe knallen geven en één hele harde klap, die nagalmt als een antwoord op de voorgaande.

Ik zie niets. Een paard hinnikt en maakt zich uit de voeten.

Militão en de jongens komen bij de gaten vandaan. De geweerlopen roken nog: een trillend pluimpje.

‘Klaar, meneer Quirino,’ zegt Militão.

‘Dan nu slachtoffers tellen, man.’

Ik laat het huis opengooien, de kruitdamp trekt door de ramen en deuren naar buiten. De zon wil al ondergaan, de andere kant van de wereld verlichten. Milde namiddag, een heerlijk zwoel, zwoel windje.

In de weide, opzij van het huis, uitgestrekte lichamen. Een paar bewegen niet meer. Een stuk of twee, drie liggen te kermen, houden hun been vast, hebben een hand op hun buik gedrukt. Donga komt van de heuvel naar beneden met zijn geweer over de schouder, alsof hij een weidepaal versjouwt.

‘Drie gewonden,’ zegt ie, en kijkt me aan.

‘Weet je, Donga,’ zeg ik, op ons gesprek terugkomend. ‘Een keer had ik me in de nesten gewerkt, zat tot aan mijn nek in de schulden. Ik deed een beroep op mijn buurman Misael en hij leende me geld op een hypotheek, moest bij de notaris opgemaakt worden, compleet met getuigen, stempels en de hele boel. De termijn verstreek en ik kon niet betalen, op geen enkele manier. Ik stapte naar de oude man toe, vertelde hoe ik in het nauw zat, en hij legde zijn hand op mijn schouder en zei begrijpend: “Luister Quirino, geneer je niet, het zijn slechte tijden. Ik geef je nog een half jaar de tijd; er komt natuurlijk wel rente overheen.” Nou vraag ik je: is die Misael nu zo slecht als ze hem in de buurt afschilderen?’

Militão vraagt: ‘Wat doen we met de gewonden?’

Donga kijkt naar me, ziet hoe ik mijn oor sta te krabben.

‘Hoe lang hebben ze nog?’ zeg ik.

‘Wie zal het zeggen?’ antwoordt Militão.

‘Ik zie niet graag iemand lijden,’ zeg ik.

‘Dus we maken ze af?’ zegt Militão.

‘Dat lijkt me wel.’

Ciríaco, die ik helemaal was vergeten, komt op ons af. Hij heeft vast achter het huis gezeten, tussen de hoge pollen citroengras. Nog meer dan voorheen staat hij zijn hoed te kneden.

‘Meneer Quirino, ik zou u om een gunst willen vragen.’

‘Zeg het eens, Ciríaco.’

‘Ik wil die lammelingen graag castreren.’

Ik denk erover na. Het is een gerechtvaardigd verzoek, vanwege Do Carmo.

‘Akkoord, Ciríaco. Hier heb je mijn mes.’

Ciríaco pakt mijn pennenmes, wrijft het lemmet over zijn broek, alsof zijn grove linnen broek een wetsteen is en loopt op een *garimpeiro* toe.

‘Wacht, dan houd ik zijn handen vast,’ zegt Militão.

En met zijn machtige handen drukt hij de vuisten van de stervende man tegen de grond. Joana komt er bij staan en kijkt geïnteresseerd toe. De tabak kauwende jongen beweegt zijn pruim voortdurend van de ene wang naar de andere, terwijl hij de *garimpeiro* zijn broek uittrekt.

‘De tweede termijn verliep ook en ik stond met lege handen, geen cent te makken. De oogst ging helemaal op aan mooie spullen voor die meiden en andere flauwekul. Zo werd de kolonel dus eigenaar van mijn *fazenda.* Geheel volgens de schuldbekentenis,’ zeg ik.

Maar Donga lijkt het niet te horen. Ciríaco weegt de ballen van de *garimpeiro* in zijn handpalm en wijst met het mesje naar de voor, dat wil zeggen, dat randje van roze vlees tussen de beide kloten.

‘O sta me bij, Padre Cicero,’ schreeuwt de *garimpeiro.*

‘Hé, die klinkt als eentje uit Ceará,’ zegt Donga.

Het bloed gulpt naar buiten, donker. Joana giechelt nerveus. Ik heb geen idee waarom vrouwen het leuk vinden om naar het castreren van stieren te kijken, het castreren van honden, het castreren van hanen, dat soort dingen.

De andere *garimpeiro* probeert weg te kruipen, hij laat een breed bloedspoor achter. Donga loopt naar hem toe, beheerst, en zet een voet in het gezicht van de man, wiens stompe neus wordt geplet.

Ciríaco is helemaal over de rooie.

‘We binden hem aan het hek,’ zegt hij.

‘Ho eens even, waar is dat voor nodig?’ vraag ik.

‘Neem me niet kwalijk, meneer Quirino, maar daarginds loopt een kalf dat moet drinken.’

‘Ik kan je nog niet volgen, Ciríaco.’

‘Kijk maar eens naar zijn broek, meneer.’

Jezus, die *garimpeiro* heeft een stijve die zijn broek in de vorm van een sombrero duwt. Nu begrijp ik wat Ciríaco van plan is.

‘Akkoord.’

Terwijl ze de bandiet vastbinden, richt ik me weer tot Donga.

‘Met mijn tweede *fazenda* verliep het niet veel anders. Deze keer kwam het omdat ik de studie en uitspattingen van mijn oudste zoon moest bekostigen; tot doctor heb ik het hem laten brengen, met een ring aan zijn vinger en een diploma aan de muur.’ Een geldverslindende toestand. Zoals je misschien wel weet, wordt kennis duur betaald. Daarom vragen meesters in de rechten en heren

medici ook zulke enorme bedragen. En gelijk hebben ze.'

Ze trekken de broek van de *garimpeiro* naar beneden. Joana slaat ontzet haar handen voor de mond.

'Ongelooflijk, wat een mooie gave man, maagdelijk.'

We lachen. Iemand brengt het kalf, dat aan de ballen en de lul van de *garimpeiro* snuffelt en die gespannen uier in de bek neemt.

'Nog even,' zegt Donga, 'en het is een en al bloed.'

De *garimpeiro* brult als een varken dat gekeeld wordt.

'Prima jongens, zijn we klaar?' vraag ik.

'D'r is er nog een over,' zegt Ciríaco.

'Snel dan, het wordt zo donker.'

De knaap die pruimt, wisselt fluisterend een paar woorden met Ciríaco, gaat naar de schuur en komt terug met een voorhamer en een nog groen blok hout van een zuurzakboom. De *garimpeiro* roept alle heiligen aan, smeekt bij de gratie van mijn moeder, bij het licht dat mij leidt, bij het geluk van mijn kinderen. Maar hé, ik heb er toch niets me te maken? Praat maar met Ciríaco, ik heb hem carte blanche gegeven, vanwege Do Carmo, die niet eens kan lopen, die murw is, van binnen en van buiten.

Ze trekken de broek van de *garimpeiro* naar beneden, houden hem in bedwang, leggen zijn ballen op het blok en houden zijn lul opzij.

'Ik heb ze in Ceará heel wat stierkalveren op die manier zien castreren,' zegt Donga.

Ciríaco brengt de hamer omhoog.

'Verpletterd,' zegt Joana.

Zo kan het wel voor vandaag. De jongens blijven nog wat nakletsen, ze zijn opgewekt en moe, als slagers na het slachten en in bouten hakken van een rund. Ik pak Donga bij de arm en we wandelen naar het huis. De *xexéus*, met hun grote gele vlekken op de veren, zitten in de jenipapoboom en kwetteren als een stel parkieten.

'De oude Misael wilde niet dat ik tot de bedelstaf zou vervallen,' zeg ik. 'Hart van goud. Hij liet me bij zich komen. "Quirino, u bent alles kwijtgeraakt, u bezit geen cent meer, u zit helemaal klem." Ik gaf het toe: "De grilligheid van het lot, kolonel. God geeft en de duivel neemt." De oude lachte, krabde in zijn baard. "Wilt u mijn bedrijfsleider worden?" Had ik het goed gehoord? "Hoezo, kolonel?" En hij, terwijl hij me doordringend aankeek: "Mijn algemeen bedrijfsleider?" Zo is het gegaan, geloof maar

niets van al het kwaad dat ze over hem spreken.’

Donga zet zijn geweer tegen de muur van de veranda.

‘Trouwens, wanneer moet ik beginnen?’

‘Je bent al begonnen man.’

Pas dan komt Joana eraan.

‘Joana, hé Joana, Donga blijft eten. Ga eens een stuk van dat heerlijk pekelvlees in de pan doen, ja?’

Zomer
Rachel de Queiroz[*]

Iedereen die uit het Noordoosten komt, windt zich op wanneer mensen die voor hem belangrijk zijn, in de zomermaanden zijn geboortestreek bezoeken. Niet dat hij niet van de zomer houdt. Voor de Noordoosterling is de zomer een prettige tijd, zonder regen en zonder modderkuilen, de velden worden ontsloten door veel meer wegen, de bedding van de breedste rivieren kan met droge voeten worden overgestoken, wat uitnodigt tot nomadisme dat nog zo dicht bij ons staat, omdat wijzelf nog zo dicht bij de rondzwervende Indiaan staan.

En in de zomer zijn er geen vliegen, geen langpoten, geen muggen en geen muskieten, geen grote temperatuurschommelingen, geen oogziekten, geen keelpijn, geen verkoudheid en geen reumatiek.

En geen werk. Want midden in de zomer, wanneer de bonenen katoenoogst binnen zijn, de maïs gedroogd is en er nog niet is begonnen met het repareren van omheiningen, de kaalslag en het schoonbranden van de nieuwe akkers, is er een tussenperiode waarin er letterlijk niets gedaan wordt. Misschien is er nog ergens meel te malen, wat eerder een feest is dan werk. Of suikerriet te mangelen, op de weinige bedrijven waar nog suikerrietvelden zijn. De rest van de tijd gaat op aan samba, wedstrijden in geïmproviseerde zang, uitjes, een paar dagen uit logeren gaan bij familie die ver weg woont, bedevaarten naar Canindé of Juazeiro om geloften in te lossen. Novenen, heiligenfeesten, met kraampjes, verlotingen en vuurwerk. En overal trekharmonica's.

Maar dat alles speelt zich in besloten kring af en is niet voor de ogen van buitenstaanders bestemd. Wanneer er vreemden komen, schrikken ze onmiddellijk, wat ook vanzelfsprekend is. In hun ogen is de *sertão*, de savanne, verschrikkelijk, droog, grauw, geen groen blaadje te bekennen, de begroeiing is veranderd in een doornbos.

* *Raquel de Queiroz (Fortaleza, 1910). In 1930 werd ze beroemd met een roman over de sociale gevolgen van de extreme droogte in haar geboortestreek, Noordoost-Brazilië. In haar werk combineert ze sociale kwesties met psychologische beschrijvingen. Er zijn televisieseries van haar werk gemaakt. Raquel de Queiroz was (in 1977!) de eerste vrouw die lid werd van de Braziliaanse Academie der Letteren.*

Het vee is uitgemergeld, logisch, want het eet alleen maar dor gras en groenteafval op de erven. Het niveau van de waterbassins daalt, rivieren stromen niet meer, het water is niet meer zo heel helder, veel mensen halen water uit primitieve *cacimbas*, wat grote gaten in de grond zijn, zonder gemetselde muren of andere kunstwerken. Alles is geïmproviseerd en vergankelijk - alles is maar tijdelijk, zoals de zomer zelf.

Tijdelijk. Dat is het woord dat vreemdelingen niet begrijpen. Dat de droogte, het gebrek aan groen, het lage waterniveau, dat dat allemaal tijdelijk is en gezond.

Wat mij betreft: ik moet bekennen dat ik heel erg in verlegenheid werd gebracht wanneer ik de *sertão* in de droge tijd aan mensen uit het gebied ten zuiden van de deelstaat Bahia moest laten zien. Pas nadat ik de kaalheid van de herfst en de winter in andere windstreken had ontdekt, ben ik er een beetje overheen gekomen. Die verhalen over tropisch regenwoud waar het altijd vochtig en groen is, dat is iets voor onderontwikkelde mensen die geen wisselende seizoenen kennen; voor hen is er altijd maar één ding. Maar in de ontwikkelde landen van Europa en Noord-Amerika is het ritme vergelijkbaar met het onze, in het Noordoosten. Bladeren ontluiken en bladeren vallen af wanneer de tijd rijp is en in Duitsland of Schotland zou geen mens op het idee komen om zich ervoor te schamen aan mensen van elders de kaalheid van de bomen of het dode, dorre gras te laten zien. Dat was overigens alles wat ik gezien heb van het beroemde Engelse platteland - dor gras en kale bomen. Dat was aan het eind van de herfst. Ook in Vermont, in de Verenigde Staten, waar je in november, mijn God, als de sterren er niet heel anders aan de hemel hadden gestaan en niet iedereen er Engels sprak en het eten heel anders was geweest, zou zweren dat het november was midden in de *sertão* van Quixeramobim. De grijze aarde, de schrale struiken zonder bladeren, de dieren die dor gras aten, het weinige water na de hete zomer. De aarde als ingeslapen en in afwachting van de nieuwe dag om te kunnen openbarsten. Precies zoals bij ons. Het enige verschil was dat ze daar op sneeuw en kou konden rekenen - en wat dat betreft zijn wij in het voordeel, want de aangename zeewind die onze hele streek bereikt, de heldere zon, het mooie maanlicht, de frisse nachten en de stralende ochtenden zijn niet te vergelijken met de kou en het vocht, de sneeuw op de daken, het ijs op de grond, en alles en iedereen achter gesloten ramen en deuren aan het bibberen,

hunkerend naar een beetje warmte.

Maar wanneer er hier in de zomer, die voor ons zo'n prettig seizoen is, iemand uit Rio, São Paulo, of Goiás op bezoek komt, dan roept die onmiddellijk: ‘Wat verschrikkelijk! Hoe kun je zo leven? Ach, zielepoten! Waar zijn die mensen die op de vlucht gaan voor de droogte?’

Ze weten niet dat mensen pas vluchten voor de droogte wanneer er langdurige droogte heerst, en zomer is geen droogte. Ze weten niet dat we dankzij de zomer nauwelijks ziekten kennen, we kennen hier geen tbc, builenpest, ziekte van Chagas, gele koorts, hier heeft het vee geen last van parasieten, en als er aftose of hondsdolheid voorkomen, is die altijd uit andere streken hierheen gebracht.

Maar het heeft geen zin om het uit te leggen, want ze snappen het toch niet. Als ze een droge rivierbedding zien, beseffen ze niet dat het een seizoensgebonden verschijnsel is, dat het iets normaals is; ze schrikken en denken dat er een ramp is gebeurd. De rivier is opgedroogd!

Ze weten niet dat de aarde tijdens de zomerhitte slaapt en de mensen uitrusten. Om vervolgens, met de nieuwe regens, tot bloei te komen en vrucht te dragen.

Verliefd duifje of: Een liefdesgeschiedenis

Lygia Fagundes Telles[*]

De eerste keer dat ze hem ontmoette, was toen ze tot prinses gekroond was op het Voorjaarsbal, en toen haar hart op hol sloeg en de tranen haar in de ogen sprongen, dacht ze: ik voel dat ik altijd van hem zal blijven houden. Toen hij haar ten dans vroeg, duizelde het haar. Ze droogde snel haar zweethanden af aan het keurslijfje van haar jurk (alsof ze een plooi gladstreek). Haar knieën knikten toen ze hem haar armen reikte, met een scheve glimlach om de ontbrekende linker hoektand te verbergen (waar ze van plan was iets aan te laten doen door de tandarts van Ronny, dokter Elcio, als ze van kappersassistente tot kapster zou worden gepromoveerd). Hij zei maar weinig, dingen als: Jij had koningin moeten worden, want die koningin is een knap stuk stront, sorry dat ik het zeg. Daarop antwoordde ze dat de vriend van de koningin iedereen had omgekocht en dat zijzelf jammer genoeg geen vriend had en dat het toch niet zou helpen als ze er een had, omdat bij haar alles altijd met veel opofferingen gepaard ging. Ze was Steenbok en mensen van dat sterrenbeeld moesten dubbel zo hard vechten om iets te bereiken. Ik geloof niet in die bakerpraatjes, zei hij, en vroeg of ze het erg vond als hij naar buiten ging om een sigaret te roken, de ‘Vergeet-mij-niet-wals’ werd herhaald en het was bloedheet. Ze vond het best. Had ze dat maar niet gevonden, merkte ze op weg naar huis op tegen de koningin, want toen ze hem had laten gaan, was hij in geen velden of wegen meer te bekennen, al had ze overal in de zaal naar hem gezocht met zo'n fanatisme dat de bedrijfsleider van de club haar kwam vragen of ze wat kwijt was. Mijn vriend, antwoordde ze giechelend, als ze nerveus was, giechelde ze om het minste of geringste. Maar is Antenor dan uw vriend? vroeg de bedrijfsleider verbaasd, terwijl hij haar onder het dansen van ‘Nosotros’ in een houdgreep hield. Vlak na die wals was hij er namelijk vandoor gegaan, in innige omarming met een bloed-

* *Lygia de Azevedo Fagundes Telles (S. Paulo, 1923). Journaliste, schrijfster van korte verhalen en romans, waarin de belangrijkste personages bijna altijd vrouwen en meisjes uit de stad zijn. Haar korte verhalen kenmerken zich door vaart, spanning, gebruik van spreektaal en psychologische elementen. Ze is een gevierd en veelvuldig vertaald schrijfster. Lid van de Braziliaanse Academie der Letteren. In het Nederlands is de roman* De Meisjes *verkrijgbaar.*

mooie zwarte meid, zoals de bedrijfsleider terloops vertelde. Een prima kerel, maar hij had geen zitvlees, aan het begin van het jaar was hij buschauffeur geweest, vorige maand werkte hij in een werkplaats aan Praça Marechal Deodoro waar autobanden opgelapt werden en nu werkte hij bij een zaak waar accessoires werden verkocht, op de Guaianazes, vlak bij de hoek met General Osório, hij wist het nummer niet, maar het was niet moeilijk te vinden. Zo gemakkelijk was het nu ook weer niet, dacht ze toen ze hem eindelijk ontdekte, achter in de werkplaats, waar hij een onderdeel aan het polijsten was. Hij herkende haar niet. Waarmee kan ik u van dienst zijn? Ze schoot in de lach, ik ben toch de prinses van São Paulo Chique, weet je nog? Toen wist hij het weer, schudde zijn hoofd van verbazing, geen hond heeft dit adres, hoe bent u erachter gekomen? En hij begeleidde haar naar de deur: hij had het ontzettend druk, niet eens tijd om zich te krabben, maar hij vond het leuk dat ze even langs was geweest, wat was haar telefoonnummer, had ze een potlood bij de hand? Maakt niet uit, hij onthield het wel, hij zou haar binnenkort bellen, oké? Hij belde niet. Ze ging naar de Kerk van de Gehangenen, stak zeven kaarsen aan voor de meest gekwelde zielen en begon met de Wonderbaarlijke Noveen ter ere van de H. Antonius, nadat ze een paar keer had opgebeld, alleen maar om zijn stem te horen. De eerste zaterdag waarop de horoscoop een gunstige dag voorspelde voor wie onder het teken Steenbok geboren was, maakte ze gebruik van de afwezigheid van de eigenares van de salon, die een bruid thuis was gaan kappen, en belde opnieuw. Die keer praatte ze zo zacht dat hij moest schreeuwen of ze luider wilde praten, verdomme, hij hoorde niks. Toen schrok ze zo van zijn geschreeuw dat ze voorzichtig de hoorn op de haak legde. Ze kikkerde pas weer op na een glaasje vermout dat Ronny op de hoek voor haar was gaan halen en toen probeerde ze het nog eens, precies op het moment dat de politie op straat een charge uitvoerde en iedereen aan het raam ging kijken. Ze zei dat ze de prinses van het bal was, ontkende lachend dat ze eerder gebeld had en nodigde hem uit om een heel interessante Braziliaanse film te gaan zien die in de bioscoop op de Sã João draaide, vlak bij zijn werk. De stilte aan de andere kant van de lijn was zo diep dat Ronny haar snel een tweede glaasje toediende: drink wat, schatje, drink, anders val je nog flauw. Volgens mij is de verbinding verbroken, fluisterde ze terwijl ze zich duizelig aan de tafel vasthield. Ga zitten, schat, laat mij voor je bellen, bood hij

aan terwijl hij de rest van de vermout opdronk, en met zijn mond bijna tegen de hoorn gedrukt, zei hij: met Ronny, een collegaatje van de prinses, weet u, het gaat helemaal niet zo best met haar en daarom bel ik namens haar, nee, God zij dank is het is niets ernstigs, maar die arme meid snakt ernaar om een antwoord van u te horen, logisch toch? Zachtjes, met een grafstem (ongeveer zoals die maffiabazen in de film, het gaat dwars door je heen, zou Ronny achteraf vertellen, met een hemelse blik) had hij doodkalm gevraagd of ze niet meer naar het werk wilden bellen, want de baas was woedend en bovendien (hij begon luider te praten) wilde hij niets met niemand, hij was verloofd, en als ik het ooit in mijn kop zou halen, DAN BEL IK ZELF WEL, is dat duidelijk? Laat haar maar wachten, verdomme. Ze wachtte. In die dagen dat ze wachtte, schreef ze hem veertien brieven, negen romantisch geïnspireerde en de rest overgeschreven uit het boek *Erotische Correspondentie*, van Glenda Edwin, dat Ronny haar had geleend. Met aanbevelingen, want nu, schatje, draait alles om de seks, als hij (wat een prachtige stem heeft hij toch!) Stier is, dan moet je snel uit de kleren, Stieren praten veel over de maan, en over de bootjes, maar wat ze eigenlijk willen is neuken. Ze ondertekende als Verliefd Duifje, maar toen ze de brieven zou versturen, verscheurde ze de erotische en stuurde alleen de andere. In dezelfde periode begon ze een groene trui voor hem te breien, met een dubbele draad (de mussen vielen van het dak, maar in deze stad wist je het nooit) en vroeg twee keer aan Ronny of hij wilde bellen met een verdraaide stem, alsof hij de omroeper van het radioprogramma *Intimiteit in de Ether* was, om te waarschuwen dat op zus en zo'n tijd, in *prime time*, het Verliefde Duifje een heel speciale bolero aan hem opdroeg. Hij is een ontzettende macho, merkte Ronny met een nadenkend glimlachje op, nadat hij de hoorn had neergelegd. En pas na heel veel aandringen vertelde hij dat hij briesend van woede had geantwoord dat hij geen enkele klote-bolero wilde horen, vertel haar dat ik op reis ben, dat ik dood ben! Op de avond dat de soapserie eindigde met een dolgelukkige Doutor Amâncio aan Laurinha's zijde, toen na zoveel problemen de ware liefde had overwonnen, droogde ze haar tranen; ze had net de zoom in haar nieuwe jurk gelegd en de volgende dag ging ze eerder weg van het werk met een smoesje over hevige buikkrampen. Ze was eerder weggegaan om hem op te vangen als hij van zijn werk naar huis zou gaan. Het regende zo hard dat ze al doorweekt was toen ze daar aankwam en

ze had nog maar één kunstwimper op haar linkeroog, die van het rechteroog was door de regen weggespoeld. Hij trok haar onder de paraplu en zei dat hij de pest in had omdat de Corintians hadden verloren en tussen zijn tanden vroeg hij haar bij welke bushalte ze moest zijn. Maar we zouden toch naar de bioscoop kunnen gaan, nodigde zij uit, terwijl ze zich bevend aan zijn arm vastklampte en haar tranen zich vermengden met de regen. In de Conselheiro Crispiano draaide, als ze zich niet vergiste, een heel interessante film, zou hij niet in de bioscoop willen wachten tot de regen voorbij was? Op dat moment stapte hij met zijn ene voet tot zijn enkel in een diepe plas en herhaalde twee keer: Die kankerregen, en duwde haar naar de bomvolle, wasemende bus. Even eerder had hij heel duidelijk in haar oor gefluisterd dat ze hem niet meer lastig moest vallen omdat hij het spuugzat was, hij bedankte haar voor het overhemd, de sleutelhanger, de paaseieren en de doos zakdoeken, maar hij wilde niets met haar omdat hij al een ander had, vergeet me alsjeblieft in vredesnaam, IN VREDESNAAM! Bij de volgende hoek stapte ze uit de bus, nam een andere lijn aan de overkant van de straat en ging weer naar de Kerk van de Gehangenen, waar ze dertien kaarsen brandde, en toen ze thuiskwam, nam ze het gipsen beeld van de H. Antonius, pakte hem het kindje af, stopte hem in de la van de commode en waarschuwde hem dat zolang Antenor geen contact met haar zocht, ze hem niet zou vrijlaten en hij het kindje ook niet terugkreeg. Badend in tranen sliep ze in, een wollen sok om haar hals vanwege de keelpijn, een pasfoto van Antenor (die ze gepikt had van zijn lidmaatschapskaart van São Paulo Chique) met een takje wijnruit onder haar hoofdkussen. Op de dag van het Hortensia Bal kocht ze een entreebewijs voor een heer, gaf de kaartjesverkoper op de Guaianazes een fooi om het entreebewijs naar de werkplaats te brengen en verzocht de eigenaresse van de salon om haar haar te doen zoals dat van Catherine Deneuve op de cover van het laatste nummer van *Vidas Secretas.* De hele avond hield ze de ingang in de gaten. De volgende middag kocht ze de langspeelplaat *Ave Maria van de Verliefden* in de opruiming en schreef op een kaartje de zin die Lucinha tegen Mario zei in de scène op het station: Ik hou vandaag meer van je dan gisteren *en minder dan morgen*, ondertekende met V.D., en nadat ze geld had geleend van Ronny ging ze op het kruispunt vlak bij het huis van Alzira de offergaven brengen om Pai Fuzô gunstig te stemmen en het lot zijn loop te laten hebben: een fles champagne en een pakje

Minister-sigaretten. Als ze meer magische hulp nodig had, hoefde ze het maar te zeggen, bood Alzira aan. Een voorbeeld? Als ze de bek van een pad dichtnaaide, zou die vent langzamerhand beginnen uit te drogen, en het wegkwijnen zou pas ophouden op de dag dat hij haar zou opzoeken. Dat was altijd raak. Alleen al bij de gedachte om zoiets slechts te doen werd ze depressief, stel je voor, hoe zou ze de man van wie ze zoveel hield zoiets vreselijks kunnen toewensen? De negerin respecteerde haar wens maar adviseerde haar om verse knoflook in haar tasje bij zich te dragen, bij de slaapkamerdeur te hangen en een teentje apart te houden om erin te doen. *Erin* te doen? Ze stond er versteld van en bleef nog naar andere magische recepten luisteren, alleen maar om het gehoord te hebben, omdat ze voor een meisje dat nog maagd was onmogelijk waren: hoe zou ze ooit een schaamhaar van hem kunnen bemachtigen om die aan een van haar schaamharen vast te knopen en die twee vastgeknoopte haren op het kerkhof te begraven? Op de laatste dag van het jaar, tijdens een pauze die nauwelijks lang genoeg was om een broodje te eten, riep Ronny haar voor een onderonsje, streelde door haar haren (wat zijn ze mooi zacht, schatje! Dat komt zeker door de oliebehandeling?) en nadat hij haar kop koffie uit haar hand had genomen, vertelde hij dat Antenor begin januari zou gaan trouwen. Ze viel ter plekke flauw, op schoot van een klant die onder de droogkap zat. Toen ze thuiskwam, maakte de Portugese buurvrouw een geklutst ei voor haar (meisje, je bent vel over been!) en leerde haar een onfeilbaar huismiddeltje, had ze niet ergens een foto van die kerel? Nou, die moest ze dan op een hart van rood vilt plakken en precies om twaalf uur 's middags moest ze de punt van een stalen schaar drie maal in de borst van die ondankbare vent boren en zeggen: Dinges, dinges, hoe heette hij, Antenor? Nou, dan moest ze wanneer ze zijn borst doorboorde vol overtuiging zeggen: Antenor, Antenor, Antenor, je zult niet eten en niet slapen en geen rust hebben voordat je met me komt praten! Ze bracht bovendien een bordje snoep en zoetigheden voor de H. Cosme en H. Damião naar het gedeelte van het park waar de meeste bloemen stonden (wat helemaal niet eenvoudig was, omdat er in openbare parken geen bloemen stonden en particuliere tuinen omheind waren en door honden werden bewaakt) en probeerde vanuit de verte een blik van hem op te vangen als hij van zijn werk zou komen. Ze zag hem niet omdat (zoals ze van Gilvan hoorde, een heel aardige taxi-

chauffeur en een vriend van Antenor) hij die middag ging trouwen en na het kerkelijk huwelijk een intiem feestje gaf in de São Paulo Chique club. Deze keer huilde ze niet: ze ging naar de balie ‘Koop op krediet’ van warenhuis Mappin, kocht een karaf voor likeur met bijpassende glazen en schreef een kaartje waarop ze hem alle geluk van de wereld wenste, verzocht Gilvan om het cadeautje te bezorgen en schreef op het zijdepapier van de verpakking met grote letters V.D. (ze had vergeten het kaartje te ondertekenen) en toen ze thuis kwam, dronk ze caustic soda. Toen ze uit het ziekenhuis ontslagen werd, was ze vijf kilo lichter, werd aan de ene kant door Gilvan ondersteund en aan de andere kant door Ronny, de taxi van Gilvan lag vol met cadeautjes die de mensen van de salon haar hadden gestuurd. Het is over, zei ze met een beverig stemmetje tegen Gilvan. Ik denk niet eens meer aan hem, voegde ze eraan toe, maar ze luisterde aandachtig toen Ronny vertelde dat die vent van twaalf-ambachten-dertien-ongelukken nu als chauffeur auto's wegzette op een parkeerplaats in Vila Pompéia, hij dacht in de Rua Tito. Ze schreef hem een briefje waarin ze vertelde dat ze bijna dood was geweest, maar spijt had van haar ondoordachte daad, waardoor ze brandwonden had opgelopen aan haar kin en aan haar been, en dat ze ging trouwen met Gilvan, die erg lief voor haar was geweest toen ze in het ziekenhuis lag en dat hij haar moest vergeven voor alles wat er gebeurd was. Ze had beter dood kunnen gaan, dan was dat gezeik tenminste afgelopen, zou Antenor gezegd hebben toen hij het briefje kreeg, dat hij in duizend snippers scheurde in het bijzijn van een kennis van Ronny, die het nieuwtje doorvertelde op het Sint Jansfeest in São Paulo Chique. Gilvan, Gilvan, jij bent mijn redding, snikte ze tijdens de huwelijksnacht, terwijl ze haar ogen dichtdeed om beter terug te kunnen denken aan die avond toen ze zich aan Antenors arm vastklampte onder de paraplu. Toen ze zwanger raakte, stuurde ze hem een kaart met het beeld van Christus de Verlosser (hij woonde intussen in Piracicaba met zijn vrouw en tweelingdochters) en schreef hem hoe gelukkig ze was in een eenvoudig maar schoon huis, met haar kleurentelevisie, kanarie en het hondje Perereca. Ze ondertekende uit gewoonte met haar naam, maar streepte de handtekening met dunne streepjes door en onder dat netwerk van streepjes schreef ze Verliefd Duifje en tekende ze een hart met een pijl erdoor. Op de dag dat Gilvan junior drie jaar werd schreef ze hem, met een zakdoek tegen haar mond gedrukt (want tijdens haar

tweede zwangerschap had ze ontzettend veel last van misselijkheid), een briefje waarin ze hem alle voorspoed van de wereld toewenste nu hij chauffeur was bij een busbedrijf dat de verbinding onderhield tussen Piracicaba en São Pedro. Op de brief plakte ze een gedroogd vergeet-me-nietje. Bij de verloving van haar jongste, Maria Aparecida, vroeg ze voor de grap een heel beroemde zigeunerin uit de buurt om de kaarten voor haar te leggen en de toekomst te voorspellen. De vrouw schudde de beduimelde kaarten, spreidde ze op tafel uit en vertelde dat, als ze aanstaande zondag naar het busstation zou gaan, ze een man zou zien aankomen die haar leven volledig zou veranderen, kijk maar naar de klaverkoning en de hartenkoningin aan de linkerkant. Hij zou aankomen in een geelrode bus, ze kon zelfs zien hoe hij eruitzag, hij was grijs en had bakkebaarden. Zijn naam begon met een A, kijk maar naar de schoppenaas met de eerste letter van de naam. Ze giechelde met scheef getrokken mond (de ontbrekende tand had ze laten plaatsen, maar de gewoonte was gebleven) en zei dat het allemaal verleden tijd was en dat ze nu te oud was om aan zulke onzin te denken, maar op die bepaalde zondag liet ze haar kleindochter achter bij een vriendin, trok haar turquoise jurk van de zilveren bruiloft aan, raadpleegde haar horoscoop voor die dag (het kon niet beter), en ging er op af.

Het was een bijzondere dag als er een varken werd geslacht

João Ubaldo Ribeiro*

Als er een varken werd geslacht, was het een bijzondere dag, omdat je al lang van tevoren wist dat het varken geslacht zou worden. Je wist het al dagen van tevoren, al kon je er nooit helemaal zeker van zijn, omdat de grote mensen op een vage en onduidelijke manier over het varken praatten. Om de waarheid te zeggen kwam de eerste slachtdag toch onverwachts, als iets volslagen nieuws. Die eerste keer scheen iedereen vroeg te zijn opgestaan. De ouderen, zelfs als ze maar iets ouder waren dan jij, gedroegen zich anders dan anders. Zij wisten al dat het varken die dag zou worden geslacht en meestal praatten ze erover, terwijl ze teilen klaarzetten en lijnen spanden voor worsten, en verhalen vertelden over vorige varkens, de beste varkens die we hier in deze streek ooit hadden gehad, de beste van de stad. En dan konden die ouderen simpelweg zeggen: vandaag wordt het varken geslacht. Die eenvoud stond in schril contrast met de ogen van de kinderen die zich bij het opstaan al afvroegen of het nu wel of geen feestdag of zondag was; en als de grotere jongens en meisjes onwetendheid lazen in de ogen van hun leeftijdgenoten, fluisterden ze zachtjes het nieuws door en keken om zich heen alsof ze een samenzwering beraamden. Vandaag gaan ze het varken slachten. Misschien was dat wel een van die onderwerpen die een strenge blik van de volwassenen opleverden als er teveel over gepraat werd, een van die geheimen waardoor er een stilte viel op het moment dat er een kind de woonkamer binnenkwam, en de ouderen ongewone gebaren tegen elkaar maakten. Maar het was altijd een zonnige dag als er een varken geslacht ging worden, en om de een of andere reden waren de kinderen die dag vrijer dan anders. Na verloop van tijd voelden de kinderen bij het opstaan al dat het varken zou worden

* *João Ubaldo Ribeiro (J.U. Osório Pimentel Ribeiro) (Salvador, 1941), romanschrijver, heeft rechten gestudeerd, gevolgd door een postdoctorale opleiding Public Administration en Politicologie aan de Universiteit van South California. Hij heeft diverse literaire prijzen gewonnen en is lid van de Braziliaanse Academie der Letteren. Zijn generaties omspannende mythisch-historische roman* Viva o Povo Brasileiro *is in het Nederlands verschenen als* Brazilië, Brazilië.

geslacht, en als ze geluk hadden konden ze misschien aan een jonger broertje of een buurmeisje vertellen dat het varken geslacht zou worden, om verwondering en nieuwsgierigheid bij de ander te wekken en hun eigen wijsheid en ervaring te demonstreren. Wanneer wij, kinderen die nog geen toestemming hadden om de dood van het varken bij te wonen, vroegen wat dat schelle gekrijs was dat we nooit eerder hadden gehoord, werd er alleen maar geantwoord: ‘Dat is het varken, jochie, dat is het varken, jochie,’ en hoewel we niet mochten kijken naar de moord op het varken, konden we altijd nog kijken naar de man die het varken zou slachten, en vaak schraapten we al onze moed bij elkaar om te vragen: ‘Gaat u het varken slachten?’ Meestal antwoordde hij, glimlachend alsof hij helemaal niet op het punt stond om een varken te slachten: ‘Ja, dat ga ik.’ Als de varkensbeul een vreemde was, moest je wel wat afstand bewaren ten opzichte van de man die met een glimlach de dood kwam brengen, en al lukte het sommige jongens met hem te praten, ze gingen er nooit alleen op af en bleven steeds in de buurt van volwassenen die ze kenden en vertrouwden. Maar voor sommige kinderen was de varkensslachter hun eigen vader, en dan was op zo'n zonnige ochtend, waarop de dag anders begon en de dingen nooit meer hetzelfde zouden zijn als tevoren, hun vader wel het meest anders van alles. Als vader kon hij natuurlijk alleen maar trots oproepen, maar het was vreemd als je bang was voor je eigen trots en daardoor sloegen hun harten sneller en volgden ze hun moeder steeds met hun ogen, want moeders slachtten geen varkens. Er waren ook dingen waar je over moest nadenken. Vader, of een andere volwassene, met wie vader op de vertrouwde manier zijn instemming betuigde, vertelde zo vaak over de dieren, hoeveel hij van ze hield, en over de lijdensweg van een koe bij wie het kalfje vast kwam te zitten tijdens de geboorte. Voor Aloísio en zijn broers en zusjes was het een onvergetelijk moment geweest toen vader hen allemaal had meegenomen om te gaan kijken bij de rode zeug Noca en verteld had dat de zeug Noca een wonder van de natuur was. Met zijn allen keken ze toe hoe de zeug Noca haar hele stel biggetjes zoogde en de kinderen konden er geen genoeg van krijgen de dikke vetplooien te bewonderen die over de hongerige snuitjes van al die biggetjes heen vielen; de een wilde weten hoe de biggetjes groeiden, de ander bleef naar de zeug kijken en wilde dat ze kon praten en probeerde haar gedachten te lezen. Aloísio had op die dag, toen hij het maanlicht dat door de glazen

dakpan naar binnen viel voor zonlicht had aangezien, en toen hij bijna koorts had gekregen omdat hij zo dolgraag wilde opstaan, gehoord dat het varken dat geslacht zou worden uitgerekend de zeug Noca was, maar hij durfde vader niet te vragen waarom ze dat nou deden, niet omdat hij bang was dat vader boos zou worden, of niets zou uitleggen, maar omdat hij geen domme indruk wilde maken en wilde voorkomen dat hij er niet bij mocht zijn als ze haar gingen slachten. Hij bedacht dat de zeug Noca hem waarschijnlijk nooit antwoord zou hebben gegeven op wat hij allemaal tegen haar had gezegd, hoewel ze met z'n tweeën waren en het zeker was dat alles tussen hen zou blijven, omdat ze al wist dat hij haar ooit zou verraden en onaangedaan zou toekijken bij haar executie, en tijdens die operatie zou leren om in de toekomst zijn eigen varkens te slachten, omdat zijn vrouw ongetwijfeld van hem, omdat hij immers een man was, zou verwachten dat hij de door haar gefokte en vetgemeste varkens zou weten te slachten, precies zoals haar moeder vóór haar en de moeder van haar moeder en alle andere moeders, want zo was het nou eenmaal. Maar hij zei niets over zijn gevoelens en hij schaamde zich ervoor om te vragen hoe laat ze de zeug gingen slachten en hij liep achter zijn vader aan, waar die ook heen ging. Toen merkte hij dat vader anders leek dan andere dagen en dat een varken slachten niet iets was dat alleen maar op het moment van het slachten zelf gebeurde. Want vader nam nog de tijd om het huis uit te gaan, toen hij het slagersmes al aan zijn riem had hangen, om bij de buurtwinkel sigaretten te halen en ook nog om in zijn schrift met het blauwe kaft te schrijven. En moeder gaf, zonder iets tegen hem gezegd te hebben, opdracht om de zeug Noca naar de plaats des doods te brengen en ging verder met het klaarzetten van azijn, schalen van aardewerk, lemmetjes en alle kruiden die anders naast het fornuis bij elkaar stonden, boven de plek waar de houten spaanders lagen; er hing al een feestelijke geur in de lucht en het was zelfs mogelijk dat er die dag familieleden zouden komen, ieder jaar weer nieuwe gezichten, die altijd een beetje vreemd bleven, vooral vanwege de intimiteit die je aan hen verschuldigd was. De dienstmeisjes, de buurvrouwen en de mensen die door de keuken en bijkeuken liepen, praatten meer dan gewoonlijk en ook veel luider. Aloísio werd ongeduldig toen hij vader in het blauwe schrift zag schrijven, vooral omdat hij, voor het schrijven van een regel of woord, met de pen in de lucht arabesken maakte, en hij kreeg het gevoel dat het zijn vader

was die zou sterven en toen ging hij kijken hoe de zeug Noca gevangen werd en naar het houtblok gebracht, waar ze zou worden vastgebonden, en waar ze, zonder dat er iemand acht sloeg op haar gekrijs, verwerkt zou worden tot worsten, lende en hammen. Maar hij zou de dag niet vergeten toen, hij wist niet hoe lang geleden, zijn broer Honório - die nu op het seminarie was en brieven schreef die moeder 's avonds las, en dan huilde ze en schudde haar hoofd, zo verstandig en mooi vond ze alles wat hij haar schreef - toen Honório terloops had opgemerkt, alsof het niets bijzonders was, dat het varken Leleu zou worden geslacht en dat hij, Honório, er bij mocht zijn, maar Aloísio niet en Leonor al helemaal niet. Aloísio had het niet kunnen laten, toen hij Leonor tegen een van de pilaartjes van de veranda had zien leunen en bedacht had dat zij waarschijnlijk zou vragen wat voor gekrijs dat was, als ze de zeug Noca zouden gaan doodmaken, om naar haar toe te lopen, alsof hij haar niet allang gezien had, te blijven staan en te doen alsof hij zijn zusje een groot plezier deed door in haar oor te fluisteren: ‘Vandaag gaan we de zeug Noca slachten.’ En hij vond het nog leuker dan hij verwacht had, toen hij zag dat ze wit wegtrok en begon te huilen. Op dat moment voelde hij zich een beetje gewroken voor al die keren dat zij voorgetrokken was, omdat vader altijd op een speciale manier naar haar keek wanneer hij thuis kwam en haar op schoot nam, terwijl hij nooit op zo'n manier op schoot werd genomen, en nu mocht hij alleen nog maar bij zijn moeder op schoot, maar bijna nooit. Misschien kwam vader nu wel hierheen vanwege het gehuil en zou hij hem een standje geven, maar Aloísio voelde een vreemd zelfvertrouwen zoals hij nooit eerder had gevoeld en om een eventuele vraag van vader voor te zijn, zei hij, terwijl hij zijn zusje met zijn duim aanwees: ‘Nou zeg, ze huilt omdat we de zeug Noca gaan slachten.’ ‘Waarom heb je dat dan ook verteld,’ zei vader, maar zonder boos te worden, en hij streelde haar over haar bol. Als ik het geweest was, dacht Aloísio, zouden ze me uitlachen. Maar hij troostte zich met de gedachte dat zijn zusje een vrouw was en vrouwen huilden nu eenmaal veel en bovendien mocht zij niet bij de dood van de zeug zijn en hij wel. Toen hij bij het slachtblok stond en de boom, die anders zo vertrouwd was, een zware schaduw wierp vol onbekende elementen en alle voorwerpen er griezelig uitzagen, had vader zijn rechterlaars op een wortel gezet om de veters strakker te trekken en fluisterde hij zachtjes iets waardoor bij Aloísio het bloed naar zijn

hoofd steeg en hij dol, dolgraag een man wilde zijn; hij wilde niet dat iemand ooit zou kunnen zeggen dat hij geen man was, al ging het over een kleinigheid. ‘Zo zijn vrouwen nu eenmaal,’ zei vader bijna fluisterend, met net zo'n geamuseerd lachje als wanneer hij met zijn vrienden zat te smoezen, en Aloísio knikte met een vuurrode kop en wist met de zwaarste stem die hij kon opzetten uit te brengen: ‘Dat is waar, ja, dat is waar, ja.’ Toen knoopte vader de veter helemaal vast, legde een hand op zijn schouder en samen liepen ze naar het slachtblok en Aloísio wist nog dat hij zelf ook laarzen droeg en dat het nieuwe laarzen waren. De zeug Noca was vastgebonden en krijste al, ze wist precies wat er te gebeuren stond. Aloísio besloot dat hij zijn blik niet zou afwenden en ook geen emotie zou tonen, maar hij kon zijn hevige angst niet onderdrukken toen, na alle voorbereidingen en rituelen die hij zich nooit had kunnen indenken, zijn vader naar de zeug met haar enorme lijf toeliep en met het meest onverschillige gezicht van de wereld, zoals wanneer hij met zijn moeder over de dingen van de dag praatte, het mes hief. Het slachten van de zeug was begonnen en het leek alsof er rondom Aloísio's ogen een donkere kring was en hij alleen maar kon waarnemen wat er in het midden van die kring gebeurde, waar de zeug Noca geslacht werd. In het begin kwam er minder bloed dan hij had verwacht, maar daarna veranderde alles in een rode, spetterende bal, en geschreeuw en gevloek van mannen en snelle bewegingen, met teilen, doeken en schalen, en er bleef niets meer van de zeug over. Aloísio, die zijn adem inhield, had het moment niet opgemerkt waarop men de zeug begon te slopen zoals een huis gesloopt wordt, en hij merkte alleen maar dat hij misselijk was en hij had nooit geweten dat er zoveel zwarte en grijze en witte en rode en weke en kloppende en glibberige dingen in een varken zaten en dat veel van die dingen ontzettend stonken, en de handen van vader zaten onder het bloed, en stukjes van die dingen vermengd met slijm kwamen tot zijn ellebogen. Hij wist ook niet dat ze zagen en bijlen zouden gebruiken en hij klemde zijn kiezen op elkaar, terwijl hij toekeek hoe de mannen het achterlijf van de zeug Noca op het hakblok in stukken zaagden en teilen met al die onderdelen vulden. Dat daar, wees vader, toen ze zich al weer klaarmaakten om naar huis terug te gaan, zijn de darmen, die gaan we schoonmaken, om worst te maken. Hij knikte en hoopte dat vader niet had gemerkt dat hij zijn ogen dichtgedaan had en alleen maar een vluchtige blik had geworpen op de teil vol

blauwachtige stinkende slangen. Zonder hem aan te raken, omdat zijn handen vies waren, gaf vader een teken door met zijn kin te wijzen en ze gingen naar huis terug en hoewel Aloísio wist dat hij zich uitstekend gedragen had, schaamde hij zich ervoor dat hij misselijk was en zich niet precies meer kon herinneren hoe het gegaan was. Hij zag dat zijn laarzen vol bloedspetters van de zeug Noca zaten en hij moest bijna braken. Hij was van plan om, zodra ze binnen waren, naar de badkamer te gaan, maar hij wilde niet rennen, ze mochten niets in de gaten krijgen. En toen, terwijl de tijd in een slakkengang voortgleed, gingen ze het huis binnen en bleven bij moeder even staan, maar gelukkig had vader haast om zich te gaan wassen en moeder moest verder met het werk in de keuken, en het kwam ook goed uit dat vader zich liever aan de buitenkraan achter ging wassen dan in de badkamer. Hij had nooit geweten dat je zoveel kunt zweten, terwijl hij met wc-papier de echte en denkbeeldige vlekken wegboende die zijn braaksel in de hele badkamer had achtergelaten, want hij had nauwelijks de tijd gehad om de deur achter zich dicht te trekken. Toen zijn wangen zich vulden en voordat hij tijd had om zich over de toiletpot te buigen, volgde er een explosie, alsof hij zijn longen uit zijn lijf zou braken. Maar hoe dan ook, het luchtte op en hij kon het opbrengen om de hele troep op te ruimen en zijn gezicht twee keer te wassen, één keer vanwege het braaksel en de tweede keer vanwege het zweet. Nadat hij in de spiegel had gekeken om zijn gezichtsuitdrukking te controleren, voordat hij deel zou gaan nemen aan het gesprek over de zeug, deed hij de deur open, ging naar buiten en was blij dat hij nog even tijd had, omdat noch zijn vader, noch zijn moeder op de veranda waren, waar hij als vanzelfsprekend kon blijven, om in de verte te turen en in de wind te zitten; hij had tenslotte zijn eerste varken gezien. Hij voelde zich nog niet helemaal lekker om wat er in het geheim was voorgevallen, maar vertrouwde erop dat er niets te merken was geweest en dat het de volgende keren beter zou gaan, hoewel hij niet dacht dat hij de moed zou hebben om weer bij het houtblok te gaan staan. Maar je wordt ook ouder, dacht Aloísio en stelde zich voor dat hij een snor zou laten staan als hij groot was; en toen zag hij door de kier van een van de deuren die op de veranda uitkwamen, dat vader voldaan met moeder praatte, terwijl hij zijn haar en zijn oren afdroogde met een handdoek. Hij voelde dat ze het over hem zouden gaan hebben, ging dichter bij de deur staan, legde zijn oor tegen de kier en hoor-

de vader tegen moeder zeggen, en hij wist zeker dat vader erbij glimlachte, dat Aloísio zich zo goed gehouden had toen de zeug geslacht werd. Hij is al een echte kerel, zei vader bewonderend en Aloísio voelde tranen in zijn ogen en trots vermengd met opnieuw opkomende misselijkheid en ging weer terug naar de veranda zonder te weten wat hem mankeerde. Misschien is het wel daarom dat hij nu, als hij de familie bijeen ziet op zonnige, vrije dagen, of als hij wakker wordt tussen het lawaai van kinderen, kleinkinderen, neefjes en nichtjes, ouders, grootouders en alle overige familie, en als hij in een rustig hoekje gaat zitten en het allemaal aankijkt, een benauwd gevoel in zijn borst krijgt en de indruk heeft dat hij, als ze iets tegen hem zeggen, ontroostbaar zal beginnen te huilen.

Een flinke eter
Luiz Vilela[*]

‘Goedendag,’, was natuurlijk het eerste wat mijn vader tegen de man zei. Het tweede kon alleen maar zijn: ‘En dat beest daar?’

Het beest, dat naast de man zat, was een donkergevlekte fila brasileiro, zo groot als ik nog nooit had gezien; gewoonweg enorm. De koude rillingen liepen over je rug als je alleen maar naar hem keek - naar die enorme kop met die rimpels rond zijn bek. Maar de man zei dat we niet bang hoefden te zijn, want de hond was niet gevaarlijk.

‘Weet u zeker dat hij niet bijt?’ vroeg mijn vader.

‘Het is een zij,’ antwoordde de man enigszins gegeneerd.

‘Of je nu door een hij of door een zij gebeten wordt, dat is om het even,’ antwoordde mijn vader.

‘Maakt u zich geen zorgen,’ zei de man, ‘wanneer ze de pest aan iemand heeft, valt ze direct aan.’

‘O ja?’ zei mijn vader. ‘Dus als ze de pest aan mij had gehad, was ze me al aangevallen.’

‘Ongetwijfeld,’ zei de man.

‘Ongetwijfeld,’ herhaalde mijn vader.

‘Maar ik wist dat ze niet zou aanvallen,’ zei de man. ‘Ik weet aan wat voor soort mensen ze de pest heeft; zuiplappen bijvoorbeeld, die kan ze niet luchten.’

‘Maar goed dat ik niet drink,’ merkte mijn vader opgelucht op.

‘U hoeft zich echt geen zorgen te maken,’ antwoordde de man weer, ‘ze is heel tam.’

Volgens mij was mijn vader er niet helemaal gerust op, maar hij wilde het gesprek voortzetten en nodigde de man uit om plaats te nemen in een van de stoelen op de veranda; de man ging zitten. Toen ging mijn vader zitten. Ik bleef in een hoek staan kijken. De hond ging naast de man zitten, op zijn achterpoten.

De man was klein en tenger. Hij was mulat en had een dun, Chinees aandoend snorretje. Zijn kleren waren versteld, maar

* *Luiz Vilela (Ituiutaba, 1943) schrijft korte verhalen en romans. Hij heeft een religieus/klassieke opleiding gevolgd en is afgestudeerd in de filosofie. Hij werkte als reporter in Sao Paolo en is na een verblijf in de VS teruggekeerd naar Minas Gerais, zijn geboortestreek.*

brandschoon, wat een goed teken was. Mijn vader zei altijd: iemand die zijn eigen kleren niet goed verzorgt, kan ook niet werken.

Dat zal wel bij mijn vader in de smaak zijn gevallen. Wat hem zichtbaar niet beviel, was dat grote beest dat tegenover hem zat en dat hem aanstaarde; maar de hond scheen hem niet in de gaten te houden, en eerder nieuwsgierig te zijn, alsof ze zich ook voor het gesprek interesseerde. Maar toch zei mijn vader: ‘Hoort u eens, wil ze niet wat rondlopen terwijl wij hier zitten te praten? Er zijn daar buiten vogels genoeg, moet ze daar niet achteraan?’

‘Ze zou wel willen, ja, maar...’ de man scheen zich enigszins te schamen om het te zeggen, ‘ze is niet bij me weg te slaan, ze is heel erg aan me gehecht...’ Hij keek de hond aan en streelde over haar kop, wat ze met een geblaf beantwoordde waar het hele balkon van daverde. ‘Ze is erg aanhalig...’

‘Dat zie ik, ja...’ antwoordde mijn vader enigszins geschrokken.

In een poging de hond te vergeten - wat niet eenvoudig was - vervolgde mijn vader het gesprek: ‘Wel, zoals u al weet, ik zit in de groententeelt; ik ben kort geleden begonnen en ik heb iemand met veel ervaring nodig.’

De man knikte. De hond, die weer rustig was, keek mijn vader aan.

‘Ik heb goede referenties van u, ik heb gehoord over uw werkzaamheden, ik wilde nu een paar zaken bespreken, zien of we het eens kunnen worden over een aantal dingen...’

Nadat mijn vader dat had gezegd, keek hij naar de hond; ik weet niet of het met opzet was, en of hij wilde aangeven dat de hond een van die ‘dingen’ was, maar het was duidelijk dat het beest hem zorgen baarde; toen hij de man had gebeld om langs te komen op het bedrijf, wist hij niet dat die enorme hond met de man mee zou komen - of omgekeerd, beter gezegd - en het was nu wel duidelijk dat het beest onderwerp van de onderhandelingen zou gaan worden.

Er viel een korte pauze; de man haalde een sigaret van maisblad uit zijn borstzakje die hij gedeeltelijk had opgerookt, hij stak hem opnieuw aan, wat met dikke rookwolken gepaard ging, en bleef naar buiten kijken, in afwachting van wat mijn vader verder zou gaan zeggen.

‘Goed,’ vervolgde mijn vader, ‘wat wilt u verdienen?’

‘Hoeveel grond heeft u?’

‘Wat u zo kunt zien, en nog een stuk achter het huis, tot de kreek. Dat is maar een klein stukje,’ zei mijn vader sluw.

‘Ja, u hebt een goed opgezet bedrijf...’ zei de man, traag met zijn hoofd knikkend; hij was niet minder gewiekst.

‘Wat verbouwt u zoal? Kool, sla, prei...’

‘En tomaten; het grootste areaal is tomaten; dat ligt daar achteraan.’

‘Tomaten geven de meeste problemen.’

‘Precies; en ik heb er veel pech mee gehad. Ik heb gehoord dat u heel goed bent in tomaten.’

‘Ja, ik weet daar wel het een en ander van...’

‘Goed, het huis: het huis is dat daar, achteraan, u zult het wel gezien hebben...’

‘Ik heb het gezien, ja; het lijkt me een prima huisje.’

‘Ja, het is prima,’ zei mijn vader, geanimeerd door het verloop van het gesprek. ‘Het is een nieuw huis.’

‘Weet u of het groot genoeg is voor een gezin?’

‘Ja zeker,’ zei mijn vader. ‘Maar u bent ongehuwd.’

‘Godzijdank wel...’

Mijn vader lachte: ‘Ja, soms mag je God wel danken dat je ongehuwd bent...’

De man lachte ook. En toen werden ze weer ernstig om het gesprek voort te zetten.

‘En hoe zit het met de kost?’ vroeg de man.

‘De kost komt voor rekening van de werknemer,’ zei mijn vader.

‘Ja, ja,’ de man knikte instemmend.

Een nieuwe pauze.

‘En,’ vroeg mijn vader, ‘wat wilt u verdienen?’

De man keek naar zijn sigaret en klopte met zijn vinger de as van het uiteinde; hij scheen na te denken. Toen keek hij mijn vader aan: ‘Voor vijfhonderd doe ik het.’

‘Vijfhonderd?’ Mijn vader viel bijna van zijn stoel.

Een andere werknemer in wie hij eveneens interesse had, en die een paar dagen geleden bij hem was geweest, had driehonderdvijftig gevraagd en die scheen even goed als deze, zo niet beter - hij zag er tenminste heel wat sterker uit.

‘U vraagt te veel,’ zei mijn vader. ‘U ziet dat het een klein stuk grond is, we verbouwen maar een paar gewassen, het huis is in orde...’

‘Geen twijfel aan,’ antwoordde de man.

‘Ik heb gehoord dat u prima werkt,’ vervolgde mijn vader. ‘Ik heb veel goeds over u gehoord; maar voor die prijs, eerlijk gezegd... U moet ook toegeven dat het teveel is...’

‘Ik geef het toe,’ zei de man.

‘Dus?’

‘Het probleem is...,’ de man wiebelde ongemakkelijk op zijn stoel: ‘Ik zal het u vertellen meneer, eigenlijk vraag ik niet zoveel voor mijn werk en ik zal u vertellen waarom; ik geef weinig uit, ik drink niet en ik ben geen rokkenjager, mijn enige slechte gewoonte is dat ik rook. En u ziet dat dat ook niets voorstelt. Het probleem is... Het probleem is Bébé.’

‘Bébé? Wie is Bébé?’

‘Mijn hond.’

‘O, uw hond; dus ze heet Bébé...’

‘Nou, eigenlijk is Bébé een troetelnaampje.’

‘En hoe heet ze dan?’

‘Elizabeth.’

‘Elizabeth?’ mijn vader sperde zijn ogen wijd open. ‘Ja, dat is een aparte naam voor een hond; ik moet zeggen dat ik nog nooit van een hond heb gehoord die zo heet.’

‘Dat was pleegmoeders naam,’ zei de man.

‘De pleegmoeder van...’

‘Mijn pleegmoeder.’

‘Nou,’ zei mijn vader, ‘dan zal ze wel blij zijn geweest, uw pleegmoeder...’

‘Nee, ze heeft de hond niet gekend; ze was al overleden, God hebbe haar ziel,’ de man nam eerbiedig zijn hoed af. ‘Zij heeft me opgevoed, mijn pleegmoeder. Die vrouw was een heilige. Ik ben haar veel dank verschuldigd. En toen heb ik gezegd, wanneer mijn eerste kind geboren wordt, en als het een meisje is, dan zal ik haar naar haar vernoemen. Maar ik ben nooit getrouwd en omdat ik van die hond hield als van een kind, heb ik besloten haar dan maar zo te noemen.’

‘Daar kan ik inkomen,’ zei mijn vader.

‘Veel mensen vinden het oneerbiedig. Ik niet. Ik heb gedaan wat mijn hart me ingaf en volgens mij is alles wat je hart je ingeeft, juist.’

De man keek naar de hond, toen naar de sigaret en toen weer naar mijn vader. ‘Maar, zoals ik al zei, het probleem is de hond; ze eet flink.’

‘Hoeveel kilo eet ze per dag?’

‘Kilo? Ik zou het niet weten, maar ze is een flinke eter.’

‘Een flinke eter? U bedoelt dat... dat ze veel eet, of...’

‘Nou en of, ze eet me de oren van het hoofd.’

‘U kunt haar toch varkensvoer geven?’

‘Varkensvoer? Dat lust ze niet; ze eet alleen maar vlees.’

‘En geeft u haar iedere dag vlees?’

‘Jawel; of beter gezegd, ik gaf haar iedere dag vlees, toen ik nog werkte, toen ik geld had; maar nu... U ziet hoe mager ze is.’

‘Ja,’ zei mijn vader, met een blik naar de hond, die nog steeds haar blikken op hem gericht hield. ‘Erg dik is ze inderdaad niet. Maar hoe hebt u dat dan gedaan?’

‘Gedaan?’

‘Wat hebt u haar dan te eten gegeven?’

‘Ik heb haar avocado's gegeven.’

‘Avocado's? Eet ze die?’

‘Ja. Maar het moet wel die gladde soort zijn. De ruwe eet ze niet. Die hond heeft kuren, net als een mens.’

‘Inderdaad,’ zei mijn vader. ‘Ik heb nog nooit gehoord van een hond die avocado's eet.’

‘Dit is ook niet zomaar een hond; zij eet ze wel. Ze heeft begrip voor de situatie; ik heb haar uitgelegd dat ik geen vlees meer voor haar had en toen ging ze akkoord met avocado's. Mijn en ook haar geluk was dat bij mijn broer op het erf, waar ik nu woon, een avocadoboom staat waar zoveel vruchten aan zitten dat ik haar de hele dag avocado's kan voeren. Maar volgens mij zijn avocado's niet zo geschikt als hondenvoer.’

‘Laat ik dat nou altijd al gedacht hebben,’ zei mijn vader.

‘Volgens mij verlangt ze intussen naar een lekker stuk vlees...’

‘Waarom neemt u geen kleinere hond?’

‘Een kleinere hond? Dat zal ik u vertellen meneer, toen ik deze hier pas had, was ze maar zo klein; ik had geen idee dat ze zo groot zou worden. Ik heb haar verwaarloosd op straat gevonden en kreeg medelijden; ik wist niet wie haar daar had achtergelaten, of wat voor ras het was, niets. Pas achteraf heb ik het gemerkt: het diertje groeide maar door en door, en toen is het dit geworden. Toen ik het merkte, was het al te laat; nou ja, toen was ik al aan haar gehecht geraakt; zodoende...’

Mijn vader schudde zijn hoofd.

‘En ze groeit nog steeds door,’ vervolgde de man. ‘Moet u nagaan: ze is nog jong, pas een jaar.’

‘Nou, dan is ze groot voor haar leeftijd, hoor.’

‘Jazeker; en voor zo groot als ze is, zit er geen kwaad bij.’ De man aaide de hond nogmaals over haar kop.

‘Hebt u zich weleens afgevraagd hoeveel u al aan vlees voor haar hebt uitgegeven?’

‘Nee, dat heb ik me niet afgevraagd, maar het zal wel een enorm bedrag zijn.’

‘En als u dat vlees nu eens niet aan haar had gegeven, maar zelf had opgegeten?’

‘Ik?’

‘Ja, als u dat vlees nu eens niet aan haar had gegeven, maar zelf had opgegeten.’

‘Dat is waar.’ De man sloeg zijn ogen neer en scheen na te denken; toen keek hij mijn vader weer aan. ‘Maar wat moet ze dan eten?’

Mijn vader wist niet wat hij daarop moest zeggen.

‘En bovendien,’ voegde de man eraan toe, ‘het maakt mij niet uit, ik eet maar weinig; als ik mijn rijst, bonen en cassavemeel maar krijg, dan is het al genoeg; zo af en toe een gebakken eitje. Maar zij is een hongerlap. Ze eet drie keer zoveel als ik, die hond. Daarom vraag ik dat loon. U weet dat de prijs van vlees niet mals is.’

‘Ja, maar voor zo'n bedrag... Zo komt u niet snel aan de bak...’

‘Dat weet ik,’ zei de man met hangend hoofd. ‘Ik weet het, maar...’ en hij keek opzij, naar de hond.

‘Kunt u haar niet bij iemand onder brengen? Bij uw broer, bijvoorbeeld.’

De man keek zwaar teleurgesteld. ‘Alleen maar wanneer ze daar altijd avocado's zou blijven eten. Maar het zou sowieso niet gaan, ze is niet bij me weg te slaan; een keer was ik een week weg en toen is ze bijna doodgegaan van verdriet.’

Mijn vader haalde zijn hand door zijn haar. ‘Als u voor minder zou willen; vijfhonderd is me te duur; ik ben pas begonnen, alle begin is moeilijk... U ziet hoeveel werk er nog ligt...’

‘Dat is waar,’ zei de man, nog steeds met hangend hoofd, ‘dat zal ik niet ontkennen...’ Daarna keek hij mijn vader aan. ‘Maar dan nog iets: Bébé kan ook helpen, ze doet meer dan alleen eten, ze is een kampioen veehoeden.’

‘Maar ik heb geen vee,’ antwoordde mijn vader een beetje geïrriteerd.

‘Maar misschien in de toekomst wel.’

‘Nee, ik ben helemaal niet van plan om vee te gaan houden.’

‘Als u vee had, zou u zien wat een goede herdershond ze is.’

‘Dan kan wel zijn, maar ik ben nooit van plan geweest om vee te gaan houden, en nu ook niet.’

Mijn vader keek naar de hond die rustig op haar plaats was blijven zitten en hem nog steeds aankeek; verduiveld, zal hij gedacht hebben, als het niet om die hond was, was alles al geregeld.

Op dat moment riep mijn moeder hem naar binnen. Hij verontschuldigde zich en ging even weg. Ik liep achter hem aan.

‘Ik heb gehoord waar jullie het over hadden,’ zei mijn moeder. ‘Waar wacht je nog op? Wil je die vent soms in dienst nemen? Wat haal je in je hoofd? Die andere vroeg driehonderdvijftig, dat scheelt hondervijftig cruzeiros, wat kunnen we niet met zoveel geld doen, we moeten toch al zo zuinig zijn. En bovendien is die andere kerel veel sterker; wat kan deze bonenstaak nou helemaal aan?’

‘Hij heeft meer vakkennis.’

‘Meer vakkennis; soms kan ik me doodergeren aan je; geloof je dan alles wat ze je wijsmaken? Geloof je dat slappe geouwehoer? En dan komt deze nog met dat verhaal over die hond...’

‘Dat ras eet nou eenmaal zoveel.’

‘Laat ze eten; voor mijn part mogen ze een ton eten; denk jij soms dat hij het geld daarvoor nodig heeft? Hij maakt je maar wat wijs en jij trapt er met open ogen in. En bovendien, heb je er al aan gedacht hoe het zal zijn om zo'n beest in de buurt te hebben? Hij is in staat om ons op te vreten.’

‘Het is een zij,’ zei mijn vader, de man imiterend, terwijl hij de thermosfles opendraaide om een kopje koffie in te schenken.

‘Stuur hem direct weg,’ zei mijn moeder, ‘anders blijft hij de hele middag plakken en je moet de molen nog repareren. Ik ga nu naar de stad, boodschappen doen.’

Mijn vader en ik gingen terug naar de veranda. De man en de hond zaten er nog in dezelfde houding en keken ons tegelijkertijd aan. Mijn vader ging zitten, fronste zijn wenkbrauwen en wreef met zijn hand over zijn hoofd.

‘Dus u wilt alleen maar komen werken voor vijfhonderd...’

‘Dat klopt,’ zei de man, ‘helaas... Ik heb het u al uitgelegd...’

Daar kwam mijn moeder aan en liep over de veranda: ze groet-

te de man kortaf en wierp mijn vader een niet bijzonder vriendelijke blik toe. Als ze kwaad was, liep mijn moeder zo rechtop en stijf als een plank. Ze liep naar de auto, stapte in, en zonder te groeten stoof ze weg in een boze stofwolk. We bleven haar nakijken tot de auto om de bocht verdwenen was, achter het maisveld. Ik kende mijn vader goed genoeg om te weten dat hij zich opgelucht voelde nu de auto verdwenen was. Vervolgens keek hij naar de hond en zei op een andere toon dan tot nu toe: ‘Ze kan haar ogen niet van me afhouden.’

‘Ze mag u graag,’ zei de man.

‘Zou het?’ zei mijn vader.

Om dat te zien bukte hij een beetje naar voren en knipte met zijn vingers; in een seconde, onvoorstelbaar snel, zat de hond bij hem op schoot, poten op zijn borst, en likte hem in zijn gezicht, terwijl mijn vader zo diep mogelijk in de stoel wegkroop.

‘Hier, Bébé, hier,’ riep de man en de hond gehoorzaamde. ‘Heb ik het niet gezegd? Ze mag u graag...’

‘Ja,’ antwoordde mijn vader, bleek van schrik.

‘Ze is heel aanhalig,’ zei de man.

‘Dat heb ik gemerkt, ja,’ zei mijn vader.

De hond keek hem aan, haar ogen straalden, haar staart kwispelde, ze wilde weer naar hem toe en wachtte alleen maar tot mijn vader opnieuw met zijn vingers zou knippen, wat hij natuurlijk niet deed.

‘Uw hondje is behoorlijk zwaar... Wat zal dat worden als ze goed doorvoed is...’

‘O, dat zou u moeten zien, dan is ze prachtig, dan lijkt ze wel een leeuw.’

‘Dat kan ik me voorstellen,’ zei mijn vader.

‘Dan lijkt ze precies op een circusleeuw.’

‘Dat kan ik me voorstellen...’

Nu zaten we alle drie naar de hond te kijken, die nog steeds vrolijk was en met haar staart kwispelde, terwijl haar ogen straalden.

‘Een vraag,’ zei mijn vader, weer ernstig, en de man keek hem oplettend aan, ‘denkt u niet dat ze de bedden zal vertrappen?’

‘De bedden? Nee, ze gedraagt zich heel goed, je hoeft er maar wat van te zeggen en ze gehoorzaamt, daar hoeft u zich geen zorgen over te maken.’

‘Nog iets: stel dat ze van tomaten houdt?’

‘Tomaten?’ De man keek een beetje verbaasd naar mijn vader

en toen hij zag dat die lachte, lachte hij eveneens. ‘U maakt een grapje zeker?’

‘Misschien; ze houdt toch ook van avocado's? Wie zegt me dat ze niet ook van tomaten houdt?’

‘Nee, van tomaten houdt ze niet, daar hoeft u zich geen zorgen over te maken...’ zei de man, tevreden lachend.

‘Kunt u me dat garanderen?’

‘Ja. Dat garandeer ik u, daar kunt u gerust op zijn.’

‘Goed,’ zei mijn vader, ‘in dat geval kunt u komen.’

‘In orde meneer. En wanneer?’

‘Morgen al, als u kunt.’

‘Ja hoor, u kunt me morgen verwachten, morgen kom ik.’

‘Afgesproken.’

Ze zwegen even; de man keek liefdevol naar de hond en mijn vader keek naar die twee.

‘Zullen we gaan, Bébé?’ De man stond op en keek mijn vader aan. ‘U kunt er zeker van zijn dat u er geen spijt van zult krijgen.’

‘Dat hoop ik,’ zei mijn vader.

De man nam afscheid van hem en daarna van mij, waarbij hij me ‘jongeman’ noemde. Vervolgens liep hij naar de weg met de hond naast zich. Het leek alsof ze er een vrolijke pas in zetten. Dat zei ik tegen mijn vader.

‘Ja,’ stemde hij in, ‘ze zijn vrolijk, allebei... Denk je dat hij me heeft belazerd?’

‘Nee,’ zei ik.

‘Ik denk het ook niet; ik weet het zeker.’

‘Ik weet het ook zeker.’

‘Je moeder zal het niet leuk vinden.’

‘Ze zal woedend op je zijn.’

‘Dat zal wel, maar daar maak ik me niet druk over.’ Mijn vader lachte en legde zijn hand op mijn schouder. ‘Kom, zullen we die molen gaan repareren?’

‘Goed,’ zei ik.

Vertaalde poëzie

Drie gedichten
Manuel Bandeira[*]

Braziliaanse tragedie

Misael, ambtenaar op het Ministerie van Financiën ontmoette,
op zijn drieënzestigste, in de wijk Lapa, Maria Elvira, een
prostituée met syfilis, uitslag op haar vingers, een trouwring bij de
lommerd en haar tanden in het laatste stadium van verval.

Misael haalde Maria Elvira uit het leven, installeerde haar op
een etage in de wijk Estácio, betaalde dokter, tandarts, manicure...
Voorzag haar van alles wat ze maar wilde.

Toen Maria Elvira weer een toonbaar gebit had, regelde ze in
een mum van tijd een vrijer.

Misael wilde geen schandaal. Hij had haar kunnen slaan,
neerschieten, overhoop steken. Niets van dat alles: ze verhuisden.

Tragédia Brasileira

Misael, funcionário da Fazenda, com 63 anos de idade, conheceu Maria Elvira na Lapa, - prostituí-
da, com sífilis, dermite nos dedos, uma aliança empenhada e os dentes em petição de miséria.

Misael, tirou Maria Elvira da vida, instalou-a num sobrado no Estácio, pagou médico, dentista,
manicura... Dava tudo quanto ela queria.

Quando Maria Elvira sc apanhou de boca bonita, arranjou logo um namorado.

Misael não queria escândalo. Podia dar surra, um tiro, uma facada. Não fez nada disso: mudou de
casa.

* *Manuel Carneiro de Sousa Bandeira Filho (Recife 1886 - Rio de Janeiro 1968) studeerde architectuur in São Paulo, maar moest opgeven wegens tbc. Hij reisde sanatoria in Brazilië en later Europa af op zoek naar genezing. Zijn ziekte heeft een groot deel van zijn leven en van zijn poëzie bepaald; hij schreef, zoals hij zelf zei 'als iemand die stervende is'. Hij bracht het tot, ook weer zijn woorden, 'minor poet'. Desondanks wordt hij een van Braziliës belangrijkste dichters genoemd. Naast dichter was hij columnist, literair historicus, universitair docent letteren en vertaler.*

[Nederlands]

Zo hebben ze drie jaar geleefd.

Telkens als Maria Elvira een vrijer opdeed, verhuisde Misael.

Het stel woonde in Estácio, Rocha, Catete, Rua General Pedra, Olaria, Ramos, Bomsucesso, Vila Isabel, Rua Marquês de Sapucaí, Niterói, Encantado, Rua Clapp, voor de tweede keer in Estácio, Todos os Santos, Carumbi, Lavradio, Bôca do Mato, Invalidos...

En ten slotte in de Rua da Constituição, waar Misael, totaal van zijn zinnen beroofd, haar met zes kogels doodschoot en waar de politie haar aantrof, op haar rug liggend en gekleed in blauwe mousseline.

[Portugees]

Viveram três anos assim.

Toda vez que Maria Elvira arranjava namorado, Misael mudava de casa.

Os amantes moraram no Estácio, Rocha, Catete, Rua General Pedra, Olaria, Ramos, Bom Sucesso,
Vila Isabel, Rua Marquês de Sapucaí, Niterói, Encantado, Rua Clapp, outra vez no Estácio, Todos os
Santos, Catumbi, Lavradio, Boca do Mato, Inválidos...

Por fim na Rua da Constituição, onde Misael, privado de sentidos e de inteligência, matou-a com seis
tiros, e a polícia foi encontrá-la caía em decúbito dorsal, vestida de organdi azul.

De dorpsweg

Deze dorpsweg waaraan ik woon, tussen twee bochten,
Is belangrijker dan een stadse straat.
In steden lijken alle mensen op elkaar.
Iedereen is hetzelfde. Iedereen is eenieder.
Hier niet: je voelt hoe elk zijn ziel met zich meedraagt.
Ieder schepsel is uniek.
Zelfs de honden.
Deze dorpshonden lijken wel zakenlui:
Altijd in de weer.
En wat is het een komen en gaan van mensen!
En alles draagt dat opvallende karakter dat tot nadenken stemt:
Begrafenisstoet te voet of melkkar getrokken door een koppig bokje.
Zelfs watergemurmel ontbreekt niet om met symbolische stem te suggereren
Dat het leven voorbijgaat! voorbijgaat!
En dat je jeugd eindig is.
Petrópolis, 1921

A estrada

Esta estrada onde moro, entre duas voltas do caminho,
Interessa mais que uma avenida urbana.
Nas cidades todas as pessoas se parecem.
Todo o mundo é igual. Todo o mundo é toda a gente.
Aqui, não: sente-se bem que cada um traz a sua alma.
Cada criatura é única.
Até os cães.
Estes cães da roça parecem homens de negócios:
Andam sempre preocupados.
E quanta gente vem e vai!
E tudo tem aquele caráter impressivo que faz meditar:
Enterro a pé ou a carrocinha de leite puxada por um bodezinho manhoso.
Nem falta o murmúrio da água, para sugerir, pela voz dos símbolos,
Que a vida passa! que a vida passa!
E que a mocidade vai acabar.

Petrópolis, 1921

Appel

Van de ene kant zie ik je als een verschrompelde borst
Van de andere als een buik met nog net een stukje navelstreng
Je bent rood als de goddelijke liefde
Binnenin je, in je kleine pitjes
Klopt het wonderbaarlijke leven
Oneindig

En jij ligt zo bescheiden
Naast een mes
In een goedkope hotelkamer.

Maçã

Por um lado te vejo como um seio murcho
Pelo outro como um ventre de cujo umbigo pende ainda o cordão placentário
És vermelha como o amor divino
Dentro de ti em pequenas pevides
Palpita a vida prodigiosa
Infinitamente

E quedas tão simples
Ao lado de um talher
Num quarto pobre de hotel.

Neoplatoons
Geraldo Carneiro

de mond is de plaats waar de stilte
zijn oorsprong vindt en zinnen klinken
over de dood en beledigingen woeden
en vleierijen vloeien
en de stijlbloemen een hoge vlucht nemen
totdat met de fictie uit een andere mond
het idee gesmeed wordt van een kus

neoplatônica

a boca é o lugar onde se engendra
o silêncio e se preferem sentenças
de morte e colhem blasfêmias
e serpenteiam sortilégios
e se enfunam as flores da fala
até forjar a ficção de outra boca
de onde se extrai a idéia do beijo

De geest van de tomaat
Judith Grossmann

Aan het begin van de dag
Neemt men een tomaat
Tevoren zorgvuldig geselecteerd
Uit een menigte tomaten
Op het oog onderzoekt men
Het geheim van het rood
En met de hand de wet van het satijn.
Men spoelt hem voorzichtig af
En wrijft met een geschikte doek
Zijn velletje droog.
Men snijdt de tomaat
In dunne plakjes
Met een kartelmes
Dan legt men hem
Op een wit aardewerken bord.
Besprenkelt de tomaat
Met olie
En voegt zout toe naar smaak.
Op de veranda geniet men
(Op dunne sneetjes toast)
Van de pomodoro
En daarin proef je ook
Stuk voor stuk
De gebaren van je vader.

O tomate-fantasma

No iníio do dia
Toma-se um tomate
Bern escolhido de antes
Entre a multidço de tomates
Pesquisa-se com o - olhar
O segredo do vermelho
E com a mão a regra do cetim
Lava-se o mesmo com cuidado
Enxugando-o numa toalha adequada
À textura de sua epiderme
Corta-se o tomate
Em delgadas rodelas
Com uma faca serrilhada
Colocando-se o mesmo
Num prato de louça branca
Rega-se o mesmo
Com óleo
Acrescentando-se sal a gosto
Na varanda se degusta
Em finas fatias de torradas
O pomodoro
E nele também se degustam
Um por um
Os ademanes do pai.

Twee gedichten
Ferreira Gullar[*]

De haan in de stille ruimte.

Haan haan
met zijn schreeuwende kam, strijder,
middeleeuws.

  Hij paradeert,
  met harde snavel en
  sporen, gewapend
  tegen de dood.

Hij meet zijn passen. Stopt
Buigt zijn gekroonde kop
in de stilte:

- wat doe ik hier?

- wie is mijn vijand?

Hij loopt.
Op de binnenplaats.
Het beton vergeet
zijn vorige stappen.

  Haan: de veren die
  opbloeien uit het stille vlees
  en de harde snavel en de nagels en het
  liefdeloze oog. Plechtige
  eenzaamheid.
  Wat is de basis van
  deze architectuur?

O galo no salão quieto.

Galo galo
de alarmante crista, guerreiro,
medieval.

  De córneo bico e
  esporões, armado
  contra a morte,
  passeia.

Mede os passos. Pára.
Inclina a cabeça coroada
dentro do silêncio:

* *José Ribamar Ferreira Gullar (São Luís - 1930) is dichter, toneelschrijver, essayist, kunstcriticus en journalist. Tot 1962 avant-gardedichter met een scherp oog voor aardse zaken en daarna, toen de invloed van de dictatuur zich deed gelden, meer gericht op maatschappelijke problemen. Leefde van 1971 tot 1977 in ballingschap in Buenos Aires en werkte na terugkeer als criticus en tv-schrijver.*

- que faço entre coisas?

- de que me defendo?

Anda.
No saguão.
O cimento esquece
o seu último passo.

Galo: as penas que
florescem da carne silenciosa
e duro bico e as unhas e o olho
sem amor. Grave
solidez.
Em que se apóia
tal arquitetura?

[Nederlands]

Zou hij weten dat in het binnenste
van zijn lijf, een schreeuw
ontstaat?
Hoe moet je, trouwens,
na afloop,
die verplichte
kraai begrijpen?

Daar klapt hij met zijn vleugels, hij
gaat sterven, buigt zijn duizelingwekkende hals
  waaruit de schorre schreeuw weerklinkt

Maar de steen, de dag,
en de woeste haan zelf
weerstaan de schreeuw.

  Zo zie je: kraaien is nutteloos.

De haan blijft - ondanks
al dat krijgshaftig vertoon -
alleen, verlaten,
op een binnenplaats ergens op de wereld.
Arme oorlogsvogel!

Nu groeit er een volgende kreet
in zijn geheime
binnenste; een schreeuw
die, zonder veren
en sporen en kam
en bovenal die blik
vol haat,
niet zo rauw
en bloedig zou zijn.

Een schreeuw als duistere en
exceptionele vrucht van deze boom: haan.
Maar die, eenmaal geuit,
slechts onderdeel van de dageraad is.

[Portugees]

Saberá que, no centro
de seu corpo, um grito
se elabora?
Como, porém, conter,
uma vez concluído,
o canto obrigatório?

Eis que bate as asas, vai
morrer, encurva o vertiginoso pescoço
  donde o canto rubro escoa

Mas a pedra, a tarde,
o próprio feroz galo
subsistem ao grito.

Vê-se: o canto é inútil.

O galo permanece - apesar
de todo o seu porte marcial -
só, desamparado,
num saguão do mundo.
Pobre ave guerreira!

Outro grito cresce
agora no sigilo
de seu corpo; grito
que, sem essas penas
e esporões e crista
e sobretudo sem esse olhar
de ódio,
não seria tão rouco
e sangrento.

Grito, fruto obscuro
e extremo dessa árvore: galo.
Mas que, fora dele,
é mero complemento de auroras.

Zittende man

Achterover geleund op deze bank
in de middag
in een uithoek van het zonnestelsel
in Buenos Aires
(mijn ingewanden in de knoop
binnen in mijn buik, benen
onder me gevouwen)
   zie ik door het raam van de kamer
een stuk van de stad:
   hier zit ik
alleen gesteund door *mijzelf*
mijn eigen magere lichaam, een mengsel
van zenuwen en botten
levend
bij een temperatuur van 36 en halve graad
en denk aan groene planten
die afgestorven zijn.

Homem sentado

Neste divã recostado
à tarde
num canto do sistema solar
em Buenos Aires
os intestinos dobrados
dentro da barriga, as pernas
sob o corpo)
   vejo pelo janelão da sala
parte da cidade:
      estou aqui
apoiado apenas *em mim mesmo*
neste meu corpo magro, mistura
de nervos e ossos
vivendo
à temperatura de 36 graus e meio
lembrando plantas verdes
que já morreram

Armelui op het busstation
Lêdo Ivo[*]

Armelui op reis. Op het busstation
rekken ze als ganzen hun hals uit
om de bestemming van de bussen te zien. Uit hun blikken
spreekt de angst om iets kwijt te raken:
de koffer met een transistorradio en een jas
in de kleur van een kille dag zonder dromen,
het broodje met worst onderin een zak,
de voorstad-zon en het stof van voorbij de viaducten.
Middenin het tumult van de luidsprekers en het gebrul van de bussen
zijn ze bang om zelfs de reis zelf kwijt te raken
in de brij van dienstregelingen.

Os Pobres na Estação Rodoviária

Os pobres viajam, Na estação rodoviária
eles alteiam os pescoços como gansos para olhar
os letreiros dos ônibus. E seus olhares
são de quem teme perder alguma coisa:
a mala que guarda um rádio de pilha e um casaco
que tem a cor do frio num dia sem sonhos,
o sanduíche de mortadela no fundo da sacola,
e o sol de subúrbio e poeira além dos viadutos.
Entre o rumor dos alto-falantes e o arquejo dos ônibus
eles temem perder a própria viagem
escondida na névoa dos horários.

* *Lêdo Ivo (Maçeió 1924) studeerde rechten in Rio de Janeiro en schreef daarna voor de literaire bijlagen van verschillende dag- en weekbladen. Lêdo Ivo is in Brazilië vooral bekend als dichter, maar liet daarbuiten van zich spreken door zijn roman* Ninho de Cobras, *die in het Spaans, Deens* (Slangeboet) *en Engels* (Snake's bite) *is vertaald. Hij heeft verschillende literaire prijzen ontvangen en is lid van de prestigieuze Braziliaanse Academie der Letteren. Busstations als bedoeld in bovenstaand gedicht zijn enorme overdekte betonskeletten van vaak meerdere verdiepingen aan de rand van de stad, waar kolossen van autobussen vermoeid ronkend en onder een laag rood stof naar binnen rijden om passagiers te droppen en op te pikken.*

[Nederlands]

Zij die op de bankjes zitten te knikkebollen, schrikken wakker,
al zijn nachtmerries een voorrecht
van mensen die het gehoor en de verveling voeden van psychiaters
in spreekkamers met het steriele air van de watten die
de neusgaten van de doden afsluiten.
Wachtend in de rij zetten armelui een ernstig gezicht
vol angst, ongeduld en onderwerping.
Wat zijn armelui toch belachelijk! En wat kan hun geur
ons zelfs van een afstand hinderen!
En niet het minste benul van fatsoen, ze weten
zich niet in het openbaar te gedragen.
Een door nicotine verkleurde vinger wrijft in een geïrriteerd oog dat
aan de droom niets dan oogstof overhield.
Uit een hangende gezwollen borst aarzelt
een stroompje melk naar een op huilen ingesteld mondje.
Op het perron gaan ze, komen ze, springen ze en klampen ze zich
vast aan koffers en pakketten,
stellen domme vragen aan de loketten, mompelen onbegrijpelijke
woorden
en kijken naar tijdschriftomslagen met de verbaasde blik
van wie niet weet wat er in de wereld te koop is.

[Portugees]

Os que dormitam nos bancos acordam assustados,
embora os pesadelos sejam um privilégio
dos que abastecem os ouvidos e o tédio dos psicanalistas
em consultórios assépticos como o algodão que
tapa o nariz dos mortos.
Nas filas os pobres assumem um ar grave
que une temor, impaciência e submissço.
Como os pobres são grotescos! E como os seus odores
nos incomodam mesmo à distância!
E não têm a noção das conveniências, não sabem
portar-se em público.
O dedo sujo de nicotina esfrega o olho irritado
que do sonho reteve apenas a remela.
Do seio caído e túrgido um filete de leite
escorre para a pequena boca habituada ao choro.
Na plataforma eles vão e vêm, saltam e seguram
malas e embrulhos,
fazem perguntas descabidos nos guichês, sussurram
palavras misteriosas
e contemplam as capas das revistas com o ar espantado
de quem não sabe o caminho do salão da vida.

[Nederlands]

Vanwaar al dat komen en gaan? En die opzichtige kleren,
dat palmolie-geel dat pijn doet aan de gevoelige ogen
van de reiziger die zich zoveel nare luchtjes moet laten aanleunen
en dat schreeuwerige kermis-rood.
Armelui weten niet hoe je moet reizen of hoe men zich kleedt
en ook van wonen weten ze niets: geen flauw idee van comfort
ook al hebben sommigen wel een tv.
Goed beschouwd weten armelui niet eens hoe men sterft.
(Ze sterven bijna altijd een akelige en onelegante dood.)
En overal ter wereld zijn ze hinderlijk,
die onwelkome reizigers, die onze plaatsen
bezetten, ook al zitten wij en staan zij in het gangpad.

[Portugees]

Por que esse ir e vir? E essas roupas espalhafatosas,
esses amarelos de azeite de dendê que doem
na vista delicada
do viajante obrigado a suportar tantos cheiros incômodos,
e esses vermelhos contundentes de feira e mafuá?
Os pobres não sabem viajar nem sabem vestir-se.
Tampouco sabem morar: não têm noção do conforto
embora alguns deles possuam até televisão.
Na verdade os pobres não sabem nem morrer.
(Têm quase sempre uma morte feia e deselegante.)
E em qualquer lugar do mundo eles incomodam,
viajantes importunos que ocupam os nossos
lugares mesmo quando estamos sentados e eles viajam de pé.

Drie gedichten
Paulo Leminski

Ik debatteer niet

ik debatteer niet
met het lot

wat het ook verzint
ik teken ervoor

Não discuto

não discuto
com o destino

o que pintar
eu assino

* *Paulo Leminski (Curitíba 1944-1989) was een journalist, literair criticus en dichter van Pools-Braziliaanse ouders. Hij was ook redacteur van kunstbijlage van de* Folha de São Paulo, *medewerker van het weekblad* Veja, *vertaler van werk van James Joyce, Samuel Beckett, John Lennon en Yukio Mishima en Japankenner. Leminski schreef een boek over de Nederlandse kolonisatie van Brazilië in de 17e eeuw. Zijn gedichten zijn door bekende Braziliaanse musici als songteksten gebruikt. Hij is jong gestorven aan de gevolgen van alkoholmisbruik.*

Voldoende liefde

Toen ik jou zag
kreeg ik een briljant idee
alsof mijn blik een
diamant binnenging
en ik in een seconde
duizend gezichten ving

een ogenblik voldoet
jij hebt liefde in overvloed

een goed gedicht
vergt jaren
vijf jaar voetballen,
nog eens vijf voor de studie Sanskriet,
zes jaar hard ploeteren
negen om de buurvrouw te beminnen,
zeven jaar op je donder krijgen,
vier jaar eenzaamheid,
tien om van onderwerp te veranderen,
en een eeuwigheid van jij en ik,
samen optrekken.

Amor bastante

quando eu vi você
tive uma idéia brilhante
foi como se eu olhasse
de dentro de um diamante
e meu olho ganhasse
mil faces num só instante

basta um instante
e você tem amor bastante

um bom poema
leva anos
cinco jogando bola,
mais cinco estudando sânscrito,
seis carregando pedra,
nove namorando a vizinha,
sete levando porrada,
quatro andando sozinho,
três mudando de cidade,
dez trocando de assunto,
uma eternidade, eu e você,
caminhando junto

Is het echt uit als het uit is?

Vroeger ging je mooi dood.
Laten we zeggen rond 1907,
nou, dat was pas doodgaan.
Dagelijks gingen er mensen dood,
en doodgaan kon mensen bekoren,
want je wist van te voren
dat ooit na het Laatste Oordeel
iedereen zou worden herboren.
Doodgaan kon je aan vrijwel alles.
Aan ziekte, in het kraambed, aan hoest.
Je ging toen nog dood aan de liefde,
alsof je aan liefde sterven moest.
Je kon al doodgaan van schrik,
een wapperende zakdoek, een zucht, en klaar,
daar ging onze geliefde dooie
de grond in, voeten bij elkaar.
Verjaardagen, huwelijk, doop
en doodgaan waren een soort feest,
het hoorde bij het leven,
en vooral of je er wél of níet bij was geweest.
Schandalen konden niet ontbreken.
Maar de schade bleef beperkt.
Hij ruste. Is heengegaan. God hebbe.
Altijd stond er wel iemand te preken
en zei: het is Gods werk.
Van sommige dingen ging je zeker dood.
Komkommer met melk, kwade dampen,
de vloek van een heks, liefdesrampen.
Zo waren er dingen waar je dood aan moest gaan,
en dingen waarvoor je moest moorden.

O que passou, passou?

Antigamente, se morria.
1907, digamos, aquilo sim
é que era morrer.
Morria genie todo dia,
e morria com muito prazer,
já que todo mundo sabia
que o Juizo, afinal, viria,
e todo mundo ia renascer.
Morria-se praticamente de tudo.
De doença, de parto, de tosse.
E ainda se morria de amor,
come se amar morte fosse.
Pra morrer, bastava um susto,
um lenço no vento, um suspiro e pronto,
Já se ia nosso defunto
para a terra dos pés juntos.
Dia de anos, casamento, batizado,
morrer era um tipo de festa,

uma das coisas da vida,
como ser ou não ser convidado.
O escândalo era de praxe.
Mas os danos eram pequenos.
Descansou. Partiu. Deus o tenha.
Sempre alguém tinha uma frase
que deixava aquilo mais ou menos.
Tinha coisas que matavam na certa.
Pepino com leite, vento encanado,
praga de velha e amor mal-curado.
Tinha coisas que tem que morrer,
tinha coisas que tem que matar.

[Nederlands]

Om eer, om grond en om bloed
zijn er heel wat de pijp uit gegaan.
Wat kon een oud mens anders doen,
toentertijd, zeg 1916,
dan longontsteking krijgen,
alles aan de kinderen overdoen
en zich als foto in laten lijsten?
Niemand had het eeuwige leven.
Tenslotte was het leven een hik.
Dat was het dan. Een ogenblik.
Maar we stellen geen schuldvraag.
Of had je wat meer kunnen bidden
tot de heilige Ignatius van Acapulco
of het Kindje Jezus uit Praag?
De duivel loopt los.
Wie hier zondigt is ook de klos.
Hij at en schoor zijn kin,
nam een bad en ging heen op de wind.
Hij heeft niets meer te klagen.
Tijd om naar het testament te vragen.
Nu is doodgaan geen simpele zaak.
Met zoveel middelen, gestichten en pillen
heeft de dood minder te willen.
En komt de nood echt aan de man,
dan heeft de wetenschap die zoveel kan
iets heel speciaals geschapen:
Een leven van alleen maar slapen.

[Portugees]

A honra, a terra en o sangue
mandou muita gente praquele lugar.
Que mais podia um velho fazer,
nos idos de 1916,
a não ser pegar pneumonia,
deixar tudo para os filhos
e virar fotografia?
Ninguém vivia pra sempre.
Afinal, a vida é um upa.
Não deu pra ir mais além.
Mas ninguém tem culpa.
Quem mandou não ser devoto
de Santo Inâcio de Acapulco,
Menino Jesus de Praga?
O diabo anda solto.
Aqui se faz, aqui se paga.
Almoçou e fez a barba,
tomou banho e foi no vento.
Não tem o que reclamar.
Agora, vamos ao testamento.
Hoje, a morte está dificil.

Tem recursos, tem asilos, tem remédios.
Agora, a morte tem limites.
E, em caso de necessidade,
a ciência da eternidade
inventou a criônica.
Hoje, sim, pessoal, a vida é crônica.

Portret
Cecília Meireles[*]

Ik had het nooit, dit huidige gezicht,
zo stil, zo bedroefd, zo mager,
en ook niet deze lege ogen,
of bittere mond.

Ik had deze krachteloze handen niet,
zo stil en koud en dood;
en ik had niet dit hart
dat niet van zich laat horen.

Ik was me niet bewust van deze verandering,
zo gering, zo zeker, zo eenvoudig:
- In welke spiegel is mijn gezicht
verloren gegaan?

Retrato

Eu não tinha êste rosto de hoje,
assim calmo, assim triste, assim magro,
nem êstes olhos tão vazios,
nem o lábio amargo.

Eu não tinha estes mãos sem fôrça,
tão paradas e frias e mortas;
eu não tinha êste coração
que nem se mostra.

Eu não dei por esta mudança,
tão simples, tão certa, tão fácil:
- Em que espelho ficou perdida
a minha face?

* *Cecília Meireles (Rio de Janeiro 1901-1964). was dichteres en schrijfster van kinder- en reisboeken. Ze heeft de eerste kinderbibliotheek van Brazilië opgezet. Ze heeft veel gereisd, was gastdocent aan de University of Texas en had een eredoctoraat van de University of New Delhi. Haar talrijke dichtbundels zijn over de hele wereld vertaald.*

Suikermolen
Mauro Mota[*]

Het kopje koffie.

Het gebaar waarmee je 's morgens
met het lepeltje roert.
De kristalsuiker
in het kopje koffie
het is een gewoontegebaar
vervolg op andere handelingen.
Het lepeltje
zoet en mineraal
groeit uit in je hand
en de suiker stroomt over de rand.

Wat is er allemaal gebeurd voor je
niet alleen de koffie
maar ook het leven verzoet tussen de tafel
en de koffiepot met tuit op de schoorsteen?

Het lepeltje
zoet en mineraal
vervaagt van vorm
het verzilverd metaal
wordt schoffel en sikkel.
(De suikerketel en de schuimspaan
het kopje en het lepeltje.)

O Engenho

A xícara de café.

Teu gesto matinal
de mexer a colher.
O açúcar cristal
na xícara de café
é um gesto maquinal
sucessor de outros gestos.
A pequena colher
doce e mineral
cresce na tua
mão e transborda de açúcar.

Que houve para que pudesses
adoçar no café
a vida entre a mesa e o bule
de bico em chaminé?

A pequena colher
doce mineral

* *Mauro Ramos da Mota e Albuquerque (Recife 1912 -) was lange redacteur bij de* Diário de Pernambuco, *daarnaast docent aardrijkskunde en directeur van de* Diário de Pernambuco. *Mauro Mota is als dichter vooral bekend geworden door zijn regionale, sterk op het noordoostelijke landschap geïnspireerde poëzie.*

dilata a forma
de prateado metal
na enxada e na foice.
(A tacha e a espumadeira
a xícara e a colher.)

[Nederlands]

Het rode kleed op tafel.
Wat is er allemaal gebeurd voor er daarop
brood en een krant lagen,
eieren en worst,
melk en gelei
fruit en eetlust,
voor het huis waar de tafel staat
en de andere huizen in Rua Amélia
en de rest van Recife bestonden?

Het groene kleed op tafel,
serviesgoed op het dienblad,
het oude kleed
met zijn ochtendfranjes,
overgang tussen textiel
en rietvelden.

Jouw gewoontegebaar
het roeren met het lepeltje
vol kristalsuiker,
rook en suikerstroop.

[Portugees]

A toalha rubra na mesa.
Que houve para que, sobre ela,
houvesse o pão e o jornal,
os ovos e a mortadela,
o leite e a geléia,
a fruta e o apetite,
a casa onde a mesa existe
e as outras casas da Rua Amélia,
todo o Recife?

A toalha verde na mesa,
a louça no tapete mágico,
a toalha madura,
de franjas matinais,
oscila entre o pano
e os canaviais.

Teu gesto maquinal
de mexer a colher
dom açúcar cristal,
a fumaça e o mel.

[Nederlands]

Jouw voorouderlijke hand,
In de palm van die hand
loeit het tamme stiertje
van broodkruim.

Tussen jouw vingers
verandert de tandenstoker
in riet of ossenjuk
Introverte suikerhalmen,
geharnaste schepselen,
verbergen in hun geledingen
een ziel van saccharine

Ze kreunen in de tredmolen
en in de stoommolen
Onze Lieve Vrouwe van Bijstand,
Mijn Zaligmakende Suikermolen.

Wat is er allemaal gebeurd voor je
Niet alleen de koffie
Maar ook het leven verzoet tussen de tafel
en de koffiepot met tuit op de schoorsteen?

[Portugees]

Tua mão ancestral,
na palma dessa mão,
muge o boizinho manso
de miolo de pão.

Entre os dedos, o palito
foge em cana e cambito
Canas introvertidas,
criaturas de casca,
amarram nos gomos
a alma de sacarose.

Gemem na almanjarra
e na moenda a vapor
Nossa Senhora de Ajuda,
meu Engenho Salvador.

Que houve para que pudesses
adoçar o café
e a vida entre a mesa e o bule
de bico em chaminé?

Over het einde van de geschiedenis
José Paulo Pães[*]

Het buskruit was al lang uitgevonden, de Bastille was bestormd
en de tsaar gefusilleerd, toen ik geboren werd. Hoewel er dus
voor mij niets meer te doen viel, cultiveerde ik zorgvuldig
oogkleppen om me te kunnen inzetten tegen windmolens.

En die gedroegen zich zelfs heel aardig tegen mij en mijn
generatie. Ze namen flinke proporties aan en gingen geweldig
te keer, gewoon om ons tot de aanval te prikkelen.

Sinds lange tijd weet ik dat het maar windmolens waren. Daarom
heb ik ze omgehaald en in hun plaats een nieuwe Bastille
gebouwd. Nu nog zien hoe ik de formule van het buskruit
verdoezel en een volgende tsaar vind voor de troon.

Mijn kinderen zal het aan niets ontbreken.

Sobre o fim da história

A pólvora já tinha sido inventada, a Bastilha posta abaixo e o czar fuzilado
quando eu nasci. Embora não me restasse mais nada por fazer,
cultivei ciosamente a minha miopia para poder investir contra moinhos de vento.

Eles até que foram simpáticos comigo e os de minha geração. Fingiam de
gigantes, davam berros horriveis só
para nos animar a atacá-los.

Faz muito tempo que os sei meros moinhos. Por isso os derrubei e construí
em seu lugar uma nova Bastilha. Vou ver
se escondo agora a fórmula da pólvora e
arranjo um outro czar para o trono.

Quero que meus filhos comecem bem a vida.

* *José Paulo Pães (Taquaritinga 1926) studeerde scheikunde en heeft lange tijd in de chemie gewerkt. Hij werd pas op latere leeftijd, na een carrière in de journalistiek, als schrijver actief. Pães is vooral bekend geworden als literair criticus, biograaf en vertaler van o.a. Pound en Dickens. Zijn gedichten bevatten veel verwijzingen naar literatuur en geschiedenis.*

Bairro da Luz
Menotti del Picchia[*]

Ze ontsteken alle huizen
van de wijk met het laatste kolengruis
van de koperen zonsondergang.

Het plantsoen van Luz. Een speer van zonlicht vonkt op
de helm van een brandweerman die een Tantalusbrand blust
in de blikken van een gitzwart kindermeisje
donker en mooi als een barbaarse fetisj.

Een trein zal landbouwgrond ontsluiten in het Noordwesten.

Met een dunne metalen slag
doorsnijdt een trompet de hemelsblauwe middag.

Bairro da Luz

Estão incendiando tôdas as casas
do bairro com as últimas brasas
do poente de cobre.

Jardim da Luz. Uma sabrada de sol faísca sôbre
o casco de um bombeiro que apaga um incêndio tantálico
no olhar de uma mucama de azeviche
negra e bela como um bárbaro fetiche.

Um trem vai abrir lavouras na Noroeste.

Com um fino golpe metálico
um clarim acutila a tarde azul-celeste.

* *Paulo Menotti del Picchia (São Paolo 1892 1969) werd geboren te São Paolo. Hij was journalist, notaris, lid van het congres, voorzitter van een regionale afdeling van de Braziliaanse arbeiderspartij, uitgever, boer en industrieel. 'Bairo da Luz' (Wijk van het licht) is een wijk van São Paolo.*

[De Tweede Ronde 1999, nummer 2]

Voorwoord

In het laatste Zomernummer van de eeuw wordt speciale aandacht gegeven aan zes auteurs wier geboortejaar wordt herdacht: Alfieri (1749), Borges (1899), Goethe (1749), Kästner (1899), Nabokov (1899) en Poesjkin (1799). Aan Nabokov was al het complete laatste Winternummer gewijd; in deze aflevering beperken we ons tot twee teksten waarin Nabokov Poesjkin eer bewijst: de studie die hij in 1937 als lezing uitsprak (een van de twee literaire teksten die Nabokov in het Frans heeft geschreven), en een deel van Nabokovs biografie over Poesjkins overgrootvader, de ‘Moor van Peter de Grote’; deze lezing staat in *Essay*, in welke rubriek Gerard de Vries reageert op Jan Paul Hinrichs bijdrage aan het Nabokov-nummer; Wim Reilingh draagt een persoonlijke impressie bij over Goethe.

In *Vertaald proza* vindt men, behalve het stuk van Nabokov, een curieus egodocument van Alfieri, een onbekend verhaal van Borges over Shakespeare's geheugen, een aangrijpend verslag van een Eerste Wereldoorlog-trauma, geschreven door Erich Kästner, en vier absurdistische schetsen van Slawomir Mrozek. *Vertaalde poëzie* brengt, behalve de jubilarissen Goethe en Poesjkin, werk van Dante, Petrarca, Chodasevitsj, Coleridge, Heredia en Nerval. In *Light Verse* figureert Kästner prominent met vijftien pagina's, vertaald uit zijn *Lyrische Hausapotheke.* Behalve Kästner is een luchtige monoloog van Browning vertaald; verder bijdragen van vijf vaste medewerkers en één nieuweling: Tom Bezemer.

In *Nederlands proza* drie verhalen: van Plouvier, van Wiener en van debutante Eva Reisel. In *Nederlandse poëzie* werk van negen dichters, van wie Liesbeth Lagemaat nieuw is in ons blad en Wiener zich zelden uit in poëzie. Postuum publiceren wij nog drie gedichten van onze betreurde medewerker Pieter Kuyk. Tenslotte bevat dit nummer, om een andere overledene te eren, de gelegenheidsrubriek *Interview*: Karel van het Reve werd geïnterviewd door Irina Grivnina voor een Russischtalig blad. Wij hopen dat onze lezers met nostalgische verrassing kennis zullen nemen van dit laatste gepubliceerde gesprek met de meester, waarin zijn toon zo herkenbaar doorklinkt, ook al werd het in het Russisch gevoerd.

Redactie

Nederlands proza

Een oefening in alleen-zijn
Bart Plouvier

Rhydwen, Wales, oktober.
Lieve Els,

Ik zit aan een blankhouten tafel, luister naar het requiem van Mozart op mijn discman en kijk door het raam in de één meter dikke muur naar buiten. Mijn boeken en cd's staan netjes op de brede vensterbank. Deze oefening in alleen zijn loopt ten einde. Ik zal mijn eigen postbode spelen en je deze brief persoonlijk overhandigen. Clegir Mawr heet de 200 jaar oude hoeve die een week lang mijn thuis was. Tot in de helft van deze eeuw heeft een familie Salisbury hier generatie na generatie gewoond, de rotsige grond bewerkt en hun schonkig vee gehoed. Het gebouw is zo solide dat ik verwacht dat het makkelijk nog twee eeuwen kan trotseren. De kuststrook beneden is geklasseerd als een ‘Area of Outstanding Natural Beauty’. En terecht, al vang ik er op 't ogenblik slechts nu en dan een glimp van op. De regen jaagt in wolken door het dal. Af en toe daalt een mistbank over het land, het gordijn blijft een paar minuten hangen om dan snel weer opgetrokken te worden, als kijk ik naar een toneelstuk in vele korte bedrijven. In het decor flitsen witte golven op een zee die naadloos overgaat in een hemel van ongepoetst zilver. Iemand heeft het in zijn hoofd gehaald om te gaan zeilen. De wind loeit: God stofzuigt het landschap. Vanuit de voorgevel van het huis vertrekken kabels die in de nevel verdwijnen zodat het lijkt of hij zijn elektriciteit rechtstreeks uit Clegir Mawr betrekt. *Rex tremendae majestatis*, zingt het Slovak Philarmonic Choir. Links glooien de weilanden, gestipt met Herdwick schapen, een sterk en taai ras dat hier al sinds de twaalfde eeuw gekweekt wordt. Allemaal hebben ze een helblauwe vlek op hun kont en ze grazen hier in zulke aantallen dat het bijna niet anders kan of de boeren zitten met een schapenvleesberg. Slordig rondgestrooid tussen de beesten liggen grote bollen in zwart plastic verpakt hooi, keutels van een reusachtig, mythologisch konijn dat vannacht voorbij huppelde. Een boom, gekromd in de wind, draagt zijn kruin als een scheefgewaaide hoed. Vlak voor de deur grazen zeemvelkleurige koeien die in Zwitserland thuishoren.

De reis hierheen is goed verlopen. Tussen Zeebrugge en Hull stond een stijve bries. De donkere Noordzee borrelde en schuimde als trappistenbier. Eens buitengaats nam de wind nog toe. Toch ben ik lang aan dek gebleven, tot de streep oranje, die de wereld in water en lucht verdeelde, uit het zicht verdwenen was. Zoals altijd op zee overvielen mij de op het eerste zicht redeloze, korte, hevige momenten van geluk die waarschijnlijk refereren aan een vroeger, als varensgast ervaren gevoel van vrijheid, waar landrotten als jij geen weet van hebben. *Wie kent de zee die haar slechts van den oever ziet?* dichtte Firmin Van Hecke. Ook te kooi, gewiegd als in een krakende schommelstoel, genoot ik kortstondig de rust, de mentale verzadiging die alleen op schepen te bereiken is, maar die helaas vluchtig is als buiswater, die komt en gaat als de wind en die al in mijn onrustige dromen plaatsmaakte voor vage angst. Want, en zelfs jou zal dat vreemd in de oren klinken: ik ben geen échte reiziger. Eens ik de grenzen van het mij bekende overschrijd, eens de navelstreng gebroken, word ik, telkens weer, bang dat ik de achtergelaten mensen en dingen nooit meer onveranderd terug zal vinden. Ik zou een reiziger wíllen zijn, zoals ik zoveel zou willen zijn. Zo ben ik waarschijnlijk ook geen kok, geen intellectueel, geen sportieveling. Soms vraag ik me af of ik een schrijver ben. Ooit, in een ver verleden, ben ik mij een na te streven beeld van mezelf voor ogen gaan houden, een ideale Plouvier, en daar probeer ik, ten koste van veel stress, naar te leven. En dat terwijl ik in wezen verschrikkelijk lui ben. Trachten te voldoen aan die zelf opgelegde eisen is vermoeiend. Wie of wat heeft mij zo gemodelleerd? Ik kom er niet meer achter - jij in geen geval. De grens tussen wie ik ben en wie ik zou willen zijn is zo vaag als de horizon boven dit landschap. Is er een kans dat in deze absolute eenzaamheid de nevel zal optrekken? En wil ik wel weten wie ik werkelijk ben, kan ik een eventuele ontgoocheling aan? Zal in deze omstandigheden de confrontatie met mezelf dwingender zijn? Ik geloof het niet. Ook thuis dialogeer ik eindeloos en vruchteloos met mijn altijd tegensprekend alter ego. Misschien is dit alleen-zijn ook zoiets waarvan ik vind dat ik het móet kunnen. Maar één ding weet ik zeker, ik ben wél vader en echtgenoot, ook al drijf ik het ‘doen alsof’ zo ver dat ik nu op deze godverlaten plek jou zit te missen. Al heb ik van vele plaatsen op deze aardkloot genoten: geluk is geen wit strand met palmbomen, geen eiland in een azuren oceaan en ook geen hoeve in de heuvels van Wales; geluk is een bed in mijn huis in mijn Waas dorp, samen

met jou en zoon Jonas, lezend in ons veel te smalle bed. Ach, ik weet het, ik lijd aan melancholie - ...*dat soort reuma van het gevoelsleven*, noemt Herman de Coninck het - en soms word ik pathetisch. Dat laatste heeft alles te maken met ouder worden. Nog een paar jaar en ik ga huilen bij oude films en aria's van Verdi en mijn heimwee naar huis zal dan heus verdriet geworden zijn.

Het klinkt waarschijnlijk te romantisch om waar te zijn, maar de eerste ochtend heb ik ontbeten met de vruchten des velds, met de braambessen die hier groeien in hoeveelheden, genoeg om heel het Verenigd Koninkrijk van confituur te voorzien. Ik at ervan tot mijn tanden zwart zagen. Het was zondag, de mijlenver afgelegen winkels waren gesloten en het mij beloofde voedselpakket was men vergeten. 's Avonds, gekweld door honger, ben ik tot bij de enige pub in de verre omgeving gelopen. Buiten meldde een bord: ‘Bar Meals’. In een spelonkachtige ruimte dronken mannen er hun grote, schuimloze pinten. In een aangrenzende kamer, achter een gesloten deur, tikten biljartballen. Ik at een dikke, smakelijke knolseldersoep en een taaie steak met een zalige saus van Drambuie, honing en citroen. Het leek of mijn vrijwillige ballingschap door de ‘locals’ werd gerespecteerd: de mannen bij de bar krasten op, ik at alleen. Toen ik buitenkwam sloeg de voorwereldlijke duisternis zich als een zware, zwarte astrakan jas om mij heen. Proppen absolute stilte zetten zich in mijn oren. Gelukkig was ik zo verstandig geweest een zaklamp in mijn binnenzak te stoppen. De wind was gaan liggen, de mist, dik als de pas genuttigde soep, weerkaatste het witte licht van de lamp. Ik volgde de cirkel die voor mij uit over het wegeltje danste. Na een poosje werkte dat hypnotiserend; ik zag alleen nog het licht, niet meer wat verlicht werd. Af en toe raakte ik van de weg af, dan voelde ik gras onder mijn voeten in plaats van modder. Een primitieve angst overviel mij. Ik dacht aan een ander vers van De Coninck dat ik vlak voor mijn vertrek uit Clegir Mawr nog gelezen had: *Zo donker is de nacht van de dood/ en zo wit is onze schrik.* Als het stukje techniek waar ik op betrouwde het zou begeven kon ik voor- noch achteruit. Hoe oud waren de batterijen? Ik zag mezelf al de nacht doorbrengen, rillend van de kou onder een overhangend rotsblok. Maar dan, met meer geluk dan wijsheid, botste ik, na wat een halve nacht leek maar in werkelijkheid slechts twintig minuten was, op het poortje van mijn verblijf. Toen ik het sleutelgat in de stralenbundel ving, heb ik besloten om

nooit meer na zonsondergang het huis te verlaten. De maan, die een uur later door de mist brak en mijn angsten ridiculiseerde, kon mij niet op andere gedachten brengen, ook al had ik de vriendelijke barman beneden in het dorp beloofd om 's anderdaags, music-night in de pub, wat ‘Flemish folk songs’ te komen zingen. De opgelopen angst zal nog dagen latent aanwezig blijven.

Eigenlijk ben ik hier, net als onze verre voorvaderen, een flink deel van de tijd bezig om in mijn primaire behoeften te voorzien: hout hakken voor het vuur en proberen aan mondvoorraad te komen. Niet door te oogsten en te zaaien maar door lange wandelingen te ondernemen naar een achter de heuvels gelegen winkel. Meer dan drie uur ben ik onderweg naar een kruidenier annex postkantoor in Llanfairynghornwy. Als je denkt dat dat een wat lang woord is, dan heeft het Welsh nog wel andere dorpsnamen in petto. Wat dacht je van Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwlllant...! En dat is niet eens de volle naam, want toen de trein in het bijbehorende station stilstond had ik niet genoeg tijd om het woord volledig te noteren. Geen idee hoe je het uitspreekt, alleen weet ik dat de dubbele ll als een rochelende chl achter uit de keel van de autochtonen rolt. Volgens de taxichauffeur die mij hierheen bracht zijn er veel oudere boeren die geen woord Engels spreken; zij die het wel kunnen, spreken het als de Limburgers hun Nederlands. Officiële borden, richtingaanwijzers en aankondigingen zijn tweetalig. Huizen en hoeves hebben allemaal een Welshe naam. Ik zag er een dat Dwr heette.

De verrekijker die je me voor mijn verjaardag gaf komt hier uitstekend van pas. Ik herken veel vogelsoorten uit mijn kindertijd in de Antwerpse Kempen en beleef een intens plezier aan het herontdekken van al die vliegende jeudherinneringen: paapjes, groenvinken, een wulp, roodborsttapuiten, kneu's, tjiftjaffen. De weg naar de winkel was afgezoomd met nog meer bramen, aan de dikste, rijpste exemplaren kon ik onmogelijk voorbij. Boven op de heuvelrug zag ik het landschap weggolven naar het zuiden; weilanden - niet één akker - waarvan sommige door de schapen getrimd werden als gazons, in alle tinten tussen geel en groen, eindigden in de verte tegen hoog oprijzende bergen die, gehoorzamend aan de wetten van het perspectief en de kleurenleer van Goethe, vervaagden, heiig werden in een flauw vermoeden van blauw. Hier en daar dreef een boerderij, rommelig opgetrokken uit materialen uiteenlopend van natuursteen tot golfplaat, de onttakelde romp van

een stenen windmolen, rossige eilandjes van verdorde varens, zwarte vlekken waar een zomerbrand om zich heen greep, de laatste veldbloemen, een kerktoren. Een haas die dacht dat hij zijn schildpad nog kon inhalen stak vierklauwens een vlakte over. Citroengele, bremachtige struiken waren het enige dat opvlamde in het door de zelden aflatende wind kortgehouden struweel. Grote troepen spreeuwen, al in winterkleed, stuntten laag over het land. Af en toe gleden vlekken zon als zoeklichten over het tafereel. Dan kreeg ik, in een flits, heel even het gevoel alsof alles net was ontstaan. En al weet ik, met Ernest Renan: *De natuur is volstrekt ongevoelig, van een transcendente immoraliteit*, de ervaring etste zich in mijn geheugen als iets van ongehoorde schoonheid.

Wanneer ik de eerste keer bij het winkeltje arriveerde was het gesloten, maar een behulpzame buurman haalde met grenzeloze beleefdheid, zoals men die alleen in Engeland kan formuleren, de winkelier uit zijn luie stoel. Ik werd geholpen en kocht een diepgevroren brood en een zak vol junkfood: blikjes spaghetti, gehakballen in saus, hamburgers, ossestaartsoep, roomrijst, vis. Zaken die later nauwelijks eetbaar zullen blijken. De Engelse keuken heeft niet bepaald een goeie naam, maar wat ze hier inblikken grenst aan het walgelijke. De ‘meatballs in gravy’ smaken naar modder en vallen bij het opwarmen uit mekaar in de geklonterde saus, de visfilets zitten in een deegkorst van gebruikte hansaplast.

Op de terugweg moest ik mij concentreren op de te leveren inspanning. Mijn pas genezen bronchitis speelde mij parten, maar ook: ik word oud en veel te dik, al zeg jij nog honderd keer dat dat niet zo is. Voor ik aan de laatste klim naar Clegir Mawr begon, ben ik op het kerkhof even op adem gekomen. Je weet dat ik sowieso moeilijk aan begraafplaatsen voorbij kan. Rond de kerktoren die massief, als uit één stuk gegoten leek, krabden kauwen aan de stilte. Misschien wil ik mijzelf op zo'n plek ervan overtuigen dat de dood niet zo angstaanjagend is als hij lijkt en hoop ik, door tussen de doden te dolen, mij met zijn onvermijdelijkheid te kunnen verzoenen. Of is het leedvermaak: zíj liggen er al onder en ik nog niet? Bijna iedereen wordt hier in het Welsh begraven. ‘Er cof am’ staat er op elke zerk en dat zal wel zoiets als ‘Hier rust’ willen zeggen. De enigen die Engelse grafschriften kregen zijn op de rotsen beneden te pletter geslagen en verdronken zeelui. Dat soort ongelukken kwam op deze kust veel voor ondanks een groot kolenvuur dat, voor er een vuurtoren werd geplaatst, 's nachts als baken op

het land ontstoken werd. Na een zware storm werd elke boer tijdelijk strandjutter. In veel huizen, ook in Clegir Mawr, is hout van vergane schepen verwerkt. En naar verluidt hebben de Salisbury's ooit een uit een wrak geredde levende koe aan hun veestapel kunnen toevoegen. De ene zijn dood is de andere zijn brood. De doden hier zijnde '...three sailors who drowned 15th november 1811 near this place on wrack of the ship Greenlinget, aged 21, 20 and 17'. Dan volgt een uitgebreid, gebeiteld verslag van de schipbreuk, inclusief een verwijtende opmerking aan het adres van een ander schip dat niet tijdig hulp zou geboden hebben. De Salisbury's - Clegir Mawr wordt op hun graf vermeld - aten de koe op en gingen uiteindelijk ook dood. Ze liggen hier met z'n zessen op een rij. Zouden ze 's nachts keuvelen, herinneringen ophalen aan die koe? *Het leven/ je zou het je moeten kunnen/herinneren/ als een buitenlandse reist/ en er met vrienden of vriendinnen/ over na moeten praten/ en zeggen/ het was toch wel aardig/ het leven....* schreef Cees Nooteboom.

Weer 'thuis' moest ik op bed gaan liggen. Door het raam zag ik hoe de zon zonder te sissen in zee zakte. Zo'n Zwitserse koe was op een rotsblok gekropen en stond daar te blinken als Mozes' gouden kalf. Een coaster gleed tergend traag van het ene ruitje naar het andere. Ik luisterde zwaar ademend naar Corelli en wanneer ik na een half uurtje rechtstond, voelden mijn kuiten aan als stugge staalkabels. Van nog langere wandelingen heb ik afgezien. Er is voor alles een tijd; er wàs voor alles een tijd.

De literatuur vertroost in alles; op voorwaarde dat je je er mee bezig blijft houden, dat je je er onvoorwaardelijk aan geeft en haar volstrekt respecteert, schrijft Du Camp. Ik kom er hier na een week achter dat ik, waarschijnlijk, een échte lezer ben. Of ben ik ook al lezend het slachtoffer van mijn imago, een soort literaire snob? Ik kan het nauwelijks geloven. Ik ben intens met literatuur bezig: lezen, schrijven, onderlijnen, luidop poëzie declameren, kanttekeningen maken, overschrijven. Ik voel me er goed bij. Zou ik dit leuk blijven vinden of zou ik na nóg een week naar de pub stormen om me er te laven aan liters bier en kroeggesprekken? Ik lees de nieuwe Berckmans, de essays van Hemmerechts, de nieuwe Márquez, veel gedichten. Maar het is toch vooral Du Camp die aanzet tot overpeinzen, die beklijft. Veel van wat hij schrijft sluit op een of andere manier aan bij mijn situatie hier: *Ik zou er misschien wel van verveling omgekomen zijn (...) de bomen, de bergen, de oceanen en de rivieren, hoe indrukwekkend ze ook zijn,*

zijn lang niet toereikend voor de behoefte van de menselijke ziel. Precies zo ervaar ik het; vandaar de literatuur, Mozarts requiem, deze brief. En ik zou er nog aan toevoegen dat heel die ontzagwekkende natuur, in te verwaarlozen mate slechts, de mij ingebakken onrust weet te dempen. Natuurlijk, ik ben hier vrij van veel dagelijkse beslommeringen, van het altijd en veel te veel móeten; kleine Jonas komt mij hier niet op onchristelijke uren wekken; huishoudelijke karweitjes kan ik tot een minimum beperken. Maar hoe snel zou ik die vertrouwde routine gaan missen en zou het gebrek aan rituelen mijn onrust nog vergroten? Du Camp gebruikt een citaat van Boeddha om te duiden dat het verknocht zijn aan dingen en mensen op ons drukt als een doem: *Hij die begrepen heeft dat smart veroorzaakt wordt door gehechtheid trekt zich als de rinoceros terug in de eenzaamheid.* Maar misschien smaakt de smart van de gehechtheid ook zoet, misschien heeft een mens het daarmee samenhangende spel van geven en nemen nodig om tot een vol leven te komen? *Groots en meeslepend wil ik leven!/ hoort ge dat, vader, moeder, wereld, knekelhuis!*, zo zei Marsman het. De totale onthechting zou mij vervreemden van de natuur, het grote geheel waar ik willens nillens deel van uitmaak. Ik zou mijn identiteit verliezen, ik zou mij niet meer aan jou, aan niemand meer, kunnen spiegelen en van mijzelf vervreemden. Mijn samenzijn met jou complementeert mij, geeft het leven zoal geen zin dan toch inhoud. Komt nog bij dat ik er nooit in geloofd heb, in verhuizen naar een afgelegen plek om daar tot jezelf te komen. Al schrijvende, lezende en denkende besef ik: waar ik ook heen reis, naar een drukke stad of naar een hoeve in Wales, mijn fantomen reizen altijd met mij mee. Ik denk aan een van de weinige gedichten die ik van buiten ken, verzen van Slauerhoff: *Nu weet ik: nergens vind ik vree,/ Op aarde niet en niet op zee,/ Pas aan die laatste smalle ree/ Van hout in zand.* Of in de leugen, ook daarin kan de mens voor zichzelf vluchten. En ik heb me in het bovenstaande al afgevraagd in hoeverre ik dat soms noodgedwongen, uit lijfsbehoud doe. Meer dan waarschijnlijk weet jij dat beter dan ik. Maar de liefde ontziet.

Telkens als ik opkijk van mijn brief is de lichtinval buiten veranderd. Soms wordt de mist zo dicht dat het lijkt of ik op een klein groen eilandje door de ruimte zweef. Het stenen muurtje rond de tuin vormt dan de reling van mijn ruimteschip, deze kamer de commandobrug. Kraaien glijden op de wind tot aan de zee, reali-

seren zich op de vloedlijn dat ze geen meeuwen zijn, keren zich, stuntelen opnieuw naar boven en gaan als uitgelaten kinderen weer de glijbaan af. Distelvinken resideren rond het huis en buitelen in geel en rood tussen het kleurloze struikgewas. (Plots: een hoog snerpend geluid dat van overal en nergens lijkt te komen. Ik ben een halve meter omhoog gevlogen in mijn stoel. Blijkt: de wind heeft de rook van de smeulende haard de kamer ingeblazen, beneden zowel als boven is er een rookalarm afgegaan. Ik moet de batterijen verwijderen.) *Communio lux aeterna*, zingt het koor nadat de rust is weergekeerd. De muziek harmonieert wonderwel met de elementen, onderlijnt het majestueuze in dit landschap. Ik wou dat ik deze ervaring met je kon delen.

Veel liefs,
Bart.

Salomon Glücksmann
(Israël '91)
Eva Reisel

I

Ik ken Salomon Glücksmann nog niet als ik hem opbel vanuit mijn hotel in Oost-Jeruzalem. Hij is een collega van mijn broer, die psychiater is.

‘Wat doe je in godsnaam in Oost-Jeruzalem?’ roept hij vertwijfeld. ‘Het is daar gevaarlijk, weet je.’ De taxichauffeur had mij er niet naar toe willen brengen, de avond dat ik aankwam, en deed alsof hij de straat van mijn hotel niet kende (‘Nablusroad, there is no Nablusroad.’). Woest vloekend reed hij maar wat in het rond terwijl hij mij probeerde te overtuigen van de risico's die ik, en hij met mij, zou lopen.

Ik maakte me meer zorgen om zijn agressieve rijstijl.

Twee dingen had mijn broer me verteld over Salomon Glücksmann. Zijn moeder was niet lang geleden overleden en hij had een auto-ongeluk gehad, dat hij heelhuids had overleefd.

‘Ik pik je op met de auto op Kikar Zahal, tegenover de Nieuwe Poort.’

Vanaf zijn terras kijken we uit over een woestijnlandschap met daarin verspreid enkele Arabische dorpen. We kunnen vandaag zelfs Jordanië zien en een deel van de Dode Zee. ‘Zie je,’ legt hij uit, ‘drie jaar geleden was elke Palestijn “Intifada”*; wat nu overgebleven is, is een kleine harde kern. Die zorgt voor de aanslagen op toeristen. Laatst zijn bij de Poort van Damascus twee Duitse meisjes vermoord, met messen. Mij zie je niet meer in de oude stad. Vroeger gingen we uit eten in Jericho. Dat is allemaal voorbij. Zal je beloven dat je niet naar de oude stad gaat? En voor je hotel weet ik een oplossing. Het appartement van mijn onlangs overleden moeder staat leeg. Ik gebruik het alleen om er af en toe patiënten te ontvangen.’ Salomon Glücksmann heeft een gesloten gezicht, met een flinke baard en snor om zich achter te verbergen. Hij praat aan één stuk door. Zo voorkomt hij een gesprek. Hij is klein en lijkt te barsten van een nerveuze energie.

‘Ik werk heel hard omdat ik dat prettig vind. In de kliniek, en ik behandel ook privé. Ik moet op mijn hart letten, maar heb er gewoon de tijd niet voor. Misschien vind je het leuk om de kliniek te bezoeken.

Heb je wel eens van het “Jeruzalemsyndroom” gehoord? We hebben op de kliniek een aparte afdeling voor mensen die eraan lijden. Vaak overkomt het toeristen, die er lang naar uitgekeken hebben om een reis naar het beloofde land te maken. Bij het zien van zoveel heilige plaatsen, die tot dan toe alleen in hun verbeelding hebben bestaan, draaien ze door, slaan ze op tilt. Geloven dat ze zelf de Messias zijn of een andere prominente rol bij de verlossing zullen spelen. Verlossing, dat is toch waar we allemaal heimelijk naar verlangen. Nu, met het jaar 2000 zo dichtbij, neemt de spanning alleen maar toe. Het is interessant om te zien hoe zoiets cultureel bepaald is. Hier zitten de Jezussen en iets verderop zitten de klinieken vol met Mohammeds.’

II

Ik dwaal rond in het appartement van de moeder van Salomon Glücksmann. De huiskamer is de enige plek die opgeruimd is. Er staat een antwoordapparaat dat af en toe aanslaat.

In de keuken ruikt het naar verrotting. Vuile borden en kopjes in de gootsteen. Niet van gisteren, maar van langer geleden. In de ijskast halfvergane groente. Ik gooi het weg. Op een plankje boven het aanrecht ligt naast een spiegeltje wat make-up: mascara, oogschaduw lichtbruin. Dan dringt het tot me door: precies zo heeft de dode haar huis achtergelaten. Salomon Glücksmann heeft zich er niet toe kunnen zetten ook maar iets aan te raken. In de slaapkamer betwijfel ik of het bed verschoond is. Zou zij in deze lakens gestorven zijn?

Een bezoek aan het Herzog-ziekenhuis maakt duidelijk dat Salomon Glücksmann een schaamteloze man is. Alsof hij zijn lievelingsspeelgoed laat zien, stelt hij mij zijn patiënten voor, daarbij hun meest extreme gedragingen opsommend.

‘Dit is Tim uit Australië. Tim werd hier opgenomen nadat hij het spreekgestoelte van de Al Aksa-moskee op de Tempelberg in brand had gestoken. Hij wilde zo de tweede komst van Christus bespoedigen.

En dit is David uit Amerika, die het als zijn taak ziet alle joden in de diaspora naar Israël te helpen verschepen, voor het jaar 2000. Je ziet, we hebben hier een heel eigen Millenniumprobleem.'

Tim en David staan er wat verloren bij. Ze bewegen onrustig van de ene voet op de andere en willen maar één ding: een afspraak met de dokter.

Salomon Glücksmann roept dat hij zijn agenda niet bij zich heeft en maakt dat hij wegkomt.

De volgende middag tref ik Salomon Glücksmann slapend aan in een leunstoel in het appartement van zijn moeder. Hij schrikt wakker als ik al een tijdje binnnen ben. 'Hoe laat is het? Ik moet nog naar een choepah[**] in Beit She'an. Alleen even een cadeau afgeven.'

'Waar ligt Beit She'an?' vraag ik.

'Niet ver van Tiberias, in het noorden.'

'Hoe ver is het? Ben je niet veel te moe?'

'Honderdveertig kilometer.'

'Dat is vier uur rijden, heen en terug, alleen om een cadeau te bezorgen?'

'Ja, klopt.'

'Ik ga met je mee. Dan reis ik vandaar verder naar Tiberias.' 'Goed, we vertrekken om zes uur.'

III

We rijden door een controlepost de Westbank in. Er staan veel soldaten op en langs de tweebaansweg. Aan weerskanten van de weg loopt een dikke haag prikkeldraad. 'Het is mogelijk dat ze stenen naar ons gooien,' vertelt Salomon Glücksmann me droogjes.

Rechts van ons ligt, in de verte, Jordanië.

'Zij,' en hij wijst beschuldigend richting Jordanië, 'hebben alles van ons geleerd: het kweken van groenten en bloemen, het verplanten van grote bomen, zelfs het kweken van vis. Ze zijn nu onze grootste concurrent.'

Ik merk dat ik al een tijdje aan het 'meerijden' ben en let gespannen op de weg. Salomon Glücksmann is een nerveuze automobilist. Net als de anderen rijdt hij hard om het risicogebied zo snel mogelijk te kunnen verlaten.

Het is donker geworden.

Voor ons een traag rijdende vrachtwagen.

Salomon Glücksmann heeft zich al enige tijd zitten opwinden.

Dan haalt hij in. Hij schakelt met een schrapend geluid. Onze auto licht op door het groot licht van de tegenligger. Achter ons haalt een andere auto in. Signalerende lichten komen op ons af. Weer een schurend geluid. We schieten naar rechts, vlak voor de vrachtwagen langs.

‘Weet je wat je moet doen,’ zegt Salomon Glücksmann alsof er niets is gebeurd, ‘nu je toch naar het noorden gaat, je moet mijn broer bezoeken, die heeft een wijngaard in de Golan.’

IV

Moeizaam opent de man de deur. Hij zit in een rolstoel.

‘Benjamin Glücksmann?’ Hij knikt.

Ik loop achter hem aan een ruimte binnen waar het vuur in een grote open haard brandt. Een zwart-witte hond komt nieuwsgierig overeind.

Benjamin Glücksmann lijkt verlegen. Als hij spreekt, is het zacht en bedachtzaam. Hoewel hij jonger is dan Salomon, is hij al helemaal grijs. Zijn handen zijn werkhanden.

‘Heeft mijn broer je zijn patiënten laten zien? Ik kan niet geloven dat hij dat doet. Ik vind het ongepast.’ Hij schenkt me een glas rode wijn in.

‘Je broer is een echte workaholic,’ zeg ik.

‘In dit land zijn twee houdingen mogelijk. Je bent bang en je ziet overal gevaar. Of je bent niet bang meer. In het eerste geval werk je alsof je leven ervan afhangt. Om te vergeten. Dit is een land van werkers, van mensen die niet willen weten.’

‘Bij welke groep hoor jij?’ vraag ik.

‘Ik heb altijd hard gewerkt, maar niet om te verdringen. Ik was nooit bang. Alleen sinds ik in deze rolstoel zit, heb ik het moeilijk. Ik kan niets meer doen in de wijngaard. Geld om personeel in te huren ontbreekt me. Ik kijk toe hoe mijn werk van jaren langzaam ineenstort.’

‘Weet je dat je broer...’

‘Vind je het erg om het niet over mijn broer te hebben? Door hem zit ik in deze uitzichtloze situatie. Toen mijn moeder nog leefde, streden we om het hardst om haar aandacht. Salomon wist haar voor zich te winnen. Met interessante verhalen over zijn werk. Wat valt er nu te vertellen over wijnranken?’

‘Mis je je moeder?’

‘Nee, eigenlijk niet. Doordat zij is weggevallen, is het contact met Salomon ook veel minder en dat bevalt me wel. Ik heb niet zo'n behoefte aan hem. Hij werkt en werkt aan andermans psyche en vergeet helemaal naar zichzelf te kijken. Door wat er is gebeurd, is dat nog eens versterkt. Ik weet dat hij zich schuldig voelt, maar hij kan er geen uiting aan geven. Hij verstopt zich in zijn werk.’

‘Wat is er dan gebeurd?’

‘Heeft hij je dat niet verteld? Hij reed en mijn moeder zat voorin. Ik zat achterin. Hij haalde in, maar het kon niet. Hij zwenkte naar links. Mijn moeder was op slag dood. Ik was zwaargewond, hij had niets.’

Eindnoten:

* *Intifada: lett. “het afschudden”. Palestijnse opstand tegen de nederzettingenpolitiek, begonnen in dec. 1987.*

** *Choepah: Joods huwelijk.*

Kat
L.H. Wiener

Of de waanzin reeds definitief bezit heeft genomen van mijn brein, weet ik niet precies, men raakt er langzaam aan gewend - in die zin gaat krankzinnigheid hand in hand met alkoholisme - maar zeker is dat als men waanzin definiëert als: het onvermogen om in redelijke verstandhouding met de werkelijkheid te verkeren, ik zo ongeveer stapelgek moet zijn.

Aan de houding van mijn verstand mankeert niets, maar toch kost het mij gaande mijn leven steeds meer moeite de ware aard van mijn omgeving te peilen. Een komplikatie die onlosmakelijk met zich meebengt dat ik vriend of vijand ook steeds moeilijker uit elkaar kan houden. En dat is weleens lastig. Bij uitgevers bijvoorbeeld, of bij echtgenotes, of bij kollega's in de docentenkamer; feitelijk op alle territoria waar ik mij sociaal tracht te manifesteren. De traditie om bij verjaardagen te trakteren op koek en gebak houd ik weloverwogen in stand, al was het alleen maar om aan het eind van de dag aan de hand van het aantal en de soort van felicitaties de omvang van mijn maatschappelijk slagveld te kunnen bepalen.

Vroeger had ik met dit alles niets uitstaande; vroeger, toen ik nog geen onderscheid des persoons hoefde te maken. Maar eens komt men onverbiddelijk tot ‘de jaren des verstands’ en treedt onontkoombaar het nadeel van de twijfel in, een taaie periode waarin men nog hardnekkig en in alle redelijkheid tracht de verstandhouding met zijn medemens te onderhouden, totdat uiteindelijk het verstand stil blijft staan en er nog slechts houdingen resteren, houdingen en positionele manoeuvres, zoals bij het schaakspel.

Wat uiteindelijk resteert zijn de dieren.

Een vijfjarige arend is op dit moment mijn favoriet, tezamen met een tweejarig honingbeertje, zo lekker rond en warm, dat soms luistert naar de naam Salomé.

Maar zij kunnen door omstandigheden niet altijd bij mij zijn en in de kiltes die zo ontstaan zoek ik tegenwoordig het gezelschap van een in mijn huis achtergebleven poes.

Ik houd van haar half-Perziese pels en van haar lynxoren. Van haar pluimstaart, die zij als een stola om de bolletjes van haar voeten drapeert. Haar godgelijke lenigheid, waarmee zij zich loodrecht en geluidloos via open keukenkastjes tot bovenop de ijskast weet te verheffen, om dan, na een tukje in de warmte van die Olympiese luchtlaag, met een geluidloze sprong weer op de tafel te landen.

Maar als zij gaapt gruw ik van haar muil, waardoorheen zij muizen, mollen en mussen, integraal kan laten verdwijnen, als zij niet verkiest ze krakend tussen de messen en molaren van haar gebit te vermalen. Zij heeft zich hieraan nog niet schuldig gemaakt, zover ik weet, maar dat is slechts een kwestie van tijd, zoals bij alle schuld. En in de vier bolletjes van haar voetjes houdt zij zestien messcherpe nagels verborgen. Dat weet ik.

Maar het meest van al vrees ik nog haar meedogenloze opstellingjegens tuinmuizen.

Ik zou deze verhandeling liever niet op papier zetten, maar ik mag niet verdoezelen dat de poes Lolita soms ook gewoon een kat is, die mij met afschuw vervult.

Zoals gisteren.

‘Katten slaan alles op het gebied van egoïsme, valsheid en folterlust’, schreef ik ooit. Dat was in het jaar 1972, in het omineus-profetiese verhaal *Meeëters zijn welkom.* Ik heb het moeten opzoeken, want ik was het vergeten, of wilde het vergeten, alsof ik niet wilde weten dat er in de wereld niets anders bestaat dan jager en prooi, beul en slachtoffer. In eindeloze variatie, want wat is op de keper beschouwd het verschil tussen de valse folterlust van een tot kat getransformeerde poes en twee tot verkrachters getransformeerde woerden, die in een nietsontziende overmeestering een eend verdrinken? Of een in geforceerde tamheid tot kneus getransformeerde kraai, die een terminaal piepende tuinkikker onhandig fileert? Of twee tot reusachtige katten getransformeerde jachtluipaarden, die nog geen honger hebben en een op zijn stakerige pootjes bibberend gazelle-jong met hun dodelijke klauwen aaien? Of tot Christenen en Islamieten getransformeerde gelovigen? Beiden biddend tot hun eigen God. Of tot Katholieken en Protestanten getransformeerde Ieren? Beiden biddend tot dezelfde God. Of tot brandschattende moordenaars getransformeerde Joegoslaven, tot offerjager en slachtprooi getransformeerde mensheid?

Wat mij verbaast is dat ik bij het verstrijken der jaren niet afgestompt raak voor uitingen van wreedheid en geweld. Het tegendeel is eerder het geval. Evenmin schijnen de proporties waarin dit bedrijf floreert ertoe te doen. Een olijf van steen die een in de zon zittende koolmees verplettert, raakt mij evenzeer als het neerstorten van een vliegtuig op een woonwijk van een stad.

Klein of groot maakt geen verschil.

Slechts de hevigheid doet ter zake.

Zo moest mij enige tijd geleden het verhaal *Muis* van het hart. De vraag deed zich daarbij voor hoe een tuinmuis het waagde om een woning binnen te dringen, waarin niet alleen ik rondzwierf, maar tevens de poes Lolita.

Wat die muis had ondernomen kwam op mij over als een onbegrijpelijke daad van vermetelheid, die grensde aan een poging tot zelfmoord. En dat nu juist ik me schuldig moest maken aan de dood van het diertje was evenzeer mijn noodlot als het hare.

Nadat ik het trieste lijkje had opgeruimd, het meubilair in de kamer weer op orde had gebracht en mijn zoontje Arend, die getuige was geweest van deze akelige exekutie, had gekalmeerd, bleef de raadselachtige aanwezigheid van dit mijn zoveelste slachtoffer me beklemmen, als bewijs van mijn onvermogen om de werkelijkheid, zoals die zich rondom mij voordeed, te interpreteren.

Ik wil niet beweren dat ik mijn zogeheten ‘nieuwbouwhuis’ uitsluitend gekocht had om mij voor muizen te vrijwaren, maar mijn fobie voor ‘rat-achtigen’ had een verleden en schreef uitdrukkelijk voor dat deze wezens nooit met mij onder een en hetzelfde dak mochten verblijven.

Maar gisterenmiddag bij thuiskomst van mijn werk, drie dagen na voornoemd incident, nam ik opnieuw een muis in de woonkamer waar. Ik had mijn tas juist neergesmeten in de gang en was op weg naar de ijskast voor bier, toen het vreemde gedrag van de poes Lolita mij opviel. Zij stond door haar poten gezakt en met haar kop tegen de grond naar de hoek van een wandmeubel te loeren. Het was duidelijk dat zij bezig was zich tot kat te transformeren. Met enkele sluipende pasjes schoof ze iets naar voren om zich daarna weer tegen het parket te drukken. Ik volgde de richting van haar blik en zag toen plotseling het piepkleine monstertje vanachter de kast tevoorschijn komen.

Lolita deed een uitval, maar wel zo sullig en sloom, huppelend bijna, dat haar prooi ruim de tijd kreeg om zich weer achter de kast te verstoppen. Men zou denken dat een kat zich als een snoek op zijn slachtoffer zou storten en over de gladde vloer doorglijden tot tegen de plint, maar zo werd deze vangaktie allerminst uitgevoerd.

In gedachten zag ik mij opnieuw bezig het meubilair in de kamer te verplaatsen.

- Gedegenereerde uil!, beet ik haar toe en begon in opkomende woede aan de kast te sjorren.

De meest logiese plaats waar de muis zich opnieuw zou vertonen was aan het andere eind van het dressoir en ook Lolita scheen dit te begrijpen, want zij zat daar al te wachten toen de muis verscheen.

Maar wat verscheen er?

Een hopeloos verfomfaaid residu van paniek en geknaktheid. Wat ooit misschien een fiere veldmuis was geweest, wie weet de *Pater familias* van een talrijk geslacht, stond nu vochtig van angst te trillen tussen de voorpoten van een kat zo groot als een Siberiese sabeltandtijger.

Ik hoopte dat Lolita nu snel en efficiënt een einde zou maken aan dit onduldbaar lijden, maar in het tafereel dat toen volgde aanschouwde ik een gehalte aan sadisme zo extreem als men alleen in nachtmerries krijgt opgedrongen. Tot mijn verbijstering vleide de kat haar kolossale lichaam als een onafzienbaar golvend pelslandschap rondom de muis en plaatste haar vier harige bomen van poten ter weerszij van het speeltje. Want dat was waartoe de muis werd gedwongen, besefte ik ineens. Een geprolongeerde marteling, die mogelijk al dagen duurde. Ik dacht aan de ongelukkige voorganger van deze uitgeputte slaaf. Was dat een zoon geweest? Misschien een dochter? Wellicht zijn spoorloze echtgenote? Bevond zich nu in mijn tuin tussen het hakhout een nest verkommerde veldmuizen?

- Lolita dood hem!, verordonneerde ik, bevend van kwaadheid. Maar in plaats van mijn bevel op te volgen draaide de kat haar sinistere tronie op parmantige wijze schuin weg en ik kan mij vergissen, maar even leek het erop alsof het kreng naar haar hijgende knuffeltje probeerde te glimlachen.

Het oog van een kat, zoals waargenomen door een van vrees verlamde veldmuis is gelijk een grote, glazen bol waarin niet het slachtoffer wordt weerspiegeld, maar de dood, als een geel-groen waas. Ik weet dit, want gedurende een ademloos moment, waarin ikzelf transformeerde tot slachtoffer, staarde ik onmachtig in deze panoramiese dubbel-hel.

Wat restte mij anders dan zelf het vonnis te voltrekken over deze zo misbruikte muis?

Terugzetten in de tuin?

De tuin?

Plotseling had nu zelfs mijn tuin een andere gedaante aangenomen, niet omdat daar in het hakhout zo nu en dan een nest veldmuizen huisde, maar omdat dit territorium van het ene op het andere moment getransformeerd was tot een bron van wreedaardige gezelligheid, aangeboord door mijn kat en in principe onuitputtelijk tot de *crack of doom*: tuinmuizen om de tijd mee te doden; de tijd, niet de muizen.

Er was geen kat die deugde.

Zo was nu eenmaal hun natuur.

Ik wist dit toch al vijftig jaar?

Lolita, met de zachtheid van haar pels en de sierlijkheid van haar pluimstaart en haar godgelijke warmte en haar zestien scherpe nagels en de messen in haar muil en bovenal haar aard.

Het zij zo.

Alleen zijn was nog erger.

En er waren andere dieren.

Arenden en honingbeertjes, bijvoorbeeld.

En dan was er nog de Schotse korhoender, een dier waarop ik een sterke aantrekkingskracht bleek uit te oefenen, want hij kwam bij mij aan huis, als escort. Was er eigenlijk altijd. Mag ik niet vergeten te vermelden. Welaan, hierbij dan, met akklamatie: applaus voor de *famous grouse!*

Nederlandse poëzie

Vier gedichten
Bernd Bevers

Beschermengelen

Je kreeg er drie.
Twee aan het hoofdeinde en één
bij de voeten. En als het stil was kon je
soms het geritsel van de vleugels horen en van
wat een gezicht leek de bleke vlek zien,
zwevend in een hoek van de donkere kamer.

Op precies dezelfde plaats waar 's ochtends
een grijs straaltje daglicht door een kier
in het gordijn naar binnen zou vallen
op de stoel met kleren.

Die dag vond je ook het konijn
dat je nog gekend had; naakt en ondersteboven aan
de deur van de schuur hangend, de ster van bloed
in de sneeuw eronder.

Alleen zijn kleine sokjes van bont had het
aan mogen houden. Niet genoeg om het te beschermen
tijdens de lange, barre reis die het zou gaan ondernemen
in een poging de hemel te bereiken.

Het moet in het jaar 1965 zijn geweest.
Het televisiemeubel was net van de ene kant
naar de andere kant van de kamer gesleept.
Bloed toonde zwart op sneeuw en vlees, onkruid
schoot op in het licht van de tijd.

Het moet in de winter zijn geweest want
ik herinner me sneeuw, een dik pak
op de keukenvensterbank en mijn moeder
op haar ellebogen rustend boven het kruis-
woordraadsel in de krant.

En achter het huis die glasheldere, monotone stilte,
kilometers hoog en wijd in het rond. Het droge
knappen van bevroren hout in de donkere kamers
van het bos.

En achter het huis sporen van vogelpootjes
in de afdrukken van rubberlaarzen. En een man
die vraagt of ik zijn kind zou willen zijn.

Zaterdagmiddag, hartje stad. Een plein, omringd
door oude gevels, hoekig en gedecoreerd als de schouders
van generaals. De hemel heeft voor de gelegenheid
de kleur van afwaswater aangenomen. Een reeks wolken
imiteert geloofwaardig de contouren van een
ribbenkast. Draaiorgelmuziek weet een hond tot een
pirouette te verleiden naast wat hij aan de voet
van een monument heeft neergelegd. Rond kinderpolsen
geknoopt dansen ballonnen met de portretten van
hun favorieten uit de wereld van handel, politiek
en sport. In het dialect van de honger bestookt een
peloton meeuwen de viskraam met vragen en in
een etalage zien we in twintigvoud gestapeld voorradig:
de eeuwigdurende herhaling van het laatste doelpunt.

Verhuizing

Zeepresten in de gootsteen, krullend haar in
het afvoerputje van de douche. Een rafelig washandje
symboliseert de vlag van de capitulatie. In schuin
naar binnen vallend zonlicht dwarrelen stofdeeltjes
met eindelijk tijd genoeg om te landen. Spijkergaten
duiden op de afwezigheid van een prent, de kleine lamp
naast het bed, de verjaardagskalender met een handvol
namen. Door openstaande deuren kijken de kamers
verbaasd naar elkaar. Zo blijft een huis alleen achter
na het vertrek van wie dachten er altijd wel te zullen zijn
of tenminste tot een volgend leven.
In het versleten vloerkleed de afdrukken van meubels
die dezelfde mening waren toegedaan. Hier stond de tafel
waaraan we dronken en lachten, luisterend naar de
vogelstemmen in het zomeravondraam. En hier de stoel
waarin je zei: het is voorbij. Op de vensterbank ligt
een vlieg op haar rug, met al haar pootjes trappend
in de leegte.

Lubéron*
Kees Hermis

Middag. De hitte steigert
onder de metalen zweep van de zon.
Vertraagd op zoek naar koelte in
kromme straatjes van het dorp dat
elk moment dreigt weg te drijven
in het staalblauw van de hemel.

De steilte gaapt.
Ademloos balt het uur U zich samen in
de kloppende hals van een hagedis.
Vogels houden zich dood op hun schaduw.

En dit alles onontkoombaar doortrokken
van tijd die wel voorbij- maar niet
overgaat.

Tegen de avond wordt vrede getekend,
trekt de lichtmast zich terug, worden
de bergkammen met roodkoper doorvloeide
koppen van dieren, brokken houtskool
die nagloeien in de open haard van
het gebergte dat op weg is naar slaap.

* *Uit: 'Zeventien', berichten uit de Provence*

Drie gedichten
Pieter A. Kuyk

31 augustus 1937

De vlaggen langs de boulevard stonden
strak naar land, de Koningin was jarig

Heel vroeg naar het strand gegaan,
een lege veelbelovendheid waarin we
't grijs niet zagen, om de nabijheid
van elkaar, de verre meeuwen, paal 18
waar onze kleren achter lagen

Naakt zwemmen tot het land een streep,
wij stippen zouden zijn, dan keren

Maar we wisten het nog niet, van een
onderlucht die grommen ging, schuim
joeg naar wolken, kracht verspeelde,
niet om ons, wat waren wij, maar
in de kustlijn stonden tanden
en jij was weg

Oliepakken die ons een boot in hesen
een deken om ons gooiden, vloekten

De laatste twintig meter wadend naar
het strand, opgewacht; ten voeten uit
in eigen vel het nummer van de paal
niet weten; terechtgewezen en bekeken,
jij vooral

Na een concert

Wat in mijn rug schiet als ik overeindkom
om naar huis te gaan, laat zich wegmasseren
wat een andere plek kiest doet 't verdekt,
sluipschutter pijn

Toe dan, zwijg ik, als ik zie dat hij schoudert,
doe gerust, maar wel direct raak

Hij aarzelt, maakt zich klein, weet zich gezien
trekt weg

Vannacht misschien? Vanuit een andere straat?

Slotsom

Ik heb mijn late leegte
vannacht maar weer eens opgeteld

Dat ik mijn eenzaamheid vanaf 't begin
op mijn vingers na had kunnen tellen
beroert me niet

de mand met oude hond
de slinger van de klok
je monogram erin

't vogelroepen als het ochtend wordt

Drie gedichten
Liesbeth Lagemaat

Over de kunst van het communiceren

Ik ben een radio uit grootvaders tijd:
heimwee en ruis komen uit mij.
Mijn lippen zijn van bakeliet,
mijn hoofd een veel te grote kluis.

Het elastiekje van mijn ziel houdt
slordige gedachten bij elkaar,
soms kan ik helder zijn als cellofaan.

Lopen wij met groene enkels op het
pluche van een gedeeld moment,
drenk ik mijn kleine witte tanden in
een vat vol karnemelkse liedjes,
glimmende tenenknikkers rollen voor
onze voeten weg.

Er bloeit prentenboekgras op de
plaats van mijn lippen,
mijn hoofd een slakkenhuis:
het laatste woord trekt zich
terug.

Media vita

Aan zachte muren hebben we ons gestoten,
kuilen groeven we: een ernstig spel.
We vielen aan, van achteren het liefst. Dit is

vandaag en hier, een spaarlamp in de kamer
doet zonsondergang, op het parket glanst een
roerloos meer. Je hand een kleine vos: ik

spits mijn vel en plooi, wat struiken,
stammen van de eikeboom.
Ik kan je laten vallen maar dit is

vandaag, mijn huid de aarde die al ruikt
naar straks: je duimen van handschoenenleer,
een janken dat bijna is uitgegumd.

De oeroude kam van je nagels haakt aan mijn
wortels, mijn takken. Ik had niets te bewaken,
groei terug, nog steeds, tot woest en leeg.

Dit is vandaag, je zachte muur een schild,
je huid van vos. Mijn tijd is maar een handschoen groot,
de lamp maakt zijn laatste kwartier.

Mater familias

Ze krabt de kalk van haar slapen. Vroeger
had zij nooit een lege plek. Zij was degene die
bewaarde. Een kluis: gebeeldhouwd vrouwenvlees,
een stenen eiland dat zichzelf bedruipen kon, zij
kende de formule.

Het kiezelstrand is leeg, de wind huilt in de
kasten. Haar stem gebroken over woorden die
niet meer bestaan. Commode, kruik met kruikenzak. Niets
staat een weldadig sterven in de weg. Alleen: de kleur

van het behang: datzelfde blauw als toen het kind -
dezelfde wollen deken die steeds dunner werd,
huidwarm als van een dier -

Zij is een lege plek, ze heft zich op.
De holte van haar mond in rotsen uitgehouwen,
de hersengangen kil en vochtig: ieder kind weet
dat het spookt in haar.

Drie gedichten
René van Loenen

Huis in Kells

De schoorsteen is een vaas. Vensters ogen
als gaten in een schedel. De wind giert er
dronken doorheen.

Een braamstruik slingert zich het trapgat
door en in de keuken waar de schapen poepen
groeit vluchtig een berk.

Er moet nog iemand zijn. Niet hier maar ergens
sluimeren herinneringen: er was een tijd

zoals de tijd zal komen dat er een huis
geweest is.

Hydrometra

Zijn poten drukken zacht
de waterspiegel in
die hem met spanning
draagt.

Op zoek naar drenkelingen
schrijdt hij langs
stille wateren.
Hij is een engel
van de dood.

Maar als het spansel
breekt, komt hij in
stervensnood en ziet
een soortgenoot gevleugeld
overleven.

Gedaante

Soms vind je een bintje in het bos
of een tijgerbolletje of een bal.

Neem nou de bal. Hij ligt langs
het pad waar jij loopt. Je aarzelt.
Je keert op je schreden terug. Je
geeft hem een trap.

Je staat in een wolk en je weet:
dit was zijn vruchtlichaam.

Ziekte
Renée van Riessen

Ze zeggen: er zit een ziekte in.
Ze doorzoeken je lichaam,
ze graven naar weefsel en bot.

Ze zeggen het begint sluipend,
je merkt het niet, toch
woont het al in je. Dus foto,

scan, urine, bloedonderzoek.
Stralen en slangen naar binnen.
Geef ons je slijmvlies, laat voelen

je lymfklier, je baarmoederhals.
Wat jou bewoont is onbekend.
Een vijand is soms net een vriend,

vermomd. We kunnen je niet behoeden,
alleen je beenmerg bewaren,
je weefsel ijskoud bevriezen:
we winnen jou niet, we verliezen.
We vouwen de handen samen
in de naam van de geest
van de activiteit
en het rustloze zoeken, de golfslag
van verwarring en ontdekking,
in de naam van het voortmaken
‘geef wat je hebt
en wij geven terug’,
in de naam van de vriend,
de vijand,
de adem,
amen.

Twee gedichten
Thom Schrijer

Zondagmorgen

Tegen het brede verzinsel van
de zondagmorgen luidt een klok
voor godsgebruik, herhaalt een
man hardop waar hij zijn ziel heeft
opgeborgen, schudt een hond de
lauwe regen uit zijn vacht.

Deze dag lijkt los van alledaagse
opstroom en daarmee zelf verlegen.

In verglaasde bedden ontkrampen
zich gebaren, zinnen en betekenissen.

Van woorden blijft in kamers klank,
van beweging het bereiken,
van uren heilzaam vormverlies.

Wel weten mensen in de lage straten
van de stad van tegensturen en van
een onzacht kantelen waaruit het
hardblauw maandag wordt.

Reisverslag

Bergdorp dat ondiep ademt onder
valwind, kou en hete dagen,

de straat zo recht omhoog langs
oerbemuurde huizen naar het plein,

houten kruisen - pour les morts
des deux guerres - en voor wie
ver van hier gestorven zijn.

De pomp geeft dunner water dat zich
gelaten verspeelt aan de wind.

Waar wij lopen valt beweging stil,
een kind wordt snel in steen en
stelling teruggenomen,

bomen groeien uit een vuurverlaten
huis,

de torenklok sleept met haar linker
uur totdat wij onze weg vervolgen
voorbij het laatste krot.

Dan schuift de eerste hagedis weer in
de zon en gaan verdekte luiken open,

de zwarte koopvrouw zet haar schamel
aanbod buiten en achter de door rag
verkleinde ruiten wordt nog nagepraat,
gewezen.

Wij lezen lopend onze kaart, zetten
tekens bij herhaalbaarheid van dagen en
wikkelen zorgvuldig onze kleinheid af.

Twee gedichten
Jaap Tempelman

Vertrektijd

Haar kleine handen neemt zij met zich mee.
Het prentje van haar schoen staat in de sneeuw
gedrukt. Al zou het weer gaan waaien vandaag,
je voelt vlijmscherp hoezeer ze is verdwenen.

Je hebt haar aan de winter teruggegeven.
Haar miniatuur gaat in het uitzicht op.
Zwevend tussen de berken naar de halte
krijgt haar figuur de lichtheid van een vlok.

Zwaar hing ze aan je hals toen ze vertrok.
Ze huilde niet, haar ogen stonden zwarter
dan wat zich buiten haar voltrok. Dood
liggen nu haar handen in haar schoot.

Bruid

In de jaren voor de oorlog weet een kind
niets van jaren voor de oorlog. Een vader
legt haar in het zand en kijkt langdurig
naar haar jurk die opschort tot haar buik.

Een pop ligt ver van huis voor lijk
in het zand. Een zonnige vakantiedag.
Een zomer aan zee met rollen prikkeldraad
op het strand. In het duin is zij een buit.

Winters later wordt het volmaakte lichaam
van een vrouw gevonden. Hoogzomers gekleed
in een jurk, bemind en verbruid. Een meisje
van dertien jaar met een pop aan de borst.

Bij een foto van mijn grootmoeder
Nico Weber

Zij komt steeds minder voor in de verhalen,
van de vertellers gingen velen heen.
Wat blijft er over dan het sentiment,
een vals verlangen naar de oude tijd, -
een reeks aan heiligen ontleende namen
van kinderen die zij ter wereld bracht;
gemeenplaatsen, gebeiteld in een steen:
‘mijn lieve zus en zo, vaarwel, rust zacht’,
- talloze woorden voor vergetelheid.

Er is een foto, sepia gekleurd,
waarop zij in de deuropening staat.
Zij wacht, de laatsten komen weldra thuis,
op tijd. Zij schreef de regels van het huis
waar zij gewoond heeft in de Keukenstraat.
Een oude kraai met rafelige veren,
tot op het eind over het nest gewaakt,
vervlogen, weg van alle vlees gegaan.

Mees
L.H. Wiener

Zandvoort 1954
Op een hemelsblauwe middag in dat jaar
Hield een koolmees zich vast
Aan de hoge kant van een blinde muur
Het was op de hoek van de Haltestraat en de Tramstraat

Wij waren daar alleen
Met de zon en de lispelende zee
De muur was strak en steil
Eens had op die plaats een huis gestaan
Maar dat was weg
Zoals alle huizen zouden weggaan
Uit Zandvoort
Om nooit meer terug te komen
Evenals de bomen
En de Tramstraat
En ik

Spechten zaten zo tegen boomstammen
De pootjes voor hun borst
Zouden er insekten lopen over het cement?
Of zat hij daar wat in de zon?
De pootjes van een mees zijn zo dik
Als het metaal van een paper-clip
Maar dan zwart en niet zo sterk
Zij hebben vier nageltjes aan iedere poot
In totaal zijn dat er acht
Daarmee kunnen zij zich vasthouden
Aan bijna alles in de wereld

De oude zeeman nam zijn kruisboog
Las ik later
Hij wist niet wat hij deed

Zo raapte ik een steentje van de grond
In de vorm van een olijf
In de verte begon de zee te ruisen
Sissen is een beter woord

Ik trof hem precies
Over zijn gehele rug
Dat lukt haast niemand
Bij de eerste keer

Gelijk een albatros
Stortte hij ter aarde neer

Hij leefde nog een uur
In een schoenendoos
Met een stofdoek als bed

Haarlem 1999
Vijfenveertig jaar nadien
Des winters hang ik zaden in de tuin
Maar goedmaken gaat niet meer

Light Verse

Punthoofd
Tom Bezemer

Ik krijg een trauma van het trema
Zoëven, zoef, ruïne, ruin
Maar niet volgens hetzelfde schema
Toëven, toef, bruïne, bruin

Neem nou het woordje atheneum
Daar lees ik simpel athe-neum
Ik zeg toch ook niet: ik verkle-um
Van kou als ik bedoel verkleum

Moet je bij opticien eens kijken
Zelfs met een bril: geen punt te zien!
En ga nou dit eens vergelijken:
Elektricien, maar geen neurien

Verfraaiing, glooiing, buiig, heiig,
Dat trema is gezichtsbedrog
Drie punten bij tweerijig, zijig?
Nou vraag ik je: wie snapt dat nog?

Patiënt, met trema, zeker weten
Of is het toch gewoon patient?
Is poet in 't meervoud soms poëten?
Cliënt rijmt wel of niet op vriend?

Ik wil de regels niet meer kennen
Wie het begrijpt is een genie
Ik zet voortaan om jou te jennen
Alleen nog puntjes op de i.

Alleenspraak in een Spaanse kloostergang
Robert Browning
(Vertaling Gijs Stappershoef)

Grrr... je doet maar, Laurens, loeder!
Poot je plantjes, ranzig beest!
Als mijn haat kon doden, broeder,
Was jij zeker dood geweest!
Wat? Je mirtebosje snoeien?
Och, het roosje wordt onwel...
Staat het droog? Wil het niet bloeien
Jij zal droog staan... in de hel!

Hij zit naast mij bij het eten
Salve tibi!.. Praten maar...
Oh, wat ik al niet moet weten
Over 't weer, de tijd van 't jaar:
Kurkoogst zou ik rijker willen;
Galappels: dat wordt een strop;
Wat is toch Latijn voor dille?
Wat is Grieks voor Varkenskop?

Kijk hoe onze borden blinken
En ons splinternieuw bestek;
Ook de spullen om te drinken
Prijken op ons eigen rek.
Op die bekers en die borden
Staat één letter voor ons twee...
L. van Laurens is 't geworden!
Ha, daar knakt zijn orchidee!

Soliloquy of the Spanish cloister

Gr-r-r - there go, my heart's abhorrence!
Water your damned flower-pots, do!
If hate killed men, Brother Lawrence,
God's blood, would not mine kill you!
What? Your myrtle-bush wants trimming?
Oh, that rose has prior claims -
Needs its leaden vase filled brimming?
Hell dry you up with its flames!

At the meal we sit together:
Salve tibi! I must hear
Wise talk of the kind of weather,
Sort of season, time of year:
Not a plenteous cork-crop: scarcely
Dare we hope oak-galls, I doubt:
What's the Latin name for 'parsley'?
What's the Greek name for Swine's Snout?

Wheh! We'll have our platter burnished,
Laid with care on our own shelf!
With a fire-new spoon we'ze furnished,

And a goblet for ourself,
Rinsed like something sacrificial
Ere 'tis fit to touch our chaps -
Marked with L. for our initial!
(He-he! There his lily snaps!)

[Nederlands]

Om het wasgoed schoon te maken
Bukt Dolores in de beek
Tot haar vlechten 't water raken...
Telkens zag ik dat hij keek
- Blauwzwart glanzen dan die haren -
Broedde hij op wat niet mag?
'k Zag zijn varkensoogjes staren.
(En maar doen of hij niets zag!)

Na de maaltijd, ongeduldig,
Legt hij mes en vork niet neer
Zoals ik dat doe, zorgvuldig,
Kruisgewijs tot Jezus' eer!
Waar ik Triniteit verdedig,
Tegen d' Ariaanse leer
In drie teugjes 't drinkglas ledig,
Zet hij 't leeg, na één slok, neer.

De meloenen? Als ze lukken
Is er feest: wat zijn wij blij!
Onze Abt snijdt zelf de stukken;
Wij staan netjes in de rij!
Nee toch, wil er maar niets rijpen?
Zelfs geen bloem? 't Is ongehoord! -
Door ze stiekem af te knijpen
Heb ik ze in de kiem gesmoord!

[Engels]

Saint, forsooth! While brown Dolores
Squats outside the Convent bank
With Sanchicha, telling stories,
Steeping tresses in the tank,
Blue-black, lustrous, thick like horsehairs,
- Can't I see his dead eye glow,
Bright as 'twere a Barbary corsair's?
(That is, if he'd let it show!)

When he finishes refection,
Knife and fork he never lays
Cross-wise, to my recollection,
As do I, in Jesu's praise.
I the Trinity illustrate,
Drinking watered orange-pulp -
In three sips the Arian frustrate;
While he drains his at one gulp.

Oh, those melons? If he's able
We're to have a feast! so nice!
One goes to the Abbot's table,
All of us get each a slice.

How go on your flowers? None double?
Not one fruit-sort can you spy?
Strange! - And I, too at such trouble,
Keep them close-nipped on the sly!

[Nederlands]

In de brief aan de Galaten
Staan die zonden opgenoemd,
Waarbij biecht niet meer mag baten
En men zeker wordt verdoemd!
Hiermee wil ik hem bekoren
Als hij ijlt in 't stervensuur...
Onverwacht zal hij dan horen
Manicheeër! 't hellevuur!

Of ... die prenten en verhalen
In mijn Franse boek: zò goor
Dat de duivel je komt halen,
Blader je 't alleen maar door.
Met een vouw aan beide zijden
Bij die vunze vijfde plaat
Laat ik 't in zijn mandje glijden
Als hij pruimen plukken gaat.

Of... met Satan samenzweren
Met mijn ziel als pand. Ik laat
Het contract zo formuleren
Dat het foutje hem ontgaat,
Zodat... ach, de ruige-acacia
Onze trots toch! *Ding, Dong, Dijn...*
Sst: de Vespers! *Plena gratia*
Ave, Virgo! Grrr ... jij zwijn!

[Engels]

There's a great text in Galatians,
Once you trip on it, entails
Twenty-nine distinct damnations,
One sure, if another fails:
If I trip him just a-dying,
Sure of heaven as sure can be,
Spin him round and send him flying
Off to hell, a Manichee?

Or, my scrofulous French novel
On grey paper with blunt type!
Simply glance at it, you grovel
Hand and foot in Belial's gripe:
If I double down its pages
At the woeful sixteenth print,
When he gathers his greengages,
Ope a sieve and slip it in 't?

Or, there's Satan! - One might venture
Pledge one's soul to him, yet leave
Such a flaw in the indenture
As he'd miss till, past retrieve,

Blasted lay that rose-acacia
We're so proud of! *Hy, Zy, Hine...*
'St, there's Vespers! *Plena gratia*
Ave, Virgo! Gr-r-r - you swine!

Michael Jackson
Frits Criens

Je neus was veel te lang, te bol van ronding
Een grof gezwel en bron van diep verdriet
Dat jij voor vrachten geld halveren liet
Toch is het resultaat van die verwonding
Het neusje van de zalm bij lange niet

Je had een kleur zo glanzend als grafiet
Juist dat maakte je huid voor jou een onding
Maar je besluit vraagt verdere doorgronding:
Waarom koos jij een blanker koloriet
En niet de black is beautiful-verkonding?

Je liet je kokkerd vakbekwaam verbouwen
Met high tech is je zwarte vel ontkleurd
Je recht te klagen echter is verbeurd
Als iemand jou voor bleekneus uit zal jouwen

Mokumse meester
Paul van den Hout

Nostalgisch stemmend streek een lauwe
zuidwestenwind door dorrend blad,
dat huiverend in de laatste, flauwe
herfstzon om stervensuitstel bad.

Maar zwermen zwartgejaste kauwen,
de kraaienmars al, zonder dat
er vooralsnog veel viel te rouwen,
inzettend, speelden vals en plat.

Ik dwaalde door Carmiggelts ouwe
‘voortuin’ - plantsoen met Kronkelpad -
waar hij verstild, uit steen gehouwen,
in ironie verzonken zat.

Ik groette hem, in strikt vertrouwen,
liep naar zijn kroeg en dronk er wat.

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Klassiek kamperen

De Profundis. Ps. 130

Klam is de slaapzak en kil,
spierpijn van schedel tot bil;
Jupiter slingert zijn schicht:
donder en bliksem en licht;
Pluvius, incontinent,
watert precies op mijn tent;
Aeolus' giftige winden
weten me feilloos te vinden;
Venus, zo kuis als de maan,
wakkert mijn lusten niet aan;
Bacchus schonk wijn noch genoegen:
dicht waren knijpjes en kroegen;
Thialf, de god van de kou,
toont me zijn ijzige klauw;
enige bijstand verlenen
Muzen noch Pallas Athene;
Morpheus heeft denkelijk vrij:
sluimeren is er niet bij.
God aller goden, o Zeus,
haal uw collega's naar huis!
Eerder verkies ik de hel
van een vijfsterrenhotel,
dan dat ik ooit nog een uur
slaap in de vrije natuur.

Rijtjes

Voor Peter Verstegen

Verdwenen is de meester die
ons rijtjes leerde, Dales,
bij aardrijkskunde-, botanie-,
geschiedenis- en taalles.

Verdwenen is de holenbeer,
alom, zelfs in een uithoek
als Hoogezand en Sappemeer,
als Wildervank en Zuidbroek.

Verdwenen, de gargantua
uit berg en dal en kali
op Timor, Flores, Soembawa,
en Soemba, Lombok, Bali.

Verdwenen, even verderop,
de sabeltandhyena,
die eertijds rondzwierf langs de Ob,
de Jenisej, de Lena.

Present, nog niet in rijtjes thuis
behorend: mantelmieren
en, in hun sober rijtjeshuis,
de grachtengordeldieren.

Drie gedichten
Erich Kästner
(Vertaling Marko Fondse)

Een mijl in het kubiek volstaat

Een wiskundige heeft ons gemeld dat
het de hoogste tijd mag heten
om een stevige kist te bouwen
van een mijl hoogte, lengte en breedte.

Want in zo'n kubieke mijl, daar
(dit was zijn belangrijkste punt)
hadden al de mensen op aarde
- zo'n x-miljard - in gekund.

Dan kon je de mensheid bevelen
zichzelf in die kist te proppen
om haar - doe een gooi - in de Andes
in de diepste afgrond te droppen.

Daar lagen we dan onopvallend,
in een reuzenkist voor iedereen.
Die werd dan met gras overwoekerd
en de wind blies er zand overheen.

Met gekrijs trokken gieren hun kringen.
Leeg stond elke wereldstad.
De mensheid lag diep in de Andes.
Maar geen die er weet van had.

Ein Kubikkilometer genügt

Ein Mathematiker had behauptet,
daß es allmählich an der Zeit sei,
eine stabile Kiste zu bauen,
die tausend Meter lang, hoch und breit sei.

In diesem einen Kubikkilometer
harten, schrieb er im wichtigsten Satz,
samtliche heute lebenden Menschen
(das sind zirka zwei Milliarden) Platz!

Man könnte also die ganze Menschheit
in eine Kiste steigen heißen
und diese, vielleicht in den Kordilleren,
in einen der tiefsten Abgründe schmeißen.

Da lägen wir dann, fast unbemerkbar,
als würfelförmiges Paket.
Und Gras könnte über die Menschheit
wachsen.
Und Sand würde daraufgeweht.

Kreischend zögen die Geier Kreise.
Die riesigen Städte stünden leer.
Die Menschheit läg in den Kordilleren.
Das wüßte dann aber keiner mehr.

Zelfmoord aan zee

Hier ben jij. En de natuur is daar.
Maar direct contact valt nog niet mee hier.
Wat jouw kant uitkomt, is enkel maar
een gemengd parfum van vis en zeewier.

Tussen 't oog en ginds, het zilte sop
dat graag oogcontact met jou zou krijgen,
houdt zich haast de halve mensheid op,
en haar aanblik doet je bloeddruk stijgen.

Buiken, konten gaan maar op en neer,
van kledij bevrijd bij duizendtallen;
dames met hun badgoed in de weer
zien eruit als aangespoelde kwallen.

Selbstmord im Familienbad

Hier bist du. Und dort ist die Natur.
Leider ist Verschiedenes dazwischen.
Bis zu dir herüber wagt sich nur
ein Parfüm aus Blasentang und Fischen.

Zwischen deinen Augen und dem Meer,
das sich sehnt, von Dir erblickt zu werden,
laufen dauernd Menschen hin und her.
Und ihr Anblick macht dir Herzbeschwerden.

Freigelaß'ne Bäuche und Popos
stehn und liegen kreuz und quer im Sande.
Dicke Tanten senken die Trikots
und sehn aus wie Quallen auf dem Lande.

[Nederlands]

Al die mensen doen je ogen pijn,
en je sluit ze om niets te bespeuren.
Maar dan zie je pas echt hoe ze zijn
en besluit dat er wat moet gebeuren.

Woedend ren je over duizend lijven
naar de zee, erin zelfs, maar je ziet
ook daar enkel dikke lijven drijven.
Vet wil drijven. Anders is het niet.

Treurig hang je in de groene baren;
voor je deint een blonde, ronde ton.
Ach, geen mensvrij plekje te ontwaren,
want de soort verhult de horizon.

Je verzuipen, meer mag je niet hopen,
en je maakt je zwaarder dan een steen
door je langzaam vol te laten lopen.

Op de bodem ben je pas alleen.

[Duits]

Wo man hinschaut, wird den Augen schlecht,
und man schließt sie fest, um nichts zu sehen.
Doch dann sieht man dies und das erst recht.
Man beschließt, es müsse was geschehen.

Wütend stürzt man über tausend Leiber,
bis ans Meer, und dann sogar hinein, -
doch auch hier sind dicke Herrn und Weiber.
Fett schwimmt oben. Muß das denn so sein?

Traurig hängt man in den grünen Wellen,
vor der Nase eine Frau im Blond.
Ach, das Meer hat nirgends freie Stellen,
und der Mensch verhüllt den Horizont.

Hier bleibt keine Wahl als zu ersaufen!
Und man macht sich schwer wie einen Stein.
Langsam läßt man sich voll Wasser laufen.

Auf dem Meeresgrund ist man allein.

Over de handen van een wasvrouw

't Zijn niet de beroemdste handen
of de mooiste die u ooit zag.
De handen waar ik over spreek, zijn
maar handen voor alledag.

Ze weten niet van manicure,
laat staan van pianospel.
Ze zijn hier niet voor hun plezier, maar
van wassen weten ze wel.

Ze wassen niet enkel elkaar, maar
ze wassen met moeite en pijn
de kleren die anderen dragen
volijverig smetteloos rein.

Hinweis auf die Hände einer Waschfrau

Es gibt berühmtere Hände,
und schönere gibt's auch.
Die Hände, die Sie hier sehen,
sind für den Hausgebrauch.

Sie kennen nicht Lack und Feile.
Sie spielten noch nie Klavier.
Sie sind nicht zum Vergnügen,
sondern zum Waschen hier.

Sie waschen nicht nur einander,
sie waschen mit großem Fleiß
Die Wäsche, die andere trugen,
mühselig wieder weiß.

[Nederlands]

Ze geuren niet naar lavendel,
maar wel naar loog en chloor.
Ze wringen, boenen en zwoegen
en zijn daar niet huiverig voor.

Hun handen zijn rood en vol kloven,
en ruw en gevoelloos haast.
En als ze nog ooit iemand strelen,
dan strelen ze meestal ernaast.

't Zijn niet de beroemdste handen,
of de mooiste die u ooit zag.
De handen waar ik over spreek, zijn
maar handen voor alledag.

[Duits]

Sie duften nicht nach Lavendel,
sondern nach Lauge und Chlor.
Sie wringen und rumpeln und schuften
und fürchten sich nicht davor.

Sie wurden rot und rissig.
Es gibt berühmtere Hände,
Sie wurden fühllos und rauh.
und schönere gibt's auch.

Und wenn sie jemanden streicheln,
Die Hände, die Sie hier sehen,
streicheln sie ungenau.
sind nur für den Hausgebrauch.

Vijf gedichten
Erich Kästner
(Vertaling Paul van den Hout)

Beknopte levensloop

Wie niet ter wereld komt, heeft niets verloren,
zit in een boom in het heelal en lacht.
Maar ik ben indertijd als kind geboren -
niet op verdacht.

De school, waar mij dagdromen parten speelden,
kostte sindsdien mij vrijwel al mijn tijd.
Ik was als leerling in één woord voorbeeldig.
Waarom toch, vraag ik me nòg af, vol spijt.

Toen, als vakantie, kwam de wereldoorlog,
die ik uitdiende als artillerist.
De wereld bloedde dood, maar vocht lang door nog.
Ik bleef in leven. Hoe? Een raadsel is 't..

Kurzgefaßter Lebenslauf

Wer nicht zur Welt kommt, hat nicht viel verloren.
Er sitzt im All auf einem Baum und lacht.
Ich wurde seinerzeit als Kind geboren,
eh ich's gedacht.

Die Schule, wo ich viel vergessen habe,
bestritt seitdem den größten Teil der Zeit.
Ich war ein patentierter Musterknabe.
Wie kam das bloß? Es tut mir jetzt noch Leid.

Dann gab es Weltkrieg, statt der großen Ferien.
Ich trieb es mit der Fußartillerie.
Dem Globus lief das Blut aus den Arterien.
Ich lebte weiter. Fragen Sie nicht, wie.

[Nederlands]

Tot het inflatiespook en Leipzig kwamen:
met Kant en Gotisch, beurs en toen een baan,
met kunst en politiek en jonge dames.
En zondags was het weer toch niks gedaan.

Nu tel ik omstreeks 31 jaren
en heb een versfabriekje opgericht.
Ach, aan mijn slapen bloeien grijze haren,
en al mijn vrienden groeien langzaam dicht.

Ik ga zeer gaarne zitten tussen stoelen.
Ik wil de tak waarop ik zit, doorzagen.
Ik dwaal liefst door de tuinen der gevoelens,
die dood zijn, en beplant ze met kwinkslagen.

Ook ik moet mijn last dragen als een kerel.
De last groeit aan. Mijn rug is smal gebleven.
Beknopt gezegd: nu ik eenmaal ter wereld
gekomen ben, blijf ik desondanks leven.

[Duits]

Bis dann die Inflation und Leipzig kamen,
mit Kant und Gotisch, Börse und Büro,
mit Kunst und Politik und jungen Damen.
Und sonntags regnete es sowieso.

Nun bin ich zirka 31 Jahre
und habe eine kleine Versfabrik.
Ach, an den Schläfen blühn schon graue Haare,
und meine Freunde werden langsam dick.

Ich setze mich sehr gerne zwischen Stühle.
Ich säge an dem Ast, auf dem wir sitzen.
Ich gehe durch die Gärten der Gefühle,
die tot sind, und bepflanze sie mit Witzen.

Auch ich muß meinen Rucksack weiter tragen!
Der Rucksack wächst. Der Rücken wird nicht breiter.
Zusamenfassend läßt sich etwa sagen:
Ich kam zur Welt und lebe trotzdem weiter.

De onbegrepen vrouw

Hij zag zijn spiegelbeeld zijn das staan strikken.
Toen zei ze (en ze staarde naar de wand):
‘Ik heb zo naar gedroomd. Je moet niet schrikken.
Ik hield opeens een mes vast in mijn hand.

Ik hief het, om me in mijn arm te steken,
en kerfde diep, als was mijn arm van brood.
Jij was erbij. We dorsten niet te spreken.
En mijn twee handen werden langzaam rood.

Het bloed vloeide geruisloos op het kleed, en
ik werd heel bang. Jij had geen woord gezegd.
Ik keek je aan. Je leek me haast vergeten.
Toen zei je: ‘Hé, wat raar, het mes is weg...’

Je bukte je. Maar het was niet te vinden.
Ik riep: ‘Help me dan toch!’ Maar jij, jij gaf
als raad alleen: ‘Laat dat maar snel verbinden,’
en kéék, als speelde zich een kijkspel af.

Die unverstandene Frau

Er band, vorm Spiegel stehend, die Krawatte.
Da sagte sie (und blickte an die Wand):
‘Soll ich den Traum erzählen, den ich hatte?
Ich hielt im Traum ein Messer in der Hand.

Ich hob es hoch, mich in den Arm zu stecken,
und schnitt hinein, als sei der Arm aus Brot.
Du warst dabei. Wir wagten nicht zu sprechen.
Und meine Hände wurden langsam rot.

Das Blut floß laudos in die Teppichranken.
Ich hatte Angst und hoffte auf ein Wort.
Ich sah dich an. Du standest in Gedanken.
Dann sagtest du: ‘Das Messer ist ja fort...’

Du bücktest dich. Doch es war nicht zu finden.
Ich rief: ‘So hilf mir endlich!’ Aber du,
du meintest nur: ‘Man müßte dich verbinden,’
und schautest mir wie einem Schauspiel zu.

[Nederlands]

Ik kreeg het koud, ik leek haast te bevriezen.
Daar stond je dan, het toonbeeld van verdriet;
je wou, er was geen tijd meer te verliezen,
een dokter bellen. Maar je deed het niet.

Je pakte hoed en jas. Als in gedachten
zei je: ‘Ik moet nu naar kantoor.’ En jij,
jij ging de deur uit, liet mij bloedend achter.
Toen stierf ik in mijn droom. En ik was blij...’

Hij zag zijn spiegelbeeld zijn das staan strikken
en in de spiegel dat ze niet meer sprak.
En toen hij klaar was met zorgvuldig schikken,
greep hij zijn kam. En trok zijn scheiding strak.

[Duits]

Mir war so kalt, als sollte ich erfrieren.
Du standest da, mit traurigem Gesicht,
und wolltest rasch dem Artzt telefonieren
und Rettung holen. Doch du tatst es nicht.

Dann nahmst du Hut und Mantel, um zu gehen,
und sprachst: ‘Jetzt muß ich aber ins Büro!’
und gingst hinaus. Und ich blieb blutend stehen.
Ich starb im Traum. Und war darüber froh...’

Er band, vorm Spiegel stehend, die Krawatte.
Und sah im Spiegel, dass sie nicht mehr sprach.
Und als er sich den Schlips gebunden hatte,
griff er zum Kamm. Und zog den Scheitel nach.

Elegie

De bonte asters lonken door de hekken.
De tuinen schminken zich. Het jaar is oud.
De herfst zit slechts de optimist niet lekker.
Normale mensen laat hij koud.

De bomen hebben haast geen blad meer over.
Hooguit nog drie per twijg. Dan is 't gedaan.
Straks steekt de wind op, steelt het laatste lover,
steelt het en stoort zich nergens aan.

Een blinde man verkoopt verwelkte rozen.
Hij ziet ze niet verwaaien in de wind.
Ginds, op een bank, omringd door werkelozen,
zit vergenoegd een neuriënd kind.

Op straat staan nog de plassen van vanmorgen.
De hemel is hersteld en herfstig blauw.
Een zonnetje wil voor wat warmte zorgen.
Ze doet haar best, je merkt het, en vat kou.

Elegie nach allen Seiten

Die bunten Astern winken durch die Gitter.
Die Gärten schminken sich. Das Jahr ist alt.
Der Herbst stimmt nur die Optimisten bitter.
Normale Menschen läßt er kalt.

Die Blätter and den Bäumen kann man zählen.
An manchen Zweigen schaukeln nur noch drei.
Der Wind wird kommen und ach diese stehlen.
Er stiehlt und findet nichts dabei.

Ein blinder man verkauft verwelkte Rosen.
Er kann nicht sehen, wie verwelkt sie sind.
Auf einer Bank, umringt von Arbeitslosen,
sitzt singend ein vergnügtes Kind.

Im Pflaster zittern Pfützen aus der Frühe.
Das Himmelblau ist wieder repariert.
Die Sonne scheint. Sie gibt sich große Mühe.
Man merkt die Absicht, und man friert.

[Nederlands]

Een oude man komt stram voorbijgewandeld.
Hij praat, herkauwend, in zichzelf. Het klinkt
alsof hij met de dood zelf onderhandelt
en op zijn kist een kortinkje bedingt.

De blâren dwarrelen als vlinders, kringelend.
De straat licht stralend op. Dan dooft de gloed.
De herfst verkondt ons het verval der dingen
en van de wereld, die ten einde spoedt.

Ach, wat een jaar. Laat alles nu maar sterven!
De wereld raakt zijn loof kwijt en verstand.
De winter en de domheid zijn de erven.
En wat zich hoop nog noemde, wordt verbrand.

Over de straat heen klinkt verwaaid gezang.
Zes heilsoldaten prijzen luide God.
De blaadjes botten wel weer uit, eerlang.
Maar of de rede straks ook weer uitbot?

[Duits]

Ein alter Mann, welcher vorüberwandelt,
spricht mit sich selber wie ein Wiederkäuer.
Es klingt, als ob er mit dem Tod verhandelt.
Wahrscheinlich ist der Sarg zu teuer.

Die Blätter flattern wie die Schmetterlinge.
Die Strasse glüht und leuchtet und verfällt.
Der Herbst beschert uns den Verfall der Dinge
und dieses Mal auch den Verfall der Welt.

Das ist ein Jahr, da möchte alles sterben!
Die Welt verliert das Laub und den Verstand.
Der Winter und die Dummheit sind die Erben.
Und was sich Hoffnung nannte, wird verbrannt.

Vom andern Straßenufer wehen Lieder.
Das ist die Heilsarmee. Man singt zu sechst.
Die Blätter wachsen eines Tages wieder.
Doch ob auch die Vernunft von neuem wächst?

Herfst over de hele linie.

Nu zwelt de herfstwind, regenzwanger,
door bonte loofgordijnen aan.
De straten zijn als lange gangen
waarin de deuren openstaan.

Het jaar gaat heen. De maandparade
is nu al bijna weer voorbij.
En wat wij doen, zijn zelden daden.
Wat wíj doen, is drukdoenerij

De zon schijnt wel, maar 't is een schijntje.
Ze laat ons koud, met valse schijn.
Je houdt je maag lang aan het lijntje.
Hij knort. Hij wil verzadigd zijn.

Steeds geler lover dwarrelt naar de
boomwortels, in een kring, onthecht.
Gestaag draait om haar as de aarde.
Je merkt het als je drinkt pas echt.

Herbst auf der ganzen Linie

Nun gibt der Herbst dem Wind die Sporen.
Die bunten Laubgardinen wehn.
Die Strassen ähneln Korridoren,
in denen Türen offenstehn.

Das Jahr vergeht in Monatsraten.
Es ist schon fast wieder vorbei.
Und was man tut, sind selten Taten.
Das, was man tut, ist Tuerei.

Es ist, als ob die Sonne scheine.
Sie läßt uns kalt. Sie scheint zum Schein.
Man nimmt den Magen an die Leine.
Er knurrt. Er will gefüttert sein.

Das Laub verschießt, wird immer gelber,
nimmt Abschied vom Geäst und sinkt.
Die Erde dreht sich um sich selber.
Man merkt es deutlich, wenn man trinkt.

[Nederlands]

Leef je dan kort, hooguit wat langer,
om als de jaren heen te gaan?
De straten zijn als lange gangen
waarin de deuren openstaan.

De uren doen secuur hun ronde.
We volgen in de pas, gedwee.
En gaan zo langzaam naar de donder.
Men gaat ons voor. We lopen mee.

Je groet de wereld koel (niet zwaaien!)
Je glimlacht haast alsof je pruilt.
De bonte loofgordijnen waaien.
Het regent nu. De hemel huilt.

Je bent alleen en zult het blijven.
Ruth is op reis, en het contact
beperkt zich tot wat brieven schrijven.
Het liefdesvuur is ingezakt.

Het spel is uit. Je zit gevangen.
En toch moet het nog verder gaan
De straten zijn als lange gangen
waarin de deuren openstaan.

[Duits]

Wird man denn wirklich nur geboren,
um wie die Jahre zu vergehn?
Die Straßen ähneln Korridoren,
in denen Türen offenstehn.

Die Stunden machen ihre Runde.
Wir folgen ihnen Schritt für Schritt.
Und gehen langsam vor die Hunde.
Man fihrt uns hin. Wir laufen mit.

Man grüßt die Welt mit kalten Mienen.
Das Lächeln ist nicht echt gemeint.
Es wehen bunte Laubgardinen.
Nun regnet's gar. Der Himmel weint.

Man ist allein und wird es bleiben.
Ruth ist verreist, und der Verkehr
beschränkt sich bloß aufs Briefeschreiben.
Die Liebe ist schon lange her!

Das Spiel ist ganz und gar verloren.
Und dennoch wird es weitergehn.
Die Straßen ähneln Korridoren,
in denen Türen offenstehn.

Juni

De tijd gaat met de tijd: hij vliegt.
Zes verzen nauw geschreven,
of weer is een half jaar voorbij
en lijkt een vorig leven.

De kersen worden rijp en rood,
de zure mèt de zoete.
Teer loof wordt dof van stof, van stof.
Het wordt ons droef te moede.

Gras wordt tot hooi. Fruit wordt compôte.
Natuurschoon wordt consumptie.
En veel van wat het hart ervoer,
krijgt slechts ervaringsfunctie.

Er wordt en was. Er was en wordt.
Uit kalveren worden koeien,
zoals het bij 't seizoen hoort dat
uit kussen kinderen groeien.

Der Juni

Die Zeit geht mit der Zeit: Sie fliegt.
Kaum schrieb man sechs Gedichte,
ist schon ein halbes Jahr herum
und fühlt sich als Geschichte.

Die Kirschen werden reif und rot,
die süssen wie die sauern.
Auf zärtes Laub fällt Staub, fällt Staub,
so sehr wie es bedauern.

Aus Gras wird Heu. Aus Obst Kompott.
Aus Herrlichkeit wird Nahrung.
Und manchem, was das Herz erfuhr,
wird, bestenfalls, Erfahrung.

Es wird und war. Es war und wird.
Aus Kälbern werden Rinder
und, weil's zur Jahreszeit gehört,
aus Küssen kleine Kinder.

[Nederlands]

De vogels zingen amper nog,
nu ze hun nest vet mesten.
Zo wil het onze wereld, qua
bestel veruit de beste.

Laat treedt de avond in het park,
zijn vest bestikt met sterren.
Gloeiwormpjes dragen lampions
voor 'n tuinfeest aan, van verre.

Daar drinkt men lustig en men lacht.
Dan gaan de sterren doven
en zwiert de avond met de nacht
nog eens de danswei over.

Aan 't laatste tafeltje twist met
een cynicus een dromer
of wonderen al dan niet bestaan.
Vervolgens wordt het zomer.

[Duits]

Die Vögel füttern ihre Brut
und singen nur noch selten.
So ist's bestellt in unsrer Welt,
den besten aller Welten.

Spät tritt der Abend in den Park,
mit Sternen auf der Weste.
Glühwürmchen ziehn mit Lampions
zu einem Gartenfeste.

Dort wird getrunken und gelacht.
In vorgerückter Stunde
tanzt dann der Abend mit der Nacht
die kurze Ehrenrunde.

Am letzten Tische streiten sich
ein Heide und ein Frommer,
ob's Wunder oder keine gibt.
Und nächstens wird es Sommer.

Twee gedichten
Drs. P

De letterkunde herbergt uiteraard
Beoefenaars die zeer verschillend zijn
Wat blijkt uit deze vrij beknopte serie

Neem Borges, de bevlogen Argentijn
Heel anders dan de dramaturg Alfieri
Of Kästner - geestig, geen romanticus

Of Poesjkin (dit is boeiende materie)
Dan is er nog Nabokov, ook een Rus
En Goethe is beslist de aandacht waard

Komaan, voor elk van hen de stoel versierd
En zijn verjaardag (omstreeks nu) gevierd!

Drukte

Het is een heerlijk inspirerend beeld, dat ik u bied
Een buitenshot met zonneschijn. De zomer is in 't land!
Natuurgenot en levensvreugde heersen allerwegen
En in het park, met heuveltjes en paden rijk beplant
Ontwaren wij een kwieke jongen van een jaar of negen
Die op zijn vrije middag en zijn fiets volop geniet
En onbekommerd vlak langs bomen en struikage scheert
Terwijl een moeder thuis blijmoedig boterhammen smeert

Maar hij is niet de enige die zich in 't park bevindt
Een feestballonverkoper nadert met gezwinde pas
En ook een ijscoman hoopt door zijn voorraad heen te raken
Een kinderlokker loert aandachtig door het struikgewas
Een handelaar in drugs doet als gewoonlijk goede zaken
Een landschapsschilder wandelt met een valse hazewind
Voorts zien wij hoe een exhibitionist zijn waar offreert
Terwijl een moeder thuis blijmoedig boterhammen smeert.

Daar komt een vrijheidsstrijder met een picnicmandje aan
Een BVD-agent houdt hem nauwlettend in het oog
En wordt op zijn beurt door een CIA-agent bekeken
Die zelf geobserveerd wordt door een politicoloog
De vrijheidsheld is nu naar de muziektent uitgeweken
Maar heeft per ongeluk zijn picnicmandje laten staan
Bij 't bosje waar een keuringsarts een tikjuffrouw onteert
Terwijl een moeder thuis blijmoedig boterhammen smeert.

En nu verschijnt met belletjes en religieus geroep
Een sekte die hier nog een hele tijd in actie blijft
Tot ergernis van 't juist gearriveerde straattheater
Waarna een krakerscollectief de mystici verdrijft
En dan ter plaatse een betoging houdt, maar even later
Een aanval moet verduren van een rechtse actiegroep
U merkt wel dat de situatie danig escaleert
Terwijl een moeder thuis blijmoedig boterhammen smeert.

Maar goed dat er politie is; dat geeft tenminste hoop
Want overal bespeurt men een vervaarlijk strijdgewoel
Waarvoor de jonge fietser bij herhaling uit moet wijken
Er wordt dus ingegrepen - kundig, energiek en koel
Al is het nog niet rustig, het begint erop te lijken
Maar nu ontstaat er plotseling een keer in het verloop
Doordat het picnicmandje zeer krachtdadig explodeert
Terwijl een moeder thuis blijmoedig boterhammen smeert.

Nu doe ik een beroep op uw bezinning en verdriet
De sfeer van een begraafplaats is bepaald niet amusant
Het is wel zomer, maar er valt nu een gestage regen
En deze dodenakker is gevuld tot aan de rand
Men komt dan ook sinds kort hier heel wat nieuwelingen tegen
En is vooral ontroerd als men een jongensgrafje ziet
Waarop een klasgenootje snikkend bloemen deponeert
Terwijl een moeder (geen familie) boterhammen smeert.

Twee gedichten
Patty Scholten

Geroerd

Muziek werd door mijn moeder hooggeschat.
Kun je nog zingen, zing dan mee. We deden
een karretje dat langs de zandweg reed en
van Hannes loopt op klompen dat het spat.

Mijn moeder speelde, wij lazen van blad.
Maar dit blad meldde zulke treurigheden:
Er waren knollenhaasjes overleden,
de voerman-vrind kwam nooit weerom, zodat

mijn stem brak als het roosje op de heide.
Men lachte om het kleine kind dat schreide.
Naar bed, naar bed. Daar waakt een engelschaar.

De ziel is vast een schelp, die open gaat
als er zout water stroomt. En kijk, er staat
een zeepaard bij op wacht, onwankelbaar.

Wandeling Position - Yukinori Yanagi

Hij heeft een bosmier uit zijn nest gehaald,
zwart glanzend getailleerd, met ferme kaken.
Yanagi laat hem nu een kunstwerk maken,
knielt naast hem neer, tot lijntrekker gedaald.

De mier is hier de baas en hij bepaalt
zijn loop. Een waskrijt volgt hem, trekt scharlaken
patronen die steeds vaker elkaar raken.
In honingdruppels wordt hij uitbetaald.

Ziehier een mier, ontheemd en vol verdriet.
'k Ren eindeloos door wit, mij volgt rood vet.
Ik zoek alleen mijn nest. Het is hier niet.

Misschien toch wel, als ik de lijst verlaat.
Maar ik word elke keer weer teruggezet.
Ik ben geen kunstenaar. Ik ben soldaat.

Essay

Poesjkin
of het ware en het waarschijnlijke
Vladimir Nabokov
(Vertaling W. Hogendoorn)

Het leven biedt ons soms uitnodigingen voor feesten die nooit zullen plaatsvinden, illustraties voor boeken die nooit zullen verschijnen. Andere keren doet het ons iets cadeau waarvan wij pas veel later het onverwachte nut zullen ontdekken. Ik heb eens een vreemde man gekend. Als hij nog bestaat, wat ik betwijfel, moet hij nu het pronkjuweel zijn van een psychiatrische inrichting. Toen ik hem ontmoette, stond hij al aan de rand van de waanzin. Het soort dementie dat hij had, naar verluidt ontketend doordat hij in zijn vroege jeugd van een paard was gevallen, verschafte hem bij de sloop van zijn brein een fictief leeftijdsgevoel. Mijn patiënt dacht niet alleen dat hij ouder was dan in werkelijkheid, maar verbeeldde zich ook dat hij betrokken was geweest bij gebeurtenissen van vroeger. Tegen de veertig, robuust en rossig, vertelde hij mij met glazige blik, terwijl zijn hoofd zacht trilde als van een warrige grijsaard, dat mijn grootvader als kind op zijn knieën placht te klimmen. Al luisterend maakte ik een snelle berekening, die leerde dat hij dan fabelachtig oud moest zijn. Het meest bizar en betoverend was nog dat hij, naarmate zijn kwaal vorderde, teruggleed naar een steeds verder verleden. Toen ik hem zo'n tien jaar geleden weer ontmoette, sprak hij mij over de val van Sebastopol. Een maand later vergastte hij mij al op generaal Bonaparte. Nog weer een week - en daar waren wij midden in de Vendée. Als hij nog altijd leeft, mijn maniak, moet hij nu heel ver weg zijn, misschien onder de Noormannen, of zelfs, wie weet, in de armen van Cleopatra. Arme dolende ziel, die steeds sneller de helling van de tijd afrolt. En dan die overvloed aan woorden, die meeslependheid, die schelmse of slimme glimlachjes!

Overigens herinnerde hij zich de reële feiten van zijn bestaan uitstekend, hij plaatste ze alleen vreemd. Als hij bij voorbeeld over zijn ongeval sprak, duwde hij het steeds verder terug in de tijd en wisselde naar willekeur van decor, zoals in toneelvoorstellingen van klassieke stukken de kostuums stompzinnig worden gemoderniseerd. Je kon in zijn aanwezigheid geen enkele beroemdheid uit het verleden noemen of hij voegde er een persoonlijke herinnering

aan toe, met de vreselijke breedsprakigheid van een oude kletsmajoor. Toch kwam hij uit een arm, provinciaal milieu, had hij gediend in een of ander vaag regiment en was zijn opleiding, die hij niet zozeer had gekregen als wel bijeengesprokkeld, altijd erg erbarmelijk gebleven. Ach, wat een verblindend schouwspel, wat een intellectueel festijn was het misschien geweest, als een verfijnde cultuur, een grondige kennis van de geschiedenis en een minimum aan natuurlijk talent zijn dwalende dementie hadden begeleid! Stel u voor wat een Carlyle uit een dergelijke waanzin zou hebben gehaald! Helaas was de man door en door ongecultiveerd en heel slecht toegerust om van een uitzonderlijke psychose profijt te trekken, zodat hij zich gedwongen zag zijn verbeelding te voeden met een ratjetoe aan banaliteiten en min of meer onjuiste algemene ideeën. De gekruiste armen van Napoleon, de drie haren van de IJzeren Kanselier of de melancholie van Byron, en een stel kleine, zogeheten historische anecdotes waarmee de handboekenschrijvers hun tekst opsieren: voor detail en coloriet had hij daar helaas genoeg aan, en alle grote mannen die hij van nabij had gekend, leken op elkaar als broers. Ik ken geen vreemder spektakel dan een manie waarvan de geaardheid een wereld van kennis, inspiratie en finesse schijnt te vereisen, maar die zich gedwongen ziet rond te tollen in een leeg hoofd.

De herinnering aan die arme zieke doemt bij mij op, telkens wanneer ik een van die merkwaardige boeken opsla die bekend staan als ‘biographies romancées’. Ik bespeur bij hem dezelfde dwang als bij een gretig, maar beperkt verstand dat zich meester maakt van een smakelijke held, een zacht genie zonder verdediging; en dezelfde overmoedigheid als wanneer een zelfbewust en goed geïnformeerd heer de boulevard afloopt om zich in een ver verleden te begeven, het avondblad op zak. Het recept is bekend. Eerst sorteren, knippen en plakken ze de brieven van de grote man om een mooi papieren kostuum voor hem te maken, dan bladeren ze in het eigenlijke werk om er persoonlijke karaktertrekken in te vinden. En verdomd, ze schamen zich niet. Ik heb zo nu en dan heel vreemde dingen ontdekt in die verhalen over de levens der groten, zoals in de biografie van een beroemde Duitse dichter, waarin de inhoud van een van zijn gedichten, getiteld *De droom*, plompweg van begin tot eind werd naverteld als een droom die de dichter in kwestie echt had gedroomd. Wat is er ook simpeler dan de grote man te laten omgaan met de mensen, de ideeën, de din-

gen die hij zelf heeft beschreven en die je halfdood uit zijn boeken rukt om er je eigen boek mee te stofferen?

De fictionaliserende biograaf ordent zijn vondsten zo goed mogelijk, en aangezien ‘zo goed mogelijk’ in zijn geval nog iets slechter is dan het slechtste van de auteur met wie hij zich bezighoudt, wordt diens leven verdraaid tot en met, zelfs als de feiten juist zijn. En dan hebben we god zij dank ook nog de literaire psychologie, het flitsende freudianisme, de beschrijving die stijf staat van wat de held op een gegeven moment dacht, - een willekeurige woordenbrij, zoals het ijzerdraad dat de armzalige botten van een skelet bijeenhoudt, - braakliggend terrein van de literatuur, waar tussen de distels een oud opengereten meubel rondhangt dat niemand er ooit heeft zien komen. Om uit te blazen van zijn zware arbeid trekt de biograaf rustig de kamerjas van zijn held aan en rookt hij de pijp van de grote man. Ook de maniak over wie ik het had, vertelde de anecdotische geschiedenis van keizers en dichters alsof zij mensen uit zijn buurt waren geweest. Met een Russische sigaret in zijn mondhoek had hij het graag over de blote voeten van Tolstoi, de zilveren bleekheid van de eerbiedwaardige Toergenjev en de ketenen van Dostojevski, om vervolgens te belanden bij de liefjes van Poesjkin.

Ik weet niet of ze in Frankrijk die kalenders kennen die we in Rusland hadden, waar je op de achterkant van elk blaadje vijftien seconden leesvoer vond, alsof de onbekende makers van zo'n kalender u met die paar instructieve en amusante regels het verlies wilden vergoeden van de dag waarvan u op het punt stond het nummer te verfrommelen. Meestal ging het, van hoog tot laag, om de datum van een veldslag, een dichterlijke strofe, een idioot spreekwoord of het menu van een diner. Verzen van Poesjkin kwamen er herhaaldelijk op voor: daar perfectioneerde de lezer zijn literaire opvoeding. Die paar armzalige versjes, slecht begrepen, tandeloos als een kam, afgestompt van de herhaling door heiligschennende lippen, zouden wellicht alles geweest zijn wat de kleine Russische burgerij van Poesjkin had geweten, als we niet een paar opera's hadden gehad, allemaal erg populair, die zogenaamd aan zijn werk zijn ontleend. Het is nutteloos om te herhalen dat de librettisten, de sinistere individuen die *Jevgeni Onegin* of *Schoppenvrouw* uitleverden aan de middelmatige muziek van Tsjaikovski, de tekst van Poesjkin misdadig verminkten. Ik zeg ‘misdadig’, want er zijn echt gevallen bij waarin de wet tussenbeiden had moeten

komen: als die een particulier verbiedt zijn buurman te beledigen, dan is het toch niet logisch dat zij de eerste de beste de vrijheid geeft zich op het werk van een genie te storten om het te plunderen en er vervolgens het zijne aan toe te voegen - op zo'n manier dat het moeilijker is zich iets totaal stompzinnigers voor te stellen dan *Jevgeni Onegin* of *Schoppenvrouw* op het toneel.

In de derde plaats voegen zich tenslotte voor de simplistische lezers bij de kalender en de opera ook de verwarde herinneringen aan de lagere-schoolopstellen - steeds dezelfde - die ze schreven over Poesjkins personages. Als we dan de paar scabreuze woordspelingen niet vergeten die men graag aan hem toeschrijft, zijn we tamelijk exact op de hoogte van de Poesjkin-kennis van een enorm aantal Russen.

Diegenen van ons daarentegen die hem werkelijk kennen, vereren hem met een unieke vurigheid en puurheid, en het is een heerlijk gevoel wanneer de rijkdom van zijn leven onze geest overspoelt. Dan is alles ons tot vreugde; elk van zijn enjambementen, zo natuurlijk als de bocht van een rivier, elke nuance van het ritme, evenals de geringste details van zijn leven en zelfs de namen van de personen die langs hem liepen en een ogenblik hun schaduw mengden met de zijne. Gebogen over de pracht van zijn kladjes proberen wij daar al de tussenstadia in te ontwaren die zijn inspiratie doorliep om te raken tot het meesterwerk. Zijn geschriften te lezen, zonder één uitzondering, zijn gedichten, verhalen, elegieën, brieven, drama's, kritieken, en ze onophoudelijk te herlezen, is een van de verrukkingen van het ondermaanse.

Precies honderd jaar zijn verlopen sedert dat duel bij avondschemering in de sneeuw, in de loop waarvan hij dodelijk gewond werd door een mooie pummel die zijn vrouw het hof maakte, een zekere George d'Anthès, een jonge avonturier en volslagen onbenul, die, teruggekeerd naar Frankrijk, hem een halve eeuw overleefde om als tachtigjarige senator kalm van geest te overlijden.

Het leven van Poesjkin, een en al romantische opwellingen en verblindende bliksemflitsen, biedt de modieuze biografieënbakkers evenveel verleidingen als valstrikken. Ze hebben er de laatste tijd in Rusland veel geschreven, ik heb er een of twee gezien die ronduit walgelijk waren. Maar er is ook de toegewijde, belangeloze arbeid van enkele hoogstaande geesten die, al spittend in het verleden, kostelijke details bijeenbrengen en geen enkele moeite doen om er klatergoud naar de smaak van het falderappes uit te fabrieken. En

toch komt er een noodlottig moment waarop zelfs de ingetogenste geleerde bijna onbewust aan het romanschrijven slaat; en de literaire leugen ontplooit zich even grof in het werk van de gewetensvolle erudiet als in dat van de schaamteloze compilator.

Het lijkt mij kortom dat men, door het menselijk element uit te pluizen, de grote man die men aftast en doorzoekt, tot een macabere pop maakt, zoals de roze kadavers van overleden Tsaren, kundig geschminkt voor de begrafenisceremonie. Is het mogelijk, zich echt het leven van een ander voor te stellen, het in de geest te herleven en intact op papier te zetten? Ik betwijfel het; en je zou bijna geloven dat het denken zelf de geschiedenis van een mens onvermijdelijk misvormt door er zijn lichtbundel op te richten. Aldus zou het slechts de waarschijnlijkheid zijn, en niet de waarheid, die onze geest bespeurt.

En toch, wat een verrukking voor de dagdromende Rus om in de wereld van Poesjkin rond te dwalen! Het leven van een dichter is als de pastiche van zijn werk. Het verstrijken van de tijd schijnt het gebaar van het genie te willen herhalen door aan zijn verbeelde bestaan dezelfde tint en dezelfde contour te verlenen die de dichter aan zijn schepselen had gegeven. Wat doet het er in wezen toe als dat wat wij zien alleen maar een geweldige zwendel is. Laten we maar ronduit toegeven dat wij, als onze geest op z'n schreden kon terugkeren en de tijd van Poesjkin binnendringen, die niet zouden herkennen. Wat doet het ertoe! De vreugde die wij ervaren is er één die ook de scherpste kritiek, zelfs die van mij op mezelf, niet kan bederven.

Ziehier dan die gedrongen en bruuske man, wiens kleine bruine hand (er zat iets van de aap en van de neger in die grote Rus) de eerste en mooiste bladzijden van onze poëzie schreef. Ziehier de blauwe flits van zijn blik, in schril contrast met het donker kastanjebruin van de krulharen.

In die tijd, dat wil zeggen omstreeks 1830, had het herenkostuum de connectie met het paard nog niet verbroken: de man was nog steeds ruiter en nog geen begrafeniskraai. Dat wil zeggen dat de zin van de kledij nog niet verdwenen was (want met de zin verdwijnt ook de schoonheid). Ze reisden echt te paard en ze hadden die laarzen met omslagen en die grote mantel werkelijk nodig. Het is dus de verbeelding die aan Poesjkin een zekere elegantie verleent; overigens volgde hij een gril van zijn tijd door zich graag te vermommen: als zigeuner, als kozak of als Engelse dandy. De lief-

de voor het masker, laten we dat niet vergeten, is een wezenstrek van de ware dichter.

Schaterlachend, zijn kleine gestalte rechtop houdend, stampvoetend, gaat hij mij plotseling vlug voorbij, zoals je mensen schielijk uit een nachtclub ziet opduiken (hun gezicht, dat je nooit zult weerzien, wordt schuin verlicht door een straatlantaren, en hun stem, die je nooit meer zult horen, herhaalt een vrolijke grap), want is het verleden zelf ook geen *boîte de nuit*, een doos vol nacht, die ik ongeduldig opendoe? Ik wéét wel dat dat Poesjkin niet is, maar een komediant die ik betaal om die rol te spelen. Wat doet het ertoe! Ik heb plezier in dat spel, en kijk, nu geloof ik er zelf in. Ik zie hem telkens weer: op de kade van de Neva, mijmerend, met de elleboog leunend op de borstwering van grof graniet waarvan de korrels glinsteren door de maan of de rijp; in de schouwburg, het lorgnon geheven in het rose licht, onder het rumoer van violen, met de onbeschaamdheid die toen in de mode was, zijn buurman aanstotend om weer op zijn plaats te komen; dan in zijn landhuis, verbannen uit de hoofdstad om een al te vrijmoedige uitspraak, in nachthemd, harig, verzen krabbelend op een stukje grijs papier (dat men gebruikte om kaarsen te verpakken) onder het verslinden van een appel. Ik zie hem een landweg aflopen, in een winkel een boek doorbladeren, het voetje van een vriendin kussen; of ook, op zo'n gloeiende middag van de Krim, stilhouden bij een armzalig fonteintje, dat achter op de binnenplaats van een voormalig Tataars paleis aan het druppelen is, terwijl de zwaluwen heen en weer schieten onder het gewelf.

Het zijn dermate snelle droombeelden dat ik soms niet kan onderscheiden of hij nu een karwats in zijn hand heeft dan wel de ijzeren staaf die hij droeg om zijn pols te versterken voor het schieten, want net als zijn tijdgenoten had hij een hang naar het pistool. Ik probeer hem met de ogen te volgen, maar hij ontglipt me, om opnieuw te verschijnen, een hand achter zijn overjas, lopend naast zijn echtgenote, een mooie vrouw, groter dan hij, haar zwart fluwelen hoed versierd met een witte veer. En tenslotte zit hij daar, met een kogel in zijn buik, kruiselings in de sneeuw en mikt heel lang op d'Anthès, zo lang dat de ander het niet meer uithoudt en langzaam zijn hart bedekt met zijn onderarm.

Een fraaie ‘biographie romancée’ of ik moet me sterk vergissen! In die trant zou je een heel boek kunnen schrijven. Toch is het niet mijn schuld als ik me laat meeslepen door die beelden, beelden die

gemeengoed zijn van de Russen die hun Poesjkin kennen, en een deel van ons intellectuele leven, op even onnaspeurlijke manier als de tafels van vermenigvuldiging of elk ander aanwensel van de geest. Die beelden zijn vermoedelijk onjuist en de ware Poesjkin zou er zich niet in herkennen, en toch: als ik er iets van dezelfde liefde in stop die ik ondervind bij het lezen van zijn gedichten, is dan wat ik maak van dat verbeelde leven niet iets dat lijkt op het werk van de dichter, zo niet op hemzelf?

Wie nadenkt over het tijdperk dat bij ons volgens de traditie de tijd van Poesjkin heet, dat wil zeggen de tijd tussen 1820 en 1837, wordt getroffen door een verschijnsel dat eerder optisch is dan mentaal. Het leven in die tijd lijkt ons nu - hoe zal ik het zeggen? - ruimer, minder bevolkt, met open plekken in de bebouwing en de lucht, als een van die oude lithografieën met een onverbiddelijk perspectief, waarop je het stadsplein ziet, niet krioelend van mensen en ingenomen door huizen met agressieve hoeken, zoals tegenwoordig, maar heel ruim, ordelijk, harmonisch leeg, met misschien twee heren die op straat staan te praten, een hond die zijn oor krabt met een achterpoot, een vrouw die voorbijkomt met een mand aan haar arm, een bedelaar met een houten been - en dat is dan alles: veel lucht, veel rust, kwart over twaalf op de kerkklok, en in de parelgrijze lucht één enkele wolk, langgerekt en naïef.

Het lijkt of iedereen in de tijd van Poesjkin elkaar kende: of ieder uur van de dag beschreven stond in het dagboek van een heer, in de brief van een dame, en of Keizer Nicolaas Pavlovitsj elk detail kende uit het leven van zijn onderdanen, als waren ze een groep min of meer rumoerige scholieren, met hemzelf als waakzame en ernstige schoolmeester. Een ietwat pikant kwatrijn, een geestigheid herhaald in gezelschap, een haastig gekrabbeld briefje dat van de een naar de ander ging in het granieten schoollokaal dat Petersburg was, alles nam de proporties van een gebeurtenis aan, alles liet een scherp spoor achter in het jonge geheugen van de eeuw.

Ik geloof echt dat het tijdperk van Poesjkin het laatste is waarin onze hedendaagse verbeelding zonder paspoort vrij kan ronddwalen en aan de details van elke dag contouren kan geven die ontleend zijn aan de schilderkunst, die nog het monopolie op het beeld had. Bedenk dat wij, als Poesjkin twee of drie jaar langer had geleefd, zijn foto hadden gehad. Nog één stap en hij was tevoorschijn gekomen uit de nacht waarin hij verblijft, rijk aan nuances

en vol pittoreske implicaties, om stevig het vale daglicht in te stappen dat sindsdien al een eeuw aanhoudt. Ik meen dat dit een heel belangrijk punt is: de fotografie - die paar vierkante centimeters licht - luidde omstreeks 1840 een visueel tijdperk in dat duurt tot de dag van vandaag. Sedert dat jaar, dat door Byron noch Poesjkin noch Goethe beleefd mocht worden, bevinden wij ons in een omgeving die onze hedendaagse zintuigen zó goed kennen dat de beroemdheden van de tweede helft van de eeuw zich voordoen als verre verwanten, slecht gekleed, geheel in het zwart alsof zij rouw droegen over het veelkleurig leven van weleer, steeds weer neergezegen in trieste en sombere kamerhoeken, met een zwaarbestofte draperie op de achtergrond. Voortaan leidt een flets huiselijk licht ons door de grauwheid van de eeuw. Er komt wellicht een tijd dat die periode van de zittende fotografie ons op haar beurt voorkomt als een artistieke leugen met een eigen stijl, maar zover zijn we nog niet, en - wat een geluk voor onze verbeelding! - Poesjkin is niet oud geworden en heeft nooit die grove lakense stof met zijn groteske plooien hoeven dragen, die rouwkleding van onze grootouders, met dat zwarte dasje, opgevreten door de losse boord.

Ik heb mijn best gedaan om de bijna onoverkomelijke moeilijkheden te omschrijven die zich voordoen, zelfs wanneer iemand vol zelfvertrouwen probeert niet het domein van de fictionele waarschijnlijkheid te doen herleven, maar uitsluitend dat van de waarheid, het beeld van een groot man die een eeuw dood is. Laten we ons verlies maar toegeven, en ons liever bezighouden met de beschouwing van zijn werk.

Stellig is niets zo vervelend als het beschrijven van een groot dichtwerk, behalve dan om zo'n beschrijving aan te horen. De enige goede manier om het te bestuderen is het te lezen, erover te peinzen, erover te spreken met zichzelf, maar niet met anderen, want de beste lezer is nog altijd de egoïst die van zijn vondst geniet terwijl hij zich schuilhoudt voor zijn buren. Het verlangen dat mij op dit ogenblik overvalt om anderen te doen delen in de bewondering die ik koester voor een dichter, is in de grond van de zaak een noodlottig gevoel dat niets goeds voorspelt voor het gekozen onderwerp. Hoe meer mensen een boek lezen, hoe minder dat boek begrepen wordt; zijn waarheid schijnt te verdampen door zijn verspreiding. Pas zodra de eerste glans van een literaire reputatie verbleekt, toont het werk zijn ware gezicht.

Bij moeilijk vertaalbare geschriften die hun schat verheimelijken in het duister van een vreemde taal, wordt de kwestie echter uitzonderlijk ingewikkeld. Tot een Franse lezer kun je niet zeggen: als u Poesjkin wilt leren kennen, neem dan zijn werken en sluit u ermee op. Onze dichter lijkt absoluut onaantrekkelijk voor vertalers. Tolstoi, die overigens stellig van hetzelfde niveau is, of die brave Dostojevski, die ver beneden hem staat, genieten in Frankrijk een faam van dezelfde orde als menige autochtone schrijver: maar de naam Poesjkin, voor ons zo vol muziek, blijft voor Franse oren schril en bekrompen klinken.

Voor een dichter is het ongetwijfeld altijd moeilijker de grenzen te passeren dan voor een prozaïst. Maar in het geval van Poesjkin hebben de moeilijkheden een diepere reden. Russische champagne, zei me onlangs een spitse geletterde. Want laten we niet vergeten dat Poesjkin inderdaad de Franse poëzie, en een heel tijdperk van die poëzie, ter beschikking heeft gesteld van de Russische muze. Zodra zijn verzen in het Frans vertaald worden, herkent de lezer bijgevolg nu eens de Franse 18e eeuw - poëzie als een roos, met het epigram als doorn - en dan weer die pseudo-exotische romantiek die alles door elkaar haalde: Sevilla, Venetië, een Oriënt op krulsloffen en moedertje Griekenland waar de honing zo zoet is. Die eerste indruk is zo banaal, die oude minnares zo laf van smaak, dat de Franse lezer meteen ontmoedigd wordt. Het is een platitude om te zeggen dat voor ons Russen Poesjkin een kolos is die op zijn schouders heel de poëzie van ons land draagt. Maar zodra de pen van de vertaler in zijn buurt komt, vliegt de ziel van deze poëzie weg en houdt u alleen nog maar een verguld kooitje in handen. Onlangs heb ik mij toegelegd op dat ondankbaar gezwoeg. Hier volgt bij voorbeeld een beroemd stuk poëzie, waarin het Russische woord lijkt over te vloeien van levensvreugde, maar dat in vertaling nog maar een schaduw van zichzelf is.

> Dans le désert du monde, immense et triste espace,
> trois sources ont jailli mystérieusement;
> celle de la jouvence, eau brillante et fugace,
> qui dans son cours pressé bouillonne éperdument;
> celle de Castalie, où chante la pensée.
> Mais la dernière source est l'eau d'oubli glacée...

[In 's werelds woestenij, immens en triest gebied,
ziet men mysterieus drie wateren ontspringen:
één van de vroege jeugd, die glanst en snel vervliet
met een gehaaste stroom vol woeste borrelingen;
één van Castalia, daar zingt de rijpere tijd.
De laatste bron, ijskoud, is de vergetelheid...]

Alle woorden staan er, maar ik geloof niet dat die regels een idee kunnen geven van de weidse, machtige lyriek van onze dichter. Toch moet ik toegeven dat ik stap voor stap plezier kreeg in het werk; het was niet langer de misplaatste begeerte om Poesjkin te tonen aan de buitenlandse lezer, maar simpelweg de verfijnde sensatie om totaal onder te duiken in die poëzie. Ik probeerde niet om Poesjkin in het Frans weer te geven, maar om mijzelf in een soort trance te brengen, ten einde zonder mijn bewuste medewerking een wonder te laten gebeuren, de totale metamorfose. Eindelijk, na een paar uur van dat innerlijk gemompel, die oprispingen van de geest die het dichten begeleiden, meende ik dat het wonder zich had voltrokken. Maar zodra ik die gloednieuwe regels had opgeschreven in het armzalig Frans van de buitenlander, begonnen ze te verbleken. De afstand tussen de Russische tekst en de eindelijk voltooide vertaling werd mij nu duidelijk in al haar trieste realiteit. Ik had bij voorbeeld een versje gekozen dat in het Russisch van een goddelijke eenvoud is; de woorden, op zichzelf volmaakt eenvoudig, zijn allemaal iets meer dan levensgroot, alsof ze, door Poesjkin aangeraakt, waren teruggekeerd tot hun oorspronkelijke draagwijdte, tot de frisheid die ze hadden verloren in het gebruik door andere dichters. Hier volgt de vage reproductie die ik ervan gemaakt heb:

Ne me les chante pas, ma belle,
ces chansons de la Géorgie,
leur amertume me rappelle
une autre rive, une autre vie.

Il me rappelle, ton langage
cruel, une nuit, une plaine,
un clair de lune et le visage
d'une pauvre fille lointaine.

Cette ombre fatale et touchante,
lorsque je te vois, je l'oublie,
mais aussitôt que ta voix chante,
voici l'image resurgie.

Ne me les chante pas, ma belle,
ces chansons de la Géorgie;
leur amertume me rappelle
une autre rive, une autre vie.

[Ach lieve schone, zing je droeve
lied van Georgië niet meer,
die wrangheid brengt een andere oever,
een ander leven in mij weer.

Het roept in mij, je wrede wijsje,
de wijde steppe op bij nacht
en het gezicht van een arm meisje
dat in het maanlicht op mij wacht.

Die schim, ontroerend, lang verloren,
vergeet ik als ik jou ontwaar,
maar klinkt je zingen in mijn oren,
dan is haar beeltenis weer daar.

Ach lieve schone, zing je droeve
lied van Georgië niet meer,
die wrangheid brengt een andere oever,
een ander leven in mij weer.]

Wat ik in de loop van mijn vertaalpogingen heel merkwaardig vond, is dat elk gedicht dat ik ter hand nam, zijn eigen echo vond bij de een of andere Franse dichter; maar ik begreep al gauw dat Poesjkin daar in feite niets aan kon doen. Het waren mijn eigen literaire herinneringen die mij leidden, niet die oneigenlijke Franse weerspiegeling die men in zijn vers meent aan te treffen. Geleid door die gedienstige herinneringen was ik tenslotte zo niet voldaan dan toch niet al te geïrriteerd door mijn vertalingen. Hier volgt er een die naar mijn mening iets geslaagder is dan de andere:

Je ne puis m'endormir. La nuit
recouvre tout, lourde de rêve.
Seule une montre va sans trève,
monotone, auprès de mon lit.
Lachésis, commère loquace,
frisson de l'ombre, instant qui passe,
bruit du destin trotte-menu,
léger, lassant, que me veux-tu?
Que me veux-tu, morne murmure?
Es-tu la petite voix dure
du temps du jour que j'ai perdu?

[Ik kan de slaap niet vatten. Met
haar dromen dekt de nacht de dingen,
maar toonloos, zonder haperingen,
tikt een horloge naast mijn bed.
Jij Lachesis, kletskous die doorpraat,
nachttrilling, ogenblik dat voortgaat,
klank van het noodlot, almaar door,
zwak, saai getrip, wat heb je voor?
Bedroefd gemurmel, wat beduid je?
Ben jij het wrede stemgeluidje
van dag en uur die ik verloor?]

Ik heb ook geprobeerd een paar fragmenten te vertalen uit Poesjkin's langere gedichten en drama's. Bij wijze van curiositeit volgt hier een van de mooiste strofen van *Jevgeni Onegin.* Ik had er veel voor overgehad om die veertien regels echt goed te vertalen;

Pourquoi le vent troublant la plaine
va-t-il virer dans un ravin,
tandis que sur l'onde sereine
un navire l'attend en vain?
Demande-lui. Pourquoi, morose,
fuyant les tours, l'aigle se pose
sur un chicot? Demande-lui.
Comme la lune aime la nuit,
pourquoi Desdémone aime-t-elle
son Maure? Parce que le vent,
le coeur de femme et l'aigle errant

ne connaissent de loi mortelle.
Lève ton front, poète élu,
rien ne t'enchaîne, toi non plus.

[Waarom hij door een kloof gaat waren,
de wind die de vallei kastijdt,
terwijl op de serene baren
een schip vergeefs zijn komst verbeidt?
Vráág het hem. Waarom zoekt, mismoedig,
de arend zich geen trans, maar spoedt zich
om op een tronk te rust te gaan?
Vráág het hem. Waarom mint de maan
de nacht, Desdemona haar Zwarte?
Omdat het vrouwenhart dat mint,
de dolende arend en de wind
de sterfelijke wetten tarten.
Wees trots, verkoren dichter, vrij
van alle ketenen, ook jij.]

Ik koester geen illusies over de kwaliteit van die paar vertalingen. Het is een tamelijk waarschijnlijke Poesjkin, meer niet: de ware Poesjkin is elders. Maar al lopend langs de oever van die kolkende poëzie bespeuren we, dat in de paar bochten die ik heb gevolgd, iets van waarheid al zingende voorbijglijdt, en die waarheid is de enige die ik hier beneden vind: de waarheid van de kunst.

Wat zou het ontroerend zijn om door de eeuwen heen de lotgevallen van een idee te volgen. Zonder woordspeligheid durf ik te zeggen dat dat de ideale roman zou zijn: want met een volmaakte helderheid, ontdaan van al het menselijk stof, zou dat abstracte beeld echt een intens leven lijken te leiden dat zich ontwikkelt, zich vult, zijn duizend oneffenheden toont met de transparante souplesse van het noorderlicht. Zo zou je de idee van het schone kunnen kiezen om er de historische wederwaardigheden van te volgen en er iets levenders van te maken dan een avonturenroman. Wat is het lot van een werk als dat van Poesjkin toch waarlijk dramatisch. Hij was nog niet dood of de geborneerde criticus Belinski zocht al ruzie met hem. Het verwijt was, stel u voor, dat hij te weinig door zijn eigen tijd in beslag werd genomen. De hegeliaanse filosofie heeft bij ons slecht uitgepakt. En toch is er geen enkel moment

geweest dat de waarheid van Poesjkin niet ergens schitterde, onverwoestbaar als een bewustzijn. Op dit eigen ogenblik voel ik haar in mij, en zij is het die mij dwingt te herhalen wat Flaubert even goed wist als Shakespeare en Shakespeare even goed als Horatius, dat er voor de dichter maar één ding telt: zijn kunst. Het is tijd om ons dat te herinneren, want op het gebied van de literatuur wordt er naar het mij voorkomt geknoeid. Wat men bij voorbeeld een ‘document humain’ noemt, is op zichzelf al een dolle klucht, terwijl heel die sociologie die het zo goed en aardig doet in de hedendaagse roman, even ontmoedigend als lachwekkend is.

Ik wil niet zeggen dat de tijd waarin wij leven, slechter is dan een andere. Integendeel, de goddelijke geest lijkt nu steviger gevestigd te zijn in de wereld. Als wij onder de mensen een *mens* vinden, is zijn stralende volheid stellig evenveel waard als die van de beste geesten van het verleden. Aan de grote massa kan het ongetwijfeld voorkomen alsof de wereld vervalt van kwaad tot erger: nu eens is het het afgezaagde liedje van de machines die ons overweldigen, dan weer de vrees voor een of andere ramp die de krant ons voorspelt. Maar wanneer het oog van de filosoof de wereld beschouwt, vonkt het van welbehagen bij de waarneming dat de essentie niet verandert, dat de ereplaats nog altijd is bestemd voor het goede en het schone. Als het leven soms erg mistig lijkt, komt dat door onze bijziendheid. Voor wie kan zien is het dagelijks leven net zo vol openbaringen en genietingen als in de ogen van de grote dichters van vroeger. Je vraagt je echt af wie toch die kunstenaar is die in het voorbijgaan plotseling het leven verandert in een klein meesterwerk. Hoe vaak werd ik in de straten van een stad niet plotseling getroffen door een toneeltje dat zich heel even afspeelt en dan weer verdwijnt. Door een laan, geplekt in de zon, rolt een vrachtauto vol steenkool, en de kolensjouwer met zijn zwarte gezicht, schuddend op zijn hoge zitplaats, klemt tussen zijn tanden bij het steeltje een verrukkelijk groen lindenblad. Ik heb komedies gezien, geregisseerd door een of ander onzichtbaar genie, zoals die dag dat ik heel vroeg in de ochtend een dikke Berlijnse postbesteller zag dutten op een bank. Twee andere postbestellers kwamen met groteske lieftalligheid achter een bloeiende jasmijnstruik vandaan om hem tabak in zijn neus te stoppen. Ik heb drama's gezien: een paspop met de borst nog heel, maar de schouder gescheurd, treurig languit in de modder liggend tussen dorre bladeren. Er is geen dag waarop

die kracht, die kermisgast inspiratie, niet ergens een plotselinge voorstelling geeft.

De gedachte is dus aantrekkelijk dat wat wij kunst noemen in wezen niets is dan de pittoreske kant van de waarheid: je hoeft alleen maar in staat te zijn om die te grijpen. En dat het leven amusant wordt als je de geesteshouding aanneemt waarin de eenvoudigste dingen ons hun unieke luister tonen. Je loopt, je houdt stil, je ziet de mensen voorbijgaan, en dan begint de jacht. En wanneer je op straat een kind ontdekt dat aan de grond staat genageld door het zien van een voorval dat het zich later zeker zal herinneren, heb je het gevoel de handlanger van de tijd te zijn, want je ziet het kind de toekomstige herinnering opslaan waarmee het nu al getooid lijkt. En dan, de wereld is zo groot! Juist in het donkere achterhuis van een winkel denk je graag dat het reizen geen raadsels meer biedt; in werkelijkheid is de bergwind nog even ontredderend als altijd, en te sterven bij het najagen van een groots avontuur blijft nog steeds een axioma van de menselijke trots.

Vandaag moet de dichter meer dan ooit net zo vrij, wild en eenzaam zijn als Poesjkin hem honderd jaar geleden wenste. Misschien komt zelfs de zuiverste dichter af en toe in de verleiding zijn zegje te doen, wanneer het rumoer van zijn tijd, de kreten van de slachtoffers of de snauw van de een of andere bruut tot hem doordringen. Maar het is een verleiding waaraan hij niet moet toegeven, want hij kan er staat op maken dat de zaak, als zij de moeite waard is, zal rijpen en later onverwachts vrucht dragen. Nee, het zogeheten maatschappelijk leven en alles wat mijn medeburgers opwindt, hoort bepaald niet thuis in het schijnsel van mijn lamp; en als ik geen ivoren toren verlang, komt dat omdat ik tevreden ben met mijn zolder.

Nawoord van de vertaler

Dit essay van Nabokov, een van de zeldzame teksten die hij direct in het Frans heeft geschreven, is ontstaan als lezing, gehouden in 1937, het jaar waarin hij in Parijs aankwam. ‘I had to replace at the very last moment a Hungarian woman writer, very famous that winter, author of a best-selling novel. (...) A number of personal friends of mine, fearing that the sudden illness of the lady and a sudden discourse on Pushkin might result in a suddenly empty

house, had done their best to round up the kind of audience they knew I would like to have. The house had, however, a pied aspect since some confusion had occurred among the lady's fans. The Hungarian consul mistook me for her husband and, as I entered, dashed towards me with the froth of condolence on his lips. Some people left as soon as I started to speak. A source of unforgettable consolation was the sight of Joyce sitting, arms folded and glasses glinting, in the midst of the Hungarian football team.' Aldus Nabokov, geïnterviewd door Alfred Apple, Jr. (in *Wisconsin Studies in Contemporary Literature*, 1967, herdrukt in Nabokov's *Strong Opinions*). - De lezing werd niettemin een groot succes en verscheen in druk onder de naam Nabokoff-Sirine in de *Nouvelle Revue Française* (1 maart 1937). - Deze gegevens zijn ontleend aan de inleidingen bij een herdruk van het essay in *Magazine littéraire*, sept. 1986 en bij de Engelse vertaling door Nabokov's zoon Dmitri in *The New York Review of Books* van 31 maart 1988. Ik dank Gerard de Vries, die mij op het opstel attendeerde en mij de teksten bezorgde.

In de bovenstaande vertaling van Nabokov's vertaling van de vier geciteerde gedichten van Poesjkin volgt het Nederlands het Frans zonder rekening te houden met het Russisch. Bij vergelijking (die mij mogelijk is gemaakt door de hulp van Hans Boland en van Heleen van Nifterik) komen een paar opvallende verschillen aan de dag. 'Dans le désert du monde' laat bij voorbeeld twee regels onvertaald, en 'Je ne puis m'endormir' vier. Ietwat afwijkend is ook het begin van het gedicht 'Pourquoi le vent...', zoals niet alleen blijkt uit het origineel, maar tevens uit de Engelse vertaling door Nabokov, de enige die hij van deze gedichten gemaakt heeft:

> Why does the wind revolve in the ravine,
> sweep up the leaves and bear the dust,
> when avidly on stirless waters
> wait for his breath the galleon must?

In de vertaling van Poesjkin's *Egyptische Nachten* door Hans Leerink en Charles B. Timmer luidt dit:

> - Wat werv'len winden in ravijnen,
> Wat stuift daar stof en dorrend blad,

Terwijl op zee loom ligt te deinen
Met slappe zeilen een fregat?

Dmitri Nabokov, die de verschillen weergeeft, wijst erop dat Nabokov's opvattingen over vertalen in de loop van de tijd sterk veranderd zijn. Nog afgezien van die weglatingen accepteerde hij hier de onvermijdelijke aanpassingen aan het rijm en het ritme van de Franse poëzie; later vond hij voor zijn vertaling van *Jevgeni Onegin* alleen nauwkeurig proza voldoen.

Merkwaardig genoeg noemt Nabokov het laatstgeciteerde gedicht ‘een van de mooiste strofen van *Jevgeni Onegin.*’ Hier vergist de later zo meticuleuze Poesjkin-annotator zich (of is er, zoals Dmitri suggereert, een ‘editorial error’ in het spel): de strofe stamt niet uit *Jevgeni Onegin*, maar uit ‘Jezerski’, door Poesjkin begonnen in 1830, toen hij *Onegin* aan het voltooien was.

Tenslotte een literair-historische kanttekening. Nabokov heeft het over waarheid en waarschijnlijkheid. Zijn titel luidt dan ook ‘Pouchkine ou le vrai et le vraisembable’. Het lijkt me uitgesloten dat hij en zijn geletterde gehoor (het Hongaarse voetbalteam wellicht uitgezonderd) daarbij niet gedacht hebben aan de fameuze regels uit Boileau's *Art poétique* (1674):

Jamais au spectateur n'offrez rien d'incroyable:
Le vrai peut quelquefois n'être pas vraisembable.

[Laat nooit de zaal naar iets ongeloofwaardigs kijken,
Het ware kan bijwijlen niet waarschijnlijk lijken.]
(III, 47-48)

Maar hij noemt Boileau niet en laat diens standpunt onbesproken. Misschien had hij daar een goede reden voor. De begrippen en visies van Boileau en hemzelf liepen sterk uiteen. Boileau volgt de klassieke regels van Aristoteles en Horatius: de toneelschrijver moet de feiten, ontleend aan mythologie of geschiedenis, ondergeschikt maken aan de vereisten van de plot, als hij geloofwaardig wil zijn. Absurde toevallen horen in het drama niet thuis. Een waarschijnlijke onwaarheid is te prefereren boven een onwaarschijnlijke waarheid.

Nabokov daarentegen belijdt een poëtica die op het eerste

gezicht negentiende-eeuws aandoet. Zijn waarheidsbegrip is positivistisch: het moet gaan om Poesjkin ‘wie er eigentlich gewesen’. Helaas gooit de hermeneutiek roet in het eten: men kan niet over Poesjkin spreken zonder de eigen fantasie in het werk te stellen en daarmee de waarheid te vervalsen met waarschijnlijkheden. Hetzelfde geldt voor de vertalingen van zijn poëzie, die daardoor nooit het origineel kunnen weergeven. Kunst in het algemeen speelt zich op het gebied van de waarschijnlijkheid af, zij is ‘de pittoreske kant van de waarheid’. Het maakt indruk dat Nabokov deze omstandigheid, die hij aanvankelijk betreurt, in de loop van zijn lezing met vreugde gaat accepteren, mits er kennis, liefde en een scherpe waarneming aan te pas komen. De diverse ‘kleine toneeltjes’ die hij aan het slot presenteert als plotselinge openbaringen van het leven, zijn daar een voorbeeld van en demonstreren een omgang met de realiteit die even aan surrealisme en absurdisme doen denken. Je zou kunnen zeggen dat Nabokov in dit essay zijn positivisme overwint ten gunste van het modernisme.

Gesteld dat Nabokov zou hebben ingestemd met deze interpretatie, dan zou het hem toch te ver hebben gevoerd en voor zijn kunstenaarsbetoog te academisch zijn geweest om dit alles uiteen te zetten met gebruikmaking van het citaat van Boileau. Liever, veronderstel ik, liet hij het in zijn titel bij een allusie, ‘tongue in cheek’.

Goethes materialisme
Wim Reilingh

Het nachtelijk Goetheprogramma van de WDR, ‘Genie ohne Tugend?’ opende met een close-up van Goethes geraamte. Dergelijke foto's, gemaakt tijdens de exhumatie van 1970, schijnen al langer in omloop te zijn, maar het was voor het eerst dat schrijver dezes er een te zien kreeg.

Vier of vijf seconden bleef het zwaar gelauwerde doodsgebeente in beeld. Je kijkt ernaar met een merkwaardige ambivalentie: weliswaar gefascineerd, maar tegelijkertijd met het sterke gevoel dat je het liever niét had gezien. Wie zich gedurende langere tijd in Goethes leven en werk verdiept heeft, gaat hem gaandeweg beschouwen als een eminente huisvriend, niét als een standbeeld, niét als het boegbeeld van het Avondland dat hij in de ogen van de meesten vertegenwoordigt, en zeker niet als een geraamte. Wie Goethe kent, of meent te kennen, beschouwt hem niet als een dode.

Genoemde ambivalentie is er de oorzaak van dat je niet in afschuw het hoofd afwendt, maar, integendeel, met asbak en sigaar naar het scherm oprukt en je er als een zwam aan vastkleeft om maar geen detail te missen. Vier of vijf seconden is in zo'n geval te kort voor een aandachtige observatie. Weliswaar stond de videorecorder aan, maar omdat ik het hele programma wilde opnemen, was ik pas de volgende ochtend in staat om - op mijn gemak -terug te zien wat in het holst van de nacht zo'n schokkende indruk had gemaakt.

Meestal valt zoiets tegen en tot een volledig besef van wat je ziet kom je nooit, maar het was niettemin Goethe waar ik naar keek, in precies dezelfde, ietwat ongemakkelijke houding als waarin Friedrich Preller hem in 1832 op zijn doodsbed tekende.

Het besef dat ik voor het eerst een foto van hem zag, hield na verloop van tijd op te boeien. Het geraamte van Goethe is Goethe niet, al valt dat ook te nuanceren, want *der unsterbliche Geist* mag dan *eine solche Hülle* (Eckermann) vertalen hebben; het blijft niettemin het staketsel waarop zijn persoon, werk en roem gegrondvest zijn.

De scheppende kracht om het in gedachten van vlees, vel en *Geheimratsecken* te voorzien, de holle oogkassen te vullen met glan-

zende ogen en me, al was het voor een seconde, terug te wanen in het Weimar van 1832, ontbrak me echter.

Goethe is nooit in strikte zin ‘ter aarde besteld’, maar in een luchtdicht loden omhulsel bijgezet in de Weimarse Fürstengruft. Het ontbindingsproces bleef daardoor achterwege. Meer dan een eeuw is het lichaam perfect gemummificeerd gebleven, tot de kist tijdens de tweede wereldoorlog met het oog op dreigende bombardementen werd geëvacueerd. Het loden omhulsel raakte daarbij beschadigd, waardoor de natuurlijke fermentatie een aanvang kon nemen.

Wat algemeen als smakeloze grafschennis werd beschouwd, was in feite een desperate poging om tenminste de botten voor de totale verrotting te behoeden. Dat het verval nog volop gaande was, bleek bij opening van de kist. ‘Goethe stonk de pan uit,’ verklaarden de onderzoekers later: alleen de lauwerkrans om de schedel verkeerde nog in redelijke staat. Was deze operatie niet verricht, dan zou er nu, bijna dertig jaar later, nog maar bitter weinig over zijn geweest van Goethes resten. Men kan van mening verschillen over het belang van een dergelijke restauratie. In Nederland, waar op de stoffelijke kant van de kunst met een calvinistisch dédain wordt neergekeken, zou iets dergelijks ondenkbaar zijn, maar ook in het Duitse taalgebied komt het vrijwel niet voor dat de grote doden zo consciëntieus voor het verval worden behoed.

Op zich vloeit de restauratie van zijn gebeente niet logisch voort uit respect voor de mens of de dichter Goethe, want zijn omnipotente en vooral dierbare aanwezigheid ligt besloten in duizenden gesprekken, observaties, brieven en dagboekaantekeningen. De werkelijke reden is het feit dat zijn gebeente, naast zijn huizen, zijn tuinen en collecties, een onderdeel is van zijn oeuvre.

Aan de basis van Goethes persoonlijkheid ligt een groot en gezond materialisme. Dit moet niet verward worden met de platte hebzucht die tot uitdrukking komt in het verlangen naar geld en glimmende automobielen. Goethes geestelijk leven kon zich alleen volledig ontplooien zolang het in nauw contact stond met de aarde. Heel zijn werk komt voort uit liefde en belangstelling voor dingen. Zijn *Walpurgisnacht* kon hij pas schrijven nadat hij zelf de Blocksberg onder zijn voeten had gevoeld. Zijn wetenschappelijke geschriften komen zonder uitzondering voort uit de praktijk, niet uit theoretische beschouwing. Wanneer zijn functie hem niet in

contact had gebracht met de mijnbouw zou hij nooit naar de geologie getaald hebben. Zonder de inspirerende tastbaarheid van tuinen en parken was hij niet tot de botanie gekomen. Zijn morfologische studiën en de daaruit voortvloeiende ontdekking van het tussenkaakbeen bij de mens, kwamen voort uit de behoefte om schedels in huis te halen en na te tekenen.

De roman *Die Wahlverwandtschaften*, om een ander voorbeeld te noemen, is de personifiëring van een proces dat zijn bevestiging vindt in een reageerbuis. Zo is het met alles wat Goethe schiep, of liever: transformeerde. Het simpelste liefdesgedicht is nog een poging om het voorwerp van die liefde in de collectie bij te zetten (en daarmee zowel te vereeuwigen als overbodig te maken). Het Faustdrama ontwikkelt zich vanuit een studeervertrek als een museum, volgestouwd met aangename voorwerpen: ‘Gläsern, Büchsen’, ‘Instrumenten’, ‘Urväter Hausrat’, ‘Tiergeripp und Totenbein’.

Faust II groeit uit tot datgene waar Wilhelm Meister zijn ontwikkeling mee begint: een poppenkast, of anders gezegd: een geslaagde poging om de antieke, ideële wereld bij te zetten in het persoonlijk panopticum.

Daarom is Goethe, meer dan anderhalve eeuw na zijn lijfelijke dood, nog altijd een buitengewoon tastbaar fenomeen. Ondanks de onmeetbaarheid van het begrip ‘literaire grootheid’ is zijn superioriteit nooit aan discussie onderhevig geweest. De vraag of bv. Schillers oeuvre misschien niet beter geschreven of veelomvattender is, doet daarbij niet ter zake. Schiller is onmiskenbaar een dode schrijver. Ook zíjn huis is bewaard gebleven, maar in tegenstelling tot dat van Goethe vormt het geen onlosmakelijk onderdeel van zijn oeuvre (al is het, zoals men zegt, eleganter ingericht). Schillers werk kwam voort uit geestelijke en historische belangen. Goethe vertegenwoordigt de volmaakte synthese tussen geest en materie: onder zijn handen veranderde materie in geest, zoals aanraking van de steen der wijzen lood in goud verandert. Schiller was een intellectueel; Goethe een alchemist: een tovenaar.

Daarom veroorzaakt de aanblik van Goethes geraamte een huivering, terwijl je Schillers schedel (waarvan het overigens nog maar de vraag is of het werkelijk de zijne is) onbewogen, als een belangwekkend bibelot, kunt bestuderen. De onmogelijkheid om Goethe als dood te beschouwen maakt de aanblik van zijn geraamte tot

een ongerijmde, ontluisterende ervaring. In theorie is het goed om te weten dat het nog bestaat en veilig onderdak is, maar de onbevoegde blik mag daarbij in de praktijk niet verder reiken dan de buitenkant van de kist.

Het geurloze, sterk gerasterde videobeeld liet overigens meer dan genoeg aan de fantasie over. Wel meende ik een deformatie van de ribbenkast, die bij ons ‘tonnenborst’ genoemd wordt, te bespeuren, maar van medische zijde heb ik een dergelijke afwijking nooit horen noemen Misschien lag het aan mijn televisie. Toch zou het veel verklaren; van de hanige stijfheid die vooral in de silhouetten zo opvalt tot de vele borstkwalen waaraan Goethe geleden heeft en zijn te vroege dood (op tweeëntachtigjarige leeftijd) aan een ‘nervös gewordenen Katharrhalfieber’.

Maar het zijn mijn zaken niet. Ik voelde me voornamelijk gegeneerd bij het trekken van dergelijke conclusies, die met Goethe als zodanig niets te maken hebben. Ik had dat geraamte niét willen zien, maar, opnieuw die ambivalentie: wanneer iedereen het gezien had behalve ik, zou ik alles in het werk hebben gesteld om het tóch te zien te krijgen.

Het blijft de vraag waarom dergelijke foto's, die in hun naaktheid bijna pornografisch zijn, na dertig jaar, en uitgerekend in dit Goethejaar, aan de openbaarheid worden prijsgegeven. Een eerbetoon kan het moeilijk genoemd worden.

Grand old ladies never die and angry ones always lie
Gerard de Vries

Rechts naast het Capitool met zijn witte tiara-koepel, ligt het niet minder solide gebouw dat de Library of Congress huisvest. Op weg naar Washington werd ik, vanwege mijn belangstelling voor de letteren, op deze bibliotheek geattendeerd. Tot op dat moment had Washington nog geen enkele associatie met Nabokov bij me opgeroepen. Hij heeft de stad eenmaal op doorreis aangedaan maar dat bezoek heeft in zijn werk geen sporen nagelaten. Dat de Library of Congress zich in Washington zou kunnen bevinden, had ik me geen moment gerealiseerd. Hier bevindt zich Nabokov's literaire nalatenschap waaronder de manuscripten van zijn romans, en daarvan zijn de 1029 indexkaarten waarop *Pale Fire* staat opgetekend het meest intrigerend. Het lijkt een plausibele hypothese te veronderstellen dat het gebruik van indexkaarten een bepaald voordeel bood voor Nabokov's manier van werken. Een van de vele kenmerken van zijn proza zijn immers de repeterende thema's. In *Bleek vuur* maken, in het commentaar bij regel 149, drie vissers hun opwachting tijdens de ontsnapping van Koning Charles de Beminde. In het commentaar bij regel 408 zien we drie metselaars met hun wijsvingers Mr. Degré de weg wijzen. En in de tekst bij regel 949 zijn het drie studenten die de sluipmoordenaar wijzen waar de universiteitsbibliotheek zich bevindt. Of neem een ander voorbeeld uit hetzelfde boek. Bij regel 678 is Miss Irondell aan het worstelen met de vertaling van Marvell's *Fawn* en vervolgens wordt bij regel 962 deze Faun zelf opgevoerd als vertaalster. Zo zijn er veel meer wederkerende thema's en men kan zich voorstellen dat het werken met indexkaarten behulpzaam kan zijn geweest bij het uitwerken ervan. Door de indexkaart van regel 149 in de buurt te plaatsen van regel 408 en vervolgens 949 wordt men immers vanzelf herinnerd aan het thema van de drie wegwijzende ambachtslieden die zich laten omscholen.

De indexkaarten in de Library of Congress zouden natuurlijk aanwijzingen kunnen bevatten voor dit vermoeden. En dan zou meer inzicht zijn verkregen voor de wijze waarop Nabokov - met het hoofd of met het hart - zijn kunstzinnig gecomponeerde proza-

mozaïeken in elkaar zette. Dit alles ging door mijn hoofd onmiddellijk nadat ik vernam dat ik in Washington de Library of Congress zou aantreffen. Maar ik realiseerde me ook dat ik de kaarten niet te zien zou krijgen. Nabokov heeft namelijk bepaald dat zijn nalatenschap pas vijftig jaar na zijn overlijden openbaar zal worden. Wel kan men met speciale toestemming van Dmitri de handschriften van zijn vader raadplegen. Deze toestemming is tot nu toe slechts enkele malen gegeven aan een kleine kring van Nabokovisten en dan nog alleen voor die delen die men voor een bepaalde studie nodig heeft, kortom een procedure die in een kort tijdsbestek onmogelijk tot een goed einde zou kunnen worden gebracht. Maar natuurlijk begaf ik me ondanks de onbereikbaarheid van de indexkaarten toch op weg naar de bibliotheek. Nabokov vond dat het enige interessante aan een schrijver diens werk is. Ik handelde dus geheel in zijn geest door niet Zeestraat 47 in St. Petersburg te gaan bezoeken, of de Oostelijke Senecastraat in Ithaca, waar men opzij van nr. 802 de sombere plek kan zien waar Nabokov het manuscript van *Lolita* heeft proberen te verbranden, waarvan hij werd weerhouden door zijn vrouw Véra. Niet in zijn voormalige verblijven maar in de bibliotheek is de essentie van deze schrijver gehuisvest. Onderweg kon ik op de grasperken van de Mall de grijze eekhoorntjes bewonderen, de *chipmunks* die zich volkomen op hun gemak tussen de mensen door begeven en soms door hen, als eenden hier in ons land, gevoerd worden zodat het begrijpelijk wordt waarom in *Pnin* de eekhoorntjes zich als huisdieren gedragen en zelfs zo gedomesticeerd zijn dat ze zich aan fonteinen laven.

In de Library of Congress vindt men al snel de weg naar de bijzondere collecties en archieven. Het werk van Nabokov bevindt zich in een kleine zaal die men kan betreden wanneer men een ervoor gelegen kantoor heeft gepasseerd. Dit kantoor werd beheerd door een imposant heerschap dat zijn bewakersuniform droeg als een magistraat. In de inhoudsopgave zag ik wat ik al wist, namelijk dat de manuscripten niet ingezien konden worden, maar ook dat hierop een uitzondering gold voor zijn correspondentie met Zinaïda Sjachovskaja. Dat was een onverwachte meevaller en natuurlijk verzocht ik de kantoorbeheerder om toegelaten te worden tot de zaal om de kaarten in te zien. Als reactie kreeg ik de tegenvraag of ik zeker was van mijn verzoek. Toen ik hem van de stelligheid van

mijn verlangen had doordrongen, kreeg ik een aantal formulieren. Een deel ervan moest ik lezen, andere ondertekenen. Ongeduldig nam ik de amberkleurige vellen in ontvangst, las ze zigzaggend door en wilde de witte papieren opnemen om ze te ondertekenen. Dit nu werd verhinderd door de schatbewaarder. ‘Mijnheer,’ zei hij, ‘ik ben er zeker van dat u erg geleerd bent en een grote vaardigheid bezit bij het doornemen van stukken. Maar dat u zó goed bent dat u al in enkele minuten kunt weten wat er allemaal staat vermeld, is onbestaanbaar. Zelfs voor hele slimme mensen moet men nog rekenen met 15 à 20 minuten om er zeker van te zijn dat men op de hoogte is van de inhoud.’ De boodschap was helder en om niet nog meer tijd te verliezen, nam ik deemoedig de papieren weer op en zocht een stoel om mijn straftijd uit de zitten. Om verdere complicaties te voorkomen, las ik de stukken door. Ik zou geen documenten ontvreemden, geen aantekeningen erop aanbrengen, mijn vingers niet bevochtigen, geen papieren anders opvouwen dan uitvouwen, geen etenswaren nuttigen. Ook werd uitvoerig uit de doeken gedaan wat overtreders te wachten stond. Precies twintig minuten later beëindigde ik deze lectuur en overhandigde de okerkleurige set aan de thesaurier. Ditmaal werd het me toegestaan de witte paperassen te ondertekenen. Maar nog mocht ik het kantoortje niet verlaten, want de bevelvoerder wees me naar een haakje waaraan ik mijn colbert kon ophangen. Ik vond dat hij het nu te gek maakte. Verzadigd van zijn machtsvertoon zei ik vriendelijk dat ik mijn jasje wenste aan te houden.

‘Zoals u wilt,’ riposteerde mijn tegenstrever, ‘maar dan zult u eerst de volgende papieren moeten lezen, hetgeen nodig is voor uw verklaring.....’ Mijn jasje hing intussen al aan het haakje en als hij gevraagd zou hebben om de veters uit mijn schoenen te halen, zou ik dat vermoedelijk ook wel gedaan hebben.

In de leeszaal, waar de schaarse andere bezoekers ook alleen maar in hemdsmouwen waren gehuld, werd ik aan een tafeltje in de wachtstand gezet. Weer formulieren waarop ik mijn bestelling moest noteren en aangeven of ik behoefte had aan papier en potlood om aantekeningen te maken. Eindelijk dan kreeg ik een langwerpig kistje aangereikt met daarin een grote verzameling ansichtkaarten. Alle kaarten waren gericht aan Zinaïda Sjachovskaja en alle waren drukbeschreven met Nabokov's regelmatige en fijnzinnige handschrift. Helaas was de tekst van alle kaarten, met uitzon-

dering van een tweetal, in het Russisch gesteld. De twee uitzonderingen waren in het Frans en bevatten, als ik het me nog goed herinner, mededelingen van nogal zakelijke aard, aankomsttijden of vermelding van een recensie. Ik was dus gauw uitgelezen en bekeek daarom de kaarten maar, echte ansichtkaarten waarvan er een opviel omdat hij een foto afbeeldde van een auto die een bocht nam langs een grote donkere helling. De kleuren van de verschillende onderdelen waren, vermoedelijk vanwege de schemering, zo homogeen dat het tafereel een schilderij van Hopper geleek.

Behalve dit is alleen de naam van Mme Sjachovskaja me nog bijgebleven en toen ik in het Nabokov-nummer van *De Tweede Ronde* (winter 1998, maar aan het begin van dit jaar verschenen om Nabokov's eeuwfeest luister bij te zetten) de bijdrage van Jean Paul Hinrichs las, begreep ik waarom Nabokov juist dit deel van zijn correspondentie voor het publiek had vrijgegeven. Tevens logenstraffen ze de juistheid van het tweede citaat dat Hinrichs uit haar mond optekent, namelijk dat Nabokov zijn brieven aan haar, wanneer zij ze aan hem zou hebben geschonken, zou hebben vernietigd ‘omdat ze iets te openhartig zijn pro-Amerikaanse bestaan onthulden en hem in het algemeen zouden demystificeren.’ Dat zou dan toch ook voor de vele kaarten hebben moeten gelden? Sjachovskaja's bittere toon komt voort uit een persoonlijke teleurstelling. Als zij hem, decennia na hun intensieve contacten in de jaren dertig, weer ontmoet tijdens een receptie in 1959 in Parijs (Gallimard had een grootscheepse ontvangst georganiseerd en tweeduizend mensen uitgenodigd om de auteur van *Lolita* te ontmoeten) en zij hem wil omhelzen, weigert hij haar te herkennen en reageert koeltjes met ‘Bonjour, madame.’

Dit zou passen in de opvatting van Sjachovskaja dat Nabokov na het succes van *Lolita* een andere persoon zou zijn geworden die liever niet herinnerd werd aan zijn arme emigrantenbestaan, maar, genesteld in het prestigieuze Montreux Palace en afgeschermd door zijn vrouw Véra (met wie hij, aldus Sjachovskaja, alleen maar in schijn een uitzonderlijk harmonieus huwelijk had) het image opbouwde van een ‘ongenaakbare, onfeilbare auteur.’

In de biografie van Brian Boyd kunnen we de ware toedracht lezen. Inderdaad heeft Nabokov geweigerd zich door Sjachovskaja te laten omarmen en haar als een vreemde behandeld. (Die omhelzing keert later terug als Sjachovskaja's broer, een Oudrussische aartsbisschop, hem daarmee probeert te begroeten, wat ook dit-

maal wordt geweigerd.) De drie vrouwen die erbij aanwezig waren, Véra, een gemeenschappelijke vriendin Irina Komarov, en, natuurlijk Zinaïda zelf, hebben dit bevestigd. Wat is het geval? In 1939 had Sjachovskaja een antisemitische *faux pas* gemaakt waarvoor Véra haar had terechtgewezen. Vervolgens verzuimde Sjachovskaja in haar volgende brief aan Nabokov naar Véra te informeren. Dit verslechterde de verhoudingen verder. Sjachovskaja moet dit hebben geweten omdat haar zus (die getrouwd was met Nabokov's neef, de componist Nicolas) bij Véra verhaal kwam halen over het vreemde gedrag van Nabokov. En bovendien had Sjachovskaja juist een artikel over Nabokov geschreven waarin ze hem aanrekent zijn vrienden uit zijn moeilijke Europese jaren te hebben vergeten, en hem überhaupt een gebrek aan goedaardigheid verwijt. ‘Degenen die op zoek zijn naar intellectuele vertroosting kunnen beter wat vergif innemen dan Nabokov lezen,’ zo schrijft zij in het artikel dat onder een pseudoniem verschijnt. Dit verwijt van gebrek aan humaniteit is het gevolg van het soort van misverstanden waaraan zovele beschouwingen over Nabokov mank gaan. In het Nabokov-nummer van dit tijdschrift wordt er juist over dit onderwerp het nodige rechtgezet, ondermeer in de artikelen van Boyd, Toker en Zimmer. Zo'n tien jaar geleden, dus ongeveer evenveel jaren na Nabokov's overlijden, schrijft zij een boek over hem. Daarin schrijft ze dat Nabokov's schrijftalent onder invloed van vreemde (lees: Joodse) krachten verbleekte. Tegen Brian Boyd vertelde ze dat ze het boek had geschreven om zich af te zetten tegen Véra. Aan deze mededeelzaamheid heeft het haar ontbroken tijdens haar gesprek met Hinrichs; ook heeft ze hem niet geïnformeerd over de ware toedracht van de mislukte ontmoeting in 1959. Men kan zich voorstellen dat Nabokov de kaarten die hij schreef aan Sjachovskaja op een andere manier is gaan bezien en ze daarom vrijgaf voor het publiek. De wijze waarop ze worden bewaard en bewaakt geeft in elk geval aan dat hij de herinneringen aan betere tijden respecteerde.

Interview

Karel van het Reve:
‘De *Pravda* lezen en communist blijven, dat is vrij gecompliceerd.’[1]

Irina Grivnina
(Vertaling Margreet Strijbosch)

Rode boekjes in zachte omslagen: *Gedichten uit de onvrijheid* van Joeli Daniel[2], *Mijn getuigenissen* van Martjsenko[3], *Ongewenste reis naar Siberië* van Amalrik[4], *Almanak van de Samizdat...* Op de achterkant kon men lezen: ‘Het Herzenfonds werd opgericht op 19 mei 1969 in Amsterdam met het doel manuscripten uit de Sovjet-Unie uit te geven die daar vanwege de censuur niet gepubliceerd konden worden.’ De oprichters van het fonds waren Jan Willem Bezemer, hoogleraar Russische geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, Karel van het Reve, hoogleraar Russische literatuur aan de Rijksuniversiteit te Leiden en Peter Brian Reddaway, wetenschappelijk hoofdmedewerker moderne Russische geschiedenis bij het Instituut voor economische en politieke wetenschappen van de Universiteit van Londen.

Vele Russen herinneren zich die tijd nog, toen vermetele studenten van westerse universiteiten de uitgaven meebrachten naar Moskou, Leningrad of Kiëv, diep weggestopt in hun rugzak of tas. Met een geheimzinnige blik kwamen ze binnen, legden hun vinger op de lippen, haalden het boek voorzichtig, alsof het een kostbaarheid betrof, tevoorschijn en overhandigden het aan ons. Wij namen het geschenk met eenzelfde omzichtigheid in ontvangst. Op de binnenzijde van de kaft lazen wij de namen van de oprichters van het Fonds, en wij waren hun dankbaar dat zij ons de mogelijkheid boden ons te doen horen ‘aan Rome en de wereld’ alvorens op te lossen in de anonieme massa's kampbewoners.

In die tijd kon ik mij niet voorstellen, dat ik hen ooit zou kunnen zien, ooit met hen zou kunnen spreken...

Een kleine, gezellige kamer, twee tafels, opgesteld in een hoek de computer. Heel veel boeken, langs alle wanden boekenplanken tot aan het plafond; een fantastische verzameling Russische literatuur. En tegenover mij zit een man, die op zachte toon in prachtig Russisch over zichzelf vertelt.

Karel van het Reve. Een geweldig specialist, auteur van *Rusland voor beginners, Geschiedenis van de Russische literatuur (van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov), Siberisch dagboek* en vele andere boeken. Oprichter van het Herzen Fonds.

‘Ik ben geboren in 1921, hier in Amsterdam. Mijn vader was journalist en schrijver. Hij werkte bij de krant van de Communistische Partij Nederland en heeft een paar boeken op zijn naam staan. In het begin van de jaren dertig vertrok hij bij de krant en daarna, vermoedelijk in 1935, werd hij secretaris van de Vereniging van Vrienden van de Sovjet-Unie. Hij was redacteur van het blad *Rusland vandaag*; in die tijd had je zulk soort bladen ook in Frankrijk, Engeland en Duitsland. In 1938 of daaromtrent werd hij ontslagen.

Daarna kwam de bezetting. In 1941, de Duitsers waren inmiddels in oorlog met de Sovjet-Unie, wilden ze hem arresteren. Maar hij was niet thuis.

Hij was toen al uit de partij gezet, alleen wisten wij daar niets van. Maar plotseling begonnen alle kennissen ons te mijden, zodat het heel moeilijk werd om een onderduikadres voor mijn vader te vinden. Wij kenden eigenlijk alleen maar communisten en niemand van de vroegere kameraden wilde hem in huis hebben. Dus dook hij onder bij niet-communisten. Hij kwam bij mensen terecht die te maken hadden met de ondergrondse krant *Het Parool*, hij werd daar redakteur, in Den Haag, en na de oorlog is hij een tijdje hoofdredakteur geweest van de regionale uitgave van *Het Parool* in Enschede.

Wij hadden eerst ook ondergedoken gezeten; later, in oktober 1941, werden mijn broer en ik opgepakt door de SD, maar die liet ons na drie dagen weer gaan, omdat er geen enkel bewijs tegen ons was. Ze waren op zoek naar mijn vader; zijn kinderen lieten ze verder met rust.

Ik was toen twintig, ik had gymnasium gedaan en begon een cursus Russisch aan de Universiteit van Amsterdam. Dat was toeval: dat kwam omdat professor Bekker uit Petersburg mij wel beviel. Bekker was hoogleraar geweest aan de Leningradse universiteit en was in 1920 voor een studiereis naar Nederland gekomen, in verband met zijn onderzoek naar de Nederlandse schrijver Coornhert. Coornhert, een groot pleitbezorger van tolerantie, had een rol gespeeld tijdens de Tachtigjarige Oorlog, en hier in Nederland bevonden zich manuscripten van Coornhert, en diverse

documenten. Bekker kwam hier en is nooit meer naar Rusland teruggekeerd; hier kreeg hij een aanstelling als professor in de Russische taal en geschiedenis.

'Ik wist niet veel van de Russische literatuur, al had ik wel, uit het Duits, de roman *Kara-Boegaz* van Paustovski[5] vertaald. Wij lazen thuis Russische boeken in Duitse en Engelse vertalingen. Er waren voor de oorlog wel vertalers die rechtstreeks uit het Russisch vertaalden, maar dat waren er niet veel.'

Een gezin dus, waarvan de vader communist was, een 'vriend van de Sovjet-Unie', waar de kinderen opgroeiden in een 'pro-sovjet'-atmosfeer, maar uitgroeiden tot notoire anti-sovjets. Hoe is dat zo gekomen?

'Dat is een langdurig proces geweest. Het is heel moeilijk vast te stellen wanneer ik precies ben opgehouden communist te zijn. Ik werkte als bibliothecaris op het Russische instituut, ik kocht boeken, ik las boeken, ik hield mij met het land bezig... Het is sowieso een onmogelijke zaak om slavist, Ruslandkenner te zijn, en tegelijkertijd communist; dat komt zelden voor. Onder de studenten Slavistiek in Amsterdam had je aanzienlijk minder communisten dan bijvoorbeeld bij de studenten Frans. Want de *Pravda* lezen en communist blijven, dat is vrij gecompliceerd.

Ik studeerde heel laat af, pas in januari 1951, geloof ik. Maar ik moest geld verdienen voor ons levensonderhoud; Jozien en ik hadden samen gestudeerd en waren in juli 1945 getrouwd. Wij leefden van vertalen en lesgeven. In 1948 was het Russisch instituut van de Universiteit van Amsterdam opgericht, en ik kreeg daar een baan. Daarna werd ik in Leiden aangenomen, daar heb ik gewerkt van 1983 tot aan mijn pensioen.'

In 1967 had de krant, waar Van het Reve's vader tijdens de oorlog voor gewerkt had, het Amsterdamse *Parool*, een correspondent nodig in Moskou. Karel van het Reve nam een jaar verlof van de universiteit en ging naar Moskou. Hij schreef wekelijkse bijdragen voor zijn krant, die later werden gebundeld in: *Met twee potten pindakaas naar Moskou.*

'Ik vond het interessant, ik was heel weinig in Rusland geweest: eerst een week, een jaar later nog eens twee weken, en ik wilde er een heel jaar doorbrengen. Ik was geen professioneel journalist, maar het was niet moeilijk om Moskou-correspondent te zijn.

Nieuws was er niet, en wij vertaalden gewoon artikelen uit de Sovjetpers.

In januari 1968 kwam ik voor het eerst met dissidenten in contact. Ik kende een Poesjkinist, Julian Oksman[6], en via hem maakte ik kennis met Arkadi Belinkov[7]. In die tijd liep het Proces tegen de Vier[8]. Het was ontzettend koud, wij mochten de zaal niet in, maar ze lieten ons wel binnen in de gang van het gerechtsgebouw, zodat we niet op de stoep hoefden blijven staan. Daarna begonnen ze foto's van ons te nemen, maar de verlichting was vrij beroerd en de dag erop kwamen er mensen met ladders, die de lampjes vervingen door sterkere.

Daar heb ik Amalrik ontmoet. Amalrik had zelf een visitekaartje gemaakt, dat hij aan mij gaf, en ik wilde hem mijn kaartje geven, maar het was heel moeilijk iets onopgemerkt door te geven. Als je over dat soort zaken in detectives leest, denk je er niet aan dat het in de praktijk toch wel iets moeilijker gaat. Een week later belde hij me op en nodigde me uit bij hem thuis. Hij woonde op de Vachtangovstraat, vlakbij het Vachtangovtheater. Hij was bevriend met Litvinov[9] en die ontmoette ik daar toen ook en ik kreeg allerlei materiaal van hem.

Destijds was het moeilijk om over dit soort zaken in westerse kranten te schrijven; veel redacteuren geloofden niet eens dat ze bestonden, die dissidenten, ze dachten dat ze een verzinsel waren van de KGB. De eerste vraag die Nederlandse journalisten mij stelden na mijn terugkeer naar Nederland was of dissidenten echt bestonden.

Het belangrijkste document dat ik in die tijd in handen kreeg, was het memorandum van Sacharov *Overpeinzingen over de vooruitgang, over vreedzame coëxistentie en intellectuele vrijheid.* Ik wist helemaal niets van die Sacharov, en had hem ook niet in Moskou ontmoet. Maar ik had de Kleine Sovjet-Encyclopedie bij me, en daarin stond een artikel over hem.

Met dat memorandum lag het wat ingewikkeld, omdat het voor een krant veel te lang was. Een tekst van een dergelijke lengte paste alleen in de *New York Times*, want die hadden het motto: *All the news that's fit to print.* Ik had in die tijd de volgende gewoonte ontwikkeld: ik kreeg protestbrieven en nieuws over arrestaties van dissidenten, en probeerde ervoor te zorgen dat die berichten niet alleen in mijn krant verschenen, maar ook in de grote West-Europese en Amerikaanse kranten. Ik gaf dat materiaal door aan de *New York Times*,

maar zorgde er wel voor, dat mijn artikel op hetzelfde moment verscheen als de publikatie in de *New York Times.* Dus gaf ik ook een exemplaar van het memorandum van Sacharov aan de *New York Times.*'

Dit gedrag was ongewoon voor een journalist, maar Karel van het Reve was dan ook een ongewone journalist:

'Aan de ene kant had ik de verplichting als journalist de krant te voorzien van materiaal en daarover niet met anderen te spreken. Maar ik had ook nog een hogere, maatschappelijke plicht tegenover de hele wereldgemeenschap; ik mocht mij niet tot Nederland beperken bij het bekendmaken van dat soort zaken. Ik was dus gedwongen te wachten tot de correspondent van de *New York Times* in Moskou, Ray Anderson, het artikel vertaald had; hij kende de Russische taal goed en werkte zonder vertaler. Op een dag belde hij me op en zei: mijn vertaling is af, we willen hem morgen in de krant zetten. Maar ik had nog maar de helft van dat memorandum vertaald, en gaf dat toen mee aan een Nederlander die naar Amsterdam ging. Wij hadden Nederlandse postzegels bij ons, en hij kon de envelop gewoon op Schiphol in de brievenbus gooien. Ik beval het artikel aan bij de redactie, en zei dat het heel belangrijk was.

Zij hadden geen flauw idee wie Sacharov was en als ik met de redactie telefoneerde, noemde ik de naam Sacharov niet. Desalniettemin besloten ze de tekst in de zaterdagkrant te publiceren en de tweede helft de week daarop. Maar zo'n postiljon naar Amsterdam, dat kwam zelden voor, en de gewone post zou er te lang over doen, afgezien van het feit dat de brief geconfisqueerd kon worden. Dus gaf ik de tweede helft per telefoon door. Er zaten 's avonds altijd meisjes op de redactie, die stukken op de band opnamen of stenografeerden. Een half uur lang zat ik te schreeuwen door de telefoon, naar Amsterdam. Maar ik heb er geen moeilijkheden door gekregen.

Later, toen ik al terug was in Nederland kwam ik Joeri Kornilov, de correspondent van het persagentschap TASS in Den Haag tegen. Hij kwam naar me toe en zei: Karel, wilt u mij een geheim onthullen: heeft u dat memorandum van de *New York Times* gekregen, of kreeg de *New York Times* het van u? En ik antwoordde hem dat mij helaas niet meer bijstond hoe de zaak precies in elkaar had gestoken.'

Sacharov schrijft hierover in zijn memoires: '... in die tijd was er al een paar keer geprobeerd mijn manuscript mee te geven naar het buitenland, via de correspondent van de *New York Times.* Die wilde niet, omdat hij bang was voor falsificaties of provocaties; vervolgens gaf Andrej Amalrik in juni het manuscript aan de correspondent van een Nederlandse krant, Karel van het Reve. Toen ik 10 juli de radio aanzette om naar de BBC te luisteren hoorde ik mijn naam noemen...'

De correspondent van de *New York Times* wou het manuscript van Sacharov niet aannemen, maar hij accepteerde het wel uit handen van een 'eigen' westerse journalist. Het idee achter het later opgerichte Herzen Fonds was juist om gerespecteerde, onafhankelijke personen te laten bemiddelen tussen dissidenten en hun manuscripten, en de wantrouwende westerse journalisten:

'Voordien ging het als volgt: de dissidente stukken werden gedrukt in uitgaven van emigranten, met een voorwoord van die emigranten. De dissidenten beschikten niet over een neutrale instantie die hun werk in het Westen opnieuw kon laten drukken. Wij schreven geen voorwoord, aangezien wij officieel een neutrale organisatie waren. Wij drukten alles wat interessant was. Wij drukten ook communisten, Grigorenko bijvoorbeeld. En wij zaten voortdurend in angst dat het manuscript van een of andere nationalist bij ons terecht zou komen: volgens onze statuten waren wij verplicht geweest ook dat te publiceren. Maar zoiets heeft zich nooit voorgedaan.

Peter Reddaway en ik werkten nauw samen. Hij was een typische Engelsman die sprak met een Oxford-accent, maar hij had ook een tijdje in Rusland gezeten en begreep alles.'

In Amsterdam doen legendes de ronde over Karel van het Reve: dat hij bij zijn vertrek uit Moskou bijna een ton aan *Samizdat*-materiaal had meegenomen; dat de KGB uit wraak een bom in zijn auto zou hebben geplaatst...

'Misschien dachten ze hier dat het om mijn auto ging, omdat ik erover geschreven had. Maar in werkelijkheid was het de auto van het hoofd van de *Associated Press.*

Bovendien nam ik het *samizdat*-materiaal niet zelf mee; ik had het voor die tijd aan andere mensen meegegeven. We kregen voortdurend bekenden op bezoek uit Nederland, of toeristen die kennis wilden maken. Tegen sommigen zei ik bijvoorbeeld dat ik

in verband met de verjaardag van de heilige Sint Nicolaas mijn dochter, die in Amsterdam was achtergebleven, een cadeau wilde sturen. Een pakje in mooi cadeaupapier, met een lintje erom. Zij namen dat mee en gaven het aan mijn dochter, die ons dan belde met de mededeling dat ze het pakje had ontvangen. Dat was enigszins gewetenloos tegenover die toeristen: die wisten immers niet wat ze bij zich hadden. Maar misschien was het zo zelfs beter, omdat ze niet zenuwachtig waren en zo ook geen verdenking op zich laadden. Ik heb daarna nog vaak zo dingen verstuurd.

Wij stelden ons in Moskou heel rustig en voorzichtig op: wij spraken thuis nooit over onze kennissen, noemden nooit namen, en als ik een ontmoeting had, schreef ik dat op een papiertje dat ik Jozien liet lezen, zodat zij er pas achter kwamen dat ik wegging op het moment dat ik de deur uitging.

Je kon er maar beter niet te veel aan denken dat zij brieven openden en afluisterden, want dat leidde tot de meest vreselijke psychoses. Om die reden moesten Nederlandse diplomaten in Moskou verplicht hun vakanties buiten het grondgebied van de Sovjet-Unie doorbrengen, om zich te kunnen ontspannen. Het was natuurlijk wel gevaarlijk; de dissidenten zelf waren in gevaar en je moest voorzichtig handelen, om hen niet te compromitteren.'

Karel van het Reve keerde terug naar Nederland. Hij pakte het lesgeven aan de universiteit weer op, hij stond aan het hoofd van het Leidse seminarie voor vertalers - ze vertaalden daar *Het schot* van Poesjkin, gedichten van Brodski ('voor mij is hij de beste Russische dichter,' zei Karel van het Reve, terwijl hij mij op het boekje met de vertalingen wees, 'voorlopig is er niemand die zich met hem meten kan...').

Ondertussen bleef er materiaal uit Moskou komen. Het werd meegebracht door studenten van de universiteit van Leiden die van hun professor het adres van Amalrik hadden gekregen (en na de emigratie van Amalrik weer andere adressen) met de benodigde instructies. In tegenstelling tot de toeristen wisten zij heel goed wat ze meenamen, maar ze wisten ook dat zij veel minder riskeerden dan diegenen wier manuscripten zij bij zich hadden. In geval van ontdekking door de douane konden ze op de 'zwarte lijst' komen, zodat ze niet meer naar de USSR mochten. Maar dat was in Nederland, zoals ze konden zien aan Karel van het Reve, eigenlijk een eervolle positie.

Vanwege de oprichting van het Herzen Fonds werd Van het Reve voor Moskou *persona non grata.* Maar daar deed hij heel luchtig over. Toen in 1970 het boek *Met twee potten pindakaas naar Moskou* verscheen, schreef hij voor de grap een recensie over zichzelf voor het dagblad *De Waarheid*, en liet die op de achterflap zetten. Daar werd onder meer gesproken van ‘het door de FBI gefinancierde *Parool*’ en ‘het met FBI-geld opgerichte Herzen Fonds’.

Maar in het verre Rusland werd die grap serieus opgevat en een paar maanden later schreef de journalist V. Strepetov in het artikel *Het boosaardige spinneweb*: ‘Onlangs is in Nederland een nieuw anti-communistisch centrum opgezet door vooraanstaande Nederlandse Sovjetdeskundigen. Om de aandacht af te leiden heeft het centrum zich de naam “Alexander Herzen” toegeëigend. De opvallendste figuur in deze nieuwe anti-communistische organisatie is Karel van het Reve, auteur van anti-sovjet-paskwillen die in het Westen zijn verschenen. Hij staat bekend als een van de ijverigste agenten van de FBI.’

‘Daarnaast ging ik door met schrijven over Russische zaken in *Het Parool...* Ik heb twee keer geprobeerd om in Rusland te komen, maar daarna gaf ik het op; het had geen enkele zin. Maar toen in de jaren tachtig, tijdens het begin van de perestrojka, een student uit Leiden op de Sovjet-ambassade in Den Haag was, vroeg men aan mij door te geven dat er een visum voor mij klaarlag. Dat heb ik niet opgehaald. We zijn pas in 1988 gegaan, als gasten van de Nederlandse ambassadeur.’

De rustige stem van deze man heeft een betoverende uitwerking, en ik stel hem de vraag die ik gewoonlijk niet durf te stellen: Was u dan niet bang om met dissidenten om te gaan, om met de *samizdat* door Moskou te slepen?

‘Angst heb ik nooit gehad. Ik was natuurlijk wel bezorgd, zolang die pakketten onderweg waren. Want ze konden wegraken. Maar dat was geen angst. Ik stelde me wel eens voor natuurlijk dat ik gearresteerd kon worden, maar dat zou heel interessant zijn: gearresteerd worden, in de Lefortovo zitten. Daar boeken lezen. Of *Jevgeni Onegin* vertalen. Niemand die je lastig valt, geen radio, geen tv, geen gasten. Dat joeg me geen angst aan, nee. Ik had immers vijf jaar onder de Duitsers geleefd, en dat was veel gevaarlijker. De laatste twee jaren van de bezetting was ik lid van een verzetsgroep die joden en andere mensen hielp die door de Duitsers gezocht

werden; als onderduiker door de straten van Amsterdam lopen met een vals paspoort, terwijl er razzia's plaatsvonden, was een stuk gevaarlijker dan door de straten van Moskou lopen met materiaal voor de *samizdat*.'

Hij had dus zijn gewoonte uit de oorlog om mensen te redden voortgezet. Waarschijnlijk is niemand in staat na te gaan hoeveel levens Karel van het Reve gered heeft door gedichten, proza, artikelen of materiaal over rechtszaken te publiceren. Want het enige waar de communisten bang voor waren, was openbaarmaking. Publicatie in het Westen betekende: leven...

Eindnoten:

1 *Dit interview dateert van twee jaar geleden. Karel van het Reve heeft de tekst geautoriseerd. Het is in april 1999 verschenen in het blad* New Russian Word *in New York.*
2 *Joeli Daniel, dichter en vertaler, publiceerde samen met Andrej Sinjavski in het Westen. Ze werden beiden in 1964 gearresteerd en veroordeeld tot het strafkamp.*
3 *Anatoli Martsjenko, officier in het Sovjetleger, werd in de jaren zestig gearresteerd op grond van illegale grensoverschrijding. In het strafkamp ontmoette hij Daniel. Na zijn vrijlating sloot hij zich aan bij de dissidenten. De herinneringen aan zijn gevangenschap heeft hij opgeschreven in zijn boek* Mijn getuigenissen. *Hij overleed in de gevangenis.*
4 *Andrej Amalrik werd weggestuurd van de Moskouse universiteit om zijn onconventionele blik op de geschiedenis. Hij werd gearresteerd vanwege zijn dissidente aktiviteiten, en werd voor vijf jaar verbannen naar Siberië. Auteur van o.a.* Haalt de Sovjet Unie het jaar 1984?
5 *Konstantin Paustovski, Sovjetschrijver, protesteerde tegen de arrestatie van Brodski, Sinjavski en Daniel.*
6 *De wetenschapper Julian Oksman zat onder Stalin in een kamp. Later, in de jaren zestig, onderhield hij contacten met dissidenten en publiceerde in het Westen.*
7 *De literatuurwetenschapper Arkadi Belinkov zat onder Stalin ruim tien jaar in een kamp. Auteur van* De overgave en ondergang van een Russische intelligent. *Vluchtte in 1968 met zijn vrouw naar Amerika.*
8 *Hiermee wordt het proces bedoeld tegen Ginzboerg, Galanskov en anderen (omdat zij het* Witboek *hadden uitgegeven, een verzamelbundel met processtukken tegen Sinjavski en Daniel).*
9 *Pavel Litvinov was de zoon van de Sovjetminister van buitenlandse zaken Maksim Litvinov. Hij werd naar Siberië verbannen vanwege het deelnemen aan een demonstratie tegen de inval in Tsjecho-Slowakije. Woont tegenwoordig in de Verenigde Staten.*

Vertaald proza

Een fragment uit de Memoires
Vittorio Alfieri
(Vertaling Jan van der Haar)

In de winter van 1762 keerde mijn oom, de gouverneur van Cuneo, voor een paar maanden terug naar Turijn. Hij trof mij aan in slechte gezondheid maar regelde voor mij wat kleine voorrechten, zoals beter, dat wil zeggen gezonder eten. Dit gevoegd bij de ontspanning van het dagelijkse uitje naar de universiteit, en tijdens de vakantie wat etentjes bij mijn oom, en dat periodieke dutje van drie kwartier op school, dit alles droeg ertoe bij dat mijn toestand iets verbeterde, en ik begon me te ontwikkelen en te groeien.

Mijn oom, die onze voogd was, besloot ook mijn zusje Giulia naar Turijn te laten komen, haar in het klooster van Santa Croce te plaatsen en weg te halen uit dat van de heilige Anastasius in Asti, waar ze meer dan zes jaar had doorgebracht onder de hoede van een tante van ons, de weduwe van markies Trotti, die zich daar had teruggetrokken. Giulia had in dat klooster van Asti nog beroerder onderwijs gekregen dan ik, dankzij de absolute macht die zij verworven had over haar goede, maar reddeloos verloren tante. Ze hield veel van Giulia en verwende haar door en door. Het meisje was bijna vijftien, ruim twee jaar ouder dan ik. En die leeftijd is vooral in onze contreien niet windstil, integendeel: in hoge mate stormt de liefde in het onervaren, prille hart van onze maagden. Een kleine liefdesaffaire van haar, voor zover zoiets mogelijk was in een klooster, ontstemde mijn oom, al betrof het iemand die best met haar had kunnen trouwen, en hij besloot haar naar Turijn te halen en toe te vertrouwen aan een tante van moederskant die non was in Santa Croce.

Het weerzien met mijn zus van wie ik veel hield, zoals ik al gezegd heb, en die nog veel mooier was geworden, bezorgde me grote vreugde. Behalve dat het me geestelijk opbeurde, kwam het

* *De dichter en toneelschrijver graaf Vittorio Alfieri (1749-1803) werd 250 jaar geleden in het Noord-Italiaanse stadje Asti geboren. Na een opleiding aan de militaire academie van Turijn reisde hij een aantal jaren door Europa. Zijn literaire 'bekering' had plaats rond zijn vijfentwintigste. Hij schreef 300 gedichten (voornamelijk sonnetten), 21 tragedies, 6 comedies, 16 satiren en diverse politiek getinte werken als* Over de tirannie *en* De vorst en de letteren.

ook mijn gezondheid ten goede. En haar gezelschap, of liever het van tijd tot tijd weerzien van mijn zus, deed me extra goed, omdat ik haar een beetje kon steunen in haar liefdesverdriet. Maar al was ze dan gescheiden van haar minnaar, ze bleef volhouden dat ze absoluut met hem wilde trouwen. Ik kreeg van mijn waakhond Andrea gedaan dat ik mijn zus bijna iedere donderdag en zondag mocht bezoeken, want dan hadden we vrij. Heel vaak bracht ik dat bezoek van ruim een uur huilend met haar door aan het tralievenster. Het kwam me voor dat dat huilen me enorm hielp, zodat ik altijd opgelucht, zij het niet vrolijk, naar huis terugkeerde. En filosoof als ik was, sprak ik haar steeds moed in en spoorde haar aan bij haar keuze te blijven; uiteindelijk zou ze onze oom wel op de knieën krijgen; hij verzette zich namelijk het meest. Maar de tijd die op de standvastigste harten inwerkt, wist weldra haar meisjeshart te veranderen. De afstand, de hindernissen, de pleziertjes en vooral de nieuwe lessen, die aanzienlijk beter waren dan die in het klooster van haar tante van vaderskant, leidden haar af en genazen haar na enkele maanden van haar liefdesverdriet.

In de vakantie van dat filosofie-jaar gebeurde het dat ik voor het eerst naar het theater van Carignano ging, naar een opera buffa. Dit was een bijzondere gunst die mijn oom de architect me wilde bewijzen. Hij moest me die nacht in zijn huis laten logeren, aangezien het theaterbezoek niet te combineren viel met de regels van onze Academie, waar iedereen een half uur na zonsondergang binnen moest zijn. Theaterbezoek was ons niet toegestaan, afgezien van het koninklijk theater, waar we met de groep alleen een keer in de carnavalsweek naar toe zijn gweest. Die opera buffa die ik kon bijwonen doordat mijn liefderijke oom mijn superieuren als voorwendsel liet weten dat hij mij voor een dag en een nacht naar zijn buitenhuis meenam, heette *Mercato di Malmantile.* Hij was van de hand van een van de beroemdste componisten en werd gezongen door de beste zangers van Italië: Carratoli, Baglioni en diens dochters. De levendigheid en diversiteit van die muziek maakten op mij een zeer diepe indruk; ze lieten, zeg maar, een vore van harmonie achter in mijn gehoor en verbeeldingskracht, en beroerden iedere innerlijke vezel zodanig dat ik nog weken daarna gedompeld was in een merkwaardige, maar niet onplezierige melancholie. Daaruit vloeide een totale afkeer van mijn studie voort, maar tezelfdertijd een opmerkelijke opborreling van fantastische ideeën, op basis waarvan ik verzen had kunnen maken, als ik daar-

toe in staat was geweest en gepassioneerde gevoelens had kunnen uiten. Alleen kende ik mijzelf nog niet en zij die mij zogenaamd lesgaven evenmin.

Het was voor het eerst dat muziek zo'n uitwerking op mij had, en ze bleef lang in mijn geheugen geprent staan, want ze overtrof in ruime mate wat ik daarvoor had gehoord. Maar als ik in mijn herinnering terugga naar de serieuze opera's die ik bijwoonde tijdens het carnaval, en hun effecten vergelijk met die ik nog steeds ervaar wanneer ik na een tijd weer in de schouwburg zit, vind ik nog altijd dat er geen sterker en tomelozer werking op mijn ziel, hart en geest is dan die van muziek, vooral de stemmen van mannelijke alten en zangeressen. Niets wekt bij mij meer, verscheidener en heviger gevoelsaandoeningen. Bijna al mijn tragedies zijn tijdens of vlak na het beluisteren van muziek door mij uitgedacht.

Na mijn eerste studiejaar op de universiteit, toen de docenten zeiden (en vraag mij niet waarom) dat ik zeer goed gestudeerd had, kreeg ik van mijn oom uit Cuneo de uitnodiging om hem in augustus twee weken in die stad te komen opzoeken. Dat reisje van Turijn naar Cuneo door die vruchtbare, lachende vlakte van het mooie Piemonte was het tweede van mijn leven. Het deed me plezier en droeg zeer bij aan mijn gezondheid, want buitenlucht en beweging zijn altijd levensvoorwaarden voor me geweest.

Het genoegen van dit reisje werd me echter niet weinig vergald doordat ik het moest doen met uiterst trage voerlieden; ik die vier of vijf jaar tevoren, toen ik van huis ging, zo snel die vijf pleisterplaatsen tussen Asti en Turijn had bereikt. Het leek me dus of ik met de jaren achteruit was gegaan en ik voelde me erg vernederd door die verachtelijke en ijskoude slakkengang waarmee we vorderden. Toen we Carignano, Racconigi, Savigliano en zelfs de kleinste gehuchten binnenreden, kroop ik diep weg in het kalesje, en ik sloot mijn ogen om niet te zien en niet gezien te worden; bijna alsof men mij daar zou herkennen als degene die andere keren de pleisterplaats zo snel had bereikt, en me nu zou uitlachen om zo'n vernederende traagheid. Waren deze roerselen bij mij het gevolg van een vurige, verheven ziel of van een lichtzinnig, ijdel karakter? Ik weet het niet. Anderen kunnen misschien daarover oordelen op grond van mijn latere ontwikkeling. Ik weet wel dat, als ik onder de hoede was geweest van iemand met een grondige mensenkennis, hij misschien toen al iets in mij had kunnen wakker maken, gezien mijn sterke verlangen naar lofprijzing en roem.

Tijdens mijn korte verblijf in Cuneo schreef ik mijn eerste sonnet, al was het nauwelijks van mij te noemen, want het was een allegaartje van regels in hun geheel of geknipt en geplakt overgenomen van Metastasio en Ariosto, de enige twee Italiaanse dichters die ik een beetje had gelezen. Het rijm en metrum zullen wel gebrekkig geweest zijn, want ik had dan wel Latijnse hexameters en pentameters geschreven, maar niemand had me de regels van het Italiaanse vers bijgebracht. Hoezeer ik ook mijn best heb gedaan een of twee regels in mijn herinnering terug te roepen, het is me nooit gelukt. Ik weet alleen dat het ter ere van een dame was die door mijn oom het hof werd gemaakt en die ik ook aardig vond. Dat sonnet kon niet anders dan erbarmelijk zijn. Niettemin werd ik zeer geprezen - door die dame, die er geen kijk op had, en door anderen voor wie hetzelfde gold. Ik waande me dus al haast een dichter. Maar mijn oom, een strenge militair met voldoende kennis van geschiedenis en politiek maar zonder verstand van of belangstelling voor poëzie, moedigde deze opkomende drang van mij bepaald niet aan. Door zijn kritiek en spot droogde die bescheiden dichtader al snel op. Ik kreeg pas weer zin om te dichten toen ik vijfentwintig was. Hoeveel verzen, goed of slecht, heeft mijn oom niet in de kiem gesmoord, samen met dat eerste sonnetje van mij!

Op dat stomvervelende filosofie-jaar volgde een jaar van fysica en ethiek, op dezelfde manier ingedeeld als bij de leergangen daarvoor: 's morgens fysica en 's middags, bij wijze van siësta, ethiek. Fysica trok me wel een beetje, maar het voortdurende gebruik van het Latijn en mijn totale onwetendheid van de geometrie vormden onoverkomelijke barrières voor mijn vooruitgang. Tot mijn eeuwige schande moet ik waarheidshalve bekennen dat, al heb ik onder de beroemde vader Beccaria een heel jaar lang fysica gestudeerd, niet één stelling in mijn hoofd is blijven hangen. En ik herinner mij helemaal niets van zijn geleerde lessen over de elektriciteit, die vol uitmuntende ontdekkingen waren. Zoals gebruikelijk gebeurde toen weer, zoals me gebeurd was bij geometrie, dat ik het gewoon dankzij mijn geheugen heel goed deed bij de tentamens, en van de docenten meer lof dan blaam oogstte.

Die winter van 1763 besloot mijn oom dan ook mij een presentje te geven, wat me nog nooit was overkomen, als beloning voor wat hij had gehoord, namelijk dat ik zo goed studeerde. Dat cadeau werd me drie maanden tevoren met profetische ophef aangekon-

digd door mijn bediende Andrea, die zei dat hij uit goede bron vernomen had dat ik het zou krijgen als ik mijn best bleef doen. Mij werd echter nooit onthuld wat het zou zijn.

Deze onbestemde hoop die door mijn fantasie was uitvergroot, stimuleerde mij en versterkte alleen maar mijn papegaaienhouding ten opzichte van de studie. Op een dag werd me door de lakei van mijn oom het roemruchte cadeau getoond. Het was een niet onverdienstelijk bewerkte zilveren sabel. Ik was er meteen hevig verliefd op en verlangde ernaar hem te krijgen want ik vond dat ik hem wel verdiend had, maar het geschenk kwam maar niet. Naar ik later begrepen heb, moest ik mijn oom er om vragen. Maar datzelfde karakter van mij dat mij er jaren daarvoor in het ouderlijk huis van had weerhouden mijn grootmoeder welk geschenk dan ook te vragen, al drong ze er nog zo op aan, snoerde ook hier mijn mond. Het lag niet in mijn aard mijn oom om de sabel te vragen. Ik heb hem dan ook nooit gekregen.

Zo ging ook dat fysica-jaar voorbij; en toen mijn oom die zomer werd benoemd tot onderkoning van Sardinië, trof hij voorbereidingen om daarnaartoe te verhuizen. Hij vertrok in september en liet mij achter onder het toeziend oog van de weinige familie van vaderskant die ik nog had in Turijn. Wat betreft het beheer van mijn financiën, daar zag hij vanaf, of liever gezegd, hij ging die taak delen met een vriend van hem. Van toen af aan kwam ik dus meteen beter bij kas te zitten, want ik kreeg voor het eerst een kleine maandelijkse toelage van mijn nieuwe voogd, iets waar mijn oom nooit mee in had willen stemmen, hetgeen mij zeer onredelijk leek en nog lijkt. Misschien verzette mijn bediende Andrea zich ertegen, voor wie het voordeliger was om mijn (en ik geloof ook zijn) uitgaven te doen en te berekenen en me zo meer onder de duim te houden. Die Andrea had eigenlijk de inborst van een grand seigneur, zoals we er tegenwoordig maar weinig zien.

Tegen het einde van 1762 begon ik de studie burgerlijk en canoniek recht, een leergang die de student in vier jaar naar het toppunt van roem leidt: een graad in de rechtsgeleerdheid. Na een paar weken rechtenstudie viel ik terug in dezelfde kwaal van twee jaar daarvoor, een aandoening van mijn hoofdhuid; en die was nu dubbel zo erg, zo weinig verdroeg mijn arme hoofd de stellingen, pandecten en dergelijke apparaten meer van beide soorten recht. Ik zou de uiterlijke staat van mijn hoofd niet beter kunnen vergelijken dan met de aarde wanneer die, door de zon verschroeid, over-

al barst in afwachting van de milde regen die haar weer effen maakt. Uit die ‘barsten’ kwam bij mij zo'n overvloed aan slijmerig vocht dat het deze keer niet mogelijk was mijn haar te redden van de afschuwelijke schaar; en na een maand van die ellendige ziekte kwam ik er kaalgeschoren en bepruikt uit.

Dit was een van de pijnlijkste dingen die ik in mijn leven heb meegemaakt, zowel vanwege het verlies van mijn haar als vanwege de funeste aanschaf van die pruik, die meteen het mikpunt van spot van mijn medestudenten werd. Eerst lachte ik mee, maar toen ik zag dat ik in geen geval mijn pruik kon redden van die woeste horde die haar van alle kanten bestookte, en dat ik met haar mijn veiligheid dreigde te verliezen, veranderde ik snel van tactiek en nam een kloek besluit: ik zette zelf de pruik af vóór mij die smaad werd aangedaan, gooide haar zelf de lucht in en stak er zelf de draak mee. Toen de publieke agressie op die manier was afgeleid, was ik na een paar dagen de minst achtervolgde en ik zou haast zeggen de meest gerespecteerde pruikdrager van de twee of drie die er in onze galerij waren. Toen heb ik geleerd dat je altijd ogenschijnlijk spontaan moet geven wat je anders toch zou worden afgepakt.

In hetzelfde jaar kreeg ik er lessen klavecimbel en geografie bij. Aangezien dat spelen met wereldbol en kaarten me wel beviel, heb ik daarvan heel wat opgestoken, samen met wat geschiedenis, vooral die van de antieke oudheid. De docent die me les gaf in het Frans, omdat hij uit het Aosta-dal kwam, leende me ook verschillende Franse boeken die ik zelfs wat begon te begrijpen. Zo kreeg ik *Gil Blas* in handen dat me werkelijk in verrukking bracht. Dit was het eerste boek, na de Aeneïs-vertaling van Caro, dat ik achter elkaar uitlas. Ik beleefde er veel plezier aan. Vanaf toen las ik meer romans, zoals *Cassandre* en *Almachilde*; en hoe somberder en sentimenteler ze waren, hoe meer kracht en plezier ik eruit putte. *Les mémoires d'un homme de qualité* heb ik bijvoorbeeld minstens tien keer gelezen.

Op het klavecimbel boekte ik, al was ik een buitengewoon liefhebber van muziek en niet geheel zonder aanleg, los van een soepeler aanslag, nauwelijks vooruitgang. Het notenschrift wilde er bij mij maar niet in; ik was een en al oor en geheugen, maar verder kwam ik niet. Ik schrijf de oorzaak van die onoverkomelijke domheid ook toe aan het onhandige tijdstip van de les, meteen na het middagmaal; een uur waarop ik in iedere periode van mijn leven

altijd wars bleek van elke hersenactiviteit en van het bestuderen van welk papier dan ook. Die noten en hun vijf zo dicht opeen staande lijntjes dansten voor mijn ogen, zodat ik na dat lesuur half blind vanachter het klavecimbel opstond en voor de rest van de dag misselijk was en verdwaasd.

Zo kwamen ook de lessen schermen en dansen me vruchteloos voor; schermen omdat ik absoluut te zwak was om de gevechtspositie en alle andere houdingen van die sport te kunnen volhouden. En die lessen waren ook weer na het eten; vaak stond ik op van het klavecimbel om de degen ter hand te nemen. Dansen kwam me vruchteloos voor omdat ik er van nature een afschuw van heb; bovendien was de leraar, een Fransman, vers overgekomen uit Parijs, iemand met een beschaafd onhoffelijk air, die met zijn overdreven maniertjes en praatjes mijn aangeboren afschuw voor die poppenkast verviervoudigde. Het leidde ertoe dat ik na een paar maanden de les vaarwel zei; en ik heb nog geen half menuet kunnen dansen. Het woord alleen al wekte tegelijk mijn lachlust en woede op. Dat zijn trouwens de twee effecten die later de Fransen en al hun zaken, die niets anders dan een eeuwig en vaak slecht gedanst menuet zijn, op mij bleven hebben. Ik wijt aan deze dansleraar grotendeels het negatieve en misschien ook wat overdreven sentiment dat in het diepst van mijn hart is geworteld omtrent de Franse natie, die toch ook haar goede kanten heeft. Eerste indrukken zijn op die prille leeftijd echter onuitwisbaar en vervagen niet zo gauw met de jaren. Je verstand gaat ze dan bestrijden, maar je moet altijd vechten om onbevooroordeeld te zijn, en misschien lukt zelfs dat niet.

Nu ik mijn vroegste ideeën de revue laat passeren, vind ik nog twee redenen waarom ik van jongs af aan anti-Frans ben geweest.

De eerste is dat, toen ik nog in het ouderlijk huis in Asti woonde, nog voor mijn moeders derde huwelijk, de hertogin van Parma, een Française van geboorte, die stad aandeed op doorreis van of naar Parijs. Ik bleef lang kijken naar haar en haar dames in de koetsen, want allen hadden een laag rouge op, zoals toen alleen bij Françaises gebruikelijk was; ik had dat nog nooit gezien en nog jaren lang had ik het erover, omdat ik er maar geen idee van kreeg wat er achter zo'n bizarre versiering stak, die belachelijk en tegennatuurlijk is; immers, wanneer een gezicht door ziekte, dronkenschap of wat ook zo lelijk rood is, verbergt men dat zo goed mogelijk; want in het andere geval, als je ermee rond blijft lopen, wek je

lachlust op, of medelijden. Die Franse smoelen maakten op mij een diepe, blijvende indruk en boezemden me afkeer in van het vrouwelijk deel van die natie.

Een andere reden van minachting voor de Fransen kwam voort uit mijn studie geografie. Ik ontdekte op de kaart het enorme verschil in grootte en bevolking tussen Engeland, Pruisen en Frankrijk. Ik hoorde steeds nieuws over de oorlog, dat de Fransen zowel te land als ter zee waren verslagen. En in mijn vroegste jeugd had ik gehoord dat ze meermalen heer en meester over de stad Asti waren geweest. Verder was er het nieuws dat er meer dan zes á zevenduizend Fransen krijgsgevangen waren gemaakt, opgepakt als lafaards, zonder zich te verdedigen, die zich zoals gewoonlijk uiterst arrogant en tiranniek hadden opgesteld toen ze nog heer en meester waren.

Al die verschillende omstandigheden bij elkaar, en dan nog die dansleraar, bezorgden mij een mengeling van aversie en minachting voor die vervelende Fransen. Wie in zijn latere leven de directe redenen voor haat of liefde bij zichzelf zou nagaan, of het nu individuen of volkeren betreft, zou misschien de eerste, onwaarneembare kiemen van dergelijke sentimenten vinden die niet minder triviaal of anders zijn dan die ik zelf heb aangevoerd. O, hoe klein is de mens!

Het geheugen van Shakespeare*
Jorge Luis Borges
(Vertaling Erik Coenen)

Er zijn aanbidders van Goethe, van de Edda's en van het late Nibelungenlied; mijn lot is Shakespeare geweest. Dat is het nog steeds, maar op een manier die niemand voorvoeld kon hebben, behalve één man, Daniel Thorpe, die zojuist in Pretoria gestorven is. Er was nog een Daniel Thorpe, wiens gezicht ik nooit aanschouwd heb.

Ik ben Hermann Soergel. De nieuwsgierige lezer zal wellicht gebladerd hebben in mijn *Chronologie van Shakespeare*, die ik ooit nodig achtte voor een goed begrip van de tekst en die in allerlei talen vertaald is, waaronder het Spaans. Het is niet ondenkbaar dat de lezer zich ook een langdurige polemiek herinnert over een bepaalde correctie die Theobald in zijn kritische uitgave van 1734 inlaste en die sedertdien een onomstreden onderdeel van de canon vormt. Vandaag de dag verbaast mij de onbeleefde toon van die bladzijden die haast niet meer de mijne zijn. Rond 1914 schreef ik een studie, die ik nooit aan een uitgever heb aangeboden, over de samengestelde woorden die de hellenist en toneelschrijver George Chapman smeedde voor zijn Engelse weergave van Homerus en die het Engels, zonder dat hij het kon vermoeden, naar zijn Angelsaksische oorsprong terugvoeren. Ik had nooit gedacht dat zijn stem, die ik nu vergeten ben, mij zo vertrouwd zou worden... Een enkele overdruk ondertekend met mijn initialen completeert, meen ik, mijn literaire biografie. Ik weet niet of het geoorloofd is een onuitgegeven versie van *Macbeth* op te voeren, waaraan ik was begonnen om niet steeds te hoeven denken aan de dood van mijn broer Otto Julius, die in 1917 aan het oostfront viel. Ik voltooide de klus nooit; het drong tot mij door dat het Engels het voordeel heeft over twee registers te beschikken - het Germaanse en het Latijnse - terwijl ons Duits, ondanks zijn fraaiere muziek, zich tot één enkele moet beperken.

Ik noemde reeds de naam Daniel Thorpe. Hij werd mij voorgesteld door de oudste van de Barclays, op een Shakespeare-congres.

* *Oorspronkelijk verschenen in het Argentijnse dagblad* La Nación, *1980.*

Ik zal de plaats noch de datum noemen; ik weet maar al te goed dat dergelijke preciseringen eigenlijk vaagheden zijn.

Belangrijker dan het gezicht van Daniel Thorpe dat mijn gedeeltelijke blindheid mij helpt te vergeten, was zijn notoire rampspoed. In de loop der jaren kan men veel dingen leren voorwenden, maar geluk niet. Daniel Thorpe ademde een welhaast tastbare melancholie.

Na een lange sessie vond de nacht ons in een willekeurige taveerne. Om ons in Engeland te voelen (waar wij al waren) sloegen wij lauw en donker bier uit rituele tinnen kroezen achterover.

'In de Punjab,' zei Barclay, 'wees men mij op een bedelaar. Een Islamitische traditie schrijft aan koning Salomon een ring toe die hem in staat stelde om de taal van de vogels te verstaan. De faam wilde dat de bedelaar de ring in zijn bezit had. De ring was zo kostbaar dat hij hem nooit kon verkopen, en hij stierf in een van de patio's van de moskeeën van Wazil Khan, in Lahore.'

Ik bedacht dat Chaucer de fabel van de wonderlijke ring had gekend, maar daar iets van zeggen zou de anekdote van Barclay hebben verpest.

'En de ring?' vroeg ik.

'Die raakte zoek, zoals dat pleegt te gaan met magische voorwerpen. Wie weet ligt hij nu in een donker hoekje van de moskee of zit hij aan de hand van een man die ergens woont waar geen vogels zijn.'

'Of waar er zo veel zijn,' merkte ik op, 'dat wat zij zeggen niet meer te onderscheiden is. Uw relaas, Barclay, heeft iets van een parabel.'

Het was toen dat Daniel Thorpe het woord nam. Hij deed dit op onpersoonlijke wijze, zonder ons aan te kijken. Hij sprak het Engels eigenaardig uit, hetgeen ik toeschreef aan zijn langdurige verblijf in het Oosten.

'Het is geen parabel,' zei hij, 'en als het dat wel is, is ze waar. Er zijn dingen die zo kostbaar zijn dat ze niet verkocht kunnen worden.'

De woorden die ik tracht te reconstrueren maakten minder indruk op mij dan de overtuiging waarmee Daniel Thorpe ze uitsprak. Wij dachten dat hij meer ging zeggen, maar plotseling zweeg hij, als had hij spijt van zijn woorden. Barclay nam afscheid. Getweeën keerden wij terug naar ons hotel. Het was al laat, maar Daniel Thorpe stelde voor het gesprek in zijn kamer voort te zet-

ten. Na enkele onbenulligheden zei hij me: ‘Ik bied u de ring van de koning aan. Uiteraard hanteer ik een metafoor, maar wat achter deze metafoor schuilgaat is niet minder wonderbaarlijk dan de ring. Ik bied u het geheugen van Shakespeare aan, vanaf zijn jongste jaren tot aan de eerste dagen van April 1616.’

Ik kon geen woord uitbrengen. Het was of mij de zee werd aangeboden.

Thorpe vervolgde: ‘Ik ben geen bedrieger. Ik ben niet gek. Ik verzoek u om uw oordeel op te schorten tot u mij gehoord heeft. Barclay zal u gezegd hebben dat ik legerdokter ben, of ben geweest. Het relaas kan in weinig woorden worden gedaan. Het vangt aan in het Oosten, in een veldhospitaal, bij dageraad. De precieze datum doet er niet toe. Een soldaat eersteklas, Adam Clay, die door twee geweerkogels geraakt was, bood mij kort voor zijn einde, met zijn laatste adem, het onschatbare geheugen aan. De doodsstrijd en koortsaanvallen zijn inventief; ik aanvaardde het aanbod zonder er geloof aan te hechten. Daarbij komt dat er niets vreemds is na een veldslag. Hij had amper de tijd om mij de zonderlinge voorwaarden van zijn gift uiteen te zetten. De bezitter dient het geschenk hardop aan te bieden en de ander dient het te aanvaarden. De gever verliest het voor altijd.

De naam van de soldaat en de pathetische scène van de overdracht kwamen mij voor als literair, in de slechte zin van het woord.

Ietwat geïntimideerd vroeg ik hem: ‘U bezit nu het geheugen van Shakespeare?’

Thorpe antwoordde: ‘Vooralsnog bezit ik twee geheugens. Mijn eigen geheugen en dat van de Shakespeare die ik ten dele ben. Liever gezegd, twee geheugens bezitten mij. Er is een zone waar zij verward raken. Er is een gelaat van een vrouw waarvan ik niet weet aan welke eeuw ik het moet toeschrijven.’

Ik vroeg hem: ‘Wat heeft u met het geheugen van Shakespeare gedaan?’

Er viel een stilte. Toen zei hij: ‘Ik heb een biografische roman geschreven die de minachting van de critici en een zeker commercieel succes in de Verenigde Staten en de koloniën opgeleverd heeft. Ik geloof dat dat alles is. Ik heb u gewaarschuwd dat mijn gift geen sinecure is. Ik wacht nog op uw antwoord.’

Ik verviel in gepeins. Had ik niet mijn leven - niet minder kleurloos dan zonderling - gewijd aan de zoektocht naar Shakespeare?

Was het dan niet rechtvaardig, dat ik hem aan het eind van de dag zou vinden?

Ieder woord zorgvuldig articulerend, zei ik: ‘Ik aanvaard het geheugen van Shakespeare.’

Ongetwijfeld gebeurde er iets, maar ik voelde het niet. Nauwelijks het begin van een wellicht denkbeeldige vermoeidheid. Het staat mij helder voor de geest dat Thorpe mij zei: ‘Zijn geheugen is al in uw bewustzijn binnengedrongen, maar u zult het moeten ontdekken. Het zal in uw dromen opduiken, en in uw wakende uren, bij het doorbladeren van een boek of bij het omslaan van een hoek. Wees niet ongeduldig, verzin geen herinneringen. Het toeval kan het bevorderen of ophouden, op zijn eigen raadselachtige manier. Naarmate ik ga vergeten, zult u gaan herinneren. Ik kan u geen termijn beloven.’

Wat van de nacht restte, besteedden wij aan de discussie over het personage Shylock. Ik omzeilde het vraagstuk of Shakespeare persoonlijke omgang met joden had gehad. Ik wou niet dat Thorpe zou denken dat ik hem aan een proeve onderwierp. Ik stelde vast - met opluchting of verontrusting, dat weet ik niet - dat zijn opvattingen even academisch en even conventioneel waren als de mijne.

Ondanks de doorwaakte nacht kon ik de daarop volgende de slaap niet vatten. Ik ontdekte, zoals ik zo vaak had ontdekt, dat ik een lafaard was. Uit angst om teleurgesteld te worden gaf ik mij niet over aan de gulle verwachting. Ik probeerde te denken dat het geschenk van Barclay illusoir was. Onweerstaanbaar zegevierde de verwachting. Shakespeare zou van mij zijn zoals niemand ooit van iemand geweest was, noch in de liefde, noch in de vriendschap, noch zelfs in de haat. In zekere zin zou ik Shakespeare worden. Ik zou de tragedies niet schrijven, noch de gekunstelde sonnetten, maar ik zou mij het ogenblik herinneren waarop mij de heksen, die ook de schikgodinnen zijn, mij geopenbaard werden, alsook dat andere waarop mij de onmetelijke regels gegeven werden:

And shake the yoke of inauspicious stars
From this worldweary flesh.

Ik zou mij Anne Hathaway herinneren zoals ik mij die reeds rijpe vrouw herinner die mij, zo veel jaren geleden ondertussen, de liefde leerde kennen in een appartement te Lübeck. (Ik probeerde mij haar voor de geest te halen en kon mij slechts het vergeelde

behang en het licht dat door het raam binnenviel herinneren. Deze eerste mislukking zou mij op alle volgende hebben moeten voorbereiden.)

Ik was ervan uitgegaan dat de beelden van het wonderbaarlijke geheugen bovenal visueel zouden zijn. De werkelijkheid was anders. Dagen later, onder het scheren, sprak ik tot de spiegel enige woorden die mij verbaasden en die, zoals een collega mij verduidelijkte, deel uitmaken van *An ABC* van Chaucer. Op een middag, bij het verlaten van het *British Museum*, floot ik een eenvoudige melodie die ik nooit gehoord had.

De lezer zal het gemeenschappelijke kenmerk opgevallen zijn van deze eerste openbaringen van een geheugen dat, ondanks de schittering van sommige metaforen, veeleer auditief dan visueel was.

De Quincey stelt dat het menselijk brein een palimpsest is. Ieder nieuw geschrift bedekt het voorafgaande en wordt door het volgende bedekt, maar het almachtige geheugen kan iedere afdruk blootleggen, hoe kortstondig deze ook geweest is, als het maar voldoende stimulans krijgt. Afgaand op zijn testament was er in het huis van Shakespeare niet één boek aanwezig, zelfs geen bijbel, maar iedereen weet welke auteurs hij het liefste las. Chaucer, Gower, Spenser, Christopher Marlowe. De Kroniek van Holinshed, de Montaigne van Florio, de Plutarchus van North. Ik bezat het geheugen van Shakespeare in latente vorm; het lezen, dat wil zeggen het herlezen van deze oude banden zou de stimulans zijn die ik zocht. Ik herlas ook zijn sonnetten, die zijn meest directe werk zijn. Ik stuitte meer dan eens op de duiding of op de vele duidingen. Goede verzen dwingen ons hardop te lezen; na enkele dagen hervond ik moeiteloos de rollende *r* en de open vocalen van de zestiende eeuw.

Ik schreef in het *Zeitschrift für germanische Philologie* dat sonnet 107 naar de heugenswaardige nederlaag van de Onoverwinnelijke Armada verwijst. Ik herinnerde mij niet dat Samuel Butler, in 1899, deze hypothese reeds geformuleerd had.

Zoals te voorzien was bleek een bezoek aan Stratford-on-Avon vruchteloos.

Later deed zich de geleidelijke transformatie van mijn dromen voor. Mij waren niet, zoals De Quincey, luisterrijke nachtmerries vergund, noch genadige allegorische visioenen, op de wijze van zijn leermeester Jean Paul. Onbekende gezichten en vertrekken

betraden mijn nachten. Het eerste gezicht dat ik identificeerde was dat van Chapman; vervolgens dat van Ben Jonson en dat van een buurman van de dichter, die niet in de biografieën vermeld wordt, maar die Shakespeare geregeld gezien zal hebben.

Wie een encyclopedie aanschaft, schaft niet elke regel, elke alinea, elke pagina en elke afbeelding aan; hij verschaft zich slechts de mogelijkheid om enkele van deze dingen te leren kennen. Als dit al het geval is met een entiteit die, gegeven de alfabetische volgorde van de onderdelen ervan, concreet en betrekkelijk eenvoudig is, wat zal er dan niet gebeuren met een abstracte en variabele entiteit, *ondoyant et divers*, zoals het magische geheugen van een dode?

Het is niemand gegeven in één enkel ogenblik de volkomenheid van zijn verleden te overzien. Noch Shakespeare, voor zover ik weet, noch mij, zijn gedeeltelijke erfgenaam, was deze gave vergund. Het geheugen van een mens is geen optelsom; het is een wanorde van onbepaalde mogelijkheden. Als ik mij niet vergis, spreekt Augustinus van de paleizen en grotten van het geheugen. De tweede metafoor is de meest correcte. In deze grotten trad ik binnen.

Zoals het onze bevatte het geheugen van Shakespeare gebieden, uitgestrekte gebieden, van duisternis, door hem vrijwillig verworpen. Niet zonder ontstemming herinnerde ik mij dat Ben Jonson hem Latijnse en Griekse hexameters had laten reciteren waarbij zich het oor, het onvergelijkelijke oor van Shakespeare, herhaaldelijk had vergist, tot groot vermaak van zijn gezelschap.

Ik leerde gemoedstoestanden van geluk en van somberte kennen die de gangbare menselijke ervaring overstijgen. Gedurende een week van raadselachtig geluk ging ik bijna geloven dat ik Shakespeare was. Zijn werk hernieuwde zich voor mij. Ik weet dat de maan voor Shakespeare veeleer dan de maan Diana was, en veeleer dan Diana dat duistere en talmende woord: *moon.* Ik maakte een notitie van weer een andere ontdekking. De schijnbare laksheden van Shakespeare, die *absences dans l'infini* waarvan Hugo apologetisch spreekt, waren opzettelijk. Shakespeare tolereerde ze, of integreerde ze, opdat zijn discours, bestemd voor het toneel, spontaan en niet te gepolijst of gekunsteld (*nicht allzu glatt und gekünstelt*) zou overkomen. Deze zelfde overweging bracht hem ertoe zijn metaforen door elkaar te halen:

my way of life
Is fall'n into the sear, the yellow leaf.

Op een ochtend onderscheidde ik een zonde in de diepten van zijn geheugen. Ik zal deze niet proberen te definiëren; Shakespeare heeft haar voor eens en voor altijd begaan. Laat ik ermee volstaan te verklaren dat er in deze zonde geen perversiteit school.

Ik begreep dat de drie vermogens van de menselijke ziel, geheugen, verstand en wil, geen scholastisch verzinsel zijn. Het geheugen van Shakespeare kon mij niets anders openbaren dan Shakespeare's omstandigheden. Het is duidelijk dat deze niet de uitzonderlijkheid van de dichter uitmaken; waar het om gaat, is het werk dat hij met dit vluchtige materiaal vervaardigd heeft.

Zoals Thorpe had ik mij in mijn argeloosheid voorgenomen, een biografie te schrijven. Het duurde niet lang eer ik begreep dat dit literaire genre een schrijftalent vereist dat mij vreemd is. Ik ben geen verteller. Ik kan niet eens mijn eigen verhaal vertellen, dat veel uitzonderlijker is dan dat van Shakespeare. Bovendien zou het boek nutteloos zijn. Het toeval of het lot schonk Shakespeare de triviale en gruwelijke dingen die ieder mens kent; hij wist deze om te zetten in fabels, in veel levendigere personages dan de grijze man die ze droomde, in verzen die de generaties niet zullen loslaten, in verbale muziek. Waartoe dit weefsel ontrafelen, waartoe het bouwwerk ondergraven, waartoe de klank en de furie van *Macbeth* reduceren tot de overzichtelijke proporties van een documentaire biografie of een realistische roman?

Goethe vormt, zoals bekend, de officiële cultus van Duitsland; inniger is de Shakespeare-cultus, die wij niet zonder nostalgie belijden. (In Engeland vormt Shakespeare, die zo veraf staat van de Engelsen, de officiële cultus; het boek van Engeland is de bijbel.)

In de eerste fase van het avontuur ervoer ik het geluk Shakespeare te zijn; in de laatste, de beklemming en de ontzetting. Aanvankelijk mengden de twee geheugens hun wateren niet. Na verloop van tijd begon de grote rivier van Shakespeare mijn bescheiden beekje te bedreigen en bijna te overspoelen. Vol schrik stelde ik vast dat ik de taal van mijn vaderen aan het vergeten was. Aangezien de persoonlijke identiteit in het geheugen gegrondvest is, begon ik voor mijn verstand te vrezen.

Mijn vrienden kwamen mij soms opzoeken; het verbaasde mij dat zij niet in de gaten hadden dat ik in de hel verkeerde.

Ik begon de alledaagse dingen die mij omringden (*die alltägliche Umwelt*) niet te begrijpen. Op zekere ochtend raakte ik verdwaald tussen grote metalen, houten en glazen vormen. Gefluit en geroep brachten mij van mijn stuk. Pas na een ogenblik, dat mij eeuwig toescheen, herkende ik de locomotieven en wagons van het station van Bremen.

Naar gelang de jaren verstrijken, heeft ieder mens de plicht te berusten in het groeiende gewicht van zijn geheugen. Ik moest er twee torsen, die soms met elkaar verward raakten: dat van mij en het andere, onverwoordbare.

Alle dingen willen blijven wat zij zijn, heeft Spinoza geschreven. De steen wil een steen zijn, de tijger een tijger, ik wilde weer Hermann Soergel zijn.

Ik ben de datum vergeten waarop ik besloot mij te bevrijden. Ik koos de eenvoudigste methode. Ik draaide willekeurige telefoonnummers. Kinderstemmen of vrouwenstemmen antwoordden. Het leek mij dat het mijn plicht was, ze te respecteren. Ten slotte trof ik de stem van een geschoold man. Ik vroeg hem: ‘Wilt u het geheugen van Shakespeare hebben? Ik weet dat ik u een zware last aanbied. Denk er goed over na.’

Een ongelovige stem antwoordde: ‘Dat risico durf ik te lopen. Ik aanvaard het geheugen van Shakespeare.’

Ik zette de voorwaarden van de gift uiteen. Paradoxalerwijs voelde ik een nostalgie naar het boek dat ik had moeten schrijven en dat mij niet vergund was te schrijven, en tegelijkertijd de vrees dat mijn gast, de geestverschijning, mij nooit zou verlaten.

Ik hing op en herhaalde hoopvol deze gelaten woorden: *Simply the thing I am shall make me live.*

Ik had allerlei disciplines verzonnen om het oude geheugen tot leven te wekken; ik moest andere zoeken om het uit te wissen. Eén van de vele was de studie van de mythologie van William Blake, een rebelse discipel van Swedenborg. Ik stelde vast dat deze minder complex dan gecompliceerd was.

Deze en andere wegen bleken nutteloos; zij voerden mij alle terug naar Shakespeare.

Ten slotte stuitte ik op de enige oplossing om het wachten mee te vullen: de gestrenge en onmetelijk weidse muziek: Bach.

P.S. 1924 - Ik ben nu reeds een mens onder de mensen. Wanneer ik wakker ben, ben ik de emeritus hoogleraar Hermann Soergel,

die een kaartsysteem bijhield en erudiete onbenulligheden schreef, maar in de vroege ochtend weet ik soms dat degene die droomt de ander is. Af en toe word ik bezocht door kleine en vluchtige herinneringen die wellicht authentiek zijn.

Duel bij Dresden
Erich Kästner
(Vertaling Angela Adriaansz)

Op 28 oktober 1927 zou er op de Dresdense Heide, vlak bij de Ullersdorfse molen en de grote, dwars door het bos lopende straatweg, een duel op het pistool plaatsvinden. De tegenstanders waren een ambtenaar bij de arrondissementsrechtbank, Kinne geheten, veertig jaar oud en een boom van een man, en een jong chemicus, wiens naam Graff was. Zij hadden vrienden meegenomen en een arts uit het Altstädter ziekenhuis die Graff kende.

Bij de kruising van de Radebergse Straatweg en de Ullersdorfse Weg stonden drie taxi's te wachten. De chauffeurs speelden een partijtje skaat en zij hadden de opdracht een ontwijkend antwoord te geven op vragen van nieuwsgierige voorbijgangers. Maar er passeerde niemand die hun een vraag had kunnen stellen; geen houtvester, geen melkwagen, geen dagjesmensen. De chauffeurs hadden flesjes bier meegebracht. Vinken hipten over het dak van de auto's, vlogen weg en kwamen weer terug. De hemel werd langzamerhand helemaal licht en ijlblauw.

Toen droegen vier mannen het levenloze lichaam van de chemicus Graff het bos uit. De arts begeleidde de stoet. Kinne, die de rij sloot, droeg de kist met wapens en rookte een sigaar. De chauffeurs sprongen op hun wagens af. En enkele ogenblikken later suisden de auto's stadwaarts...

Het duel had helemaal niet plaatsgevonden. Graff was, terwijl iemand nog de afstand aan het afpassen was, in elkaar gezakt en aan een hartverlamming bezweken. Kinne had zich, toen de arts hem de diagnose mededeelde, in zijn handen gewreven, alsof hij ze waste, en gezegd: hoe dan ook, Graff heeft nu dus zijn zin.

Graff behoorde tot de stille oorlogsslachtoffers die ze hadden vergeten mee te tellen. Dat hij tien jaar na de oorlog stierf, is geen argument. Hij werd opgeroepen in de tijd dat de oude frontsoldaten, wanneer ze voor de vierde keer naar het front werden gestuurd, weddenschappen met elkaar aangingen, of ze al na een week of pas over veertien dagen weer terug zouden zijn. Onderweg raakten zij, meestal in Brussel, de leider van het transport -

een of ander onbenullig aspirant-officiertje - kwijt, verkochten hun veldtenue, bezochten de door militairen gefrequenteerde gelegenheden en meisjes, doken tenslotte, schouderophalend, weer op in hun eigen reservedepot en hadden niet het minste bezwaar tegen een paar weken arrest.

In die tijd besloot het opperbevel tot de kinderkruistocht en riep Graff en zijn leeftijdgenoten onder de wapenen. In lange colonnes marcheerden ze naar de lege kazernes. Er was ook een beetje muziek bij. En de moeders keken uit de ramen naar de slachtparade daar beneden. 's Middags zetten ze de jongens doorgezwete helmen op, gaven hun slobberende uniformen, en de volgende dag begon het drillen. Ze leerden groeten, in de houding staan, de paradepas, kniebuigingen en wat er verder nodig was om te sterven.

Graff werd ingedeeld bij een reserveregiment artillerie, tezamen met zo veel scholieren en aankomende bankbedienden dat er een speciale compagnie geformeerd moest worden. De selectie van het kader dat deze speciale compagnie moest opleiden, was in handen van de compagniescommandant, reserve l e luitenant Kinne (IJzeren Kruis I). Hij selecteerde voortreffelijk. De sergeants konden hem niet bruut genoeg zijn. Het leek wel alsof hij die kindergezichten haatte en van plan was zich als een engeltjesmaker over hen te ontfermen. Als hij, in zijn groen vredestenue, de manschappen inspecteerde, trilde zijn keizerlijke gepommadeerde knevel wellustig, en als de onderofficieren naar zijn smaak niet gemeen genoeg vloekten, hielp hij - als expert - een handje.

Nadat hij een korporaal (in de burgermaatschappij leraar van beroep) naar het front had laten sturen, omdat deze het niet eens was geweest met de opvoedingsmethoden die in de compagnie werden gehanteerd, wisten de overige korporaals en onderofficieren niet meer van ophouden. Zij kwelden hun aannemelingen op een beestachtige manier en wedijverden met elkaar in het bedenken van gemeenheden en straffen. Het gebeurde geregeld dat er bij het exerceren of granaatsjouwen iemand in elkaar zakte. Na iedere inenting tegen tyfus of cholera liet Kinne de rekruten tweehonderdvijftig kniebuigingen maken en zag er persoonlijk op toe dat ze diep genoeg en exact werden uitgevoerd. Eén van hen die bij de kapitein rapport had aangevraagd, moest onder een voorwendsel drie uur lang op het exercitieplein rondjes rennen en over de grond kruipen. Hij liep daarbij een zonnesteek op en moest in het veldhospitaal worden opgenomen.

Wie niet met zijn hoge, zware laarzen van de evenwichtsbalk af de hurksprong durfde te maken - die gevaarlijke sprong door de lucht met hoog opgetrokken knieën - werd officieel tot klootzak verklaard. Bij de dienst in de stallen was het streng verboden die anders dan met blote handen uit te mesten. Graff had voor de duur van de rijlessen een paard dat vals was en als een gek om zich heen sloeg en beet. Iedere dag weer beet het zijn hemd en vel stuk, en iedere dag weer sleurde het hem onder wild hoefgetrappel de doorgang tussen de boxen in. Op een keer kwam hij zo ongelukkig terecht dat hij een half uur lang kermend van de pijn op de grond bleef liggen. De onderofficieren kwamen om hem heen staan en maakten gemene grappen. Hij vroeg tevergeefs om een ander paard.

De rechterhand van l e luitenant Kinne heette Aurich. Dat was een kerel die wegens doldrieste heldendaden aan het front reeds plaatsvervangend officier was geweest, maar wegens ongehoord barbaarse delicten was gedegradeerd. Nu was hij sergeant, 's Avonds liet hij zich door de rijke jongens uitnodigen, nam geldgeschenken aan, maar vergold zulke omkopingen met verdubbeld sadisme.

Graff kreeg een hartkwaal. Bij het strafexerceren zakte hij in elkaar. Sergeant Aurich gaf de dienstdoende korporaal het bevel rekruut Graff onder arrest te plaatsen. Wegens insubordinatie. Toen krabbelde Graf half overeind, hees zich op aan zijn karabijn en strompelde achter de tirailleurscolonne aan.

Op de terugmars, toen er bevel gegeven was te zingen en Graff, die in het gelid liep te wankelen, niet meezong, kwam Aurich met een achterbakse grijns op zijn gezicht op hem af en riep: ‘Nou, Graff, als je daarnet een revolver had gehad, had je me dan overhoop geschoten?’ Graff hief met een ruk zijn hoofd op en brulde, zodat zijn kameraden ervan schrokken: ‘Jawel, sergeant!’

's Avonds, een uur nadat hij was thuisgekomen, kreeg de jongen een huilbui. Hij lag op zijn bed te kronkelen en met zijn armen te zwaaien en schreeuwde voortdurend: ‘Ik schiet die schoft dood! Ik schiet die schoft dood! Ik schiet die schoft dood!’

Zijn moeder stond naast zijn bed.

De volgende dag kwam zij, in het diepste geheim, de sergeant een kistje sigaren brengen en smeekte hem of hij haar jongen wilde ontzien. Aurich pakte de sigaren aan en lachte.

Graff kon geen trap meer oplopen zonder last te krijgen van

hartkrampen en benauwdheid. Hij meldde zich tevergeefs ziek en diende, toen de stafarts weer niets vond, een verzoek in om te worden onderzocht door de militair-geneeskundige hoofdinspectie. Die stuurde hem vier weken naar het veldhospitaal op de Weisse Hirsch. Toen hij weer naar zijn compagnie terugkeerde, was sergeant Aurich net naar het front vertrokken. De l e luitenant nam zijn functie over en kreeg het voor elkaar dat Graff na een paar dagen zieker was dan ooit. Die had nu overal maling aan; hij was elke angst voor straf kwijt, hij was weerspannig, toonde onverholen zijn haat, en de l e luitenant deed zijn best Graf niettemin zonder enige scrupule nog verder de vernieling in te helpen.

Graff wendde zich nogmaals tot de hoofdinspectie voor een onderzoek en werd vervolgens overgeplaatst naar een overtallig bataljon, waar de halfdode soldaten van het Saksische leger werden opgeborgen en onledig gehouden met het schillen van aardappelen.

Voordat Graff zijn compagnie verliet, had hij een tamelijk lang gesprek met de l e luitenant. Hij zei onder andere: ‘U heeft mij willens en wetens en met satanisch plezier kapotgemaakt. U heeft ons behandeld als beesten. Ik hoop u na de oorlog nog eens tegen te komen.’

Eindelijk was de oorlog afgelopen. Graff keerde, ernstig ziek, terug naar het gymnasium, deed alsnog eindexamen, studeerde aan verschillende universiteiten, legde nog eens verscheidene tentamens af, vond een bescheiden betrekking als chemicus en was noch in staat zijn functie, die een goede gezondheid vereiste, naar behoren te vervullen, noch door een langer verlof weer de benodigde gezondheid te verkrijgen. Op zijn vijfentwintigste was hij een ten dode opgeschrevene, met een lange lijdensweg voor zich, en wist dat. Hij probeerde tegenover zijn moeder, met wie hij samenwoonde, de ernst van zijn hartkrampen en zijn bittere melancholie glimlachend te bagatelliseren. Hij rookte niet en gebruikte geen alcohol. Hij onthield zich van omgang met vrouwen en deed alsof hij daar ook geen behoefte aan had. Maar als hij alleen was, voelde hij de wurgende greep van zijn verlangen. Dan zat hij bij het raam en keek naar de straat beneden zich en de vreemde huizen aan de overkant, dan was het hem alsof hij zich aan gene zijde van de wereld bevond.

Er was maar één hartstocht die hij nog durfde toelaten: haat!

Hij oefende zich jarenlang in het schieten met een pistool - in de tuin van een vriend - en bracht het daarin tot een buitengewone vaardigheid. De schietschijf die hij zelf geschilderd had, een officier in groen uniform en met een gepommadeerde knevel, raakte hij van elke gangbare afstand recht in het hart. Zijn vriend, die Kinne van de rechtbank kende, hield hem op de hoogte van diens dagelijkse doen en laten en van de plaatsen waar hij zich ophield. Graff wachtte tot de gelegenheid zich voordeed.

Die deed zich voor. Na een van de wandelingen die hij met zijn moeder door het park placht te maken, stapten zij - het was een van de laatste dagen van september - op de tram. De tramwagen was vol en zij bleven op het achterbalkon staan. Plotseling zei iemand tegen hem: ‘Wij kennen elkaar toch?’

Graff kromp ineen van schrik en keek de spreker aan die, zonder aanwijsbare reden, wit wegtrok. Mevrouw Graff pakte haar zoon bij de arm. Hij rukte zich los en zei met trillende stem: ‘Moeder, dat is hem!’ En voor de omstanders konden ingrijpen, haalde hij uit. Kinne bleef roerloos staan, alsof het lot het commando: ‘Geef acht!’ had gegeven, en liet zich in het gezicht slaan. En Graff sloeg met beide vuisten, geluidloos en ernstig, alsof hij een dringende opdracht voor een ander uitvoerde. Zijn moeder probeerde hem weg te trekken. Anderen grepen in. De bestuurder schreeuwde, bracht de tram tot stilstand en gooide Graff eruit. Zijn moeder kwam achter hem aan.

Enkele passagiers drongen erop aan dat de identiteit van de dader werd vastgesteld. Maar Kinne veegde het bloed van zijn gezicht en zei geërgerd: ‘Wilt u zich er niet mee bemoeien?’

Vier weken later vond het duel plaats. Dit uitstel geschiedde op wens van Graf, opdat zijn moeder geen argwaan zou krijgen. De afloop is bekend. Het leven van de jonge chemicus was te kort om de wraak ten uitvoer te brengen. Of heeft het lot hem er alleen maar voor willen vrijwaren dat hij ‘ten langen leste’ ook nog door zijn pijniger werd doodgeschoten?

Vier verhalen

Slawomir Mrozek[*]
(Vertaling Grazyna Przybyl)

De achtste dag

Meneer God werkte zes dagen, op de zevende rustte hij uit. De mens is geen meneer God, hij raakt sneller vermoeid, dus stelde hij vast dat ook zaterdag een rustdag behoort te zijn. Dit besluit stuitte niet op duidelijke tegenstand van de Hoogste Instantie.

Als het met zaterdag lukt, dan lukt het misschien ook met vrijdag, dacht ik, en ik diende een verzoekschrift met de volgende inhoud bij meneer God in:

'In verband met de vermoeidheid die ik na maandag, dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag voel, verzoek ik u vriendelijk om mij ook de vrijdag als een vrije dag toe te wijzen. Homo Sapiens.'

Er kwam geen antwoord, dus nam ik aan dat mijn verzoek was ingewilligd. Maar tussen woensdag en de rest van de week bleef de rampzalige donderdag bestaan. Niets is zo vermoeiend als het werk op de laatste werkdag. Dus schreef ik, nu met groter zelfvertrouwen: '"De mens is een denkende rietstengel" (Blaise Pascal, 1623-1662). Ik denk dat ik ook op donderdag niet hoef te werken.'

Nu was ik op woensdagmiddag al klaar met werken. Maar ja, die woensdag.....

Het zwijgen van meneer God moedigde mij aan.

'Ik dring erop aan dat woensdag als werkdag wordt afgeschaft. Prometheus.'

In het geval van dinsdag werd ik ronduit opstandig. '"De mens is hoogstaand" (Maxim Gorki, 1868-1936). Dinsdags werken is mijn eer te na. Ik wijs dat categorisch af en ik stop op maandag.'

* *Competitie, gelijke rechten voor iedereen, het uitsluiten van non-conformistische individuen, dat waren en zijn nog steeds moeilijke onderwerpen in verschillende samenlevingen. In hoeverre werkt competitie stimulerend? Waar slaat creatieve wedijver om in naijver? Dat kwantiteit niet in kwaliteit kan veranderen, is bekend. Hoe kunnen wij zeker weten dat er optimale omstandigheden zijn gecreëerd voor de volledige ontplooiing van de mens? Dergelijke vragen worden sinds eeuwen in Polen gesteld. Ook in literaire kringen. Hoe ging men daarmee om in de jaren vijftig en zestig, toen de cultuur onder invloed van het communisme meer belang hechtte aan het collectief dan aan het individu? De korte satires van Slawomir Mrozek geven hiervan een idee.*

Er kwam geen antwoord, dus met maandag ging het helemaal soepel. Een telegram was voldoende: ‘Maandag ook uitgesloten.’

Nu had ik zeven dagen per week vrij en ik was trots op mijn revolte. (*l'Homme revolté*, Albert Camus, 1913-1960). Maar na enige tijd merkte ik op dat een week slechts zeven dagen telt en dat ik daarom niet meer dan zeven vrije dagen per week kan hebben. Een dergelijke beperking van mijn vrijheid leek mij onaanvaardbaar. Dus stuurde ik een telegram naar meneer God: ‘Onmiddellijk achtste dag scheppen.’

Hij antwoordde niet, wat mij in mijn mening sterkte dat Nietzsche gelijk had (Friedrich Nietzsche 1844-1900): God bestaat niet. Maar als dat het geval is, wiens schuld is het dan dat de week slechts zeven dagen telt en dat ik niet meer dan zeven dagen per week vrij kan hebben?

Ik nam een knuppel en verschool me bij de trap. Als de buurman voorbij zou komen, zou hij ervan langs krijgen. Iemand moest toch verantwoordelijk zijn voor het mij aangedane onrecht.

Hamlet

De directeur heeft me geroepen en zei:

‘Gefeliciteerd! Wij hebben besloten dat u de geschiktste kandidaat bent voor de rol van Hamlet.’

Zoals elke acteur heb ik er altijd van gedroomd deze rol te spelen. Dus was ik buiten mezelf van vreugde. Ik bedankte de directeur uitgebreid en beloofde hem dat ik mijn uiterste best zou doen om mijn taak naar behoren te vervullen.

De repetities zouden bijna beginnen, toen de directeur mij ten tweeden male bij zich riep. Hij scheen zich ongemakkelijk te voelen.

‘Er hebben zekere ontwikkelingen plaatsgevonden. Het gezelschap vindt dat een individu wordt bevoordeeld, als u de rol van Hamlet krijgt.’

‘Dus dat betekent dat iemand anders Hamlet zal spelen?’

‘Nee, dat zou ook bevoordeling van een individu zijn. Maar wij hebben een oplossing gevonden. Hamlet zal door u en nog acht andere acteurs gespeeld worden. Meer dan negen toneelspelers die Hamlet zouden kunnen zijn, heb ik gelukkig niet in ons gezelschap.’

‘Ik begrijp het. Dat betekent dus ik en nog acht anderen, om de beurt.’

‘Nee, allemaal tegelijkertijd.’

‘Hoe kan dat, tegelijkertijd? Toch niet in dezelfde voorstelling?’

‘Ja, in dezelfde, iedere avond.’

‘Dat is toch onmogelijk! Negen Hamlets in één Hamlet?!’

‘Inderdaad!’

‘Aha, dus dat betekent dat de eerste afgaat en de tweede opkomt, tot die afgaat en de derde opkomt, enzovoort.’

‘Nee, want dan komt het probleem van de volgorde naar voren, met als gevolg het verkrachten van gelijke rechten. Niemand hoort eerste, tweede of negende te zijn. U vergeet dat iedereen gelijke kansen behoort te krijgen, meneer.’

‘Maar hoe dan?!’

‘In koor.’

Ik liet me op de stoel vallen. De directeur stond op, kwam achter zijn bureau vandaan en legde zijn hand op mijn schouders.

‘Kop op! Wij doen goed werk voor de gemeenschap en ook op artistiek vlak kan het een geweldige prestatie worden. We hebben al een regisseur die dat op zich zal nemen. Zeer interessant experiment, avantgardistisch. Het opsplitsen van Hamlet in negen persoonlijkheden, begrijpt u wel.’

‘Ik begrijp het. Dieptepsychologie.’

‘Dat brengt u uitstekend onder woorden.’

Daarna boog hij voorover en voegde er met zachte stem aan toe: ‘Onder ons gezegd, niemand zal u verbieden om wat luider te spreken dan de andere Hamlets.’

De repetities begonnen. Het was een beetje druk in de kleedkamer en op het podium struikelden wij weliswaar over elkaar, maar niettemin ontstond er een sterke collectieve geest. Zo ging het tot aan de première.

Het eerste bedrijf verliep redelijk, maar toen wij bij de scène op het kerkhof kwamen, bleek dat ik zonder schedel van Yorick stond, door een vergissing van de productieassistent, die slechts voor acht schedels had gezorgd. Gezien deze omstandigheden wilde ik de schedel van mijn linker collega afpakken, maar die liet dit niet toe en we vielen samen in het graf. Tegelijkertijd begonnen de anderen met elkaar te vechten, want onze schedel was op het toneel blijven liggen, dus waren er nog steeds acht schedels en ze waren met z'n zevenen en ieder wilde die tweede schedel voor zichzelf hebben.

Negen liepen letsel op, er waren vijf gevallen van gezichtsverwondingen en drie slachtoffers met steekwonden. Wie zei ook alweer dat Hamlet de tragedie van één individu is?

Nacht in het hotel

Ik stond al op het punt in slaap te vallen toen er aan de andere kant van de muur een plof klonk. O ja, nu begint het, dacht ik. Wat nu volgt is een bekend verhaal. Een buurman trok zijn schoen uit en liet die op de grond vallen. Nu zal ik niet kunnen slapen, totdat hij zijn andere schoen heeft uitgetrokken en daar kan ik lang op wachten. Groot was mijn opluchting toen vrijwel meteen de tweede plof volgde.

Weer was ik bijna ingeslapen toen achter de muur voor de derde maal een plof klonk, waardoor ik van mijn slaap beroofd werd.

Dit had ik niet verwacht. Zou mijn buurman drie benen hebben? Onmogelijk! Zou hij dan een schoen opnieuw aangetrokken en weer uitgetrokken hebben? Onwaarschijnlijk. Blijkbaar had ik dus twee buren.

En toen begon mijn kwelling, precies zoals ik verwacht had. Het enige wat mij gaande hield, was de hoop dat hij toch ooit de tweede schoen zou moeten uittrekken. Hoe dan ook, de nacht schreed voort en je kon wachten zolang je wilde, zonder dat de tweede, dus de vierde plof kwam.

Ik heb geen oog dicht gedaan en 's ochtends ging ik totaal uitgeput naar beneden om te ontbijten. Daar kwam ik mijn buurman tegen. Ik keek rond of ik de andere zag, maar er was geen andere, alleen die ene. De tweede is zeker dronken in slaap gevallen en ligt nu nog te snurken met één schoen aan.

‘Heeft u muizen op uw kamer?’ knoopte mijn buurman een gesprek aan. ‘Want bij mij zitten ze wel. Ze gingen zo tekeer dat ik er een schoen heengooide om ze te laten ophouden.’

Sindsdien ben ik gestopt met logisch denken. Eén stomme muis is sterker dan de hele logica en logica leidt alleen maar tot slapeloosheid.

Waarschuwing

Op straat ontmoette ik iemand die ik jaren geleden van nabij heb leren kennen, wat mij betreft bij toeval en zelfs tegen mijn zin. Ik wilde niet met hem praten en stak de straat over. Maar hij stak ook over en sneed mij de pas af.

‘Goed dat ik je zie!’ riep hij vrolijk. ‘Ik heb belangrijk nieuws voor je.’

‘Wat dan?’ want mijn nieuwsgierigheid was toch gewekt.

‘Een sensatie! Als iemand anders het je vertelde zou je het niet geloven. Maar nu hoor je het van mij. Uit de eerste hand, zogezegd.’

‘Vertel het nou maar.’

‘Kan jij je nog herinneren dat ik je ooit bestolen heb?’

‘Er staat me iets bij. Hoezo?’

‘Nou, daar heb ik nu een gewetensconflict over.’

‘Bedoel je dat je het geld wilt teruggeven?’

‘Nee, maar ik lijd eronder. Ik heb me als de grootste schurk misdragen, als een Judas. Wat vind jij daarvan?’

‘Dan kan je misschien dat geld teruggeven?’

‘Laten we het niet over details hebben. De ethische gevoelens zijn het belangrijkst. Wat mij betreft zitten die goed.’

‘Echt waar?’

‘Je kunt je niet voorstellen hoe zwaar ik eronder lijd. Ik heb je geruïneerd, je ging eraan kapot. Mijn hart breekt als ik eraan denk.’

‘Dat spijt me.’

‘Ach ja. Niets is erger dan een gewetensconflict. En kan jij je nog herinneren dat je mij hebt aangegeven wegens diefstal en dat jij toen werd veroordeeld wegens valse beschuldigingen? Mijn zwager, God hebbe zijn ziel, was toen minister van justitie. Tegenwoordig zie ik 's nachts in mijn dromen steeds mijn zwager, die hoofdschuddend zegt: “Dat was niet best”.’

‘Ach, je zwager overdrijft.’

‘Ik kan het mezelf nooit vergeven. En kan je je nog herinneren dat ik er met je vrouw vandoor ben gegaan?’

‘Een moment van zwakte.’

‘Het was geen moment. Ik deed het met voorbedachten rade. Ik dreigde dat jij tien jaar gevangenisstraf zou krijgen in plaats van vijf, als zij mij niet ter wille was. Het was pure chantage.’

‘Ach, een kleinigheid.’

‘Hoe bedoel je, kleinigheid?’

‘Het komt wel vaker voor. Het is niets bijzonders.’

‘Is het niets bijzonders?’

‘Nee, trek het je niet aan. Jij bent gewoon overgevoelig. En nu vaarwel. Neem me niet kwalijk. Ik heb geen tijd voor trivialiteiten.’

Hij kwam achter me aan, pakte me bij mijn revers en riep: ‘Jij smeerlap! Ik zit hier met een dramatisch gewetensconflict en jij zegt dat het een trivialiteit is? Dat het niks is, niks bijzonders? Respecteer je het drama van mijn conflict soms niet?’

Hij hief zijn hand op. Als ik me niet snel had losgerukt en was weggerend, zou hij mij helemaal in elkaar geslagen hebben.

Gewetensconflicten moet men respecteren, anders kunnen ze gevaarlijk worden.

Abram Gannibal*
Vladimir Nabokov
(Vertaling Per Justesen)

Gannibals eerste jaren in Rusland (1706-1716)

Op het moment van Gannibals aankomst in Rusland voerde Peter de Grote juist oorlog tegen Zweden. Het slagveld - een niet afgebakend en nogal spookachtig begrip - bevond zich in Polen. Peter was van 8 juli tot 1 augustus 1705 in Vilno geweest en kwam (vanuit Grodno) op 19 december 1705 in Moskou aan; daar bleef hij tot 13 januari 1706, toen hij via Smolensk terugkeerde naar het wapengekletter in Polen. In Moskou hield hij zich onledig met de oprichting van een museum voor anatomie en biologie, waarvoor een botanische tuin zou worden aangelegd. De jonge moriaan werd ongetwijfeld ingehaald als een bijbehorende rariteit. In de periode juli-augustus 1706 bezocht Peter Kiev en reisde tijdig terug naar het noorden, om op 11 september tot zijn vreugde getuige te kunnen zijn van de eerste overstroming van 'Piterburg' (of 'Paradis' zoals zijn koosnaampje was voor de stad die hij net had gesticht). Hij genoot vooral van de aanblik van mannen en vrouwen die bij elkaar waren gekropen op de daken van hutjes op het ondergelopen land.

Op 24 september 1707 was Peter (op de terugweg van Warschau naar Petersburg) weer in Vilno en hij bleef daar tot 10 oktober. Tussen deze data werd de toen minstens veertien jaar oude Abessijnse jongen gedoopt en kreeg hij de naam Pjotr. Min of meer terzelfder tijd (27 sept. 1707) krabbelde zijn vorstelijke weldoener een memootje aangaande de namen van het kroost van Lenita of Lenta (van het Latijnse *lenis*, 'zachtmoedig', of *lentus*, 'vasthoudend', 'traag'), een buldog; de tsaar had deze hond twee jaar eerder (30 juni 1705) in het klooster van Polotsk losgelaten op Theophanus, een uitgesproken unitaristische monnik van de orde van Sint Basilius, die zwaar werd toegetakeld en vervolgens door Peter

* *Nabokov schreef de biografie van Abram Gannibal, 'de Moor van Peter de Grote' en de overgrootvader (via zijn moeder) van Poesjkin, als appendix bij zijn vertaling met commentaar in vier delen van 'Jevgeni Onegin'. Het begin van de biografie is speculatief, omdat veel in Abessijnse nevelen was gehuld. Vanaf Gannibals aankomst in Rusland is de geschiedenis meer op feiten gebaseerd. Deze historische schets onderscheidt zich door de sobere stijl van Nabokovs literaire werk.*

met zijn zwaard in tweeën gehakt. De zeven pups kregen pseudo-klassieke namen die de tsaar ongetwijfeld uit een gangbaar namenboek had vertaald: terugvertaald uit Peters lompe Russisch heten ze Pirrhos (rossig), Eos (dageraad), Aethon (helder), Phlegethon (laaiend), Pallas, Nymph en Venus. De voornaam Annibal die de moriaan vervolgens kreeg, is misschien ook door de verlichte monarch bedacht, hoewel er andere mogelijkheden zijn. Een aantekening van veertien dagen later (10 okt. 1707) werpt licht op het lot van de jonge doggen: de tsaar gebiedt dat een fokker van buitenlandse afkomst de pups diverse kunstjes moet leren, zoals het afzetten van een pet, het schouderen van een speelgoedgeweer en het gewapend te water gaan.

Volgens westerse waarnemers werd de tweede doop of wederdoop van jongeren en volwassenen aan het hof van Peter geëffectueerd door ze drie maal van top tot teen met koud water te overgieten. Als Gannibal door geboorte een Abessijnse prins was geweest, dan was hij bij zijn geboorte gedoopt, aangezien Abessinië zes eeuwen eerder dan Rusland gekerstend was; maar het is goed mogelijk dat de Turken hem bij zijn gevangenneming moslim hadden gemaakt (*pobasoermanili* in het Russisch), wat die operatie ook moge inhouden. De kwestie is echter volkomen futiel, ten eerste omdat elke Afrikaan voor de Russen een heiden was, en ten tweede omdat de ceremonie die eind september of begin oktober 1707 (niet 1705 zoals de herdenkingsplaquette ter plaatse vreemd genoeg aangeeft) in de Pjatnitski-kerk aan de jonge moriaan werd voltrokken, zich afspeelde in de rumoerige en kluchtige atmosfeer van het tsaristische hof, met als peter en meter Peter I en Christiana Eberhardina, echtgenote van koning Augustus II van Polen (volgens de Duitse biografie). Er werden ook massaal schijnhuwelijken gesloten tussen menselijke rariteiten, en een hofnar werd bevorderd tot gouverneur van Barataria. Een paar gedreven hovelingen schijnen enige maanden eerder inderdaad een poging te hebben gedaan om de moriaan te laten trouwen: in een brief uit Polen, d.d. 15 mei 1707, schrijft de tsaar aan raadsheer Avtonom Ivanov dat hij niet wenst dat de *arap* trouwt - met, naar men aanneemt, een dochter van de negerbediende van een hoge edelman, een dwergvrouwtje, of een Russische vrouwelijke huisidioot (*domasjnjaja doera, sjoetiha*). Dit was een kritiek moment voor het gen dat Poesjkin mogelijk maakte, en we moeten de tsaar dankbaar zijn dat hij het toeval een handje heeft geholpen.

Nu ons onderwerp zich duidelijker aftekent in het licht van de geschiedenis, kunnen we ons ontslaan van de moeizame taak om de burleske en bombastische Duitse biografie, die nog even veel bladzijden doorzeurt als ik intussen heb aangehaald of geparafraseerd, op de voet te volgen. Toch zullen we er af en toe naar verwijzen in verband met bepaalde moeilijk te plaatsen details. Laten we ons verdiepen in enkele anekdotes over de jonge Gannibal.

De Duitse biografie beschrijft lachwekkend gedetailleerd het bekendste verhaal, dat met wat persoonlijke variaties door Golikov en Poesjkin is overgenomen. Het komt er op neer dat de jonge Abram de persoonlijke bediende of assistent-bediende van de tsaar werd en in de kamer naast hem sliep. Hij leverde het bewijs van zijn intelligentie door de ontwerp-decreten te kopiëren die zijn meester 's nachts op leitjes placht te schrijven. Tussen een reeks aantekeningen (met de Engelse titel ‘Table Talk’) van Poesjkin, uit 1836-1837, bevindt zich een tekst (het achtste, postuum gepubliceerd in *Vestnik Evropi*, 1873), waarover hij zelf schreef dat ‘het verhaal niet bijzonder fris is maar een kijk biedt op Peters manier van doen.’

> Een kleine moriaan die op een dag Peter I op zijn wandeling begeleidde, [doorgestreept begin: De moriaan Gannibal vergezelde Peter I op één van zijn reizen. Op zekere dag] stopte vanwege een zekere aandrang en gilde opeens doodsbang: ‘Heer, heer! Mijn darm komt er bij me uit!’ Peter kwam naar hem toe en toen hij gezien had wat er aan de hand was, zei hij: ‘Onzin, het is geen darm, het is een worm,’ en trok het beest met zijn vingers naar buiten.

In een document d.d. 20 december 1709 (geciteerd door M. Vegner, pag. 23) staat de volgende passage: ‘Op bevel (van de tsaar) zijn er, met het oog op de kerstdagen, jassen gemaakt voor de dwerg Joachim en Abram de moriaan, met kamizools en kniebroeken. Bovendien zijn er acht arsjins (ongeveer zes meter) paarse stof ingekocht [..] en koperen knopen voor alletwee.’ E. Sjmoerlo (1892) verwijst vagelijk naar bepaalde documenten waarin ‘Abram drie maal wordt genoemd in één adem met de nar van de tsaar, Lacosta.’ Dit is Yan Dekosta of, juister, Jan d'Acosta, Peters favoriete hofnar, een bekeerde jood die in Holland was geboren. Volgens een andere anekdote gebeurde het op een zomerdag

omstreeks 1715, aan boord van een schip, vlak voor het begin van een koninklijke boottocht van Sint Petersburg naar Revel, dat de arts van de tsaar, Lestocq, en een kamerheer, Jonson, twee olijke klanten, de Russische nar van de tsaar, Tjoerikov, in diepe slaap op het dek aantroffen en hem naar de geest des tijds een poets bakten: met wat teer lijmden ze zijn lange baard aan zijn blote borst vast. Toen de arme nar wakker werd, stootte hij een luid gebrul uit, waarop de tsaar, gestoord in zijn studie van navigatie en de kunst van het kielhalen, aan kwam benen, op de onschuldige Gannibal stuitte en deze in wilde drift met een eind touw afranselde. Tijdens het eten moesten de twee grapjassen wel grinniken bij het zien van het mistroostige gezicht van de moriaan. Toen de goede tsaar, op zijn eigen wijze een humorist, de reden van hun vrolijkheid vernam, barstte ook hij in lachen uit en zei Abram dat hij het goed zou maken door zijn eerstvolgende misstap te negeren.

Dit is zowat alles wat ik aan publikaties met betrekking tot Gannibals eerste tien jaar in Rusland bij elkaar heb kunnen brengen. Wij kunnen als familiefantasie afdoen de passage in de Duitse biografie die stelt dat ‘de regerende halfbroer’ van Gannibal een jongere broer de opdracht gaf naar Constantinopel te reizen om Abram vrij te kopen; dat deze broer, toen hij hem daar niet vond, doorreisde naar Petersburg met als bagage ‘kostbare wapens en Arabische documenten’ die het bewijs vormden van Abrams vorstelijke status; dat de laatste weigerde terug te keren tot het heidendom; en dat de broer de terugreis ondernam ‘met links en rechts tranen’. Het behoeft nauwelijks betoog dat geen Abessijnse seigneur via Turkije naar Moskovië had kunnen reizen zonder tot slaaf te zijn gemaakt, noch bestaat er enige historische informatie over een vrije Abbessijn die in de eerste helft van de achttiende eeuw zo'n reis ondernomen heeft.

Je mag aannemen dat de tsaar zijn *arap* mee nam op sommige reizen of bij militaire campagnes, maar zeker niet op iedere dagmars, zoals de familietraditie het wil. We vangen een glimp op van een elegante jonge moriaan gekleed in min of meer Turkse dracht, die zich onopvallend ophoudt voor een emblematische achtergrond - met een strijdros aan de teugel of een tros druiven in de hand - op meerdere portretten van Peter I. Hij staat op een ets van de hand van Adriaan Schoonebeeck (uit 1705), gemaakt naar een schilderij uit 1704 dat verloren is gegaan; hierop staat hij achter de rechterschouder van de tsaar, die voor de gelegenheid ge-

kleed gaat als een Franse koning. Ik weet niet of er bij de datering van het schilderij of de dood van de etser misschien een fout is gemaakt. Maar wanneer we de datum als juist accepteren en wanneer de afgebeelde moriaan inderdaad Gannibal is, moeten we aannemen dat hij ofwel door Ragoezinski op zijn eerste reis naar Moskou (1703) is meegenomen, ofwel dat hij - met vooruitziende blik als het ware - geportretteerd is op basis van informatie die uit Constantinopel naar Moskou was verstuurd; een moriaan in de hofhouding was een teken van superieure luxe en grandeur, en de tsaar moet even verlangend hebben uitgezien naar het nieuwjaarsgeschenk voor 1706 van zijn gezant als naar de scheepsladingen seringen en lelies.

Gannibal in West Europa (1716-1723)

In januari 1716 ondernam Peter I een Europese tournee. Nadat hij ongeveer een maand in Kopenhagen was gebleven, vervolgde hij zijn reis naar Holland en Frankrijk. Hij landde op 30 april 1717 Nieuwe Stijl in Duinkerken en kwam op 7 mei in Parijs aan, waar hij ogenblikkelijk bier en lichtekooien liet komen. Philippe, graaf van Orléans, was regent van Frankrijk (1715-1723) zolang Louis XV minderjarig was. Het verblijf van de tsaar uit Moskou gedurende zes weken heeft niet veel meer opgeleverd dan een verzameling smerige verhalen - al is het onduidelijk waarom de hoge heren aan het hof van de Regent, een stel viezeriken in een afstotelijke en talentloze tijd, zo geïntrigeerd waren door Peters gewoonten.

In hetzelfde voorjaar van 1717 kwamen vier jonge mannen uit Rusland naar Frankrijk om vestingbouw en de techniek van het ondermijnen te bestuderen. Ze zijn misschien met de tsaar meegekomen, maar het is waarschijnlijker dat ze zelfstandig reisden en niet in Denemarken hebben vertoefd. De vier mannen waren: Abram Arap, Stepan Korovin, Gavrila Rezanov en Aleksej Yoerov, de kamergenoot van onze held.

De Duitse biografie zegt, met haar gebruikelijke overdrijving, grammaticale fouten en onnauwkeurigheid, dat Peter I Gannibal rechtstreeks naar de regent stuurde, deze verzocht om ‘de supervisie op zich te willen nemen’, en dat Gannibal aanvankelijk ‘onder de grote Belior [sic] aan een militaire opleiding voor jonge edellieden studeerde’. Bedoeld is, naar ik aanneem, Bernard Forest de Belidor (1693-1761), een briljante jonge Franse ingenieur die les

gaf aan de Ecole d'Artillerie van La Fère (in de Aisne, ten noordwesten van Laon) en een *Sommaire d'un cours d'architecture militaire, civile et hydraulique* (1720) en andere opmerkelijke werken schreef. Ik kan, in verband met de ‘persoonlijke supervisie’, in Franse bronnen geen enkele aanwijzing vinden dat de regent (of iemand uit zijn entourage) op de hoogte was van Abrams bestaan.

Volgens de Duitse biografie nam Gannibal daarna dienst bij een Frans artillerieregiment, en nam hij als *capitaine* van een compagnie deel aan een oorlog tegen Spanje. De oorlogsverklaring dateerde van 9 januari 1719 en de vrede werd op 17 februari 1720 getekend. Tijdens een actie om een vijandelijke vesting te ondermijnen - ergens in Catalonië, veronderstel ik - werd hij zwaar aan het hoofd gewond en gevangen genomen (vreemd genoeg maakt hij in zijn brieven uit Frankrijk geen melding van deze gebeurtenis). Na zijn terugkeer naar Frankrijk vervolgde Abram blijkbaar zijn studie aan een ander instituut, de Ecole d'Artillerie van Metz, gesticht door de vooraanstaande militaire ingenieur Sébastien Le Prestre, Marquis de Vauban (1633-1707). Volgens E.A. Begin (1829, pag. 592) waren de in die tijd gedoceerde vakken wiskunde, natuurkunde en scheikunde op maandag, woensdag en vrijdag; *l'école pratique se faisait les autres jours, excepté le dimanche, dans l'île Champière, où existait un pare [..]. Ce n'était, à bien dire, qu'une école régimentaire dont les cours cessaient dès que Metz était privé du corps d'artillerie qui y tenait habituellement garnison.*

In januari 1722 had de Russische ambassadeur prins V.L. Dolgoroekov de vier jonge mannen laten weten dat ze naar Rusland moesten terugkeren, maar er volgde een jaar uitstel. Het schijnt dat Abram en zijn makkers een deel van dat jaar in Parijs hebben doorgebracht - het hectische Parijs dat door John Law in een financiële chaos was gestort. In het vroege voorjaar werd een hele reeks oogverblindende bals en feestelijke illuminaties georganiseerd ter ere van de komst van een mogelijke bruid voor de koning, de vier en half jaar jonge, kleine, blonde infanta, die bij de twaalf jaar oude Louis echter niet in de smaak viel. De regent stak veel energie in zijn liederlijke levensstijl. Hovelingen droegen kousen van vleeskleurige zijde. Dieven en struikrovers kregen de ijzeren laars aangemeten, hun tenen werden geroosterd boven een gewoon of een extra heet vuurtje; ook ondergingen ze voetbaden in kokende olie. De financiële term ‘geliquideerd’ (*liquidé*) werd gebezigd in verband met terechtgestelde misdadigers. De letterkundige Arouet

(beter bekend als Voltaire) werd afgeranseld door de livreiknechten van een officier die hij een politiespion had genoemd. Fabelachtige bedragen werden gewonnen en verloren bij het kaartspel faro. De Marquis de Saillant sloot een weddenschap af, en won, dat hij in zes uur de afstand van negentig mijl te paard kon afleggen.

Er is weinig bekend van Abrams leven in dit duizelingwekkende pretpark, behalve dat hij voortdurend leed aan een rampzalig geldgebrek. Ik kan in memoires uit de Régence niets vinden dat de stelling in Poesjkins roman kan staven, namelijk dat alle dames *le nègre du Czar* wensten te ontvangen, dat hij dikke maatjes was met Voltaire en dat de toneelschrijver Michel Guyot de Merville hem voorstelde aan een mondaine dame, 'gravin Léonore de D.', die hem een zwarte baby schonk. De brieven in het Russisch die Abram vanuit Frankrijk verstuurde naar verschillende functionarissen (dringende verzoeken om geld, smeekbeden om niet over zee naar huis te hoeven terugkeren, de verzekering dat hij liever te voet ging dan per schip, vergeefse verzoeken om in Frankrijk verder te mogen studeren, enzovoorts) lijken me niet van zijn hand, maar van die van zijn kompaan in het opgeblazen ongemak, Aleksej Yoerov. Het schijnt dat Abram het Russisch, na zes of zeven jaar in het buitenland, zo grondig vergeten was dat de Autocraat hem bij zijn terugkeer naar het gymnasium van het Aleksandronevsky-klooster stuurde, waar hij op 14 maart 1723 werd ingeschreven. Het schijnt dat hij op 27 november 1724 (vide P. Pekarski, 1862, I, pag. 112) naar de keizerlijke hofhouding is weergekeerd. Commentatoren hebben zich afgevraagd of dit gebeuren misschien betrekking heeft op een andere 'Abram de moriaan' (hoewel er geen andere bekend is), aangezien het hun in tegenspraak leek met het feit dat Abram op 4 februari 1724 door een oekaze van de tsaar (in zijn eigen handschrift) tot luitenant (*poroetsjik*) was benoemd in de compagnie der kanonniers van het Preobrazjenski-regiment (*in dem 28-sten Jahre seines Alters* zegt de Duitse biografie). Hoe dan ook, de hele periode was in ieder opzicht bizar.

Gannibal nam uit Frankrijk een kleine verzameling boeken (69 titels) mee, voornamelijk historische werken, militaire handboeken, reisverslagen en een vleugje modieuze exotica; al deze banden verkocht hij (in 1726) voor twee honderd roebel aan de Keizerlijke Bibliotheek, maar hij kocht deze boeken (of een collectie met dezelfde titels) terug in 1742. Hoewel de lijst heel conventioneel is,

met werken van Bossuet, Malebranche, Fontenelle, Corneille en Racine wat de literatuur betreft, ligt de nadruk onmiskenbaar op een aantal reisboeken, zoals dat van Chardin, die de lezer meeneemt naar Perzië om te ontdekken dat een melkdieet zweren geneest; Lahontan, die in een soort proto-Chateaubriandesk Amerika (1688) op bezoek ging bij de Gnacsitaren en de Mozemleks, die na hem door niemand zijn waargenomen; en Cyrano de Bergerac, die naar de maan reisde, waar de namen van de mensen alleen kunnen worden uitgedrukt in melodietjes van enkele noten.

Gannibal en Annibal

De officiële naam van Peter I's petekind luidde nu Pjotr Petrovitsj Petrov (voornaam, patroniem, achternaam), maar in Turkije was hij gewend geraakt aan de naam Ibrahim en hem werd toegestaan zich te tooien met het Russisch equivalent daarvan, Avraam of Abram. In feite had hij geen bezwaar hoeven te maken tegen de naam van zijn peetvader: het was tenslotte een zekere Petrus Aethiops (Pasfa Sayon Malbazo) die omstreeks 1549 in Rome, na dertien jaar zwoegen, het Nieuwe Testament in de taal van de Abessijnse liturgie publiceerde (d.w.z. in het Geez, het oude Ethiopisch, dat later door het Amhaars werd vervangen).

De bewering in het begin van de Duitse biografie, nl. dat Abrams vader, een trotse Abessijnse seigneur, zijn afstamming twee duizend jaar terugvoerde tot Hannibal, de beroemde Carthaagse generaal, is natuurlijk nonsens: het is volslagen onvoorstelbaar dat een Abessiniër uit de zeventiende eeuw iets over hem zou weten. De achternaam Gannibal werd al in 1723 in officiële documenten met betrekking tot Abram gebruikt, bij zijn terugkeer uit Frankrijk. Bij andere en bij alle eerdere gelegenheden wordt hij *Abram arap* of *Abram Petrov Arap* genoemd, waarbij de middelste naam het patroniem is dat als achternaam gaat fungeren. Het is belangwekkend om vast te stellen dat Russische commentatoren in verwarring zijn gebracht door de keuze van deze namen, die in feite zo voor de hand ligt. Anoetsjin doet bijvoorbeeld de absurde suggestie dat Abram of Abrams familie ‘Gannibal’ wellicht heeft afgeleid van Adi Baro (een dorp even ten noorden van Debarwa, in het noorden van Abessinië)! Waarom niet van Lalibala (een Abessijnse keizer uit de dertiende eeuw), of van Hamalmal (de gouverneur van een provincie die tegen het einde van de zestiende

eeuw tegen zijn koninklijke neef, Malak Sagad, in opstand kwam), of, nog mooier, van *gane bal*, hetgeen in Tigré 'buitenlandse meester' betekent; bij dit soort linguistische *petits-jeux* is werkelijk alles geoorloofd.

In werkelijkheid was de legendarische naam die onze held gegeven werd natuurlijk even afgezaagd en gangbaar voor het pseudo-klassieke Europa van de achttiende eeuw - in tekstboeken, in historische werken, krantenartikelen, en academische toespraken - als Caesar en Cicero. In het Rusland van tsaar Peter was een lichtspel niet compleet wanneer de namen van Griekse en Romeinse helden niet verschenen in het pyrotechnisch vertoon van oude gezegdes. Poesjkin had groot gelijk dat hij de aangenomen achternaam, die Abram hoogstwaarschijnlijk in 1723 uit Frankrijk had meegebracht, heeft verfranst. Daar, en in Italië, was het niet ongewoon om deze eigennaam tegen te komen (bij voorbeeld François Annibal, duc d'Estrées, gestorven in 1687). Hij was de naam zeker tegengekomen bij zijn militaire studies. Hij had gelezen over *'le grand génie d'Annibal'* in Bossuets *Discours sur l'histoire universelle.* Als hij werkelijk heeft deelgenomen aan de Spaanse Oorlog moet hij in 1719 gelegerd zijn geweest in het fort van Bellegarde (in 1679 door Vauban herbouwd) en daar, bij de Spaanse grens, vlakbij het dorp Le Perthus (Pyrénées Orientales), de Olifantstrap van Hannibals Heerbaan hebben betreden, die heden ten dage nog is terug te vinden tussen de bosjes arbutus en eikehakhout. Je vraagt je ook af of hij in Metz niet een zekere Pierre Robert *dit* Annibal (1699-1783) als medeleerling heeft gehad, die daar omstreeks 1720 moet hebben gewoond volgens het register van de parochie dat door Poirier is gepubliceerd.

Gannibals latere jaren in Rusland (1723-1781)

Le capitaine Petrov dit Annibal, die in Frankrijk enige kennis van bolwerken en contreforts had verworven, leefde vanaf het jaar 1723 in Rusland, waar hij wiskunde onderwees en forten bouwde. Ik heb geen speciaal onderzoek gedaan aangaande deze laatste periode van zijn leven; ze is in grote trekken goed bekend en, zoals Russische commentatoren hebben aangegeven, is Poesjkins voorstelling van Abrams verblijf in Siberië onjuist. Op 8 mei 1727, onmiddellijk na het einde van het bewind van Catherina I, werd hij belast met de inspectie van een fort in Kazan, en daarna moest

hij er een bouwen aan de Chinese grens, in Selenginsk - waar tussen haakjes luitenant Gannibal zijn voormalige beschermer, graaf Vladislavitsj-Ragoezinski, ontmoette, terugkerend van zijn ambassadeurspost in China. Gannibal werd vagelijk verdacht van politieke intriges, zodat hij in Selenginsk en Tobolsk nog enkele jaren aan het werk gehouden werd; pas in het begin van Anna's bewind liet de gouverneur van St. Petersburg, Münnich, die een goede militaire ingenieur nodig had, hem naar een Baltisch fort overbrengen. In 1731 trouwde Gannibal met Jevdokia (Eudoxia) Dioper, dochter van de scheepskapitein Andrej Dioper, vermoedelijk van Griekse afkomst. Zij was hem ontrouw en hij haar evenzo. Volgens documenten die beschreven zijn door Stepan Opatovitsj (in *Roesskaja starina*, 1877), zette Gannibal in 1732 bij zich thuis een particuliere folterkamer in elkaar, compleet met katrollen, ijzeren klemmen, duimschroeven, lederen zwepen, etc. Hij was een stijfkoppige en formalistische man en slaagde er in om zijn slachtoffer door de staat gevangen te laten zetten wegens huwelijksbedrog. Ze verbleef vijf jaar in de gevangenis en daarna - terwijl de scheidingsprocedure nog sleepte - was ze min of meer vrij tot 1753, het jaar waarin de scheiding definitief werd; daarop werd de onfortuinlijke vrouw weggestopt in een afgelegen klooster, waar ze stierf. Intussen was Gannibal in 1736 (in strijd met de wet) getrouwd met de vrouw die al vier jaar zijn maîtresse was, de dochter van een andere kapitein, dit maal van het leger, Matthias Schöberg genaamd, een lutheraan van Zweeds-Duitse afkomst. Bij zijn tweede vrouw (die Christina Regina heette, volgens de Duitse biografie) kreeg Gannibal elf kinderen waarvan de derde zoon, Osip, Poesjkins grootvader van moederszijde zou worden.

Gannibal leefde enkele jaren als landjonker op een stuk grond dat hij had gekocht, en ging daarna weer forten bouwen. In 1742 werd hij door Elizabeth, de jongste dochter van Peter I, tot generaal-majoor bevorderd, en vier jaar later schonk zij hem het landgoed Michailovskoje in de provincie Pskov, dat voor altijd verbonden zou blijven met de naam Poesjkin. Gedurende deze jaren bewees Gannibal zich als vuurwerkspecialist bij nationale festiviteiten en als aanbrenger van verschillende ambtenaren. In 1762, toen hij zijn laatste fort had gebouwd en zijn laatste vuurpijl had afgeschoten, ging hij met pensioen en leefde nog een twintigtal jaren op weer een ander landgoed (Soeida, bij Petersburg), waar hij in 1781 overleed op de gevorderde leeftijd van (vermoedelijk) achtentachtig.

De geschiedenis van Poegatsjov
Alexander Poesjkin[*]
(Vertaling Monse Weijers)

Van alle kanten werd hij omsingeld door troepen: Mellin en Mufel, die eveneens de Wolga overgestoken waren, versperden hem de weg naar het noorden en een lichte veldeenheid kwam hem vanuit Astrachan tegemoet. Vorst Golitsyn en Mansoerov sneden hem vanaf de Jaïk de pas af, Doendoekov zocht met zijn

* *In de zomer van 1831 bood tsaar Nicolaas I de pas getrouwde Alexander Poesjkin een baan aan. Officieel zou hij adviseur worden op het ministerie van buitenlandse zaken, maar hij mocht zijn tijd zoek brengen in de keizerlijke archieven. Hiervoor zou hij een salaris van 5000 roebel per jaar krijgen. Poesjkin aanvaardde het aanbod. Aanvankelijk was hij van plan zijn archiefonderzoek te gebruiken voor een studie over Peter de Grote, maar al snel verlegde hij zijn belangstelling naar de opstand van Poegatsjov. In september 1833 ondernam hij een reis naar Kazan en Orenburg om het toneel van de strijd in ogenschouw te nemen en getuigen te interviewen en op 1 januari 1834 kon hij het manuscript van zijn boek 'De geschiedenis van Poegatsjov' al aan de tsaar aanbieden. Later schreef hij over hetzelfde onderwerp nog de roman 'De kapiteinsdochter'. De complete geschiedenis verschijnt in oktober bij Uitg. L.J. Veen. Het hier gepubliceerde fragment is het eind van het boek.*
In september kwamen de Jaïk-kozakken in opstand tegen het centrale gezag, dat hen wilde inlijven in de militaire structuur van het keizerrijk. Als leider kozen ze Jemeljan Poegatsjov, een Donkozak. Deze gaf zich vervolgens uit voor Peter III, de vermoorde echtgenoot van Catharina de Grote. Hij trok langs de Jaïk stroomopwaarts en nam de ene vesting na de andere in. De kozakken en soldaten van die vestingen sloten zich als regel bij hem aan, terwijl de officieren werden opgehangen. In oktober sloeg Poegatsjov het beleg voor Orenburg. Ook veel niet-Russen, zoals Basjkieren en Kalmukken, sloten zich bij hem aan en zo groeide zijn leger in de loop van die winter uit tot wel 50.000 man.
Poegatsjov beschikte over enig tactisch vernuft en maakte kundig gebruik van de door hem veroverde kanonnen; daar kwam nog bij dat het grootste deel van het Russische leger op dat moment oorlog voerde met Turkije. Daardoor slaagde hij er een paar keer om regeringstroepen een gevoelige nederlaag toe te brengen.
Toen de vrede met de Turken eenmaal getekend was, werd er een grote troepenmacht naar de Oeral gedirigeerd, en bleek al snel bleek dat de provisorisch bewapende troepen van Poegatsjov niet opgewassen waren tegen het geregelde leger. Hij werd vernietigend verslagen en vluchtte met zestig kozakken naar het Oeralgebergte. Zijn populariteit onder het volk, vooral onder de lijfeigenen, was echter zo groot dat hij al snel weer een nieuw leger om zich heen verzameld had. Hiermee stak hij de Kama over en daarna de Wolga en kwam zo in het gebied bij uitstek van de adelsgoederen. Wat begonnen was als een kozakkenopstand groeide nu uit tot een strijd van de lijfeigenen tegen de adel. Menige landheer werd opgehangen aan de poort van zijn eigen landgoed. Poegatsjov nam Kazan in, maar werd al de dag daarop verslagen door kolonel Michelson. Hij nam nog andere steden langs de Wolga in, maar kreeg nederlaag op nederlaag te verduren.

Kalmukken de steppen af en er werden patrouilles uitgestuurd van Goerjev tot Saratov en van Tsjorny Jar tot Krasny Jar. Poegatsjov had de middelen niet om zich te bevrijden uit de netten waarin hij steeds verder verstrikt raakte. Zijn handlangers, die enerzijds de onvermijdelijke ondergang voorzagen en anderzijds hoopten op vergiffenis, begonnen samen te zweren en besloten hem uit te leveren aan de regering.

Poegatsjov wilde naar de Kaspische Zee en hoopte op een of andere manier de Kazachse steppen te bereiken. De kozakken deden alsof ze hiermee accoord gingen. Ze zeiden dat ze hun vrouwen en kinderen mee wilden nemen en brachten hem naar Oezen, het gebruikelijke toevluchtsoord van misdadigers en vluchtelingen in die streek. Op 14 september arriveerden ze in de nederzettingen van de plaatselijke oudgelovigen. Hier vond het laatste beraad plaats. De kozakken die niet in handen van de regering wilden vallen, gingen er vandoor en verspreidden zich; de anderen gingen naar de tent van Poegatsjov.

Poegatsjov zat in zijn eentje te peinzen. Zijn geweer hing naast hem aan de wand. Toen hij de binnenkomende kozakken hoorde, hief hij het hoofd en vroeg wat ze wilden? Ze begonnen te praten over hun wanhopige situatie, naderden Poegatsjov ondertussen langzaam en probeerden hem af te snijden van zijn aan de wand hangende geweer. Poegatsjov begon hen opnieuw te overreden om naar Goerjev te gaan. De kozakken antwoordden dat ze hem al heel lang gevolgd hadden en dat het nu zijn beurt was om hen te volgen. Wat nu? vroeg Poegatsjov, willen jullie verraad plegen aan jullie keizer? Wat doe je eraan? antwoordden de kozakken en stortten zich plotseling op hem. Poegatsjov slaagde er in hen van zich af te slaan. Ze deden een paar stappen terug. *Ik heb jullie verraad al lang in de gaten*, zei Poegatsjov. Hij riep zijn gunsteling, de Iletsk-kozak Tvorogov bij zich, strekte zijn handen naar hem uit en zei: *boei me!* Tvorogov wilde zijn armen op de rug binden, maar Poegatsjov stond dat niet toe. *Ik ben toch geen bandiet?* sprak hij kwaad. De kozakken zetten hem op een paard en voerden hem naar Jatsk. De hele weg bedreigde Poegatsjov hen met de wraak van een grootvorst. Een keer wist hij zijn handen te bevrijden, pakte een sabel en een pistool, verwondde met een schot een van de kozakken en riep dat de verraders geboeid moesten worden. Maar er luisterde niemand meer naar hem. Toen de kozakken in de buurt van Jaïtsk gekomen waren, stuurden ze iemand om de com-

mandant hiervan op de hoogte te stellen. De kozak Chartsjev en sergeant Bardovski werden vanuit de vesting naar hen toe gestuurd. Ze namen Poegatsjov in ontvangst, sloegen hem in het blok en brachten hem naar de stad, regelrecht naar het huis van garde-kapitein Mavrin, een lid van de onderzoekscommissie.

Mavrin onderwierp de usurpator aan een verhoor. Poegatsjov gaf meteen alles toe. *Het was Gods wil*, zei hij, *om Rusland via mijn zondigheid te straffen.* De inwoners kregen het bevel zich op het marktplein te verzamelen. Daar werden ook de in de boeien geslagen rebellen heengebracht. Mavrin bracht Poegatsjov naar buiten en toonde hem aan het volk. Allen herkenden hem; de rebellen bogen het hoofd. Poegatsjov begon hen op luide toon met verwijten te overladen, zeggende: *Jullie hebben mij te gronde gericht; jullie hebben me een paar dagen achter elkaar overreed om de naam van wijlen de grote tsaar aan te nemen; ik weigerde lang, en nadat ik toegestemd had, geschiedde alles volgens jullie wil en instemming, maar jullie hebben vaak zonder mijn medeweten gehandeld en zelfs tegen mijn wil.* De rebellen antwoordden met geen woord.

Soevorov was intussen in Oezen gearriveerd, waar hij van in dit oord wonende kluizenaars hoorde dat Poegatsjov door zijn kornuiten geboeid was en dat ze hem naar Jaïtsk hadden gebracht. Soevorov haastte zich daarheen. 's Nachts verdwaalde hij en stuitte op kampvuren die in de steppe waren aangelegd door Kazachse rovers. Soevorov viel hen aan en verdreef hen; hierbij verloor hij een paar man, waaronder zijn adjudant Maksimovitsj. Een paar dagen later arriveerde hij in Jaïtsk. Simonov droeg Poegatsjov aan hem over. Soevorov ondervroeg de beroemde rebel nieuwsgierig over zijn militaire acties en bedoelingen en bracht hem naar Simbirsk, waar ook graaf Panin heen zou komen.

Poegatsjov zat in een houten kooi op een tweewielige wagen. Een sterk detachement met twee kanonnen omringde hem. Soevorov bleef voortdurend in de buurt. In het op honderdvijftig kilometer van Samara gelegen dorp Mosty brak brand uit in de buurt van het huis waar Poegatsjov overnachtte. Men haalde hem uit de kooi en bond hem samen met zijn zoon, een levendige en dappere jongen, aan de wagen vast. Soevorov zelf bewaakte hem de hele nacht. 's Nachts en bij stormachtig weer stak Soevorov in Kosporja, tegenover Samara, de Wolga over en arriveerde begin oktober in Simbirsk.

Poegatsjov werd regelrecht naar het huis van graaf Panin

gebracht die hem, omringd door zijn staf, op het bordes tegemoet trad. ‘Wie ben jij?’ vroeg hij de usurpator. *Jemeljan Ivanovitsj Poegatsjov*, antwoordde deze. Hoe durfde jij, dief, je voor tsaar uit te geven,’ vervolgde Panin. *Ik ben geen raaf*[1], repliceerde Poegatsjov, spelend met woorden en zich volgens zijn gewoonte allegorisch uitdrukkend, *Ik ben het ravenjong en de raaf vliegt nog.* Men moet weten dat de Jaïk-kozakken om het gerucht dat overal de ronde deed te ontzenuwen op hun beurt het gerucht in omloop hadden gebracht dat zich onder hen inderdaad een zekere Poegatsjov bevond, maar dat hij met de keizer Peter III die hen aanvoerde, niets gemeen had. Toen Panin merkte dat de brutaliteit van Poegatsjov indruk maakte op het volk dat zich rond het huis verzameld had, sloeg hij de usurpator tot bloedens toe op zijn gezicht en rukte een pluk uit zijn baard. Poegatsjov viel op zijn knieën en smeekte om genade. Hij werd onder strenge bewaking gesteld, geboeid aan armen en benen, met om zijn middel een ijzeren ring die met een ketting aan de muur vastzat. De academist Rytsjkov, de vader van de gedode commandant van Simbirsk, zag hem hier en beschreef hun ontmoeting. Poegatsjov at vissoep uit een houten bord. Toen hij Rytsjkov zag, zei hij tegen hem: ‘Welkom’, en nodigde hem uit om met hem het middagmaal te gebruiken. ‘Waaruit,’ zo schrijft de academist, ‘ik zijn laaghartige geest leerde kennen.’ Rytsjkov vroeg waar hij het lef vandaan had gehaald om zulke grote misdaden te begaan? Poegatsjov antwoordde: *Ik ben schuldig tegenover God en de keizerin, maar ik zal proberen voor al mijn schuld te boeten.* En hij bekrachtigde zijn woorden met een vloek (*uit laaghartigheid*, merkt Rytsjkov opnieuw op). Toen hij over zijn zoon sprak, kon Rytsjkov zijn tranen niet bedwingen en Poegatsjov begon, naar hem kijkend, zelf ook te huilen.

Uiteindelijk stuurde men Poegatsjov naar Moskou, waar over zijn lot beslist moest worden[2]. Men vervoerde hem in een winter-huifkar met regelmatig verwisselde burgerpaarden. Garde-kapitein Galachov en kapitein Povalo-Sjvejkovski, die een paar maanden daarvoor nog krijgsgevangene was geweest van de usurpator, begeleidden hem. Hij was geboeid; soldaten voedden hem uit hun handen en zeiden tegen de kinderen die zich om zijn huifkar verdrongen: Vergeet niet, kinderen, dat jullie Poegatsjov gezien hebben. Oude mensen vertellen nog steeds over zijn gedurfde antwoorden op de vragen van passerende edelen. De hele reis was hij vrolijk en rustig. In Moskou werd hij begroet door de talrijke menigte die

kort geleden nog met ongeduld op hem wachtte en nauwelijks tot bedaren gebracht was door de arrestatie van de afschrikwekkende boosdoener. Hij werd vastgezet op de Munt, waar twee maanden lang van 's morgens vroeg tot 's avonds laat nieuwsgierigen de aan de muur geketende en in zijn machteloosheid nog steeds ontzagwekkende opstandeling konden zien. Men vertelt dat veel vrouwen flauw vielen door zijn vurige blik en dreigende stem. Voor het gerecht legde hij een onverwachte kleinmoedigheid aan de dag[3]. Men was gedwongen hem geleidelijk aan voor te bereiden op het aanhoren van het doodvonnis. Poegatsjov en Perfiljev werden veroordeeld tot vierendeling, Tsjika tot onthoofding, Sjigajev, Padoerov en Tornov tot de galg en achttien anderen tot bestraffing met de knoet en verbanning naar Siberië voor het verrichten van dwangarbeid. De terechtstelling van Poegatsjov en zijn kornuiten werd op 10 januari 1775 in Moskou voltrokken. Van de ochtend af liep een grote menigte te hoop op het terrein dat het Moeras genoemd wordt. Hier was een hoog schavot opgericht, waarop beulen zaten die in afwachting van de slachtoffers wijn dronken. Rond het schavot waren drie galgen opgericht. Enige infanterieregimenten stonden in slagorde hier omheen. De officieren droegen vanwege de hevige kou pelsmantels. De daken van de huizen en winkels waren bezaaid met mensen, en het laaggelegen deel van het plein en de naburige straten stonden vol met rijtuigen. Plotseling geraakte alles in beweging, men riep: ‘Daar komt ie, daar komt ie!’ Achter een detachement kurassiers reed een slee met een hoge bank; hierop zat Poegatsjov met ontbloot hoofd en tegenover hem een geestelijke. Ook een ambtenaar van de geheime politie bevond zich op de slee. Tijdens de hele rit boog Poegatsjov naar beide kanten. De slee werd gevolgd door de menigte van de overige veroordeelden en ook nog door een ruiterij-eenheid. Een ooggetuige, die in die tijd de kinderjaren nog nauwelijks ontgroeid was en nu een met dichtersroem overladen grijsaard en staatsman is[4], beschrijft het bloedige schouwspel op de volgende manier:

‘De slee stopte voor het trappetje van het schavot. Nauwelijks hadden Poegatsjov en zijn gunsteling Perfiljev, vergezeld van een geestelijke en twee ambtenaren, het schavot betreden of er weerklonk een commando: *Presenteer het geweer*, en een van de ambtenaren begon een manifest voor te lezen waarvan ik bijna ieder woord kon verstaan.

Toen de voor- en achternaam van de voornaamste boosdoener

werden voorgelezen, alsook de naam van de kozakkennederzetting waar hij geboren was, vroeg de hoofdcommissaris van politie hem luid: Ben jij de Donkozak Jemelka Poegatsjov? Waarop hij even luid antwoordde: Ja, heer, ik ben de Donkozak Jemelka Poegatsjov uit de nederzetting Zimovejsk. Daarna, zolang het manifest werd voorgelezen, keek hij naar de kathedraal en bekruisigde zich vaak. Zijn medestrijder Perfiljev, een tamelijke grote, pokdalige man met een kromme rug en een woest uiterlijk, bleef onbeweeglijk staan en keek naar de grond. Na de voorlezing van het manifest sprak de geestelijke enkele woorden tot hen, zegende hen en verliet het schavot. Degene die het manifest had voorgelezen, volgde hem. Toen maakte Poegatsjov, zich bekruisigend en zich naar de kerken wendend, enkele diepe buigingen. Vervolgens begon hij gehaast afscheid te nemen van het volk; hij boog naar alle kanten en sprak met brekende stem: *Vergeef me, rechtgelovig volk; vergeef me wat ik jullie heb aangedaan... vergeef me, rechtgelovig volk!* Bij dat laatste woord gaf de executeur een teken en wierpen de beulen zich op de veroordeelde om hem te ontkleden, trokken hem zijn witte pelsjas van schapevacht uit en scheurden de mouwen van zijn zijden, karmozijnrode korte kaftan open. Poegatsjov hief zijn handen ten hemel, viel achterover, en in een oogwenk hing zijn bebloede hoofd al in de lucht, bij de haren omhoog gehouden door de beul.

De executeur had het geheime consigne gekregen om het lijden van de misdadigers te bekorten[5]. Het lijk werden door de beulen de handen en voeten afgehakt en deze werden op de vier hoeken van het schavot getoond; later werd het hoofd op een hoge paal gespietst en eveneens getoond. Perfiljev bekruisigde zich, ging met zijn gezicht naar beneden op de grond liggen en bleef onbeweeglijk liggen. De beulen tilden hem op en stelden hem op dezelfde manier terecht als Poegatsjov. Sjigajev, Padoerov en Tornov vertoonden aan de galg al hun laatste stuiptrekkingen. Op dat moment rinkelde er een belletje; men bracht Tsjika naar Oefa, waar zijn terechtstelling zich moest voltrekken. Hierna begonnen de openbare tuchtigingen. De mensen verspreidden zich en er bleef slechts een kleine groep nieuwsgierigen staan bij de paal waaraan de tot de knoet veroordeelden de een na de ander werden vastgebonden. De afgehakte ledematen van de gevierendeelde opstandelingen werden bij de Moskouse stadspoorten tentoongesteld en enkele dagen later samen met de lijken verbrand. De beulen verstrooiden de as in de wind. De opstandelingen aan wie gra-

tie was verleend, werden de dag na de terechtstellingen tot voor het *Granieten Paleis* gebracht, waar hun in het openbaar vergiffenis werd geschonken en hun in aanwezigheid van een talrijke menigte de boeien werden afgedaan.

Zo eindigde een door een handvol ongehoorzame kozakken begonnen opstand die door de onvergeeflijke nalatigheid van de overheid steeds krachtiger geworden was en het rijk van Siberië tot Moskou en van de Koeban tot de wouden van Moerom aan het wankelen had gebracht. Het zou nog lang duren voor de rust zich volledig hersteld had. Panin en Soevorov bleven het hele jaar in de gepacificeerde gouvernementen om daar de verzwakte macht van de regering te bevestigen, de verwoeste steden en vestingen te herstellen en de laatste sporen van de beëindigde opstand uit te wissen. Eind 1775 werd een algemene amnestie afgekondigd en werd bevolen de hele zaak voor altijd te vergeten. Catharina, die de herinnering aan dit verschrikkelijke tijdperk wilde vernietigen, schafte de oude naam af van de rivier welker oevers getuige waren geweest van de opstand. De Jaïk-kozakken werden omgedoopt tot Oeral-kozakken, en hun stadje kreeg de naam Oeralsk. Maar de naam van de verschrikkelijke rebel weergalmt nog steeds in de streken waar hij heeft huisgehouden. Onder het volk leeft nog steeds de herinnering voort aan de bloedige tijd die het - zo veelzeggend - Poegatsjovsjtsjina heeft genoemd.

Eindnoten:

1. Poegatsjov speelt hier met de Russische woorden *vor* (dief) en *voron* (raaf)
2. Catharina de Grote schreef op 22 oktober 1774 aan Voltaire: ‘Volontiers, monsieur, je satisferai votre curiosité sur le compte de Pougatschef: ce me sera d'autant plus aisé, qu'il y a un mois qu'il est pris, ou pour parler plus exactement qu'il a été lié et garotté par ses propres gens dans la plaine inhabitée entre le Volga et le Jaïck, ou il avait été chassé par les troupes envoyées contre eux de toutes parts. Privés de nourriture et de moyens pour se ravitailler, ses compagnons excédés d'ailleurs des cruautés qu'ils commettaient et espérant obtenir leur pardon, le livrèrent au commandemant de la forteresse du Jaïck qui l'envoya à Simbirsk au général comte Panine. Il est présentement en chemin pour être conduit à Moscou. Amené devant le comte Panine, il avoua naïvement dans son interrégatoire, qu'il etait cosaque du Don, nomma l'endroit de sa naissance, dit qu'il était marié à la file d'un cosaque du Don, qu'il avait trois enfants, que dans ces troubles il avait épousé une autre femme, que ses frêres et ses neveux servaient dans la première armée que lui-même avait servi les deux premières campagnes, contre la Porte etc. etc.
   Comme le général Panine a beaucoup de cosaques du Don avec lui, et que les troupes de cette nation n'ont jamais mordu à l'hameçon de ce brigand, tout ceci fut bientôt vérifié par les compatriotes de Pougatschef, il ne sait ni lire, ni écrire, mais c'est un homme extrêmement hardi et déterminé. Jusqu'ici il n'y a pas la moindre trace qu'il ait été l'instrument de quelque puissance, ni qu'il ait suivi l'inspiration de qui que ce soit. Il est à supposer que M. Pougatschef est maître brigand et non valet d'âme qui vive.
   Je crois qu'après Tamerlane il n'y en a guère un qui ait plus détruit l'espèce humaine. D'abord il faisait pendre sans rémission, ni autre forme de procés toutes les races nobles, hommes, femmes, et enfants, tous les officiers, tous les soldats qu'il pouvait attraper; nul endroit où il a passé n'a été épargné, il pillait et saccageait ceux même, qui pour éviter ses cruautés, cherchaient à se le rendre favorable par une bonne réception: personne n'était devant lui à l'abri du pillage, de la violence et du meurtre.
   Mais ce qui montre bien jusqu'ou l'homme se flatte, c'est qu'il ose concevoir quelque espérance. Il s'imagine, qu' à cause de son courage, je pourrais lui faire grâce et qu'il ferait oublier ses crimes passés par ses services futurs. S'il n'avait offensé que moi, son raisonnement pourrait être juste et je lui pardonnerais. Mais cette cause est celle de l'empire qui a ses lois.
   Vertaling: ‘Meneer, il zal graag uw nieuwsgierigheid bevredigen met betrekking tot Poegatsjov. Ik kan dat des te gemakkelijker doen, omdat hij een maand geleden gevangen is genomen, of om precieser te zijn, is geboeid door zijn eigen mensen in de onbewoonde vlakte tussen de

Volga en de Jaïk, waar hij heen was gedreven door de troepen die van alle kanten tegen hem in het veld gebracht werden. Verstoken van voedsel en van middelen om aan proviand te komen leverden zijn metgezellen, die zich ergerden aan de wreedheden die ze moesten begaan en hoopten zo vergiffenis voor zichzelf te verkrijgen, hem uit aan de commandant van de vesting Jaïtsk, die hem naar generaal graaf Panin in Simbirsk stuurde. Voor graaf Panin gebracht, bekende hij in zijn naïviteit dat hij een Donkozak was en noemde zijn geboorteplaats. Hij zei dat hij getrouwd was met de dochter van een Donkozak, dat hij drie kinderen had en dat hij tijdens zijn oproer met een andere vrouw getrouwd was; zijn broers en zijn neven dienden in het Eerste leger en hij had zelf in de eerste twee veldtochten tegen de Turken gediend etc. etc.
Daar generaal Panin veel Donkozakken bij zich heeft en daar de troepen van dit volk nooit in het aas van die spitsboef gebeten hebben, werd dit alles spoedig geverifieerd door Poegatsjovs landgenoten. Hij kan lezen nog schrijven, maar het is een buitengewoon stoutmoedig en vastberaden man. Tot nu toe is er geen enkel spoor dat hij het werktuig van een of andere mogendheid geweest is, noch dat hij de influisteringen van wie dan ook gevolgd heeft. Aangenomen mag worden dat de heer Poegatsjov de roverhoofdman is geweest en geen knecht van wie dan ook.
Ik geloof dat er afgezien van Timoer Lenk nauwelijks iemand geweest is die de menselijke soort meer schade heeft toegebracht. Eerst liet hij zonder enig erbarmen en zonder vorm van proces de hele adel ophangen, mannen, vrouwen en kinderen, alsook alle officieren en alle soldaten die hij te pakken kon krijgen. Geen enkele plaats die hij passeerde, is gespaard gebleven, hij plunderde en beroofde zelfs degenen die om van zijn wreedheden gespaard te blijven hem gunstig probeerden te stemmen door een vriendelijke ontvangst: niemand was voor hem gevrijwaard van beroving, van geweld en van moord.
Welk een hoge dunk de man van zichzelf heeft, blijkt wel uit het feit dat hij nog enige hoop durft te koesteren. Hij heeft zich in het hoofd gehaald dat ik hem vanwege zijn moed vergiffenis zal kunnen schenken en dat hij de misdaden die hij in het verleden heeft begaan zal kunnen doen vergeten door zijn toekomstige goede diensten. Als hij alleen mij had gekwetst, zou zijn redenering juist zijn en zou ik hem kunnen vergeven. Maar het gaat hier om een zaak van het keizerrijk, en dat heeft zijn wetten.

3. ‘Le marquis de Pougatschef dont vous me parlez encore dans votre lettre du 16 décembre, a vécu en scélerat et va finir en lâche. Il a paru si timide et si faible en sa prison qu'on a été obligé de le préparer à sa sentence avec précaution, crainte qu'il ne mourût de peur sur le champ.’ (Brief van de keizerin aan Voltaire van 29 december 1774).
   Vertaling: ‘De markies van Poegatsjov over wie u me schrijft in uw brief van 16 december, heeft geleefd als een schurk en gaat zijn einde tegemoet als een lafaard. Hij is zo bangelijk en zo zwak gebleken in de gevangenis dat men hem voorzichtig op zijn vonnis heeft moeten voorbereiden - uit vrees dat hij ter plekke zou sterven van angst.’
4. Het gaat hier om de fabeldichter Ivan Ivanovitsj Dmitrijev (1760-1837).
5. In opdracht van de keizerin werden Poegatsjov en Perfiljev niet eerst de ledematen afgehakt en daarna het hoofd, zoals in het vonnis stond, maar eerst het hoofd en daarna de ledematen.

Vertaalde poëzie

De Goddelijke Komedie
Dante Alighieri
(Vertaling Peter Verstegen)

De louteringsberg*
Canto I

1 Het scheepje van mijn geest hijst nu de zeilen,
De wrede zee verlatend op mijn reis,
Om over beter water voort te ijlen;

4 Nu zing ik van het tweede rijk, de prijs
Die onze ziel betaalt om er te leren,
Hoe zij rein opstijgt naar het paradijs.

7 Wil mij tot nieuwe dichtkunst inspireren,
O Muzen, want aan u behoort mijn lied;
Calliope, breng mij in hoger sferen,

10 U die het van de melodie voorziet
Die ooit de Piëriden heeft doen boeten;
Hoop op vergeving was er voor hen niet.

13 De lucht had van oosters saffier de zoete
En klare tint; tot aan de eerste sfeer
Zou ik geen wolkje zien op onze route.

[Italiaans]

* *Dante en Vergilius zijn juist vanuit het middelpunt der aarde, het diepste deel van de hel waar Lucifer in ijs geklonken ligt, langs de bedding van de Lethe ('het blinde stromen' - r. 41) omhooggeklommen naar het aardoppervlak aan de zuidzijde van de aardbol, het zuidelijk halfrond dat geheel uit zee bestaat, afgezien van een kegelvormige rots, de Louteringsberg, op de top waarvan zich het aardse paradijs bevindt: de Hof van Eden. Canto I begint met het aanroepen van de Muzen: Calliope in r. 9 is de Muze van het epische gedicht. De Piëriden in r. 11 zijn de negen dochters van de Thessalische koning Pierus, die meenden de Muzen te kunnen overtreffen, maar de wedstrijd verloren en in eksters werden veranderd. De 'eerste sfeer' in r. 14 is de zogeheten maansfeer, de eerste van de negen hemelen (volgens anderen zou de horizon bedoeld zijn). De 'schone dwaalster' in r. 19 is Venus; dat zij de Vissen dooft, wil zeggen dat ze het zo genoemde sterrenbeeld door haar glans laat vervagen. De 'vier sterren' in r. 23 die 'sinds Adam en Eva niemand zag' duiden mogelijk het Zuiderkruis aan, nooit gezien na Adam en Eva omdat het zuidelijk halfrond niet bewoond is; de 'tegenpool' in r. 29 is de Noordpool.; de 'Wagen' is het sterrenbeeld dat bekender is onder de naam 'Grote Beer'. De 'oude man' in r. 31 is Cato Uticensis, die in 46 v.Chr. zelfmoord pleegde omdat het einde van de Republikeinse vrijheden in zicht was (zie ook r. 73). De 'hemelinge' in r. 53 is Beatrice. Minos in r. 77 is de onderwereldrechter die de verdoemden hun plaats wijst; Vergilius heeft niets met hem te maken, omdat hij in het voorgeborchte van de eerste hellekring verkeert met de ongedoopte kinderen en de voor-christelijke rechtvaardigen; daar verkeert ook Cato's echtgenote Marcia, r. 78. De 'zeven rijken' in r. 82 zijn de negen omgangen van de Louteringsberg verminderd met de eerste, een soort limbus, en de laatste: de Hof van Eden. De 'bies' in r. 95 is symbool van nederigheid. In r. 132 wordt gepreciseerd dat de Louteringsberg nooit is gezien door een sterveling die ook weer was teruggekeerd. In de Hel, Canto 26, wordt verteld dat Ulysses, na zijn hereniging met Penelope, toch weer was gaan zwerven en naar het zuidelijk halfrond was gevaren. In het zicht van de Louteringsberg leed hij schipbreuk.*

* *Zie voor aantekening p. 164*

Per correr miglior acque alza le vele
omai la navicella del mio ingegno,
che lascia dietro a sé mar sì crudele;

e canterò di quel secondo regno
dove l'umano spirito si purga
e di salire al ciel diventa degno.

Ma qui la morta poesì resurga,
o sante Muse, poi che vostro sono;
e qui Caliopè alquanto surga,

seguitando il mio canto con quel suono
di cui le Piche misere sentiro
lo colpo tal, che disperar perdono.

Dolce color d'oriental zaffiro,
che s'accoglieva nel sereno aspetto
del mezzo, puro infino al primo giro,

[Nederlands]

Reeds vond mijn blik zijn oude vreugden weer,
Toen ik mij uit die doodse lucht bevrijdde
Die 't oog benauwd had, en de borst nog meer.

De schone dwaalster waardoor wij ons wijden
Aan liefde, schonk de Oost haar gulle lach,
De Vissen dovend die haar begeleidden.

Ik keek naar rechts en in één oogopslag
Zag ik vier sterren, recht ertegenover,
Die sinds Adam en Eva niemand zag.

De hemel straalde met zijn vonkentover.
O noorderland, verweduwd is uw staat:
Niets van dat sterrenlicht bleef voor u over.

Toen ik aan dit gezicht mij had verzaad,
En naar de tegenpool mijn blik liet glijden,
Waar zich geen Wagen meer bekennen laat,

Zag ik opeens een grijsaard aan mijn zijde,
Die op het oog meer eerbied waardig scheen
Dan ooit een zoon zijn eigen vader wijdde.

Hij had een baard, donker en licht dooreen,
Net zo gemengeld als zijn lange haren
Die golfden over borst en schouders heen.

[Italiaans]

a li occhi miei ricominciò diletto,
tosto ch'io usci' fuor de l'aura morta
che m'avea contristati li occhi e 'l petto.

Lo bel pianeto che d'amar conforta
faceva tutto rider l'oriente,
velando i Pesci ch'erano in sua scorta.

I' mi volsi a man destra, e puosi mente
a l'altro polo, e vidi quattro stelle
non viste mai fuor ch'à la prima gente.

Goder pareva 'l ciel di lor fiammelle:
oh settentrional vedovo sito,
poi che privato se' di mirar quelle!

Com'io da loro sguardo fui partito,
un poco me volgendo a l'altro polo,
là onde il Carro già era sparito,

vidi presso di me un veglio solo,

degno di tanta reverenza in vista,
che più non dee a padre alcun figliuolo.

Lunga la barba e di pel bianco mista
portava, a' suoi capelli simigliante,
de' quai cadeva al petto doppia lista.

[Nederlands]

Het heilig viertal sterren wierp zijn klare,
Hemelse schijnsel recht in zijn gezicht,
Alsof wij in het volle daglicht waren.

‘Wie bent u tweeën tot wie ik mij richt,
De hel ontvlucht tegen het blinde stromen?’
Vroeg hij, en toen: ‘Wie heeft uw weg verlicht?’

Hij schudde 't haar. ‘Wie heeft u meegenomen,
Zodat u uit de diepe, zwarte krocht
Van 't eeuwig satansrijk bent weggekomen?

Schond u de helse wetten op uw tocht?
Of wilde God dat u, die bent verloren,
De toegang tot mijn rotsig eiland zocht?’

Mijn leidsman zei iets om mij aan te sporen
En ondersteunde dat met een gebaar;
Ik boog en knielde voor hem naar behoren.

Hij sprak: ‘Ik kom niet uit mijzelve, maar
Een hemelinge zocht mij met de bede
Dat ik hem helpen zou, en ik verklaar

U gaarne wat u weten wilt, de reden
Waarom ik hier kom met mijn metgezel,
Mijn antwoord stelt u naar ik hoop tevreden:

[Italiaans]

Li raggi de le quattro luci sante
fregiavan sì la sua faccia di lume,
ch'i' 'l vedea come 'l sol fosse davante.

‘Chi siete voi che contro al cieco fiume
fuggita avete la pregione etterna?’,
diss'el, movendo quelle oneste piume.

‘Chi v'ha guidati, o che vi fu lucerna,
uscendo fuor de la profonda notte
che sempre nera fa la valle inferna?

Son le leggi d'abisso così rotte?
o è mutato in ciel novo consiglio,
che, dannati, venite a le mie grotte?’.

Lo duca mio allor mi diè di piglio,
e con parole e con mani e con cenni
reverenti mi fé le gambe e 'l ciglio.

Poscia rispuose lui: ‘Da me non venni:

donna scese del ciel, per li cui prieghi
de la mia compagnia costui sovvenni.

Ma da ch'è tuo voler che più si spieghi
di nostra condizion com'ell'è vera,
esser non puote il mio che a te si nieghi.

[Nederlands]

58 Deze heeft nooit de geest gegeven, wel
Was dat moment nabij door dwaze zonden
Die hem, leek het, bestemden voor de hel.

61 Zoals ik zei, ben ik hem toegezonden
Om hem te redden: langs geen ander pad
Hadden wij ooit het licht teruggevonden.

64 Ik toon hem wie zich louteren, nadat
Hij in de hel zag wie hun ziel verloren;
Hier zal hij zien wat uw mandaat omvat.

67 Wat wij hebben doorstaan, is voor uw oren
Te veel; maar van omhoog kreeg ik de kracht
Om hem te brengen waar hij u kan horen.

70 Ik hoop dat hem een gunstig welkom wacht;
Hij is de zoete vrijheid toegenegen.
U die om haar het leven hebt veracht,

73 Begrijpt dat; want uw dood was harentwege
Niet zwaar in Utica; uw aardse kleed
Zal blinken wanneer u het hebt herkregen.

76 Wij schonden niet Gods eeuwige decreet:
Hij leeft, en mij hoeft Minos niet te binden;
Ik hoor daar thuis waar ik uw Marcia weet.

[Italiaans]

Questi non vide mai l'ultima sera;
ma per la sua follia le fu sì presso,
che molto poco tempo a volger era.

Si com'io dissi, fui mandato ad esso
per lui campare; e non lì era altra via
che questa per la quale i' mi son messo.

Mostrata ho lui tutta la gente ria;
e ora intendo mostrar quelli spirti
che purgan sé sotto la tua balìa.

Com'io l'ho tratto, saria lungo a dirti;
de l'alto scende virtù che m'aiuta
conducerlo a vederti e a udirti.

Or ti piaccia gradir la sua venuta:
libertà va cercando, ch'è sì cara,
come sa chi per lei vita rifiuta.

Tu 'l sai, ché non ti fu per lei amara

in Utica la morte, ove lasciasti
la vesta ch'al gran di sarà sì chiara.

Non son li editti etterni per noi guasti,
ché questi vive, e Minòs me non lega;
ma son del cerchio ove son li occhi casti

[Nederlands]

79 O heilig man, dat u haar moogt hervinden,
Is wat zij smeekt, zo puur u toegedaan;
Wees goed voor ons omdat u haar beminde.

82 Laat ons door al uw zeven rijken gaan,
En onze dank zal ik haar overdragen,
Als men daar weten mag van uw bestaan.'

85 'Ik schiep in Marcia een zo groot behagen
Toen ik op aarde was,' antwoordde hij,
'Dat zij mij nooit iets tevergeefs zou vragen.

88 Nu woont zij aan Acheron's overzij;
Door Gods wet kan haar lot mij niet meer raken
Sinds ik bevrijd ben uit de doodsvallei.

91 Maar als een hemelvrouw u dient als baken,
Zodat het mij aan goede wil niet schort,
Hoeft u mij slechts haar wens bekend te maken.

94 Zorg eerst dat u hem met een bies omgordt
En wil vervolgens ook zijn aanschijn wassen,
Zodat hij vrij van helse smetten wordt.

97 Want draagt hij nog het vuil van waar hij was: een
Waas dat het oog befloerst, en nadert hij
De poortwachter, dan zou dat weinig passen.

[Italiaans]

di Marzia tua, che 'n vista ancor ti priega,
o santo petto, che per tua la tegni:
per lo suo amore adunque a noi ti piega.

Lasciane andar per li tuoi sette regni;
grazie riporterò di te a lei,
se d'esser mentovato là giù degni'.

'Marzia piacque tanto a li occhi miei
mentre ch'i' fu' di là', diss'elli allora,
'che quante grazie volse da me, fei.

Or che di là dal mal fiume dimora,
più muover non mi può, per quella legge
che fatta fu quando me n'usci' fora.

Ma se donna del ciel ti muove e regge,
come tu di', non c'è mestier lusinghe:
bastisi ben che per lei mi richegge.

Va dunque, e fa che tu costui ricinghe

d'un giunco schietto e che li lavi 'l viso,
si ch'ogne sucidume quindi stinghe;

ché non si converria, l'occhio sorpriso
d'alcuna nebbia, andar dinanzi al primo
ministro, ch'è di quei di paradiso.

[Nederlands]

Dit eiland is aan zijn benedenzij,
Daaronder waar de brekers het kastijden,
Vol biezen, groeiend uit de zachte klei,

Terwijl er nooit ander gewas gedijde.
Niets wat een harde steel heeft, groeit aldaar:
Immers, die buigt niet mee met de getijden.

U hoeft hier niet terug te komen, maar
De zon die opkomt, zal u richting geven:
Waar u kunt stijgen, is het pad niet zwaar.'

Hij zweeg en ging; ik heb mij weer verheven
En mij stilzwijgend tot mijn gids gewend;
Zo, oog in oog, beraadden wij ons even.

'De plaats waarheen de oude man ons zendt,
Ligt achter ons,' zei hij. 'Volg nu mijn schreden
Naar waar dit land glooit naar zijn laagste end.

De zon kwam op, de schemer was vergleden,
En het begon nu echt te dagen, want
Ik zag de zee al deinen daar beneden.

Wij gingen door een vlak en eenzaam land,
Als iemand die zijn weg zoekt in den blinde,
En die bezorgd is dat hij ergens strandt.

[Italiaans]

Questa isoletta intorno ad imo ad imo,
là giù colà dove la batte l'onda,
porta di giunchi sovra 'l molle limo;

null'altra pianta che facesse fronda
o indurasse, vi puote aver vita,
peró ch'a le percosse non seconda.

Poscia non sia di qua vostra reddita;
lo sol vi mosterrà, che surge omai,
prendere il monte a più lieve salita'.

Così sparì; e io sù mi levai
sanza parlare, e tutto mi ritrassi
al duca mio, e li occhi a lui drizzai.

El cominció: 'Figliuol, segui i miei passi:
volgianci in dietro, ché di qua dichina
questa pianura a' suoi termini bassi'.

L'alba vinceva l'ora mattutina

che fuggia innanzi, sì che di lontano
conobbi il tremolar de la marina.

Noi andavam per lo solingo piano
com'om che torna a la perduta strada,
che 'nfino ad essa li pare ire in vano.

[Nederlands]

Toen kwamen wij daar waar de dauw nog in de
Schaduwen glinsterde; waar zon op stond,
Was gaandeweg geen druppel meer te vinden.

Mijn meester bracht zijn handen naar de grond
En plukte gras zoveel hij kon verlangen,
Vochtig van dauw; toen heb ik mij terstond

Tot hem gewend met mijn betraande wangen.
Hij bracht de kleur terug die daar behoort,
Die vaal werd in de onderaardse gangen.

Wij liepen naar de stille kustlijn voort,
Waar nooit uit zee een schip is opgedoken
Dat weer teruggezeild is naar de Noord.

En zoals hij met Cato had besproken,
Gordde hij mij; de afgebroken plant,
O wonder! is meteen opnieuw ontloken:

Het nederige groeisel van dat strand.

[Italiaans]

Quando noi fummo là 've la rugiada
pugna col sole, per essere in parte
dove, ad orezza, poco si dirada,

ambo le mani in su l'erbetta sparte
soavemente 'l mio maestro pose:
ond'io, che fui accorto di sua arte,

porsi ver' lui le guance lagrimose:
ivi mi fece tutto discoverto
quel color che l'inferno mi nascose.

Venimmo poi in sul lito diserto,
che mai non vide navicar sue acque
omo, che di tornar sia poscia esperto.

Quivi mi cinse sì com'altrui piacque:
oh maraviglia! ché qual elli scelse
l'umile pianta, cotal si rinacque

subitamente là onde l'avelse.

(Vertaling Ike Cialona)
Het paradijs
Canto I

De glans van Hem die 't al bewegen doet,
Verlicht de aard en alle hemelkringen
Met hier een zwakker, daar een sterker gloed.

Ik was in het verblijf der hemelingen,
Alwaar men in het klaarste licht verkeert,
En zag daar onbeschrijfelijke dingen;

Want vindt de mens wat hij het meest begeert,
Dan zal zijn geest zo in vervoering raken
Dat zijn geheugen het niet registreert.

Toch wil ik het geringe aantal zaken
Dat ik onthouden heb en overdacht
Tot onderwerp van deze verzen maken.

O god Apollo, geef mij zoveel kracht
Dat uw beminde lauweren mij sieren,
Als ik dit hele dichtwerk heb volbracht.

Ik kwam met hulp der Muzenschaar tot hier en
Behoef uw ruggesteun om voort te gaan
En in de laatste slag te zegevieren.

[Italiaans]

La gloria di colui che tutto move
per l'universo penetra, e risplende
in una parte più e meno altrove.

Nel ciel che più de la sua luce prende
fu' io, e vidi cose che ridire
né sa né puó chi di là sù discende;

perché appressando sé al suo disire,
nostro intelletto si profonda tanto,
che dietro la memoria non può ire.

Veramente quant'io del regno santo
ne la mia mente potei far tesoro,
sarà ora materia del mio canto.

O buono Appollo, a l'ultimo lavoro
fammi del tuo valor sì fatto vaso,
come dimandi a dar l'amato alloro.

Infino a qui l'un giogo di Parnaso
assai mi fu; ma or con amendue

m'è uopo intrar ne l'aringo rimaso.

[Nederlands]

Blaas mij de kracht in, om mij bij te staan,
Waarmee u zich, na hem voorbij te streven,
Van Marsyas, de sater, hebt ontdaan.[1]

Beziel mij zo dat ik een beeld kan geven
Van wat ik in de hemel heb gezien,
De glimp die mij daarvan is bijgebleven,

En dat ik met dit derde deel[2] misschien,
Doordat u mij daartoe kon inspireren,
En door de stof, de lauwerkrans verdien.

Men plukt de lauwertak zo weinig keren
- Schuld van de mens, die naar iets anders streeft! -
Om er poëet of keizer mee te eren,

Dat het u zeker grote vreugde geeft,
Delphische god, een mens te horen spreken
Die zulk een lust in Daphne's lover heeft.

Een vonkje kan een felle vlam ontsteken:
Een beter dichter zal wellicht na mij,
Apollo, u om inspiratie smeken.

De zon staat op diverse plaatsen bij
Haar opkomst, naar gelang van het getijde;
Maar komt ze op vanuit het punt waar wij

[Italiaans]

Entra nel petto mio, e spira tue
sì come quando Marsia traesti
de la vagina de le membra sue.

O divina virtù, se mi ti presti
tanto che l'ombra del beato regno
segnata nel mio capo io manifesti,

vedra'mi al piè del tuo diletto legno
venire, e coronarmi de le foglie
che la materia e tu mi farai degno.

Sì rade volte, padre, se ne coglie
per triunfare o cesare o poeta,
colpa e vergogna de l'umane voglie,

che parturir letizia in su la lieta
delfica deità dovria la fronda
peneia, quando alcun di sé asseta.

1 *Zie Ovidius*, Metamorphosen, *VI 382-400*
2 *Het paradijs, derde deel van de Goddelijke Komedie.*

Poca favilla gran fiamma seconda:
forse di retro a me con miglior voci
si pregherà perché Cirra risponda.

Surge ai mortali per diverse foci
la lucerna del mondo; ma da quella
che quattro cerchi giugne con tre croci,

[Nederlands]

Vier cirkels als drie kruisen onderscheiden,
Dan staat ze in de Ram, en zal haar kracht
En invloed ons naar beter tijden leiden.[3]

Daar was het dag; op aarde was het nacht.
De bergtop was verlicht door zonnevuur en
Hier had de duisternis de overmacht,

Toen ik mijn leidsvrouw[4] naar de zon zag turen,
Haar ogen naar de linkerkant gekeerd,
Zo strak als zelfs geen arend kan verduren.

Zoals een tweede straal, gereflecteerd
Door eerder licht, weer naar zijn bron zal wijken
Gelijk een jachtvalk naar de jager scheert,

Zo leek haar wil mijn ogen te bereiken,
Zodat ik, waartoe wij op aarde niet
Bij machte zijn, ook naar de zon ging kijken;

Want veel is mogelijk in dat gebied,
Omdat de Heer het voor de mensheid maakte,
Voor Hij de eerste mens eruit verstiet.

Toen ik mijn staren noodgedwongen staakte,
Daar ik het vuurwerk niet verdragen kon,
Alsof er ijzer in een smidse blaakte,

[Italiaans]

con miglior corso e con migliore stella
esce congiunta, e la mondana cera
più a suo modo tempera e suggella.

Fatto avea di là mane e di qua sera
tal foce, e quasi tutto era là bianco
quello emisperio, e l'altra parte nera,

quando Beatrice in sul sinistro fianco
vidi rivolta e riguardar nel sole:
aquila sì non li s'affisse unquanco.

E sì come secondo raggio suole
uscir del primo e risalire in suso,
pur come pelegrin che tornar vuole,

così de l'atto suo, per li occhi infuso
ne l'imagine mia, il mio si fece,
e fissi li occhi al sole oltre nostr'uso.

3 *Dante doellt hier op het begin van de lente.*
4 *Dantes leidsvrouw is Beatrice.*

Molto è licito là, che qui non lece
a le nostre virtù, mercé del loco
fatto per proprio de l'umana spece.

Io nol soffersi molto, né sì poco,
ch'io nol vedessi sfavillar dintorno,
com'ferro che bogliente esce del foco;

[Nederlands]

Bleek dat het licht ineens aan felheid won:
Het leek of Hij die alles kon creëren
De hemel tooide met een tweede zon.

Mijn leidsvrouw staarde naar de hemelsferen.
Ik hield op haar mijn blik, die ik zopas
Van 't felle zonlicht af had moeten keren,

En voelde, haar aanschouwend, mij alras
Als Glaucus toen hij na een wonderbare
Beleving in een god veranderd was.[5]

Ik kan mijn mensontstijging niet verklaren;
Dit ene voorbeeld moet daarom volstaan
Voor wie haar door genade zal ervaren.

Of ik mij van mijn lichaam had ontdaan
Weet U die Oorzaak bent van alle dingen
En die mij op Uw licht omhoog deed gaan.

Ik zag de wenteling der hemelsferen,
Hoorde de harmonie die U alleen,
Als Schepper van het al, kunt dirigeren.

Het door de zon verlicht gedeelte scheen
Enorm: rivier of regen brachten zelden
Op aarde zo'n groot blinkend meer bijeen;

[Italiaans]

e di sùbito parve giorno a giorno
essere aggiunto, come quei che puote
avesse il ciel d'un altro sole addorno.

Beatrice tutta ne l'etterne rote
fissa con li occhi stava; e io in lei
le luci fissi, di là sù rimote.

Nel suo aspetto tal dentro mi fei,
qual si fé Glauco nel gustar de l'erba
che 'l fé consorto in mar de li altri dèi.

Trasumanar significar per *verba*
non si poria; però l'essemplo basti
a cui esperienza grazia serba.

S'i' era sol di me quel che creasti
novellamente, amor che 'l ciel governi,
tu 'l sai, che col tuo lume mi levasti.

5 *Zie Ovidius*, Metamorphosen, *XIII 898-968*

Quando la rota che tu sempiterni
desiderato, a sé mi fece atteso
con l'armonia che temperi e discerni,

parvemi tanto allor del cielo acceso
de la fiamma del sol, che pioggia o fiume
lago non fece alcun tanto disteso.

[Nederlands]

Zodat een groot verlangen in mij welde
De bron te weten van muziek en licht,
Zo sterk als eerder zich geen wens deed gelden.

Mijn leidsvrouw las de vraag op mijn gezicht,
En voordat ik haar deelgenoot kon maken,
Heeft zij als volgt het woord tot mij gericht:

‘Je bent voor je verwarring zelf te laken,
Niet ziende wat je wel zou zien wanneer
Je uit je waanvoorstelling zou ontwaken;

Want op de aarde ben je hier niet meer.
Je stijgt, zo snel als bliksems daaruit vluchten,
Naar waar je hoort: de hemel van de Heer.’

Haar antwoord wist mij even op te luchten,
Tezamen met de glimlach in haar blik,
Maar toen deed nieuwe twijfel mij verzuchten:

‘U stelde mij gerust, maar ik verschrik
Als ik bedenk: hoe kan ik hoger zweven
Dan lucht en vuur, die lichter zijn dan ik?’

De goede Beatrice zuchtte even
En keek mij aan zoals een moeder kijkt
Die antwoord aan haar ijlend kind moet geven.

[Italiaans]

La novità del suono e 'l grande lume
di lor cagion m'accesero un disio
mai non sentito di cotanto acume.

Ond'ella, che vedea me si com'io,
a quietarmi l'animo commosso,
pria ch'io a dimandar, la bocca aprio,

e cominciò: ‘Tu stesso ti fai grosso
col falso imaginar, sì che non vedi
ciò che vedresti se l'avessi scosso.

Tu non se' in terra, sì come tu credi;
ma folgore, fuggendo il proprio sito,
non corse come tu ch'ad esso riedi’.

S'io fui del primo dubbio disvestito
per le sorrise parolette brevi,
dentro ad un nuovo più fu' inretito,

e dissi: ‘Già contento requievi

di grande ammirazion; ma ora ammiro
com'io trascenda questi corpi levi’.

Ond'ella, appresso d'un pio sospiro,
li occhi drizzò ver' me con quel sembiante
che madre fa sovra figlio deliro,

[Nederlands]

Toen zei ze: ‘Tussen alle dingen blijkt
Er samenhang en ordening te wezen
Die maakt dat het heelal op God gelijkt.

De mens en ook de engel kan in deze
Beginselen de afdruk van de hand
En de bedoeling van zijn Schepper lezen.

Elk schepsel, levend in dit groot verband,
Zal naar de oorsprong van zijn schepping streven,
En allen worden, elk naar eigen trant

En door de aandrift die hun werd gegeven,
Over de grote zee van het bestaan
Naar de diverse havens toegedreven.

Die aandrift draagt het vuur tot bij de maan,
Zij houdt de aard bijeen en laat haar duren
En drijft de redeloze dieren aan.

Zij is een boog die alle creaturen,
Hen met verstand en liefde evenzeer
Als hen daarzonder, naar hun doel zal sturen;

En Hij die dit geheel bestiert, de Heer,
Heeft aan het empyreum rust gegeven
Rondom de hoogste, snelste hemelsfeer.

[Italiaans]

e cominciò: ‘Le cose tutte quante
hanno ordine tra loro, e questo è forma
che l'universo a Dio fa simigliante.

Qui veggion l'alte creature l'orma
de l'etterno valore, il qual è fine
al quale è fatta la toccata norma.

Ne l'ordine ch'io dico sono accline
tutte nature, per diverse sorti,
più al principio loro e men vicine;

onde si muovono a diversi porti
per lo gran mar de l'essere, e ciascuna
con istinto a lei dato che la porti.

Questi ne porta il foco inver' la luna;
questi ne' cor mortali è permotore;
questi la terra in sé stringe e aduna;

né pur le creature che son fore

d'intelligenza quest'arco saetta
ma quelle c'hanno intelletto e amore.

La provedenza, che cotanto assetta,
del suo lume fa 'l ciel sempre quieto
nel qual si volge quel c'ha maggior fretta;

[Nederlands]

Wij worden door de kracht omhoog geheven
Van deze boogpees die zovelen naar
Het veelbegeerde doelwit heeft gedreven.

Maar zoals de materie, log en zwaar,
Ook dikwijls weigert om precies te lijken
Op wat bedoeld werd door de kunstenaar,

Zo pleegt de mens soms van zijn koers te wijken,
Hoewel die door de aandrift werd bepaald
Die hem het ware doel moest doen bereiken.

Zoals het vuur soms uit de wolken daalt,
Zo kan het ook de mens soms overkomen
Dat hij in valse aardse schijn verdwaalt.

Dat ik je mee naar boven heb genomen
Is niet verwonderlijker dan dat wij
Een beek vanaf een bergtop neer zien stromen.

Het zou verbazingwekkend zijn als jij,
Vrij van je last, op aarde was gebleven:
Ook vuur ligt niet terneer.' Daarop heeft zij

Haar blik weer naar de hemelen geheven.

[Italiaans]

e ora lì, come a sito decreto,
een porta la virtù di quella corda
che ciò che scocca drizza in segno lieto.

Vero è che, come forma non s'accorda
molte fiate a l'intenzion de l'arte,
perch'a risponder la materia è sorda,

così da questo corso si diparte
talor la creatura, c'ha podere
di piegar, così pinta, in altra parte;

e sì come veder si può cadere
foco di nube, si l'impeto primo
l'atterra torto da falso piacere.

Non dei più ammirar, se bene stimo,
lo tuo salir, sc non come d'un rivo
se d'alto monte scende giuso ad imo.

Maraviglia sarebbe in te se, privo
d'impedimento, giù ti fossi assiso,
com'a terra quiete in foco vivo'.

Quinci rivolse inver' lo cielo il viso.

Drie gedichten
Vladislav Chodasevitsj
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

Ochtend

Ik kan niet meer naar buiten kijken,
  Ik ben het moe!
De wrange doodsdrift wil niet wijken, -
  Waar dient ze toe?

In alles klinkt dit ene: ‘Scheiden
  Valt jou ten deel!’
En in ons straatje kleurt bescheiden
  De esdoorn geel!

Geen stem te horen, nergens leven,
  Slechts één verschiet...
En toch kan dat soms doodsangst geven,
  En soms verdriet.

Утро

  Нет, больше не могу смотреть я
Туда, в окно!
  О, это горькое предсмертье, -
К чему оно?

Во всём одно звучит: ‘Разлуке
  Ты обречен!’
Как нежно в нашем переулке
  Желтеет клен!

Ни голоса вокруг, ни стука,
  Всё та же даль...
А всё-таки порою жутко,
  порою жаль.

De acrobaat

Een kabel gespannen hoog boven de straat.
Daarover loopt rustig en licht d' acrobaat.

Een stok in zijn handen, geheel in balans,
Het volk op de grond volgt nieuwsgierig zijn dans.

Men fluistert: ‘Straks valt-ie!’, en stoot elkaar aan,
En wacht ongeduldig hoe 't verder zal gaan.

Rechts kijkt een oud vrouwtje van achter 't gordijn,
En links zit een boemelaar met een glas wijn.

De hemel doorschijnend, solide de draad.
Daarover loopt rustig en licht d' acrobaat.

En valt onverhoopt de artiest naar benee,
Slaat 't volk huichelachtig een kruis, roept ‘ach jee!’ -

Loop dan, o poëet, onverschillig voorbij:
Want heb jij ook zelf niet een vak zoals hij?

Акробат

От крыши до крыши протянут канат.
Легко и спокойно идет акробат.

В руках его - палка, он весь - как весы,
А зрители снизу задрали носы.

Толкаются, шепчут: ‘Се□час упадет!’ -
И каждый чего-то взволнованно ждет.

Направо - старушка глядт из окна,
Налево - гуляка с бокалом вина.

Но небо прозрачно, и прочен канат.
Легко и спокойно идет акробат.

А, если, сорвавшись, фигляр упадет
И, охнув, закрестится лживый народ, -

Поэт, проходи с безучастным лицом:
Ты сам не таким ли живешь ремеслом?

Avond

Gladheid - 't kraakt onder mijn voet.
Sneeuw - de stormwind gaat tekeer.
Here, wat een tegenspoed!
Lieve God, wat doet dat zeer!

't Ondermaans bestaan is zwaar.
Gij zijt ons geen toeverlaat.
Waartoe dient die weidsheid daar,
Als op aarde dood bestaat?

Niemand antwoordt op de vraag
Waarom, ook al word je oud,
Je nog altijd even graag
Zingt, kleumt, rondzwerft en vertrouwt.

Вечер

Под ногами скользъ и хруст.
Ветер дунул, снег пошел.
Боже мой, какая грусть!
Господи, какая боль!

Тяжек Твой подлунный мир,
Да и Ты немилосерд,
И к чему такая ширь,
Если есть на свете смерть?

И никто не обьяснит,
Отчего на склоне лет
Хочется еще бродить,
Верить, коченеть и петь.

Twee gedichten
Samuel Taylor Coleridge
(Vertaling W. Hogendoorn)

Vorst te middernacht

De vorst verricht zijn heimelijke dienst,
Niet bijgestaan door wind. De bosuil riep
Luidkeels - en luister, weer! luid als tevoor.
Mijn huisgenoten, allen nu ter rust,
Lieten mij aan die eenzaamheid die past
Bij dieper mijmerij: maar aan mijn zijde
Sluimert mijn kindje vredig in zijn wieg.
Wat is het kalm! zo kalm dat meditatie
Verstoord wordt, verontrust door deze vreemde
Uiterste stilte. Zee en heuvel, bos,
Dit dichtbevolkte dorp! Zee, heuvel, bos,
En talloos vele dagbeslommeringen,
Onhoorbaar zoals dromen! Dun en blauw
Trilt niet, maar zweeft op mijn laag vuur de vlam;
Alleen die gloor die flakkerde op 't rooster,
Flakkert nog steeds, als enige onrustig.
Die woeling in de roerloze natuur
Lijkt mij vaag meegevoel met mij die leeft
En wordt zo een vriendschappelijke vorm,
Terwijl de Geest, die zich verpoost, dat nietig
Ploffen en glimpen duidt naar eigen luim,
Alom een echo of een spiegel zoekend,
En 't Denken maakt tot spel.

Frost At Midnight

The Frost performs its secret ministry,
Unhelped by any wind. The owlet's cry
Came loud - and hark, again! loud as before.
The inmates of my cottage, all at rest,
Have left me to that solitude, which suits
Abstruser musings: save that at my side
My cradled infant slumbers peacefully.
'T is calm indeed! so calm, that it disturbs
And vexes meditation with its strange
And extreme silentness. Sea, hill, and wood,
This populous village! Sea, and hill, and wood,
With all the numberless goings-on of life,
Inaudible as dreams! the thin blue flame
Lies on my low-burnt fire, and quivers not;
Only that film, which fluttered on the grate,
Still flutters there, the sole unquiet thing.
Methinks its motion in this hush of nature
Gives it dim sympathies with me who live,
Making it a companionable form,
Whose puny flaps and freaks the idling Spirit
By its own moods interprets, everywhere
Echo or mirror seeking of itself,

And makes a toy of Thought.

[Nederlands]

Maar O! hoe vaak,
Hoe vaak heb ik op school, vol van geloof
En voorgevoel, de staven aangestaard
Waarop die *vreemdeling* flakkerde! en vaak*
Met open oogleden toen al gedroomd
Van mijn geboorteplaats, het oude kerkje,
Zijn klokken, de enige muziek der armen,
Luidend, de hele hete marktdag lang,
Zo zoet dat zij mij roerden en vervulden
Met wilde vreugde, vallend in mijn oren
Als klare klank van wat er komen zou!
Zo staarde ik, tot mij die kalme dromen
Wiegden in slaap, en slaap mijn droom verlengde!
Zo peinsde ik de hele volgende ochtend,
Bang voor de meester met zijn strenge blik,
In schijn vol aandacht voor mijn wazig boek,
Tenzij wanneer de deur half openging
En ik snel opkeek en mijn hart steeds bonsde,
Want steeds hoopte ik die *vreemdeling* te zien,
Stadgenoot, tante of, dierbaarder, mijn zusje,
Met wie ik speelde, eender aangekleed!**

Lief kind, dat in de wieg slaapt aan mijn zijde,
Waarvan het zachte ademen, gehoord
In deze diepe rust, hiaten vult
En kortstondige pauzes in het denken!
Mijn prachtig kindje! welk een tedere vreugde
Ontroert mijn hart, jou zo te zien, te weten
Dat jij heel andere wijsheid zult verwerven

[Engels]

But O! how oft,
How oft, at school, with most believing mind,
Presageful, have I gazed upon the bars,
To watch that fluttering *stranger*! and as oft
With unclosed lids, already had I dreamt
Of my sweet birthplace, and the old church tower,
Whose bells, the poor man's only music, rang
From morn to evening, all the hot Fair-day,
So sweetly, that they stirred and haunted me
With a wild pleasure, falling on mine ear
Most like articulate sounds of things to come!
So gazed I, till the soothing things, I dreamt,
Lulled me to sleep, and sleep prolonged my dreams!
And so I brooded all the following morn,
Awed by the stern preceptor's face, mine eye

* *vreemdeling*: de flakkerende sintels in de haard, zo genoemd omdat zij volgens de folklore de komst van een onverwachte gast voorspelden.

** *eender aangekleed*: zoals de gewoonte was bij peuters, d.w.z. de jongetjes droegen meisjeskleren.

Fixed with mock study on my swimming book:
Save if the door half opened, and I snatched
A hasty glance, and still my heart leaped up,
For still I hoped to see the *stranger's* face,
Townsman, or aunt, or sister more beloved,
My playmate when we both were clothed alike!

Dear babe, that sleepest cradled by my side,
Whose gentle breathings, heard in this deep calm,
Fill up the interspersèd vacancies
And momentary pauses of the thought!
My babe so beautiful! it thrills my heart
With tender gladness, thus to look at thee,
And think that thou shallt learn far other lore,

[Nederlands]

En in heel andere streken! Ik werd groot
Als stadskind tussen donkere kloostergangen
En zag niets lieflijks dan de lucht en sterren.
Maar *jij*, mijn kind, zult zwerven als een briesje
Langs meren en zandstranden, onder klippen
Van oeroude gebergten, onder wolken
Waarvan de massa beelden toont van meren,
Stranden èn klippen: en zo zie en hoor jij
De schone vormen en de klare klanken
Van de eeuwige taal van God, door hem gesproken,
Die sinds de eeuwigheid zichzelf ontvouwt
In alles, alle dingen in zichzelf.
De grote Leraar van 't heelal! Hij kneedt
Jouw geest, en door te geven doet hij vragen.

Daarom zal ieder jaargetij je lief zijn,
Hetzij de zomer de ontluikende aarde
Met groen bekleedt, of dat de roodborst zingt
Tussen sneeuwtoefjes op de kale tak
Van de bemoste appelboom, en 't strodak
Dampt in de zonnedooi; hetzij de goot drupt,
Slechts hoorbaar in de trances van de rukwind,
Of dat bij zijn geheime dienst de vorst
De druppels hangen zal in stille pegels,
Kalm glinsterende naar de kalme maan.

[Engels]

And in far other scenes! For I was reared
In the great city, pent 'mid cloisters dim,
And saw nought lovely but the sky and stars.
But *thou*, my babe! shalt wander like a breeze
By lakes and sandy shores, beneath the crags
Of ancient mountain, and beneath the clouds,
Which image in their bulk both lakes and shores
And mountain crags: so shalt thou see and hear
The lovely shapes and sounds intelligible
Of that eternal language, which thy God
Utters, who from eternity doth teach
Himself in all, and all things in himself.
Great universal Teacher! he shall mold
Thy spirit, and by giving make it ask.

Therefore all seasons shall be sweet to thee,
Whether the summer clothe the general earth
With greenness, or the redbreast sit and sing
Betwixt the tufts of snow on the bare branch
Of mossy apple tree, while the nigh thatch
Smokes in the sun-thaw; whether the eaves-drops fall
Heard only in the trances of the blast,
Or if the secret ministry of frost

Shall hang them up in silent icicles,
Quietly shining to the quiet Moon.

Werk zonder hoop

Regels geschreven op 21 februari 1825

Alom werkt de Natuur. Tuinslakken gaan op pad -
De bijen zoemen - vogels vliegen op en neer -
De Winter draagt een glimlach op 't gelaat, omdat
Hij soezend op het veld droomt van het lenteweer.
Maar ik, de enige die men nu ledig ziet,
Vergaar geen honing, paar niet, bouw niet, zing geen lied.

Toch ken ik de oevers goed waar amaranten groeien,
En heb de bron ontdekt waar stromen nectar vloeien.
Bloesemt, gij amaranten! Bloesemt voor elkeen,
Voor mij bloesemt gij niet! Glijdt, rijke stromen, heen!
Ik dool met fletse lip en met een kransloos hoofd:
Kent gij de incantatie die mijn ziel verdooft?
Werk zonder hoop giet nectar in een zeef,
Hoop zonder doel verhindert dat ik leef.

Work Without Hope

Lines Composed 21st February 1825

All Nature seems at work. Slugs leave their lair -
The bees are stirring - birds are on the wing -
And Winter slumbering in the open air
Wears on his smiling face a dream of Spring!
And I the while, the sole unbusy thing,
Nor honey make, nor pair, nor build, nor sing.

Yet well I ken the banks where amaranths grow,
Have traced the fount whence streams of nectar flow.
Bloom, O ye amaranths! bloom for whom ye may,
For me ye bloom not! Glide, rich streams, away!
With lips unbrightened, wreathless brow, I stroll:
And would you learn the spells that drowse my soul?
Work without Hope draws nectar in a sieve,
And Hope without an object cannot live

Een fragment uit Faust*
J.W. von Goethe
(Vertaling Ard Posthuma)

Opdracht

U komt weer op me af, kring van chimaeren!
die ik omfloerst aanschouwd heb in mijn jeugd.
Lukt het mij deze keer u te bezweren?
Ben ik nog altijd tot die waan geneigd?
Uw aandrang groeit! Welaan, u mag regeren,
nu u rondom uit mist en nevel stijgt;
mijn hart klopt sneller, jeugdig weer bewogen
en door uw tovermacht opnieuw bevlogen.

U roept de beelden op van blijde dagen,
beminde schimmen treden uit hun nis;
en als een oude, halfvergeten sage
ontwaken vriendschap, liefde, jong en fris;
de pijn wordt nieuw, opnieuw echoot mijn klagen
de dwaze doolgang die het leven is
en telt de vrienden die, voorgoed verstoken
van nieuw geluk, vóór mij de ogen loken.

Zueignung

Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten!
Die früh sich einst dem trüben Blick gezeigt.
Versuch' ich wohl euch diesmal fest zu halten?
Fühl' ich mein Herz noch jenem Wahn geneigt?
Ihr drängt euch zu! nun gut, so mögt ihr walten,
Wie ihr aus Dunst und Nebel um mich steigt;
Mein Busen fühlt sich jugendlich erschüttert
Vom Zauberhauch, der euren Zug umwittert.

Ihr bringt mit euch die Bilder froher Tage,
Und manche liebe Schatten steigen auf;
Gleich einer alten halbverklungnen Sage,
Kommt erste Lieb' und Freundschaft mit herauf;
Der Schmerz wird neu, es wiederholt die Klage
Des Lebens labyrinthisch irren Lauf,
Und nennt die Guten, die, um schöne Stunden
Vom Glück getäuscht, vor mir hinweggeschwunden.

* *Een vertaling, door Ard Posthuma, van het gehele werk zal in het voorjaar van 2000 bij Uitgeverij Querido verschijnen.*

[Nederlands]

Mijn luisteraars van 't eerste uur, zij horen
van deze late zangen er niet één;
dat trouw gehoor ging in de wind verloren,
de weerklank van weleer, ach! die verdween.
Ik zing mijn lied voor onbekende oren,
oogst ik nu bijval, krimpt mijn hart ineen,
en zij die in hun ziel mijn lied bewaarden
zijn hopeloos verstrooid over de aarde.

En eensklaps blijkt mijn doodgewaand verlangen
naar 't stille rijk der schimmen niet gestild
en fluisterende suizelen mijn gezangen
alsof het snaarwerk van een windharp trilt,
ik huiver, tranen stromen langs mijn wangen,
mijn stugge hart, het voelt zich zacht en mild;
wat ik bezit verschuift naar het verleden
en wat verdween, wordt werkelijk in het heden.

[Duits]

Sie hören nicht die folgenden Gesänge,
Die Seelen, denen ich die ersten sang;
Zerstoben ist das freundliche Gedränge,
Verklungen ach! der erste Widerklang.
Mein Lied ertönt der unbekannten Menge,
Ihr Beifall selbst macht meinem Herzen bang,
Und was sich sonst an meinem Lied erfreuet,
Wenn es noch lebt, irrt in der Welt zerstreuet.

Und mich ergreift ein längst entwöhntes Sehnen
Nach jenem stillen ernsten Geisterreich,
Es schwebet nun in unbestimmten Tönen
Mein lispelnd Lied, der Äolsharfe gleich,
Ein Schauer faßt mich, Träne folgt den Tränen,
Das strenge Herz, es fühlt sich mild und weich;
Was ich besitze seh' ich wie im weiten,
Und was verschwand wird mir zu Wirklichkeiten

Proloog in de hemel

DE HEER, DE HEMELSE HEERSCHAREN,
Later MEFISTOFELES.
De drie aartsengelen treden naar voren.

RAFAEL
De zon wekt met fanfaretonen
het stemmenkoor van het heelal,
en kroont haar omloop door aeonen
met daverend klaroengeschal;
een beeld dat engelen kan sterken!
waar niemand ooit het Wezen zag;
die onvoorstelbaar hoge werken
zijn stralend als op de eerste dag.

GABRIEL
En snel, zo snel, een eeuwig wonder,
roteert de aarde in haar pracht;
een paradijs van licht gaat onder
en wijkt voor afgronddiepe nacht;
beneden komt het schuim gevlogen,
de zee stormt op de rotskust aan
en rots en zee wordt meegezogen
in eeuwig snelle sferenbaan.

Prolog im himmel

DER HERR, DIE HIMMLISCHEN HEERSCHAREN,
nachher MEHISTOPHELES.
Die drei Erzengel treten vor.

RAPHAEL
Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang,
Und ihre vorgeschrieb'ne Reise
Vollendet sie mit Donnergang,
Ihr Anblick gibt den Engeln Stärke,
Wenn keiner sie ergründen mag;
Die unbegreiflich hohen Werke
Sind herrlich wie am ersten Tag.

GABRIEL
Und schnell und unbegreiflich schnelle
Dreht sich umher der Erde Pracht;
Es wechselt Paradieses-Helle
Mit tiefer schauervoller Nacht;
Es schäumt das Meer in breiten Flüssen
Am tiefen Grund der Felsen auf,
Und Fels und Meer wird fortgerissen
In ewig schnellem Sphärenlauf.

[Nederlands]

MICHAEL
En om het hardst razen de stormen
van land naar zee, van zee naar land
die woedende een keten vormen
geschakeld in een groots verband.
Zengende bliksems signaleren
de moker van de donderslag.
Maar wij, Uw boden, Heer, vereren
de kalme voortgang van Uw dag.

DE DRIE SAMEN
Een beeld dat engelen kan sterken,
waar niemand ooit het Wezen zag!
Geprezen zijn Uw hoge werken
die stralen als op de eerste dag.

MEFISTOFELES
Daar u, o Heer, weer eens bent aangereisd
om hier de stand van zaken door te nemen
en u mij nooit onvriendelijk het trapgat wijst,
ben ik hier ook op het appèl verschenen.
Dit hoog gezelschap mag mij honen
maar voor lofzangen heb ik geen talent,
u zou maar lachen om mijn jubeltonen,
ware het niet dat u het lachen bent ontwend.
Van zon en hemisferen heb ik geen benul,
ik ken alleen het ploeterend mensenspul.
Dat aardse godje is nog van hetzelfde slag
en doet nog net zo maf als op de eerste dag.

[Duits]

MICHAEL
Und Stürme brausen um die Wette,
Vom Meer auf's Land, vom Land auf's Meer,
Und bilden wütend eine Kette
Der tiefsten Wirkung rings umher.
Da flammt ein blitzendes Verheeren
Dem Pfade vor des Donnerschlags;
Doch deine Boten, Herr, verehren
Das sanfte Wandeln deines Tags.

ZU DREI
Der Anblick gibt den Engeln Stärke
Da keiner dich ergründen mag,
Und alle deine hohen Werke
Sind herrlich wie am ersten Tag.

MEPHISTOPHELES

Da du, o Herr, dich einmal wieder nahst
Und fragst wie alles sich bei uns befinde,
Und du mich sonst gewöhnlich gerne sahst:
So siehst du mich auch unter dem Gesinde.
Verzeih, ich kann nicht hohe Worte machen,
Und wenn mich auch der ganze Kreis verhöhnt;
Mein Pathos brächte dich gewiß zum Lachen,
Hätt'st du dir nicht das Lachen abgewöhnt.
Von Sonn' und Welten weiß ich nichts zu sagen,
Ich sehe nur wie sich die Menschen plagen.
Der kleine Gott der Welt bleibt stets vom gleichen Schlag,
Und ist so wunderlich als wie am ersten Tag.

[Nederlands]

Hij zou misschien wat aangenamer leven,
had u hem niet een glimpje van uw licht gegeven;
hij noemt het zijn verstand, voor hem het sein
beestachtiger dan ieder beest te zijn.
Hij heeft - vergeef me, Hoogheid, wat ik zeg -
veel van een langpootsprinkhaan weg,
zo eentje die steeds vliegt of vliegend springt
en terug in 't gras het oude liedje zingt;
en als hij nu gelukkig was in 't gras, maar nee!
Hij springt met voorliefde steeds weer in de puree.

DE HEER
Heb je me verder niets te melden?
Kom je alleen maar om te schelden?
Vind je op aarde alles eeuwig waardeloos?

MEFISTOFELES
Ja, Heer! Het is er zo als altijd bar en boos.
Terecht dat zich die stakkers daar beklagen;
't is zelfs voor mij niet leuk meer ze te plagen.

DE HEER
Je kent toch Faust?

MEFISTOFELES
De doctor, hm?

DE HEER
Mijn knecht!

MEFISTOFELES
En hoe! Hij dient u op zeer eigen wijze.

[Duits]

Ein wenig besser würd' er leben,
Hätt'st du ihm nicht den Schein des
Himmelslichts gegeben;
Nur tierischer als jedes Tier zu sein.
Er scheint mir, mit Verlaub von Euer. Gnaden,
Wie eine der langbeinigen Zikaden,
Die immer fliegt und fliegend springt
Und gleich im Gras ihr altes Liedchen singt;
Und läg' er nur noch immer in dem Grase!
In jeden Quark begräbt er seine Nase.

DER HERR
Hast du mir weiter nichts zu sagen?
Kommst du nur immer anzuklagen?
Ist auf der Erde ewig dir nichts recht?

MEPHISTOPHELES

Nein Herr! ich find'es dort, wie immer, herzlich schlecht.
Die Menschen dauern mich in ihren Jammertagen,
Ich mag sogar die armen selbst nicht plagen.

DER HERR
Kennst du den Faust?

MEPHISTOPHELES
Den Doktor?

DER HERR
Meinen Knecht!

MEPHISTOPHELES
Fürwahr! er dient euch auf besondre Weise.

[Nederlands]

Hij voedt zich niet met aardse drank of spijzen.
Het gist in hem, 't is iemand van extremen,
hij is zich van zijn dwaasheid half bewust:
hij claimt de fraaiste sterren van de hemel
en van de aarde de allerhoogste lust
maar wat hij ziet, dichtbij of in 't verschiet,
bevredigt toch zijn diepste hartstocht niet!

DE HEER
Hoe vaag hij vooralsnog mij heeft gediend,
ik zorg dat hem het licht weldra zal dagen.
De tuinman weet, het groenend boompje ziend,
dat het bijtijds bloesem en vrucht zal dragen.

MEFISTOFELES
Ik wed met u van niet! En slecht liggen uw kansen!
Als u er geen bezwaren tegen heeft
laat ik hem naar mijn pijpen dansen.

DE HEER
Zolang als hij op aarde leeft
zolang is het je niet verboden.
De mens, hij dwaalt zolang hij streeft.

MEFISTOFELES
Daarvoor ben ik u dankbaar; want met doden
heb ik nog nooit iets weten aan te vangen.
Geef mij maar een paar frisse appelwangen.
Is er een lijk, geef ik het liefst niet thuis;
ik doe zoals de kat doet met de muis.

[Duits]

Nicht irdisch ist des Toren Trank noch Speise.
Ihn treibt die Gärung in die Ferne,
Er ist sich seiner Tollheit halb bewußt;
Vom Himmel fordert er die schönsten Sterne,
Und von der Erde jede höchste Lust,
Und alle Näh' und alle Ferne
Befriedigt nicht die tiefbewegte Brust.

DER HERR
Wenn er mir jetzt auch nur verworren dient:
So werd' ich ihn bald in die Klarheit führen.
Weiß doch der Gärtner, wenn das Bäumchen grünt,
Daß Blüt' und Frucht die künft'gen Jahre zieren.

MEPHISTOPHELES
Was wettet ihr? den sollt ihr noch verlieren,
Wenn ihr mir die Erlaubnis gebt
Ihn meine Straße sacht zu führen!

DER HERR
So lang' er auf der Erde lebt,
So lange sei dir's nicht verboten.
Es irrt der Mensch so lang' er strebt.

MEPHISTOPHELES
Da dank' ich euch; denn mit den Toten
Hab' ich mich niemals gern befangen.
Am meisten lieb' ich mir die vollen frischen Wangen.
Für einen Leichnam bin ich nicht zu Haus;
Mir geht es wie der Katze mit der Maus.

[Nederlands]

DE HEER
Zoals je wilt! Het is je graag gegund!
Probeer hem aan zijn oerbron te onttrekken,
leid deze geest, als je hem pakken kunt,
bergafwaarts naar je duistere plekken.
En sta beschaamd als je erkennen moet:
een eerlijk mens in zijn verborgen drang
beseft de juiste weg maar al te goed.

MEFISTOFELES
O ja, beslist! Het duurt alleen niet lang.
En voor die weddenschap ben ik niet bang.
Als het mij lukt hem te verdelgen
vergun mij dan een bulderend triomfgezang.
Stof zal hij eten en in wellust zwelgen
zoals mijn moei, Adams befaamde slang.

DE HEER
Je hebt vrij spel, ik kom niet tussenbeide;
jou en je soortgenoten heb ik nooit gehaat.
Van alle geesten die 't verderf belijden
doet de Schavuit mij nog het minste kwaad.
De mens vergeet te snel dat hij actief moet blijven,
en neigt tot vadsigheid, van lieverlee,
daarom geef ik hem graag een plaaggeest mee
om hem te prikkelen en aan te drijven.

[Duits]

DER HERR
Nun gut, es sei dir überlassen!
Zieh diesen Geist von seinem Urquell ab,
Und führ' ihn, kannst du ihn erfassen,
Auf deinem Wege mit herab,
Und steh' beschämt, wenn du bekennen mußt:
Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange
Ist sich des rechten Weges wohl bewußt.

MEPHISTOPHELES
Schon gut! nur dauert es nicht lange.
Mir ist für meine Wette gar nicht bange.
Wenn ich zu meinem Zweck gelange,
Erlaubt ihr mir Triumph aus voller Brust.
Staub soll er fressen, und mit Lust,
Wie meine Muhme, die berühmte Schlange.

DER HERR
Du darfst auch da nur frei erscheinen;
Ich habe deines gleichen nic gehaßt.

Von allen Geistern die verneinen
Ist mir der Schalk am wenigsten zur Last.
Des Menschen Tätigkeit kann allzuleicht erschlaffen,
Er liebt sich bald die unbedingte Ruh;
Drum geb' ich gern ihm den Gesellen zu,
Der reizt und wirkt, und muß, als Teufel, schaffen.

[Nederlands]

Maar jullie, engelen, de wáre godenzonen,
verheug u in het levende en schone.
Wees door wat eeuwig wordend leeft en weeft
in 't zoet gareel der liefde ingespannen
en haast u alles wat in vluchtigheid ontzweeft
al denkende in vaste vorm te bannen.

De hemel sluit zich, de aartsengelen verdwijnen
elk in een andere richting

MEFISTOFELES ***alleen***
Zo af en toe kan ik de Oude Baas waarderen
en zorg ervoor met hem op goede voet te staan.
Het is toch sympathiek van zulke hoge heren
zelfs met de duivel menselijk om te gaan.

[Duits]

Doch ihr, die echten Göttersöhne,
Erfreut euch der lebendig reichen Schöne!
Das Werdende, das ewig wirkt und lebt,
Umfass' euch mit der Liebe holden Schranken,
Und was in schwankender Erscheinung schwebt,
Befestiget mit dauernden Gedanken.

Der Himmel schließt,
die Erzengel verteilen sich.

MEPHISTOPHELES ***allein***
Von Zeit zu Zeit seh' ich den Alten gern,
Und hüte mich mit ihm zu brechen.
Es ist gar hübsch von einem großen Herrn,
So menschlich mit dem Teufel selbst zu sprechen.

Drie gedichten
J.W. von Goethe
(Vertaling Matthias Rozemond)

Natuur en kunst

Natuur en kunst leken elkaar te mijden,
tot ze alsnog zich met elkaar verstonden.
Ook ik heb aarzelingen ondervonden,
doch voel me aangetrokken nu tot beide.

Belangrijk is de aandacht goed te scheiden,
want als wij ons eerst, streng aan tijd gebonden,
geestdriftig aan de kunsten wijden konden,
mag in het hart natuur haar gloed verspreiden.

Voor de ontwikkeling der mensen geldt:
de ongebondenen van geest bereiken
de vervolmaking niet, waarnaar ze streven.

Iets groots ontstaat waar men zich grenzen stelt.
Uit de beperking moet de meester blijken
en wet alleen kan ons de vrijheid geven.

Natur und Kunst

Natur und Kunst, sie scheinen sich zu fliehen
Und haben sich, eh man es denkt, gefunden;
Der Widerwille ist auch mir verschwunden,
Und beide scheinen gleich mich anzuziehen.

Es gilt wohl nur ein redliches Bemühen!
Und wenn wir erst in abgemeßnen Stunden
Mit Geist und Fleiß uns an die Kunst gebunden,
Mag frei Natur im Herzen wieder glühen.

So ists mit aller Bildung auch beschaffen:
Vergebens werden ungebundne Geister
Nach der Vollendung reiner Höhe streben.

Wer Großes will, muß sich zusammenraffen;
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit gcben.

De harpspeler

Wie nooit betraand zijn brood opat,
wie nimmer snikkend en de nachten
doorwakend op zijn bedrand zat,
die kent u niet, hemelse machten!

U stuurt ons door het leven heen,
u laat een stakker schuld aanvaarden.
Dan laat u hem in pijn alleen,
want alle schuld wreekt zich op aarde.

Der Harfenspieler

Wer nie sein Brot mit Tränen aß,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend saß,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte.

Ihr führt ins Leben uns hinein,
Ihr laßt den Armen schuldig werden,
Dann überlaßt ihr ihn der Pein,
Denn alle Schuld rächt sich auf Erden.

Bij aanschouwing van Schiller's schedel

In 't somber knekelhuis heb ik bekeken
hoe schedels plaats bij andere schedels zochten.
Ik dacht aan vroeger tijden, lang verstreken.
Gerangschikt staan hier wie elkaar nooit mochten
en grove botten, die elkaar doodsloegen,
ze liggen kruislings, braaf en murw gevochten.
Ontwrichte schouderbladen! Wat zij droegen,
die ledematen, dat vraagt niemand meer,
een hand, een voet, los uit de levensvoegen.
Vergeefs dus lagen jullie moe terneer
om rust te vinden in het graf. Verdreven
aanzien jullie het daglicht boven weer.
Om dorre schedels zal men niet veel geven,
hoe edel ook de kern die zij bewaarden.
Maar mij, adept, was het geschrift geschreven,
dat niet aan elk 't mysterie openbaarde,
toen ik, tussen ontvleesden in het nauw,

Bei Betrachtung von Schillers Schädel

Im ernsten Beinhaus wars, wo ich beschaute,
Wie Schädel Schädeln angeordnet paßten;
Die alte Zeit gedacht ich, die ergraute.
Sie stehn in Reih geklemmt, die sonst sich haßten,
Und derbe Knochen, die sich tödlich schlugen,
Sie liegen kreuzweis, zahm allhier zu rasten.
Entrenkte Schulterblätter! was sie trugen,
Fragt niemand mehr, und zierlich tätge Glieder,
Die Hand, der Fuß, zerstreut aus Lebensfugen.
Ihr Müden also lagt vergebens nieder,
Nicht Ruh im Grabe ließ man euch, vertrieben
Seid ihr herauf zum lichten Tage wieder,
Und niemand kann die dürre Schale lieben,
Welch herrlich edlen Kern sie auch bewahrte.
Doch mir Adepten war die Schrift geschrieben,
Die heilgen Sinn nicht jedem offenbarte,
Als ich inmitten solcher starren Menge

[Nederlands]

daar een onschatbaar fraaie vorm ontwaarde,
waaraan ik, ondanks muffe geur en kou,
doorgloeid en vrijelijk mijn aandacht wijdde,
of leven aan de dood ontsnappen wou.
Hoe wonderlijk die vorm mijn geest bevrijdde!
Het godbeschikte spoor bleef toch bestaan!
Een blik die mij naar gindse zeeën leidde,
waar hoger, mensenhoog de golven slaan.
Geheime schaal! Orakelspreuk berichtend,
hoe vat mijn nederige hand jou aan?
Jou, hoogste schat, uit het bederf oplichtend,
tot in de open lucht en vrijgezind,
aandachtig, vroom mij tot het zonlicht richtend.
Of ooit een mens meer in het leven wint,
dan als zich God-natuur hem openbaart?
Hoe zij materie tot de geest ontbindt,
hoe zij wat geest verwekte goed bewaart.

[Duits]

Unschätzbar herrlich ein Gebild gewahrte,
Daß in des Raumes Moderkält und Enge
Ich frei und wärmefühlend mich erquickte,
Als ob ein Lebensquell dem Tod entspränge.
Wie mich geheimnisvoll die Form entzückte!
Die gottgedachte Spur, die sich erhalten!
Ein Blick, der mich an jenes Meer entrückte,
Das flutend strömt gesteigerte Gestalten.
Geheim Gefäß! Orakelsprüche spendend!
Wie bin ich wert, dich in der Hand zu halten?
Dich höchsten Schatz aus Moder fromm entwendend
Und in die freie Luft, zu freiem Sinnen,
Zum Sonnenlicht andächtig hin mich wendend.
Was kann der Mensch im Leben mehr gewinnen,
Als daß sich Gott-Natur ihm offenbare?
Wie sie das Feste läßt zu Geist vertinnen,
Wie sie das Geisterzeugte fest bewahre.

Twee gedichten
José-Maria de Heredia
(Vertaling Ard Posthuma)

Vuurbloemen

Nadat de wereld uit de Chaos was ontstaan,
bleef eeuwenlang de lava uit de krater kolken,
en hoger dan de Chimborazo klommen wolken
van vuur en as boven de eenzame vulkaan.

Geen ruis tast meer de echoloze stilte aan.
Een vogel nipt van 't water, door geen as bedolven;
de bodem kwam tot rust onder de lavagolven,
het bloed der aarde is voor altijd blijven staan.

Maar toch, hoewel de kratermond sinds lang verkoelde,
lijkt het alsof het vuur dat ooit de grond doorwoelde
nog één keer oplaait tussen het verkruimelend puim;

want onder 't stofgoud van de opgewaaide pollen
- een donderslag die uit de stilte aan komt rollen -
lanceren de cacteeën hun vuurrode pluim.

Fleurs de feu

Bien des siècles depuis les siècles du Chaos,
La flamme par torrents jaillit de ce cratère,
Et le panache igné du volcan solitaire
Flamba plus haut encor que les Chimborazos.

Nul bruit n'éveille plus la cime sans échos.
Où la cendre pleuvait l'oiseau se désaltère;
Le sol est immobile et le sang de la Terre,
La lave, en se figeant, lui laissa le repos.

Pourtant, suprême effort de l'antique incendie,
A l'orle de la gueule à jamais refroidie,
Éclatant à travers les rocs pulvérisés,

Comme un coup de tonnerre au milieu du silence,
Dans le poudroîment d'or du pollen qu'elle lance
S'épanouit la fleur des cactus embrasés.

Het koraalrif

De zon gloort door de bomen van 't koralenwoud,
vreemd morgenrood daalt langs de onderzeese kronen
naar lauwe diepten waar de madreporen wonen
en kelksgewijs het dier zich als een plant ontvouwt.

En al wat kleur ontleent aan jodium en zout
- zeeëgels, wuivend wier, mos, algen, anemonen -
bedekt met somber paars in welige patronen
het rif waar 't wemelend poliepenheir aan bouwt.

Blinkend en fraai geschubd, laat zich tussen de takken
een grote vis, van kleur verschietend, langzaam zakken
en ligt in 't schemerschijnsel doodkalm op de loer;

opeens beweegt een vlammendrode vin en gaat er
door het diepblauw kristal van het doodstille water
een siddering van goud, smaragd en parelmoer.

Le récif de corail

Le soleil sous la mer, mystérieuse aurore,
Éclaire la forêt des coraux abyssins
Qui mêle, aux profondeurs de ses tièdes bassins,
La bête épanouie et la vivante flore.

Et tout ce que le sel ou l'iode colore,
Mousse, algue chevelue, anémones, oursins,
Couvre de pourpre sombre, en somptueux dessins,
Le fond vermiculé du pale madrépore.

De sa splendide écaille éteignant les émaux,
Un grand poisson navigue à travers les rameaux;
Dans l'ombre transparente indolemment il rôde;

Et, brusquement, d'un coup de sa nageoire en feu
Il fait, par le cristal morne, immobile et bleu,
Courir un frisson d'or, de nacre et d'émeraude.

Drie gedichten
Gérard de Nerval
(Vertaling Gerlof Janzen)

Het zieke meisje

‘Wekt mij gezang, zo zacht?
- 'k Houd naast jouw bed de wacht,
Mijn kind, er 's niets te horen:
Slaap maar, je ligt te ijlen...
- Moeder, ik hoor bijwijlen
Daar buiten hemelkoren!

Je koorts is er nog steeds...
- De zangers lijken reeds
Vlak aan mijn raam te staan...
- Slaap nu maar, arm ziek kind,
Geen vrijer die meer zingt...
Zij zijn naar bed gegaan!

Vrijers... het geeft niet, nee...
Een wolk voert mij nu mee...
Vaarwel dus wereld... dag!...
Mama, die vreemde geluiden
Zijn d' engelen die mij duiden
Dat ik naar God toe mag!’

La Malade

‘Oh! Quel doux chant m'éveille?
- Près de ton lit je veille,
Ma fille, et n'entends rien:
Rendors-toi, c'est chimère...
- J'entends dehors, ma mère,
Un choer aérien!

- Ta fièvre va renaître...
- Ces chants de ma fenêtre
Semblent s'être approchés...
- Dors, pauvre enfant malade,
Va, point de sérénade...
Les amants sont couchés!

- Les amants... que m'importe...
Un nuage m'emporte...
Adieu le monde... adieu!...
Maman, ces sons étranges,
C'est le concert des anges
Qui m'appellent à Dieu!’

Ontwaken in het voertuig

Zie wat ik zag *en route*: - bomen stoven verdwaasd
Uiteen. Zoals een leger dat de aftocht blaast;
Beneden mij wierp, als door wind beroerd, de grond
Een massa kluiten, kiezels, keien in het rond.

De klokkentorens hoedden in de groene velden
De witgekalkte huisjes, roodgedakt: die snelden
Als kuddes witte schaapjes naar hun kooi terug,
En net als zij met rood gestempeld op hun rug.

Door heel het dal omkronkelt als een reuzenslang
Nu de rivier de bergen in hun waggelgang.
Zij zijn, beneveld, in haar greep verstrikt geraakt...
Ik was op mijn bestemming, ik, zojuist ontwaakt!

Le réveil en voiture

Voici ce que je vis: - Les arbres sur ma route
Fuyaient mêlés, ainsi qu'une armée en déroute;
Et sous moi, comme ému par les vents soulevés,
Le sol roulait des flots de glèbe et de pavés.

Des clochers conduisaient parmi les plaines vertes
Leurs hameaux aux maison de plâtre, recouvertes
En tuiles, qui trottaient ainsi que des troupeaux
De moutons blancs, marqués en rouge sur le dos.

Et les monts enivrés chancelaient: la rivière
Comme un serpent boa, sur la vallée entière
Étendu, s'élancait pour les entortiller...
- J'étais en poste, moi, venant de m'éveiller!

De pleisterplaats

Je bent op reis, houdt stil en stapt uit de voiture,
Tussen twee huizen in beleef je 't avontuur,
Door draf en 't knallen van de zwepen tolt je hoofd,
Je oog is moe van 't kijken en je lijf verdoofd.

En dan is daar ineens, heel groen en ook heel stil,
Een grazig dal, waar de sering gedijen wil,
Een beek die zachtjes tussen populieren ruist, -
Vergéten zijn de lange weg en het gedruis.

Je vleit je in de wei en hóórt je leven klinken,
Je wilt je aan de geur van 't groene gras bedrinken,
Je staart gedachteloos zo wat in hoger sferen...
Helaas, daar roept een stem: ‘De koets in, mijne heren!’

Le relais

En voyage, on s'arrête, on descend de voiture,
Puis entre deux maisons on passe à l'aventure,
Des chevaux, de la route et des fouets étourdi,
L'oeil fatigué de voir et le corps engourdi.

Et voici tout à coup, silencieuse et verte,
Une vallée humide et de lilas couverte,
Un ruisseau qui murmure entre les peupliers, -
Et la route et le bruit sont bien vite oubliés!

On se couche dans l'herbe et l'on s'écoute vivre,
De l'odeur du foin vert à loisir on s'enivre,
Et sans penser à rien on regarde les cieux...
Hélas! une voix crie: ‘En voiture, messieurs!’

Drie sonnetten
Francesco Petrarca
(Vertaling Joël Schuyer)

95

O, als ik ooit zo goed in verzen dwing
al wat ik in mijn hart bedwingen moet,
dan bracht ik ook het allerwreedst gemoed
door meelij wel tot droeve mijmering.

Maar ogen, door wier stralen ik ontving
die slag waartegen helm noch schild mij hoedt,
steeds ben ik naakt als ik uw blik ontmoet,
ook als ik zwijg, en niet van tranen zing.

Omdat uw zien mijn innigst wezen treft,
zoals de zon haar stralen schiet door glas,
hoeft u naar mijn verlangen niet te vragen.

Ach, voor Maria* noch voor Petrus was
geloof een pijn als ik thans moet verdragen;
ik ken geen mens dan u die dit beseft.

95

Così potess'io ben chiudere in versi
i miei pensier, come nel cuor gli chiudo,
ch'animo al mondo non fu mai sì crudo
ch'i'non facessi per pietà dolersi.

Ma voi, occhi beati, ond'io soffersi
quel colpo, ove non valse elmo né scudo,
di for e dentro mi vedete ignudo,
ben che 'n lamenti il duol non si riversi.

Poi che vostro vedere in me risplende
come raggio di sol traluce in vetro,
basti dunque il desio senza ch'io dica.

Lasso, non a Maria, non nocque a Pietro
la fede, ch'a me sol è tanto nemica;
e so ch'altri che voi nessun m'intende.

* *Maria Magdalena*

159

In welk idee, in welke hemelstreek
is 't denkbaar dat het oerbeeld zich bevindt
van 't schoon gelaat, zo door Natuur bemind
dat hemel even van de aarde leek?

Liet ooit godin in 't woud, nimf aan een beek
zulk gouden haar verwaaien op de wind?
Was ooit een hart nog deugdzamer gezind?
- hoewel haar weelde mij noodlottig bleek.

Hij heeft vergeefs naar 't zalig schoon gezocht
die nimmer nog haar schone ogen zag,
en nooit haar zachte blik ervaren mocht;

kent Liefdes gif niet, noch de helingskracht,
zo hij niet voelt haar zoete ademtocht,
haar zoete stem niet hoort, haar zoete lach.

159

In qual parte del ciel, in quale idea
era l'esempio onde Natura tolse
quel bel viso leggiadro in ch'ella volse
mostrar qua giù quanto lassù potea?

Qual ninfa in fonti, in selve mai qual dea,
chiome d'oro sì fino a l'aura sciolse?
Quando un cor tante in se vertuti accolse?
benchè la somma è di mia morte rea.

Per divina bellezza indarno mira
chi gli occhi de costei già mai non vide
come soavemente ella gli gira;

non sa come Amor sana, e come ancide,
chi non sa come dolce ella sospira,
e come dolce paria, e dolce ride.

235

Ach, Liefde voert mij waar ik niet wil gaan;
ik weet van 't rechte pad te zijn getreden,
nu ik haar, als mijn hartsvorstin aanbeden,
meer overlast dan ooit heb aangedaan.

Wijs roerganger bleef verder nooit vandaan
bij rotsen met zijn schip vol kostbaarheden
dan ik haar harde trots steeds heb gemeden
waarop mijn broze hulkje stuk zou slaan.

Maar slagregens van tranen en de wind
van eind'loos zuchten hebben het gedreven,
nu op mijn zee de nacht valt en het wintert,

waar 't zorgen brengt en zelf slechts droefheid vindt,
door golven neergesmakt en opgeheven,
ontdaan van zeil en door geen roer gehinderd.

235

Lasso, Amor mi trasporta ov'io non voglio,
e ben m'accorgo che 'l dever si varca,
onde, a chi nel mio cor siede monarca,
sono importuno assai più ch'i'non soglio.

Né mai saggio nocchier guardó da scoglio
nave di merci preziose carca,
quant'io sempre la debile mia barca
da le percosse del suo duro orgoglio.

Ma lagrimosa pioggia e fieri venti
d'infiniti sospiri or l'hanno spinta,
ch'è nel mio mare orribil notte e verno,

ov'altrui noie, a se doglie e tormenti
porta, e non altro, già da l'onda vinta,
disarmata di vele e di governo.

Gedicht
Aleksander Poesjkin
(Vertaling Hans Boland)

...Ik ben teruggeweest,
Terug naar waar ik twee jaar heb gewoond
Als banneling, twee jaar die ik verdroomde.
Al tien jaar zijn voorbij sindsdien; veranderd
Is er voor mij het een en ander wel,
En ik ben zelf tenslotte zonder morren
Veranderd, net zo goed. Maar hier terug
Gaat het verleden leven en omgeeft me
Alsof ik er nog gister na het noenuur
Gewandeld heb.
Ik woonde in dat huisje,
Het huisje van de balling, met mijn voedster.
Nu is het oudje dood, en hoor ik niet meer
Het ritselen en slepen van haar rokken
Wanneer zij zorgt en reddert, nauwgezet.

Op die beboste heuvel heb ik dikwijls
Gezeten, uitkijkend over het meer
En vol weemoedige herinneringen -
Maar niet aan deze oevers, deze golven...
De donkerblauwe wijde watervlakte
Ligt tussen goudgeel graan en groene weiden,
En ondoorgrondelijk, terwijl een sloeber
Er ronddobbert en op zijn lompe sloep
Voortploetert. Boerendorpen liggen
Verspreid over het glooiend land, daarachter
Een molentje, dat traag zijn wrakke wieken
Voortwentelt op de wind...

[Russisch]

...Вновь я посетил
Тот уголок земли, где я провел
Изгнанником два года незаметных.
Уж десять лет ушАо с тех пор - и много
Переменилось в жизни для меня,
И сам, покорный общему закону,
Переменился я - но здесь опять
Минувшее меня объемлет живо,
И, кажется, вечор еще бродил
Я в етих рощах.
Вот опальный домик,
Где жил я с бедной нянею моей.
Уже старушки нет - уж за стеною
Не слышу я шагов ее тяжелых,
Ни кропотлмвого ее дозора.

Вот холм лесистый, над которым часто
Я сиживал недвижим - и глядел
На озеро, воспоминая с грустью

Иные берега, иные волны...
Меж нив златых и пажитей зеленых
Оно синея стелется широко;
Через его неведомые воды
Плывет рыбак и тянет за собой
Убогий невод. По брегам отлогим
Рассеяны деревни - там за ними

[Nederlands]

De scheiding
Van opa's erfgrond. Aan de rulle weg,
Die omgeploegd is door de najaarsregen
En hier opeens begint te klimmen, staan
Drie dennen, één apart en met z'n tweetjes
De beide andere. Ik kwam hier wel eens
Bij maanlicht langs, te paard; dan ruisten
En fluisterden hun kruinen mij iets toe,
Een groet. Ik ben daar nu dus weer gereden,
Langs deze weg, de dennebomen doemden
Weer voor me op. Ze stonden net als vroeger
En ruisten mij weer toe alsof zij groetten;
Maar rond hun kromgetrokken wortels stonden,
Waar ooit alleen maar leegte was en naaktheid,
Hun jonge loten, levenskrachtig, talrijk,
Een groen gezin; de struiken dromden samen
Als kinderen om ouders. Verderop
Stond als een oude vrijgezel de ander,
Hun norse kameraad, met om zich heen
Nog steeds dezelfde leegte.
Welkom, jullie:
Een nieuw en onbekend geslacht. Niet ik
Zal zien hoe julie groot en machtig worden
En boven al mijn kennissen uitgroeien,
Hun ouderdom verhullend voor het oog
Van de voorbijganger. Maar moge ooit
Mijn kleinzoon, als hij vrolijk en voldaan
Na een gezellig avondje bij vrienden
Naar huis rijdt door de nacht, vanuit het duister
Dezelfde groet horen, hetzelfde ruisen,
En daarbij aan mij denken.

[Russisch]

Скривнлась мельница, насилу крылья
Ворочая при ветре...
На границе
Владений дедовских, на месте том,
Где в гору подымается дорога,
Изрытая дождями, три сосны
Стоят - одна поодаль, две другие
Друг к дружке близко,- здесь, когда их мимо
Я проезжал верхом при свете лунном,
Знакомым шумом шорох их вершин
Меня приветствовал. По той дороге
Теперь поехал я, и пред собою
Увидел их опять. Они всё те же,
Всё тот же их, знакомый уху шорох -
Но около корней их устарелых
(Где некогда всё было пусто, голо)
Теперь младая роща разрослась,

Зеленая семья; кусты теснятся
Под сенью их как дели. А вдали
Стоит один угрюмый их товариц
Как старый холостяк, и вкруг него
Попрежнему всё пусто.
Здравствуй, племя
Младое, незнакомсе! не я
Увижу твой могучий поздний возраст,
Когда перерастешь моих знакомцев
И старую главу их заслонишь
От глаз прохожего. Но пусть мой внук
Услышит ваш приветный шум, когда,
С приятельской беседы возвращаясь,
Веселых и приятных мыслей полон,
Пройдет он мимо вас во мараке ночи
И обо мне вспомянет.

[De Tweede Ronde 1999, nummer 3]

Voorwoord

Op 24 augustus jl. overleed Marko Fondse, mede-oprichter van De Tweede Ronde. Zijn dood overschaduwt de verschijning van dit nummer zodanig dat het Voorwoord minder toelichting biedt dan gebruikelijk. Met een extra katern ‘In Memoriam Marko Fondse’ bewijzen wij eer aan onze dierbare vriend en mederedacteur.

Dit Herfstnummer is wat betreft de vertalingen gericht op Duitsland. Het Oostduitse Winterno. 1989 verscheen toen de Muur juist gevallen was en Oost-Duitsland ophield te bestaan. Tien jaar na de euforie van de Wende wilden wij nagaan wat het samengaan van Oost en West literair heeft opgeleverd. Het proza van de nog weinig bekende auteurs uit de vroegere DDR getuigt, vaak op licht satirische wijze, van de kennismaking met de Bondsrepubliek. Bij de vertaalde poëzie zijn ook beroemde Westduitse dichters vertegenwoordigd. Het gastredacteurschap van Elly Schippers en Rosi Wiegmann moge garant staan voor een levendige en lezenswaardige selectie.

Redactie

In Memoriam Marko Fondse

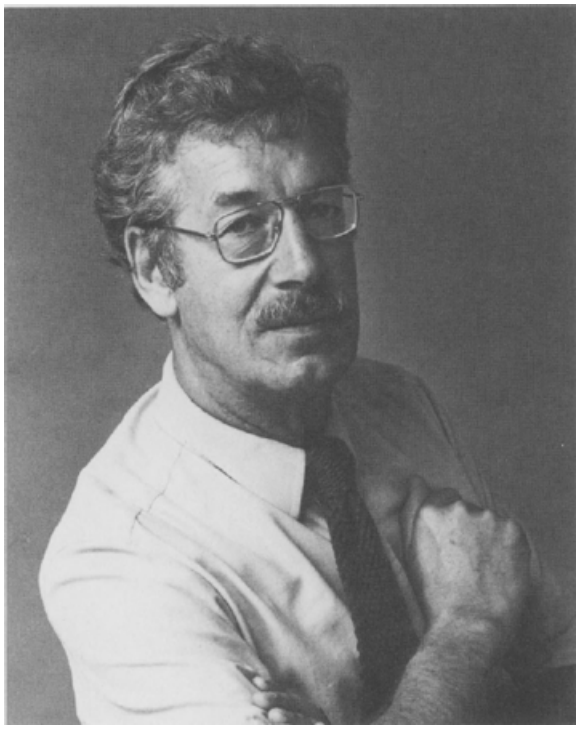

Foto Philip Mechanicus

Weerbericht
Marko Fondse

Voor RHC

Ik weet niet hoe het zijn zou als je er nu was.
Maar je bent er niet. Dat er zijn zo telt.
Was je er wel, ik zou misschien net zo mistroostig zijn.
Ook denken aan de dood. En hoe het verder moet.

Die lente, ja, die komt wel weer, maar wat
er mee te doen, dat blauw en goud.
Is het straks nog inwisselbaar voor wat ontstarring,
diep ademen, heilige gekte, bloei?

Als je er was, het zou wat minder nijpen.

Hier is het uitzicht zo: in de verstijving van
de eerste vorst stapt op het plat
een duif, als nog onwennig rukkend met zijn kop.
Verder, zoals aangekondigd, sneeuwt het wat.
Weifelt, is nog niet zo ver. Houdt op.

Amsterdam, 8-XII-1990

Leven op een eiland
Anton de Goede[+]

‘Het is vreemd te bedenken dat ik hier in Piraeus vaker scheep ben gegaan dan op de Amsterdamse pont. En daar heb ik toch ook menigmaal op gezeten om een kuiertje te maken in Amsterdam-Noord en Nieuwendam.’ Aldus Marko Fondse op de kade van de Griekse havenstad op 3 juni 1985. Op 16 juli van dat jaar was bij de VPRO-radio, in het programma ‘Boeken’, de reportage te horen die we begin juni gemaakt hadden. Marko vertelde over zijn favoriete Griekenland, zijn passie voor de klassieke Griekse cultuur en de meer recente Griekse literatuur. Na een bezoek aan Athene horen we hoe we vanuit Piraeus naar het eiland Hydra zullen vertrekken, uiteraard niet per snelle hovercraft, die de afstand in twee uur kon afleggen, maar per traditionele boot waaraan door Marko de voorkeur wordt gegeven.

Aan boord wijst Marko op aantrekkelijkheden én droevigheden van het eilandleven: ‘Het komen van de boot. Wie komt er nu aan en wie gaat er nu weg. Het is het voortdurend afscheid nemen. Vooral als je langdurig op een eiland verblijft.’ Hij mijmert verder. ‘Ik ben een kind van eilanders. Mijn ouders komen allebei van Schouwen-Duiveland, ik heb daar mijn eerste middelbare schooljaren gewoond. Het wonen op een eiland: het omgeven zijn door water, het weten dat je er alleen met hulpmiddelen vanaf kunt komen, dat je altijd tegen een horizon aanloopt. Maar het geeft ook iets geborgens, het heeft iets van een baarmoeder, met vruchtwater er omheen.’

En wat onderscheidt Hydra van andere Griekse eilanden?

‘Alle overige eilanden zijn redelijk groen, terwijl Hydra werkelijk één barre rots is. Hydra is historisch van belang geweest, in de vrijheidsoorlog, een *stronghold* waar de Turken geen voet hebben kunnen zetten, het was een soort zeeroversnest met een bevolking die van aanpakken wist. Waar ze van geleefd hebben weet ik niet, in de 18de en 19de eeuw leefden hier zo'n dertig-, veertigduizend

+ *In 1985 bezocht Anton de Goede Marko Fondse op het eiland Hydra, om hem te interviewen voor de VPRO-radio. Hier volgt een bekorte versie van dit interview.*

inwoners. Voor een groot gedeelte moeten ze van zeeroof hebben geleefd. Je moet wel een beetje tot de sterken horen om het op dit eiland uit te houden. De bevolking is redelijk stug, Albanees-Grieks, niet bepaald aanhalig. Eerder wat afhoudend, zonder dat ze vies zijn om een cent aan je te verdienen. Integendeel. Maar je moet door een barrière heen om je op dit eiland senang te voelen.'

Eenmaal op het eiland aangekomen, lopen we enkele dagen later door het dorpje Kamini. Marko: 'Daarachter ligt Kastello, onze wandeltocht gaat nu naar Vlichos, ik wou daar een plek opzoeken waar ik het gedicht "Besta maar hemel" geschreven heb. Hier passeren we eerst het huis van Lily Mack, een vrouw die nogal een grote rol in mijn leven heeft gespeeld. Ik heb aan haar mijn Majakovski-boek "Wolk in broek" opgedragen, met als opdracht: "Ik zal leven onder jouw zon". Ze heeft me met mijn werk enorm geholpen.' De titel van mijn gedicht *Belaja žut'*, te vinden in Herderstas (het betekent zoiets als 'Witte huiver'), is afkomstig uit een gedicht dat zij een keer over mij geschreven heeft. Ik ben dat gedicht kwijtgeraakt, stom genoeg. Zij is het soort persoonlijkheid dat je maar eens in je leven ontmoet. Ze leek vroeger op Marlene Dietrich. Lily heeft ook altijd als vraagbaak gediend.
Majakovski-vertalingen van mij las zij in het Nederlands. Ze spreekt vijf talen vloeiend, en al is het Nederlands daar niet bij, geef haar een tekst in het Nederlands, help haar door een paar moeilijkheden heen, en ze kan het al snel beoordelen. Mijn vertalingen las ik haar voor en zij kon dan zeggen: ik vind dat ritmisch niet sterk genoeg Dan begon ik weer opnieuw net zolang totdat ze zei: nu heeft het dezelfde *zador*, dezelfde stootkracht als het Russisch.'

We komen al pratend, via een smal paadje dat ons langs een steile afgrond leidt, in het dorpje Vlichos, om precies te zijn bij een taveerne die 'De zonsondergang' heet en op dit moment gesloten is.

Marko: 'Zullen we hier toch even gaan zitten? Hier ben ik kind aan huis, je kunt wel zeggen dat een aantal dakpannen van deze tent uit mijn verteringen is neergelegd. Kijk, hier zat ik, daarginder was Lily bezig met een paar Engelse jongens, gasten van haar, die daar zwommen. En Lily verzamelde allerlei steentjes en zo om er een soort beeldhouwwerk van te maken. Ze kon niets zien of er ontstond wat uit. Toen ik hen zo vredig zag, ontstond dat gedicht over mijn vader. Ik wilde iets Light Verse-achtigs schrijven. Het is ook een heel eenvoudig gedicht. *(Marko leest 'Besta maar hemel'.)*

Marko's commentaar: ‘Misschien heb je in de eerste regel (“Mijn vader was de werkman Kees”) gehoord dat ik de klemtoon op “Mijn” legde. Als je als arbeiderskind op een chique privé-gymnasium je kennis hebt opgedaan, dan zit je tussen betrekkelijk chique kinderen. De een zijn vader is ingenieur, de ander is rentenier, en mijn vader was werkman en heette dan nog “Kees” ook! Hij werd door zijn baas als Kees aangesproken. Hij is in '69 gestorven, ik zat toen op het eiland Poros. Ik hoorde het te laat om op de begrafenis aanwezig te kunnen zijn, maar ik hoorde later dat praktisch alle bazen die mijn vader in zijn leven gehad had aanwezig waren! Hij sprak bijna nooit over wie hij kende. Een hele stille man. Hij was los-werkman, een enorme pezer in zijn werk. Hij heeft lang bij een familie in bloembollen gewerkt, in Lisse. Na de oorlog in 1946 zijn we naar Zeeland gegaan waar hij weer boerenarbeider is geworden, wat hij voorheen ook altijd geweest is. In 1914 was hij naar Haarlem gekomen en met mijn moeder getrouwd. Ze hebben een kroostrijk gezin ontworpen waarvan ik de hekkensluiter ben en ook de enige die een beetje buiten het gangbare patroon is getreden. We waren met zijn elven.’

Regel 2 luidt: ‘Met hem was ik een halve wees’.

‘Ja, hij had er net zo goed niet kunnen zijn, hij is niet iemand geweest die mij een bepaald pad op gestuurd heeft of een grote invloed op mij gehad heeft. Dacht ik altijd. Totdat ik me eens afgevraagd heb wat hij werkelijk betekend heeft en dan blijkt dat zijn fatsoen te zijn. Hij liet zich bijvoorbeeld nooit ompraten. Hij zou nooit iets tegen zijn geweten in doen. Dan leed hij liever maar financieel schade of wat dan ook, maar je kreeg hem er niet toe iets te doen waar hij innerlijk tegen was. Dat is de erfenis die hij mij heeft meegegeven.’

Fatsoen heeft vaak een negatieve klank, denk maar aan ‘fatsoensrakker’.

‘Maar een fatsoensrakker is juist het tegendeel van een fatsoenlijk mens. Met fatsoenlijk bedoel ik integer. Ik vind het heel naar als die term negatief geladen wordt. En bovendien, hier wordt fatsoen ook als een kwestie van instinct voorgesteld.’

Je gedichten schreef je incidenteel, je werkte niet bijvoorbeeld aan een bundel?

‘Zo'n gedicht vond ik later weer eens tussen mijn papieren of ik haalde het uit een vuil hemd. Was ik terug in Nederland, dan stop-

te ik het maar in een laatje en als ik het dan later terugzag, dacht ik soms: hé, dat is toch een aardig gedicht. Zo is het ook gegaan met *Grafschrift voor Leukadas*, dat ik in 1964/'65 geschreven moet hebben. Vijftien jaar later vond ik het tussen mijn papieren terug. Dat gedicht is trouwens een paar keer in de kritieken genoemd, steevast met de opmerking dat er een sterke invloed van Kavafis uit sprak. En dan dacht ik, ja heren, dat kunnen jullie wel vinden maar jullie kennen waarschijnlijk van de Griekse poëzie niet veel meer dan Kavafis. Ik tart die mensen om een gedicht te noemen van Kavafis waar dit gedicht aan ontleend zou kunnen zijn. De waarheid is dat Kavafis en ik een gemeenschappelijke bron hebben gebruikt, de Anthologia Greca, waarvan de mooiste afdeling die van de grafschriften is. Dat boek reisde vroeger altijd met me mee. Die grafschriften gingen zelden over een concreet iemand, het waren oefeningen in elegantie.'

Ben je beledigd als er gezegd wordt dat je vaak archaïsche taal bezigt?

'Vaak komen woorden bij me op die je inderdaad archaïsch zou kunnen noemen. Als ik die woorden vervang door iets anders komt er dikwijls geen goed gedicht uit. Bovendien, de eis dat poëzie in gewone taal gesteld moet worden, vind ik absurd. Een van de verrukkelijke dingen van het Grieks is dat een beetje gecultiveerde Griek niet alleen de gewone alledaagse huis-, tuin-, keuken- en straattaal kent, hij kent ook een groot aantal varianten door de eeuwen heen, en hij gebruikt die ook als hij schrijft, hij kan oudere taallagen re-activeren, in een ironische context gebruiken, hij kan doodgewoon laten blijken dat hij de taal kent. Al die lagen van het Grieks blijven leven. Bij ons is het ondenkbaar dat je van middelnederlands gebruik zou kunnen maken. Hier in Griekenland ben je niet bij voorbaat verdacht als je geletterd bent.'

We lieten Marko achter op Hydra. Enkele weken later stuurde hij ons een ansicht met daarop twee jongens van naar schatting tien jaar oud die met ontbloot bovenlijf vissersnetten aan het inspecteren zijn. Op de kaart schreef Marko het navolgende gedicht.

Ziet deez' knapen jong en sterk / bezig met hun nuttig werk. / Ach, als ik zo werken kon, / mooi en stoer onder de zon, / dan was het bestaan veel lichter/ dan dat van uw tobber-dichter. / Maar het geeft geen pas te ketteren / voor een dienaar van de letteren. / Klinkt het ook een beetje zuur - / lang leve de litteratuur!

Vertalen bij uitsluiting*
Irina Grivnina

Marko, waar is je belangstelling voor Rusland en de Russische literatuur vandaan gekomen.

Ik heb hier een boekje dat ik begin dit jaar teruggestuurd kreeg. Iemand had het sinds 1952 voor mij bewaard. In dat jaar vertrok ik uit Limburg waar ik schoolgegaan ben. Het boekje heet ‘Ervaringen van Charly Timmer’. Er staat nog mijn handtekening in uit die tijd: M. van Dijke. Dat is dus later Marko Fondse geworden. En deze Charly Timmer is later bekend geworden als Charles B. Timmer. Het is geloof ik in 1937 gepubliceerd en was zo'n beetje mijn eerste aanraking met Rusland. Er staat een gedicht in:

> De Neva stroomt door Leningrad
> en neemt soms bloed, soms mensen mee
> met hun kommer, met hun wee
> om de grondeloze zee
> te spijzen.

Ik vond dat destijds een heel mooi gedicht. In ieder geval, dat was zo'n beetje mijn eerste kennismaking met een land dat ver weg lag. Charles B. Timmer heeft later natuurlijk een enorme rol gespeeld, na de oorlog, toen uitgever Van Oorschot begon met de Russische Bibliotheek. In 1945 is die opgezet. Charles B. Timmer vertaalde al vrij vroeg *Zavist* (De afgunst) van Oljesja.

En de zoon van mijn lerares Nederlands vertelde mij een verhaal over twee hele droevige Russische dichters, althans twee dichters die op een droevige manier aan hun eind gekomen waren. De namen was ik al snel weer vergeten natuurlijk, maar later heb ik begrepen dat het ging om Jesenin en Majakovski. Dus ik kwam in aanraking met Majakovski toen er in het Nederlands van hem praktisch niets bestond.

Ja, hoe ben ik nou uiteindelijk bij het Russisch terecht gekomen? Via twee omwegen. In 1957 maakte ik kennis met een Augustijner

* *In november 1996 maakte Irina Grivnina een interview met Marko Fondse in verband met een boek over Russische literatuur waar zij aan werkt. Wij publiceren een bekorte versie. De tekst is uitgewerkt met hulp van Margreet Strijbosch*

monnik. Die man had een proefschrift geschreven over een dialect van Dubrovnik, een heel ingewikkeld proefschrift. Naar ik mij herinner was het ook heel goed, maar zijn drukker had hem in de steek gelaten. Ik werkte toen nog op een studenten-tikburo, waar allerlei dingen moesten worden uitgetypt. Ik deed meestal culturele zaken, waar andere studenten geen flauw benul van hadden. Ze vroegen me: Wil jij het doen? Er is haast bij. Die man zit ontzettend omhoog, want hij moet promoveren, die datum kan niet verzet worden. Het was in het Frans, dat was natuurlijk geen punt, maar met allerlei onmogelijke diacritische tekens, dingen die met een pennetje moesten worden ingekrast... Het was een moeilijke taak, maar ik heb het gedaan.

Via dat proefschrift ben ik in Joegoslavië terechtgekomen, in Belgrado. Daar studeerde ik Servokroatisch. Ik studeerde oorspronkelijk Frans, maar in mijn tweede jaar ben ik overgestapt naar Slavische talen. De universiteit in Belgrado heb ik bijna nooit bezocht. In Belgrado maakte ik kennis met een groep jonge studenten, die onder andere op de toneelacademie zaten, musici, aankomende literatoren, een toneelschrijver. Een aantal van die mensen zijn later beroemd geworden in hun land. En die waren gek met alle mogelijke westerse schrijvers, vooral veel Fransen, Ionesco, Beckett... Maar er waren ook twee Russische dichters, en dat waren weer precies diezelfde twee, Jesenin en Majakovski, waarmee ze elkaar om de oren sloegen. Ze moesten niets hebben van Sovjetliteratuur, ook niet van hun eigen socialistische literatuur. Maar ze kenden bijna de hele *Obloko v stanach* (Wolk in broek) uit het hoofd, en *Anna Snegina* van Jesenin. Ik heb er wat van in het Servisch gelezen en ben toen naar de boekwinkel gegaan, daar vond ik de Russische tekst. Ja, toen wilde ik weten wat er in het Russisch stond. Dus ben ik ontzettend hard aan de slag gegaan met dat Russisch. Het eerste gedicht dat ik van Majakovski leerde kennen, stond in een boek van Karel van Reve ‘Eenvoudig Russisch’, een leer- of leesboek of zoiets. Ik ben dat gaan vertalen, en het was een van de eerste vertalingen die ik gemaakt heb. Ik stuurde die naar Karel van het Reve, professor in Leiden, en kreeg per kerende post een dik pakket met een brief toegestuurd: ‘Geachte heer, ik heb Uw vertaling gelezen, en vraag me af of er nog meer werk aankomt. Ik stuur U hierbij een Izbrannoe (bloemlezing)’. Hij feliciteerde me met het gedicht en schreef: ‘Doe er verder maar niks meer aan, want het is goed’. En zoals ik het toen

gedaan heb, staat het in de dikke Majakovski-bundel. Helaas zijn er vele jaren over heen gegaan eer ik Karel van het Reve leerde kennen. Maar het eerste kontakt verliep dus via het gedicht van Majakovski.

Welke andere Russische schrijvers hebben veel voor je betekend?

Poesjkin van het begin af aan. Ik kan niet zeggen dat ik nu nog veel Poesjkin lees. Maar het pakte me toen heel erg. Ik heb een exemplaar van Jevgeni Onegin gekocht in 1956, zonder dat ik een woord Russisch kende, omdat ik het boek wilde hebben. Met van die houtgravures. Een jaar nadat ik met Russisch begonnen was, heb ik de Onegin echt gelezen. Het ging moeizaam, maar toch goed genoeg om de schoonheid ervan in te zien. Verder natuurlijk nogal wat proza: Dostojevski, Toergenjev, wat er zoal aan klassieken was.

Maar waarom nou juist Russisch? Wat mij trok was toch het mysterieuze van een ver land. Daar woonde de vijand ook nog eens een keer, bovendien, en je hoorde over die Russen niks dan kwaad... Dat was moeilijk te rijmen met elkaar, een volk dat zo'n grote literatuur kon scheppen en tegelijkertijd de vijand was, daar klopte iets niet. Het klopte helaas wel. Natuurlijk waren zij op dat moment de vijand, dat is wel duidelijk gebleken. Er liepen hier ontzettend veel mensen rond in die jaren, die nog rotsvast geloofden in Stalin. Nou ja, politiek was ik een totale onbenul, ik begreep helemaal niet waar het allemaal om ging. Ik ging naar Amsterdam om er Slavische talen te studeren. En daar zat een heel aardig ploegje mensen, waarvan ik een aantal goed kende. We hadden een studentenvereniging ‘Samogon’ (Eigenstook), zeer tot ongenoegen van de Russische ambassade. Daar zeiden ze: hoe kun je je nou Samogon noemen? Ook hadden we een koor, dat was ‘Samochor’. Het was een kleine faculteit met allemaal aardige mensen. De professoren en andere docenten kende je goed. Je kwam bij ze over de vloer. Het was eigenlijk een soort familie. We noemden onszelf ‘Slavjata’. Er zijn natuurlijk de nodige docenten en vertalers uit dat ploegje voortgekomen. Later is het contact verslapt omdat ik veel in het buitenland woonde, maar ik denk nog altijd met groot genoegen terug aan de paar jaar dat ik dat gedaan heb; ik heb mijn studie nooit afgemaakt. Maar dat zijn allemaal dingen die je waarschijnlijk niet wil weten.

Waarom is Majakovski zo aantrekkelijk voor jou?

Wat mij natuurlijk in Majakovski aantrok, was dat hij een volslagen anders geaarde persoonlijkheid was dan ik zelf ben. Een woeste man. Hij deed me een beetje denken aan sommigen van onze Vijftigers, laten we zeggen een dichter als Lucebert, die ook in het Russisch vertaald is. Zo'n man had wel degelijk karaktereigenschappen gemeen met Majakovski, hij was ook schilder en dichter.

Denk je dat Lucebert bekend was met Majakovski?

Dat moet haast wel. Majakovski was in het Duits en het Frans vertaald. Maar dat geeft je toch niet een idee van de brille van het vers van Majakovski. En ik werd gewoon op formele punten aangesproken. Die man deed iets met taal wat in het Nederlands niet of nauwelijks bestond. Dan kwam de wil opzetten om in het Nederlands iets dergelijks te doen. Hij blijft natuurlijk toch een buitenlandse dichter voor mij. Ik heb hem in het beste Nederlands dat ik voorradig had vertaald, maar helemaal vereenzelvigen met zo'n man kun je je niet. Ook karakterologisch, we konden niet meer verschillend zijn.

Met *Obloko v stanach* ben ik aktief drie jaar bezig geweest. Dat waren achtendertig bladzijden poëzie. Maar voordat alles uiteindelijk op papier stond, waren er drie jaar verlopen. Het is nog gekker geweest met die *Tragedia*, uit 1913-1914, want daar heb ik dertig jaar over gedaan voordat ik het eindelijk rond had. Met vrij grote tussenpozen ben ik steeds weer bij Majakovski teruggekomen, en dat heeft uiteindelijk geleid tot het dikke boek dat daar ligt. Nu zou ik er nooit meer aan beginnen. Je begrijpt achteraf niet wat je bezield heeft om het te doen. Er is iets merkwaardigs. Er zijn teksten die ik duizend keer gelezen heb, maar ik zou er geen regel van kunnen reproduceren in het Russisch. Het is alsof dat Russisch dat ik toen uit mijn hoofd kende, langzamerhand helemaal is weggedrukt door dat Nederlands. En op het moment dat het Russisch helemaal weg was, was mijn Nederlandse vers klaar. Echt waar, ik kan geen regel Majakovski in het Russisch meer reproduceren.

Maar Irina, je vroeg mij hoe wij tegenover de Russisch literatuur staan. Ik denk dat het heel belangrijk is in dat opzicht dat het een verre wereld is, die enorm veel van Europa heeft geabsorbeerd. Dus het is niet alleen maar exotisch, maar er is dat bijmengsel... je ziet de Russen als gewone mensen, die voor een deel toch weer een andere achtergrond hebben: de orthodoxie. Maar met al

de westerse invloeden hebben ze iets volkomen eigens gedaan. De beste parallel die je kunt trekken is waarschijnlijk met de muziek. Eigenlijk ben ik muzikant. Het liefste zou ik ook musicus geworden zijn. De bijdrage van Rusland aan de negentiende en twintigste eeuwse muziek is zo overweldigend, dat kan toch alleen maar door een geniaal volk worden geproduceerd. Met die muziek is het hetzelfde als met de literatuur. Het komt heel duidelijk uit de westerse traditie en tegelijkertijd is het zeer Russisch. Wat is er nou precies zo Russisch aan, daar is bij muziek veel moeilijker de vinger op te leggen. Maar ik zie dus een heel duidelijke parallel tussen muziek en literatuur.

Die muziek heeft me ook erg ingenomen voor Rusland. Al die mooie dingen als de *sjirokaja roesskaja doesja* (de royale Russische ziel), daar veeg ik m'n zolen aan af, natuurlijk. Al de pretenties dat Rusland een taak in de wereld zou hebben om mensen voor geestelijk verval te behoeden, daar heb ik natuurlijk nooit van mijn leven in geloofd.

Je ging in 1966 naar Rusland met een bepaalde voorstelling. Hoe was het toen je daar kwam?

Het was precies zoals ik me voorgesteld had: ontzettend saai, hoewel ik er erg lieve mensen ontmoet heb. Ik ben er op een merkwaardige manier gekomen. Er was toen het 21ste congres voor microbiologie. Een mevrouw die les gaf aan de Universiteit van Leiden had het voor elkaar gekregen dat drie studentes, twee uit Amsterdam en een uit Leiden, daar zouden komen werken als tolk, omdat ze Russisch spraken en tegelijk drie, vier of vijf andere vreemde talen. Een van die meisjes werd ziek. En toen zei Doenja Breur, een Amsterdamse slaviste: ‘Vraag Marko’. Met die twee meisjes ben ik erheen gegaan. Het land vond ik vrij vervelend. Ik had een visum voor een maand, maar ben al na drie weken teruggegaan. Het congres duurde geloof ik drie weken, daarna moesten we het hotel uit. Toen was er een joodse journalist, die heeft de meisjes onderdak verleend, en wilde mij ook onderdak verlenen. Ze wilden ons de slaapkamers geven, en zelf sliepen ze dan op de keukenvloer. Ik heb gezegd: ‘Nee, dat doe ik niet. Bovendien, een joodse journalist, joden lopen altijd gevaar, ik vind dat niet in orde. Die meisjes zijn onschuldig. Dan nog eens een man erbij, dat leidt tot praatjes.’ Omdat we speciale gasten waren van dat congres, hadden ze ons in dat sjieke hotel op het Majakovski-plein onderge-

bracht. Allerlei grootheden op microbiologisch gebied moesten zich tevreden stellen met een studentenkamer op de Lomonosov-universiteit. Dat is mijn enige kontakt met Rusland geweest.

Toen je in Moskou was heb je natuurlijk Lilja Brik ontmoet, de geliefde van Majakovski?

Lilja was een fascinerende vrouw. Ook wel een beetje een ondeugd, denk ik. Ja, soms denk je dat het een beetje stinkt. Aan de andere kant: ze is tenslotte toch de grote muze van Majakovski geweest. Dat blijft overeind staan. En als zij niet handelend opgetreden was, in '34 of '35, dan was Majakovski misschien helemaal weggemoffeld. Aan de andere kant, ja, die vreselijke industrie die ze om Majakovski heen hebben gemaakt.

Ik zal je vertellen hoe ik haar ontmoet heb. Op een dag gingen we naar het gebouw van de Schrijversbond aan de *Ulitsa Gerzena...* En op een gegeven moment stond ik oog in oog met Lilja Brik. Alles wat ik had, was alleen maar de *dummy* van het boekje, van *Oblako v stanach*, de vertaling die een jaar later zou verschijnen. Die heb ik haar toen gegeven. Blijkbaar hadden ze haar verteld dat ik met het gedicht bezig was. Nou, ik werd in een taxi geladen en we gingen naar de *Koetoezovski prospekt*, waar zij woonde. Daar werd ik onder de wodka gezet en we hebben daar gegeten... er hingen schilderijen van Majakovski aan de wand. Ze liet me de beroemde ring zien die ze altijd om haar hals droeg aan een gouden ketting. En dan... Lilja Joerevna Brik... Ik kende dat verhaal wel, en als je dan die ring in je handen wordt gelegd van: Bekijk hem maar even. Dat is toch een heel bijzonder moment... Later toen ik de Nijhoffprijs kreeg, ook voornamelijk voor *Oblako v stanach*, lag er een telegram van Lilja Brik in Den Haag op me te wachten. Hoe ze dat te weten gekomen is, weet ik nog steeds niet. Ik denk dat Doenja Breur er achter gezeten heeft.

Het lijkt alsof ik alleen maar de Majakovski-vertaler ben, maar dat is natuurlijk niet het geval. Ik heb toch ook Chodasevitsj vertaald, en die twee waren bloedvijanden. En Boelgakov... ja, God. Ik zat toen in Rome, in 1968. Daarvoor woonde ik in Griekenland. Maar toen is dat afschuwelijke kolonelsbewind aan de macht gekomen en ben ik naar Rome gegaan, met de opdracht om *Master i Margarita* te vertalen. Eerst zou Charles Timmer het doen, maar die had geen tijd. Hij zei: laat Fondse het maar doen. Toen was ik nog niet zo lang, vier of vijf jaar, als vertaler bezig, dus het was

een hele eer om door de grote Charles Timmer te worden aangewezen als degene die het moest doen.

Wie heb je nog meer vertaald, afgezien van Majakovski en Boelgakov?

In '63 is mijn eerste boek uitgekomen: ‘En Rusland, dat ben jij’. Daarna heb ik *Bratja Karamazovy* vertaald, en nog meer Dostojevski, ik weet niet allemaal wat, gewoon omdat ik eten moest. Maar tegelijkertijd had ik me toch ook in Majakovski verdiept... wie heb ik daarna ook alweer gedaan? *Ljoebimov* van Abraham Terts. Dat vond ik schitterend. Die betekent voor mij ongeveer hetzelfde als Boelgakov: satire. Daar zijn de Russen ongeslagen meesters in. Die esopische taal, dat was voor mij een ontdekking van de eerste rang. ‘De meester en Margarita’ heb ik schaterend vertaald. Ik had daarbij voortdurend Monteverdi op staan. Het waren drie platen waarvan ik drie sets had gekocht. Ik heb ze allemaal wit gedraaid. Dus ik kan geen Monteverdi horen of ik zit weer in Rome en ben weer bezig met de meester en Margarita.

Waarom ben je je steeds meer gaan toeleggen op het vertalen van poëzie?

Misschien omdat ik ook een *poet in my own right* ben. Ik ben heel vroeg begonnen met gedichten te schrijven, dus ik had mij een behoorlijke verstechniek eigen gemaakt. Je kan het op een gegeven moment niet belangrijk genoeg vinden om jezelf een plaats te veroveren tussen de dichters, maar die techniek heb je wel. Dan kom je toch bij het vertalen terecht, om die techniek ten nutte te maken. Wat mij opvalt bij heel veel Duitse en Engelse en ook Franse vertalingen, is de gebrekkige techniek van de vertalers. Wat ik over het algemeen van Tsvetajeva heb gelezen in vertaling, Frans, Duits, Engels, Italiaans, vind ik ook niet om aan te pakken, zo slecht. Je moet, wat ik noem, vertalen bij uitsluiting. Dat en dat mag het zeker niet worden. Je moet jezelf helemaal beperken tot een bepaald klankgemiddelde. Die oplossing moet je niet nemen, dat is een stoplap, een cliché... Maak het jezelf zo moeilijk mogelijk. Je moet je van alle kanten inperken, zodat je je daarna vrij kunt vechten, door alle barrières heen. Behalve de barrières die de oorspronkelijke tekst oplegt, ook de barrières die je jezelf in de weg zet.

Mijn output is misschien niet ontzettend groot. Maar wat er staat, dat staat er. Ik heb natuurlijk niet alleen poëzie uit het Russisch vertaald, ook uit het Nieuw-Grieks, Duits, Engels, Frans, Italiaans. Maar het Russisch heeft een aantal van de grootste dich-

ters van de eeuw voortgebracht. En dan heb ik bijvoorbeeld maar één gedicht van Achmatova vertaald, Pasternak nooit. Chodasevitsj is bij mij als een bliksem ingeslagen.

Wie is de grootste Russische dichter van de twintigste eeuw?

Ik weet niet of ik Majakovski tot de allergrootsten moet rekenen. Sommige van zijn jonge werken behoren tot de top. Dat komt natuurlijk toch ook door de echt tragische toon die daar in zit. Maar ik kan me niet voorstellen dat het met Majakovski anders gelopen zou zijn. Poëzie is natuurlijk eigenlijk niet van deze aarde. En als een dichter dan de belangen van deze aarde voorop stelt, dan wordt hij een beetje een nar. Dan kan hij nog wel de beste bedoelingen hebben, zijn werk gaat er kapot van. Dat is dan ook gebeurd. Hij staat natuurlijk heel erg apart. Tsvetajeva had een grote bewondering voor hem. Op het ogenblik ben ik helemaal in de ban van Tsvetajeva. Majakovski is een afgesloten periode. Ik kan dat ook nooit meer overdoen.

Herinnering aan Marko
Aai Prins

Ergens in het voorjaar van 1994 ontving ik een brief uit Griekenland. Van Marko Fondse, Hydra. De schrik sloeg me om het hart: kort daarvoor was bij Van Oorschot mijn vertaling van onder andere *De Witte garde* van Boelgakov verschenen, en diep in mijn hart had ik altijd gevonden dat Boelgakov eigenlijk van Fondse was. Zou de beroemde vertaler van *De meester en Margarita* zijn gram willen halen, omdat ik hem zijn auteur had ontstolen?

De brief die Marko me schreef, was verbijsterend hartelijk en complimenteus, buitensporig complimenteus, zoals alleen hij dat kon zijn. Een ‘duizelingwekkend’ genoegen had mijn vertaling hem verschaft, en er was een loden last van hem afgevallen nu Boelgakov eindelijk in vertrouwde handen was, want zelf achtte Marko zich niet meer in staat om ooit nog een vertaalde letter proza op papier te krijgen. Kort daarop bracht hij een andere last ter sprake die hem al tijden terneerdrukte: *De meester en Margarita*, die deel III van het Verzameld Werk van Boelgakov zou gaan uitmaken. De Nijhoffprijs en de talloze herdrukken ten spijt was de roman aan herziening toe. Marko voelde zich niet in staat die klus te klaren, en zolang ‘De meester’ niet was opgefrist, dreigde een totaal vertalersblok. Kortom, hulp was geboden. En wie kon Marko iets weigeren? Dus gingen we aan de slag. Ik met een rood potlood en Marko achter de computer om de definitieve tekst in te voeren. Op de uitgeverij kibbelden we over de kleur van Pontius Pilatus' toga, over rijwielen en fietsen, kuierlatten en benen, geheimschrijvers en secretarissen. Regelmatig werd Marko door paniek bevangen als de computer hem weer een streek leverde, en vervolgens door een heilig ontzag voor mij, omdat ik net een greintje meer sjoege van het computergebeuren had dan hij. Meestal mochten we aan het einde van de dag een biertje voor de schrik. Nog altijd ben ik dolblij me met Marko in het Boelgakov-avontuur gestort te hebben, want sindsdien waren we vrienden.

Marko meende het serieus met mij. Aan de piano moest ik, met hem vierhandig spelen. En werd het niet eens tijd mijn roestige Latijn op te poetsen? Mijn vriend, die op school geen Latijn had gehad, werd in ons nieuwe project meegesleept. Braaf leerden we

onze rijtjes en op maandagavond lazen we onder Marko's bezielende leiding Plautus, verdwalend in woordenboeken en de wildste fantasieën over etymologische verbanden die mijn pet dikwijls te boven gingen. Natuurlijk was Marko ons verre de baas, en we lieten ons graag door hem op sleeptouw nemen. Ook mochten we hem graag plagen door hem onze voorliefde voor de Rolling Stones en voetbal in te wrijven, waarna Marko op zijn beurt - om ons te plezieren - de gruwelijkste walging verbeeldde: de ogen ten hemel geslagen, sputterend en foeterend over een zo peilloze leeghoofdigheid van ons ‘jongelui’, die toch te drommel wel wat in hun mars hadden. Ernstiger vond hij het echter dat wij, al achttien jaar woonachtig in de Eerste Helmersstraat, niet één gedicht van deze patriottische dichter paraat hadden. En wat te denken van de groten uit de ons omringende schrijversbuurt Oud West, van wie wij ook maar bar weinig wisten? Sindsdien probeer ik mij gestaag door Oud West heen te lezen, want dat heb ik Marko plechtig beloofd. En omdat hem dat plezier deed. Want wat was het leuk om Marko te plezieren, en wat is het verschrikkelijk dat dat nu niet meer kan.

Bij de dood van Marko
Peter Verstegen

Marko was al vijftien maanden erg ziek en het ging de laatste weken steeds slechter, toch ben je er niet op voorbereid hoe hard de klap van zijn dood aan zou komen. Marko was iemand voor wie een woord als ‘ziele-adel’ kon zijn uitgevonden. Zijn talent voor vriendschap, zijn geestdrift voor literatuur en muziek, zijn overrompelende charme, zijn generositeit, het maakte hem tot de bijzonderste mens die ik heb gekend. Daarbij was hij een van de bijzonderste vertalers die Nederland heeft gekend. Als men een lijst zou aanleggen, niet van de mooiste Nederlandse gedichten, maar van de mooiste gedichten in het Nederlands, via vertaling, dan zouden er heel wat van Marko's hand op te vinden zijn: van Majakovski, Chodasevitsj en Tsvetajeva bij de Russen, maar ook van Heine, Housman, Emily Dickinson, Montale, Vayenas. Hij vertaalde vanuit verwantschap; het vertalen van een gedicht omschreef hij als ‘een onontkoombaar stuk geestesgoed geestelijk demonteren en in de eigen taal weer in elkaar zetten’, en het voornaamste woord is hier ‘onontkoombaar’. Het was voor hem ook onontkoombaar dat hij Russisch ging studeren nadat hij in Belgrado Majakovski had gelezen in een Servische vertaling. Niet zo heel veel jaren later leverde hij zijn eerste eigen Majakovski-vertaling, het befaamde lange gedicht ‘Wolk in broek’, waarvoor hij beloond werd met de Nijhoffprijs. Het meest trots was hij bij die gelegenheid op het felicitatietelegram van Lili Brik, Majakovski's geliefde, die hij in Moskou had ontmoet.

Als vertaler wilde hij, zoals hij eens zei, ‘het hele varken van de taal’ gebruiken, van verfijnd tot grof, van teder tot afstotend, van stadhuistaal tot schuttingtaal, en soms moest hij jaren wachten voor hij in een Majakovski-vertaling een juweeltje van schuttingtaal kon gebruiken dat hij had opgevangen toen twee hoeren bij hem in de Koestraat elkaar in de haren vlogen. Maar ook was zijn woordenschat zoveel groter dan die van de late twintigste eeuw. Door zijn fascinatie voor negentiende-eeuwse dichters, vooral Staring, was het vocabulaire van de vorige eeuw hem totaal eigen, en daarbij kwam nog zijn kennis van bargoens en streektaal. In een Majakovski-vertaling gebruikte hij het woord ‘tiengeboden’ in de

zin van ‘handen’ en Marko was verbaasd als iemand die ‘goed-Nederlandse’ betekenis niet kende. Dat alles maakt de taal van zijn vertalingen, hoe inhoudelijk getrouw die ook zijn, ongewoon rijk en gevarieerd. Hij koos dichters en prozaïsten waarbij de oorspronkelijke taal vroeg om die aanpak. Duitse en Engelse vertalingen van Majakovski missen de fonkeling en de expressieve kracht waardoor hij in het Nederlands zo'n uniek dichter is geworden.

Ik leerde Marko beter kennen toen we allebei terecht waren gekomen in de jury van de Nijhoffprijs, zo'n 25 jaar geleden. Van zijn exuberante kant, waarover ik gehoord had, zijn vermogen om feest te vieren, de sirtaki te dansen en elke bootwerker onder de tafel te drinken, heb ik toen niet veel gemerkt, en later vertelde hij me dat de vergaderingen van de Nijhoffjury zowat de enige gelegenheden waren waarvoor hij zijn huis uit kwam. Hij vond zichzelf niet goed genoeg, vond zijn werk niet voldoende ‘rechtvaardiging van een bestaan’, zo'n gevoel waar mensen op wie dat van toepassing is nooit last van schijnen te krijgen. Het was een klassiek geval van een depressie die jarenlang heeft geduurd. In 1979 kwam het zover dat zijn psychiater hem, uiteraard met de beste bedoelingen, opdroeg om te stoppen met zijn literaire werk, en alleen nog aan muziek te doen. Hij zou de kost gaan verdienen met het geven van pianoles. Dat het uiteindelijk anders is gegaan, is stellig een strop geweest voor de pianoleerlingen die hij zou hebben gehad, maar het is grote winst geweest voor de literatuur en vooral de vertaalde poëzie.

In de lente van 1980 kreeg ik zelf een klap van de molen, maar mijn gekte was het vrolijke tegendeel van een depressie. In die situatie ontstond de vertalersactie ‘Geef ons heden’, bedoeld om ook vertalers in aanmerking te laten komen voor subsidies van het Fonds voor de Letteren. Een onderdeel van de actie was het maken van een Zwartboek bestaande uit interviews met vertalers, toegespitst op hun deplorabele financiële positie. Nadat hijzelf geïnterviewd was, werd Marko aangestoken door het algemene enthousiasme en begon actief mee te doen. Het is in die context dat we besloten een literair blad te beginnen. Het was eigenlijk in een half uurtje beklonken, bij Café Bern op de Nieuwmarkt. Het blad moest een Nederlandse en een vertaalde afdeling hebben, verdeeld in vaste rubrieken, en vooral literaturen of auteurs in de schijnwerpers plaatsen die nog weinig bekend waren. Light Verse zou een vast bestanddeel vormen. Marko stelde één typerende eis:

geen polemiek en geen recensies. Ook wilde hij een rubriek Anthologie om mensen onder de aandacht te brengen die ten onrechte vergeten waren.

In het kader van de vertalersactie hadden we stickers laten maken met de provocerende tekst ‘De taxichauffeurs staan achter de vertalers’. De Amstelveense drukker van die sticker had een zetmachine en wilde ons daar gratis gebruik van laten maken. Deze voorwereldlijke zetcomputer was zo groot als een flinke stoommachine en wij zaten erachter op een soort tractorzadels en tikten op een voor ons futuristisch beeldscherm de kopij in die we verzameld hadden. Elke bladzij kopij moest als een foto door een scherp riekend chemisch bad worden gehaald voordat de tekst zichtbaar werd.

Later hebben we die episode beschreven als een *coup de folie à deux.* Een tekening van Poesjkin waarin we Don Quichot te paard meenden te herkennen, kozen we als passend logo voor ons blad. De hele onderneming was donquichottesk, vooral omdat we zelf het financiële risico wilden dragen. Het blad zou dan ook niet lang zijn blijven bestaan als uitgever Bert Bakker zich er niet na het tweede nummer over had ontfermd. Daardoor kon het tot bloei komen en dat gaf de stoot tot een periode van grote literaire vruchtbaarheid voor Marko, terwijl hij ook zijn passie kon uitleven om jonge dichters en beginnende vertalers op weg te helpen. Marko maakte in die jaren zijn nieuwe grote Majakovski-vertalingen; hij ontdekte en vertaalde Chodasevitsj; hij redigeerde de Tweede Ronde Reeks voor vertaalde poëzie; hij schreef zijn prachtige essays ‘Krullen uit de werkplaats’ en hij publiceerde zijn eigen dichtbundel ‘Herderstas’. Hij was onvermoeibaar en hij was de ziel van het blad; ik was misschien praktischer ingesteld, maar het heilig vuur kwam vooral van hem.

Er is nooit een echte inzinking gevolgd, want dat Marko zich na een jaar of vier, vijf minder actief met het blad ging bezighouden, had een bij uitstek positieve reden: hij vond zijn vriend en levenspartner, Rolfe, en vestigde zich met hem op het Griekse eiland Hydra waar ze allebei al banden mee hadden voor ze elkaar leerden kennen. Uit de verte en als hij terug was in Nederland bleef hij het blad mede vorm geven; het blad was zijn trots en zijn oogappel, tot het laatst in het ziekenhuis.

Op 22 januari van dit jaar belde hij mij uit het ziekenhuis op, omdat hij in een overlijdensadvertentie in de NRC een gedicht van

Emily Dickinson had zien staan. Op zijn verzoek heb ik dat vertaald, maar hij gaf er de finishing touch aan met een paar betere regels, zodat de vertaling van ons samen is. Ik wil er graag mee besluiten:

De afstand die de doden gaan
Is niet meteen te zien -
Je denkt nog menig, vurig jaar:
Ze keren weer misschien.

Dat wij ze volgen in hun spoor
Wordt allengs zekerheid;
Zo innig gingen wij reeds om
Met hun verstreken tijd.

Stilte
L.H. Wiener

Er zijn weinig letterkundigen in wier aanwezigheid men de literaire authenticiteit als een atmosferies drukverschil ondergaat. Ik kende er drie. Nu nog twee, want Marko Fondse is dood.

De ware literator leeft vergroeid met zijn noodlot, verslingerd aan zijn onmacht en in onmin met zijn talent.

Voor vertalers geldt dit mechanisme wellicht in nog sterkere mate dan voor schrijvers, aangezien zij, alvorens uit hun taaireservoir te kunnen kiezen, de keuze van de schrijver helder voor ogen moeten hebben.

Vertalers van poëzie worden in dit opzicht wel het meest op de proef gesteld.

Ziedaar het noodlot van Marko Fondse.

Maar ziedaar ook zijn talent!

Over de Russiese literatuur is een sluier neergedaald.

Dit voor het nageslacht: hij was rijzig en rank. Tenger, bij het breekbare af. Zijn innerlijke gespannenheid uitte zich in onwillekeurige spiertrekkingen rond zijn mond. Meestentijds vertoonde hij zich in stropdas en kostuum, al zou een witte Griekse toga hem beter tot zijn recht doen komen. Zijn vingers waren muzies, slank en lang.

Eenmaal in de twintig jaar kuste hij je onverwacht bovenop je hoofd. Mij overkwam dat ongeveer tien jaar geleden in Mulliner's Wijnlokaal, aan de Lijnbaansgracht te Amsterdam, tijdens de lancering van een der nummers van DTR. Het was een merkwaardige manier om aan te geven dat hij je werk waardeerde.

Op 26 juli 1999 heb ik hem voor het laatst gezien en gesproken. Dat was in een ziekenhuis te Amsterdam. Wij waren daar alleen en hij was toen zo zwak dat hij me vroeg of ik het gesprek gaande wilde houden, aangezien hem daartoe de kracht ontbrak. Liever was hij alleen geweest, maar nog liever weer niet. Dat dacht ik te merken.

Aanvankelijk vond ik hem op een bijzondere manier verheven,

sereen, wijzer dan ik ooit zou kunnen worden - zoals hij daar lag, met gesloten ogen, luisterend naar mijn gebazel - maar toen ik zijn hart zag kloppen in de bocht van zijn hand, tussen zijn wijsvinger en zijn duim en begreep dat zijn weg geen terug meer kende, viel er een stilte die ik niet meer kon opheffen.

Nederlands proza

Patrouille
Michael Frijda

Max inspecteert de achtermuur op bommen. Hij wrijft met zijn handen langs het baksteen achter de klimop. Het cement in de voegen is broos. Het huis is oud, een paar honderd jaar. Het is een boerderij want het is ooit gebouwd voor een boer en het staat op het platteland. De ouders van Max willen op het platteland wonen vanwege de rust.

‘Rust.’ Max spreekt het woord geluidloos uit, de vijand mag hem niet horen.

Er staan geen andere huizen tegen de boerderij aan. In de stad stond hun huis in een rij. Achter de voordeur was een lange gang en nog een deur. Als je hier door de voordeur loopt ben je meteen binnen. Door het raam kun je alles zien. Een scherpschutter zou vanuit een boom zijn vader of moeder kunnen neerschieten maar er is niemand te bekennen in de struiken. De achterzijde van het huis is veilig. Nu de zijkant.

Het terrein is omzoomd met een dichte haag. Tussen de manshoge heg en de zijmuur is niet meer dan anderhalve meter ruimte. In de geul tussen muur en heg wordt het zonlicht geweerd door de overhangende rand van het rieten dak en de toppen van de heg. Het lijkt er nog stiller dan achter het huis.

Het gras is hoog als jungleriet. Er ritselt iets. Max trekt aan de grendel van zijn geweer. Nu staat het op scherp. Hij houdt zijn adem in, maakt zich klein en tuurt ingespannen in het struikgewas. Zonder achterom te kijken gebaart Max naar zijn manschappen dat ze alert moeten zijn.

Papa vindt de stilte van het platteland heerlijk. Als hij ‘heerlijk’ zegt, snuift hij alsof hij de rust kan ruiken.

Het geritsel is verdwenen, het was loos alarm. Max sluipt weer verder maar blijft op zijn hoede. Het gevaar kan elk ogenblik opdoemen, uit elke hoek. Ook van binnenuit, wie zegt dat de vijand niet al door het slaapkamerraam van zijn ouders naar binnenkwam?

Hij bukt als hij het venster passeert. Het kozijn is van merantihout. Een dure houtsoort. Keihard. Zijn vader heeft het kozijn zelf gemaakt maar daar is niets van te zien. Het ziet er uit alsof een

timmerman het gemaakt heeft. Dat is knap want zijn vader is geen timmerman. Zijn vader is dokter. Geen gewone dokter, maar een speciaal soort. Max is vergeten hoe dat heet. Zijn vader is een moeilijk woord. Zijn moeder is een moeder, maar soms niet. Dan is ze ziek en blijft dagenlang in de slaapkamer.

Max zou willen weten waarom dat zo was maar weet niet hoe hij het moet vragen. Als hij dat wel wist kon zijn vader het uitleggen. Zijn vader weet veel, hij leest boeken. Max mag niet in de studeerkamer komen. Er zijn geen ramen en het ruikt er naar potloodslijpsel. De honderden ruggen die de muur bedekken kijken streng als hoofdonderwijzers de kamer in.

Zijn vader vindt boeken belangrijk. Soms wijst hij naar zijn hoofd en zegt dan: ‘Alles kunnen ze je afpakken, je huis, je naam en je familie, maar wat dáár zit niet.’ Dan kijkt hij of hij pijn heeft en lacht tegelijk.

Max heeft ook een boek. Daar staat in hoe een soldaat moet wachtlopen en hoe een geweer werkt en op welke manier je je kan camoufleren opdat de vijand je niet opmerkt. Dat boek komt nog uit de oorlog. Het is van een soldaat geweest die sneuvelde toen Max nog niet geboren was.

Muisstil komt Max omhoog. Het slaapkamerraam staat wijdopen. De kamer is leeg. De wollen ruitjesdeken op het bed is een stuk teruggeslagen. Het gebloemde laken eronder is van een zachte stof die altijd warm aanvoelt.

Max kijkt naar de zandhoopjes in het gras, de plaatsen waar vannacht zijn manschappen een mijnenveld legden. Daar komt niemand doorheen. Voorzichtig sluit hij het raam. Niet alleen kan de vijand erdoor naar binnen, ook zouden zijn ouders, wanneer de vijand op de deur stond te rammen, in hun paniek naar buiten kunnen vluchten. Dan stappen ze op de mijnen. Zij herkennen geen mijnenveld. Geen van beiden is soldaat geweest, ook niet toen het oorlog was. Hun lichamen zullen ver omhoog worden geslingerd temidden van opspattende aarde. Ze zullen het niet overleven.

Voor de zekerheid zet Max het geweer nogmaals op scherp en sluipt door tot de hoek van het huis.

Hij loert om de hoekpunt. Aan de andere kant van de boerderij ligt de boomgaard. In de appelboom zit een blauw-witte vlek. Benno. Speelt met autoos en teddyberen. Een soldaat van niks. Hij zit wel vaker in die boom voor zich uit te kijken, urenlang soms.

De laatste keer dat Benno meedeed was hij een mof. Kon niet tegen zijn verlies. Toen Max hem van achteren beslopen had en met zijn commandodolk buiten gevecht stelde, zette hij een verschrikkelijke keel op.

Hun moeder was razend geweest. De dolk, die hij zelf gemaakt had van een tak, brak ze doormidden en slingerde hem door de kamer. Als hij zijn geweer bij zich had gehad, had ze dat zeker ook vernield. Ze huilde en gilde en haar gezicht was wit.

'Toe schat,' had zijn vader gezegd. 'Rustig.' En: 'Het zijn maar kinderen.' Maar hij zei het zachter dan zijn moeder schreeuwde, alsof hij bang was dat ze het zou horen. Hij stond voor haar met zijn handen half omhoog, alsof hij haar naar de slaapkamer wilde duwen maar hij duwde tegen de lucht.

Pas toen hij niets meer zei ging zij uit zichzelf naar de slaapkamer. Met een rare hoge stem schreeuwde ze dat oorlog een rotspelletje was.

Ze had er niets van begrepen. Oorlog is geen spelletje.

Hun vader liep achter haar aan maar ging niet mee naar de slaapkamer. Hij ging de studeerkamer in.

De snotterende Benno had snel de laatste chocoladekoekjes opgegeten.

Dagenlang was hun moeder niet meer uit de slaapkamer gekomen. Max was bang geweest dat ze dood was.

Toen ze weer verscheen, plukte hij witte bloemetjes voor haar. Ze vlocht er een krans van die ze in haar haren deed zodat ze op een prinses leek. Hem noemde ze 'prins' en ze leerde hem een liedje over madeliefjes.

Daarvan staan er nog steeds een stel tussen het gras. De vijandelijke verkenner in de appelboom heeft niets in de gaten. Max legt aan en tuurt door het vizier tot het spleetje en de korrel op een lijn met het hoofd staan. Als hij de trekker overhaalde, zou hij hem pal tussen de ogen treffen. Max ziet voor zich hoe de soldaat met een verschrikkelijke kreet in slow motion uit de boom tuimelt en in het gras belandt, tussen de takken en de vergeten appels die opgezwollen en bruin op de vochtige bodem liggen.

Eenmaal is Max met zijn blote voeten op zo'n appeltje gaan staan. De gerimpelde blaas barstte open en de brei kroop als stront tussen zijn tenen. Met zijn ogen dicht en zonder hem aan te raken spoelde hij de voet af onder de buitenkraan. Hij heeft het aan niemand verteld.

Er zijn geen vijandelijke soldaten meer te zien. Max inspecteert de voorgevel. Ook deze muur is vrij van explosieven. De bewoners van dit huis zijn voorlopig veilig.

Voor het huis ligt het grasveld. Makkelijk te overzien maar daarom ook des te moeilijker om te passeren. Er is nergens dekking. Hij laat de soldaten afmarcheren. In het niemandsland tussen eigen en vijandelijk gebied zouden ze als groep te veel opvallen.

Vanaf hier staat Max er alleen voor.

Hij waagt het erop. In tijgersluipgang steekt hij het grasveld over en zoekt dekking tussen de bessenstruiken van zijn vader. Max heeft geleerd om zonder gekraak tussen het kreupelhout door te komen. Het is erg stil, het minste geluid kan hem verraden. Hij zakt op zijn buik in het gras.

Om extra stil te zijn en alles te kunnen horen houdt hij zijn adem in.

Zijn wapen legt hij naast zich neer. Max kan zijn adem inhouden tot het gras paars wordt.

Op de verjaardag van Benno hield hij het vol tot hij helemaal draaierig werd. Vlak voor hij omviel sprong zijn vader op hem af en schudde hem heen en weer zodat hij wel moest uitademen. Eerst was Max boos op hem en daarna werd hij verdrietig. Papa nam hem op schoot en vroeg wat er aan de hand was. Er was niks aan de hand. Het is een spelletje.

Voor het gras paars wordt, hoort Max een geluid. Snel pakt hij zijn geweer weer op en tuurt door het vizier. Annegien. Ze loopt tussen de struiken van zijn vader door alsof dat heel gewoon is. Door het gaatje van zijn halfdicht geknepen oog lijkt ze heel dichtbij. Eerst ziet hij door het vizier alleen de kaplaarsjes, dan het rokje en de grofgebreide trui.

Annegien kent de namen van de bomen en ze heeft de geboorte van een kalf gezien. Zij zegt ‘best’ als ze goed bedoelt en ‘verdamme’ voor verdomme. Ze is hees en kauwt op grassprieten alsof ze rookt. Ooit lachte ze hem uit toen hij schrok van een koe die plotseling naar hem loeide. Koeiepoep heet vlaai of stront. Annegien plukt een paardebloem en kruipt dan weer door de heg die de grens tussen de erven vormt naar haar eigen land. Over de heg heen ziet hij de hoge staldeur van de buren openzwaaien en weer dichtslaan.

Max laat het wapen zakken. Hij heeft alle zijden van het huis en het grasveld tot in de bessenstruiken geïnspecteerd maar de

patrouille is nog lang niet ten einde. Ook buiten de versperringen kan gevaar dreigen.

Hij scheurt een pluk gras uit de grond en klemt die voor zijn gezicht tegen de geweerloop. Camouflage. Als ze je niet zien kunnen ze je ook niks afpakken.

Tussen de struiken tijgert hij naar het gat in de heg waar Annegien daarnet doorheen kroop. Een paar meter achter de heg staat de buurman, de vader van Annegien.

Het is een boer want hij heeft beesten en op zijn hoofd draagt hij een pet. Hij staat erbij alsof alles van hem is en hij heeft een jachtgeweer. Soms komt de boer thuis met patrijzen. Laatst kwam hij hun een konijn brengen. Hij had hard op de houten voordeur geklopt en zijn onverstaanbare klanken door hun woonkamer gebrald. Hij had de vuile afwas op tafel zien staan. Hij had gegrinnikt omdat zijn moeder het bloederige, gevilde dier niet had durven vastpakken.

Zijn vader nam het aan en bedankte de boer maar ze hebben er niet van gegeten. Later hoorde hij zijn vader tegen de boer zeggen dat het konijn heerlijk was geweest. Zijn vader heeft tegen de boer gelogen.

Max knielt in de beschutting van de heg. De klompen van de boer zijn reusachtig. Op zijn overall zitten bruine vlekken. Boven het kraagje van de overall ligt, rood als een gevilde kat, de dikke nek. Vlak onder de pet steekt een randje vaal stekelhaar uit.

De zoon van de boer komt eraan. Hij heeft precies zo'n pet op als de boer maar onder zijn overall draag hij kaplaarzen. Ze zijn van dezelfde kleur als die van Max. Olijfgroen, zegt zijn moeder maar dat is niet waar. Het is legergroen.

De boer zegt iets onverstaanbaars tegen zijn zoon en wijst naar de grond. Daar ligt een houten schot, zo groot als een staldeur, op een gemetselde bakstenen rand.

Max richt zijn geweer op de nek van de boer.

‘Opbeur'n,’ zegt de boer tegen zijn zoon, op dezelfde toon als tegen de varkens, op dezelfde toon als hier op school de kinderen praten. Ze plakken alle woorden aan elkaar, spreken de klinkers verkleurd en zeurderig uit en slikken de laatste lettergrepen in zodat Max nooit weet wanneer ze klaar zijn met praten. Hij antwoordt liever niet, ze lachen om zijn stem.

De zoon gaat door de knieën en pakt het grote houten deksel beet. Het is zwaar, zijn gezicht wordt rood.

Max houdt zijn adem in om beter te kunnen mikken. Zijn wapen is het repeteergeweer van een scherpschutter, buitgemaakt op de vijand. De kogel zal een klein gaatje maken in de nek en een groot gat in het voorhoofd.

Plotseling draait de boer zich om. Dwars door de dekking van de heg en de camouflage op de geweerloop heen kijken zijn ogen recht in die van Max. De boer grijnst. De dropzwarte tanden glinsteren in zijn mond.

‘Ah,’ kreunt de zoon. Hij heeft het luik door het dode punt heen getild en met een licht duwtje gooit hij het om. Bladeren en strootjes dwarrelen op als het zuchtend in het gras valt. Eronder vandaan komt een groot, rechthoekig gat gevuld met een zwartbruine brei.

Als een onzichtbaar strijdgas stijgt de gierlucht op uit de diepte, kruipt over het gras naar Max toe en valt als een net over hem heen.

De boer gaat in de houding staan en salueert naar Max. Zijn grijns wordt breder.

Max laat de camouflage uit zijn hand vallen.

‘Weet oe waar dat voor is?’ Dwingend priemt de boer met zijn vinger naar de gierput.

Max schudt van nee terwijl de rotte eierenlucht zijn neus en keel vult.

‘Doar stopp'n wie straks de Bolsjewieken in!’ Hij schatert het uit. Max springt op en vlucht zo snel hij kan, wég van dat onbegrijpelijke, flapperende woord en het donderende gelach van de boer en zijn zoon. Weg van dat peilloos diepe gat vol verrotting waarvan hij de smaak tot achter in zijn keel proeft. Het struikgewas striemt zijn gezicht en slaat het geweer uit zijn handen. Ontwapend rent hij over het gras met de madeliefjes, tot hij in de smalle gang tussen de zijmuur en de heg belandt. Hij struikelt en valt op zijn knieën tussen de hoopjes aarde. De mijnen gaan niet af. Het slaapkamerraam is nog dicht.

Max staat op en loopt naar de voordeur. Hij trekt zijn kaplaarzen uit en gaat naar binnen. Om deze tijd staat zijn moeder altijd in de keuken. Nu niet. In de woonkamer is niemand. Het is doodstil, alsof iedereen verstoppertje speelt en zijn adem inhoudt. In de gang is het donker. De deur van de slaapkamer is dicht. Die van de studeerkamer ook.

De deur van de kamer van Max en zijn broertje staat op een

kier. Benno zal hem uitlachen als hij ziet dat hij zijn geweer kwijt is en dat er - hij merkt het nu pas - tranen op zijn wangen staan. Toch loopt Max de kamer in. Benno ligt in bed. Een dutje voor het eten noemt hun moeder dat. Vroeger sliepen ze altijd samen in een bed. Nu is hij daar te groot voor. Samen in bad gaan ze ook niet meer.

Voorzichtig gaat Max op de matras zitten, zo voorzichtig dat het niet kraakt. Benno's handen zijn schoon alsof ze pas gewassen zijn. In de ene duim zit een litteken. Dat is nog van toen ze in de stad woonden.

Max voelt ineens weer de pijn die hijzelf voelde toen hij het zachte duimpje van Benno tussen de voordeur en de post gekneld zag. Papa en mama waren snel met hem naar het ziekenhuis gereden. Max bleef thuis. Toen de auto de straat uit was, voelde hij de pijn niet meer en moest huilen. Toen heeft hij heel hard in zijn eigen duim gebeten. Het bloedde wel een beetje maar er kwam geen litteken van.

Max krijgt het koud. Net zo koud als toen, toen hij Benno hoorde gillen en het bloed zag. Stilletjes tilt hij de deken op en kruipt eronder. Benno is warm. Max legt zijn arm om hem heen en duwt zijn neus tegen Benno's wang. Hij wordt wakker.

‘Ga weg stinkerd!’ zegt Benno en hij geeft hem een por met zijn elleboog. Het doet pijn maar Max slaat niet terug.

Hij stapt het bed uit en sluipt de gang op. Muisstil opent Max het kelderluik, en even stil sluit hij het achter zich. Gebukt loopt hij de lage, donkere ruimte in. Hij struikelt niet over het kampeerbed en de kapotte rieten stoelen. Hij weet goed de weg. Hier staan de glazen potten. Als ze appelmoes eten moet hij die halen. Papa en mama kunnen niet zo diep bukken en Benno is bang in het donker. Max was vroeger ook bang in het donker. Vanavond eten ze geen appelmoes. Niemand zal hem hier zoeken.

Hij hurkt voor het van spinrag wazige kelderraampje. Van hieruit kan hij het grasveld aan de voorkant bestrijken. Alleen de voorkant. Niemand kan in zijn eentje alle kanten van een huis verdedigen maar de vijand zal verrast zijn. Niemand verwacht een mitrailleurnest op zo'n laag punt.

Mama en Benno zullen wakker worden van het lawaai als het vuurgevecht begint en papa zal uit zijn studeerkamer komen. Ze zullen tijd hebben om te vluchten door de achterdeur terwijl Max vecht tot de laatste man.

Met een van de kapotte stoelen barricadeert hij het kelderluik. Zijn ogen wennen aan het donker. Hij kan de potten onderscheiden, en het grauwe baksteen en de modderige bruine vloer. De lucht die hier hangt noemt zijn vader ‘muf’. Max vindt de geur vies maar hij hoeft het niet te ruiken. Hij kan zijn adem inhouden. Dat kan hij volhouden tot het gras paars wordt, en zelfs nog langer, tot de grauwe kelderstenen groen worden, ja, Max zal zijn adem inhouden tot iemand hem vindt en vertelt dat zijn oorlog voorbij is.

Defenestratie
J.P. Guépin

Defenestratie is een Tsjechisch woord, spreek uit: dfnstr. Het betekent: uit het venster werpen. Het is een middel dat vaak werd toegepast in de Tsjechische politiek. In 1420 gooide een menigte hussieten dertien stadsbestuurders uit het raam van het stadhuis in Praag. In 1618 gooiden honderd protestanten drie katholieke bestuurders het raam uit, die echter ongedeerd bleven dankzij een mesthoop die tot de eerste verdieping reikte.

Ik zal u eerst iets vertellen over de tijd dat ik mijn geld verdiende met fysiotherapie. Fysiotherapeuten hebben een lange opleiding achter de rug, waarvan het theoretische gedeelte bestaat uit anatomie. Zij hebben alle 24 Latijnse namen van de botjes van de voet uit hun hoofd moeten leren. Vandaar dat zij ook goed op de hoogte zijn van botten waar de leek, ja zelfs de arts, nooit van gehoord heeft, maar die toch de oorzaak kunnen zijn van allerlei kwalen als kromgroeien en mank lopen, die de fysiotherapeut dan met manuele ingrepen rechtzet.

Een van die botten die helaas vaak over het hoofd worden gezien, ook door artsen, is het *isoskeleton.* Het woord is afgeleid, niet van *skelet,* zoals men wellicht zou denken, maar van het griekse *isoskeles,* ‘gelijkbenig’. Het bot zorgt er voor dat we recht lopen en niet mank. Zit het ene been hoger dan het andere, dan is daar wel wat aan te doen door middel van uitrekoefeningen en steunzolen (het werk van de *orthopedist*, ook wel *orthophiel* genoemd).

Maar de beste, want meest radicale oplossing is toch het recht zetten van het *isoskeleton*, een langwerpig bot dat aan de wervelkolom vast zit en aan weerszijden boven het bekken uitsteekt, en dat zo heupontwrichting voorkomt. Om de een of andere reden waren de oude Grieken dol op een scheve stand van de heupen, ze stonden wel uren tegen een dode boom aangeleund om een hagedis te doden. Maar gezond of normaal was het ook voor hen niet.

Al in de negentiende eeuw had de Albaanse geleerde Zelda een methode ontwikkeld om het *isoskeleton* voor het geval het scheef was gaan zitten, recht te zetten. De methode was echter uiterst pijnlijk en niet zonder gevaar voor de patiënt. Het ging zo. De asymmetrisch gegroeide patiënt werd stevig op een plank gebonden, dan op zijn buik gedraaid, en de therapeut gaf dan met een moker een

forse klap op de plank. De moeilijkheid was het mikken op de enige juiste plaats, en daarbij was de behandeling uiterst pijnlijk voor patiënten met een buik. Vandaar dat wel geprobeerd is om dikke patiënten op de rug te laten liggen om dan met twee houten hamers - door twee therapeuten tegelijk - op de lendenen te slaan. Maar hier was het goed mikken zo mogelijk nog belangrijker.

In de late jaren tachtig hebben mijn vrouw en ik eens een tiendaagse reis naar Venetië gemaakt. Het vervoer per gondel was echter niet in de prijs inbegrepen en al spoedig begon het ons te vervelen om voor veel geld al dobberend voortgeduwd te worden. We wilden zelf een gondel huren; maar dat kon niet. Wel konden we na veel gezoek op een verlaten werf een soort dekschuit bemachtigen, waarmee we dachten op zijn Giethoorns te kunnen gaan punteren. Nu, dat viel lelijk tegen, vooral in het drukke verkeer van de nauwe *rii*, en mijn vrouw en ik kenden natuurlijk niet evenveel scheldwoorden als de echte Venetiaanse gondolieri. Min of meer in paniek duwden we onze praam de richting Canal Grande op, waar het water echter te diep voor onze bomen bleek. Ons praampje danste hulpeloos op de hoge golven die veroorzaakt werden door de vele taxi's en andere speedboten. We dreven naar de halte voor *vaporetti.* Die haltes staan op pontons, die ook flink kunnen schommelen.

Ik sprong op het schommelende plankier tegen het hek op, net toen ons bootje door een grote golf werd opgetild. Tijdens mijn sprong zakte het ponton naar beneden om direct daarna door die golf van daarnet opgetild te worden, toen ik tegen het hek sloeg. Ik had geen tijd om me vast te grijpen en ik werd dus met kracht teruggeworpen door het oprijzend ponton, en vloog zodoende in een fraaie boog door de lucht en kwam plat op mijn rug terecht op het vlakke dek van de praam, die weer begon te dalen.

Ik mankeerde niets, integendeel, mijn rugpijn was op slag verdwenen. Wat jarenlange manuele therapie met mokerslagen op het *isoskeleton* niet had kunnen veranderen, was op slag recht gezet.

Thuisgekomen vertelde ik mijn collega's dat ik lang had nagedacht over mijn ervaringen en in gedachten een defenestratie-therapie had ontwikkeld. ‘Ha, patiënten uit het raam gooien,’ riep mijn oude collega Thom, ‘dat heb ik nou altijd gewild.’ We besloten de nieuwe therapie in de groep te bespreken.

Aanvankelijk overheerste de scepsis. Joop stelde voor eerst enige patiënten uit het raam van de begane grond te gooien. Ik wierp tegen dat ze dan misschien op hun zij terecht zouden komen, het-

geen hen nog schever zou maken dan ze al waren. Hans was bang dat ze hun nek zouden breken, maar Margreet, altijd in voor nieuwe therapieën, stelde voor dat de patiënt dan het beste een kussen tegen zijn nek zou kunnen houden dat hij tijdens de val met beide handen zou moeten vastklemmen. Geert stelde bij wijze van amendement voor, hem dan ook maar een kussen op zijn gezicht te binden, om zijn schreeuwen te smoren. Dat werd nog een heel punt van discussie, maar tenslotte bleek de meerderheid wel voor het idee te voelen dat een oerschreeuw tijdens de val de patiënt eigenlijk zou opluchten.

Zo werd dus besloten het eens te proberen. Het volgende probleem was het vinden van een goede proefpersoon. Onze voorkeur ging uit naar een scheefgegroeide kwaadaardige grijsaard, een van onze meest gehate patiënten. Toen werden we bang dat hij misschien op een voorbijganger terecht zou komen. Tenslotte waren er dus drie therapeuten nodig voor het experiment: één om uit het raam te kijken en ‘van onderen’ te schreeuwen en twee om de patiënt behendig het raam uit te jonassen.

Het hele experiment werd tenslotte afgelast, omdat we in een heftig dispuut raakten over de vraag wat de patiënt aan zou houden tijdens zijn val. Sommigen, waaronder ik, hielden vol dat de oude man geheel naakt moest zijn, wilde de klap evenveel effect hebben als de mokerslagen die we eerder op hem hadden toegepast. Anderen weer vonden dat het aanhouden van een onderbroek in onze praktijk toch gewoonte was. Thera, die me altijd tegenwerkt, merkte op dat ik toch geheel gekleed op het dek van die dekschuit terecht gekomen was, trouwens, waarom meldde ik mezelf niet als eerste proefpersoon? Ik riep daar tegen in dat bij mij de proef al gelukt was, en dat, als ik recht geworden was door mijn eerste val, ik alleen nog maar krom kon worden bij een tweede.

Dat was het teken voor Jan, een van mijn echte vijanden, om mij bij de das te grijpen: ‘Jij vliegt er het eerste uit,’ siste hij me toe. Hij tilde me met zijn reusachtige therapeutenhanden hoog in de lucht, van plan mij door het raam te gooien. Ik greep me vast aan zijn haren, met het gevolg dat we nu beiden uit het raam dreigden te schieten. Weer anderen schoten mij te hulp, maar verergerden door hun geduw en getrek onze precaire toestand. Al spoedig hing een hele tros vechtende therapeuten half uit het raam.

Zo eindigde het experiment dat later ‘de val van het collectief’ is genoemd.

Het terminale stadium
Wim Reilingh

‘Wat een pracht en praal,’ zei mijn moeder. Ze wierp het hoofd in de nek om de metalen galerijen met hangende tuinen en de kunstig gecomponeerde facetten van het glazen dak te kunnen bewonderen. ‘Het lijkt wel 'n paleis... Dus dit is waar Veugeltje is geboren.’

Ik knikte. We liepen de galerij door, gingen de hoek om en namen de lift naar de vierde verdieping.

‘Ze doen tegenwoordig ook alles voor die zieke mensen,’ vervolgde ze. ‘Ik heb vaak genoeg in 't gasthuis gelegen, maar zoiets moois heb ik nog niet eerder gezien.’

‘Ze hebben niet op een dubbeltje gekeken,’ zei Ronald.

‘Nee, dan waren die oude toestanden toch ontzettend, als je dit ziet. Wel tienmaal ben ik onder 't mes geweest in dat oude Katholieke Ziekenhuis. God, wat een vieze, vervallen troep. Je herinnert je toch nog wel, jong, hoe ik daar wanhopig in bed lag te roepen: ‘was ik maar dood, was ik maar dood!’

Ik herinnerde het me nog. Het was geen tafereel dat je snel vergat.

‘Ze hebben nooit wat bij me kunnen vinden. Wij wéten het niet, zeiden de artsen, hier staat de medische wetenschap machteloos. 't Is psychisch mevrouw, zeiden ze, en ja, dat mijn lijden geestelijk was viel niet te ontkennen, maar ik heb de moed nooit opgegeven, nooit!’

‘Bravo mevrouw,’ zei Ronald, ‘zo hoort het.’

‘Liefde! Liefde! Dáár heeft het me altijd aan ontbroken! Alles heb ik voor ze opgeofferd! Altijd was ik in de weer om het ze naar de zin te maken, maar wat was de dank voor mijn goedheid? Nog geen kus, geen lief woordje heeft er ooit vanaf gekund.’

‘We zijn boven mevrouw,’ zei Ronald.

‘Liften had je ook nog niet in die tijd,’ zei ze. ‘Al lagen je benen eraf, dan nóg nam je de trap.’

Ik liep vooruit door de antroposofisch verlichte gang in de richting van Agatha's kamer, opende de brede deur net zo ver als nodig was om me naar binnen te kunnen wurmen en liet hem geruisloos weer dichtveren. Gerrit, mijn andere zwager, zat aan een perspex tafel. Hij stak zijn hand op toen hij me zag.

Ik liep naar het hoofdeinde van het bed. Haar toestand was niet veranderd. Haar teint was nog even saffraangeel als de vorige avond. Ik boog me over haar heen, streek het beetje haar naar achteren en wilde haar op het voorhoofd kussen.

'...nooit een moment aan mezelf gedacht,' klonk het. 'Alles heb ik aan mijn gezin gegeven, álles...' De deur ging open, mijn moeder trad binnen, gevolgd door Ronald. Ik sprong overeind, stak mijn handen in mijn zakken, haalde ze er weer uit en verschikte iets aan de boeketten op het nachtkastje, want de gedachte dat ik door haar op de een of andere tederheid zou worden betrapt deed me het klamme zweet van gêne uitbreken.

Ik begon de dode bladeren van de bloemstelen te verwijderen. Ineens werd ik paniekerig door Ronald op mijn schouder getikt. 'Je moeder krijgt het geloof ik te kwaad,' zei hij.

Ik wilde zeggen: 'Ik ken haar niet anders' of 'Ze kan doodvallen', maar het was hier niet de plaats of de tijd voor het opentrekken van beerputten. Ik liep om het bed heen naar haar toe. Ze stond nog bij de deur, dubbelgebogen van plotselinge smart.

'Gaat het een beetje?' vroeg ik stug.

Ze richtte zich op en bette haar ogen met een in lavendel gedrenkte zakdoek. 'Het werd me gewoon teveel,' zei ze, 'om haar daar te zien liggen, mijn eigen schoondochter...'

'Nou ja, we zijn niet getrouwd,' zei ik. Het was een losse flodder, eerder bagatelliserend dan troostend bedoeld. Op dit moment werden in haar hoofd de zinnen gevormd waarmee ze tijdens de komende bridgekrans verslag zou doen van het sterfbed van *haar* schoondochter, en al kon ik onmogelijk verhinderen dat ook ik zou figureren in die vertellingen, ik wilde haar zo min mogelijk gelegenheid geven om me af te schilderen als een geestverwant in het lijden.

'De moeder van mijn kleindochtertje...' vervolgde ze hoofdschuddend. 'Jongen, hoe moet dat nu verder met jou?'

'Ik red me wel,' gromde ik. De indruk die ik op mijn zwagers maakte had nauwelijks ongunstiger kunnen zijn, maar ik had in mijn benardheid onder die moederlijke bezittersblik geen andere keus dan me een stuk stoïcijnser te gedragen dan ik me voelde.

Er kwam een verpleger binnen, die geroutineerd het infuus verwisselde en wat handelingen onder het bed verrichtte, waarna hij met een beleefde groet vertrok. Mijn moeder keek hem sprakeloos na.

‘Dat was ja een nikkertje,’ zei ze, toen hij de deur achter zich gesloten had.

‘O,’ zei ik schouderophalend.

‘Laat je die zomaar aan haar lichaam zitten? Zo'n man kan wel god weet wat onder de leden hebben...’

‘Ik ga maar eens een sigaret roken,’ zei ik.

Aan het eind van de gang was een kamertje als een moordhol, de enige gedoogplaats van al wat rookte op deze afdeling; bezoekers en lopende patiënten. Er heerste een onwerkelijk soort uitbundigheid, waaraan ik zelf ook onderhevig raakte als ik er enige tijd gezeten had. Nog nooit was ik op een plaats geweest die zo onnadrukkelijk doortrokken was van de dood. Niets was hier nadrukkelijk; zowel de silhouetten van de aanwezigen als de dood zelf werden verdoezeld door de grijze tabaksmist.

Vanaf het moment dat Agatha in coma was geraakt, had ik me bevrijd gevoeld van de doem die me anderhalf jaar lang omgeven had, van de angst voor wat komen ging. Ze was ver weg. Het leek me een veilige verte waarin ze onaantastbaar rondwaarde. De eerste dag had ik me nog geërgerd aan de zustertjes, die blijkbaar dachten dat ze kanker aan haar oren had en haar voortdurend wakker schreeuwden uit haar toen nog onbestendige bewusteloosheid, maar ze was al snel zo diep weggezonken dat schreeuwen niets meer uithaalde. Ook dat maakte deel uit van mijn opluchting. Waarschijnlijk was dat gevoel in deze kamer algemeen. De doem die ik dìtmaal met me meedroeg had niets met kanker of dood te maken.

Ronald verscheen in de deuropening, omwerveld door plotseling opkolkende rookspiralen. Hoestend, met samengeknepen ogen kwam hij naar me toe.

‘Ik breng je moeder naar het station,’ zei hij. ‘Ze moet om acht uur in Groningen zijn.’

‘O ja, de bridgeclub,’ zei ik. Ik maakte mijn sigaret uit en ging de gang op. Ze stond voor de deur van Agatha's kamer te wachten. Mijn vrees voor emotionele toestanden bleek voorbarig, want ze zei: ‘Ga dat haar toch eens kammen jong. Je lijkt wel een boeze jeude.’

Aan haar kus kon ik niet ontkomen, maar onmiddellijk daarop gaf ze Ronald een arm en ging welgemoed de eersteklas treincoupé tegemoet die haar naar het Noorden zou brengen en naar het

ademloze gehoor van de dames van de bridgeclub.

Ik liep de gang uit en ging de trap af naar de centrale hal. Daar nam ik de lift naar de centrale toren van het ziekenhuis, waar de kraamafdeling was gevestigd. Ik had gedacht dat ik het allemaal vergeten zou zijn, maar ik kwam vanzelf op de juiste verdieping en volgde daar zo vanzelfsprekend de route van twee jaar geleden dat het leek of de bevalling diezelfde ochtend had plaatsgevonden. Voor de deur bleef ik staan. De kamer leek niet in gebruik; ik hoorde althans niets dat daar op wees. De deur was niet op slot. Ik opende hem en keek in het schemerduister. Vaag kon ik het gynecologische ledikant onderscheiden waarin mijn kind was geboren.

Toen ik, een paar uur na Veugeltjes geboorte, in het holst van de nacht, was weggestuurd omdat moeder en kind hun rust nodig hadden, had ik de acht kilometer naar huis gewandeld, ongemakkelijk behangen met een zware fototas, maar euforisch in de warme zomernacht. Het was bluesnacht in de stad. Van ieder caféterras klonken overweldigend versterkte fanfares. In de menigte kon ik bekenden onderscheiden en ik aarzelde tijdens het voortmarcheren of ik naar ze toe zou gaan om me te laten feliciteren met mijn vaderschap. Maar het verlangen naar mijn stille huis, koffie, een sigaret, mijn vulpen en een royaal, in linnen gebonden cahier was sterker.

Ik liep naar het raam en schoof het gordijn opzij. In de verte zag ik de oranje lichten van de autoweg. De velden waren wit van de hagel.

‘Dat raam wil niet open hoor,’ had de gynecoloog, die blijkbaar dacht dat ik moest braken, twee jaar geleden gezegd toen ik voor de zoveelste keer mijn voorhoofd tegen het glas drukte. Ik antwoordde dat ik dat wel wist, maar even een ander uitzicht nodig had.

‘Het valt tegen,’ zei Agatha, ondanks de barensnood op de toon van een regeringscommuniqué. Die uitspraak had me vanaf het moment dat er kanker werd geconstateerd achtervolgd. Ik was bang dat ze het op haar sterfbed ook zou zeggen; ik vreesde trouwens iedere toespeling op haar naderende dood als de pest. Toen ze de verloskamer binnenstrompelde, had een verpleegster op primme toon gezegd: ‘Jawel hoor, het is zover! Je gaat bevallen!’ Ook zo'n zin kon getransponeerd worden naar het sterfbed. Het was die klinische kant van de dood die ik niet kon verdragen. Nu

ze in coma lag en de wereld haar in feite al niet meer kon raken, beschikte ik voor het eerst sinds anderhalf jaar weer over een zekere zielerust.

Ik sloot het gordijn toen ik een wegstervend gestommel op de gang hoorde. Als er iemand binnenkwam, zou het niet meevallen om een geloofwaardige verklaring voor mijn aanwezigheid te geven; ik was toch al niet in de stemming voor explicaties. Het leek me verstandiger om weer naar beneden te gaan.

Mijn zwager zat bier te drinken. Uit een propvolle plastic zak haalde hij nog een blikje en gaf dat aan mij.

'Bedankt,' zei ik. Ik boog me over Agatha. 'Hallo, ik ben er nog,' fluisterde ik in haar oor. Hoewel ze allang niet meer reageerde, geloofde ik nog dat ze me kon verstaan. Aan de gebruikelijke sterfbedkitsch ontkwam ook ik niet. Ik opende het blikje gedachtenloos en moest haastig mijn hand voor de opening houden om te voorkomen dat er een sissende fontein in haar bed spoot. De druppels die toch nog op haar gezicht waren terechtgekomen veegde ik weg met een tissue. Ik moest denken aan figuren als kapitein Haddock, die je in soortgelijke omstandigheden maar een fles whisky onder de neus hoefde te duwen om de levensgeesten in optima forma op te wekken. Ik kon het met bier proberen, maar voor mij hoefde het niet meer. Ik had anderhalf jaar lang naar haar dood toegeleefd en nu die eindelijk voor de deur stond, had ik een gevoel van opluchting dat zich niet meer liet inwisselen. Een wonderbaarlijke herrijzenis was wel het laatste waarnaar ik verlangde.

'Is dit nu het terminale stadium?' vroeg Gerrit belangstellend.

'Hou je kop man! Ze kan je horen!' riep ik.

Hij deinsde terug in zijn stoel. 'Neem me niet kwalijk,' zei hij onthutst. Ik was zelf net zo geschrokken van mijn toon en knikte hem grijnzend toe om het effect van dat geschreeuw wat te verlichten. Hij opende een nieuw blikje en begon voor zich uit te staren. Een minuut of twintig hield ik het uit aan het bed. Het leek of het geel in haar gezicht begon te wijken, maar dat kon aan de lichtval liggen. De verandering in haar ademhaling kon ook aan mijn verbeelding of het bier worden toegeschreven, maar ik had ineens sterk het gevoel dat ze achter me stond en in mijn nek ademde.

Ik vroeg Gerrit om nog een blikje bier en nam dat mee naar de rookkamer. Daar liet ik me zakken in een kunstleren fauteuil en

stak een sigaret op. Agatha stond niet meer in mijn nek te ademen, maar had plaats genomen aan de andere kant van het rooktafeltje. Ik had geen zin om aandacht te besteden aan het verschijnsel, dat trouwens op geen enkele redelijke waarneming berustte. Het was dezelfde gevoeligheid voor sterfbedkitsch die al eerder over me was gekomen en waar ik niet aan toe wilde geven. Ik had teveel praktische problemen aan mijn hoofd om me ook nog eens in het soort metafysica te storten waar vooral mijn moeder wel pap van lustte. Dat had trouwens ook gegolden als ik Agatha op wiekende engelenvleugels de kamer had zien binnenzweven: het waren mijn zaken niet.

Gerrit kwam binnen met twee ongeopende blikjes bier. Wat schutterig ging hij naast me zitten. ‘Sorry hoor,’ zei hij, ‘maar ik wist helemaal niet wat dat woord betekende. Ik heb het zonet aan de verpleger gevraagd.’

‘Het hindert niet,’ zei ik. ‘Ik schrok er alleen van. Zij weet wél wat het betekent.’

‘Ze zal me toch niet verstaan hebben?’

‘Ik heb geen idee,’ zei ik. ‘Ik hoop van niet.’ Ik verzweeg dat ze naast me zat terwijl ik het zei. Toen werd het spookbeeld verjaagd doordat er een Marokkaans gezin binnenkwam dat kennelijk iets te vieren had. De man in kamerjas en op pantoffels, gezeten in een rolstoel, rijkelijk behangen met infusen en buisjes, de vrouw in feestgewaad, en acht of negen kinderen, niet één ervan ouder dan tien. Uit grote tassen kwamen Marokkaanse lekkernijen tevoorschijn en een thermosfles met thee. Ik voelde me een voyeur van hun beladen privégeluk en was bovendien bang dat ze mij uit beleefdheid ook een taartje of een kop thee zouden aanbieden.

‘Laten we maar terug gaan,’ zei ik tegen Gerrit. ‘Het duurt nu niet lang meer.’

‘Geloof je dat echt?’ vroeg hij verbluft.

‘Dat weet ik zeker,’ zei ik.

Schier
L.H. Wiener

Ik lig naast Rebecca te bed in een huisje te Schiermonnikoog en staar in het donker naar de nokbalk van het dak, net als thuis. Haar ademhaling gaat regelmatig, net als vroeger. Onze kinderen liggen beneden in een kamer die met een wenteltrap door een open gat te bereiken is. Arend op de uitgetrokken slaapbank met een beer, een aap, een hond, een orka en zijn doekje, en Salomé in het kinderbedje met een beer, een heks, twee poppen en een speen. Aanvankelijk was het de bedoeling dat ik beneden bij Arend zou slapen, maar de slaapbank miste enkele onderdelen, waardoor hij onbetrouwbaar was, om niet te zeggen verraderlijk. Een kleinigheid overigens, die ik niet wilde noemen, omdat er van slapen toch niet veel terecht zou komen, maar die Rebecca ook was opgevallen. ‘Kom maar boven liggen, als je wilt,’ had zij aangeboden. ‘We zijn tenslotte volwassen mensen.’ Die toevoeging betekende zoveel als: ‘Ik weet dat je niets zal proberen,’ in de ruimste zin van het woord: van strelen tot stranguleren. Wat kende zij mij toch slecht, want ik ben allerminst volwassen. Ik ben wel 54, maar niet volwassen en ik hoop het nooit te worden ook. Of kende zij mij wel degelijk heel goed en was die verwijzing naar mijn volwassenheid als aardig bedoeld, omdat zij wist dat ik haar nimmer enige schade zou berokkenen, eenvoudig omdat zij de Moeder van mijn kinderen was? Ik wist het niet, maar wat ik wel wist was dat ik mijn gezin weer bijeen had, al was het maar voor drie dagen en al was het maar schijn. Een gezin dat onder één dak slaapt is *bijeen*, hoe men het ook wendt of keert. Hotel Van der Werff is een gerenommeerd hotel op dit eiland, met een eeuwenoude traditie. Het heeft de Engelse uitstraling van *an old world residence*: balkenplafonds, houten vloeren, zwart-wit betegelde gangen, eiken lambrizeringen en een eetzaal *on the baronial scale.* Overal op de gangen en boven de deuren hangen foto's van beroemdheden die ooit in dit hotel hebben gelogeerd, waarbij Prins Bernhard de kroon spant. Koningin Juliana ziet men nergens. De eigenaar, meneer Fischer, een gereserveerde om niet te zeggen stugge man, is in het jaar 1870 weggelopen uit een roman van Charles Dickens. Zijn oogopslag is naar binnen gekeerd en zijn hoofd houdt hij schuin weggedraaid, maar

deze afwezigheid is bedriegelijk, want zo vaak duikt hij altijd en overal op, dat het wel lijkt of hij zich op meerdere plaatsen tegelijk kan bevinden. Achter het eigenlijke hotel staan vier huisjes apart, genummerd één tot vier. In huisje twee is mijn gezin bijeen, laat dat geboekstaafd zijn. In de andere drie huisjes logeert de naaste familie. Ik ben geen familie meer, maar niettemin uitgenodigd. Niet door mijn ex-vrouw vanzelfsprekend, anders kun je net zo goed niet weglopen, maar door haar ouders. Ik draai me op mijn zij en kijk naar het profiel van de vrouw die naast mij ligt. De duisternis rondom ons kan de kontouren van haar Grieks-Romeinse gelaat niet verhullen. We hebben elkaar nog niet aangekeken vandaag en alleen het hoognodige gesproken. Zijn in separate auto's naar Lauwersoog gereden en doen de deur van de badkamer op slot. Ik laat geen winden meer in haar nabijheid en risp nog maar sporadies op. Mijn taalgebruik is korrekt en zakelijk. Mijn gevoel voor haar verkild. Ik moest wel. Dat kostte veel energie. Het hart heeft meer kracht dan men denkt en denkt en denkt, want alleen met de kracht van de geest kan men het hart uitschakelen. Dat is een strijd die uitput en waarvan de uitkomst niet bij voorbaat vaststaat. Soms delven grote geesten het onderspit tegen de kracht van hun hart. Dan gaat men ten onder aan het Grote Lijden, dat ontmantelt en verwoest, dat de tijd vertraagt om de marteling te laten duren. Dan wordt men Piet Vroon. Of Oscar Wilde. Dan wil men niet meer leven. Hier komt schrijven van pas. De woorden waarom het gaat rangschikken en vastzetten en dan onthouden. De brief is bij uitstek geschikt voor dit proces van losscheuring.

Beste Peter, Lieve Doctor, ik schrijf je deze brief eigenlijk om je te laten weten dat Rebecca is weggelopen. Haar 'coup' plaatste zij op Nieuwjaarsdag 1998, dus het jaar begon voor mij nogal ouderwets. Ik bedoel: met arglist en verraad. Er was plotseling een andere meneer die de gedichten van John Donne zo gevoelig kon uitleggen, of zo. Weet je wel: The Sunne Rising. *Op een avondje van haar werk 'klikte' het ineens helemaal. Ik heb haar mijn zegen gegeven, maar ik kan haar sindsdien niet goed meer aankijken, wat ik wel vreemd vind, omdat zij hele mooie ogen heeft en de Moeder is van mijn twee bloedjes.* 'It was all very careless and confused' (*Gatsby*). *Die andere meneer is inmiddels ook alweer 'kalt gestellt', omdat het haar toch ineens beklemde, weet ik veel. Ik heb nog overwogen om haar als tegenhanger van* The Sunne Rising *een kopie te geven van Audens* As I walked out one evening, *wat toch echt veel beter is dan dat geslijm van Donne, maar men moet niet altijd schoolmeester spelen. Laat*

mij nu voortaan voor altijd verschoond blijven van relaties! Ik zie Rebecca nu tweeledig. Zij valt eigenlijk uiteen in twee komponenten: Mensch *enerzijds* und Werk *anderzijds. Als Mensch acht ik haar laag: kil en kifterig, maar als Moeder acht ik haar hoog en zal dat ook blijven doen. (Ik heb haar met Moederdag een prachtige atlas kadeau gedaan, een uitgave van The National Geographic, in luxe editie, een naslagwerk dat haar in haar werk goed van pas komt). Zij het tenslotte geweest die op mijn achtenveertigste Moeder werd. Daarvoor zal ik haar altijd dankbaar blijven, wat zij ook uitvreet of voor onvoorspelbaar gedrag vertoont. Arend is langzamerhand zo mooi geworden dat je je bijna voor jezelf geneert en Salomé gaat ook al hard die kant op. Waar heb ik het allemaal aan verdiend. Rebecca: God hebbe haar ziel en de Duivel hale haar. Wie het eerst komt het eerst maalt. Ik zie Arend vier dagen per week (meer dan zijn Moeder hem ziet) en Salomé twee (en een beetje). Wij (= Rebecca en ik) zitten elkaar niet dwars en maken elkaar niet zwart. Zeer voorbeeldig. Dit houd ik vol tot mijn dood. (In 2035). Vervelend van dit alles is wel dat mijn literaire produktie vervluchtigd is geraakt in een stof die zich in de dagelijkse omgang laat omschrijven als 'spraakwater'. Maar geloof mij, spraakwater is nog geen 'schrijfwater'. En woorden betekenen pas iets als ze zijn opgeschreven. Anders hebben ze misschien wel een 'waarheidsgehalte', maar vervluchtigen ze. Wat niet opgeschreven is heeft nooit bestaan. Wees ervan overtuigd dat ik niet verbitterd ben. Het is juist zo dat ik besloten heb niet met haat jegens haar te leven. Haten ligt niet in mijn aard. Haat is woedende onmacht. Wel ben ik onmachtig woedend geweest in de drie maanden dat zij nog wel met mij onder dezelfde nokbalk verbleef maar op zoek was naar andere woonruimte, om aldaar tezamen met een mij onbekende meneer een nieuw en hartstochtelijk leven op te bouwen, dat ik nog wel voor haar kookte en benzine in de auto gooide, maar in dezelfde auto waarin ik haar iedere zaterdagavond naar Amsterdam moest zien vertrekken, waar zij dan een paar uurtjes ging scrabbelen. Dat waren zwarte gaten in de tijd, waarin ik soms bijna verdween en waarbij ik het verschil tussen verslagenheid en stijl, vernedering en trots nog slechts met de heftigste redeneerkracht uit elkaar kon houden. Maar ik had een vijfjarige Arend, die nog niet kon vliegen en ik had een tweejarig honingbeertje dat juist op zaterdagavond in Pappa's bed wilde slapen. Mijn gezin is kapot, maar mijn kinderen zijn nog heel. Waar het nu op aankomt is dat zij niet uit het lood raken door twee kijvende 'volwassenen' die zich hun vader en Moeder noemen. Rebecca is niet mijn vijand. Zij is Mamma. Jong en mooi en als ik 'er niet meer ben' en Arend en Salomé zelfstandig, dan is zij pas ergens in de vijftig. Dan laat ik hun een Moeder na en alles wat ik bezit. Mijn grootste vijand is de alkohol. Dat wordt nog een persoonlijke afrekening die jaren gaat duren en waaraan ik nu - voor de zoveelste keer - begonnen ben. Afbouwen, doseren,*

matigen, uitstellen en ga zo maar door. De gehele dag maar denken aan datgene wat je níet moet doen. Dat is zeer energieverslindend, maar minder energieverslindend dan wel doen wat je niet moet doen. Bedoelde T.S. Eliot dat soms met: negative capability? *Drinken betekent automaties: niet schrijven en niet schrijven betekent automaties: drinken.* How easy is it then? A little water clears us of this deed. *Ga nu niet zitten piekeren over mijn gevecht met het Koningswater, want dat gevecht zal ik dan misschien niet winnen, ik zal het ook niet verliezen. Het 'winnen' is trouwens minder belangrijk dan het 'niet verliezen'. Vergeet niet hoe relaxerend het Koningswater ook kan zijn. Het is niet alleen een vergif, het is ook een medicijn, net als vrouwen.*

Met Arend gevoetbald op een schitterend privé-grasveldje achter de huisjes. Toen dat hem ging vervelen wilde hij precisie-schoten oefenen op het tegelpad aan de voorkant. Wij konden daar ook scoren, met dien verstande dat mijn goals steevast werden afgekeurd, omdat hij nog niet klaarstond of om een andere, alleen aan hem bekende, reden. Plotseling passeerde als een schim de altijd en overal aanwezige heer Fischer. Ik maande Arend de bal even stil te houden en groette deze zonderlinge man. Op mijn goedemorgen werd niet gereageerd, hij had vast iets veel belangrijkers aan het hoofd. Maar toen hij Arend passeerde hoorde ik hem mompelen: 'Schieten, die bal. En hard.' En op slag besefte ik hoe aardig deze kerel wel moest zijn. Hoe stroef wellicht, maar hoe aardig. Niet: 'Denken jullie aan de ruiten?' Of: 'Een beetje kalm aan, hè.' Nee. 'Geef dat kreng een lel,' zoals hij een halve eeuw geleden zelf ook had gedaan, met als doelpalen zonder twijfel de twee onderkaakbotten van de walvis op het plein.

Ik betracht gedurende dit weekeinde algehele abstinentie. Om te tonen hoe sterk ik kan zijn en omdat ik wil schrijven, hetgeen op hetzelfde neerkomt. Deze exercitie maakt mij echter merkbaar stiller en ik moet af en toe mijn best doen om iets te zeggen. Deze mensen vormen de enige kring waarin ik nog verkeer en zelfs hier sta ik in onzekere zin buiten. Ieder vormt een paar met een ander, alleen mijn ex-vrouw en ik zijn een paar apart. Vanavond pas ik op Arend en Salomé, zodat de anderen kunnen dineren. Dat was een eerder gedaan aanbod mijnerzijds en hoorde dus bij de planning. Rustig dineren is niet mogelijk met een vijf- en een tweejarig kind, die elkaar achterna zitten tussen de tafels en iedereen willen begroeten. Franse kinderen zitten stil en Engelse meestal ook,

Duitse zeker, maar Nederlandse niet, althans niet mijn kinderen, althans niet in Hotel Van der Werff op Schiermonnikoog, althans niet als het daar vanwege de mei-vakantie wemelt van de kinderen. Dat was gisterenavond, Koninginnedag. De obers waren toonbeelden van geduld. Zij maakten met tot de bovenarmen beladen borden en schalen de meest virtuoze tangofiguren tussen de buitelende kinderen door, wisten regelmatig overstekend wild te vermijden door met de handen hoog geheven, bliksemsnel weg te draaien en op de tenen ronddraaiend een halve pirouette uit te voeren, in uiterste konsentratie om de fijne balans niet te verliezen. Mijn halfslachtige pogingen Arend & Salomé tot enige rust en orde te manen gingen geheel teniet in het gedruis van het algehele kindervermaak. Dat was gisteren. Vandaag eten we met z'n drieën en lijkt mij restaurantbezoek uitgesloten. Althans, helemaal alleen heb ik misschien nog wel voldoende autoriteit om te eisen dat wij ‘aan tafel’ blijven zitten en ‘niet gaan rondrennen’, maar ik zou om dat Frans-Duitse gedrag te bereiken streng moeten zijn en geen gezellige buffer vormen voor al hun energie, zoals opa Jan en oma Bom en ook tante Esther. Hun afwezigheid en mijn gestrengheid zouden een mineurstemming teweegbrengen die ik wilde vermijden. Vandaar mijn voorstel om een ‘lekkere snackbar’ te bezoeken, een voorstel dat tot mijn verbazing werd weggehoond. ‘Nee, Pappa!’ riep Arend uit. ‘Salomé wil weer naar het restaurant!’ Ik had me beter moeten oriënteren, want om de hoek bleek een pannenkoekenhuisje te zijn, dat een geschikt kompromis was geweest tussen een snackbar en een restaurant.

We zijn de eersten in de eetzaal, dat wil zeggen, op een eenzame vrouw na die diep achterin aan een hoektafeltje zit en die ik pas opmerk als wij plaatsnemen aan een belendend tafeltje bij het raam. Ze draagt zeer dure kleding, zie ik, een soort krijtstreepbroekpak van uitzonderlijk mooie kamgaren. Een zijden sjaaltje rond haar hals. Edelmetalen *low key.* Maar met heel haar modieuze aankleding kan zij haar extreme onaantrekkelijkheid niet aan het gezicht onttrekken. Het is vooral haar huid die afstoot. Vlekkerig en gelooid. Er gaat iets onmiskenbaar tragies van haar uit. Ik glimlach en knik zo vriendelijk mogelijk naar haar. Een staatssekretaris met opfrisverlof? Een predikante op zaterdagavond? Dan komt opeens Arend luid en duidelijk door met de vraag: ‘Wie is die meneer, Pappa?’ De vrouw reageert niet. Dit is niet meer te

repareren, besluit ik. Een op neutrale toon uitgesproken reprimande dat het hier niet om een ‘meneer’ gaat maar om een ‘mevrouw’, zou alles alleen maar verergeren. Salomé redt de situatie echter door van haar stoel af te glijden en aan de vreemdelinge haar poppen te laten zien. Een geniale ingeving, die Arends stommiteit niet alleen prachtig pareert, maar die ook nog lang doorwerkt en uiteindelijk zelfs leidt tot een gedrielijk gevoerde konversatie tussen de gangen van het kindermenu door, een konversatie die het predikaat ‘geanimeerd’ zeker verdient. Minzaam lachend en met een overdreven aai over de hoofden van mijn kinderen, verlaat deze Minister van Eenzaamheid uiteindelijk de eetzaal.

Om half negen installeer ik me, zittend op het bed, met het nachtkastje als schrijftafel en tracht te werken aan het verhaal over Lotte Harmse. *Dit is een geboden verhaal, want het hoort bij mijn leven, zoals mijn dromen en mijn nachtmerries, mijn vallen en mijn opstaan, mijn leugens en mijn bedrog. De meeste schrijvers houden dit soort verhalen achter. Als hun vuile was. Maar de meeste schrijvers zijn helemaal geen schrijvers, het zijn praatjesmakers die boeken bedenken. Dat zij stelen uit winkels, schrijven zij nooit op en geen lezer mag weten dat zij in videotheken gewoon gemiddelde huurders zijn van pornofilms. Hun schaamte wordt verheven tot trots en hun wankelmoedigheid tot moed. Hun wereld is een slangenkuil van afgunst en van nijd, waarin zij huid na huid afleggen, maar nooit die van zichzelf. De meeste schrijvers zijn te laf voor woorden.* Het adjektief ‘geboden’ geeft precies aan wat ik bedoel. Het is beter dan ‘verplicht’ of ‘gedwongen,’ aangezien deze laatste twee woorden een konnotatie hebben van ‘opgelegd’, van ‘bevolen’, terwijl het veeleer gaat om een ‘ethies besef’, een kwestie van ‘eer en geweten’. In eerder werk heb ik wel eens gerept over ‘geboden’ bezoeken. Misschien kan ik ter verduidelijking het ‘geboden’ bezoek koppelen aan het ‘geboden’ verhaal. Ik probeer: *Er bestaan geboden bezoeken. Bezoeken die wij gedurende ons leven behoren af te leggen, meestal hebben zij betrekking op geboorte of dood, op hoop en zegen, op kantje boord, op lief en leed; het zijn, kortom, bezoeken die men gehouden is te ondernemen, wil men althans geen smet werpen op zijn eer of zijn geweten. Evenzo zijn er verhalen die men als schrijver gehouden is te schrijven, wil men althans zijn schrijverschap niet bezoedelen. Dat zijn de zogeheten geboden verhalen. Hier is er een.* Handhaaf ik dit? Het slotzinnetje: ‘Hier is er een’ werkt wel goed als begin van het eigenlijke verhaal, maar als dit geboden bezoek niets toevoegt aan het geboden verhaal dan moet ik het schrappen, met dien verstande dat als ik het afkeur en

alleen het eerste stuk gebruik, ik de opening: ‘Hier is er een’ niet kan laten staan. *De meeste schrijvers zijn te laf voor woorden. Hier is er een.* Bovendien schiet mij ineens te binnen dat ‘Hier is er een. lijkt op de opening van een verhaal van Roald Dahl, waar hij na een inleiding over het soort verhaal dat hij gaat vertellen eindigt met: *The story is called* ‘Mrs Bixby and the colonel's coat’, *and it goes something like this.* Ik staar enige tijd voor me uit in de stilte van huisje nummer 2 en lees dan nogmaals door wat ik geschreven heb. Dat doe ik beurtelings een aantal keren, tot ik merk dat het staren de overhand krijgt. Mijn woorden kunnen mijn gedachten niet meer vasthouden en mijn gedachten spiralen langzaam weg in de duisternis, waar zij ophouden gedachten te zijn en nog slechts een stemming genereren. Een wazige somberheid, die zo nu en dan doorbroken wordt door een slaapkreetje van Salomé of een zucht van Arend. Als ik het gezelschap buiten vrolijk lachend de huisjes hoor naderen, knip ik het bedlampje uit en houd mij slapend.

In de vroege ochtend sluipt Arend zachtjes de wenteltrap op en kruipt tussen mij en zijn Moeder in bed. Zijn Moeder bevindt zich dan nog in Saint-Emilion, maar ik ben wakker en trek hem onder mijn dekens en dicht tegen me aan, fluister dat we nog even moeten slapen. ‘Hoe lang nog pappa?’ fluistert hij terug, klaarwakker. ‘Tot het zeven uur is.’ ‘Hoe laat is het nu?’ ‘Half zes.’ Even blijft het stil. Dan: ‘Wat gaan we vandaag doen, pappa?’ ‘We gaan eerst nog even slapen, Arend.’ ‘En daarna?’ ‘Daarna wordt het zeven uur.’ Maar het wordt zowaar half acht als Arend ontwaakt onder de strelende vingers van zijn Moeder, die mij zeer sekuur net niet raken. Arend draait dan zijn onderarm naar voren, ten teken dat hij daar gekriebeld wil worden. Heerlijker ontwaken is voor hem niet denkbaar. Vingers in zijn mond, doekje tegen zijn neus en mamma die hem kriebelt. Na een poosje gaat hij rechtop in bed zitten en nu schuift zijn Moeder haar onderarm over de dekens naar hèm toe, want nu is het haar beurt om gekriebeld te worden. Tenslotte is het haar afwijking die hij geërfd heeft, zoals zij hem weer heeft van oma Bom. Het is een vertrouwd ritueel uit het nabije verleden. Dan zie ik Arend naar mijn hand kijken. Hij begint die te kriebelen en kleine klopjes te geven. Tilt mijn wijsvinger uit het gelid omhoog en duwt hem onder spanning, laat hem dan met een plofje weer op de dekens terugspringen. Daarna mijn middelvinger. Plof. Hij kijkt me aan en glimlacht veelbetekenend.

Voert iets in zijn schild. Mijn ringvinger, zonder ring. Plof. Mijn pink, plof. Daar gaat mijn hand in zijn hand, door de lucht. Ik denk dat zijn Moeder het nu ook begrijpt. Zij trekt haar hand niet weg. Dan ligt mijn hand op die van haar. Arend giechelt. Zijn Moeder brengt een vertederd en aangehouden ‘Ach...’ ten gehore. Ik til mijn hand op Arends hoofd en strijk met mijn duim het haar uit zijn grimassende gezicht.

's Middags maken we met het hele gezelschap een lange wandeling door de duinen tot aan de Berkenplas, een grondwatermeertje annex pleisterplaats, waar alle toeristen op Schiermonnikoog uiteindelijk aanleggen. Waarschijnlijk daardoor is het zo'n waardeloze tent, met waterige koffie en een onhebbelijke bediening. Arend trekt me aan mijn hand mee het bos in. ‘Jij moet mij zoeken, pappa’ roept hij enthousiast. Ik laat mij meetronen en ken de regels. Eerst moet ik tot tien tellen en dan moet ik hem gaan zoeken onder het uitroepen van de wanhoopstijding dat ik hem totaal kwijt ben en hem waarschijnlijk nooit meer zal terugzien. Als ik het spel goed speel begint hij in zijn geheime schuilplaats te piepen van plezier. Eén ding is echter ten strengste verboden: hem vinden. Je mag hem zien, zonder dat je hem waarneemt, je mag hem vragen stellen, waarop je ook gewoon antwoord krijgt, maar hem daadwerkelijk vinden is *not done.* Uiteindelijk, als ik geheel en al ten einde raad ben, zal hij zich met een kreet van triomf vertonen. Op een van die kreten komt plotseling uit het niets Salomé tussen de bomen door aanhobbelen. En zo staan wij daar dan met zijn drieën, in een bos te Schiermonnikoog, niet ver van het eerste water. Ik zie ons van buiten, zoals we op een foto zouden staan, maar ik zie ons tegelijkertijd van binnen, zoals we zijn. En ik zie hoe Salomé dennenappels begint te vergaren en weet dat Arend dat beter en sneller kan en dat hij haar dat zal laten merken ook. En ja hoor, zijn zakken volproppend en nerveus heen en weer rennend schalt zijn onzekerheid door het bos: ‘Kijk! Kijk dan! Saamé! Hoeveel ik er al heb! Saamé, kijk dan!’, terwijl ondertussen Salomé heel voorzichtig een nieuwe dennenappel opraapt, die grondig bestudeert en hem vervolgens zorgzaam in haar vestzakje duwt. Nummer twee alweer. Ik ben meer dan ooit mijzelf nu en heb even te weinig lucht, een tekort aan adem dat veroorzaakt wordt door een golf van ontroering die klem slaat in mijn strot. Als Salomé geen uitdaging meer voor hem vormt, richt Arend zijn *macho-dis-*

play opnieuw op mij. ‘Pappa, zullen we doen wie het verste kan gooien?’ En hij werpt een van de dennenappels in het meertje. Salomé doet hem na, maar laat te vroeg los, zodat ze dezelfde dennenappel nogmaals kan gebruiken. Daarvan komt het echter niet, vanwege een bepaalde natuurlijke aandrang, waarbij ik haar assisteer in de luwte van twee grof geschubde dennen. Mijn zuurstofgebrek heeft inmiddels en wonderlijk genoeg plaatsgemaakt voor een tintelende en tomeloze energie, een gevoel van reusachtige fysieke en geestelijke kracht, een gevoel dat ik vergeten was en dat mij terugvoert naar het allereerste water, de zee te Zandvoort, toen die nog schoon was en ik nog uitbundig. Mijn alkoholabstinentie zal daar mogelijk op een chemiese wijze mee te maken hebben, maar het is vooral een als bliksemflitsen door mij heen schietende notie dat alles nog staat te beginnen en wel degelijk zin heeft, die mij deze epifanie bezorgt. ‘Pappa kijk! Hoe ver! Nu jij, pappa!’ Nog half verblind door emotie pak ik een harde, nog dichte dennenappel van de grond en kondig aan dat ik die verschrikkelijk ver weg ga gooien. Arend zwijgt en volgt mijn bewegingen gespannen. Of ik het nu verkeerd doe weet ik niet, maar als ik het projektiel zo ver weg keil dat we geen plons meer horen, maar alleen nog een kring in het water waarnemen, begint Arend van kwaadheid te huilen. ‘Dat is niet eerlijk!’ snikt hij. En Salomé voegt hier raadselachtig aan toe: ‘Arme pappa...’ Op datzelfde moment klinkt op rauwe toon mijn naam tussen de bomen en verschijnt de heks uit Hans en Grietje, die mij toebijt dat ‘iedereen’ al ‘de hele tijd’ op mij staat te wachten en hoe ik erbij kom mij zo a-sociaal te gedragen, met als bonus het verwijt dat zij zich doodongerust heeft gemaakt omtrent haar jongste kind. Met de verwijzing naar onze ‘volwassenheid’ en het aanbod om van het bed boven gebruik te maken zijn deze woorden in feite de enige die zij tijdens dit weekeinde rechtstreeks tot mij spreekt en daardoor is de bitsheid ervan in deze situatie - mijn overtreding om buiten het gezelschap om even met mijn kinderen in het bos en aan de waterkant te spelen - van een ongehoorde kilheid. Twee klappen in haar gezicht verdient ze, in één beweging, heen met de binnenkant van de hand en terug met de rug, pets pats, maar men krijgt in het leven nu eenmaal niet altijd wat men verdient.

In de namiddag lopen we over de dijk terug naar de boot. Ik duw Salomé in haar met luchtbandjes uitgevoerde luxe driewielwagen-

tje en geniet van haar liederenrepertoire, dat zij onafgebroken ten gehore brengt. Op twintig meter achter ons lopen oma Bom en opa Jan. Als ik mijn hoofd schuin wegdraai kan ik vanwege de windrichting flarden van hun gesprek verstaan. En aangezien hun gesprek over mij blijkt te gaan scherm ik ter maskering van mijn bedoelingen mijn ogen af met mijn hand en simuleer naar de naderende veerboot in de vaargeul te kijken. Ik kan mijn oor haast niet geloven, want ik krijg gemiddeld allemaal voldoendes. De terechte observatie: *Hij is wel vaak somber* (opa Jan) wordt direkt gekompenseerd door een even terechte analyse van oma Bom: *Dat komt doordat hij niet drinkt.* En mijn rol als vader wordt zo'n beetje beloond met een Oscar. Veiligheidshalve draai ik daarna mijn hoofd weer terug in de wind en luister verder naar het optreden van mijn dochter: *Groen is gras, groen is gras, onder mijne voeten, ik heb verloren mijn beste vriend, waar zal ik haar zoeken...*

Nederlandse poëzie

Twee gedichten
Bernd Bevers

Op een dag leg je je handen
rustig in de schoot van het licht te kijk
om je over hun leeftijd te verbazen.

Op een van die nachten schrijf je voor het eerst
met de punt van je schoen het woord Dood
in de kantlijn van het water
dat als een eindeloze stoet ontheemden zwijgend
de donkere gevels van de stad passeert.

Daarna steek je de schouders in de rug,
je doet de groeten aan de wind terug
en gaat naar huis. Vanaf dat ogenblik
tot aan de dag die toekomst wordt genoemd
zal het voortaan winter zijn.

Berichten bij de maaltijd

Ons wordt de kracht van de wind gemeld, het aantal
stappen per minuut waarmee hij een hoek om snelt
en dat het vuur van een bevriende ster, dwars door
de lagen van de atmosfeer als door een hemd, de naar
het licht gekeerde wang van de planeet verzengt.

Voorts horen wij dat water, conform de wetten van de
zwaartekracht, als alles wat toekomst noch verleden kent,
van boven naar beneden stroomt en dat de tijd ook in het
universum van een hoofd met geen andere dan de snelheid
van de tijd verstrijkt. Daarna zien wij het beeld dat

hierop volgt: gepresenteerd als oorzaak voorafgaand aan
gevolg: figuranten op een laadbak door elkaar gegooid,
in een streek waar explosies het uitzicht beperken,
en de regelrechte poging om in volle vaart het hoofd van
de bestuurder zo te raken dat de rest het overleeft.

Stof
Pleuke Boyce

Het stof blijft maar neerkomen.

Op alle oppervlakken ligt stof.

Op de boeken, de tafels, de kozijnen;
de planten, de vruchten, de glazen;
de platen, de cd's, het papier.

Op al het bewaarde
dat niet van zijn plaats komt
daalt stof neer.

Het blijft maar komen,
als een zachte en vriendelijke regen,
onzichtbaar, tenzij de zon erop schijnt
en je het stof kunt zien dansen.

Wij zijn overal en gaan alles bedekken.

Op den duur.

Je kunt ordenen en stoffen
maar wij hebben de tijd
en onmenselijke plannen
die we ons niet zelf bewust zijn

net als jij.

Ossies westwaarts
Job Degenaar

Jaren na de Wende gestrand
aan de bar van een plotseling
logement - een Mercedes tikte
tegen de eierschaal van hun Trabant -
zijn ze vreemdelingen in het nauw,
man en vrouw, gehuld
in bodemprijzen

Groot gebarend, met haperend accent,
slaan ze hun hamers weer tegen de Muur:
‘Bei uns..., bei euch...,
bei uns..., bei euch...’
Hoe alles wrikt, hoe lang al,
lang nog

Een klein West-Duits gehoor,
twee mannen en een hertenkop,
geeuwt van morgen vroeg weer op

Nog
Kees Hermis

Zuidwest 9 -
Rafels nacht langs een op hol geslagen lucht.
De lange zweep van de oktoberstorm
velt de laatste helianten.

Achter dubbele beglazing hangen gordijnen
als in lood gegoten.
Rook van een sigaret zoekt recht omhoog
de kortste weg.

Een uitgevouwen krant ligt ademloos op tafel.
Geen woord slaat van zijn ankers,
geen letter waait uit het papier.
Nog geen bericht dat in paniek naar buiten rent.

Elke beweging binnenshuis lijkt haaks
te staan op buiten
dat nog niet weten laat
wanneer de wind gaat liggen.

Crème de savon pour la barbe
Liesbeth Lagemaat

De dag is vol geweest. Wij maakten vloed.
In de salon: een donkerslag, een stilte. Nee,
geen scènewisseling, gewoon het einde. En

de kapper die als een verdwaalde vis nog
even de vinnen langs het rekje met de witte
doeken, de kapmantels van oceanisch blauw

(o, onze hoofden, eindelijk bevrijd, naamloze
bloemen, en de spiegels uit een vorig fin de
siècle, zwarte vlekjes op het oog. De staar).

Gewoon het einde. Kijk, de kapper kent zijn
opera's. Meander van geluid: een laatste
brommer door de straat, de laatste hond -

De ventilator: plastic vlinder in het raam,
en hemels fruit aan het plafond, een dunne
schil die toen al naar beneden zweefde,

onafwendbaar, dit. Wij waren vloed.
De kappersvingers knippen: scherven lucht,
crème de savon, Atlantis, de nerveuze vinnen.

Het water zingt, maar alleen onder water.
Doek, een witte doek: finale.

Het monster van Proletenstein is weer aan de gang
Wim Reilingh

Bier gehaald om de ergernis
in te verzuipen, want tegen de zang
van het grauw is geen rede,
berusting of koffie bestand

Verbeelde stilte blijkt steeds weer
aan grenzen gebonden. Het grote
beschutte heelal van je bibliotheek wordt
vermalen tot zinloze pulp en een galmende
leegte daalt neer in je kamers. Zonet
zat je nog als een eenzelvige god
verdiept in een wereld waar alles
een hogere zin had. Nu dool je, getergd
als een bijtgrage aap, met een schuimende
pul in je hand door je breekbare ei

Verdwaald op de kermis, verdoofd door
de slavenkadans uit hun arbeidershel

Twee gedichten
Renée van Riessen

Cartesiaans

Wat hij deed in zijn kamer:
was niet bijzonder, eerder alledaags,
zoals motregen, wind tegen
in de lage landen
waar hij zich terugtrok.

Redenen te twijfelen zijn legio.
Twijfel aan de noodzaak van een stoel,
tafel, een te dik tapijt.
De boeken die ik las,
het vak dat ik koos,
met woorden ongeschikt
om uit te leggen.

Twijfel aan de impuls die zegt
het is nodig op te staan,
op tijd te zijn bij school,
notaris of vergadering.
Twijfel aan de stem die meedeelt:
agenda, ingekomen brieven,
vorderingen, klachten,
rondvraag: niemand.

Wat onbetwijfeld blijft is weinig:
niet het kleurloze denken van denken,
maar een dakpan, helder rood
na regen. Blauw, het eigen
blauw van hoge lucht. Een vliegtuig
ver weg, daartegen.

Dieren aan zee

1

Roestvlek zit niet stil, beweegt
in de arm van een verre kreek
schuifelt, wast zich onbespied
dikke eidereend.

Bijgelicht door zwakke zon
alsof geen kijker hem verried.

Gezien, beslopen, ingelijst
te kijk gezet begint gedicht:

Ik roep, hij vliegt, scherper gesteld:
en zie, er was geen eend.

2

Zeer stil ligt een geplette rat
naast het karkas van dode meeuw.

De meesten sterven ongezien
bij de beweging van de zee.

Maar alles wat gestorven is,
blijft in haar armen steeds behoed

en opgelost tot stof dat deint
dansen de dieren het refrein

van eb en vloed, die trage rei
van schelpenplooi en slakkenvoer

geperst door weke ingewanden
naar zachtste plaats waar hun
geblutste lichaam ooit kon landen.

Twee gedichten
Yke Schotanus

Europoort

Er grazen schapen in de haven;
tussen olietanks, beton en staal,
verzorgen zij, verdwaald, een stukje groene kade

Toch zijn zij thuis: hun paradijs is kaalslag, en hun blaten,
half verwaaid, vindt weerklank, echoot, op de desolate
vlakte vol containers, buizenstelsels, kranen

De schepen gaan aan hen voorbij, zij blijven grazen,
visitekaartjes van ons wonderland - dit is hun taak:
maak wol uit wind, maak wei uit water.

Verlaten boorterrein, Noord-Groningen

De boer met het betonnen weiland
heeft het beste hek

zijn grond is zijn geheim
wat hij verbouwt is weerstand

iets dat sterker is dan de seizoenen
leven uitdaagt en het buitensluit

hij ploegt, woelt om, boort diepe lagen aan
en snoert wat boven komt de mond

hij maakt een plein omringd met prikkeldraad
en legt het lonkend in de zon

dit is zijn slapende vulkaan,
hij wijst de kinderen hun voetbalveld:

Verboden toegang! Kom.

Feest
Jaap Tempelman

De tijd vliegt maar laat diepe sporen achter
op het feest. Onder hoeden die dames dragen
valt een jong gezicht uit een veld van rimpels
op te graven. Ben jij het? Ik herken je waarachtig

meteen na al die jaren. We raken gewend
aan onszelf. Roodschetterend gekleurde haren
overstemmen het grijs. Weet je nog van toen
we samen een nacht, twee onder één kap?

We hebben het ver gebracht. Dit huis,
de tuinen van mei met al die geuren
van bloei en bederf. Wist je trouwens al
dat mijn vrouw vorig jaar is overleden?

Ruïnetekens
Willem Thies

Al wat ik wil:
de kus van de kogel
op mijn voorhoofd
licht als de adem
van een engel

Al wat ik wil:
regen en rozen
op mijn graf

Al wat ik wil:
dit lichaam
balsemen
voor het
sterft

Drie gedichten
Hein Walter

Er lagen een paar dingen rijmend op tafel, zonder meer een gedicht
zou je zeggen: een verdroogde chrysant, de krant van gisteren,
een leeg pakje Stuyvesant, een gevulde asbak van glas en wat as
op het stuk niemandsland tussen de krant en de rand van de tafel.

De as herinnerde aan een voorgevallen ruzie. De dichte krant
lag discreet met zijn rug naar de bloem toe om niet te zien hoe
ze met een geraffineerd gebaar het pakje Stuyvesant streelde
en hem verleidde zich met haar te verzoenen. Het pakje speelde zijn
zwijgzame spel en wilde zich net overgeven aan het heerlijke goedmaken

toen mevrouw Bleker kwam
met haar blinde blik en haar barbaarse schoonmaakwoede.

Niets werd er gespaard.
Op klaarlichte dag werd hier op deze tafel een gedicht vermoord.

Uittreding

Vannacht werd ik wakker van regen in mijn oog; starend stond het
als een vijver vol met water. Bij het eruit klimmen greep ik me vast

aan rietstengels die als wimpers stonden op mijn oogkant.
De maan scheen als een spaarlamp op de gang en ik keek vakkundig uit

over mijn huid op zoek naar wind; het leek alsof ik werd geroepen.
Uit de goede hoek vloog ik op mijn neus mijn droombedroogde mond in:

een zure tong, ivoren kastelen en een vurige luchtballon die op zijn kop
als een huig in mijn keel hing. In de diepte ontdekte ik het stille snikken:

een woordje ‘ik’ zat als een kippenbotje klem tussen mijn stembanden.
‘Ik’, zo veelomvattend klein, zo onbegrijpelijk van mij. Ik

zweeg alsof ik in de spiegel keek. De luchtpijp rookte toen
ik hard en plotseling mijn uiterste adem duwde tegen dat verstikkende ‘ik’

en wrikte tot ik mezelf had bevrijd: omgekeerd klonk het in mijn buik: ‘ki’.
Zwaar ademend wachtte ik tot ik zeker wist dat niets meer riep.

Toen pas keerde ik de weg van de slaap om.

Plagen

Dit jaar hebben we wormen. Kronkelend soms met zand
op hun vel, maar meestal ongezond stil op paden en straten, wachtend
op de stap van een schoen of de plet van een band. Als gewicht
uitblijft, komt de dood met droogte. De zon is zonder mededogen.

De huisjesslakken hebben we gehad. Het door merg en been gekraak van schaal
bij een doodstap wilde maar niet wennen. Dan was de zachte dood
van de naaktslak het jaar daarvoor een stuk mensvriendelijker.

En wat staat ons nog te wachten: spinnen, padden, muizen?
Mensen? 's Ochtends kruipen ze uit bedden en eten wat vast voedsel.
Dan krioelen ze uithuizig om plaats te winnen in auto's
en rijden achter elkaar aan. Soms zit het tegen:
gekraak en gekreuk van metaal en lukrake botten.
De dood zal ook dat seizoen wel iets bedenken.

Twee gedichten
Nico Weber

Parade

Ik heb je meegenomen. Waarom dacht je?
Een herdersuurtje, voor een paar minuten?
Natuurlijk is de avond nogal heiig,
praat er niet over, kleed je maar vast uit.

Kom bij me staan en doe je ogen dicht,
dan zal ik je vertellen wat ik zie:
ze naderen in fantasiekostuums,
de muzikanten van de Harmonie.

Niet aarzelen, ik wil alleen maar kijken
of jij iets van ze weghebt. Domme trut,
denk niet dat ik je nu nog laat vertrekken.
Wees stil en luister goed. Daar komen ze.

Heb ik ze deze kleren aangemeten,
de kleuren uitgezocht, de melodie?
De lakschoenen met iets te hoge hakken,
een tweekwartsmaat over de schemerkade?

't Is net of ze niet helemaal te zien zijn,
de mist ze optilt, of ze kunnen zweven,
de hoempapa niet goed te horen is,
van ver klinkt en niet dichterbij kan komen,

alleen bestemd voor vage metaforen.
Ze zijn voorbij, de kade afgegaan.
Je kunt weer kijken. De muziek klinkt zachter,
wordt gonzen in de stilte van de avond.

Het zwijgen is te diep om te verzinnen,
geloof gerust dat ik ook dit bedacht.
Mijn handen gloeien op je koude kont.
Dat bonzen is het kloppen van je hart.

Ga straks maar slapen, blaas de kaarsen uit.
Ik zal nog blijven wachten tot het licht wordt.
Mocht er vannacht een helder beeld verschijnen,
dan kruip ik morgenochtend in je huid.

Nieuwegracht

Een schaduw beweegt in het groenbruine water.
Uit de diepte van stegen ontwaken de geesten.
Er zijn stemmen te horen, geluiden van vroeger,
gezichten te zien in het schijnsel langs gevels

en het dansen van muggen bij bogen van bruggen -
in een licht dat diepoker kan zijn tegen rood.
Op de werven beginnen de bomen te kleuren
en vallen de bladeren zonder geluid.

Elke muur die hier staat werd voor altijd gebouwd
en voorgoed glanst de stilte van ramen en deuren.
Als de dood deze gracht is, dan wil ik hier blijven

in een huis op de hoek, mijn bureau voor het raam.
Dan kan ik mijn leven in één zin beschrijven:
ik kijk elke dag op de eeuwigheid uit.

Gauwdief
Staf de Wilde

De dichter blijft onzichtbaar
het is een gauwdief
die de straten afschuimt
en thuiskomt met een buit van meisjes

de dichter in zijn hok
telt de brokken
en stuurt de vingervlugge blikkengladde
wandelen: niet genoeg nooit genoeg
hoe krijg ik mijn beeld tezamen
met zo weinig geur zo weinig adem

en de stedelijke jager rent
ruikt aan de sporen in vitrines
in de rails van een tram
die voortschuift met gezichten in vitrines

de dichter heeft haar al gezien
maar zijn handen zijn leeg
hij kan niet zonder namen:
van lippen lijf en ogen
de gauwdief legt ze
als cameeën en horloges op tafel

de dichter luistert of ze nog lopen
hij voelt naar groeven in de steen
hij mokt: haal mij het gave
het model van lentes
die zich herhalen jaar na jaar

en de dief met lege ogen
schudt mistroostig hoofd en wrat
hij kromt zijn vingers, staat gebogen
over de schouder van de dichter
en krast met zijn nagels in het blad

Light Verse

Bekentenis
Meindert Burger

Ik heb haar, zei ik toen ik werd verhoord,
een dinsdag in de sneltrein leren kennen
van Mokum via Weesp naar Amersfoort.
Ze zat maar in haar opschrijfboek te pennen;
het landschap met zijn miezerige dennen
schoof natgeregend langs de vensters voort.

Toen ze ging zitten zei ze al geen woord;
Ze heeft in het begin mijn blik ontweken.
Ik vond haar houding niet zoals het hoort,
en heb haar dan ook dwingend aangekeken
toen ik haar vroeg mijn sjekkie aan te steken -
daar ging ze toen schoorvoetend mee akkoord.

Ze zette al haar gêne overboord
en deed haar hele leven uit de doeken:
haar cavia, haar woninkje in Noord,
haar baan, haar kunst, esoterie en boeken
en god, die ze haar leven lang zou zoeken...
Ze zat wel in de trein, maar was ontspoord.

Toch heeft ze me wel degelijk bekoord:
ze werd spontaan, ging als het ware open,
en, aangekomen in dat barre oord,
werd ik door een gevoel van lust bekropen.
Ik zei: kom schat, we gaan een eindje lopen -
de gracht, het winkelcentrum, enzovoort.

We kwamen bij de oude waterpoort.
Ze was daar, net als ik, nog nooit geweest. Er
stak wind op, en er maakte zich een soort
hartgrondig medelijden van me meester.
Het werd me bij die altijdgroene heester
te machtig. Ja, ik heb het kind vermoord.

Twee gedichten
Hendrik-Jan Bosman

Jona 2:17

Nu goed, men laat mij hier tenminste slapen
Door opdrachtgevers word ik niet belaagd
Daar zit ik veel te diep voor weggedoken

Maar verder is het allerminst geslaagd
De kamer is benauwd en klein, verstoken
Van elke vorm van luxe of gemak

En dan heb ik u nog niet eens gesproken
Van vocht en vislucht, van de kouwe prak
(Steeds vis) die men hier bij elkaar moet schrapen

Geloof me dat hotel ‘De Wallevis’
Nu niet bepaald 't gemeste kalf is

Markus 10:25

Een tip voor wie rijk is en vreselijk baalt
Van zedengepreek dat zijn toekomst verschraalt:

Uw bonzaiboom-kweker, wel heel diep gedaald,
Verschaft u een dier, tot maat ‘mini’ geschaald;

Uw plastisch chirurg, die om ethos niet maalt,
Snijdt weg wat nog uitsteekt en schuurt, schaaft en straalt;

Uw fiscus-geleerden, in fraude gestaald,
Vergroten het gat zoals ú dat bepaalt;

U huurt een dompteur die nog nooit heeft gefaald,
Ziehier hoe u toch nog de hemel behaalt:

Kamelen gaan bést door het oog van een naald,
Zolang u maar geld heeft - liefst zwart - en betaalt!

Antropiade*
Erik Coenen

Vijfde misbaksel (fragment)

[...] Ik heb u weliswaar uiteengezet
dat weinig Grieken filosofen waren
en dat zij minder aandacht trokken met
hun geest dan met de lengte van hun haren,
toch grijp ik hier mijn kans, de loftrompet
te steken over de beoefenaren
der wijsbegeerte die in Griekenland
de cultus vestigden van het *verstand.*

Ik noem alvast een Thales, een Pythagoras,
een Heraclitus, een Anaximander;
een Anaximenes, een Anaxagoras
en beide Zeno's, beiden even schrander;
en denkt u ook aan Gorgias, Protagoras
en Socrates - hun grootste tegenstander,
althans, volgens de samenspraak van Plato,
geschreven minstens dertig jaar na dato.

Ik doe u hun relaas, van hylicisten
tot laat-Helleense kennistheoretici,
van presocratici tot platonisten
tot postplatonische peripatetici;
de Eleaten en de atomisten,
de epistemologen en de ethici,
de hedonisten en de stoïcijnen:
ik doe er hier mijn schaarse licht op schijnen.

* *De* Antropiade *is een satirische wereldgeschiedenis in octaven. In deze passage wordt de filosofische traditie van de Oude Grieken besproken.*

Wij starten dit verhaal in de ‘kolonies’,
waar de beroemde Thales van Milete
- als eerste filosoof van het Ionisch
gebied - één van de Zeven Wijzen heette.
Hij vatte *water* op als kosmogonisch
beginsel, maar het water van de Lethe
verslond zijn mogelijke manuscripten
waardoor ook zijn methoden ons ontglipten.

't Is jammer dat men nu zo weinig weet
van deze denker van het eerste uur:
't is zeker dat hij aan eclipsen deed,
maar wát precies is pure conjectuur.
Ook werk van anderen is incompleet
en wat er rest is meer dan eens obscuur
of apocrief, bereikt ons via-via
of klinkt ons slechts naar flut-*philosophia.*

Ook Anaximenes, Anaximander,
etcetera, zijn indirect bekend;
vooral de tweede is obscuur: wie kan d'r
iets maken van dat ene tekstfragment?
De één zei ‘Lucht is alles’ maar de ander
ontkende heftig dat één element
zich almaar in de andere vertaalde:
nee, alles stamde uit ‘het Onbepaalde’.

Pythagoras - bekend per doorvertelling -
vond onder meer het bonen-eten zondig;
wellicht was flatulentie hem een kwelling,
ik ken dat wel en steun hem dus hartgrondig.
U kent allicht zijn roemruchtere stelling
- onnodig dus dat ik die hier verkondig -,
maar heeft hij lukraak driehoekjes getekend
of de structuur van het heelal berekend?

Zijn leerlingen, die het geheim bewaarden
van zijn numerologische mystiek,
ontpopten zich al gauw als fijnbesnaarde
beluisteraars van hemelse muziek.
Al kan ik hun doctrines niet aanvaarden,
Pythagoreeërs blijven sympathiek,
dus áls de leer der zielsverhuizing juist is
hoop ik dat een van hen naar mij verhuisd is.

Ook via-via kwam tot ons de stem
van de haast tot vergetelheid gedoemde
Parmenides, dus weten wij van hem
al even weinig als van de voornoemden.
Denken is zijn, zo zei hij zeer *ad rem*
(ruim twintig eeuwen vóór de meer beroemde
Cartesius!); en toch vermoed ik juistere
gedachten bij Herakleitos de Duistere.

Herakleitos was wijs maar niet bij machte
zijn wijsheid met zijn toehoorders te delen;
hij dacht vermoedelijk het ongedachte
en werd derhalve misverstaan door velen;
van hem is het ‘Verwacht het onverwachte’,
van hem de ‘Eenheid van de tegendelen’,
van hem het beeld van Vuur - geen *zijn* maar *worden*
als weefsel van de *kosmos* (Grieks voor ‘orde’).

Zeno, de filosoof die altijd stil zat,
beweerde dat beweging niet bestaat;
de wedloop van Achilles en de schildpad
bewijst dit volgens deze Eleaat.
Ik denk dat als Achilles echt gewild had,
geen voorsprong onze schildpad had gebaat
- en als hij van blessures aan zijn pezen,
in Troje opgelopen, was genezen.

Empedokles, profeet en tovenaar,
is weer zo'n uiterst schimmige figuur;
hij zei dat haat en liefde met elkaar
de wezenlijke kracht zijn der natuur;
hij nam in het heelal een woelen waar
- een strijd van aarde, water, lucht en vuur -
en stortte zich - zo zegt men -, puur uit manische
verbeelding, in het vuur van het vulkanische.

't Idee dat lucht en aarde, vuur en water
uiteindelijk gemaakt zijn van *atomen*
is van Democritus; pas eeuwen later
heeft men dit denkbeeld serieus genomen;
het atomisme gold als grootste flater
van alle nonsens die een mens kan dromen;
zo'n spotternij gevolgd door eerherstel
bekracht de richtlijn: oordeel niet te snel.

Tot slot werd ook op de Atheense agoras
het filosofische debat intens;
men discussieerde er met Anaxagoras,
al kreeg hij met zijn *nous* maar weinig *fans*;
ook vond men er sofisten als Protagoras,
die zei ‘De maat der dingen is de mens’,
en Gorgias - de ergste van de bende -
die, wat hem ook gevraagd werd, stug ontkende.

Zo werd er van Milete tot Athene
getracht, het universum te doorgronden;
één oogmerk heeft dit zeer heterogene
gezelschap van verwonderden verbonden:
om achter de verscheidenheid het Ene
te vinden (of het Ene *werd* gevonden,
daarover heb ik botsende ideeën,
dus zelf ben ik, zo lijkt het, met z'n Tweeën).

Maar goed, ik schuif Mileziërs terzijde;
genoeg Epheziërs en Eleaten!
Want zie hoe Attica haar macht verbreidde:
't is tijd om verre kusten te verlaten;
wij gaan naar het van tirannie bevrijde
Athene, naar de stad der democraten
- al werd de wijsbegeerte er Socratisch
en daarmee dikwijls antidemocratisch.

Ik ga hier maar voorbij aan de Solonische
hervormingen waarmee de bloei begon;
ik ga voorbij aan veel architectonische
verrichtingen zoals het Parthenon;
alsook aan hoe men zonder telefonische
verbinding een bericht uit Marathon
verstuurde, want het gaat in deze strofen,
zoals u heeft gemerkt, om filosofen.

Het moet erkend: het vraagstuk van de *physis*
- de stoffelijke grondslag van 't heelal -
geraakte in Athene in een crisis
(al kwam het nooit geheel en al ten val).
Je ziet het aan een dialoog als *Lysis*,
want daar benadrukt Socrates vooral
het innerlijk, de vriendschap, de ethiek
(zelf was hij dan ook lelijk *qua fysiek*).

Nu, Socrates bezat de eigenaardigheid
steeds aan te dringen op een definitie;
dan vroeg hij: *Wat bedóel je met 'rechtvaardigheid'?*
- dat irriteerde soms een ietsiepietsie.
Als toonbeeld van de menselijke waardigheid
wordt Socrates vereerd door de traditie;
terecht, want, hoe hij stierf! Haast ongeduldig,
al was hij nog een haan aan iemand schuldig.

Hij zei (althans, als ik mij goed herinner)
dat kennis niet vergaard wordt maar ons *heugt*;
vergeet dat maar, mijn raad aan de beginner
is: lees zijn argumenten voor de deugd.
Hij sprak vaak over liefde *after dinner*
en corrumpeerde de Atheense jeugd
- aldus Miletus, Lycon en Anytus -:
dat zegt men vaak van mensen met merites.

Geen enkel woord heeft Socrates geschreven;
wel schreef men *over* hem, maar zeer laattijdig,
en 't beeld dat Plato oproept van zijn leven
en denken is vermoedelijk eenzijdig;
hij heeft van hem een blinkend beeld gegeven,
maar Plato was nu eenmaal sterk partijdig:
hij schreef met smart toen Socrates al dood was
en toen de eerherstelbehoefte groot was.

Ach, zing dan, Clio! Zing, Calliope!
Urania! Melpomene! Erato!
Geef mij vernuft en rijmvermogen mee
voor het verdiende eerbetoon aan Plato!
Verschaf mij op zijn naam een rijm of twee,
liefst bruikbaarder dan *'Wát wast witter? Dato!'*:
dat heeft er immers weinig mee te maken,
het gaat hier juist om zeer verheven zaken...

Vooruit dan maar, gehinderd door dit chronische
gebrek aan goede rijmen, zal ik pogen,
te dichten van de Vormen (of 'Platonische
Ideeën') en van Plato's dialogen.
Weest u zo vriendelijk het kakofonische
gerijmel dat dit meebrengt te gedogen:
ik dicht hier niet om meisjes te doen zwijmelen
maar om te onderwijzen door te rijmelen.

In 't vroege werk van Plato moet u letten
op de Socratische verhoortechniek:
hoe weet hij alles op zijn kop te zetten
met deze ondermijnende tactiek!
Dat vraag- en antwoordspel is in de *Wetten*
(en zelfs al in de *Staat*, of *Republiek*)
al minder dialectisch-acrobatisch
en dus veeleer Platonisch dan Socratisch.

Van liefde en van zuipen kunt u lezen
in het *Symposion* (of *Het banket*);
in de *Apologie* wordt niets bewezen,
maar rechters worden er voor schut gezet;
de duurzaamheid der ziel wordt onderwezen
in *Phaedo*, dat een schitterend portret
behelst van Plato's filosofisch voorbeeld
wanneer de man tot zelfmoord is veroordeeld.

Ik durf hier over Plato's *Republiek*
- hoe waardig die ook is - haast niet te schrijven,
want míj zou Plato - met mijn schertsepiek -
terstond uit zijn volmaakte staat verdrijven;
nochtans moet men zijn poëziekritiek
in boeken 2 en 3 niet overdrijven:
hij wou de dichters toch met lauwer tooien
alvorens ons massaal eruit te gooien.

Of het heelal het werk van een demonische
paljas of van een goddelijk verstand is,
daarover leest u in de laat-Platonische
Timmaeus, met de mythe van Atlantis;
ofschoon het werk niet deugt als kosmogonische
verklaring, geef ik toe dat het frappant is
met welk ontzag het later aangehaald werd,
toen *demiurgos* sluw als ‘God’ vertaald werd.

Ik kan op deze plek niet al zijn werken
bespreken, maar ik noemde reeds mijn keuzen;
u hoeft zich niet tot deze te beperken
wanneer u eens in Plato rond gaat neuzen,
want niet alleen wijsgerig zult u merken
dat Plato uitsteekt boven alle reuzen:
er gaapt ook literair een brede kloof
tussen de rest en deze filosoof.

Zijn leus *De filosofen aan de macht!*
wou men op Syracuse praktizeren,
maar Dionysios, zoals verwacht,
vertikte het om wiskunde te leren.
't Is waar, het vergt misschien verbeeldingskracht
te denken dat een wijsgeer kan regeren,
toch zou ik graag in onze tijd een Plato
aan 't roer zien van de staat of van de NATO!

Hij zou een einde maken aan de praatjes
en aan de wet van dagelijkse waan;
het zou met nevenfuncties, koopkrachtplaatjes
en dergelijke nonsens zijn gedaan;
hij zou de ambitieuze kandidaatjes
voor kamerzetels onverwijld ontslaan,
de ware wijsgeer immers heerst onwillig:
hem laten macht en aanzien onverschillig.

Maar hoe dan ook, 't wordt tijd dat ik mij wend
naar Plato's intellectuele kinderen;
het meest is Aristoteles bekend
(al waren er allicht Plato-gezindere);
ook deze wijsgeer bleek intelligent,
maar was didactisch zeker Plato's mindere:
ik denk dat, in de klas bij Aristoteles,
zijn leerlingen verzuchtten *'Wat een kloteles!'*

Vanuit Stagira (in het Macedonisch
gebied) kwam hij als puber naar Athene,
en redeneerde daar hoogst onplatonisch
van het concrete naar het algemene;
hij achtte de *Ideeën* holle *phonies*,
en noemde Plato's denkgoed nota bene
in een van zijn geschriften ‘loos gekwetter’,
maar neem die spotternij niet naar de letter.

Al bezigde hij sterke argumenten
tegen aspecten van het Platonisme,
beschouw dit als verlegging van accenten
meer dan als regelrecht antagonisme:
met logisch efficiënte instrumenten
- zijn analyses van het syllogisme -
wist hij misschien het intellect te scherpen,
maar niet genoeg om Plato te verwerpen.

Hij maakte school met wat wel eens zwaarwichtig
wordt aangeduid als de *peripatetica*:
het westerse toneel is hem schatplichtig
voor de katharsisleer in zijn *Poetica*;
wees matig, sterk, rechtvaardig en voorzichtig,
zo zegt zijn ook al invloedrijke *Ethica*;
hoe vaak is ook zijn inzicht in de sluitrede
benut wanneer men schijnbewijzen uitkleedde!

En trouwens, nog een kwestie die historisch
een niet te onderschatten rol gespeeld heeft,
is hoe hij fenomenen categorisch
in tien *categorieën* ingedeeld heeft;
het schijnt dat men omtrent hun apriorisch
gehalte menigvuldig gekrakeeld heeft:
het zouden niet zozeer aprioristische
categorieën zijn als wel linguïstische.

Wij zullen hem allicht nog tegenkomen:
hoezeer ook maar het wereldbeeld verschoof,
zijn aanzien is alleen maar toegenomen
ten tijde van het Christelijk geloof;
de Middeleeuwers zouden zelfs niet schromen,
hem aan te duiden als '*de* filosoof',
en elke uitspraak, elk Aristotelisch
geschrift kreeg het gezag der evangelies.

Zijn meest gevierde leerling heet *de Grote*:
Iskander, die u kent als Alexander;
ik moet bekennen dat ik geen devote
vereerder ben van deze stadsverbrander,
want zeg eens eerlijk, lezer, 't is toch klote
(vergeef me 't rijm, ik weet zo gauw geen ander)
dat men met moordpartijen zo beroemd wordt
en om veroverhonger *Groot* genoemd wordt!

Al rommelde het Perzisch Rijk inwendig
en leed het aan satrapen met verfoeilijke
ambities, het was heus niet zo ellendig
om Alexanders veldtocht te vergoeilijken;
als krijgsstrateeg was hij misschien behendig,
maar constructief zijn, dát vond hij het moeilijke:
hij had vooral veel aanleg voor *Stratego*
en minder voor het constructieve *Lego.*

Wie weet bezocht Iskander echt te velde
Diogenes, die leefde in een ton,
en vroeg hij de aan ontij blootgestelde
asceet, met welk geschenk hij helpen kon.
'Mij geven kun je niets,' zei de voormelde,
'integendeel, je staat nu in mijn zon;
jij hebt de wereld, ik geen onderkomen,
en toch heb jij van mij iets afgenomen.'

Zelfs buiten dergelijke anekdotes
en knopen (wie kent niet de Gordiaanse?)
verbaast het hoe de grootste van de *Grotes*,
uit honger naar geheel het ondermaanse,
de nijlbloem en de Indiase lotus
verbond door over ijzige Iraanse
gebergten een imperium te stichten...
maar laat de anderen daarover dichten!

Want drommen dichters zouden op de wenken
van grimmige Calliope hun verzen
met het gevloeide bloed en zweet doordrenken
van Alexanders geseling der Perzen;
maar ík bezing de helden van het *denken*
en intellectuele controversen,
want ook de ware wijsgeer - vrij maar stoïsch -
heeft op zijn eigen wijze iets heroïsch.

Der die das
Frits Criens

De oorlogsgrens een militaire scheur
Waar Duitsland, trotse natie, mee moest leven
Bracht Oost een zwarte nacht van staatsterreur
En West een vrijheid zonder glans en kleur
Maar werd bijkans geweldloos opgeheven

De beelden die nog op mijn netvlies kleven
Na tien jaar Wende stellen me teleur:
De Habenichts door hebzucht voortgedreven
In Trabi's die het uiteraard begeven
En verder slechts clichés en rozengeur

Maar dit citaat krast steeds door mijn gehoor
(De eerst Genuswechsel ná de omslag)
Van een reporter die een dichte drom zag
‘Herenigd rond der Brandenburger Tor’

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Zeeuws nieuws

...Een graf of veertien moest geruimd,
want opgeruimd staat netjes.
De delvers lichtten goedgeluimd
de doden uit hun bedjes

en legden zorgzaam bot bij bot,
maar schrokken zich een hoedje
toen 't laatste stoffelijk overschot
verbolgen riep: ‘Wat moet je?’

Dit nieuwsbericht stond uitgebreid
in *De Kortgener Bode*,
die echter naliet, tot mijn spijt,
te praten met de dode.

Zo snap ik niet waarom die vent
niet eerder opgestaan is,
nu kennelijk tot dit moment
zijn lichaam niet vergaan is.

Je zou die krantenmannen toch,
die hem niet ondervroegen!
Waar woont hij thans? En leeft hij nog?
Bevalt hem dat? Geen sjoege. -

Al houdt, dicht Bloem, het leven dan
zijn wonderen verborgen,
de dood niet minder, ook die kan
voor een verrassing zorgen.

Maar hem die gruwt van wonderbaar
verrijzen en verrassen,
die spitte men niet onder, maar
men late hem verassen.

Corpora aliena

Hommage aan Cees Buddingh'

Waar ik geducht de schurft aan heb
is 't feit dat ik geen lurven heb.

Wat dat zijn, waarom zo geheten,
ik zou 't bij Jupiter niet weten.

En nog zoiets: wat is een hurk,
waar elk op zit, van Brit tot Turk?

Geen hoela (amme?), smiezen (in de?)
zijn op mijn hele lijf te vinden.

Daar komt dan nog de falie bij,
alom present, maar niet bij mij.

Je bent wel mooi gehandicapt
wanneer je geen dier dingen hebt.

Of zijn ze soms familie van
Cees Buddingh's kriks en porulan?

Maar wie heeft ooit een kriks gezien?
Verzonnen, net als lurf misschien?

Als dát zo is, welnu, dan is
met mij niets mis als ik iets mis.

Twee gedichten
Drs. P

In '18 brak een roerig tijdperk aan
Zeer creatief maar tevens ongewis
Inflatie, haat, genotzucht en ellende

Het Derde Rijk verscheen. Er ging iets mis
In '45: een totale bende
Daarna (althans in 't Westen) het herstel

In '90: de Muur geslecht - die Wende!
Nu leidt het land, gecompleteerd en wel
Een rustig, zij het niet riant bestaan

Het nieuwe Duitsland mist de dramatiek
Van die verfoeide Weimarrepubliek

De cruise rond Griekenland beviel ons zeer
We zagen menig eiland onderweg
Ook Istanbul bezochten we nog even

We werden met veel zwier en overleg
Langs alles wat belangrijk was gedreven
En namen het glorieuze erfgoed waar

De laatste avond werd een show gegeven:
Bemanningsleden dansten naast elkaar
Met zijdelingse pasjes heen en weer

U wilt zoiets met mij doen? Ja, dat mag -
Maar nooit op zon-, werk-, feest- of schrikkeldag

De kunstenaar
Jan van der Pol

Mijn kunst met zeer speciale signatuur
verhoogt mijn ego en mijn zelfvertrouwen
en siert met warme kleuren veel gebouwen:
bijvoorbeeld winkels, scholen of een schuur.

Toch wordt m'n werk met man en macht bestreden
en anderzijds door velen graag aanschouwd.
Het is heel dubbel, maar laat niemand koud.
Ik sta er zwijgend bij, wat ontevreden.

Ja, wél massaal naar mijn performance staren,
maar klagen dat een wandaad wordt begaan
waarbij men schermt met ethische bezwaren.

Die houding gaat me steeds meer tegenstaan,
want ik ben sinds mijn prille kinderjaren
een kunstenaar en niet een pyromaan.

Koraalduivel
Patty Scholten

De diva toont zich nog in vol ornaat
en observeert hooghartig het publiek.
Ze spreidt haar tulen sjaals met dramatiek,
maar die zijn oud en sleets tot op de draad.

Haar eyeliner een factor te rustiek,
geverfd in dikke rode strepen, staat
belachelijk, net als haar vaal gewaad.
Die wratten aan haar kin zijn ook niet chic.

Maar toch een dame. Ze stuurt zelf haar lot.
Want wie haar uitlacht, aanvalt of bespot
wordt straffend met een hoedenpen doorboord.

Eén prikje maar. Dan vlamt een helse pijn:
haar pennen zijn gedoopt in puur venijn.
Getooid in zelfvertrouwen zwemt ze voort.

Twee gedichten
Peter van den Tillaart

Communicatieprobleem

Het wordt door sjouwers en door sjeiks gedragen,
het rinkelt in een Rolls en in de tram,
het is het speeltje van wie mee wil tellen:
de halve wereld heeft een GSM.

Dit snufje blijkt een bron van onbehagen:
nog onlangs, tijdens oma's requiem,
wist zijn gepiep het kerkvolk te ontstellen,
want ook m'n opa heeft zo'n GSM.

Het dreigt zelf de potentie te verlagen,
doordat zijn kille digitale stem
ons bij de bijslaap keer op keer komt kwellen;
ook mijn verloofde heeft zo'n GSM.

U was zo dom zo'n toestel aan te vragen?
Probeer dat ding dan ijlings af te bellen,
gebruik desnoods uw dochters GSM.

Een potloodventer sloot, verkleumd en nat,
z'n regenjas en glimlachte tevreden,
daar hij, gezien de weersomstandigheden,
nog aardig wat publiek getrokken had.

Ovary TV
Rob Wervers

‘Wij vrouwen zijn een vochtig ras,’
sprak met een zelfvoldane zucht
een schrijfster, danig in haar sas
met haar verheven geestesvrucht,
zich koesterend in de devote
egards van haar geslachtsgenoten.
‘Wij vrouwen zijn een vochtig ras’ -
ik memoreer het stante pede
en pluk wat aan mijn contrabas,
als ik je door het struikgewas
hoor naderen met drasse schede.

Essay

De Duitse eenheid in de literatuur
Rosi Wiegmann

In de winter van 1989 wijdde dit blad een nummer aan de Oost-Duitse literatuur. Tijdens de voorbereidingen viel tot ieders grote verrassing de Berlijnse Muur. Aan het eind van zijn essay over de Oost-Duitse poëzie vraagt Ad den Besten zich dan ook af of dit 'onverhoopte... even boeiende poëzie zal opleveren als de veertigjarige woestijntocht zelf'. Nu, tien jaar later, leek het de redactie een gepast moment om deze vraag te herhalen, in licht gewijzigde vorm: wat heeft tien jaar Duitse eenheid in literair opzicht opgeleverd? Is er inmiddels sprake van een *gesamtdeutsche* literatuur?

Wil je in de vorm van teksten antwoord geven op deze vraag, dan hoop je als samensteller een overzicht, een balans of tenminste een representatieve keuze te kunnen aanbieden. Toen de gastredacteuren van dit nummer (Elly Schippers en ondergetekende) op zoek gingen, bleek dat echter al gauw ondoenlijk. Nog afgezien van het feit dat *De Tweede Ronde* zich op poëzie en kort proza richt en haar lezers geen teksten wil voorschotelen die al eerder in Nederlandse vertaling zijn verschenen, is de productie van de afgelopen tien jaar zo breed en uiteenlopend dat je nooit alle facetten tot hun recht kunt laten komen.

Dus moet je noodgrepen toepassen. De onze is van thematische aard. Wij hebben alleen teksten opgenomen waarin wordt verwezen naar aspecten van de Duitse eenwording. Soms is de omwenteling echt het onderwerp, in andere gevallen is ze eerder decor van de handeling. Hoe kijkt men aan tegen de nieuwe republiek? Is er sprake van een typisch Oost-Duitse (*Ossi*-) en een typisch West-Duitse (*Wessi*-)visie? Is men nog bezig met het verleden of komt de nieuwe realiteit op de eerste plaats? En gaan de verschillende generaties verschillend met deze realiteit om?

Een dergelijke thematische benadering biedt samenhang en houvast, maar heeft als nadeel dat je teksten kiest met een hoog gehalte aan realisme. Auteurs die hun literaire programma door de actualiteit van de dag - dus door de gelegenheid - laten bepalen, zijn over het algemeen niet de beste schrijvers. Aan de andere kant is het altijd al een kenmerk van de Duitse literatuur geweest dat ze impliciet kritiek levert op maatschappelijke toestanden (men denke

aan Goethes *Werther*, die niet alleen lijdt onder zijn ongelukkige liefde voor Lotte, maar ook onder de standsverschillen). Een traditie die juist in de DDR - waar je de censuur in de kunst iets makkelijker kon omzeilen dan in de journalistiek - grote hoogten bereikte. Er komt bij dat de Duitse *Wende* veel te ingrijpend is geweest om in de literatuur onopgemerkt te blijven. Vooral het leven van de Oost-Duitsers is na 1989 radicaal veranderd, zodat verhoudingsgewijs meer schrijvers uit de nieuwe deelstaten daar commentaar op geleverd hebben. Inmiddels zijn ze ook daar tien jaar verder, dus wel gewend aan de westerse levensstijl, terwijl voor de West-Duitsers de grootste verandering - de overgang van de Bonner naar de Berlijnse republiek - pas deze zomer is begonnen met de ingebruikneming van de Rijksdag. De komende jaren zullen er ongetwijfeld nog veel meer teksten over Berlijn worden geschreven dan nu al het geval is.

Ter compensatie van onze enigszins eenzijdige keuze en bij wijze van context waarin de hier vertegenwoordigde auteurs en teksten te plaatsen zijn, volgt nu een korte schets van de situatie waarin de Duitse literatuur in de jaren negentig verkeert.

Er is duidelijk sprake van twee verschillende periodes. De eerste beslaat de jaren 1990 tot 1994. De euforische stemming van 1989 is volledig verdwenen. De meeste Oost-Duitse auteurs hebben de utopie van een derde weg tussen socialisme en kapitalisme gekoesterd en reageren sceptisch op het opgaan in de *Bundesrepublik Deutschland.* Zoals zij hebben gevreesd, slaat de markteconomie hard toe, wanneer de *Treuhandgesellschaft* (een door de bondsregering ingesteld orgaan) alle voormalige DDR-staatsbedrijven aan de meest biedende verkoopt of nog liever sluit. Er ontstaat een enorme werkloosheid en de *Ossis* voelen zich bedrogen door de *Wessis*, die nu de leidinggevende posities innemen. Een andere schok is het agressief-racistische gedrag van jonge Oost-Duitsers.

Ontnuchtering en teleurstelling aan beide kanten. Veel DDR-auteurs reageren nogal verbitterd, wat weer de woede van collega's en vooral van de media in het westelijk deel van het land oproept. Met name Christa Wolf moet het als *de* representante van de ‘ondankbare’ DDR-auteurs ontgelden. De verwijten van West in richting Oost escaleren verder als in 1992 de archieven van de *Stasi* (de geheime dienst van de DDR) opengaan en duidelijk wordt dat

veel DDR-kunstenaars voor dit instituut hebben gewerkt. Ook Christa Wolf beschrijft in haar autobiografische novelle *Wat blijft* van 1990 alleen hoe ze in de jaren tachtig door de *Stasi* in de gaten werd gehouden en niet dat zij in de jaren zestig uit naïveteit kortstondig aan diezelfde *Stasi* over collega's heeft gerapporteerd. Dus wordt haar ‘geval’ spectaculair opgeblazen.

Waarom zijn de voormalige DDR-kunstenaars (en ik heb het hier uitsluitend over de serieuze, dus onaangepaste auteurs) dan niet in staat vreugde te tonen over de nieuwe ontwikkeling? Jurek Becker, die zelf al aan het eind van de jaren zeventig naar West-Duitsland is uitgeweken, verklaart dit als volgt: ‘De schrijvers uit de DDR hebben met nóg een moeilijkheid te kampen - met een zekere schaamte. Bijna ieder van hen heeft ooit geloofd dat het socialisme een goede en veelbelovende zaak was. Nu zitten ze met die schande. Als ze van mening veranderen, worden ze beschouwd als opportunist. Als ze hun mening verzwijgen, worden ze beschouwd als hardleers. Men is zeer streng voor ze. Als de nationaal-socialisten na de Tweede Wereldoorlog even streng waren behandeld, zou Duitsland nu een ander land zijn.’ Lang niet alle voormalige dissidenten die al jaren in het Westen wonen (b.v. Wolf Biermann, Erich Loest, Monika Maron, Günter Kunert, Reiner Kunze), zijn bereid zoveel begrip voor hun oude makkers op te brengen. Sommigen gedragen zich ronduit kwaadaardig.

Steun daarentegen krijgen de Oost-Duitse auteurs van enkele beroemde West-Duitse collega's, in de eerste plaats van Günter Grass en Rolf Hochhuth. Beiden zijn van mening dat de oude Bondsrepubliek in de nieuwe provincies tekeergaat als een koloniale mogendheid.

Door die situatie wordt er in de eerste jaren na de omwenteling nogal wat geklaagd, gedebatteerd en gepolemiseerd. Gedichten, kort proza en toneelstukken zijn daar natuurlijk de meest geschikte vormen voor. De meeste gedichten in dit nummer dateren uit die eerste periode van de Duitse eenheid. Tegelijkertijd neemt een ander genre, vooral in Oost-Duitsland, een hoge vlucht: de autobiografie, hier vertegenwoordigd door fragmenten van Ensikat.

Terwijl de auteurs er eindeloos mee doorgaan, haakt het publiek halverwege de jaren negentig af. Men weet het nu wel. De stand-

punten in de intellectuele discussie zijn bekend en herinneringen aan de DDR-tijd worden winkeldochters.

Intussen is ook de opbouw van Oost-Duitsland behoorlijk op gang gekomen; men heeft leren leven met werkloosheid, geweld en hoge huren, en als men naar de toestanden in andere voormalige Oost-Europese landen kijkt, prijst men zich zelfs gelukkig. Als het leven dus doorgaat, waarom dan de literatuur niet? Waarom zijn er zo weinig nieuwe auteurs? En waarom schrijft niemand de grote roman over het nieuwe Duitsland? Waar blijft de verfrissende, luchtige en een tikkeltje platte manier van vertellen en dichten die men in het Angelsaksische (en zelfs in het Nederlandse) taalgebied aantreft?

Op het moment dat deze vragen gesteld worden, zijn die nieuwe auteurs er al wel. Ze heten Marcel Beyer, Maxim Biller, Thomas Brussig, Durs Grünbein, Judith Hermann, Felicitas Hoppe, Irina Liebmann, Petra Morsbach, Michael Politycki, Thomas Rosenlöcher, Ingo Schulze, Jens Sparschuh, Birgit Vanderbeke, Alissa Walser enzovoort. Ze moeten alleen nog doorbreken, wat hun vanaf 1995 trouwens steeds beter lukt. Ze komen uit het oostelijk en uit het westelijk deel van het land en hebben niet veel gemeenschappelijks. Hooguit het feit dat ze anders zijn, brutaler, grappiger en scherper dan de gevestigde auteurs. ‘De melancholie: afgezworen/Zwaarmoedigheid is out./ Ook Handke moet sterven.’ dicht een van hen (Dirk von Petersdorff). Een aantal van deze nieuwe auteurs is intussen ook in het Nederlands vertaald (zie bijgaand lijstje). Zij vertellen over de Duitse geschiedenis (Beyer), over het nieuwe Duitsland (Brussig, Liebmann, Politycki, Sparschuh), over het nieuwe Rusland (Schulze) of over mislukte liefdes (Politycki, Vanderbeke). Zelfs als ze het over de Oost-West-duitse gevoeligheden hebben, klinkt dat heel wat laconieker dan bij de oudere generaties: ‘Moet je ook in het Westen sterven?/ Natuurlijk. Maar eerst mag je/ jaar in jaar uit naar het buitenland/ en je wordt oud door vitamine./ Hoe oud? Over de negentig./ Boven je dak een vette rook.’ (Thomas Rosenlöcher). Utopieën en illusies heeft men niet, maar daar wordt dan ook niet meer over geklaagd: ‘Elke dag een bericht/ over oorlogen, is ook een soort/ geregeld leven. Ons treft het niet./ Wij hebben geluk en komen er goed van af.’ (Kurt Drawert).

Met hun brede belangstelling en hun laconieke, maar niet geresigneerde houding brengen deze nieuwe auteurs weer leven in de

Duitse literatuur. Kennelijk werkt dit aanstekelijk, want de laatste tijd laat ook een enkele oudere auteur zich ineens van een verrassende kant zien. Het verhaal van Stefan Heym is daar een goed voorbeeld van. Als dat zo doorgaat, lukt het de Duitse literatuur in de komende eeuw misschien ook in Nederland weer lezers te vinden!

Vertalingen van de hierboven genoemde nieuwe(re) auteurs

Marcel Beyer - Vliegende honden
Maxim Biller - Land van vaders en verraders / Als ik toch eens rijk en dood was
Thomas Brussig - Helden zoals wij
Judith Hermann - Zomerhuis, later
Durs Grünbein - Aan onze dierbare doden
Felicitas Hoppe - Picknick in het gras
Irina Liebmann - Huurhuis in Berlijn
Petra Morsbach - Plotseling was het avond
Ingo Schulze - 33 ogenblikken van geluk / Simpele story's
Birgit Vanderbeke - Het mosselmaal / Alberta ontvangt een minnaar
Alissa Walser - Dit is niet mijn hele verhaal

Vertaald proza

Waarom ik niet meer graag boodschappen doe

Peter Ensikat*
(Vertaling Tineke van der Zel)

Nee, de aardigheid is eraf als ik tegenwoordig in mijn oude Konsum-winkel kom, waar ik in DDR-tijden zoveel van mijn tijd heb doorgebracht en waar ik zoveel successen heb geboekt. Tegenwoordig is het een supermarkt, en in plaats van de klanten staan de artikelen er in de rij. Er is niets meer wat er niet is.

Mijn vrouw schrijft op wat ik moet halen, ik leg het spul lusteloos in mijn winkelwagentje, de caissière wacht al op me - het boodschappenleven is saai geworden. Vroeger vormde mijn dagelijkse gang naar de Konsum mijn contact met de samenleving. Ik hoefde niet naar vergaderingen, hoefde geen kranten te lezen, geen gesprekken te voeren met collega's - in de winkel kwam ik al het noodzakelijke aan de weet.

De mensen stonden er altijd in de rij en ik was een deel van die rij. Dan werden er moppen verteld, ook politieke - we waren immers onder elkaar. Dan werd er gescholden op politici, verkoopsters, op alles wat er niet was, en we waren het er eigenlijk over eens dat er in het Oosten helemaal niks was. Nu heb je hier alles, maar één ding niet meer - spanning. Wat waren we vroeger blij met elke pot pruimenjam, met elk flesje rode wijn of met papieren zakdoekjes die we op de kop getikt hadden. Je had wel vaste prijzen, maar ook vaste schaarse artikelen. En als je er een ontdekte, kocht je het, onverschillig of je een pruimenjam-eter, een rodewijndrinker of een liefhebber van papieren zakdoekjes was. Wat schaars was, werd meegenomen. En er was altijd wel iets schaars, en als je dat te pakken kreeg, had je altijd een licht geluksgevoel. Als ik dan thuis de deur opendeed, riep ik triomfantelijk: ‘Weten jullie wat ik vandaag op de kop heb getikt?’

En als het hele gezin dan opgetogen ‘Pruimenjam!’ riep, kon ik me lachend verkneukelen over de verrassing die ik in petto had:

* *Peter Ensikat, geboren in 1941 in Finsterwalde, studeerde aan de toneelschool, was werkzaam als acteur en regisseur en is tegenwoordig schrijver en medewerker van het Berlijnse cabaret ‘Distel’.*

‘Tempozakdoekjes!’ Ik werd geprezen om mijn aankoop, juist als ik niet meebracht wat ik moest meebrengen, maar wat ik had buitgemaakt. In de DDR was de klant geen koning, maar een jager en verzamelaar. Je maakte jacht op ham en verzamelde alles wat je op je weg tegenkwam.

Als geoefend consument had je een scherpe blik. Een kartonnen doos kon nóg zo onopvallend in een hoek staan, niemand liep er achteloos langs. Als er genoeg ketchup te krijgen was, hoefden ze het immers niet in een doos te verstoppen. Dus legde je thuis een voorraadje ketchup aan. Want je kon er zeker van zijn dat ook dat op een gegeven moment schaars zou worden, en dan zou je thuis complimentjes oogsten voor je vooruitziende blik.

Er was één product dat in de DDR-tijd nooit schaars was, tenminste zolang ik daar boodschappen deed. Dat was een afwasmiddel met de mooie naam ‘Fit’. Het stond onopgemerkt in de schappen en het werd echt alleen maar gekocht als er per se afgewassen moest worden. Maar een keer kwam ik de Konsum binnen en toen was het uit de schappen verdwenen. In plaats daarvan stond er voor het schap een kartonnen doos met het opschrift: ‘Niet meer dan 2 meenemen a.u.b.’ En ziedaar, niemand liep meer achteloos langs de ‘Fit’, iedereen nam twee flessen mee. Want als je er dan niet méér van kon krijgen, moest je toch minstens zoveel nemen als was toegestaan. Als de DDR nog een paar jaar langer had bestaan, dan had ook ‘Fit’ de glans gekregen van een echt schaars product.

Onze DDR-woningen waren heuse opslagplaatsen voor schaarse producten. Ook in de kleinste nieuwbouwwoningen was plaats voor onze gigantische vrieskisten, die in sommige huishoudens groter waren dan de kinderkamer. Het *Wirtschaftswunder* van de DDR bestond erin dat er weliswaar niets te krijgen was, maar dat de mensen wel alles hadden.

Je hoefde geen autobezitter te zijn om in de kelder complete uitlaten te hebben liggen. Ikzelf verafschuw de zoetige rode wijn van het merk ‘Rosenthaler Kadarka’, maar als ik hem ergens zag, nam ik hem mee voor vrienden, familie of ook wel eens zomaar. Op een dag kwam je misschien iemand tegen die je er een plezier mee kon doen.

Ja, het was niet alleen voor je eigen plezier wat je allemaal kocht. Als Berlijner kon ik mijn vrienden in Dresden een groot plezier doen als ik mijn kofferbak volgooide met nieuwe aardappelen, papieren zakdoekjes, rode wijn, pruimenjam en wat de hoofdstad

nog meer voor had op de rest van de republiek.

Dat je ook in Dresden wel eens dingen vond die in Berlijn niet te krijgen waren, zal elke Dresdenaar bestrijden, want een Dresdenaar heeft het altijd nog een beetje slechter dan alle anderen. Maar indertijd heb ik in de dorps-Konsum van Dresden-Pilnitz, waarvan mijn vriend Schaller zei dat ze er nooit iets hadden, kisten vol goede Hongaarse en Bulgaarse rode wijn gekocht, terwijl er in Berlijn geen fles te krijgen was.

Nee, we hoefden niet iedere dag opnieuw na te denken over wat we de volgende dag zouden eten. We aten de volgende dag gewoon wat er toevallig was. Over wat er niet was, hoefde je ook niet na te denken. Dat had je in je diepvrieskist. En wat in de diepvrieskist zat, ontdooide je pas als er bezoek uit het Westen kwam.

Wie van ons kon toen vermoeden hoe goedkoop de meegebrachte koffie en de reep chocolade bij Aldi waren? In het Westen was gewoon alles beter, en als ons bezoek uit het Westen het woord fastfood uitsprak, dachten wij aan de meest exquise delicatessen, die de communisten ons weer eens hadden onthouden en die ze zelf in Wandlitz stiekem zaten op te vreten.

En tot welke satirische topprestaties kwam het niet in het DDR-cabaret dankzij deze bloeiende schaarste-economie. Het thema was een blijvende topper. Een zinspeling op het politiek hete hangijzer van de auto-onderdelen bracht het publiek al tot stormachtig applaus. Een befaamde chansonnier in de DDR had een lied geschreven dat in zijn geheel maar uit één woord bestond, maar dat woord maakte het lied tot een ware DDR-hit. Het heette ‘Pruimenjam’.

Waarom veel dingen nu niet meer waar schijnen te zijn
Peter Ensikat
(Vertaling Tineke van der Zel)

Nee, anticommunist ben ik nooit geweest en dat ben ik ook nu niet. Communist ben ik weliswaar ook nooit geweest, maar ik moet toegeven dat ik het soms graag had willen zijn. Ik heb er als kind altijd van gedroomd om ooit alles zeker te weten, maar vooral om goed van kwaad te kunnen onderscheiden. Dat ik dat nooit heb geleerd, komt niet door gebrek aan goede wil, het ligt aan een ontbrekend vermogen tot geloven.

Ik vond en vind altijd wel een haar in de soep, en dan smaakt ze me niet meer. Zelfs als iedereen met het vingertje wijst naar de gevonden boosdoener, wil ik niet in het absolute kwaad geloven. Werden die nieuwe boosdoeners bij ons gisteren niet nog behandeld als goden? Hoe mooi het ook is om een keurige zwartwit-tekening te maken, ik zie altijd alleen maar grijs. Mevrouw Hurm, mijn lerares op de middelbare school in Finsterwalde, lag kort voor haar dood na een beroerte in het ziekenhuis. Ik bezocht haar vaak en mocht ook buiten de bezoektijden komen. Ze had geen familie. Toen ik een keer aan haar bed zat, kwam de geestelijke uit Finsterwalde de ziekenkamer binnen. Hij was een uiterst zalvende zielzorger, aan wie mevrouw Hurm alleen al een hekel had omdat hij in de nazi-tijd al te gehoorzaam de overheid gediend had.

Hij sprak mevrouw Hurm aan met ‘mijn dochter’ en vroeg naar haar welbevinden en wat ze zoal deed. Ze antwoordde hem - ik was het liefst door de grond gezakt: ‘Op dit moment zetel ik op de plaspot.’ De geestelijke raakte daardoor niet minder in de war dan ik. Hij verliet schielijk de ziekenkamer. Ik staarde verlegen uit het raam en mevrouw Hurm begon plotseling te huilen. Dat had ik nog nooit meegemaakt.

Toen zei ze heel zachtjes dat ze op dat moment maar al te graag in God zou geloven, maar het gewoon niet kon. En toen vroeg ze me haar te beloven nooit iemand anders van zijn geloof af te brengen. Ik beloofde het en met een of ander smoesje verliet ik haar kamer.

Een paar jaar daarvoor had ik haar beloofd nooit lid te worden

van een partij. Ik heb allebei de beloftes gehouden, zonder altijd zeker te zijn van mijn zaak. Maar ik ben haar nog steeds dankbaar dat ze me die twee beloftes heeft afgedwongen. Zelfs nu vraag ik me nog vaak af: wat zou mevrouw Hurm daarvan zeggen? Ik zit nu nog aan haar bureau, om mij heen staan haar boekenkasten. In veel boeken vind ik nog briefjes van haar. Hoewel ze al dertig jaar dood is, heeft ze nog steeds invloed op mij.

En als die mevrouw Hurm nu een gelovig communiste was geweest? Dan was ik het vermoedelijk ook geworden. Toen ik jong was, waren er veel goede redenen om communist te worden. Tenslotte heeft ook de koude oorlog aan beide kanten daders uit overtuiging voortgebracht. En of een overtuiging goed of slecht is, dat is voor de overtuigde de vraag niet.

Niet alleen het toeval van de geboorte is beslissend voor alles wat daarna komt. De vele domineeskinderen die meteen na de val van de Muur prat gingen op hun politiek zo zuivere verleden, vond ik nogal belachelijk. Is het echt een persoonlijke verdienste om in de DDR geen pionier[1.)] of lid van de FDJ[2.)] te zijn geweest? Hebben papa en mama dat niet voor het kindje beslist?

Ik ben pionier geworden toen het noch vanzelfsprekend noch verplicht was. Hoewel ik in Finsterwalde geboren ben, hoorden we niet echt bij de dorpsgemeenschap. Dus wilde ik op z'n minst bij een klein groepje horen. Mijn moeder heeft dat niet gestimuleerd en ook niet tegengewerkt. Ze liet ons kinderen veel meer zelf beslissen dan andere ouders. Maar we moesten dan wel de gevolgen dragen.

Toen ik zestien was, had onze leraar Russisch een ontmoeting georganiseerd met Russische soldaten en hun gezinnen. Daar werd ook veel alcohol gedronken. Mijn vrienden moesten me 's nachts laveloos naar huis brengen. Mijn moeder ontving mij zonder een woord te zeggen, ze maakte me geen verwijten. Maar toen ik de volgende ochtend ziek was van de alcohol en niet naar school kon, ging ze zelf naar mijn school om te zeggen dat haar zoon nog te dronken was om naar de les te komen.

Ik vond dat toen vreselijk gemeen. Ik wist immers heel goed wat voor mooie excuusbriefjes andere ouders voor hun kinderen schreven. Maar dat was de consequentie van de vrijheid waarin ik opgroeide. Ik mocht veel dingen die mijn vrienden niet mochten. Maar voor die kleine vrijheden droeg ik zelf de verantwoording.

Wat heb ik altijd verlangd naar een sterke vaderhand, zonder

een idee te hebben van de beperkingen die zo'n sterke hand met zich mee zou brengen.

Ik was natuurlijk altijd op zoek naar substituutgoden. Ik vond ze in boeken, eerst in die van Karl May, later ook wel in de Russische heldenliteratuur. *Hoe het staal werd gehard* heette zo'n socialistisch heldenepos. Gelukkig werd het behandeld in de literatuurles, het beste middel om iemand zowel goede als slechte boeken tegen te maken.

Op school behandelde helden verloren meteen hun glans. In het algemeen werd en wordt de invloed van wat men in de DDR socialistische opvoeding noemde, sterk overschat. Ik had goede leraren die lid van de partij waren, en slechte die dat niet waren. Dat was bij mijn kinderen ook zo. En de voorbeelden uit de propaganda die op school, in de pers of op de televisie werden aangeboden, werden nooit echt overgenomen. Hoe kinderen dachten en handelden, beslisten - net als nu - veeleer de ouders en medeleerlingen, soms ook de leraren, maar in ieder geval niet het leerplan van de school.

Mijn levensweg was in een ander systeem vermoedelijk niet zoveel anders geweest dan in de DDR. Ook in een democratische samenleving was ik op een gegeven moment bij de satire beland. Men leeft tenslotte niet alleen in dictaturen tussen aanpassing en verzet. Opportunisten hebben geen dictatoren nodig om zich aan te passen. Onze nieuwe democratie bijvoorbeeld biedt ook opportunisten mogelijkheden genoeg.

Ik zag een voormalige parijsecretaris laatst in zijn tweedehands Mercedes stappen en hij vloekte daarbij luidkeels op die verdomde communisten die hem zo'n chique auto decennia lang niet hadden gegund. Ik dacht dat hij maar een grapje maakte, omdat hij toch moest weten dat ik hem nog in zijn functie had meegemaakt. Maar het was geen grap en ik heb ook niet gelachen.

Schalier en ik worden regelmatig uitgemaakt voor ‘rooie rakkers’ door mensen die ons jaren geleden nog probeerden voor te lichten over de partijlijn. En de bouwvakker die in DDR-tijden klussen voor me deed en indertijd bijna elke zin begon met de hartelijke woorden: ‘Die rotcommunisten...’ vertelde me laatst dat hij alleen nog maar op de PDS[3.)] stemde.

Hij lachte trouwens wel toen hij dat zei, want hij weet nog wat hij vroeger altijd zei. Soms praten we over de verandering die we hebben ondergaan. En dan lachen we en begrijpen we onszelf niet

zo goed. Maar ja, wij hebben het relatief gemakkelijk - wij hebben nooit zo duidelijk aan de verkeerde kant gestaan. Wij stonden zo'n beetje tussen alles in. Hij heeft in zijn staatsbedrijf altijd behoorlijk hard gewerkt en 's avonds aan zijn stamtafel behoorlijk hard gescholden.

Wat hij aan de stamtafel zei, zei ik - al was het wat genuanceerder - op het cabaretpodium. Ik gebruikte daarbij - foei toch! - de taal der aangepasten. De taal van de stamtafel is toch al niet de mijne, en de taal van de heersers ook niet, het oude partij-jargon net zomin als het nieuwe politieke of juridische potjeslatijn.

Om nog eens op de partijsecretaris met de Mercedes terug te komen, ik geloof helemaal niet dat hij tegenwoordig anders denkt dan vroeger. Hij dacht en denkt vermoedelijk: ‘Je moet op de een of andere manier verder leven.’ En helemaal ongelijk heeft hij waarschijnlijk niet. In mijn buurt wonen veel mensen van wie ik niet anders weet dan dat ze voor de staatsveiligheidsdienst hebben gewerkt. Ik was vroeger bang voor ze, tot ik bedacht dat mijn angst een deel was hun macht over mij.

Nu denk ik soms diezelfde angst in hun ogen te zien. Als ik ze tegenkom, kijken ze vaak de andere kant op en reageren heel opgelucht als ik ze nog groet net als vroeger. Tenslotte zijn sommigen van hen ook ouders van klasgenoten van mijn kinderen. Ik heb altijd geweten dat ze voor de staatsveiligheidsdienst werkten, maar niet wat ze daar deden.

Nee, prettig was het niet om hen als buren te hebben, maar toen ik erachter kwam, had ik mijn huis al gekocht. Het viel me wel op dat er zoveel West-Duitse auto's in de straat stonden en ik vroeg de bouwvakker van mijn blok of hier alleen maar collega's van hem woonden. Bouwvakkers waren namelijk de echte rijken in de DDR. De man reageerde verontwaardigd en vond de verdenking schandalig. ‘Ik werk toch niet voor de Stasi!’ zei hij beledigd en liet mij beduusd achter.

Vanaf dat moment wist ik wie mijn buren waren. Als ik problemen met mijn oude auto had, hoefde ik mijn motorkap maar open te zetten, of die buren kwamen al vragen of ze me konden helpen. En ze hielpen ook als ze konden. Het waren buren net als alle anderen, alleen oplettender van tijd tot tijd.

Toen ik een keer thuiskwam van het boodschappen doen, stond een van die buren in mijn huis en zei verwijtend: ‘Meneer Ensikat, u hebt gezondigd tegen de voorschriften voor veiligheid en orde -

u hebt de sleutel in uw deur laten zitten.' Ik heb de oplettende buurman eruit gegooid en hem duidelijk gemaakt dat ik mijn deur openliet wanneer ik dat wilde. Aan de overkant was een politiebureau en in het huis naast ons woonden mensen van de staatsveiligheidsdienst - veiliger kon een mens niet wonen.

Dat die buren mijn open deuren gebruikten om hun afluisterapparatuur te installeren, op dat idee ben ik nooit gekomen. Toen ik het hoorde, vond ik dat eenvoudigweg absurd, in ieder geval eerder komisch dan stuitend. Ze hadden het mij alleen maar hoeven vragen, dan had ik hun gezegd wat ik dacht.

Het klopt gewoon niet dat wij verstomden zodra iemand van de 'firma'[4.] ons benaderde. Heette die firma bij ons ook niet 'opinieonderzoeksinstituut'? En 'die hoge heren' mochten best weten wat wij echt dachten. Ik kende de afkorting IM[5.] nog niet, maar van veel spionnen wist ik al lang voor opening van de dossiers dat ze het waren. Ik heb ze minder gevreesd dan veracht.

Begin 1992, toen de eerste slachtoffers inzage hadden gekregen in hun Stasi-dossier, verkondigde een van de 'onderzochten' triomfantelijk voor de camera: 'We krijgen jullie allemaal, tot en met de laatste IM!' Toen zweefde ik ook tussen medelijden, angst en verachting. Je moet immers niemand van zijn geloof afbrengen, maar de grenzen tussen goed en kwaad blijven vloeiend.

Eindnoten:

1.) pionier - lid van de jeugdbeweging voor zes- tot veertienjarigen
2.) FDJ - jeugdbeweging voor jongeren vanaf 14 jaar
3.) PDS - Partei Deutscher Sozialisten
4.) de firma - ironische benaming voor de Stasi
5.) IM - Inoffizieller Mitarbeiter; niet officiële medewerker van de Stasi

De buurman
Stefan Heym
*

(Vertaling Evelien van Leeuwen)

Met je buren moet je op goeie voet staan, zegt mijn vrouw, je weet nooit wanneer je ze nodig hebt, misschien als de wasbaas komt met de was voor ons en we zijn net weg of de man van de post brengt een pakje voor je dat hij niet door de brievenbus in de deur kan schuiven omdat het te dik is, of 's nachts dringen rovers je huis binnen, God beware, en je roept om hulp. Voor al die dingen is een buurman op wie je kunt vertrouwen goed.

En ik zeg, ja je hebt gelijk, zoals je altijd gelijk hebt, maar wat is dat voor buurman die van ons? Een chosj[1)], een echte chosj, gun je je ergste vijanden niet, zo'n buurman die om ons huis sluipt met ogen op steeltjes en gespitste oren, maar als hij je tegenkomt op straat, voor het tuinhek of ergens anders, kijkt hij alleen alsof je een stuk stront bent onder zijn laars of een vetvlek op zijn das en hij zegt je niet goeiendag en ook niet hoe gaat het en knikt je niet eens toe en dat al sinds hij is ingetrokken, heel plotseling, hiernaast in het huis van de jonge weduwe, en heb je niet zelf gezegd toen dat je niet begrijpt wat ze aan hem vindt, knap is-ie niet en ook niet sexy, misschien is hij in overheidsdienst en heeft hij een vaste baan.

En mijn vrouw zegt, misschien probeer je eens met hem te praten, kan zijn dat hij een ongelukkige jeugd heeft gehad, maar hij is toch een mens en ieder mens heeft een gevoelige snaar waar je hem kunt treffen en waar hij reageert op goedheid en vriendelijkheid, je hoeft alleen maar een klein beetje een psycholoog te zijn.

Van psychologie, zeg ik tegen mijn vrouw, begrijp ik zo goed als niks, en ik voeg eraan toe, maar jij, je hoeft maar naar een mens te kijken en je weet al wat er in hem omgaat, waarom probeer jij niet met hem te praten als je wilt uitzoeken of hij een mens is en een gevoelige snaar heeft waar je hem kunt treffen; heeft hij niet altijd grote belangstelling getoond voor ons sinds hij is ingetrokken bij de

* *Stefan Heym, in 1913 geboren in Chemnitz, emigreerde in 1933 naar de VS, keerde met de Amerikaanse troepen terug naar Europa en vestigde zich in 1952 in Oost-Berlijn. Zijn duidelijke stellingname in actuele politieke kwesties kwam hem al gauw op kritiek van de DDR-autoriteiten te staan en leidde in 1979 zelfs tot een publicatieverbod. Met zijn vele romans verwierf hij internationale bekendheid. In Nederland verschenen o.a.* 5 dagen in juni *en* Het schotschrift.

jonge weduwe hiernaast en ons heeft bespied tussen de latten van haar jaloezieën en ons afgeluisterd van achter de struiken bij het hek wanneer hij haar tuin staat te sproeien? Je praat toch anders ook zo zachtmoedig en met wijsheid en overtuiging, zeg ik, op die manier zijn we toch ook man en vrouw geworden, jij was aan het praten en ik luisterde en toen heb ik gedacht: er zou me wel iets ergers kunnen overkomen in mijn leven en het moet wel leiden tot geluk en tot mazzel en zo is het sindsdien ook geweest.

Maar als ik had gedacht: mijn vrouw zal eindelijk eens ophouden over die buurman als ik zo met haar in alle liefde praat, dan was dat wat je noemt een illusie. Ze richt zich juist tot mij en zegt dat iemand als de buurman veel eerder zal reageren op een man en ik moet er niet voor terugschrikken als het leven me een gewichtige taak oplegt en ik moet de uitdaging aannemen en niet altijd alles op haar afschuiven en willen dat mijn vrouw voor mij in de bres springt en ik zeg: goed, ik zal zelf in de bres springen en zien of de buurman reageert op mijn goedheid en vriendelijkheid.

En ik stel me voor dat ik om te beginnen naar hem toe ga wanneer hij weer eens achter de struiken bij het hek staat en ons afluistert en ik zal hem vragen hoe het is gekomen dat hij destijds is ingetrokken bij de jonge weduwe en of het toeval is geweest of dat hij misschien, zoals men dat noemt, een opdracht heeft gehad.

En de volgende keer toen ik op ons terras zat en zo'n gekraak en geritsel hoorde in de struiken bij het hek, ben ik opgestaan en erheen gegaan en ik heb gezegd: fijn dat ik u tref en ik heb hem gevraagd hoe het is gekomen dat hij destijds is ingetrokken bij de jonge weduwe en of het toeval is geweest of dat hij misschien, zoals men dat noemt, een opdracht heeft gehad, maar hij heeft alleen de sproeier van zijn tuinslang omhooggestoken alsof de sproeier een bajonet was en heeft me aangekeken alsof ik een stuk stront was onder zijn laars of een vetvlek op zijn das en heeft zich omgedraaid en weg was-ie.

En mijn vrouw die de ontmoeting vanuit ons keukenraam heeft gadegeslagen, zei: je moet geduld hebben, geduld lost alles op en je mag niet opgeven direct al bij je eerste poging. Zo is mijn vrouw, altijd positief. Maar voor mij was de buurman niets dan een chosj, een echte chosj, bokkig en niet goed bij z'n hoofd, en waarom, vraag ik aan mijn vrouw, moet ik zoveel moeite doen voor een chosj als hij me toch alleen maar last bezorgt?

Maar wat doet God die niet wil dat mijn vrouw en ik blijven

ruziën over onze buurman? God maakt dat ik bericht krijg van het grote kantoor dat genoemd is naar de achtenswaardige dienaar van God, de heer jeugdpredikant Gauck, bij wie in beheer zijn de papieren en stapels stukken van het voormalig ministerie voor Staatsveiligheid, en in het bericht staat dat in hun kantoor papieren zijn aangetroffen die misschien van belang zouden kunnen zijn voor mij en mijn vrouw en als we naar het voormalig ministerie voor Staatsveiligheid zouden komen waar nu de achtenswaardige dienaar van God zit in zijn oppermachtigheid en met zijn apparatsjiks, zou dat voor mij wel eens een verrassing kunnen worden.

En dus zijn we ernaartoe gereden, mijn vrouw en ik, naar het voormalig ministerie voor Staatsveiligheid en een gozer heeft ons vier of vijf dikke mappen gebracht en toen ik een van die mappen had opengeslagen, zag ik een grote tekening, zo een van een architect, en mijn vrouw keek er ook naar en zei tegen me of ik zag wat dat was en ik zei: dat is wat je noemt een plattegrond, en mijn vrouw vroeg: een plattegrond van wat, en ik zei: van twee huizen, en mijn vrouw vroeg: maar van welke twee huizen, en ik zei: nou, van het onze en van het huis van de jonge weduwe en op het huis van de jonge weduwe staat geschreven: observatie-steunpunt.

En mijn vrouw keerde zich naar de gozer die ons al die mappen had gebracht en vroeg hem: wat wil dat zeggen, observatie-steunpunt? En de gozer zei: observatie-steunpunt wil zeggen dat er een kamer is in dat huis die het ministerie voor Staatsveiligheid mocht gebruiken voor zijn observaties en waar een waarnemer was van het ministerie met zijn apparatuur om af te luisteren en te kijken en voor van alles.

En ik zei: maar wie hij heeft geobserveerd staat er niet bij en mijn vrouw zegt: nou, wie denk je dat hij heeft geobserveerd: jou en mij, jou omdat je altijd onafhankelijk bent blijven denken en je gedachten hardop hebt uitgesproken in plaats van braaf te zijn en nederig, en mij omdat je constant op me hebt ingepraat, hoewel ik je steeds heb gezegd: sst! hou eindelijk je mond, misschien luistert er iemand.

En ik zeg tegen mijn vrouw: en dan wil je nog steeds dat ik met de buurman ga praten om bij hem de gevoelige snaar te treffen waar hij reageert op goedheid en vriendelijkheid? Jij bent de psycholoog van de familie. Ga zelf met hem praten.

En mijn vrouw zegt, goed, ik ga met hem praten en je zult zien dat hij reageert op goedheid en vriendelijkheid.

Zo is mijn vrouw, altijd vol hoop en vertrouwen. En dan wachten we tot zich misschien een gelegenheid aandient voor haar om met hem te praten. En na een tijd zeg ik tegen haar: en, heb je de buurman gesproken en wat heeft-ie gezegd? Dan kijkt ze me aan en zegt tegen mij met alle goedheid en vriendelijkheid die ze op hem had willen richten: je hebt toch gezien hoe ik hem heb gadegeslagen en hem heb opgewacht buiten op straat en achter de struiken bij het hek, maar hij heeft zich niet laten aanspreken door mij tot op de dag van vandaag. En ik zeg: maar je moet met hem praten als je wilt dat hij een goede buur wordt. En zij zegt: maar hij rent zijn huis in als hij ziet dat ik hem opwacht achter de struiken bij het hek of buiten op straat; en ik zeg: misschien is-ie bang en zij zegt, hoezo, als ik toch de goedheid zelve ben en niets dan vriendelijkheid voor hem voel. En ik zeg: misschien juist daarom en wil hij beslist niet dat je hem vraagt of hij is ingetrokken bij de jonge weduwe omdat hij waarnemer moest zijn in het observatie-steunpunt, en waarom hij nu niet van zijn pensioen geniet en ontspannen leeft en in zielerust sinds het ministerie voor Staatsveiligheid niet meer in bedrijf is, maar nog steeds staat te gluren tussen de latten van de jaloezieën van de jonge weduwe en noteert of we in de tuin zitten op de schommelbank of aan tafel op het terras om thee te drinken.

God beware, zegt ze, ik ga hem toch niet zulke dingen vragen. Hij is een arme drommel die werkloos is geworden sinds het ministerie voor Staatsveiligheid niet meer in bedrijf is en hij heeft nu alleen nog ons als bezigheid om, zoals je dat noemt, fit te blijven.

Nou, zeg ik, hij is een vakman en een vakman blijft een vakman, vooral iemand die was ingezet in een observatie-steunpunt, eentje dat zo voordelig was, en misschien is hij wel overgegaan, zoals dat heet, naadloos van het ene ministerie voor Staatsveiligheid naar een ministerie voor andere Staatsveiligheden en leidt hij alweer een nuttig leven.

Maak geen gekheid, zegt mijn vrouw, je maakt geen gekheid over de psyche van buren die misschien wel denken dat het jouw schuld is dat ze werkloos zijn omdat jij altijd onafhankelijk bent blijven denken en je gedachten hardop hebt uitgesproken in plaats van braaf te zijn en nederig. Moet je eens kijken naar die wallen onder zijn ogen en hoe scheef zijn mond staat en vertrokken sinds hij niets meer te doen heeft behalve ons te observeren vanuit zijn observatie-steunpunt; misschien pakt hij wel op een dag een knup-

pel om jou je hersens in te slaan samen met al die onafhankelijke gedachten erin, of hij giet benzine voor onze voordeur en houdt er een lucifer bij, waarom zouden alleen buitenlanders huizen in brand steken en skinheads?

En ik zeg, ik weet 't, hij is een chosj, maar hij zal toch, God beware, niet gewelddadig worden en mijn vrouw zegt: nu moet ik zeker met hem praten en telkens vliegt ze ons huis uit als ze nog maar nauwelijks de deur heeft zien bewegen in zijn huis en ze loopt hem tegemoet met een goeiendag! en hoe gaat het? en wat je zo zegt als je wilt dat iemand met je in gesprek raakt en telkens komt ze terug en zegt: weer niks, behalve dat zijn kop nog rooier werd dan vorige keer en zijn mond nog meer vertrokken en ik vat ten slotte moed en zeg dat ze haar pogingen maar eens moet staken, haar vergeefse progingen, en dat je mensen niet kunt dwingen tot goede nabuurschap, ook niet met de grootste goedheid en vriendelijkheid, maar zij komt met een wedervraag: wat ik wel denk dat ze kan kopen voor mijn goeie raad, die moet ik maar voor me houden.

Maar diezelfde dag maakt God dat we op ons terras zitten, mijn vrouw en ik, en thee drinken heel vredig en de buurman komt langs buiten op straat en weer kijkt hij naar ons of we een stuk stront zijn onder zijn laars of een vetvlek op zijn das en mijn vrouw wil al opspringen en naar hem toe rennen om met hem te praten, dan plotseling krimpt hij in elkaar als door de bliksem getroffen en ik wenste al dat-ie 'm zou treffen eindelijk, en zijn gezicht wordt niet rood zoals anders maar blauw en hij rukt onze tuindeur open en stormt ons terras op en begint te schreeuwen tegen mijn vrouw dat ze moet ophouden hem te beloeren en achter hem aan te rennen: ze zal hem nog gek maken en dan zal hij d'r nek omdraaien en dan raakt-ie buiten adem en staat daar alleen nog te hijgen.

Nou, iedereen weet dat ik een bangerd ben en dat ik liever mijn mond hou en me terugtrek als ik zie dat er bonje is, maar toen hij zo mijn eigen vrouw bedreigde, groeide ik uit tot wat je noemt groot formaat, ging pal voor hem staan en riep luid en duidelijk: wat betekent dat: mijn vrouw maakt u gek, terwijl u toch allang mesjogge bent!

Toen keek hij me aan, maar niet alsof ik een stuk stront was onder zijn laars of een vetvlek op zijn das, maar helemaal van zijn stuk, en keerde zich om en weg was-ie. En ik zei tegen mijn vrouw: je hebt gelijk gehad, zoals je altijd gelijk hebt, natuurlijk, ieder

mens heeft een gevoelige snaar waar je hem kunt treffen en waar hij reageert op goedheid en vriendelijkheid, je hoeft maar één ding een klein beetje te zijn: een psycholoog.

Nawoord van de vertaler

Het verhaal is geschreven in een stijl die door woordvolgorde en veelvuldig gebruik van het perfectum het Jiddisch suggereert, terwijl er maar weinig echt Jiddische woorden in voorkomen. Ik heb getracht van beide kenmerken iets te behouden voor de sfeer van het verhaal. Voor de Nederlandse lezer kan die stijl niet onverkort worden gehandhaafd, omdat het op den duur ‘onnatuurlijk’ zou werken. Door de Duitstalige lezer zal het joodse karakter van de tekst gemakkelijker herkend worden. Een vertaling moet eigenlijk voor zich spreken, maar de suggestie dat dit verhaal zich hier zou kunnen afspelen, ligt niet voor de hand. En zo komen we weer terecht bij de uitspraak van Schleiermacher over *die Fremdheit des Fremden.* Die zal de lezer in het bovenstaande verhaal enigszins aantreffen. E.v.L.

Eindnoten:

1) stommeling, imbeciel

Het groene groene graf
Wolfgang Hilbig[*]
(Vertaling Gerrit Bussink en Elly Schippers)

's Middags ontwaakte hij weer. Het leek erop dat het laat in de middag was. De lucht die hij zag toen hij op zijn rug ging liggen - want hij had ineengedoken op zijn zij geslapen - zittend als het ware, alsof hij nog steeds in de treincoupé was - die lucht was in het zenit onveranderd lichtgrijs, bijna wit, ondoorzichtig en roerloos. Elke draad die hij aan zijn lijf had, leek doordrenkt met zweet, weer opgedroogd, opnieuw doordrenkt, de stof van zijn kleren was op een paar plekken stijf en doortrokken van het zout dat zijn poriën hadden afgescheiden. Hij had het gevoel alsof hij een koortsaanval te boven was gekomen, zijn hoofd was al dagen niet meer zo helder en nuchter geweest. Maar misschien was het rond het middaguur alleen maar bijzonder heet geweest, de zon - hij herinnerde zich de felheid van de plotseling doorbrekende zon uit zijn kinderjaren - was misschien door de nevel gebroken en zichtbaar geworden... nu was de hemel weer bewolkt; het liep schijnbaar tegen de avond. Hij verbeeldde zich dat hij, toen hij nog op zijn zij lag en zijn ogen opsloeg, werd aangestaard door een dier, een of ander boskonijntje, een mager schurftig monster met een vuil vel en domme, donkerbruine, waterige ogen, een ziek beest blijkbaar, dat uit lethargie zo dichtbij was gekomen... of was ook dat een herinnering uit zijn kinderjaren? Hij huiverde; hij stond op en begon naar oriëntatiepunten te zoeken. Opeens dacht hij aan de lezing die hij had afgesproken; minutenlang was hij in paniek en probeerde zich vergeefs te herinneren wat voor dag het was. De lezing was op maandagavond, in L., de hoofdstad van het district, eigenlijk was het niet ver, alleen was er geen goede verbinding - nu herinnerde hij zich zijn treinreis, de gesloten voordeur en de ontbrekende sleutel; de lange nachtreis had hem afgemat - hij was te oud voor zulke inspanningen - en doodmoe was hij hier op deze

* *Wolfgang Hilbig, in 1941 geboren in Saksen, groeide op in het mijnwerkersgezin van zijn grootouders. Hij haalde zich met zijn publicaties al gauw het ongenoegen van de DDR-autoriteiten op de hals en werd in 1985 het land uitgezet. In Nederland heeft vooral zijn roman* Ik *de aandacht getrokken.*

open plek in het bos in slaap gevallen: het kon pas zondagmiddag zijn!

Nerveus liep hij een paar passen in het rond: waar was hij eigenlijk? Zijn knieën voelden nog slap aan, al zijn botten deden pijn van het lange ineengedoken liggen op de hobbelige grond... Vroeger had hem dat niets uitgemaakt, dacht hij, die tijd was voorbij. Wanneer vroeger? Waar had hij het eigenlijk over, over welke onmogelijke tijd, en over wie had hij het?

Het gras waarin hij had gelegen was alweer overeind gekomen, taai en onverwoestbaar als het was, had het zijn sprietjes meteen omhooggestoken nadat het van zijn last was bevrijd. Hij kon de plek waar hij had gelegen al niet meer terugvinden; het gras glansde weer en gaf zich over aan de dag alsof er nooit een schaduw op had gerust. En het leek te fluisteren in de windstilte, onafgebroken leek het te groeien, op een niet te bepalen manier luidruchtig, en haastig regenereerde het, overwon elke hindernis, sloot zich vlug boven elke opening in de verende bosgrond. Zelfs van onder aardkluiten en stenen kwam het weer te voorschijn, van onder alles waar het toevallig door was bedolven, en het groeide tegen elke heuvel op, omrankte elk voorwerp, omwoekerde elke vorm en figuur en dekte op een dag alles toe. Elk voorjaar stond het bijtijds op, verdroeg de drukkende hitte van de zomer, verzette zich lang tegen de herfst, zolang het ging, en doorboorde misschien al de late sneeuwkorsten aan het eind van de winter. En schijnbaar ging het niet gebukt onder de jaren die door zijn golven stroomden, weerstond het de troebelen en ijdelheden van de tijd, zijn fijne wortels leken zich zelfs aan het vuur te onttrekken en kwamen in het voorjaar opnieuw uit de verschroeide vlakten en kringelden groen en onbeschadigd omhoog. Alle schepselen erboven, mens en dier, werden ouder en bogen in de stroom der jaren - maar het gras werd niet echt oud: het vergrijsde, verdorde, verschrompelde, maar alleen om op dezelfde plek, uit dezelfde wortels weer op te rijzen en des te ongebreidelder te groeien op de plek waar het was vergaan.

Toen C. aanstalten maakte om weg te gaan, wist hij waarom hij hier alles precies had herkend... en toch de weg terug niet meteen kon vinden en nog een paar keer in een kringetje ronddraaide. Het was deze kleine plek waar hij, met zijn lichaam een amper waarneembare bodemverheffing bedekkend, had gelegen en die zo onmiskenbaar van hem was. Het was deze plek waarmee hij ver-

bonden was als met geen andere, waarmee hij lichamelijk en atmosferisch verbonden was alsof hij hier ooit had geworteld. En volkomen onbewust had hij hem vanochtend teruggevonden: het toeval - een vergeten of verloren sleutel - had hem geleid en gedachteloos naar deze plek gevoerd die hij jaren en jaren geleden al even onnadenkend had verlaten. Ja, hij was er destijds vandoor gegaan omdat hij meende iemand te moeten worden, een rol te moeten spelen - waarschijnlijk had hij het niet zo duidelijk geformuleerd, maar in feite was dat zijn bedoeling geweest. Nu hadden uitputting en weerzin ervoor gezorgd dat hij de oude plek terugvond waar hij ongegeneerd moe mocht zijn. Gedachteloos moe, zoals hij gemeend had niet meer te mógen zijn, sinds ontelbare jaren, en niet meer te kúnnen zijn sinds hij aanspraak op zijn rol had gemaakt: het was een soort figurantenrol in het repertoiretoneel van de maatschappelijke bovenbouw. Wat hij had bereikt was: het genoegzaam gedulde decorstuk zijn van twee verschillende impotente *leeslanden*, waar hij altijd op zijn hoede moest zijn dat de interesse voor hem niet verflauwde - hier noch daar, in de beide perverterende surrogaatculturen, die elkaar alleen wederzijds overeind hielden, als twee invaliden die met bebloede koppen tegen elkaar aan waren gevallen.

Hoe lang kon hij dat nog volhouden, in die gigantische vermoeidheid, die hem, in zijn merkwaardige midden, van twee kanten overviel? En hoe kon hij het over zijn hart verkrijgen zijn ontwijkende gedichten voor te lezen, op maandag - vooropgesteld dat hij die dag nog niet voorbij had laten gaan, vooropgesteld dus dat hij niet de hele zondag, de daaropvolgende nacht en de halve maandag hier in het gras had liggen slapen. Uitgerekend op een maandag was hij voor die lezing uitgenodigd - heel kort van tevoren trouwens - terwijl elke maandag de intussen beroemd geworden demonstraties plaatsvonden. De maandag - niemand die het niet kon weten, iedereen sprak alleen nog daarover, het was door de media over de hele wereld verspreid - was voorbehouden aan de demonstraties van de *oppositie*, en ze waren in alle grotere steden van het land allang tot een vaste gewoonte geworden. Wie had hem trouwens voor die maandag uitgenodigd? Iemand van het gemeentebestuur van L., iemand van de afdeling cultuur; hij had nog nooit van de man gehoord. En waarschijnlijk had hij zich zelfs gevleid gevoeld door zo'n nadrukkelijke belangstelling voor zijn poëzie! Wat was dat voor duistere zaak?

Maar goed, als het nog geen maandag was, zou hij dus als een lijk aan hun tafel zitten en gedichten voorlezen. En daarna, zoals gebruikelijk, een bos bloemen in ontvangst nemen en de rest van de avond niet weten waar hij moest blijven met de bloemen, die voor normale mensen misschien in heel L. niet te krijgen waren. Nee, het was pas september en in die tijd van het jaar waren er nog bloemen. Alle gewassen waren nog op hun hoogtepunt, vlak voor hun ondergang, en in de binnensteden prijkten zeeën van bloemen. Voor het station weerspiegelden ze zich in het natte betonnen wegdek, en achter de rijen emmers en manden vol bloemen zaten de verkopers ineengedoken op klapstoeltjes; zwijgend, hun blikken naar links en naar rechts werpend, stonden ze klaar om te verdwijnen. Dan, als de lampen roodgeel opflikkerden boven de brede, uitgestorven boulevards, kwamen ze - aan alle kanten uit het netwerk van zijstraten schietend, achter het station vandaan, uit de koffiehuizen langs de voetgangerszone, uit de voetgangerstunnels en uit de afgelegen wijken van de in alle windstreken donkere stad; en ze maakten zich los uit de portieken en uit de schaduw van de muren, en ze doken op uit de allang duister geworden parken in de binnenstad, en ze zwermden uit de vierkante betonnen binnenplaatsen, die omgeven waren door de gebouwen van de universiteit, en onophoudelijk kwamen ze uit het schemerige bruin van de arcaden en uit de ingangen van het station, en vanuit de binnenlopende treinen stroomden ze over de perrons - en dromden zwijgend en vastberaden samen, verzamelden zich snel en zwijgend en begonnen aan hun duistere en zwaarvoetige mars van verscheidene ronden over de grote ring van de binnenstad... terwijl ze werden gadegeslagen door kleine afwezige groepjes die eruitzagen als zaalwachters, op de loopbruggen, op de galerijen boven de reusachtige stad, en die neerkeken op de steeds bredere, onmetelijke zee van hoofden onder hen... tot de nacht in al zijn zwartheid inviel en de lampen van de stad weer uitgingen en de borden en spandoeken niet meer te lezen waren en alleen nog een onophoudelijk voortbewegend woud vormden, aan de rand waarvan het paarse schijnsel danste van de waarschuwingslampen van een paar politiewagens.

Kon je op zo'n avond midden in deze stad in een verduisterde ruimte gedichten voorlezen? Op een podium voor lege stoelen, de vellen papier met de nauwelijks leesbare regels in de lichtkegel van de tafellamp schuiven en met doffe stem de verzen citeren van

iemand die was verdwenen. De woorden dringen nauwelijks door tot die paar duistere figuren die tegen de achterwand van het zaaltje leunen, waar alleen het snelle opgloeien van sigaretten te zien is. - Hij vroeg zich af of ze hoeden en lange jassen droegen, daar in de schaduw van de tegenovergelegen wand... Wisten zij veel van wie deze dichtregels spraken?

Ze spraken van iemand die jaren geleden, in zijn kindertijd, de weg was kwijtgeraakt. Destijds was hij in dit bos verdwaald en nooit meer te voorschijn gekomen. Nooit meer was hij opgedoken tussen hen die dit bos in- en uitliepen. En nu was het een ver verwijderd bos waar niemand meer kwam. Het was ouder en verder terug in de tijd dan iemand durfde te denken. Daar in dat bos, ver weg in vergeten en verwaarloosde regionen, in achtergebleven provincies, achter vlakten zonder horizon, midden op een open plek in dat bos onder een witte hemel, daar lag hij, bedekt met losse aarde, en daaraan ontsproot zacht, tot de heupen reikend gras. Misschien was hij altijd in andere gedaanten door de wereld getrokken... hij was het vergeten, en hijzelf was vergeten sinds die onherhaalbare dagen - sinds het sterke en altijd wakkere gras boven zijn borst was gaan groeien. En het was rond zijn jonge gestalte gaan deinen om zich in talloze golven te herhalen, het groene groene gras dat altijd weer opstond met het heengaan der jaren.

‘Tübinger wandeling’
(Wording van een gedicht)
Uwe Kolbe[*]
(Vertaling Ard Posthuma)

In november 1985 reisde ik met de trein van Zürich via Bazel naar Tübingen. Daar zal niemand van opkijken. Niemand behalve ik. Toen tenminste. Het speelde in de tweede week van de eerste echte ‘Westreise’ van een DDR-burger van net achtentwintig jaar. Ik had Bazel, Bern, Zürich en Lugano gezien, lezingen gehouden, gesprekken gevoerd. Ik had in Ticino de verzuchting geslaakt: ‘Schoften, en jullie wilden dat ik dit nooit van mijn leven te zien kreeg!’ Jullie, dat waren de bonzen van het DDR-regime. Het innerlijk afscheid van het Drieletterland was begonnen.

In Horb moest ik overstappen voor het laatste stukje langs de Neckar stroomafwaarts naar Tübingen. Een klein stationnetje. Ik kende de streek niet. Ik wist niet precies waar ik mij bevond. De Neckar, dat waren Hölderlin, Uhland, Schwab. De Neckar, dat waren bepaalde poëtische zwanen. De Neckar had niets met de werkelijkheid van doen, evenmin als de Rijn, de Loreley, de Eiffeltoren of het Vrijheidsbeeld. Plekken die alleen in de wereld van de televisie bestonden, omdat de kans er ooit te komen nihil was. Ik durf zelfs te beweren dat ze uit het rijk van de fantasie naar een soort nirwana waren verdwenen.

Hoe dan ook, ik stond daar op dat stationnetje en uit de luidspreker kwamen namen als Tübingen, Stuttgart, Heidelberg of Keulen. Namen uit het nirwana. Die stem uit de luidspreker noemde Duitse steden alsof het de gewoonste zaak van de wereld was. Hij noemde ze zo onverstoorbaar, zo blikkerig, zo achteloos dat ik iets langs mijn rug naar boven voelde kruipen. Het deed mijn nekharen overeind staan, kwam uit bij mijn voorhoofd en drukte op mijn ogen. Het sprong als tranen uit me te voorschijn. Het heette Duitsland, wat ik daar hoorde. Het zei tegen me: je bent nu in Duitsland. Dat land bestaat echt. Je bent niet meer in Drieletterland, je bent niet meer in een staat maar in een land. Je bent thuisgekomen. Ja, het zei zelfs die zin! Het logenstrafte de

* *Uwe Kolbe, in 1957 geboren in Berlijn, woont en werkt tegenwoordig in Tübingen.*

bewering dat dit land anno 1945 voor eens en altijd ten onder was gegaan. Het bestond. Het bestond als concreet landschap, bestond niet slechts op het vergeelde papier van de antiquariaten. Het somde banaal zijn namen op.

Overigens was me toen nog niet overkomen wat me later steeds weer in de lach deed schieten - een zeer geforceerde lach trouwens. Vriendelijke toehoorders of toevallige gesprekspartners informeerden om de haverklap hoe lang ik nu al ‘in Duitsland’ was - ik kwam immers uit de DDR. Als geboren Berlijner kon ik daar alleen maar met sarcasme op reageren. Een familielid uit West-Berlijn, die ik vanuit een West-Berlijnse telefooncel opbelde, maakte het helemaal bont en vroeg me *hoe lang ik nu al in Berlijn was.* Mijn hele leven, lieve tante! Het was natuurlijk nooit kwaad bedoeld. Maar het was typerend voor het zelfbeeld in de twee Duitse staten.

In Tübingen had ik vijf dagen de tijd voor mijn afspraken, de lezing en de wandeltochten in stad en omgeving. Met als verplicht programmapunt een wandeling naar de Wurmlinger kapel. Ik schrijf ‘verplicht’ omdat de studiosi van het ‘Tübinger Stift’, onder wie coryfeeën als Hegel, Schelling en Hölderlin, hier al zo'n tweehonderd jaar vóór ondergetekende hebben gelopen en omdat dit kleine, boven het dal uitstekende kapelletje in menig romantisch gedicht als topos fungeert.

Door een klein poortje kom je van de binnenplaats van slot Hohen-Tübingen op een groene heuvelrug met boomgaarden. In de tweede week van november was het groen al ietwat tanende en vertoonde bruine vlekken. De fruitbomen droegen op een paar uitzonderingen na geen vruchten meer. Op de terugweg had het grijs van de hemel zich verdicht tot regenwolken, waaruit een koude motregen viel. Een motregen die al overging in een langdurige najaarsregen.

In deze bijzondere situatie kon niets mij ervan weerhouden toch te genieten van wat ik zag en waar ik mij bevond. Alles was bijzonder, zelfs de toegangshekken van de boomgaarden, die me met hun prikkeldraad toch weer aan het grote prikkeldraad tussen Duitsland en Duitsland deden denken. Bijzonder bleef ook het uitzicht over een met grijze nevel gevuld rivierdal, het vermoeden van de ‘Schwäbische Alb’ ergens in de verte. Dat alles concentreerde zich tot een tekst, tot een paar regels, die met het kersverse, eergisteren gedachte woord Duitsland een verbinding wilden aangaan.

Ik geef grif toe dat alles wat ik schrijf berust op dingen die ik zelf

heb ervaren, gevoeld of gezien. Ik kan niet anders. Bij dit korte gedichtje kwam het beeld evenmin uit de lucht vallen.

Reeds in Lugano was het me overkomen dat ik al lopend en kijkend en intussen gretig genietend helemaal was vergeten iets te eten, totdat mijn knorrende maag me eraan herinnerde. Destijds had ik tamme kastanjes opgeraapt en in mijn mond gepropt. Hier, tijdens mijn 'Tübinger wandeling', gebeurde iets dergelijks. Ik had niets bij me toen ik opeens een pijnlijke steek in mijn maag voelde. Vanuit de lucht een onaangename motregen, om mij heen niets dan kale, bijna bladerloze appelbomen. En toen, ja werkelijk zonder dat ik ook maar iets hoefde te verzinnen, zag ik hem staan: dat ene miezerige appelboompje met die ene piepkleine appel die rood was en er toch onrijp uitzag. 'Bei einem Wirte wunderbar, da war ich jüngst zu Gast. Ein Apfel war sein Wappenschild an einem langen Ast.' Zo zong het in mij, direct vanuit de Duitse traditie, die je in dit soort stadjes op ieder pleintje en hoekje tegemoet waait.

Ik heb hem trouwens niet geplukt, die laatste appel van het seizoen, ik heb volgehouden tot bij het eerste café in de stad. De vermoeienissen van de reis, de vraag of ik een visum zou krijgen, of 'ze' me zouden laten reizen enz., dat alles bundelde zich tot een belangrijker thema. En het moest tot een tekst gekanaliseerd worden. Nadat er een week lang van alles en nog wat door mijn hoofd gemaald had, waren daar eindelijk de regels van een gedicht, waarvan de titel al evenzeer voor de hand lag:

Tübinger wandeling

Duitsland,
oude appelboom
met je kaalgesnoeide stam.
Een van je dorre takken
draagt de laatste, rode appel
die ik pluk en eet,
waarmee ik mijn honger stil,
hoe wrang hij ook smaakt.

1993

Kleine Berlijnse rede

Monika Maron*

(Vertaling Nelleke van Maaren)

De uitgeversgroep Holtzbrinck heeft me, in de persoon van mijn beminnelijke uitgeefster Monika Schöller, verzocht u iets over Berlijn te vertellen. Er zijn tal van mensen die dat nauwkeuriger en beter zouden kunnen dan ik, mensen die meer over de architectuur van de stad weten, over de geschiedenis, over zijn economische of politieke situatie. Dat ik hier niettemin voor u sta, ligt waarschijnlijk uitsluitend en alleen aan het feit dat ik een Berlijnse ben, en dat eigenlijk niet eens uit overtuiging maar door geboorte, zoals ook mijn moeder van geboorte Berlijnse is. En een Berlijnse wier moeder ook al Berlijnse is te presenteren als wat ik hier nu ben, namelijk *lunch-speaker*, is voor een bedrijf dat in Stuttgart zetelt nu eenmaal niet zo eenvoudig. Dat is het eerste wat ik u over Berlijn kan vertellen: er wonen niet veel Berlijners in Berlijn. En waar ze wel wonen, daar zult u vermoedelijk bij een kort bezoek niet komen: in de traditionele arbeiderswijken Neukölln, Tempelhof, Wedding of in het oostelijk deel, in Friedrichshain of Prenzlauer Berg. U zult in Berlijn niet vinden wat in steden met een normaal verleden de ‘betere kringen’ wordt genoemd, oud geld en nieuw geld, oude families met een goede of slechte naam. Voor zover de dragers van deze namen joden waren, hebben de nationaal-socialisten hen verdreven of vermoord. De anderen hebben de stad verlaten toen die door de deling en de bouw van de Muur als economische locatie te moeilijk en te onzeker werd. In het oostelijk deel werd, zoals u weet, het burgerlijk leven met wortel en tak uitgeroeid.

Naar Berlijn kwamen generaties dienstweigeraars, voor wie de stad met zijn bijzondere politieke status een toevluchtsoord betekende; in het algemeen gold Berlijn als bijzonder en dat was het ongetwijfeld ook, en voor wie een bestaan buiten de gebaande paden zocht, was het eiland Berlijn, met zijn sociale huurprijzen en

* *Monika Maron, in 1941 geboren in Berlijn, verhuisde in 1988 naar de toenmalige Bondsrepubliek en woont tegenwoordig weer in Berlijn. In Nederland verscheen van haar de roman* Animal Triste.

subsidies voor alles wat het voortbestaan van de stad moest waarborgen, de juiste plek. Men zegt dat vooral de jeugd uit Zwaben van de jaren zestig en zeventig in Berlijn de vervulling van zijn verlangens zocht, en wanneer u tegenwoordig door Charlottenburg, Wilmersdorf of Schöneberg wandelt, kunt u in sommige, naar mij dunkt voornamelijk door leraren bewoonde wijken, het kleinsteedse ideaal van een grootsteedse manier van leven bezichtigen.

Dat alles geldt natuurlijk alleen voor het westelijk deel van de stad. En ook alleen daar vestigden zich in de laatste decennia honderdduizenden Turken en Italianen, die een geslaagd tegenwicht vormden tegen het Zwabische stempel dat de stad inmiddels droeg.

In dezelfde tijd vestigden zich in het oostelijk deel, dat zich destijds *Berlin-Hauptstadt der DDR* noemde, trouwe staatsdienaren uit Saksen en Thüringen, die er dankzij hun provocerende dialect in geslaagd zijn wereldwijd beroemd te worden als het prototype van de DDR-burger, zelfs van de hoofdstedeling, hetgeen ervoor heeft gezorgd dat tot op heden bij de meeste Oost-Berlijners een uitgesproken afkeer van deze bijzondere variant van de Duitse taal bestaat.

Intussen heeft Berlijn de draad van zijn vooroorlogse verleden allang weer opgenomen en stappen er stromen immigranten in Lichtenberg en op het Berlijnse centraal station uit de trein, dat wil zeggen uit treinen die uit Warschau, Moskou en Boekarest komen, of ze passeren 's nachts de Duitse grens in het Reuzengebergte of tussen Oderhaff en Oderbruch.

Ik neem aan dat ook mijn grootouders per trein in Berlijn zijn gearriveerd toen ze in 1905 uit de Poolse stad Lodz naar Berlijn reisden, de kleermaker Pawel Iglarz en de analfabete Josefa Iglarz, beiden baptist, hij een bekeerde jood en zij een bekeerde katholiek, beiden door hun ouderlijk huis verstoten. Het hare stond in Kurow, een dorp bij Lodz, het zijne in Ostrow Mazowiecka, 92 kilometer ten oosten van Warschau en 22 kilometer ten westen van Treblinka. Toen mijn moeder in het jaar 1921 voor het eerst naar school ging, antwoordde ze op de vraag naar haar godsdienst: mijn vader is joods, mijn moeder is katholiek, wij kinderen zijn baptist, wat de onderwijzeres er weliswaar toe bewoog haar moeder te vragen zelf naar school te komen om de verwarrende godsdienstige verhoudingen in het gezin toe te lichten, maar wat verder geen opzien baarde in de tolerante stad Berlijn, waar Frederik de Grote

meer dan anderhalve eeuw eerder al had geproclameerd dat iedereen op zijn eigen manier zalig moest worden. De joden in Ostrow Mazowiecka waren beroemd om hun kleermakerskunst, naar verluidt hebben ze zelfs met de uniformmakers in Warschau gewedijverd. Ook mijn grootvader was kleermaker en zijn twee zoons en oudste dochter werden eveneens kleermaker. Het gezin was arm, maar tijdens de inflatie en de wereldwijde depressie waren veel mensen arm, niet alleen in Duitsland. In de jeugdherinneringen van mijn moeder van voor 1933 spelen antisemitisme en xenofobie geen rol.

Pawel en Josefa Iglarz en hun vier kinderen waren in het huis in Neukölln, waarheen mijn grootouders in 1905 verhuisd waren, een geacht en geliefd gezin.

In november 1938 werden alle Poolse joden het land uitgezet. Ze werden naar de Pools-Duitse grens gebracht, waar ze negen maanden in treinwagons en soortgelijke noodverblijven doorbrachten, omdat de Poolse regering weigerde de Poolse joden toe te laten. In de zomer van 1939 mochten ze eindelijk het land binnen. Mijn grootouders gingen in het dorp van mijn grootmoeder wonen, waar bijna iedereen Przybylski heette, net als mijn grootmoeder voor ze trouwde. Daar mochten ze nog kort samenleven, totdat een Pool mijn grootvader aangaf en de Duitsers hem eerst in een getto opsloten en later vermoordden. De joden uit Ostrow Mazowiecka werden in november 1939 doodgeschoten of gedeporteerd. De bekeerde Pawel Iglarz, geboren als Schloma Iglarz, overleefde hen drie jaar. Mijn grootmoeder stierf een half jaar eerder dan haar man omdat haar, als vrouw van een jood, geneeskundige behandeling werd onthouden.

Hun beider kinderen overleefden de oorlog en bleven in Berlijn. Joden hadden ze zich nooit gevoeld, in 1953 gaven ze hun Poolse nationaliteit op en werden ook voor de wet Duitsers. Ik geloof niet dat mijn moeder en haar broers en zusters zich ooit als iets anders dan Duitsers hebben beschouwd, gewoon Duitsers met Poolse ouders. Ik vertel u dit, omdat veel familiegeschiedenissen in Berlijn lijken op de mijne. Bij een echte Berlijnse familie hoort tenminste één Poolse voorouder, en als die ontbreekt moet hij worden verzonnen of minstens door een Hugenoot worden vervangen.

In 1951 verhuisde het deel van de familie Iglarz waartoe ik behoor naar het Oosten. Het andere deel bleef in Neukölln, dat deel uitmaakte van de Amerikaanse sector. Uit de geschiedenis

waren twee soorten lering te trekken. Voor sommigen was de les: nooit meer kapitalisme, voor anderen: nooit meer dictatuur. De deling van de stad zette zich voort in de families, ook in de mijne. Mijn moeder en haar broer, die beiden voor 1933 communist waren, woonden zevenentwintig jaar in Berlijn zonder elkaar nog ooit te zien. De broer stierf in 1982.

In Berlijn kende de Koude Oorlog een andere aggregatietoestand dan in de rest van Europa. In Berlijn was het een vaste toestand, hier kon de deling van Europa bezichtigd en aangeraakt worden, net zoals nu de hereniging. Toen er nog bijna een half miljoen sovjetsoldaten rondom Berlijn waren gelegerd, hoorde je in de Oost-Berlijnse straten nauwelijks een woord Russisch. Tegenwoordig wordt het centrum van Berlijn rondom de Ku'damm bevolkt door Russen, wat niet minder beklemmende gevoelens oproept dan de gedachte aan hun voorgangers in de kazernes. De Berlijners hebben het woord maffia allang in hun dagelijks taalgebruik opgenomen, net als New Yorkers of Sicilianen.

Berlijners in beide delen van de stad moeten sinds zeven jaar aan heel veel wennen, maar vooral aan elkaar. De euforische nieuwsgierigheid van het begin heeft in het algemeen plaatsgemaakt voor het inzicht dat men elkaar niet echt mag. Het lijkt of het politieke conflict van de periode na de oorlog ook in Berlijn een etnisch conflict heeft nagelaten. Mensen met dezelfde cultuur, dezelfde taal en uit dezelfde stad, maar van verschillende kanten van de straat en dus met een verschillende levensgeschiedenis, zien in elkaar vooral het andere, het vreemde.

Een paar dagen geleden was in de krant te lezen dat Berlijnse jongeren uit Oost en West, die ten tijde van de val van de Muur hoogstens een jaar of zeven, acht waren, elkaar vooral ‘stom’ vinden en het deel van de stad dat niet het hunne is bij voorkeur mijden.

Er zijn ook hoopgevende tekenen. De knorrige, door geschrokken vreemdelingen als onhebbelijk ervaren manier van spreken in Berlijn, die in het Oosten van alle polijsting door contact met de grote wereld gevrijwaard bleef, is allang weer in de hele stad gangbaar, zodat de senaat zich gedwongen zag zijn ambtenaren een cursus beleefdheid te laten volgen. En het centrum van het Berlijnse nachtleven verplaatst zich, zo wordt beweerd, langzaam van de Savignyplatz naar Mitte en Prenzlauer Berg. De tekenen van hereniging blijven weinig heldhaftig.

Onlangs was ik in Warschau en raakte daar verzeild in een ongebruikelijke feestelijke optocht. Honderdduizenden Warschauers stonden langs de straten om de wederopstanding van koning Sigismund te vieren, die vierhonderd jaar geleden van Krakau naar Warschau was gekomen om dat tot de nieuwe hoofdstad van Polen uit te roepen. Groepen in klederdracht zongen liederen ter begroeting van de koning, spandoeken heetten hem welkom en wensten hem een lang leven toe, ruiters trippelden voor de koningswagen uit en de Warschauers juichten hun koning toe als was hij Sigismund in levenden lijve in plaats van een verklede acteur. Ik vroeg onze jonge tolk of haar hart, als Poolse, sneller klopte bij het zien van de koninklijke stoet. Wel een beetje, zei ze.

Duitsers zal het waarschijnlijk nog lang ontzegd blijven zichzelf in hun nationale symbolen te bejubelen. En dus wacht de hoofdstad Berlijn pragmatisch en zonder pathetiek op de mensen uit Bonn, op de *backbenchers* en *frontbenchers* uit het Rijnland en de Palts, uit Beieren en natuurlijk ook uit Zwaben, op de ministers en diplomaten. Ieder hoopt op iets anders, de senaat vermoedelijk op meer geld, de politie op een betere uitrusting, de makelaars in onroerend goed op stijgende huizenprijzen, de modehuizen op rijkere klanten, de theaters op meer publiek, de kunst misschien zelfs op een paar mecenassen. Hoewel je kunt betwijfelen of mét het ambtenarenapparaat ook liefde voor de kunst en elegance hun intrede in Berlijn zullen doen, weten we één ding zeker: iets zal er anders worden, we weten nog niet hoe, net zomin als we weten hoe het zal zijn om in ons centrum te wonen als de bouwplaatsen op een dag opgeruimd zullen worden. We weten alleen dat het anders zal zijn, misschien zelfs beter. En misschien krijgen we dan ook eindelijk wat we dag in dag uit zo pijnlijk missen: een intelligent, serieus te nemen nationaal dagblad.

1996

Kreeft schransen

***Georg Martin Oswald**
(Vertaling Angela Adriaansz)*

In het begin beklaagde hij zich steeds over het eten in de nieuwe deelstaten, wanneer hij daar voor zaken was geweest.

Tegenwoordig, zo hoor ik nu van hem, kun je *aan de andere kant* - hij blijft de nieuwe deelstaten gemakshalve zo aanduiden - wel degelijk op westers niveau eten en niet zómaar eten, want intussen zijn er, althans in de grotere steden waar hij geregeld komt, al behoorlijk wat restaurants die door West-Duitsers worden gedreven en waar de kwaliteit van het eten dan ook navenant is.

Kortom, zegt hij, je krijgt daar eenvoudig iets behoorlijks te eten. Eenvoudig en behoorlijk is voor hem wat, zoals hij het noemt, *uit de kunst* is. *Alles uit de kunst* is een uitdrukking die hij vaak bezigt als hij verslag doet van de een of andere zaken- of vakantiereis die hij heeft gemaakt, want voor hem, daar is hij heel eerlijk in, moet alles altijd *uit de kunst* zijn.

Ik vraag hem wat hij daaronder verstaat, *uit de kunst*, en hij legt het mij haarfijn uit.

Hij begint zijn definitie van *uit de kunst* met het tegendeel, omschrijft het begrip dus voorlopig ex negativo. Bepaald niet uit de kunst is - en hier komt hij weer terug op de nieuwe deelstaten - bijvoorbeeld de *Sättigungsbeilage*[1]. Niet voor niets is dit woord in het Westen een begrip geworden, zegt hij, want het staat voor de totale verguizing van de genoegens des levens en daarmee uiteindelijk ook voor het individu, die zo typerend was voor het socialistische systeem. Het spreekt trouwens boekdelen dat een systeem überhaupt in staat is zo'n woord te bedenken. Je kunt zeggen wat je wilt, maar zelfs in de DDR ging het er toch niet om de mensen genoeg te eten te geven. Honger is daar nooit het probleem geweest, of wel soms? Welke conclusie kun je daar nu uit trekken? Het regime heeft het zijn mensen gewoon niet *gegund* dat er aan het eten méér te beleven viel dan het bevredigen van de honger. Natuurlijk wens ik iedereen een volle maag toe. Maar bij ons - je

* *Georg Martin Oswald werd geboren in 1963; hij woont en werkt als auteur en advokaat in München. Recente publicaties van hem zijn 'Lichtenbergs Fall' (1997) en 'Party-Boy' (1998).*

kunt zeggen wat je wilt - práát je toch gewoon niet over een volle maag?

Hij vertelt mij dit allemaal wanneer ik hem van zijn kantoor op de Viktualienmarkt kom afhalen voor onze lunchafspraak, en wij naar beneden lopen en de uitgestalde waren bekijken van de kooplieden - de exotische groenten, Franse wijnen, Israëlische vruchten, Mexicaanse kruiden, enzovoort. Wij hebben nog geen speciaal stalletje in gedachten waar wij zullen gaan eten, maar slenteren eerst nog wat rond.

Die lui in het Oosten, gaat hij verder, hebben geen gevoel voor de fijnere dingen des levens, en dat kan ook niet, want ze kennen ze niet. Gek eigenlijk, hoewel - ergens ook weer niet, want in het Westen is het immers net zo gegaan: in de jaren vijftig telde een dikke buik, in de jaren zestig een dikke wagen, in de jaren zeventig een eigen huis, en pas in de jaren tachtig begonnen ze hier te beseffen dat je ook van dure wijn verschillende soorten hebt, wat de fijne keuken is, enzovoort.

'Die moeten zich eerst nog door de auto- en huizenmarkt heen werken voor ze aan de Viktualienmarkt toe zijn,' zegt hij lachend.

Wij blijven staan voor een groot aquarium, waarin zich een massa kreeften bevindt. Ze liggen over elkaar heen, alsof ze uit een zak zijn gevallen, en daartussen borrelen zuurstofbelletjes naar de wateroppervlakte. Ze bewegen een beetje. Er zijn een paar beschadigde bij, een afgebroken voelspriet, een kapotte schaar.

'Daar gaan wij er nu eens twee van aan de haak slaan,' zegt hij, en ik vind het bijna een blijk van moed als ik daarmee instem.

De kok, een sympathieke, dikke vent met een propere witte koksmuts waaronder hij een beetje transpireert, haalt twee kreeften uit het water, met elke hand één. Hij doet het snel, want hij wil niet gebeten worden. Hopla! - daar heeft hij in elke hand een kreeft, houdt ze voor ons op en vraagt: 'Zijn deze goed?'

Wij knikken.

Mijn metgezel zegt dat ze aan de flinke kant zijn, geen giganten, maar ook geen scharminkels.

Vorig jaar zomer, zegt hij, was hij in Maine, in de Verenigde Staten, en daar heeft hij *Maine lobster* gegeten. Dat is natuurlijk heel iets anders. 'Zùlke kanjers. Daarbij vergeleken lijken dit wel rivierkreeften. Zùlke kanjers, met zùlke scharen!'

De kok neemt de deksel van een roestvrijstalen pan met kokend water en doet de levende kreeften erin. Een langgerekte, langzaam

wegstervende fluittoon wordt hoorbaar. De kok geeft mij een vriendelijk knipoogje.

‘Het klinkt alsof ze gaan gillen,’ zegt mijn metgezel, ‘maar dat leggen wij mensen er natuurlijk alleen maar in. In werkelijkheid ontstaat dat gepiep doordat het eiwit stolt en de lucht uit ze ontsnapt. Ze voelen geen pijn.’

‘Nee, natuurlijk niet!’ beaam ik stoer.

‘Goed, in Maine dus,’ gaat hij verder, ‘hebben ze van die ongelooflijke kanjers. Je krijgt ze geserveerd op een houten plank met een houten hamertje en met een liter ijskoud bier erbij. We hebben daar gewoon waanzinnig zitten schransen, jongen. Heel eenvoudig, maar uit de kunst. Je raakt het overzicht totaal kwijt en merkt helemaal niet dat je aan je taks zit, omdat die beesten zo dermate vers zijn... zo vers krijg je ze nergens. Zoiets’ - hij tikt op de glazen wand van het aquarium - ‘hebben die beesten daar nooit van binnen gezien. Maar je moet wel oppassen,’ zegt hij. Hij had drie of vier *lobsters* gegeten, misschien wel meer. Iedereen had hem voor gek verklaard. 's Nachts had hij zo'n hoge koorts gekregen als hij nog nooit van zijn leven had gehad, en toen had hij alles er weer uitgekotst, ‘al die vier *Maine lobsters*, of God weet hoeveel het er waren’, zegt hij lachend. Zo beroerd was hij er lang niet meer aan toe geweest, maar de dokter daar had er niet echt van staan kijken, die had dat natuurlijk al vaker meegemaakt met die toeristen. Hij zei dat het een eiwit-shock was, dat had iedereen daar wel eens, en dat kwam gewoon doordat die *Maine lobster* zo goed was.

‘Kun je nagaan, zelfs als je ziek wordt van die beesten, is dat nog reclame voor ze.’

De kok zet de kreeften voor ons neer. Mijn metgezel laat mij zien hoe je de schaal moet openbreken, hoewel ik dat eigenlijk al weet. Wij laten het ons smaken.

Na een tijdje zegt hij peinzend: ‘In het Oosten ontbreekt het ze gewoon aan ideeën. Op het Mecklenburger merenplateau zouden ze net zoiets kunnen kweken als in Maine. Tuurlijk, het klimaat is anders, maar ze zouden die kreeften heel goed in kweekvijvers kunnen fokken. Daar komen ze nou gewoon niet op. Maar wie weet, misschien gebeurt dat nog.’

Eindnoten:

1) *Garnituur ter maagvulling, meestal aardappelen, maar ook wel rijst of deegwaren.*

De verkochte straatstenen

Thomas Rosenlöcher[*]
(Vertaling Gerrit Bussink en Elly Schippers)

6-12-'89

Eergisteravond. Het schouwburgplein was nog aan het vollopen toen op de brug aan de overkant allang weer de lichtjes van de andere demonstratie te zien waren en de eerste deelnemers ongetwijfeld al bij de microfoons arriveerden. Boven ons het gedreun van de klokken van de Hofkirche. Niet veel Duitse vlaggen, denk ik, maar dan zie ik er steeds meer, en plakkaten en nog eens plakkaten, nog nooit zijn er zoveel plakkaten meegedragen. De dagelijkse jobstijdingen hebben zich gecomprimeerd tot een grenzeloos jubelende haat, die voor weken voldoende zal zijn. Ook mij laat de tijdgeest nu merken dat dit land allang is wat ik met het jaar duidelijker zag aankomen en wat me op het laatst toch nog te verhinderen leek: een failliete boedel. Maar het vreedzaam bedoelde gedreun van de klokken van de Hofkirche is veranderd in het gelui van een stormklok. ‘Het is hemeltergend!’ staat er op het plakkaat van een kennis, die grijnzend langs me heen glijdt. Overal foto's van Honecker: Honecker achter de tralies. Honecker in boevenpak. Honecker met een netjes getekende gevangenispet. Maar ik kan er niet echt om lachen, want tenslotte had hij al in de gevangenis gezeten toen onze ouders nog de Hitlergroet brachten. Langs de straat staat een man met een stok en een donkere bril, die de menigte een klein plakkaat voorhoudt met het opschrift ‘SED’: de blinde met de kruk. Op de lantaarnpalen opsporingsberichten: ‘Gezocht Egon Krenz - genaamd Don Promillo. Wegens verzet tegen de macht van het volk. Beloning: $ 0,0000.’

Het groepje tegenstanders van de hereniging blijft hardnekkig boven bij het portaal van de Hofkirche staan, waarna het opgaat in de stoet met de vlaggen en zwijgend achter de *Deutschland-einig-Vaterland*-kreten aan sjokt.

* *Thomas Rosenlöcher, in 1947 geboren in Dresden, is vooral bekend geworden als dichter. Bovenstaande tekst is een fragment uit het dagboek dat hij van 8 september 1989 t/m 18 maart 1990 bijhield over de gebeurtenissen voor, tijdens en na de val van de Muur.*

Op het plein felle toespraken. Christa Wolf en Stefan Heym, jarenlang zeer gewaardeerd, worden nu, als eerste waarschuwers tegen de totale integratie, met duidelijke haat genoemd. Een soldaat heeft spontaan ontslag genomen bij het bewakingsregiment en eist een ‘Neurenbergs proces in Leipzig’ inclusief herinvoering van de doodstraf. Hij oogst het langste applaus van de hele avond. Zodra de naam Duitsland valt, gaan de vlaggen omhoog. Niet zozeer dát, als wel hóe ze Duitsland roepen.

Duitsland als knuppelwoord.

Ik heb het koud. Ik ga weg.

Schrijf nog diezelfde nacht een kort artikel voor het krantje van de plaatselijke afdeling van Forum:

De verkochte straatstenen

Dit jaar is aan de rand van Dresden de Pirnaer Landstraße verkocht. Een stratenmaker, de enige die ik ken en zo ongeveer de laatste grondwerker, verzekerde mij dat de mensen uit het Westen de straatstenen met hun machines gewoon hadden weggehaald. Hoewel de Pirnaer Landstraße nu in stukken in de Hunsrück of in de Taunus, in Freiburg of in Bremen ligt, heet hij hier, asfalt erover en klaar is Kees, nog altijd Pirnaer Landstraße.

De steen uit de straat
is de eerste die naar het Westen gaat

dichtte de volksmond bij die gelegenheid. Zo'n aantrekkingskracht heeft het Westen. Zelfs de straatstenen maken dat ze wegkomen. En op de straatstenen volgen de vele voeten. Van de velen die kortgeleden nog ‘Wij blijven hier!’ riepen, willen er intussen ook heel wat naar het Westen, maar nu liefst met het hele land erbij. Natuurlijk, zij zijn het volk, en er zal wel gestemd moeten worden, en als zij, wat ik intussen vermoed, in de meerderheid zijn, dan zal die meerderheid niet alleen geaccepteerd moeten worden, maar zelfs kracht van wet hebben.

Maar als er dan al een verenigd Duitsland komt, dan s.v.p. een Duitsland waar ook andere landen profijt van hebben, bijvoorbeeld een neutraal Duitsland dat geen oorlog meer kan voeren en hoogstens nog zijn raden van commissarissen angst inboezemt.

Misschien zelfs een Duitsland dat elders een paar mensen minder laat verhongeren.

Maar op dit moment zou hereniging opnieuw verlies van zelfbeschikking betekenen, een nieuwe uitverkoop.

Na de hamer en sikkel in mijn nek hoef ik niet per se een Mercedes-ster op mijn voorhoofd.

Nog altijd droom ik ervan dat de straatstenen op een dag bijna als vanzelf terugkeren naar de Pirnaer Landstraße: van Duitsland naar Duitsland.

De kamerfontein

Jens Sparschuh[*]
(Vertaling Gerrit Bussink en Elly Schippers)

Heinrich Lobek, voormalig medewerker van het Oost-Berlijnse huisvestingsbureau en sinds de val van de Muur werkloos, solliciteert bij een West-Duitse firma voor kamerfonteinen. Hij vervangt in zijn C.V. de formule 'overtuigd aanhanger van het socialisme' door de zinsnede 'jarenlange ervaring als vertegenwoordiger' en wordt uitgenodigd voor een kennismakings- en trainingsweekend.

Ik moet toegeven dat ik tot op dat moment nog nooit van mijn leven over het fenomeen 'kamerfontein' had nagedacht. Het was een volstrekt nieuw terrein!

Maar eigenlijk natuurlijk niets nieuws - de afgelopen drie jaar was immers alles voortdurend vernieuwd. Zonder ook maar een voet buiten de deur te zetten, had ik mijn oude vaderland verlaten (of andersom). Op een dag stond, alsof hij door een vliegtuig was gedropt, de container van een nieuwe verzekering op het troosteloze grasveld voor ons verweerde flatgebouw (het 'basiskamp', zoals ik het in mijn dictaatschrift noemde). Van daaruit zwermden de missionarissen uit over de omgeving. Ook de spaarbank had een nieuwe naam gekregen en stuurde me discreet, volgens een ondoorgrondelijk bankgeheim, steeds nieuwe geheime nummers voor mijn bijna lege rekening (die ik steeds op nieuwe geheime plekken deponeerde, waar niemand ze ooit zou kunnen vinden, ikzelf ook niet). Zelfs mijn adres was van de ene dag op de andere veranderd. Op een morgen liep ik met Vrijdag het vaste rondje; iets was anders dan anders. Toen merkte ik het: stiekem, als dieven in de nacht, zeg maar, waren we uit onze straat verhuisd. Hij had nu een andere naam.

Als ik alleen al overal die obscene zwart-rode reclamestickers met NIEUW! erop las, werd het me zwart voor de ogen! En tegelijk rood! Ik voelde me de laatste der Mohikanen en als ik Vrijdag uitliet, floot ik zachtjes mijn oude pionierslied: 'Overal waarheen je kijkt, wordt opgebouwd...' (Ik wierp de bouwvakkers dreigende

* *Jens Sparschuh, geboren in 1955 in Karl-Marx-Stadt, studeerde filosofie in Leningrad, was assistent aan de Humboldt-Universiteit en werkt en woont thans als schrijver in Berlijn.*

blikken toe!) - De laatste der Mohikanen, de enige dappere roodhuid in de wijde omtrek - want ook Julia was niet meer de oude, ze was zienderogen jonger geworden, althans uiterlijk (geen wonder dat ze mij een ouwe lui noemde!), hoewel ze verder een merkwaardige, onnatuurlijk aandoende ernst aan de dag legde: alsof haar leven tot nu toe - ons hele leven tot nu toe! - maar bij wijze van proef was geweest.

Toen ik me bij het ontbijt weer eens ergerde aan de harde broodjes uit het Westen - ik noemde ze vol verachting ‘geïmporteerde windbuilen’ en had eigenlijk gehoopt dat Julia op z'n minst instemmend zou knikken - zei ze tegen me, opeens met een heel ernstige ondertoon (ik heb het in mijn dictaatschrift vastgelegd): ‘Als je je bij voorbaat aan de zijde van de verliezers schaart, ben je natuurlijk altijd in het voordeel - als morele overwinnaar!’

Op die zin heb ik heel lang zitten broeden en eerlijk gezegd ben ik er nooit helemaal uitgekomen.

Meer nog dan bij de andere collega's van PANTA RHEIN voelde ik bij directeur Boldinger vanaf het begin heel duidelijk dat een kamerfontein voor hem meer was dan zomaar een product. Het was een zacht klaterend *nee* als antwoord op de jachtige samenleving. En de boodschap luidde: Stop! Doe kalm aan. Alles stroomt voort...

Dus hield ik me strikt aan Boldingers instructie en hield mijn ogen en oren tijdens de training van Strüver open, ook al vond ik zijn zakelijke manier om met dingen om te gaan in het begin nogal vreemd. (Ik geef e.e.a. hieronder precies zo weer als ik het in mijn dictaatschrift heb vastgelegd.)

Conferentiezaal II, 9.15 uur. Onderwerp: training standaardsituaties. Vervolgens: evaluatie, uitwisseling van ervaringen, brainstorming. Strüver (middelgroot, rossig, van voren dun haar dat van achteren tot een staart is samengebonden) gooit zijn zijden colbertje nonchalant over een stoelleuning en komt meteen ter zake: ‘Zo, daar gaan we dan. - Meneer Nöstich, u bent de klant!’

‘Ben ik vorig jaar al geweest,’ probeert Nöstich tegen te werpen, maar Strüver laconiek: ‘Dan weet u hoe het gaat.’ Nöstich, met opgetrokken wenkbrauwen, staat op en loopt langzaam naar voren. Strüver kijkt op zijn lijst en wijst een zekere meneer Filzbach (Stuttgart), die meteen rood wordt, aan als vertegenwoor-

diger. ‘Oké,’ zegt de aangesprokene dapper, maar hij lijkt onaangenaam verrast te zijn.

‘Ga uw gang,’ zegt Strüver, nu als regisseur. Hij leunt achterover in zijn stoel, met zijn armen en benen over elkaar, en tuit vol verwachting zijn lippen. Nöstich steekt zijn bril in zijn zak en strijkt zijn haar naar achteren. Zonder bril zien zijn ogen er glazig uit. Hij kijkt om zich heen. Zijn blik valt op Strüver. Dan slaat ook Nöstich zijn armen over elkaar. Verveeld kijkt hij uit het raam. Een paar keer verandert hij nog van stand- en speelbeen, dan heeft hij zijn positie gevonden.

Ten slotte, nadat hij eerst nog zijn stalenkoffer heeft klaargemaakt, is ook Filzbach (Stuttgart) zover. Met grote stappen loopt hij naar voren, maar blijft plotseling staan - als voor een onzichtbare muur. Hij voelt of zijn stropdas goed zit, dan priemt zijn rechter wijsvinger in de lucht... Maar hij aarzelt nog een keer en buigt ver naar voren. Ingespannen lijkt hij iets te ontcijferen, op de plek waarnaar zijn wijsvinger net op weg was...

Ik weet niet wat dat te betekenen heeft en kijk naar Strüver. Maar die schijnt het prima te vinden.

Filzbach (Stuttgart) is intussen weer overeind gekomen en zijn wijsvinger bereikt zijn doel: ‘Ding-dong,’ klinkt het nu uit Filzbachs mond...

‘Mag ik u even onderbreken?’ bemoeit Strüver zich ermee. ‘Meneer Nöstich - u zit zeker op onze vertegenwoordiger te wachten?’

‘Nou nee,’ geeft meneer Nöstich openhartig toe.

‘Daar leek het anders wel op,’ zegt Strüver streng. Dan, vermanend: ‘U bent dus bezig, meneer Nöstich.’

Nöstich knikt.

‘En waarmee dan wel?’ dringt Strüver aan; hij kijkt op zijn horloge. Op dat moment begint Nöstich plotseling, voor iedereen nogal onverwacht, met gebalde vuist voor zijn buik te zwaaien, steeds maar heen en weer.

Strüver kijkt hem hulpeloos aan.

‘Ik strijk...’ laat Nöstich weten.

‘O,’ zegt Strüver, ‘ik vroeg me alleen af waar u zo vreemd naar keek.’

‘Ik kijk intussen tv.’

‘Goed, u staat dus te strijken en kijkt intussen tv. - Plotseling...’ zegt Strüver nu met een snelle hoofdbeweging in de richting van

Filzbach (Stuttgart), ‘plotseling...’

‘Ding-dong,’ roept Filzbach (Stuttgart), zoals te verwachten was.

Nöstich zet het strijkijzer neer en loopt naar de ‘deur’. Hij doet hem open, maar slechts half - waar Strüver met een knikje op reageert.

‘Dag, meneer Nöstich,’ begint Filzbach (Stuttgart), ‘wat goed dat ik u thuis tref.’ Hij zegt dat alles zeer nadrukkelijk en overduidelijk. (Daardoor komt het misschien niet helemaal natuurlijk over.)

De vertegenwoordigershand van Filzbach gaat richting Nöstich. Die wil hem net pakken als Strüver zich er weer mee bemoeit: ‘Ruik ik soms iets? Meneer Nöstich - uw strijkijzer! Er kan toch niets schroeien?’

‘O, mijn God!’ Nöstich rent terug naar de kamer.

Filzbach (Stuttgart) staat besluiteloos in de halfopen deur. Dan waagt hij zich een eindje naar binnen. (Misschien wil hij helpen?) Strüver doet zijn ogen dicht en schudt wanhopig zijn hoofd.

Daar komt Nöstich weer aan.

Met gedempte stem geeft Strüver verdere regieaanwijzingen: ‘Goed, dat is dan wel niet leuk, maar het kan gebeuren. Het schikt onze klant vandaag niet. Door het strijkijzer is de woonkamer in de fik gevlogen, er is een familiefeestje of een andere ramp.

Wat nu?!’

‘Nou, ik vraag of ik niet beter op een ander tijdstip...’

‘Ja - vraagt u dat maar, meneer Filzbach. Maar praat u wel tegen uw klant en niet tegen mij. Ik ben alleen toeschouwer. - En gaat u zo onopvallend mogelijk weer naar buiten...’

Filzbach doet vlug een paar passen achteruit.

‘Meneer Nöstich, wanneer komt het u gelegen?’ vraagt Filzbach (Stuttgart) nu dus; hij probeert meneer Nöstich intussen schalks en bemoedigend aan te kijken...

‘Stop!’ onderbreekt Strüver hem zichtbaar geïrriteerd. ‘Tijd voor een tussentijdse evaluatie. Anders vergeten we al uw hoogstandjes nog! Anders gezegd: wat kan er de eerste 15 seconden allemaal verkeerd worden gedaan? Daar hebben we hier een fraai staaltje van gezien.’

Voordat iemand iets kan zeggen, probeert Filzbach (Stuttgart) zich te rechtvaardigen: ‘In de praktijk gaat het altijd goed! Maar hier, tijdens de training, met toeschouwers erbij - dan ben ik gestresst. Ik ben nu eenmaal geen acteur.’

‘Zo?’ vraagt Strüver. ‘Dat is dan jammer.’

‘Bovendien onderbreekt u me steeds!’ zegt Filzbach zachtjes, met trillende stem.

‘Meneer Filzbach - in de praktijk gebeuren er toch ook onverwachte dingen, daar wordt u *permanent* onderbroken! Is iemand iets opgevallen?’

Iemand antwoordt dat hij de afspraak op het eind niet erg overtuigend vond...

‘Precies,’ zegt Strüver, ‘dat was helemaal verkeerd.’

Omdat Filzbach (Stuttgart) hem vol onbegrip aankijkt, geeft Strüver meteen zelf uitleg: ‘Als u in het wilde weg vraagt of u misschien een ander keertje terug mag komen - weet u wat de klant dan volkomen terecht antwoordt? “Och, laat maar,” zegt hij dan, “dat hoeft niet, ik heb niets nodig.” - Meneer Filzbach, de klant zoekt in dit voorstadium spontaan naar een uitweg. En met uw, sorry dat ik het zeg, tuttige vraag hebt u hem die uitweg geboden! Hoe moet de vraag dus luiden?’

Omdat niemand antwoordt, geeft Strüver zelf antwoord: ‘De juiste vraag is: “Ik zie dat het u vandaag slecht uitkomt. Ik heb twee alternatieven voor u: aanstaande dinsdag, na zes uur, of aanstaande donderdag, dan kan ik vanaf vijf uur.”

Wat bereiken we daarmee?

1. De klant (en dat is psychologisch in deze fase van het grootste belang) heeft de vrijheid zelf te beslissen.

2. De principiële beslissing óf hij wel een afspraak wil, hebben wij met onze detailvraag echter al stilzwijgend voor hem genomen. Dat hebben we alvast binnen.

Nu is de klant aan de beurt. Hij kan beslissen. We hebben hem de keuze gelaten: dinsdag of donderdag. We hebben het initiatief bij hem gelegd. En als hij dan, voor mijn part zonder veel overtuiging, “Goed, komt u donderdag maar” zegt, heeft *hij* beslist, heeft *hij* ons uitgenodigd. - We noteren dat trouwens meteen in het voorlopige klantendossier! Als we dan donderdag voor de deur staan, kunnen we namelijk zeggen: “Goedenavond, u had me voor vandaag uitgenodigd...” Een-nul voor ons! (“We zijn nu speciaal gekomen...” enz.; slecht geweten bij de klant als hij nu nee zegt.)

Vergeet u niet dat de klant in deze voorbereidingsfase maar één ding wil: van ons afkomen. En wij reiken hem met onze dinsdag-donderdag-vraag een strohalm aan! Daarmee is hij immers voorlopig van ons af. Uitstel, geen afstel, nogal wiedes.

Een klassieke opening! Schijnbare nederlaag - we hebben aan-

vankelijk niets bereikt, maar komen als een “oude bekende” een paar dagen later terug. Maar - dat was nog niet alles. Wat was er daarvoor al verkeerd?’

‘De koffer!’ roept iemand.

‘Ja, precies,’ beaamt Strüver, ‘de koffer.’

‘O ja,’ geeft Filzbach (Stuttgart) schuldbewust toe en neemt de koffer vlug van zijn linker- in zijn rechterhand.

‘Niet zo vlug, meneer Filzbach!’ tempert Strüver hem, ‘dat was meteen in het begin een heel cruciale fout.’ Hij pakt het koffertje uit Filzbachs hand en loopt naar de deur. ‘Meneer Nöstich, wilt u nog even terugkomen?’

Nöstich gaat weer in de deur staan.

‘Zo - voor ons staat de klant. Als een rotsblok.’

Geïrriteerd kijkt Nöstich langs zijn lichaam omlaag.

‘Zijn hand ligt op de klink of omklemt de deurpost. Die moeten we los zien te krijgen! Als we hem nu zoals u, meneer Filzbach, gewoon de hand toesteken, zal hij dat agressief vinden, of in ieder geval opdringerig. Bedenkt u wel: u komt daarmee in de buurt van de schaamstreek van de klant, 0-45 cm! Zijn adrenalinespiegel stijgt - vluchtreflex! We gaan dus als volgt te werk: de koffer verhuist voor de ogen van de klant van onze rechterhand (Strüver demonstreert het in slow motion) naar onze linkerhand. Daarmee hebben we een signaal gegeven, we hebben de openingszet gedaan. Het natuurlijke vervolg op deze handeling - en daar kan de klant zich niet aan onttrekken! -: onze aldus vrijgekomen hand gaat als vanzelf richting klant, die nu van zijn kant automatisch de klink of de deurpost zal loslaten...’

‘En - wat was er nog meer verkeerd?’ vraagt Filzbach (Stuttgart) bedeesd.

‘Bijna niets. Als we even vergeten dat u zich niet hebt voorgesteld, dat u als anoniem persoon zonder toestemming andermans woning bent binnengedrongen - eigenlijk een zaak voor de politie! - dan, meneer Filzbach, dan was alles perfect.’

Filzbach (Stuttgart) knikt berustend.

Heel even heerst er een hulpeloze stilte.

‘Waarom trainen we deze situatie? We trainen om te zorgen dat u over de drempel van die woning komt, om te zorgen dat u uw drempelvrees kwijtraakt. - U moet over die drempel komen!’ Strüver heeft zijn handen als een boeddhistische monnik over zijn borst gevouwen.

‘Oké, laten we aannemen dat u tot nu toe alles goed hebt gedaan. De klant vraagt u binnen te komen. Wat tot op dat moment zo onbereikbaar en ver weg was als Jupiter komt binnen handbereik: het bankstel in de woonkamer. Daar wilt u naartoe, daar móet u naartoe. Daar wordt het koopcontract getekend.

Ik ga ervan uit dat u - zoals het hoort - de bewoner laat voorgaan. Wat gebeurt er op weg naar de woonkamer?’

‘Ik concentreer me op mijn verkooppraatje.’

‘Nou, daar hebt u dan alle tijd voor! Misschien wel tien à vijftien seconden.’

‘Ik bedenk hoe ik het gesprek kan beginnen.’

‘Aha. Dat had u eigenlijk beter van tevoren kunnen doen. - Maar denkt u eens na: de klant gaat u voor door zijn woning. U bent al over de drempel. U bevindt zich in de wereld van de klant. Links en rechts allemaal aanknopingspunten. Loopt u daar niet achteloos langs! Daar hangt een foto van de vakantie in Griekenland, hier ziet u een bos verdorde strobloemen. Als een camera neemt u het allemaal in u op - Opslaan! Het moet in uw achterhoofd zitten. Natuurlijk zo onopvallend mogelijk, anders denkt hij nog dat we een inbreker zijn.

Heel belangrijk nu: u gaat de woonkamer binnen - en op dat moment kiest u al een plekje uit waar de kamerfontein zou kunnen staan. Dat hebt u weliswaar later pas nodig. Maar als het menens wordt, moet u het paraat hebben. Niet als een pijl uit de boog - nee, een korte onderzoekende blik in het rond... het moet als een spontaan idee komen, begrijpt u. Alsof u het net hebt ontdekt: “Daar, daar zou een kamerfontein volgens mij heel mooi staan.” Zo ongeveer.

Maar zover zijn we nog lang niet.

Meneer Nöstich - u bent weer onze vertegenwoordiger. - Ik zet alleen nog even het bankstel klaar.’ Strüver schuift een paar stoelen bij elkaar, zodat er een ‘bank’ en drie ‘fauteuils’ ontstaan.

‘Let op, meneer Filzbach!’ fluistert Strüver als Nöstich hem vraagt plaats te nemen. Strüvers ogen: een smal observatiespleetje. Filzbach (Stuttgart) lijkt even te aarzelen, maar gaat dan vlug op een stoel zitten. Strüver haalt opgelucht adem. ‘Ik hoop maar dat u dat niet toevallig goed hebt gedaan.’ Filzbach (Stuttgart), ogen gesloten, schudt geconcentreerd zijn hoofd.

Strüver, tot de toeschouwers gericht: ‘Onze vertegenwoordiger zit nu dus *rechts* van de klant. Dat is van belang als er straks gete-

kend moet worden. Alleen vanuit die positie gaat de balpen helemaal vanzelf, zonder dat er ingewikkelde bewegingen gemaakt moeten worden, naar de hand van de klant. Als hij links van de klant zat, zou de balpen helemaal voorlangs de klant moeten. Dan zou ook het oogcontact klant-contract onderbroken worden. In die beslissende fase mag er echter geen enkele onderbreking meer voorkomen. Dat zou alleen maar tijd betekenen voor bezwaren, twijfels en uitvluchten van de klant, die we, zo vlak voor het doel, tot een absoluut minimum moeten beperken.

Zo. Maar u zit nu dus en wilt in alle rust... Wacht! Stond uw tv niet aan, meneer Nöstich?'

'Eh, ja,' herinnert meneer Nöstich zich nu ook.

'Wat voor programma is er te zien, als ik vragen mag?'

'Sesamstraat!' Nöstich grijnst.

'Schieten we daar op dit moment wat mee op?' vraagt Strüver - geïrriteerd kijkt hij naar Filzbach, wiens gezicht nu om onverklaarbare redenen opklaart.

'Zeker. Ik denk van wel,' antwoordt Filzbach (Stuttgart) opeens heel opgewekt en zeker van zijn zaak.

'Eh... meneer Filzbach, ik smeek u, zegt u nu niet dat u ook een fan van dat programma bent,' kreunt Strüver, 'anders knoop ik me op.'

'Jawel,' antwoordt Filzbach (Stuttgart) koeltjes, 'jawel, ik kijk altijd met mijn kinderen naar Sesamstraat.' (Hij lijkt nu heel openlijk in verzet te komen!) Strüver, ineengezakt op zijn stoel: 'Goed. Oké, oké. Sesamstraat dus. Voor mijn part. - Alleen moeten we natuurlijk wel beseffen wat voor indruk dat op onze klant maakt. We komen de woonkamer binnen, er is iets op tv en we vinden het meteen prachtig... Zou het misschien kunnen (Strüver klinkt nu echt klaaglijk), zou het heel misschien kunnen dat zoiets een beetje opdringerig overkomt?' Hij verheft zijn stem: 'Het doet er niet toe of wij dat programma toevallig wel of niet kennen, meneer Filzbach!'

Filzbach (Stuttgart) kijkt koppig opzij.

'Meneer Filzbach, stelt u zich in godsnaam niet zo aan. Daarom trainen we toch. Dit is toch maar spel!'

Filzbach (Stuttgart) knikt somber.

'Meneer Filzbach...'

Filzbach glimlacht bitter.

Ik weet niet wat er gebeurd zou zijn als op dat moment Boldinger niet was binnengekomen. Hij gaf Strüver een teken dat hij gewoon door moest gaan en ging helemaal achterin op een lege stoel zitten.

Strüver knikte: ‘We waren net klaar met het eerste deel van de training.’ Voorzichtig legde hij zijn hand op Filzbachs bovenarm: ‘Dank u wel, meneer Filzbach. U hebt ons geattendeerd op een aantal open vragen. Ik denk dat we daardoor meer inzicht in de problemen hebben gekregen. Hartelijk dank!’

Filzbach (Stuttgart) was verlost. Maar toen hij weer naar zijn plaats ging, maakte hij een geïsoleerde indruk, hoewel iedereen hetzelfde had kunnen overkomen. (Misschien wel daarom.) Ook had hij weer dat rode hoofd, waarmee hij zo bij de rest van de vergadering afstak. Moeilijk te zeggen of de collega's die hun stoel een stukje opzijschoven plaats voor hem wilden maken of niet in zijn buurt wilden zitten...

‘En, hoe heb ik het gedaan?’ wilde Nöstich weten.

‘Ging wel,’ zei Strüver, ‘onze klanten hebben we tenslotte ook niet voor het uitzoeken.’

Nöstich liep met een ijzige glimlach terug naar zijn plaats.

Tot op dat moment had ik alles bijna ongelovig gevolgd. Maar het meest verbazingwekkende vond ik het idee dat ik op een dag zélf als vertegenwoordiger in kamerfonteinen, als een soort aanrander, voor iemands deur zou staan, bezield door de gedachte op de bank in de woonkamer naast de persoon tegenover me te komen... Dat vond ik des te vreemder omdat ik in mijn vroegere werk heel vaak huisbezoeken had moeten afleggen - maar toen hoefde ik mijn legitimatiebewijs maar te laten zien of de deur ging als vanzelf voor me open, er werd zelfs koffie gezet, en slechts node liet men mij weer vertrekken...

Strüver hield zich intussen met een nieuw facet bezig: de aarzelende klant... Hij schetste de uitgangssituatie: ‘We hebben alle, echt alle mogelijke argumenten aangevoerd en zijn aan het eind van ons Latijn, we hebben ons kruit zogezegd verschoten. Maar wat doet onze klant? - Hij aarzelt... Een bloedlinke fase! De kleinste externe storing kan nu alles verpesten en het onmiddellijke einde van het gesprek betekenen! Laten we die situatie eens nader bekijken.’

Met dat doel pakte Strüver uit een van de dozen naast de deur een glinsterend paars apparaat...

Er ging een zucht door de zaal, wat Strüver aanleiding gaf tot de opmerking: ‘We vechten hier tenslotte niet tegen papieren tijgers. Ik geef toe - het is een hele kluif!’ (Nu kon ik pas ontcijferen wat er in carnavaleske krulletters op de doos stond: KAMERWONDER...)

Bij de wasbak naast het bord deed Strüver water in het apparaat. Daarna balanceerde hij er voorzichtig mee naar het tafeltje bij het ‘bankstel’. Hij stak zelfs de stekker in het stopcontact, zodat alles er helemaal echt uitzag.

‘Zo, daar gaan we! Voor de afwisseling speel ik deze keer voor klant. Wie durft, Rittersmann of...?’

‘Nou, hoe zit het? Wilt u het niet eens proberen?’ streek plotseling de warme stem van Boldinger langs mijn oor.

Ik kromp in elkaar, legde mijn balpen neer en stond langzaam op. Boldinger knikte me toe. De koude rillingen liepen over mijn rug. Ik ging naar voren, eerst zag ik alles wazig. Toen nam ik het vijandig glimmende KAMERWONDER waar, met daarachter, in de startblokken, Strüver, die bemoedigend glimlachte.

Ik plofte neer op de stoel.

Strüver stak meteen van wal: ‘Tja, meneer Lobek - uw product (met de vlakke hand wees hij naar het KAMERWONDER) staat me wel aan. Maar wat de prijs betreft zegt mijn vrouw gegarandeerd nee.’ Ter onderstreping schudde hij zijn hoofd en legde demonstratief de balpen neer. Hij schoof hem ver van zich af, mijn kant op.

Ik keek Strüver lang aan. Hij ontweek mijn blik, sloeg zijn ogen neer, maar bleef schudden. Ook ik schudde nu langzaam, vol medeleven, mijn hoofd. Ik begreep het, ik begreep het zelfs heel goed. Ik moest aan Julia denken en hoe ik bij haar had moeten knokken voor ieder zaagblad, ieder stukje triplex voor mijn knutselruimte. Niet letterlijk, maar: geestelijk knokken!

Ja, dat was het dan.

Weemoedig moest ik glimlachen: ajuus, vertegenwoordigerscarrière!

Ik zag me al beteuterd thuiskomen; de meelevende blikken van Julia, die mijn nederlaag alleen maar erger zouden maken...

Als afscheid, zeg maar als zacht adieu, wilde ik het fatale KAMERWONDER in elk geval één keer in werking zien... Ik drukte voorzichtig op de beide knopjes: er kwam een klein, aarzelend fonteintje omhoog, van onderen afwisselend groen en blauw verlicht...

Een mooi, triest beeld, dat heel goed paste bij mijn stemming!

Bij het aanzetten had ik me echter per ongeluk te ver over het apparaat gebogen; mijn gezicht was nat geworden. Ik moest mijn zakdoek pakken...

'Nu *moet* u tekenen, Strüver!' hoorde ik achter in de zaal de zachte stem van Boldinger. 'Als u geen hart van steen hebt, moet u nu tekenen.'

Ik zat erbij alsof ik door een bliksemstraaltje was getroffen.

En inderdaad pakte Strüver gehoorzaam de balpen en zette een sierlijke krul op het papier.

'Dat was... fantastisch is veel te zwak uitgedrukt!'

Vol ongeloof keek ik naar Boldinger, die met snelle passen en vreemd uitgestoken armen naar voren was gekomen en maar naar me bleef knikken.

Wat Boldinger precies zei heb ik niet onthouden. Alleen dat ik 'de feiten had laten spreken', dat ik in een schijnbaar uitzichtloze situatie op bijna geniale wijze het therapeutische effect van het KAMERWONDER aan de hand van mezelf had gedemonstreerd. 'We hebben geen wereldkampioen snelspreken nodig, anders worden de verschillen te groot: ook een klant moet een moment sprakeloos kunnen zijn.' En juist die kans had ik hem gegeven...

Boldinger keek me vol bewondering aan, zoals je naar een exotische plant kijkt: 'Dames en heren, dat noem ik nou de rust en de meditatieve kracht van het Oosten! Ja, werkelijk, ook wij hier in het Westen kunnen iets van u leren. Absoluut!'

Als blijk van instemming tikten de collega's met hun pennen op hun tafeltjes. Ik vond het gênant. En omdat ik niet wist waar ik moest kijken, keek ik, toen ik naar mijn plek terugliep, naar de grond.

In de *Brückenstube*
Bernd Wagner[*]
(Vertaling Wil Boesten)

Boven de bomen op het kerkhof hingen sombere wolken. Sneeuw, dacht ik, of natte sneeuw, en het liefst was ik in mijn nest gebleven, waar het behaaglijk warm was en knus. Al meer dan een week stapte ik door West-Berlijn, maar er nu weer op uit trekken was zoiets als moeten eten terwijl je geen honger hebt... Had vlak voor het einde van het jaar vakantie moeten opnemen omdat ik te veel overuren had. Opeens had ik vrij en ik had helemaal geen idee wat te doen, want van huis was ik al niet meer geweest sinds mijn geflopte reis naar Bulgarije met mevrouw Minkwitzen. Bleef meestal in Berlijn en nam met mijn recorder de geluiden op straat op, of ik liet hem in een open tas draaien in een kroeg. Of ik ging bij het raam zitten en legde de klanken vast die de wind in de bomen veroorzaakte, de regen of een zomers onweer. Stapels banden liggen er in de studio... Wacht! dacht ik, aangezien je door die nieuwe pillen redelijk kunt lopen, moet je eens een kijkje aan de andere kant gaan nemen. Drie jaar is het nu geleden dat de Muur is gevallen, maar je kent West-Berlijn niet beter dan voorheen. Wilde er een gevoel voor ontwikkelen en wilde vooral weten, durf je dat aan?

Dus ging ik naar de andere kant, alleen en slechts gewapend met mijn recorder, reed rond in bussen, als het even kon op de bovenverdieping, en als ik een plek interessant vond, stapte ik uit. Liep door de straten en sprak in gedachten op de draaiende band zinnen in over hetgeen ik zag... En wat een vreemde dingen heb ik zo niet ontdekt! Constateerde met verbazing dat West-Berlijn heel verschillend is, ja, dat in de verschillende wijken verschillende soorten mensen wonen, die ongaarne met elkaar verkeren. In Steglitz bijvoorbeeld leken alleen ouwe wijven te wonen, dat was tenminste het enige dat ik op het trottoir tegenkwam, ouwe wijven met kleine hondjes. In Neukölln daarentegen moesten, te oordelen naar de drollen, minstens zulke grote mormels te vinden zijn als in Prenz-

* *Bernd Wagner, in 1948 geboren in Wurzen (Saksen), was na zijn studie aanvankelijk werkzaam als leraar, verliet in 1985 de DDR en vestigde zich als schrijver in West-Berlijn.*

lauer Berg. Ik kwam er gelukkig geen tegen, want de straten waren voor het middageten verlaten. Alleen de drollen waren er, èn de ene winkel met hondenvoer naast de andere. Hun etalages lagen vol hondenriemen en halsbanden, muilkorven, tot piramides opgestapelde blikken hondenvoer en botten van gedroogde darmen. Mannen in laarzen zag ik in Lübars, dat wel een dorp lijkt, omringd door omheind grasland en weilanden waardoorheen een pad langs een stroom zijn weg zoekt. Uit het buiten zijn oevers getreden watertje stak een bord omhoog waarop stond dat hier ooit de grens was. Daarginds in het riet resten van de Muur. Herkende de torens van de twee dorpen erachter en kreeg voor het eerst een vermoeden hoe de tweedeling aan de overkant had aangevoeld...

Wat geluiden betreft stelde het Westen me nogal teleur. Helemaal geen tramgeluiden, geen jankende, knetterende tweetaktmotoren, geen ruzies en felle discussies in de cafés of het openbaar vervoer. Als ik de banden 's avonds beluisterde, hoorde ik een zacht en gelijkmatig geruis dat alleen werd onderbroken door de sirenes van brandweerauto's, die me elke keer zo'n panische schrik aanjoegen dat ik uit angst dat mijn huis in brand stond het liefst rechtsomkeert had gemaakt. Ik haat sirenes. Die boven op auto's net zo goed als die op de daken van fabrieken, die 's woensdags om één uur de week als een houtblok in tweeën kliefden, de ene helft is weg, de andere moet je nog opstoken...

Zijn mijn oren, peinsde ik, dan zo gewend geraakt aan de herrie in het Oosten, dat ze subtielere geluiden helemaal niet meer kunnen waarnemen? Of is het Westen meer een zaak van het oog dan van het oor, omdat het slechts prevelt en niet praat, niet tegen mij tenminste? Het werd lichter buiten. Je moet wèl gaan, dacht ik, maar zonder recorder dit keer, je taak in dienst van de mensheid vergeten en een en al oog zijn en minder naar gebouwen en auto's kijken en meer naar de mensen.

...Okay, en wat zag ik toen ik uitstapte op de Tauentzienstraße, waar meer winkels zijn dan bij ons in een hele stad? Landgenoten van mij die met hun tasjes de fietspaden blokkeerden! Ze leken wel van die lama's waar die lui met hun centenbakjes mee voor de warenhuizen staan, zo stil en onbeweeglijk. Nee, dat wilde ik mijn kijkers niet aandoen en ik reed verder tot bij een halte waar minstens vier spoorbruggen de straat kruisten. Hier beviel het me. Ik

ging bij een worsttent staan en terwijl ik het langs razende verkeer gadesloeg, zag ik een paar dat lachend bij rood de straat over rende. Waren zwart van huid als de kinderen in de hof van Eden. Terwijl ze de dienstregeling bestudeerden, streelde de man haar ronde achterwerk en kromde daarbij zijn hand zodat zijn vingers haar poesje aanraakten. Daarop schokte haar achterwerk alsof het een hommel wilde verjagen, de vrouw draaide zich om en rende, nadat ze de man abrupt naar zich toe had getrokken en weer weggeduwd, snel de trappen van de *S-Bahn* op.

Waarom ga je niet ook met de metro, dacht ik en liep achter haar aan. Boven stapte ik op dezelfde trein, maar in een andere wagon. Toen ik de vrouw twee haltes verder op het perron zag lopen, reed ik verder en verder en toen we weer bij een brug stopten, stapte ik uit. Ik hou van bruggen. Deze welfde zich boven rails die diep en breed in de bodem sneden, het leek wel alsof hij naar een andere stad leidde, een stad uit een vervlogen eeuw, met marktplein, stadhuis, kerk, gymnasium en apotheek, alsof er nooit iets was gebeurd. Van bewoners was niks te zien. Maar wat ontdekte ik naast een kolenhandel waar verpakte briketten lagen als kostbare schatten? Een winkel met hondenvoer! Zo, nu ben je weer in Neukölln beland, dacht ik en sloeg een zijstraat in. Hier kwam ik drie stervelingen tegen. Twee van hen keken uit het raam van een parterrewoning, een klein meisje met een kroon van *Burger King* op haar hoofd en haar dikke papa in zijn onderhemd, die over haar heen gebogen stond. Ze keken allebei mijn kant op. Toen ik voorbij was hoorde ik opeens iets dat *mama* piepte, waarop ik, onnozele trut, me omdraaide, maar het wicht zwaaide naar haar biologische moeder die net over de rijbaan aan kwam waggelen.

Ik moest nu gaan zitten. In het Westen is dat in zoverre een probleem dat alle parken er stevig in handen van drugsdealers en zwervers lijken te zijn, waarbij eerstgenoemden door de bosjes sluipen en de drankorgels de banken bezet houden. Verderop zat weer een van die lui met duimnagels zo lang als van een boeddha. Niet dat ik vies van ze ben, ik was alleen bang in gesprekken verwikkeld te raken, die dan, mezelf kennende, weer uitlopen op allerlei hulpacties. Maar deze wilde niet gered worden. In plaats van me zijn verhaal te vertellen, brieste hij alleen; hij krabde en schurkte zich en nadat hij zonder een woord te hebben gezegd was opgestaan, liet hij als afscheid een flinke scheet.

Ik ging er ook vandoor en kwam in een aflopende straat, die

mijn hart meteen deed opveren. Ook met mijn benen ging alles *easy*... Beneden zag ik mensen krioelen, de lampen gingen aan, hun schijnsel weerspiegelde zich in de straatstenen alsof ze bedekt waren met ijs. Bij een kruising werd ik verblijd door het tsjirpen dat stoplichten voortbrengen als teken voor blinden... De menigte werd steeds dichter en ik kwam steeds meer verschillende typen mensen tegen. Wat anders over de stad was verspreid, dromde hier samen. Toen ik bijna over een waterpijp van groen glas struikelde, wist ik dat ik in Kreuzberg was! Hij stond samen met handgesneden schaakborden en verschillende mokkakannen en -kopjes op de stoep, erboven fladderde een zijden pofbroek. Heb hem niet van de muzelman gekocht en ben verder... De straat kwam uit bij een brug waar zwermen meeuwen boven cirkelden. Beneden reed geen trein, maar stroomde het water van een rivier of een kanaal of iets dergelijks. Langs deze kant van de oever lagen rijen marktkramen, de straatjes waren zo nauw dat ik me er niet in waagde. Half gesluierde vrouwen walsten me tegemoet, in hun wijde jassen nog molliger dan ik... Was dus een Turkse markt. Ik verbaasde me erover hoe weinig oriëntaals chaotisch en kleurrijk hij op me overkwam. Bij de eerste kraam zag je gedempte aardtinten, namelijk bergen in folie verpakte pistachenoten, deegwaren, linzen en boontjes. Er recht tegenover waren theeglazen te koop, ernaast, iets kleuriger, met suiker bestrooide lekkernijen die allemaal in blokjes waren gesneden. In feite, dacht ik, passen de Turken heel goed bij Duitsland, zo stug als ze eruitzien met hun snorren. Maar hun stemmen waren welluidender. Iedere koopman riep slechts één woord, maar bij elkaar leverde dat een veelstemmig gezang in het Turks op, waar alleen het *verrrse visss!* bovenuit klonk.

Ik schrok omdat ik meteen aan de arrestatie van Möbius moest denken... Ken je Hans Möbius niet? Nu, die werkte bij de radio en had de brutaliteit om zwarte vlaggen in de bomen langs de Nalepastraße te hangen toen ze Biermann het land uitgooiden. De volgende ochtend stopte er voor zijn huis in de Winsstraße een bestelwagen waarop stond: *Visserman vist verse vis - Oostzeevis op elke dis!* Toen Möbius zijn deur uitkwam, ging de achterklep open en er sprongen twee vissermannen met blauwwitte kielen en schipperspetten uit die Möbius de vrachtwagen in sleurden, waarna hij, poppetje gezien, kastje dicht, acht jaar lang niet meer bij de radio werd gesignaleerd. Hij was een verrader, zeiden ze, die de republiek de rug had toegekeerd, de rug...

Maar ik wilde niet aan Möbius denken. Ik wilde luisteren naar dat Anatolische mannenkoor, naar de stemmen van de voorbijgangers en de vleugelslag van de duiven, die juist als een grijswitte wolk neerstreken op het dak van de *Brückenstube*, een houten keet die dienstdeed als kroeg. En omdat ik honger had en als gevolg van het geslenter mijn benen begon te voelen, ging ik er naar binnen.

Liep door de gelagkamer en ging in de glazen serre zitten. Hiervandaan kon ik het kanaal, de brug en de kade aan de overkant gadeslaan. Er stonden schitterende huizen met hoge daken. Ik vatte dat op als iets bijzonders omdat ik had ontdekt dat ook in West-Berlijn de meeste oude gebouwen platte daken hadden, door de bommen. Voor de huizen lieten wilgenbomen hun takken in het water hangen, op een bank zuipschuiten waar honden omheen kwispelden, en een figuur die zijn neus in een plastic tas stak. Over de brug slenterden mannen die de aanbiedingen op de te koop gezette auto's bestudeerden. Een turquoise worsttent, vermomd als moskee. Er kwam rook uit de schoorsteen en zo nu en dan vlogen er resten platbrood het water in, waar een woeste strijd ontbrandde tussen zwanen, meeuwen, eenden en meerkoeten. Op zoek naar iets eetbaars pendelden ze voortdurend tussen brug, zwerverskade en marktkade... Hier voelde ik me goed en ik zag de uitspraak van Hultenreich bevestigd, dat water kalmeert omdat het in beweging is. Het leven maakt me over het algemeen alleen maar angstig en onrustig waar het afwezig is. Nu zat ik kalm op mijn stoel, zo kalm als de twee plezierboten met de namen *Hartenaas* en *Klaveraas*, die onder me in het zwarte water lagen, winterse rust. Het begon in het water te sneeuwen, dikke, met regen vermengde vlokken, die natte sneeuw worden genoemd...

Ik richtte mijn aandacht op het innerlijk leven van de kroeg. Vooraan, tussen de verlichte tapkast en automaten, palaverden een paar gasten met de blonde tapster. Naar uiterlijk en accent te oordelen was ze een Poolse. In principe werd het Duits in de *Brückenstube* slechts in gebroken vorm gesproken, wat me genoegen deed omdat ik daardoor een vreemdeling onder vreemdelingen was en toch alles kon verstaan. De kelner was iets Balkanees, de gasten Turken van de markt of Berlijnse autochtonen, hun *slang* is in het Westen immers ook een vreemde taal.

Opeens waggelde er door de deur een zwarte met haveloze baard en hoofdhaar binnen, die een zware koeltas meezeulde. Bracht hij soms zijn eigen drankjes mee?

‘En, ouwe boef, wat wil je ons vandaag weer verpatsen?’ vroeg een man bij de automaat.

‘Ja wat, ja wat? Bied jullie culinaire kozbaarheden van de Kilimanjaro bied ik jullie! Fijnste delicatesze is dat, zelf klaargemaakt door Johannes, beste kok van Oosafrika! Kijk es en ruik es hoe verrs, recht uit mijn land bij de Kilimanjaro.’

Hij haalde een in een servet gewikkeld kadetje uit de tas en klapte het open. Ik zag een blaadje sla, twee stukjes wortel en een uienring.

‘Waar isse worst waar isse worst? Waarvoor moete jullie worst? Zijn toch te dieck. Kijk es mij, drink bier als Duitsje man en mager als gazelle. Komt door kozbaarheden van Kilimanjaro! Goed, als jullie niet willen worden dun als Johannes, willen jullie worden rijk als Johannes? Hier, bied jullie waardebons voor diamantveld bij Kilimanjaro. Vijf mark voor honderd mijl in vierkant, de rijkste diamantveld bij Kilimanjaro, recht uit de hand van Johannes, de rijkste man van Oosafrika en heel de wereld.’

De waardin nam een roze papiertje van de man en stopte het achter de ruit van de vitrinekast. Johannes kreeg een glas bier, ik mijn bockworst en mijn koffie, en terwijl ik die nuttigde, werden lijf en ziel weer één, mijn benen en mijn lippen neurieden een lied waaraan ik merkte hoe gelukkig ik was... De sneeuw werd dichter. Dat wil zeggen, hij dwarrelde alle kanten op, zodat het je duizelde als je ernaar keek. Had uren zo kunnen blijven zitten, het uitzicht door de ruiten, mijn oren, jammer dat de recorder er niet bij was, mijn oren gespitst op het ontspannen gesnater aan de tapkast, het gekwetter van de automaten, de kreten van de markt en de meeuwen buiten. Zou mooi zijn, dacht ik, nooit meer op te hoeven staan van deze stoel omdat we ingesneeuwd waren, zoals die keer dat Berlijn één groot wit bed in de open lucht was. Welke winter was dat, William?

Vertaalde poëzie

Muur
Richard Anders[*]
(Vertaling Ad den Besten)

1.

Van onder tot boven bevlekt
met tekens en wonderen,
heeft ze het nooit gebracht
tot een orgasme. Immers
de sprankelende fantasie getuigt
van niets dan onmacht.

Slang die,
morsdood als ze zich voordoet,
van geval tot geval
tot een val wordt.

Onmogelijk deze koudbloedige
van beton het erop geschilderde
hart te ontrukken.

(1989)

Mauer

1.
Über und über besamt
mit Zeichen und Wundern,
hat sie sich nie aufgebäumt
im Liebesakt. Zeugt doch
die sprühende Phantasie
von nichts als Ohnmacht.

Schlange, die
mausetot wie sie sich stellt,
von Fall zu Fall
zur Falle wird.

Unmöglich, diesem Kaltblüter
aus Beton das aufgemalte
Herz auszureißen.

(1989)

* *Richard Anders, in 1928 geboren in Ortelsberg (Oost-Pruisen), woont thans in Berlijn.*

2.

Onmogelijk? Als relikwie
in een vitrine
geen teken, geen wonder meer
spreekt het nu,
zonder voor wat ook te slaan,
van -wie weet - een vergissing

(1993)

2.

Unmöglich? Als Reliquie
in der Vitrine
kein Zeichen, kein Wunder mehr,
zeugt es jetzt,
ohne für irgendetwas zu schlagen,
vom möglichen Irrtum.

(1993)

Vakantieland
Jürgen Becker[*]
(Vertaling Ad den Besten)

Westfaalse heuvels, de Breisgau, dan Dresden... geen week
voor ansichtkaarten en verstilde residenties; bladerval, laag-
hangende hemel tussen Elbe en Rijn.

Gerommel met afspraken, nee, geen afscheid voor lang; wat zoek je
daar in het zuiden? Ik dacht in de restauratie aan mijn vader
en hoe híj met vakantie ging in de jaren dertig... Excelsior,
Majestic. De knaap aan het raampje begrijpt niet wat
de volwassenen zeggen: Marienborn, destijds de zone -

Reiseland

Westfälische Hügel, der Breisgau, dann Dresden... keine Woche
für Ansichtskarten und ausgeruhte Residenzen; Blätterfall, tief
hängender Himmel zwischen Elbe und Rhein.

Termingeschiebe, kein Abschied für länger; was suchst du
im Süden? Ich dachte im Speisewagen an meinen Vater
und wie er reiste in den Dreißiger Jahren... Exelsior,
Majestic. Der Junge am Penster versteht nicht, was
die Erwachsenen sagen: Marienborn, damals die Zone -

* *Jürgen Becker, in 1920 geboren in Keulen, dichter en prozaïst bij wie de verschillende vormen in elkaar overlopen, is m.n. in zijn hoorspelen zeer experimenteel te werk gegaan.*

[Nederlands]

Tussen resten van schrikdraad leeg gebied; twee kraaien fladderen
om een toren die nog is blijven staan. De hand
in de buurt van het hart, de greep naar de pas; er zijn
gewoonten die treinen mee-transporteren. Zorgeloze
reizigers laten hun kranten liggen.

Kijk uit het raam. Hoe nabij is het landschap dat je
terug kunt winnen. Een kans die met de regelmaat
van een klok zich herhaalt. Hongkong gaat langzaam verloren.

[Duits]

Zwischen Zaunresten leeres Gelände; zwei Krähen flattern
um einen stehengebliebenen Turm. Die Hand
in der Herzgegend, der Griff nach dem Paß; es gibt
Gewohnheiten, die der Zug mitbefördert. Sorglose
Reisende lassen die Zeitungen liegen.

Schau hinaus. Die Nähe der Landschaft, die du
wiedergewinnen kannst. Eine Chance, die im Stundenakt
sich wiederholt. Hongkong geht langsam verloren.

Diedeldom
Wolf Biermann[*]
(Vertaling Matthias Rozemond)

1
Mijn land is eindelijk weer één
maar bleef toch wanhopig gespleten
van afgunst en nijd. Maar nog geen hond wil
van een teef aan de overkant weten
De grens van de dood, je ziet haast niet meer
waar gisteren wachttorens stonden
Wij Duitsers zijn elkaar alweer kwijt
nog eer we elkaar hervonden
diedeldom dom dom
diedeldom rom bom

Tot vier meter hoogte verrees een muur
die de hemel voor ons verknipte
nu gaapt er een Duits-Duitse leeuwenkuil
in de aarde op vier meter diepte
Een geul verdeelt ons mooie land
waar al menigeen in is verzopen
Hij viel van berusting in de drab
nog juichend van ijdel hopen
diedeldom dom dom
diedeldom rom bom

Dideldumm (Wolf Biermann)

1
Nun endlich ist mein Land wieder eins
Und blieb doch elend zerrissen
Aus Geiz und Neid. Kein Aas will im Grund
Vom andern da drüben was wissen
Der Todesstreifen, man sieht kaum noch
Wo gestern die Wachtürme standen
Wir Deutschen haben uns wieder verloren
Noch eh wir einander fanden
dideldumm dumm dumm
dideldumm schrumm schrumm

2
Vier Meter hoch, die Mauer hat uns
Den Himmel zerschnitten. Wir haben
Nun vier Meter tief durch ein' Riss
Ein deutschdeutscher Raubtier-Graben
Ein Graben teilt unser schönes Land
Darin ist schon mancher ersoffen
Er fiel in die Brühe aus Resignation und
In Jauche aus falschem Hoffen

* *Wolf Biermann werd in 1926 geboren in Hamburg en verhuisde in 1953 naar Oost-Berlijn, waar hij filosofie en wiskunde studeerde. Sinds 1960 componeert en schrijft hij songs, en treedt op als zanger. Zijn kritiek op de DDR kwam hem in 1965 te staan op een publicatieverbod; in 1976 werd hem het Oostduitse staatsburgerschap ontnomen, waarna hij terugkeerde naar Hamburg.*

didel dumm dumm
didel dumm schrumm schrumm

[Nederlands]

3
Het volautomatisch geschut is kapot
Geen prikkeldraad meer en geen mijnen
Naar het westen toe gaan zonder levensgevaar
kan Hansje nu, die kleine
Ze schieten je niet meer verrot, maar je moet
wel met harde valuta's betalen
en al het voedsel laat Leipzig vandaag
rigoreus uit het westen halen
  diedeldom dom dom
    diedeldom rom bom

4
Wat peren kosten uit Havelland
of worst, melk of brood, om het even
je gaat voor augurken uit 't oosten toch niet
in Weimar je westmarken geven
Ze zuipen niet meer hun eigen bier
Kijk ze coca-cola lurken
uit volle memmen. Ach sufferds, ze zagen
de tak af, waarop ze hurken
  diedeldom dom dom
    diedeldom rom bom

[Duits]

3
Kein Stacheldraht, kein Minenfeld mehr
Kaputt sind die Selbstschußanlagen
Kein Hänschenklein muß nun auf dem Weg
Nach Westen sein Leben mehr wagen
Man schießt nicht mehr weiches Blei ins Fleisch
Man zahlt jetzt in harter Währung
In Leipzig wird rigoros umgestellt
Auf Westwaren alle Ernährung
  dideldumm dumm dumm
    dideldumm schrumm schrumm

4
Ob Wurst, ob Milch, ob Brot, ganz egal
Was Birnen vom Havelland kosten
Man schmeißt doch in Weimar kein Westgeld raus
Für Salzgurken aus dem Osten
Sie saufen nicht mehr ihr eignes Bier
An *Coca-Cola*-Zitzen
Da hängen sie nun. Ach die Trottel, sie sägen
Den Ast ab, auf dem sie sitzen
  dideldumm dumm dumm
    dideldumm schrumm schrumm

[Nederlands]

5
O Treuhand! Ach, dat woordje trouw
dat moest men in Duitsland verbieden
Wat je handen noemt! Bij Treuhand zie ik
de klauw van inhalige lieden
Het westen toont power en hausse en hoezee
Het oosten sjokt als een stakker
Kohl heeft de proleten in Erfurt bedot en
nu papt hij weer aan als makker
diedeldom dom dom
diedeldom rom bom

6
De patsers in hun vette Benz,
het uitschot in flitsende pakken
ze kloppen de sloeber uit Schwerin
het pasgedrukt geld uit zijn zakken
De handige jongens van het snelle geld
die rommelen binnen de wetten
De dommenvangers, ze zeulen rond
als zeevissers met hun netten
diedeldom dom dom
diedeldom rom bom

[Duits]

5
O Treuhand! Ach, das Wörtchen treu
Gehörte in Deutschland verboten
Vonwegen Hände! Bei Treuhand seh ich
Nur krumme Finger und Pfoten
Der Westen powert und boomt und jauchzt
Der Osten jammert und humpelt
Kohl hat die Proleten in Erfurt geprellt und
Jetzt schmeißt er sich ran und kumpelt
dideldumm dumm dumm
dideldumm schrumm schrumm

6.
Provinzganoven, Graf Rotze im Benz
Die letzte verbrannte Asche
Sie fingern dem nackten Mann in Schwerin
Das druckfrische Geld aus der Tasche
Die Glücksritter, die von der schnellen Mark
Beschubsen nach Recht und Geselze
Die Dummenfänger, sie schleppen durchs Land
Wie Hochseefischer die Netze
dideldumm dumm dumm
dideldumm schrumm schrumm

[Nederlands]

7
Brave Schwejk in 't gouden Praag vergelijkt
opgewekt zijn vandaag met 't verleden
In Halle vergelijkt zich een radeloos man,
Herr Schultz, met familieleden
van ginds in het gouden Wessiland
En enkel nog zwoegen de trotse
oude stasihonden in manager-stijl
- ach, het Oosten is echt om te kussen
  diedeldom dom dom
    diedeldom rom bom

8
Een Porsche voor een boerenhuis
Voor een paar mark kun je naaien
en waar een mallotige slimmerd wenkt
staat een slimme malloot te zwaaien
Geen mens wil terug in het oude juk
maar de wegen zijn afgesloten
De kar gaat niet voor- of achteruit meer:
een romantische droom naar de kloten
  diedeldom dom dom
    diedeldom rom bom

[Duits]

7
Der Schwejk im Goldenen Prag, er vergleicht
Sein Heute vergnügt mit dem Gestern
In Halle Herr Schultz ist verzweifelt, der Mann
Vergleicht immer nur mit den Schwestern
Und Brüdern im goldenen Wessiland
Die Einzigen die fröhlich klotzen
Sind Stasischweine im Manager-Rausch
- ach, ich finde den Osten zum Küssen
  dideldumm dumm dumm
    dideldumm schrumm schrumm

8
Ein Porsche für ein Bauernhaus
Paar mark für 'ne schnelle Nummer
Und wo ein dummer Schlaukopf winkt
Da wartet ein schlauer Dummer
Zurück will keiner ins alte Joch
Nach vom sind die Wege verrammelt
Der karren, er geht nicht mehr vor noch zurück
Die Blaublümelein-Hoffnung vergammelt
  dideldumm dumm dumm
    dideldumm schrumm schrumm

[Nederlands]

9
De goeiige Duitser heeft maar zijn muts
over westoor en oostoor getrokken
Hij wil niets meer van de wereld zien
en blijft in zijn tranenplas mokken
Maar ik ben o zo blij, want ik weet
weldra heelt ook de Duitse wonde
Alleen, tussen haakjes, het stomme is
- momenteel gaat de mensheid te gronde
diedeldom dom dom
diedeldom rom bom

[Duits]

9
Der Deutsche Michel zog übers Ost-
Und Westohr sich tief seine Mütze
Er mag nichts von der Welt mehr sehn
Und hockt in der Tränenpfütze
Mir aber lacht das Herz, ich weiß
Bald heilt auch die deutsche Wunde
Nur eines ist dumm, ganz nebenbei
- die Menschheit geht grade zugrunde
dideldumm dumm dumm
dideldumm schrumm schrumm

Het eigendom
Volker Braun[*]
(Vertaling Matthias Rozemond)

Ik ben er nog: mijn land gaat westwaarts reizen.
WEG MET DE HUTTEN, LEVE DE PALEIZEN.
Ik was het zelf die het heeft weggetrapt.
Mijn land verlaagt zich in zijn voddenkleren.
Na winter volgt een zomer vol begeren.
En mijn bestaan wordt aan de laars gelapt.
Geen mens die mijn geschriften nu nog snapt.
Wat ik nog nooit bezat, wordt mij ontnomen.
Het nooit geleefde moet ik eeuwig dromen.
Op weg zijn we voor valse hoop gevallen,
't Is mijn bezit dat jullie uit gaan stallen.
Klinkt ooit nog mijn *van mij* als van ons allen.

Das Eigentum (Volker Braun)

Da bin ich noch: mein Land geht in den Westen.
KRIEG DEN HüTTEN FRIEDE DEN PALÄSTEN.
Ich selber habe ihm den Tritt versetzt.
Es wirft sich weg und seine magre Zierde.
Dem Winter folgt der Sommer der Begierde.
Und ich kann *bleiben wo der Pfeffer wôchst.*
Und unverständlich wird mein ganzer Text.
was ich niemals besaß, wird mir entrissen.
Was ich nicht lebte, werd ich ewig missen.
Die Hoffnung lag im Weg wie eine Falle.
Mein Eigentum, jetzt habt ihrs auf der Kralle.
Wann sag ich wieder *mein* und meine alle.

* *Volker Braun, in 1939 geboren in Dresden, studeerde filosofie in Leipzig en woont thans in Berlijn. Hij publiceert sinds het begin van de jaren zestig, aanvankelijk poëzie, later ook toneelstukken, proza en essays.*

Twee gedichten
Hans Magnus Enzensberger[*]
(Vertaling Angela Adriaansz)

Geprivilegieerde delicten

Het is verboden personen in brand te steken.
Het is verboden personen in brand te steken die in het bezit zijn van een geldige verblijfsvergunning.
Het is verboden personen in brand te steken die zich aan de wettelijke bepalingen houden en in het bezit zijn van een geldige verblijfsvergunning.
Het is verboden personen in brand te steken van wie niet te verwachten valt dat zij het voortbestaan en de veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden in gevaar brengen.
Het is verboden personen in brand te steken voorzover hun gedrag daar geen aanleiding toe geeft.
Het is in het bijzonder ook jongeren die, gezien het gebrek aan zinvolle vrijetijdsbesteding en uit onbekendheid met de desbetreffende bepalingen alsmede op grond van hun stuurloosheid psychisch gevaar lopen, niet toegestaan mensen zonder aanzien des persoons in brand te steken.

Privilegierte Tatbestände

Es ist verboten, Personen in Brand zu stecken.
Es ist verboten, Personen in Brand zu stecken, die im Besitz einer gültigen Aufenthaltsgenehmigung sind.
Es ist verboten, Personen in Brand zu stecken, die sich an die gesetzlichen Bestimmungen halten und im Besitz einer gültigen Aufenthaltungsgenehmigung sind.
Es ist verboten, Personen in Brand zu stecken, von denen nicht zu erwarten ist, daß sie den Bestand und die Sicherheit der Bundesrepublik Deutschlnd gefährden.
Es ist verboten, Personen in Brand zu stecken, soweit sie nicht durch ihr Verhalten dazu Anlaß geben.
Es ist insbesondere auch Jugendlichen, die angesichts mangelnder Freizeitangebote und in Unkenntnis der einschlägigen Bestimmungen sowie aufgrund von Orientierungsschwierigkeiten psychisch gefährdet sind, nicht gestattet, Personen ohne Ansehen der Person in Brand zu stecken

* *Hans Magnus Enzensberger, in 1929 geboren in Kaufbeuren, studeerde germanistiek en filosofie in verschillende Duitse steden en in Parijs. Hij ontwikkelde zich tot een scherp essayist en een vooraanstaand dichter en was jarenlang redacteur van het tijdschrift* Kursbuch. *Recentelijk publiceerde hij twee jeugdboeken (*De telduivel *en* Robert*).*

[Nederlands]

Het moet, gelet op het prestige van het Koninkrijk der Nederlanden in het buitenland, dringend worden afgeraden.
Het hoort niet.
Het is niet gebruikelijk.
Het mag geen regel worden.
Het moet niet.
Niemand is ertoe verplicht.
Het mag niemand worden verweten als hij het nalaat personen in brand te steken.
Iedereen geniet het grondrecht om te weigeren.
Verzoekschriften van deze strekking moeten worden gericht aan de bevoegde instantie.

[Duits]

Es ist mit Rücksicht auf das Ansehen der Bundesrepublik Deutschland im Ausland dringend davon abzuraten.
Es gehört sich nicht.
Es ist nicht üblich.
Es sollte nicht zur Regel werden.
Es muß nicht sein.
Niemand ist dazu verpflichtet.
Es darf niemandem zum Vorwurf gemacht werden, wenn er es unterläßt, Personen in Brand zu stecken.
Jedermann genießt ein Grundrecht auf Verweigerung.
Entsprechende Anträge sind an das zuständige Ordnungsamt zu richten.

Nota bene. Wie deze tekst in een andere taal overbrengt, wordt verzocht 'Bundesrepublik Deutschland' bij wijze van proef te vervangen door de officiële naam van zijn eigen land. Deze voetnoot moet ook in de vertaling blijven staan.

(Vertaling Paul van den Hout)
Een observatie bij het stuivertje-wisselen aan de top

Dit schrapende geluid,
een schuren, dag en nacht,
van tenen, vingers, klauwen -
komt van het krassen,
het klimmen, het krabbelen van
wie daar met ingehouden adem
omhoog willen, omhoog

almaar omhoog, vol angst,
angst dat de losse bergwand
meegeeft onder hun nagels,
zodat ze naar beneden, waar
ze begonnen zijn, vallen,
en wel, hoe meer ze, in paniek,
nog eer 't verweerd gesteente

brokkelt, breekt, op alles
wat ze onder zich vermoeden
om zich heen gaan trappen,
des te dieper, niet te stuiten

bergafwaarts

Eine Beobachtung beim Austausch von Funktionseliten

Dieses schürfende Geräusch,
ein Scharren, Tag und Nacht,
von Zehen, Fingern, Krallen -
das kommt vom Kratzen,
vom Klettern, vom Krabbeln derer,
die da mit angehaltenem Atem
hochwollen, hoch,

immer höher, voll Angst,
Angst, daß der sandige Hang
nachgibt unter den Nägeln,
so, daß sie abwärts, dahin,
wo sie herkamen, rutschen,
und zwar, je mehr sie, in Panik,
noch ehe die mürbe Kante

bröselt, bricht, auf allem,
was sie unter sich vermuten,
anfangen herumzutrampeln,
desto tiefer, unaufhaltsam,

nach unten.

Twee gedichten
*Robert Gernhardt**
(Vertaling Paul van den Hout)

Toen hem op 3 october 1990 werd gevraagd wat hij van Duitsland verwachtte en wat hij het verenigde land toewenste

Duitsers! Vrij naar Bertolt Brecht
ik vraag u, kiest met overleg

Van de doelen de echte
Van de middelen de rechte
Van de regels de goede
Van de woorden de vroede
Van de daden de ware
Van de offers de zware
Van de vrouwen de reine
Van de boeken de mijne.

Als er zum 3. Oktober 1990 gefragt wurde, was er von Deutschland erwarte und was er dem vereinten Land wünsche

Deutsche! Frei nach Bertolt Brecht
Rate ich euch, wählet recht:

Von den Zielen die wichtigen
Von den Mitteln die richtigen
Von den Zwängen die spärlichen
Von den Worten die ehrlichen
Von den Taten die herzlichen
Von den Opfern die schmerzlichen
Von den Wegen die steinigen
Von den Büchern die meinigen.

* *Robert Gernhardt werd geboren in Estland, in 1939, studeerde germanistiek in Stuttgart en Berlijn, en woont tegenwoordig in Frankfurt am Main. Hij geldt in Duitsland als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de lichte poëzie; hij is ook actief als kunstschilder.*

Iemand wrijft de republiek Berlijn iets onder de neus

Eindelijk zijn de ouderen
niet per se al dader.
Eindelijk geldt: eerst aan de slag,
de balans komt later.

Eindelijk zijn de jongeren
niet per se al rechter.
Eindelijk is nu ouder zijn
niet per se ook slechter.

Eindelijk doen nu allen mee,
hardlopers en krukken.
Lukt het niet, dan gaat het fout,
ergo moet het lukken.

Einer schreibt der Berliner Republik etwas ins Stammbuch

Erstmals sind die Aelteren
nicht per se schon Täter.
Erstmal heißt es: Macht erst mal,
bilanziert wird später.

Erstmals sind die Jüngeren
nicht per se schon Richter.
Erstmals schreckt das Kainsmal nicht
älterer Gesichter.

Erstmals müssen alle ran,
Turnschuhe wie Krücken.
Glückt's nicht, sind wir alle dran,
ergo muß es glücken.

Twee gedichten
Günter Grass[*]
(Vertaling Matthias Rozemond)

Dat van ons

Weids ligt het land waar, als zijn lied en folders kloppen,
zich schoonheid heuvelachtig uitbreidt, naar het noorden vlak,
heel dicht bevolkt (vandaag de dag) tot onder 't dak.
Waar ooit voor vaders toorn het kind zich moest verstoppen,

daar is geen toevlucht meer, nee, niets kan stiekem blijven.
Herkenbaar zijn we zo, te kijk voor iedereen,
dat alle buren, heel de wereld om ons heen
de kiem van ons geluk als ongeluk ziet drijven.

Op dit moment heeft een verkeerde conjunctuur
ons vetgemest. Van leed verzadigd kon de
ellende aanslaan met de vrije markt als kuur.
We kregen korting zelfs op onze zonden.
Novemberland, vervloekt tot ijver, wacht met beven
het laatste oordeel en de prijs, hoog opgedreven.

Das Unsere

Breit liegt das Land, in dessen Lied wie in Prospekten
sich Schönheit weit gehügell austrägt, gegen Norden flach,
besiedelt eng (in dieser Zeit) bis unters Dach.
Wo sich die Kinder einst vor Vaters Zorn versteckten,

ist keine Zuflucht mehr, nein, nichts schließt mehr geheim.
So offen sind wir kenntlich, allseits ausgestellt,
daß jeder Nachbar, ringsum alle Welt
als Ünglück treiben sieht, was unsres Glückes Keim.

Wo wir uns finden, hat verkehrte Konjunktur
uns fett gemacht. Dank Leid und Kummer satt
schlug mästend Elend an als freien Marktes Kur;
und selbst auf unsre Sünden gab's Rabatt.
Still liegt Novemberland, verflucht zum tugendhaften Fleiß
in Angst vorm Jüngstgericht, dem überhöhten Preis.

* *Günter Grass werd geboren in 1927, in Donzig, studeerde beeldhouwkunst in Berlijn en woonde vervolgens enkele jaren in Parijs. In 1959 werd hij beroemd door zijn roman 'Die Blechtrommel'. Er volgden vele romans waarvan de meeste in het Nederlands zijn vertaald. Ondanks de kritiek op zijn recente werk, met name 'Ein weites Feld', geldt Grass als een van de belangrijkste schrijvers van Duitsland. Hij is ook actief als beeldend kunstenaar.*

De vesting groeit

Ligt braak aan 'n kraaienzwerm ten prooi het land.
De mol plant zich er voort, loops langs de hekken
zie je verdacht vaak vreemde honden trekken.
Er dient betaald: klinkende munt, contant.

Zo rijk en onbeschut heeft angst temidden van
de rest een bouwwerk uitgezweet naar plan.
Als vesting laat Novemberland geen kieren
voor negers, Roma, joden, arabieren.

Oostwaarts dient Polen ons als grensgebied;
historie die ons grif te binnen schiet.
We hadden altijd lol in burchtcreaties,
in linies leggen of een muur oprichten
en tegen vestingkolder, waanzin, kampfrustraties
hielp steeds het broodzakje met Hölderlin-gedichten.

Die Festung wächst

Liegt brach das Land zum Fraß der Krähenschar.
Der Maulwurf mehrt sich, und verdächtig häufig
sind längs den Zäunen fremde Hunde läufig.
Wir sollen zahlen: auf die Hand und bar.

Weil in der Mitte liegend, reich und ungeschützt,
hat planend Furcht ein Bauwerk ausgeschwitzt:
als Festung will Novemberland sich sicher machen
vor Roma, Schwarzen, Juden und Fellachen.

Nach Osten hin soll Polen Grenzmark sein;
so schnell fällt nützlich uns Geschichte ein.
Das Burgenbauen war schon immer unsre Lust,
den Wall zu ziehn, die Mauer zu errichten,
und gegen Festungskoller, Stumpfsinn, Lagerfrust
half stets ein Hölderlin im Brotsack mit Gedichten.

Twee gedichten
Durs Grünbein[*]
(Vertaling Paul van den Hout)

Vita brevis

Kort en slecht, ik ben opgegroeid in de doffe ellende
Die loert waar men zichzelf miskent. Tussen mussen en verklikkers
Was ik stoer op het lege schoolplein, stom met de zwijgende bende.
Een clown, zeventongig, een koorknaap, op cynische grappen verkikkerd.
Ongevraagd sprekend, als iemand die spuugt, besmuikt haast
Heb ik in galgenhumor mijn onmachtsgevoelens gesmoord.
Want de historie, 's mensen fiasco, had mij gefnuikt haast.
Daar waar ik man werd, kwam grootheid slechts in legenden voor.

Tegelijk met lezen heb ik veinzen geleerd, jong reeds bedreven:
Onder kwezels voor Thomas, bij ketters voor Petrus gespeeld.
De nul kreeg medailles, onder dwergen is de reus klein gebleven.
Deserteur van huis uit: liever dood dan de dood uitgedeeld.
Tanks heb ik ondergekotst, in kazernes in slaap me gesnikt,
Op bivak boven mijn emmer mijn scheve grijnslach geschoren.
Meer dan bij voetbal mijn knie was mijn ziel al snel beurs getikt.
Vaak kwam ik thuis met de meineed: ‘Alles onder controle!’

Vita brevis

Kurz und bös, ich bin großgeworden in öden Schlamassel,
Der allem droht, was sich verkennt. Unter Spatzen und Spitzeln
War ich auf leerem Appellplatz tollkühn, schweigsam in stummer Masse.
Ein Clown, siebenzüngig, ein Chorknabe, scharf auf die zynischen Witze.
Ungefragt sprechend wie andere spucken, beiseite
Hab ich die Schocks der Ohnmacht verleugnet mit schwarzem Humor.
Denn die Historie war mir von Nachteil, des Menschen Pleite.
Dort wo ich aufwuchs, kam Größe nur in Legenden vor.

Gleich mit dem Lesen hab ich Verstellung gelernt, in frühen Etüden
Unter Frömmlern den Thomas, vor Ketzern Sankt Petrus gespielt.
Ich sah die Null hochdekoriert, unter Zwergen den Riesen ermüden.
Der geborene Deserteur: lieber tot als auf Herzen gezielt.
Ich hab aus Panzern gekotzt, in Kasernen mich in den Schlaf geheult,
Im Zeitlager überm Kübel mein schiefes Grinsen rasiert.
Mehr als mein Knie vom Fußball war bald die Seele zerbeult.
Oft kam ich heim mit dem Meineid ‘Schon gut. Nichts passiert.’

* *Durs Grünbein werd geboren in Dresden, in 1962, en wordt in Duitsland gezien als de voornaamste dichter sinds Enzensberger. In 1995 ontving hij de Büchner-prijs, de belangrijkste literaire onderscheiding in Duitsland. Zijn onlangs vertaalde dichtbundel ‘Aan onze dierbare doden’ bevat 33 grafschriften.*

[Nederlands]

Ik merkte dossiers voor de versnipperaar, heb bomen groen staan verven,
Gefantaseerd over alles, en veel watje zelfs in dromen niet vindt.
Utopia bijvoorbeeld ... sinds More ligt díe droom aan scherven.
In de nieuwbouwsteppen heb ik mijn eerste magere lijfje bemind,
Lang voor de lelies het vuilnis geroken, de vunze
Lucht van kantines, slachthuizen en stinkvolle treinen.
Een paleis van betongrijs was de *School voor Schone Kunsten.*
En uit de klassen klonk: Gij Muzen, vergeeft mij mijn veinzen...
Alle bedenktijd ter wereld was me niets waard,
Nog geen schouderophalen. Van nieuwe bijbels was het papier
Verspild, het hele leven was in verzaking ontaard.
Een bajesklaagzang. 't Is jaren her, en zie, ik ben nog hier.
Waar staten instortten, al bleef de illusie inflatiebestand,
Ging de muziek routineus keihard aan om zacht, vol verlangen,
Die twee, drie regels te kunnen zingen die dit Land
Onder water zetten. Zo heb ik de reis alleen aangevangen,
Terug door de brandnetelvelden, de dorpen, in tegen de trek,
In mijn oor nog het Russisch van de sergeant: ‘Davai, davai!’
Nostalgie, een falsetstem, ried mij aan: *Ga, voor je verrekt.*
Ergens ver heen. De branding aan het strand van Hawaii?

[Duits]

Ich habe Akten gestempelt vorm Reißwolf, Bäume grün angepinselt,
Phantasiert über alles, und manches was es im Traum nicht mal gibt.
Utopia zum Beispiel... Seit Morus spielt das auf rauhen Insein.
In den Neubausteppen hab ich den ersten mageren Körper geliebt,
Lang vor den Lilien den Müllwind geschnüffelt, die Dünste
Aus Kantine und Schlachthof und den Gestank voller Züge.
Ein Palast in Betongrau, das war die *Schule der Schönen Künst.*
Und aus den Klassen sang es: Ihr Musen, vergebt, wenn ich lüge...
Alle Bedenkzeit der Welt hab ich gehabt, doch es gab nichts,
Was dat Kopfschütteln lohnte. Die neuen Bibeln warn das Papier
Nicht mehr wert, und fürs Leben die einzige Lehre: die des Verzichts.
Eine Knastlitanei. Lang ists her, und sieh da, ich bin immer noch hier.
Wo Staaten wie Sandburgen rutschten, die Illusion hoch im Kurs stand,
War es Instinkt, die Musik lauter zu stellen und leise,
Die zwei, drei Zeilen zu summen, die dieses Land
Unter Wasser setzten. So ging ich allein auf die Reise,
Zurück durch die Brennesselfelder, die Dörfer, entgegen den Trecks,
Im Ohr noch den russischen Laut des Sergeanten: ‘Dawai, dawai!’
Nostalgie, eine fistelnde Stimme, empfahl mir *Bevor du verreckst*,
Irgendwas Fernes. Die Brandung am Strand von Hawaii?

Rondje Berlijn

Voor Christian Döring

I *Tauentzienstraße*

Ach, geen liedje meer dat deze straat door dwarrelt.
En de rijwind flirt in het voorbijgaan met de kanten
Van gedecoreerde stalen uitstalkasten, drie, vier lagen hoog, vol waren.
Wat hier woont, gehaast, klein in getale, zijn passanten.

Veegmachines zorgen 's nachts voor wrijvingloze vlakken.
Over 't glanzend ijsplaveisel strooien lichtreclames
Als geruchten namen uit, waarvan het telefoonboek wemelt.
Vroeg in de uitverkoop zie je de laatste burgerlijke drama's

Eén kerk staat hier, die je streng aan bunkerbouw herinnert,
Sinds haar toren, een afgebroken flessenhals, ooit is gevuld
Met beton dat de parkeergarage hels doet dreunen.
Met een glimlach uit de metro komen, wordt hier krap geduld.

Berliner Runde

Für Christian Döring

I *Tauentzienstraße*

Ach, kein Liedchen wirbelt mehr durch diese Straße.
Und der Fahrtwind, der vorbeischaut, flirtet mit den Kanten
Dekorierter Stahlvitrinen, drie vier Stockwerk hoch und voller Waren.
Die hier leben, eilig und in kleinen Raten, sind Passanten.

Kehrmaschinen sorgen nachts für reibungslose Flächen.
Ueberm Glanz von Eislaufbahnen streuen Lichtreklamen
Wie Gerüchte Namen aus, von denen es im Telephonbuch wimmelt.
Früh im Schlußverkauf gibt man die letzten bürgerlichen Dramen.

Eine Kirche steht hier, die erinnert streng an Bunker,
Seit ihr Turm, ein abgebrochner Flaschenhals, plombiert ist
Mit demselben Baustoff der im Parkhaus höllisch von Motoren dröhnt.
Taucht ein Lächeln aus dem U-Bahn-Schacht, stößt es auf Maniriertes.

[Nederlands]

Staan er tanden in het asfalt, zijn ze van fietskoeriers, gevallen
bij de slalom, dan wel van glazenwassers, van de steiger afgekletterd.
Middenbermen worden vangnet. Tussen de files
Flitst geluk voor de een, waar een ander bekeurd wordt en kettert.

Hoeveel rotzooi draag je in je zakken
Met je mee van hier, en hoeveel blijft achter, zoenoffer
Voor de jonge archeologe die in het puin van mythische steden knielt,
In haar hand de zachte borstel, echo voor iedere troffel.

[Duits]

Stecken Zähne im Asphalt, sind sie von Fahrradboten,
Die beim Slalom stürzten oder Fensterputzern, vom Gerüst gefallen.
Grün der Mittelstreifen wird zum Sprungtuch. Durch den Stoßverkehr
Blitzt ein Glücksrad für die einen, wo die andern Bußgeld zahlen.

Wieviel Krimskrams trägt man in den Taschen
Mit sich fort von hier, und wieviel bleibt an Ort und Stelle
Für die junge Archäologin, die im Schutt der legendären Städte kniet,
In der Hand den weichen Pinsel, dieses Echo jeder Maurerkelle.

II *Anhalter Bahnhof*

Hier wendden de tanks hun loop, en
Steeg Russische tabakswalm uit de toren, plomp van vorm.
Waar geen *Reichsbahn*-treinen meer lopen,
Luwde toen de Mongolenstorm.
Griekenlandexpres. De mooien en rijken, zacht tegen
Leer geleund in gesloten coupé's, ervantussen.
Bij de laatste wissels incasseerden de Russen
Gouden ringen, horloges, bloedgeld voor de zege.
Op de kruispunten las je cyrillisch. De route
Door de puinhooplanen wezen dakspanten aan.
De Rode Ster te bespotten, daarvoor moest je boeten
Met celstraf of erger. Het besluit van de baan
Om Berlijn, het roversnest, als Carthago te slechten,
In 't stof van Brandenburg een schaduw nog amper.
Maar goelasj en borsjt werden snel dé gerechten,
Al lachte Frau Krause ook nog zo schamper.

II *Anhalter Bahnhof*

Hier haben die Panzer gewendet,
Und Machorkarauch stieg aus dem plumpen Turm.
Wo kein Gleis mehr, kein Reichsbahnzug endet,
Legte sich der *Mongolensturm.*
Griechenland Expreß. Abfahrt der Schönen und Reichen
In verhängten Coupés, südwärts, in Polster gelehnt.
Ein Russe stand an der letzten der Weichen
Und sammelte Uhren ein, Goldschmück, den Siegeszehnt.
An den Kreuzungen las man kyrillisch. Den Weg
Durch die Trümmeralleen zeigten Dachbalken an.
Den roten Stern zo belächeln, kein Sakrileg
Wäre schlimmer gewesen. Verworfen der Plan
Berlin, das Räubernest, zo schleifen wie Karthago,
Im Staub von Brandenburg ein Großstadtschatten.
Doch Gulasch dämpfte bald, Kosakentanz das Largo,
Wenn auch Frau Krause nichts zu lachen hatte.

III *Friedrichshain*

Nee, van begroeting kon bepaald geen sprake zijn:
Zie maar die inslaggaten huis aan huis.
't Was trommelvuur, niks geen saluut aan vrienden,
Destijds in Friedrichshain.

En van verbroedering kwam niets terecht: de hand
Die men je reikte, was een pantservuist.
Misschien dat het in 't park tot lering diende
Voor honden met verstand.

De witte vlaggen streken ze die strenge winter snel:
Verband, en beddengoed voor moeder thuis.
Dat God ver weg was toen, dat merk je
In Friedrichshain nog wel.

III *Am Friedrichshain*

Nein, von Begrüßung konnte keine Rede sein,
Sieht man die Einschußlöcher Haus für Haus..
Es waren Trommelfeuer, keine Salven
Damals am Friedrichshain.

Und vom Verbrüdern war das alles weit entfernt.
Wer im MG-Nest saß, der schoß heraus.
Kann sein, im Park die Hunde und die Malven
Haben dazugelernt.

Die weißen Fahnen zog ein stranger Winter ein.
Verbandszeug brauchte man und Bettuch auch.
Daß in den Kellern keine Bitten halfen,
Ahnt man am Friedrichshain.

IV *Potsdamer Platz*

Om en om wordt de aarde gewoeld voor de hoofdstad in spe.
Rupsbanden luiden de nachtstilte in met hun herrie.
Germania in haar bunker, op een Pruisische canapé,
Wreed gewekt door 't lawaai, draait zich om in de derrie.

Downtown Berlin helpt de diva haar gordel losmaken.
En smachtend maakt zij, walkure, haar dijen breed.
Het brein, op zijn helderst moment kwaadaardig rakend,
Heeft iets geroken dat om vernietiging schreeuwt.

IV *Potsdamer Platz*

Um und um wird die Erde gewühlt für die Hauptstadt *in spe.*
Der nächtlichen Menschenleere gehn Raupen vorweg.
Germania im Bunker, auf preußischem Kanapee,
Von Baggern im Schlaf gestörzt, wälzt die Hüften im Dreck.

Downtown Berlin hilft der Diva den Gürtel zu lösen.
Und schmachtend macht sie, Walküre, die Schenkel breit.
Das Gehirn, in den hellsten Momenten, den bitterbösen,
Wittert etwas, das nach Zerstörung schreit.

V *Epiloog*

Wat gebeurt hier? Waar ben ik? vraag je verwonderd,
Schouders ingetrokken onder kranen. Jíj was een gigant, toch,
Die de stad zijn wil oplegde? Pleinen krompen in elkaar
Als je uit de grond rees. Eén 'Hatsjie!': hele flats omgedonderd.

Pas nog was hier braakland met verzengd gras en kaal zand, toch,
Dat op géén kaart stond. En Goya's kolos zat dáár,
Wachtend tot de steppe terugkomt - dat gelooft nu niemand meer.
Even ingedut, en alles achter hem was schots en scheef gezet.

Uit de pruisisch-blauwe middag in vier sectoren en twee zones
Is het uur der grauwe walm ontstaan waarop in het verkeer
Jan en alleman elkaar inhaalt. Zo hangt in 't stratennet
Straks de halve stad en spartelt. Met als motto: '*Schneller Wohnen*!'

V *Epilog*

Was geschieht hier, fragt man, und erkennt nichts wieder,
Schultern eingezogen unter Kränen. War man nicht ein Riese,
Dem die Stadt gehorchte? Plätze schrumpften auf irh Spielzeugmaß,
Stieg man aus der Erde. *Ein* 'Hatschi!' riß ganze Wohnblocks nieder.

Eben war da noch ein Brachfeld, Sand und etwas abgebrannte Wiese,
Die im Stadtplan fehlten. Daß dort Goyas Koloß saß,
Wartend auf die Wiederkehr der Steppe, glaubt dir keiner mehr.
Einmal eingenickt, und alles hinterrücks war parallel versetzt.

Aus dem preußisch blauen Nachmittag in vier Sektoren, zwei Versionen.
War die Stunde grauen Dunsts geworden, wenn im Kreisverkehr
Hinz und Kunz sich überholen. Zappelnd hängt im Straßennetz
Bald die Hälfte der Bevölkerung. Ihr Motto '*Schneller Wohnen!'*

[Nederlands]

Toon de oudjes hoe het zit. Geen gratie hier. Hier heerst het mercantiele,
Dat op tempo aandringt en op tunnelblik. Je kunt met een magneet
Deuren openmaken, sinds flats als cementpap uit de mixers stromen.
Op een dag nog zien we, hoog aan de glasgevels vastgeschroefd, reptielen,

Met neutrale blik de afloop gadeslaan - opdat men niets vergeet.
Slechts gewoonte, werkeloos, keert weer en praat tegen Oost-Indisch doven.

[Duits]

Zeigt den Alten, wo es langgeht. Bis auf Grazie, gibts hier vielzuvieles,
Das den Eilschritt nahelegt, den Tunnelblick. Genügt nicht ein Magnet,
Zum Türeöffnen, seit Apartments als Zementbrei aus den Mischern quellen:
Einestags entdeckt man, hoch an Glasfassaden festgeschraubt, Reptile,

Die neutralen Augs den Kehraus überwachen.- Daß ihm nichts entgeht.
Nur Gewohnheit, dieser Arbeitslose, kehrt zurück an taube Stellen.

Wat heb ik nog in te halen
Uwe Kolbe
(Vertaling Ard Posthuma)

Bijna elke plaats had ik nog in te halen, bijna elke kiek.
Zo'n bepaalde blauwe berg had ik in te halen.
Waar hierna? Maar eigenlijk hiervoor.
Een Venetië een Comomeer en een Lugano en een *che bello* in natura.
Amsterdam heb ik op tijd ingehaald. Kopenhagen
heb ik doorgewerkt samen met mijn vrouw die nog meer had in te halen.
Wat heb ik verder nog in te halen?
Zoveel had ik gelezen over Eastside en Westside -
New Vork moest ik per se inhalen, Chicago,
San Francisco, de Grand Canyon enzovoort.

Was hab ich noch nachzuholen

Fast jeden Ort hatte ich nachzuholen, fast jeden Anblick.
So einen gewissen blauen Berg hatte ich nachzuholen.
Wo hernach? Doch eigentlich hervor.
Ein Venedig und ein Comersee und ein Lugano und ein *che bello* im Original.
Amsterdam habe ich zeitig nachgeholt, Kopenhagen brachte ich ähnlich hinter mich und meine Frau, die noch mehr nachzuholen hatte.
Was habe ich noch nachzuholen?
So viel hatte ich gelesen über Eastside und Westside -
New York hatte ich unbedingt nachzuholen, nach Chicago,
nach San Francisco, nach dem Grand Canyon undsoweiter.

[Nederlands]

Of was het omgekeerd?
Eerst haalde ik de Ku'damm in, de Savignyplatz.
Eerst haalde ik het boven-de-Muur in, in de S-
Bahn, na het jarenlange voor of achter.
Wat verder nog: Parijs, de Provence en Rome
zijn al ingehaald, heb ik afgehaald.
Voor wie heb ik wat in te halen?
Maar hoe haal ik de fatale zekerheid in?
Hoe haal ik het kind in, dat had me zo goed gedaan?
Maar dat is een voorbijgaand stadium.

[Duits]

Oder wars andersherum?
Erst holte ich den Ku'damm nach dem Savignyplatz.
Erst holte ich das Oberhalb der Mauer nach, in der S-
Bahn, nach dem jahrzehntelangen Vor oder Hinter.
Was hab ich noch nachzuholen: Paris und Provence und Rom
sind bereits nachgeholt, hab ich abgeholt.
Wem hab ich was nachzuholen?
Wie hol ich die liebe Gewißheit aber?
Wie hol ich das Kind nach, das hätte mir so wohlgetan?
Aber das ist ein Durchgangsstadium.

Het denken in onroerend goed
Karl Krolow[*]
(Vertaling Matthias Rozemond)

Wat voor huizen wordt geboden
en de lijn van hogerhand:
gaat dat boven het verstand?
In ons oost-west-vaderland
zijn nu snelle jongens van node.

Ben ik nou gek, streven wij
ook nog iets anders na?
In de wereld der logica
- dat geldt voor jou en mij -

daar telt geen fantasie.
Al het wensen is van de baan
voor altijd - hoe, dat weet men niet.
Vergaapt zich nog iemand aan
de foute ideologie,
die aardt in het Oosten noch Westen,
verbijsterd zwijgt hij maar het beste.

Das Denken in Immobilien

Das Denken in Immobilien
und die nötige feste Hand:
wem raubt es den Verstand?
Das west-östliche Vaterland
braucht männliche Utensilien.

Oder irrt da jemand, der sich
auch anderes vorgestellt?
In der folgerichtigen Welt
- das gilt für dich und mich -

gilt nicht die Phantasie.
Und das Wünschen ist abgeschafft
für immer - man weiß nicht, wie.
Und wer sich gar vergafft
in die falsche Ideologie,
der irrt sich im Osten und Westen,
der staunt und verschweigt sich am besten.

* *Karl Krolow werd in 1915 geboren in Hannover, studeerde germanistiek, romanistiek en kunstgeschiedenis en publiceerde poëzie sinds 1942. De invloed van zijn sterk beeldende gedichten op de hedendaagse Duitse poëzie wordt groot geacht. Krolow heeft ook veel Franse poëzie in het Duits vertaald.*

De muur
Reiner Kunze[*]
(Vertaling Ad den Besten)

Toen wij haar neerhaalden, wisten we niet
hoe hoog ze is
in ons

We waren gewend geraakt
aan haar horizon

En aan de windstilte

In haar schaduw wierpen wij
geen van allen een schaduw

Nu staan we hier ontdaan
van iedere verontschuldiging

3 oktober 1990

Die mauer

Als wir sie schleiften, ahnten wir nicht,
wie hoch sie ist
in uns

Wir hatten uns gewöhnt
an ihren horizont

Und an die windstille

In ihrem schatten warfen
alle keinen schatten

Nun stehen wir entblößt
jeder entschuldigung

den 3. oktober 1990

* *Reiner Kunze, in 1933 geboren in Oelsnitz, schreef aanvankelijk natuur- en liefdespoëzie en volgde de partijlijn, werd gaandeweg kritischer en heeft na een publikatieverbod en zijn royering uit de schrijversbond in 1977 de DDR verlaten. Verwierf in het Westen o.a. bekendheid met* Geweldige jaren, *een kritische bundel over de opvoeding in de DDR.*

December '89
Lutz Rathenow[*]
(Vertaling Ad den Besten)

De sneeuw van gisteren,
slijmerig straatvuil.
Hocuspocus zonder hekserij.
Aan de hemel zont zich een zon -
als was het zomer en warm.
In flarden maakte zich toen
onze huid van ons los. En nu?
De Partij, een ui, doet haar best
zich te onthullen. Welke van haar rokken
kleurt sneller vuurrood? Afval, tranen,
en geen kern in zicht...

Dezember 89

Der Schnee von gestern,
Straßenschleim.
Hokuspokus ohne Hexerei.
Am Himmel sonnt sich eine Sonne -
als wäre es Sommer und heiß.
Fetzenweise löste sich dann
die Haut von uns. Und jetzt?
Die Partei, eine Zwiebel, übt sich
im Enthüllen. Welche Schale färbt sich
schneller puterrot? Abfall, Tränen,
und kein Kern in Sicht...

* *Lutz Rathenow, in 1952 geboren in Jena, publiceert poëzie in tijdschriften en woont thans in Berlijn.*

[De Tweede Ronde 1999, nummer 4]

Voorwoord

Al meermalen heeft DTR een nummer gewijd aan de Nieuw-Griekse literatuur; het waren steeds opmerkelijke nummers, dankzij de enthousiaste inzet van Hero Hokwerda, vast gastredacteur voor Griekenland, en van onze betreurde Marko Fondse die sinds 1984 op Hydra woonde en contacten onderhield met Griekse dichters. Hij is in dit nummer nog vertegenwoordigd met poëzievertalingen en twee persoonlijke ontboezemingen in *Essay*, die een goed inzicht geven in zijn gewetensvolle manier van vertalen. Bij wijze van speciale hommage heeft Hokwerda twee van Fondses eigen gedichten in het Grieks vertaald (in *Vertaalde poëzie*).

In *Vertaald proza* vijf verrassende verhalen (van Akrívos, Grigoriadis, Kaloutsas, Marangoú en Voutyrás); in *Vertaalde poëzie*, afgezien van *Márko Fóntse*, werk van Charalambídis, Dimoulá, Ganás, Kavafis (twee rijmende vertalingen!), Kondos, Ritsos, Sinópoulos en Vayenás. Sinópoulos is het ruimst vertegenwoordigd, met zijn lange en prestigieuze Elpenor-cyclus. In *Essay* geeft Hokwerda informatie over thema en uitwerking van die cyclus, waarbij hij ook het werk van Ritsos en Seferis betrekt. In *Essay* verder nog: Mario Molegraaf over Plato en Kavafis.

Voor het overige is er *Nederlands proza, Nederlandse poëzie* en *Light Verse* van onze vaste medewerkers. Wij begroeten Leo Stilma die in dit nummer debuteert.

Redactie

Nederlands proza

Meepuffen
Wim Reilingh

De gebladderde deur bleef potdicht. Agatha tuurde door het hartvormige venster naar binnen, maar kon in het aardedonker niets onderscheiden.

‘Heb je je soms in de dag vergist?’ vroeg ik. Ze haalde haar agenda erbij en toonde onweerlegbaar aan dat dat niet het geval was. Mijn hoop dat het niet door zou gaan werd trouwens de bodem ingeslagen door de komst van twee andere cursisten; een man in bruin corduroy met het vogelachtige, verwilderde profiel van Papageno en zijn hoogzwangere Papagena die meer weg had van een nurkse Falstaff dan van een tierig liefdesduifje, maar toch (misschien uit hoofde van een soort symbiose) een wat gevederde indruk op me maakte.

Hij drukte op de bel, ook vergeefs, en liep toen met het hoofd in de nek achteruit om de ramen te bestuderen. De vrouw leunde met een gekwelde blik tegen de gevel. Ze wilde helemaal niet maar moest van hém. Ik stelde me voor dat ik er op het moment ook zo bij stond: als een gemelijke appendix.

‘Ze doen niet open,’ zei Agatha.

Hij merkte ons nu pas op en draaide met verraste schokjes zijn kopje in onze richting. Zijn blik dwaalde een seconde tussen Agatha en mij; langer had hij niet nodig om te zien dat de bron van de communicatie niet bij mij gezocht moest worden.

‘Komen jullie ook voor de zwangerschapsyoga?’ vroeg hij aan Agatha.

Hij had een heel hoog stemmetje, zodat hij, zangtechnisch gesproken, uit zijn rol viel, maar toch veranderde dat niets aan mijn oorspronkelijke indruk: een eendimensionale vogelmens (Stets lustig, heisa hopsasa!)

‘Ik begrijp er niets van,’ zei Agatha, ‘we zijn toch precies op tijd.’

Ze vergeleken hun horloges en waren geruime tijd met knisperende agenda's in de weer. Ik keek vluchtig naar zijn vrouw, maar die scheen even weinig trek in mij te hebben als ik in haar. Een gesprek, al was het alleen maar om me een houding te geven, zat er niet in. Toen ik een sigaret wilde opsteken zag ik dat het de laat-

ste in het pakje was, wat me het komende uur nog een stuk donkerder deed inzien. Maar ik had niet de kracht om hem te bewaren voor later.

Er stak onverwachts een bolle wind op, die me een paar passen het rozenperk in dreef. Op hetzelfde moment dreef er een wolk voor de zon en veroorzaakte een loodgrijze schemering. Het begon te hozen. Agatha en haar nieuwe kennis staken hun agenda's bij zich en vluchtten eendrachtig naar de gedeeltelijke beschutting van de deurpost.

Falstaff stak een zwarte paraplu op, die ze kennelijk altijd bij zich droeg. Ik verroerde me niet en bleef als een monument van chagrijn tussen de druipende rozen staan. Ik voelde de sigaret zwaar worden tussen mijn lippen en breken. Er arriveerde een groepje doorweekte fietsers, die duwend en gillend het pad op stormden, op weg naar dezelfde rotdeur, waar ze werden opgevangen door Agatha en Papageno in de rol van ceremoniemeesters of ze-doen-niet-open-aanzeggers.

Tijdens de eerste consternatie lette niemand op mij, maar toen er vervolgens blikken in mijn richting geworpen werden en ze zich schenen af te vragen welke rol ik vervulde in dit waterballet, kwam ik naar voren en klampte Agatha aan.

‘Zullen we maar naar huis gaan,’ zei ik dof, ‘dit wordt niets meer.’

‘Geen sprake van,’ zei ze. ‘Je ziet toch dat we op het goede adres zijn?’

‘Wat is dát nou voor een argument?’ mompelde ik. Ze besteedde geen aandacht meer aan me.

De lijkkleurige wolk werd ineens lichter van tint. Het grijs rafelde uiteen en verdween spoorloos. In de plotseling terugkerende hitte begon een grijze nevel uit het gras op te stijgen. Nog eens drie mannen en drie vrouwen voegden zich bij de bouderende groep. Om het Woodstockgevoel dat me beving bij de aanblik van al die vale hippiejurken, die kolossale hoofden met haar en die geblokte houthakkershemden compleet te maken, ging er een hasjpijpje rond.

Ik kneep het water uit de overgebleven stomp van mijn sigaret en probeerde hem alsnog aan te steken, maar dat kon ik net zo goed laten. Het hasjpijpje liet ik aan me voorbij gaan. Een stickie op basis van tabak zou ik gretig geaccepteerd hebben, maar van deze onvermengde kemelschijt kon ik me alleen nog maar ongelukkiger gaan voelen.

‘Stil eens mensen!’ riep Papageno met zijn oor tegen de deur. ‘Ik hoor wat!’

Iedereen zweeg. Alleen het pijpje reutelde nog wat na. Er klonk gestommel in het huis. Ik sloot mijn ogen en liet mijn hoofd zakken in onzalige berusting. De deur ging open. Aan de voet van een steile trap stond een lange lijzige meid, ook al gehuld in zo'n kunstzijden hobbezak. Ze lachte ons geruststellend toe met een fermgele overbeet en zei: ‘Mijn siësta is wat uitgelopen.’

Ze stelde zich voor als Dagmar, ook dat nog, en ging ons voor de trap op in een walm van beschimmelde tuinaarde en kattenpis. Na de eerste verdieping, die belegd was met perzische tapijten en waar een spinnewiel stond, kwam een ladder die naar een gat in het plafond leidde. Nadat al die buiken amechtig naar boven waren gehesen en ik als laatste de deprimerende zolderverdieping bereikte waar het allemaal zou gaan gebeuren, nam Dagmar plaats in de lotushouding en zei: ‘Eéven relaxen. Neem een matje.’

Terwijl de anderen hun matjes, geplastificeerde ziekenhuisstretchers die er gebruikt en gepatineerd uitzagen, van een hoge stapel namen en op de vloer rangschikten, bleven alleen Falstaff en ik als zoutzakken staan. Ik had sympathie voor haar willen voelen, maar het lukte me niet.

‘Toe maar,’ zei Dagmar, hemels naar ons op grijnzend met die overbeet. ‘Wees niet verléégen...’

Agatha had twee matjes gepakt, maar omdat ik al zover heen was dat ik erop rekende Papageno naast haar te zien plaatsnemen, maakte ik geen aanstalten om er gebruik van te maken. Pas toen ze overeind kwam en me met vaste hand naar mijn plaats bracht, kreeg ik weer het gevoel dat ze iets voor me betekende. Ik schaamde me ineens voor mijn uit de toon vallende gedrag, maar dat deed me alleen maar dieper wegzakken in somberheid. Ik liet me achterover zakken en keek toe hoe Falstaff onwillig naar haar matje werd geloodst.

Een blik om me heen was genoeg om me ervan te overtuigen dat Agatha er in vergelijking met al die verlepte kruidenvrouwjes bijzat als een koninklijke schoonheid. Ik herinnerde me weer, zoals altijd op kritieke momenten, het citaat uit *Der Rosenkavalier* dat ik die eerste nacht, toen ze mijns ondanks bij me in bed was terechtgekomen, in gedachten had opgezegd: ‘Mein Gott, wie schön und gut sie ist.’ Maar waarom vóelde ik me op dit moment dan zo weinig bevoorrecht?

Dagmar verhief zich en stak met geheimzinnige gebaren een paar wierookstokjes aan. ‘Laten we beginnen met een korte meditáátie,’ riep ze.

*

Falstaff had het einde van de les niet gehaald. Ze was met gebroken vliezen en een gezicht als een oorwurm door het trapgat gehesen en per taxi afgevoerd, handenwringend gevolgd door Papageno, die zijn à propos volkomen kwijt was en trouwens liever nog wat was gebleven.

Het helse uur was toch nog geëindigd. We liepen langs de singel, waar de stoeptegels alweer grijs en uitgedroogd onder de blakerende zon lagen, in de richting van de binnenstad.

‘Wat zat je nou lullig te doen?’ vroeg Agatha. ‘Is het je niet opgevallen hoe al die mensen naar je zaten te kijken?’

‘Ik wil een sigaret,’ zei ik.

‘Als je maar weet dat ik er behóórlijk van báál. Waarom kon je niet net als die anderen normaal méépuffen? Het maakt me bang, weet je dat? Báng! Wat moet ik beginnen als ik bij de bevalling ook zo weinig steun van je krijg?’

Het liefst had ik haar tegengesproken en gezegd dat ik bij de bevalling tenminste niet omringd zou zijn door zo'n waanzinnige menigte lotuseters en dat dan de wierook en de geëxalteerde aanmoedigingen van die onbeschrijfelijke tuthola me ook wel bespaard zouden bijven, maar ik wist van tevoren dat ik daarmee alleen maar vergelijkingen utlokte tussen mijn chagrijn en hun jubelende levensaanvaarding. Omdat ik daar geen zin in had dacht ik nogmaals: ‘Mein Gott, wie schön und gut sie ist.’

‘Ik doe mijn best,’ zei ik.

‘Daar heb ik anders verdomd weinig van gemerkt. Méépuffen... Het was meer meemompelen wat je deed.’

‘Maar het was zo obsceen, al dat gehijg en gekreun, al die walgelijke saamhorigheid. Ik dacht: nog even en ze beginnen aan de groepssex.’

‘Een beetje meer saamhorigheidsgevoel zou jou anders helemaal geen kwaad doen.’

Ik legde mijn arm over haar schouder en herhaalde: ‘Ik doe mijn best.’

‘Dat weet ik ook wel,’ zei ze berustend. ‘Maar soms laat je het zo weinig blijken.’

*

‘Het draait niet om de pííjn! Het draait om je kindje, je kíííndje!’ had Dagmar in extase geroepen. Daarop was de cadans van het meepuffen verbroken door een brul van Falstaff, die in mijn oren had geklonken als een oorverscheurende deus ex machina.

‘Ze zullen wel niet terugkomen,’ zei Agatha. ‘Jammer, ik vond het aardige mensen.’

We passeerden café 't Wilde Woud, waar het meubilair naar buiten was verplaatst en de straat voor verkeer afgesloten. De pui was vanwege de hitte opengeschoven.

‘Laten we wat gaan drinken,’ zei ze, ‘dan kun je meteen sigaretten kopen.’

Ik knikte en ging naar binnen, terwijl Agatha plaats nam in de brede vensterbank. Mijn keel voelde nog dik van de weeë wierooklucht. Toen ik met bier, sherry en een pakje Dunhill weer naar buiten kwam, hoorde ik mijn naam roepen. Ik bleef op de stoep staan en keek rond. Het duurde een paar seconden voor ik haar aan haar silhouet herkende. Het was Lydia, een vriendinnetje uit chaotischer tijden. Ze zat naast Agatha en proostte met een glas Beerenburg in mijn richting.

Omdat de letters van haar achternaam een anagram van *Goethe* vormden had ik wel gedacht dat we voor elkaar bestemd moesten zijn, maar onze romance was nooit helemaal van de grond gekomen. Een lieve, terloopse puinhoop was het geweest: samen Brechtliederen zingen in uitgestorven straten, slapen in de regen op het dak van haar huis, liggen vrijen in de bosjes bij de stadswallen. Van ‘liefde’ was nooit sprake geweest. Nu ik haar voor het eerst sinds jaren weer op de wangen kuste en zag wat voor metamorfose ze had ondergaan, speet het me eigenlijk dat ik er toen niet meer werk van had gemaakt.

Ze had haar blonde haren zwart geverfd en droeg niet meer de bril, die haar altijd iets schoolfrikkerigs had gegeven. Zo onverhuld in het zomerlicht was haar blik op een hypnotiserende manier sprankelend. Het dunne zomerjurkje dat ze droeg gaf haar een erotische vlinderigheid die ik vroeger nooit in haar had opgemerkt. Een ogenblik vreesde ik dat zij en Agatha kennissen van elkaar waren, maar ze waren bij toeval naast elkaar terechtgekomen. Ik gaf Agatha haar sherry. ‘Dit is Lydia,’ zei ik.

‘Aangenaam,’ zei Agatha met een onderzoekende blik.

‘Gôh,’ zei Lydia. Ze staarde verbijsterd naar Agatha's buik. ‘Je wordt dus...’

‘Ja,’ zei ik.

‘Dat had ik nou nooit...’

Ik scheurde mijn pakje open en stak een sigaret op, niet zo aandachtig als ik van plan was geweest. Agatha zette haar glas op de vensterbank. ‘Even plassen,’ zei ze. Ze hees zich door het raam naar binnen en verdween naar achteren.

‘Gôh...’ zei Lydia nogmaals. Ze probeerde op een onbevangen manier verbaasd te klinken, maar ik hoorde de ontreddering in haar stem, wat me tegelijkertijd streelde en benarde.

‘Het gebeurde zo ineens,’ verklaarde ik, ‘nou ja, ik ben er blij mee.’

‘Gefeliciteerd dan maar,’ zei ze.

‘Wat ben je veranderd. Je bent ineens zo mooi. Je wás al mooi, maar dit slaat alles.’

Ze leefde wat op en bestreek met subtiele vingertoppen haar gestalte. ‘Ik heb lenzen genomen. Toen ik die bril eenmaal kwijt was, leek het me ook tijd om eens wat aan mijn haar te doen. Ik dacht, dit is misschien mijn laatste kans om te redden wat er te redden valt. Als ik er nog tien jaar mee wacht, maak ik me hoogstens belachelijk.’

‘Als ik je zo een jaar geleden was tegengekomen, had ik je beslist niet meer laten gaan. Dan had jij nu waarschijnlijk met zo'n buik rondgelopen.’

‘Nee, dank je de koekoek,’ zei ze, ‘ik hou niet van kinderen.’

Agatha kwam terug. Ik stak mijn tweede sigaret op en schoof wat in de richting van Lydia om haar te laten plaatsnemen. Ik voelde me opgelatener dan bij eerdere toevallige confrontaties tussen meisjes die respectievelijk in mijn bed gelegen hadden. In feite had Lydia wat mij betreft de oudste rechten, maar ik wilde de moeder van mijn kind niet kwetsen met een verleden waar zij geen deel van uitmaakte, evenmin als ik zelf graag geconfronteerd werd met een of andere hanige knaap uit háár sexuele verleden. Eigenlijk waren álle verhoudingen verstoord sinds dat eerste moment van: ‘Mein Gott, wie schön und gut sie ist.’

‘We komen van de zwangerschapsyoga,’ zei ik om de spanning te breken en Agatha gelegenheid te geven deel te nemen aan het gesprek. Lydia verslikte zich en proestte een straal Beerenburg de straat in.

‘Gétver!’ zei ze. Ze had geen flauw idee hoe gelukkig ze me daarmee maakte, maar ik kon haar op dit moment moeilijk om de hals vliegen. Agatha nipte van haar sherry en reageerde niet. Ik dacht terug aan de verschrikkingen van die benauwde vliering; de transpiratie van al die zwoegende lijven, de opkomende claustrofobie bij het besef dat ik het verst van het trapluik zat, de uiteindelijke *evaluatie* van het hele gebeuren. ‘Wat waren je emóóties?’ vroeg Dagmar en ze gaf ons een voor een de beurt. Evenals de anderen bleek Agatha het geëigende taaltje tot in de finesses te beheersen. Ze liep af als een wekker en sprak over ‘een soort van hele diepe intermenselijke gevoelstoestand’, en ik kwam er als haar bijzit uiterst bekaaid af, omdat ik niets anders wist te melden dan dat ik een scheut in mijn rug had gevoeld.

‘Het schijnt erbij te horen,’ zei ik mat.

Agatha dronk haar glas leeg en keek op haar horloge.

‘Ik wil naar huis.’

‘Goed, dan gaan we,’ zei ik gehoorzaam. Ik stond op en keek naar Lydia. Zoals ze daar naast Agatha zat, leek ze nog sierlijker en vlinderiger. Het viel me ineens op hoe klein haar voetjes waren vergeleken met Agatha's maat 41. Even leken die voeten al mijn tegenstrijdige gevoelens van dit moment te symboliseren. Inderdaad was de gedachte aan Lydia als moeder volslagen idioot (Who breaks a butterfly on a wheel?) en trouwens, Agatha leek me nog steeds als enige ter wereld in staat om *mijn* kind te baren, maar zijzelf kloste de laatste tijd door mijn porseleinkast op een manier die me het ergste deed vrezen voor de toekomst.

Ze verdween voor de tweede maal naar achteren met druk op haar blaas. Dat gaf mij de kans om Lydia's handzame lijfje, als bij een afscheid voor eeuwig, tegen me aan te drukken.

‘Ik moest méépuffen,’ zei ik, bijna in tranen.

Haar troostende kus rook, net als vroeger, naar Beerenburg.

De waterval
Jan Schotte

De zwarte wolkenmassa golft over de heuveltop heen en tien tellen later stort de regen als een waterval omlaag. De weersomslag komt zó overrompelend snel, dat hij amper de tijd heeft zijn rugzak af te doen en zijn regenjack aan te trekken.

De hut waarheen hij op weg is, ligt op zo'n tweehonderd meter afstand vóór hem. Daar heeft hij het bouwsel zien staan, voordat de watermassa de omgeving onzichtbaar maakte en van het ene moment op het andere alle oriëntatiepunten verdwenen waren. Sinds hij is blijven stilstaan heeft hij zijn voeten niet verzet, dus de schuilhut ligt nog steeds recht vooruit. Er loopt geen pad, maar op zijn netvlies zit nog het beeld van een licht hellend terrein, dat er redelijk begaanbaar uitzag. Hij hangt zijn rugzak weer om en begint, met één oog op zijn kompas, door het razende geweld van het vallende water heen naar het noordnoordwesten te schuifelen. Hij telt zijn korte voetstappen.

Als de contouren van een donkere driehoek voor hem opdoemen loopt hij naar het midden en stapt door de lage deuropening naar binnen. Op dat moment snerpt een gil dwars door het geraas van de regen heen.

Een schaap, denkt hij, een schaap dat hierheen is gevlucht en verscheurd wordt door een zojuist naar binnen geglipte wolf. In een reflex slaat hij beide handen beschermend voor zijn keel. Een eenzame wolf kan levensgevaarlijk zijn.

Het gillen wordt zwakker en gaat over in gejammer. Menselijk gejammer.

‘Hallo! Hallo!’ roept hij. Zijn stem slaat over.

Een vrouwenstem krijst: ‘Qui est là? Qui est là!’

‘C'est moi!’ schreeuwt hij, omdat hij niets anders weet te zeggen. Dan pas ziet hij het blauwgele licht van een petroleumlamp wapperen. Er beweegt iets.

‘Qui est là!’ roept hij op zijn beurt, maar hij hoort geen ander geluid dan het daveren van de regen op het dak. Als hij verder naar voren stapt ziet hij twee gedaanten, de ene zit geknield, de andere zit met gestrekte benen op de grond, achterwaarts steunend op de ellebogen.

‘Hallo,’ zegt hij weer. ‘Ça va?’

Hij loopt naar ze toe en doet zijn rugzak af. Hij gaat op zijn hurken zitten en ziet twee bleke, angstige gezichten, spookachtig vertekend door het onrustig bewegende lantaarnlicht. Het zijn jonge vrouwen.

Hij vertelt wie hij is.

De vrouwen praten vlug en onsamenhangend en elkaar in de rede vallend. Vanwege het donderende lawaai is het meer schreeuwen dan praten wat ze doen. Pas als de liggende vrouw zwijgt en de andere alleen aan het woord is, kan hij het relaas volgen. Hij begrijpt dat ze bezig zijn aan een bergtocht en dat ze hier naar binnen zijn gegaan omdat Manon haar enkel heeft gebroken. Ze hebben de petroleumlamp gevonden en een paar dekens, maar geen tijd gehad om de hut verder te inspecteren, want het werd opeens donker en het begon te plenzen. En toen was er een monsterachtig silhouet in de deuropening verschenen. Ze waren zich dood geschrokken. Hij kan het zich voorstellen, in het schemerdonker wordt een man met rugzak die bukkend binnenkomt een gedrocht.

‘Ik heet Anne,’ zegt ze tot besluit.

Hij wil naar Manons verwonding kijken en knielt bij haar neer. Ze heeft haar schoen en sok uitgedaan. Ondanks het weinige licht ziet hij dat de enkel sterk gezwollen is en dat de strak gespannen huid blauw en rood verkleurd is.

‘We moeten spalken,’ roept Anne.

Hij gaat staan. Zijn ogen zijn gewend geraakt aan het halfduister en hij kijkt rond. De schuilhut is niet meer dan een dak steunend op kniehoge muurtjes van op elkaar gestapelde zwerfstenen. Bij noodweer zoeken herders vaak met hun schapen een toevlucht in deze berghutten. De ruimte meet zo'n tien bij vijf meter. In de nok van het dak zit een gat, waardoor het bij vlagen naar binnen regent. Op de vloer daar recht onder liggen platte, zwartgeblakerde stenen. Een vuurplaats.

‘Ik ga kijken of er buiten brandhout ligt,’ zegt hij. ‘Ik neem de lamp even mee.’

Door de loodrecht vallende regen loopt hij voetje voor voetje langs de zijkant van de hut. Het dak van planken is verzwaard met plaggen en stenen. Het water gutst ervanaf. Bij de hoek staat een cementen trog, waarin het wordt opgevangen. Achter de hut ligt, goed afgedekt onder een zeildoek, iets wat aanvoelt als een stapel

hout. Hij gaat weer naar binnen om Anne te halen en terwijl zij de lamp ophoudt, trekt hij houtblokken onder het zeil vandaan. Met beide armen vol loopt hij achter haar aan terug naar binnen.

‘Er staat een blik petroleum,’ roept ze vlak bij zijn oor. ‘Ginds in die hoek. Er ligt daar van alles. Ik heb geloof ik ook een bijl gezien.’

Hij legt het hout op een stapel. Bij het licht van de lamp onderzoeken ze daarna de rommelhoek en slepen het benodigde naar het midden van de hut. Hij breekt met de bijl een houten kratje uit elkaar. Drie even lange plankjes legt hij apart.

‘Spalken,’ zegt Anne.

Hij knikt.

‘Maar eerst een vuur.’

Het hout is kurkdroog en brandt uitstekend.

Anne doet haar trui uit en vervolgens haar T-shirt. Even ziet hij haar blanke borsten, voordat ze bibberend de trui weer aantrekt. Ze scheurt met snelle bewegingen het hemd aan repen. Met plankjes en stroken stof spalken ze Manons enkel en het resultaat stemt hen alledrie redelijk tevreden. Ze schuiven haar behoedzaam dichter bij het vuur. Ze gaan bij haar zitten en warmen hun handen aan de vlammen.

Bijna ongemerkt is het lawaai van het noodweer een stuk minder geworden en ze kunnen elkaar nu verstaan zonder te hoeven schreeuwen. Hij maakt melding van het verse water in de trog, ze zullen niet van dorst omkomen. Het verbaast hem een beetje dat er geen noodrantsoen voedsel in de hut ligt. Wat hebben zij zelf aan etenswaar? Anne haalt uit hun bagage twee stokbroden, een stuk kaas en een rol pepermunt. Hij legt er twee grote zakken chips bij.

‘Vol zout en licht in gewicht,’ zegt hij.

Anne kruipt naar achteren en rommelt verder tussen hun uitrustingstukken.

‘Kijk!’ zegt ze, als ze weer in de lichtkring zit. ‘In de rugzak van Daniel zitten repen chocola.’

Ze kijkt hem aan en zegt: ‘Hij heeft zijn rugzak hier gelaten.’

‘Wie is Daniel?’

‘Mijn broer.’

Ze zijn die morgen met zijn drieën aan de bergtocht begonnen, zegt ze. Manon is in een spleet gestapt en gestruikeld, hier vlakbij. Ze hebben haar deze hut binnengebracht en Daniël is halsoverkop

weggegaan om hulp te halen.

‘Hoe lang is dat geleden?’

‘We zijn hier gekomen... een kwartiertje voordat het noodweer begon. Tegen zes uur, het was nog volop licht.’ Ze kijkt op haar horloge. ‘Nu is het halfacht.’

‘Waar is hij heen gegaan?’

‘Naar Arguiche. Dat ligt hier dichtbij.’

Hij haalt zijn landkaart onder zijn hemd vandaan en houdt hem zo, dat het licht van de vlammen erop valt. Anne komt op haar knieën naast hem zitten.

‘Wij hebben zo'n zelfde kaart,’ zegt ze, met haar wang vlakbij de zijne. Ze ruikt naar natte bosgrond. ‘Daniel heeft hem meegenomen.’

‘Heeft hij een kompas.’

‘Ja.’

Ze kijken op de grootschalige wandelkaart.

‘Kijk.’ Ze wijst met haar pink. ‘Dit kruisje hier is de hut... een beek... een waterval... en dit rondje: Arguiche. Zie je?’

Hij knikt. Het is naar schatting een uur lopen. Arguiche is misschien niet meer dan de naam van een verlaten houtzaagmolen of een kapelletje. Maar het ligt aan een pad. Dat geeft hoop.

Hij staat op en loopt naar de deuropening. Het motregent en het is donker. Veel te donker. Hij neemt zich voor om zodra het licht wordt ook de richting van Arguiche uit te gaan en de hulp tegemoet te lopen. Nu, in de toenemende duisternis, zal in deze streek niemand zich op pad wagen.

Hij gaat weer bij het vuur zitten. Manon ligt op en onder alle paardedekens die ze hebben kunnen vinden. Ze tuurt op de kaart, die ze vlakbij haar ogen houdt.

‘Hoe lang zou Daniel erover doen?’ vraagt ze. ‘Wanneer kunnen ze hier zijn?’

Hij kijkt hen beurtelings aan en zegt dat ze er maar beter van uit kunnen gaan dat ze vanavond niet meer zullen komen.

‘Hij heeft in Arguiche misschien niemand getroffen en in dat geval is hij verder gelopen tot hij in de bewoonde wereld kwam. Het terrein is moeilijk. Zometeen wordt het droog, maar dan is het aardedonker, het is nieuwe maan. Morgen, bij het eerste ochtendgloren, vertrekken ze. Ik zal ze tegemoet gaan.’

‘Dus we overnachten hier,’ stelt Anne vast. En na een korte stilte zegt ze opgewekt: ‘Laten we maar gaan eten.’

Hij haalt nog wat hout en vult hun veldflessen met water uit de trog. Het regent niet meer, maar het is behoorlijk koud.

Ze eten brood en kaas en spoelen het weg met water.

Ze praten over de regen- en onweersbuien, die in dit deel van de Pyreneeën vaak ongekend hevig zijn. Anne vertelt dat ze die morgen uit Carasque zijn vertrokken en van plan waren vandaag tot aan het klooster van San Cristóbal te lopen, dat is vanaf hier nog drie uur verder naar het zuidwesten. Daar hadden ze vóór donker kunnen aankomen. In deze hut hadden ze willen rusten en eten.

‘Het kan vannacht flink koud worden,’ zegt Manon opeens. ‘We zitten hier op een plateau op duizend meter hoogte.’

Ze zoekt in hun bagage en haalt een dikke wollen trui tevoorschijn, die ze hem aanreikt.

‘Van Daniel. Zelf gebreid. Hij is lekker warm.’

Hij bedankt haar en trekt hem aan. Aan de voorkant prijkt een groot wit anker.

‘Dat betekent “hoop”,’ zegt ze.

Ze zijn geruime tijd stil, staren zwijgend naar de vlammen en leggen er nu en dan een houtblok op. De rook trekt recht omhoog en verdwijnt door het gat in het dak.

Het wordt nacht en de nacht verstrijkt, heel traag.

Ze zitten een beetje te neuriën.

Ze stoken het vuur op.

Ze praten wat.

Ze vertellen over hun dagelijks leven.

Ze luisteren naar de wind.

Ze proberen te slapen, maar de grond is hard en koud.

Op momenten dat Manon even wat minder pijn heeft zingen ze oude Franse liedjes. Manon neuriet een melodie, zingt halve zinnen en dan opeens huilt ze. Anne is geruime tijd bezig haar te troosten. Hij vangt een paar keer de naam Daniel op.

Later, als Manon slaapt, zingt Anne zachtjes het lied.

Met de vrouwen zit ik op het strand.
Diana mijmert over Griekenland,
Elena's gedachten zijn in Gaza,
ik denk aan Moustafa,
die op de boot zit naar Rabat,
die onderweg is naar Rabat,

Hij kijkt naar dezelfde sterren
en straks ah mijn houtvuur is gedoofd,
zal hij dezelfde dageraad zien
aan een andere horizon.
Ik denk aan Moustafa
op zijn weg naar Rabat,
de lange weg naar Rabat.

Ik denk aan Moustafa,
hij kijkt naar dezelfde sterren
hij zal dezelfde dageraad zien
aan een andere horizon.
Maar hij denkt aan mij,
zoals ik denk aan hem.
Rabat is hier, hier is Rabat.

Als het vijf uur is kruipt hij overeind en rekt zich langdurig uit. Hij hurkt bij het vuur en pookt het nog eens op. Anne is bij Manon onder de dekens gekropen. Ze zijn aan het wakker worden.

Buiten, in de grauwe schemer, loopt hij op een sukkeldrafje een paar keer om de hut heen om warm te worden en de stijfheid uit zijn lijf te krijgen. De bergen in het noorden en zuiden zijn nog niet te onderscheiden. Boven het dal even verderop hangt een wazige nevel. In het oosten is het grijs van de lucht een paar tinten lichter, dat is alles wat er van de dageraad te zien is. Hij gaat naar binnen.

Ze wensen elkaar driestemmig goedemorgen. Manons been is gevoelloos, zegt ze. ‘Alsof er onder mijn knie een blok ijs zit, in een houten kistje.’

Ze snakken naar sterke koffie en een stevig ontbijt, maar ze moeten het doen met chips en chocola en water.

Hij pakt de kaart. Hij kan kiezen uit twee routes naar Arguiche. Een eindje bij de hut vandaan meteen de helling af en dan het dal volgen. Of een paar kilometer westwaarts naar beneden gaan, daar waar op de kaart het symbool van een waterval staat. Het lijkt hem voor de hand liggen dat Daniel, die het onweer moet hebben zien aankomen, gisteren direct naar beneden is gegaan om zo snel mogelijk in de redelijke beschutting van het dal te zijn. Het terrein lijkt daar ook beter begaanbaar. Hij meet de afstanden. Daarna

vouwt hij de kaart op en steekt hem onder zijn geleende trui, stopt zijn jack en veldfles en een zak chips in zijn rugzak en hangt hem om.

‘Ik ga ze tegemoet,’ zegt hij, ‘maar waarschijnlijk sturen ze een helikopter zodra het licht wordt.’

‘We zullen luisteren,’ zegt Anne.

Ze komt voor hem staan, geeft hem een vluchtige kus en knijpt in zijn arm.

‘A bientôt,’ zegt ze.

Manon zegt niets, steekt alleen even haar hand op.

Zo vroeg in de ochtend is het zicht nog zeer beperkt. Hij loopt een paar honderd meter over het plateau en begint dan voorzichtig de helling af te dalen. Hier en daar is de bodem glibberig.

Als hij beneden bij de snelstromende beek komt ziet hij dat hij er niet over kan. Dat zal hij verder stroomopwaarts moeten doen. Hij realiseert zich dat zo'n onooglijk beekje bij hevige regenval hogerop in de bergen in verraderlijk korte tijd kan aanzwellen tot een kolkende massa water en modder. Hij staat opeens te twijfelen. Als Daniel dat óók weet, dan heeft hij niet de route door het dal genomen, maar de weg bovenlangs gekozen. Tenzij ook *hij* is verrast door het plotselinge noodweer. ‘Ach, wat dan nog,’ zegt hij en hij begint te lopen, langzaam, want hij kan niet verder dan tien meter voor zich uit zien. Hoewel hij zich na de koude, slapeloze nacht allesbehalve fit voelt, is hij blij dat hij weer kan bewegen en het is een verademing om weer alleen te zijn.

Wanneer hij de beek blijft volgen zal hij vanzelf bij de waterval komen en even daarna bij Arguiche. Als Daniel daar niemand heeft getroffen dan is hij ongetwijfeld verder gelopen door het dal. Het dichtstbijzijnde teken van bewoning is het klooster, zo'n acht kilometer verder. Hij zou daar in de loop van de avond hebben kunnen aankomen, maar toen was het al te donker geweest om nog een reddingsactie op touw te zetten.

Het wordt gestaag lichter en hij kan de talrijke keien en rotsblokken gemakkelijker ontwijken. De omgeving begint kleur te krijgen, bruin en oker en veel grijs, maar het blijft somber zolang de zon niet is doorgebroken. Alles wat hij aan begroeiing ziet zijn verspreid staande, doornige struiken, grijsgroen van kleur.

Het klooster zal ongetwijfeld telefonisch in verbinding staan met de buitenwereld. Het alarmeren van een helikopter moet niet zo

moeilijk zijn geweest en ze hebben gisteravond al allerlei voorbereidingen kunnen treffen.

Het dal versmalt zich, de wanden worden steiler. Twee keer ziet hij een hagedis en één keer een adelaar, die hoog boven hem een cirkel beschrijft en vervolgens over de bergkam wegzweeft.

Hij hoort de waterval nog voordat hij hem ziet en hij versnelt zijn pas, want Arguiche kan nu niet ver meer zijn.

Dan ziet hij Daniel.

Hij heeft hem nooit in levenden lijve ontmoet maar hij twijfelt er geen moment aan dat hij het is. Kort jack, spijkerbroek, bergschoenen. Hij heeft toch het bovenste pad genomen, gisteravond. Hij moet daarboven uitgegleden zijn. Tijdens zijn val langs de helling van het ravijn - natte granietmuur, niets om je aan vast te grijpen - heeft hij ongetwijfeld heel wat botten gebroken. En zijn schedel. Hij ziet er nietig uit en onzegbaar eenzaam.

Langzaam, met tegenzin, loopt hij naar hem toe en knielt naast hem neer. Hij ligt op zijn buik, met gespreide benen, de rechterarm ligt in een bizarre hoek buitenwaarts gedraaid. Hij is door- en doornat. Zijn haren plakken tegen zijn wang. Broek en schoenen zijn beslijkt.

Hij voelt een intens medelijden.

‘De dood is een ontroering,’ fluistert hij. ‘Dat zijn woorden van een dichter.’

Met ingehouden adem pakt hij Daniel bij de schouder. Hij trekt hem een stukje omhoog. Het hoofd bungelt neer naar de andere schouder. Ogen en mond staan wijdopen. Uit alle gezichtsopeningen heeft hij gebloed. Bloed dat opgedroogd is, waardoor het lijkt of hij door de modder is gesleurd. Hij legt zijn andere hand op het voorhoofd. Een koude, natte steen. Hij strijkt naar beneden en schuift de ogen dicht. Dan laat hij het bovenlichaam weer op de grond zakken. Hij trekt de capuchon omhoog, zodat het kapotgeslagen achterhoofd bedekt wordt. Hij vloekt, zacht en langdurig en eentonig, alsof hij een litanie prevelt.

Hij gaat op zijn hielen zitten en staart voor zich uit.

Hij huilt geluidloos, minutenlang, tot het snot uit zijn neus loopt.

Hij legt zijn hand op Daniels schouder.

‘Ik heb je trui geleend,’ zegt hij schor. ‘Die met het anker.’

Nederlandse poëzie

Drie gedichten
Bernd Bevers

Ook deze zomer volg je het verloop van
de zomer weer vanaf het balkon van twee
bij anderhalve meter. Boven straten, stil genoeg
voor het gevloek van dronken achterblijvers, verliefd
gefluister in portieken, de wegstervende resten van
een lach. Voor iemand die op zoek gaat naar een wonder
op zo'n dag is er voldoende licht; scherpgetand of strak
als een mes, steevast draaiend van oost naar west.
En onder een hemel die tegen zonsondergang eindelijk
helemaal leeg is, als een schoolbord in de grote vakantie,
wordt het langzaam tijd voor een glas.
Later die avond toont de tv je een wereld van
louter verdachten, die stuk voor stuk je buren zijn
of op zijn minst patiënten van elkaar.
Wat tot de ochtend beklijft zijn andere beelden: het kind
dat een schoen uit een bloedplas grist, de man die zijn
vel-over-been-gezicht uit een raam steekt in een land
waar een knorrende maag een van de trouwste
gesprekspartners is. Het advies om de deur te vergrendelen
tenslotte is helemaal gratis.

Openbaar vervoer

Zelfs de kleur van de treinen is hier moe.
Herkenbaar aan stoffig grijs-groen. De vorm
van het land vertoont dan ook overeenkomst met
die van een cirkel. De honger reist, verlost van
huis en haard en een overdaad aan omgangsvormen,
opeengepakt door streken waar obstakels altijd al uit
tralies bestonden, aangetreden rond de zonbeschenen
tuinen van de macht en plaatsen waar van oudsher
veel wordt geslagen. Op beduimelde vodden staan de
namen van zonen, broers en mannen, door moeders en
vrouwen verzameld en meegedragen als oude verhalen
die iedereen al uitgelezen heeft.
Het decor is er van alle tijden: een spaarzaam
begroeide heuvelrug, getande schaduwen werpend op
een vlakte, spandoeken langs de in- en uitvalswegen, tot
een allegorie verdicht, en, vanuit onbestemde verten
aanwaaiend, de gemengde stemmen van een koor
dat eindeloos de hoop bezingt.

Zonder bril

Wij liepen samen en verslagen.
Ik kon niet vragen hoe het kwam.
Mijn vader sprak geen woord de hele weg
maar wees van tijd tot tijd een vogel aan
op het ruisende dak van de zomer.
Onder onze voeten brak het bos.

Met medelijden en een slecht
geweten - mijn vader wees zo zelden iets aan
in die dagen - keek ik telkens gehoorzaam
omhoog in de richting van zijn hand.
De hand die in de oorlog was geweest
en die mijn moeder had geslagen.

Maar ik zag er niet één. Niet één
van de vogels die mijn vader verzonnen had
die dag, voor mij.

Twee gedichten
Fred Bloemink

Gewicht

Mijn briefpapieren gewicht
opheffend, door nota's lopend
en donders goed wetend hoe
duur de liefde per envelop is,

zo legde ik mijn laatste gram
in de schaal en werd verliefd
op de balletdanser die op
mijn bureau zo soepel

door zijn knieën veerde.
Heerlijk ding, fluisterde ik,
weeg mijn brief, voel die
49 gram op jouw dijbeen en

vertel me de waarde van mijn
woorden, neem ze niet te zwaar;
misschien kunnen ze nog net
met één gulden zestig porto.

Mummie

Scharnieren kraakten in Egypte,
stijf ingewikkeld hielden twee
jakhalzen en twee katten de
wacht, zij waren getuige van
een zeer hachelijk afscheid.

Poortwachters en veerlieden
stelden onmogelijke vragen
aan mijn dode koningin: zij
kon haar hoofd verliezen en
haar hart werd ruw gewogen.

Was het te zwaar van schuld
dan zou het monster van de
tijd haar opvreten en zou zij
tweemaal moeten sterven in
de nacht van het zand. Maar

voor Osiris verborg ik onder
mijn armen het lichaam dat dor
was geworden, ik stelde mijn
koningin gerust en legde haar
leven terug in doodstil land.

Twee gedichten
Johanna Kruit

Moeder

Ik zie dat ik me heb vergist.
Wat ooit verdween kan niet meer zijn
zoals het was. Nu word ik klein
als deze middag in de mist.

Terwijl ik kijk naar witte vlekken
die nog in mijn geheugen staan
zie ik haar komen en haar gaan
zo nu en dan een lichtspoor trekken.

Zusjes

Zij schommelen, de tuin ligt om het huis
als een geheim. Bomen en wilde planten
maken goed wat niet is aan te raken.

Twee zusjes wiegen langzaam naar elkaar
boven het gras. Hun ogen zien verbaasd
wat afstand hen nooit eerder gaf.

Ver weg zinkt zonlicht in de zee.
De zusjes zingen mee.

Drie gedichten
Liesbeth Lagemaat

Ikoon

(mise-en-scène van een warenhuis, zomerkleding
op stalen geraamtes)

Misschien spreekt zij vandaag. Een korte monoloog:
‘Ik ben de vrouw met het vogelkooienhoofd,
poezenvel mijn schouderbont, slangen in de
kelders van mijn buik. Elk woord is lindehout,
de nerven barsten open op mijn stem. Schedels

van gestorven moeders draag ik als een ketting
om mijn hals, vluchten moet ik voor dezelfde
beeldenstorm. Opnieuw, geen vingers maar
fijne penselen bewaken mij. Het regenboogvlies.

Een gebrandschilderd oog: we sluiten de blinden,
blind. Geen mantel, maar een sarcofaag, en
de wenkbrauw vormt met de neus een hoek van
90 graden precies, zowel stijgend als dalend de roltrap.’

Mousseline is haar taal. Stilte op stalen geraamtes.

(mise-en-scène van een warenhuis, de zomerkleding
is doorschijnend dit seizoen)

Bidprent

(En achter ons, in rococo, de ossen, de ezels.
De vleugels van kauwgom.)

Ave zwarte bak van gietijzer. Loodrechte,
hemelwaartse pennen. Twee kwartjes, alles
is gezegd, ave het gips van uw geschroeide tenen.
Zoom van het kleed: brokken Mariablauw.

De kaarsen mee naar huis. Uit wraak? Een
paraffinesprootje, lichter dan geluid. Het zand
in de ogen van de blinde dichter. Ik sla de vliegen
van het laken: superplie.

(Het kussen van kauwgom, maar een breuklijn
van je kruin tot aan je kruis. Het borstbeen
laat zich verrassend gemakkelijk splijten. Ave.)

De stalen rand van het balkon een passe-
partout, de godslamp in het westen en één
wimpervlucht. Het rood, zoals de wasco ondergaat
in kindertekeningen.

Diaplaatjes van het suikerbeest: lang golvend
nagelhaar, de centerfold. Goedkope act, een sprookje
van één nacht. De straat ruikt, zoals elke straat,
naar brood en bloed.

Biecht aan de zwervende engel

Zie mij, zegt de man, hoe ik gevonden werd
als een zittende mummie, hoe op mijn huig het stof,
de klauwzeer bloeide in de tuin van mijn verwarde hersens,
hoe ik het spoor van windsels zag dat van het pad

naar het terras - maar misschien waren er geen
windsels en geen tuin (de engel zwijgt), misschien,
zegt de man, werd ik gevonden als een chesterfield,
wervels die zich vastzetten in roestbruin leer. In mijn

schedel een gat: witte rook, atmosferische storingen,
angst als de middelpuntvliedende kracht. Mijn vest
is een versgeplukt schaap maar dat betekent niets,
in mijn rechterzak een laatste reepje navelstreng,

zwart randje voor de rouw. En dan de oren
toegedekt. En dan de oren: zilveren dekseltjes vol
muziek. Geluiden werden zacht over me heen gegooid,
bewegen deed ik op het tikken van de korrels tegen

mijn cocon. Zie mij en hoe mijn laatste adem brak.
(De engel kijkt.) Maar: krommen tot foetus, dat
gaat niet vanzelf. Dicht en doorschijnend het nest,
alleen de grootst mogelijke angst houdt onze

hersenhelften van elkaar gescheiden (de engel zwijgt,
ze is van hout, het splintert in de veren). Mijn fontanellen,
zegt de man, ze blijven beurse plekken. Tussen ons een
grauwsluier, stof op de windsels. Klauwzeer bloeit.

Het meisje Dille
Wim Reilingh

Ik houd
van verten, zegt
het meisje Dille, die
verscholen liggen
in de ochtendnevel van
een zonnige oktoberdag

Ik houd
van bleke luchten met
een zweem van sneeuw, van
silhouetten in de mist,
van hoe de wereld ruikt
vanuit een stille
kamer waar de kachel
zachtjes brandt

Ik houd
van sigaretten, zegt
het meisje Dille, want
ik heb de gratie lief
die spreekt uit mijn
gebaren en de waaierende
voile van mijn adem

Zoals ik eens mijzelf
zag in de labyrinten van
een onbestemde droom
doorzichtig zwevend als
de grijze rook, om dansend
te verdwijnen in
een onbekende eeuwigheid

Twee gedichten
Leo Stilma

Moedertje spelen

Met haar voetjes in veel
te grote schoenen loopt
ze achter de poppenwagen
en het gaat traag vandaag
alsof er een steen slaapt
onder de dekens.

Op haar gezicht woelt
het lichaam van een vrouw
zich bloot, ze wil opstaan
maar wacht, wacht nog even,
lief want deze tijd hoort
niet bij jou en speelt
een spel zonder regels.

Zij schraapt haar woorden
bij elkaar, legt ze zacht
naast het slapende kind
en verlangt in een blauw
ochtendlicht naar tekens
van ontwaken.

In het natuurkundig museum

Ze lagen er zo mooi bij
naast verweerde beenderen
en de versteende vrucht
van een uitgestorven vogel:

hersenen

gaaf en ongeschonden
alsof ze altijd slapen
volmaakt in hun delen
voltooid in hun vorm
geheel samengesmolten
in een schaal van bot.

Een grote kluwen bol
van biljoenen draden
en nooit raken ze
verstrikt in zichzelf
of in elkaar

ze regelen alles
tussen ooghaartjes
en melkweglicht

Twee gedichten
Jaap Tempelman

Mevrouw Dam

Wij horen haar en zien de straten niet
waardoor zij liep en nu in haar verhaal
gaat zij er weer opnieuw. Al tachtig jaar
een kind met rode strikken in het haar
dat zich nog niet vergist. Wij horen haar.

De meubels staan al zestig jaar geschikt.
Bekleding slijt maar houdt onloochenbaar
de stijl van wat zij in een kast bewaart.
De kamer heeft een grijze geur gespaard.
Een oud tapijt, tot op de nerven kaal.

Je hoort het allemaal maar luistert niet.
Terwijl je al verveeld naar buiten staart,
ziet zij de dag weer stralend opengaan.
Een meisje in het wit dat rozen draagt
met aan haar zij de dode die zij kiest.

Vrouwen

Meisjes die tegen de harde wind in fietsen,
hun haar stroomt bij vlagen achter hen aan.
Wat nog ontluiken moet is al een lange dag
naar school gegaan. Verveeld komen ze thuis.

De reusachtige boeken die ze moeten lezen.
Hun ftine vingers moeten dingen schrijven
die ze niet verzinnen willen. Met hun buik
ligen ze op bed en wiebelen op de muziek.

Ze worden onverwacht vrouw. Kennis versmelt,
woorden vloeien uit. Vrouwen bestaan zo fel
doordat ze meisje blijven, ook in een nacht
als de wind opsteekt en oude dromen breekt.

Twee gedichten
Hein Walter

In de put, als een surprise gevangen,
   onder de wereld gevallen,
als Jozef of zo, dan heb je zoveel verloren
   dat je niets meer kunt verliezen.
De tijd loopt rondjes wacht
   om het gat waarin de lucht
van licht tot nacht te zien is.
   In het donker zie je er voorbij:
sterren, planeten; dan zijn je ogen vrij
   en droom je dat je de schenker
laat leven en de bakker doodt.
   Plots valt er een steentje bij je
op de grond, een zaadje hoop,
   dat ontkiemt in vruchtbare aarde.

*

Een steen doet zich niet anders voor
   dan hij is: van buiten
is hij even steen als van binnen.
   Hoe anders is een mens:
zijn beet is van het beest, zijn aai
   is soms goed, soms kwaad;
zijn lachje hachje is angsthard, zijn kus
   kan een mond vol tanden zijn.
Zijn bikkele kunst is dansje leven.
   De steen in het water maakt kringen
die in elkaar passen als Petroesjka's.
   En de mens: zijn kringen in de tijd
worden wel groter en groter, maar
   zijn soms vierkant tegen zichzelf.

Twee gedichten
Nico Weber

December

Voor C.O. Jellema

Ik zag mezelf een droom of wat geleden
het laantje bij de brug afgaan. Ik schreeuwde:
ga weg. Ik wil niet dat je mij hier ziet.
Het leek te sneeuwen rond de eenzaamheid.

Een voetspoor, nonchalant in 't wit gedrukt,
dat leidde naar de jonge wandelaar
die deed of hij het zomaar achterliet -
de moeite van het omkijken niet waard.

Toch wel een mooi postuur, moest ik bekennen.
Was ik dat zelf, was ik mijn eigen droom?
Zo'n jochie nog. Door iemand nageroepen

die niet wist of het klopte wat hij zag,
en bang was om zichzelf tegen te komen,
na heel lang zoeken, op een winterdag.

Namen

Het schijnsel dat zijn lichaam zoekt,
kan stralen met een diepe gloed
en spreken of een vreemde hem
met zachte stem verleiden wil.

Als hij zijn ogen sluit, lijkt het
of lichten, in zwart-wit en kleur,
hem wakker maken met geluid:
een fluistering streelt zijn gehoor.

Dan komt hij uit het warme bed,
doet het gordijn en venster open.
Hij denkt vergeefs aan ijskoud water,
niets dooft het ingeslopen vuur.

Wie kent de zin waarop hij wacht,
de stilte die om antwoord vraagt,
de nacht, de klankt en stemmingen
van alle namen die hij draagt?

Light Verse

Statiegeld retour
Tom Bezemer

Jenever kopen deed je voor de flessen
De inhoud nam je min of meer voor lief

Om dagelijks je grote dorst te lessen
Zodat je toch wel vaak het glaasje hief
Maar (in de grond der zaak behoorlijk clever)

Het statiegeld, dát was het hoofdmotief
Zo kon je kopen, eeuwig en for ever
Een kringloop zonder al te veel excessen
Want echt bezopen, nee, dat was je never

Twee gedichten
Hendrik Jan Bosman

Genesis 1:1

Heel het spul in
Zeven dagen
Even uit de
Grond gestampt

Logisch, dat qua
Overkapping
Holland nóg met
Lekken kampt

Johannes 2:1-11

De bruiloft was nog steeds in volle gang
De gasten dansten, schransten, klonken, dronken
En riepen met een dikke tong om meer

Maar zie: de voorraad was tot nul geslonken
De wijn was op en zou, als niet een heer
Een wonder had verricht, op zijn gebleven

Het voorval bracht een uitgelaten sfeer
En menig zatte gast riep: ‘Wacht maar even,
Dat kan ik ook!’, om met onvaste gang

Een boom te zoeken en, zowaar, wat later
De wijn weer te veranderen in water

Sint-Nicolaas
Gé van den Bovenkamp

Het mes erin en verder geen geteem!
Soms moet een Heilige hardvochtig wezen:
mijn oude schimmel vormt een groot probleem.

Het beestje lijdt aan doofheid en oedeem
en kan de straatnaambordjes niet meer lezen.
Het mes erin en verder geen geteem!

Misschien klinkt dit zelfzuchtig en extreem,
toch sta ik op mijn ponteneur in dezen.
Mijn oude schimmel vormt een groot probleem,

dus ken ik geen verdriet - nee, zelfs geen zweem -
de paardenslager mag het dier ontvlezen.
Het mes erin en verder geen geteem:

te vaak krijg ik door hem een schadeclaim
of plette hij een nest met pimpelmezen.
Mijn oude schimmel vormt een groot probleem,

net als die groene koek scrotum-eczeem
waarvan ik al twaalf jaar niet kan genezen.
Het mes erin! En verder geen geteem:
mijn oude schimmel vormt een groot probleem.

Twee gedichten
Kees Jiskoot

Leidens Ontzetting

Wie papegaait, wie plagieert,
of 't nu om proza of lyriek gaat,
wordt stante pede gefileerd
of, op z'n Fries gezegd, gediekstra'd.

Consult

Ik heb de neus van Cyrano,
wat zeg ik, van Pinocchio.
Mijn leven lang daarmee geplaagd,
heb ik eerst nu aan Blok gevraagd,

een zeer ervaren neuschirurg
in Zeelands hoofdstad, Middelburg,
of hij met redelijk succes
daar iets aan doen kon met zijn mes.

Hij onderzoekt mijn reukorgaan,
hij meet het op, hij trekt eraan,
en na een laatste blik zegt Blok:
- Iets doen? Dat wel, maar 't blijft een gok.

Aan...
Arjaan van Nimwegen

Ina B.-B., u was voor mij geen onbeminde.
Truitje B.-T. en Mary D. en Ida G.,
Désanne, Mensje, Vonne, Doeschka en Dorinde:
uw namen zijn alleen al goed voor een essay.

Ik kon, Til B., voor u wellicht geen woorden vinden,
maar las, Josepha M., Mien P., Andreas B.,
u geenszins als een eunuch in het land der blinden,
zelfs niet Lydia R. en (*sic!*) Elly de W.

Uw letters zijn mij lief, Carry van B., Vasalis
(die zonder initiaal is), Judith H., uw taal is

mijn vers te machtig, Annie M.G.S., ik stel
u uit, Josien, Hermine, Clare (allen L.);

wie weet, gelezen lieven, komt dit alfabet
ooit klaar in een *performance*, liefst van Titi Z.

Gedicht
Drs. P

De wijsheid, de schoonheid, de epische roem -
Ze werden vervangen door Zorba de Griek
Onassis en Niarchos, de scheepsbouwmagnaten

Alsook Papandreou, gespeend van ethiek
Melina Mercouri (die 't 's Zondags moest laten)
Waarna ik - volledigheid is mijn parool -

Nog Nana Mouskouri, bekend van haar platen
En naast Nikos Machlas, een voetbalidool
Demis Roussos (de Zingende Vagina) noem

Wel spreken of spraken ze allemaal Grieks
Maar ach... we bespeuren hier weinig klassieks

Millenniumprobleem
Jan van der Pol

Niet de computer, maar het is de christen
die heeft bepaald dat door dat ene kind
voor ons het derde duizendtal begint
en eveneens voor hindoes en boeddhisten.

Sinds pausen bovendien voor ons beslisten
dat iedereen dat kind aan Kerst verbindt,
doen goede christenen dat eensgezind,
hoewel ze zich een hele week vergisten.

Maar wat zijn zeven dagen welbeschouwd,
nu pausen best een beetje mogen dwalen -
onfeilbaar zijn ze lang genoeg geweest.

Wij mensen gaan veel verder in de fout;
we vieren straks, terwijl computers falen,
een jaar te vroeg massaal millenniumfeest.

Twee gedichten
Patty Scholten

De lunchroom

Hier zitten ze, de dames middelbaar.
De meesten met vriendinnen, zonder kroost.
Een schaaltje comfort food, een kopje troost.
Het werken is gedaan, het baren klaar.

De rimmel is nu rimpel en het haar
grijsweg verlakt met ‘Chestnut’ ‘Golden Coast’.
Geen schaamte meer. 't Is rouge als ze bloost
of opvliegers. Niets roept: bevrucht me maar.

Ik neem de koffietip. Een zoete droom
van koffie, appeltaart, likeurtje, room,
proef het bewijs, waarop ik zit te kauwen:

Er zijn toch mannen, die ons strelen willen,
Al is het enkel onze smaakpapillen.
De warme bakker troost verjaarde vrouwen.

De leeuw

Wie sloot de koning op? Wie kamt zijn manen,
dat pluizig aureool? Hij geeft geen kik,
maar likkebaardt naar schoothond, leeuwerik.
De apenrots heeft malse bavianen.

Hij wil zich op de wijde vlaktes wanen,
tuurt door me heen met een hautaine blik.
Dan geeuwt hij, geeft zijn poot een lome lik.
Het koninklijke jagen is gedaan en

hij weet zich banneling in hechtenis.
Al kijkt hij vastberaden, koen en flink,
in kaken, klauwen zanikt het gemis.

Hij wordt gevoerd; zijn prooi een blinde vink.
Ooit leert hij dat hier soms toch jachtbuit is:
een toegestoken hand. The missing pink.

Twee gedichten
Peter van den Tillaart

Bevruchting I

Ik hoorde laatst een kiwi trots beweren:
‘Wij zijn uniek, want enkel onze soort
plant zich op twee diverse wijzen voort:
door kruisbestuiving en door copuleren.’

Een schimmel nam daarop verstoord het woord:
‘Wij kunnen door een merrie te bestijgen,
maar ook met sporen nazaten verkrijgen.
Uw hoogmoed is derhalve ongehoord!’

En ook de hop verbrak ontstemd zijn zwijgen:
‘Ik moet de kiwi erop attenderen
dat wij niet slechts succesvol coïteren,
maar ons is ook de windbestuiving eigen.’

Geen mens kan qua bevruchting aan hen tippen:
wij zijn veroordeeld tot uitsluitend wippen.

Bevruchting II

De aalbes komt nooit tot de paringsdaad;
hij wordt door innerlijke strijd verteerd,
omdat zijn voorste deel bij paaien zweert,
terwijl zijn staartstuk op bestuiving staat.

‘Ik weet nooit,’ sprak een griet gedeprimeerd,
‘wat ik moet doen als ik wil minnekozen:
met vogels vrijen of met vissen vozen.’
Ze stierf als maagd, volslagen gefrustreerd.

Ornithologen hebben uitgeplozen
dat onze koekoeksboem ten onder gaat,
omdat hij instinctief zijn voorraad zaad
in ganzebloemenbedden pleegt te lozen.

Geen dier kan qua bevruchting aan ons tippen:
wij zijn bevoordeeld, want we kunnen wippen.

Essay

Kavafis, schets door G.J. Dimos (april 1939)

Twee notities
Marko Fondse

De ziel der kat. Een onbekend gedicht van Konstandinos Kavafis[1]

In 1985 publiceerde de prominente kenner, archiefbeheerder en tekstbezorger van Kavafis, G.P. Savvidhis, een eerder door hem voor een geleerd gezelschap gehouden lezing. Deze lezing, *Kavafiká*, bevatte drie (uit vijf) tot dan toe onbekende gedichten van de grote Alexandrijn die op een ‘roman-achtige manier van een zekere ondergang gered werden’, aldus de schrijver, die ons helaas onthoudt hoe die redding in zijn werk ging. De vijf gedichten zijn alleen overgeleverd in een fotokopie van het handschrift. Kavafis' eigen datering (‘1897, of eerder’) blijkt nogal rekbaar. De gebezigde taal, strenge katharèvousa of puristisch Grieks, voert ons waarschijnlijk naar een veel vroeger tijdstip, maar waarschijnlijk naar 1893. De Rhoïdis-specialiste Athiná Georgandá attendeerde Savvidhis op de mogelijkheid dat Kavafis aan het gedicht begon onder invloed van het verhaal ‘Geschiedenis van een kat’ dat de schrijver van *De pausin Johanna* in dat jaar publiceerde.

Uiteraard mist Savvidhis niet de kans om ook te wijzen op de symbolische katten van Baudelaire en een fraaie uitval in diens *Fusées*, die Kavafis zeker gekend zal hebben: ‘Waarom democraten niets ophebben met katten laat zich gemakkelijk raden. De kat is mooi: zij belichaamt denkbeelden van luxe, reinheid, genot etc.’

Het is duidelijk dat hier geen gewone democraat aan het woord is die zelf de kattebak moet redderen en de lieve dieren voeden. (Mijnerzijds mis ik de kans niet er op te wijzen dat zulke onverdachte democraten als Napoleon en Lenin poes ook zeer welgezind waren.) Kavafis als antidemocraat dus? Ik denk dat dat woord gewoon uitwisselbaar is met het moderne democratische scheldwoord elitaris, iemand die weinig geneigd is zijn aangeboren of anderszins verkregen kwaliteitsvormen in te wisselen voor die van de grote hoop. Het staat allemaal te lezen in Kavafis' ‘De eerste trede’ uit 1895. De scheidslijn bij hem is en blijft: geïnteresseerd in zaken van de geest / niet geïnteresseerd.

Het hier vertaalde gedicht '*I Ghali*', 'De kat', is geschreven in de strenge puristentaal en dat in een tijd dat het demotische, of Volksgrieks in de poëzie eigenlijk allang het pleit gewonnen had. Hoewel Kavafis in de loop der tijd steeds duidelijker voor het demotische Grieks zal kiezen, heeft hij elementen van de puristentaal nooit opgegeven; daarvoor was deze taaisoort toch te veel drager van overgeleverde beschavingsnormen die zich niet zomaar zonder slag of stoot in de volkstaal lieten integreren. Voor wie dit als Grieks klinkt de volgende korte uitleg: Het demotische Grieks kan men beschouwen als de rechtmatige erfgenaam van het klassieke Grieks, de taal zoals die zich heeft ontwikkeld in de volksmond. Het puristische Grieks probeert zich zo veel mogelijk te houden aan het klassieke en Byzantijnse Grieks, dat zelf al zeer sterk verschilde van de volkstaal van die periode. Men stelle zich voor dat in Italië de 'officiële' taal van wetenschap, filosofie, jurisprudentie en ambtenarij, kerk en journalistiek nog steeds Latijn zou zijn en men heeft enig idee van hoe de zaken tot voor kort in Griekenland waren.

Hoe pak je nu de vertaling aan van een gedicht dat geheel geschreven is in die puristentaal? In zijn nawoord bij de recente uitgave van Kavafis' poëzie in Nederlandse vertaling (Warren en Molegraaf, 1984) schrijft Hans Warren naar aanleiding van de puristische elementen in de taal van de dichter: 'Te proberen [die] weer te geven door een overeenkomstig Nederlands taalgebruik zou tot groteske effecten leiden. We hebben daartoe dan ook geen poging gedaan.' Ik ben geneigd de vertalers hierin bij te vallen, al gaat het nog steeds niet helemaal van harte. Er is een tendens niet meer zo zwaar te tillen aan die puristische bestanddelen in Kavafis' taal, die ook bij de nieuwere Engelse vertalingen van Keeley en Sherrard steeds duidelijker is geworden. 'Eigenlijk,' zo wil die tendens, 'is het Grieks van Kavafis veel demotischer dan we tot nu toe aannamen.' Ik weet het nog niet zo. Seferis, die weet waar hij het over heeft, rangschikt Kavafis onder de grote dichters die 'geen Grieks' kenden en dat weegt zwaar. Ik denk dat wat er met Kavafis' Grieks gebeurd is hierop neerkomt: zijn gedichten zijn nu zo bekend geworden, zo zeer bezit van grote lezerskringen, dat er een vorm van gewenning aan zijn taalgebruik is gegroeid, waardoor dit niet meer als 'vreemd' wordt ervaren, maar als vertrouwd. Wat een triomf voor een dichter, die er niet over peinsde zijn verworvenheden uit een lang verleden op te offeren aan de heersende

taaltendensen van zijn tijd. Hoeveel van al die gedichten in het ‘rechtmatige’ Grieks van zijn tijd zijn nu nog te lezen? Ik denk hierbij aan de Russische dichter Vladislav Chodasévitsj, wiens taal bij zijn leven ook als reactionair werd uitgekreten. De tijd blijkt, na meer dan een halve eeuw, ook op zijn gedichten geen vat te hebben gekregen. Beide dichters doen *tijdloos* aan in hun beste werk.

‘Grotesk’ of niet, in mijn vertaling van ‘De kat’ heb ik geprobeerd wel degelijk iets te behouden van het ‘taalaroma’ van het origineel, dat iets wegheeft van de aanstelleritis die ook de vroege gedichten van Louis Couperus aankleeft. Wel voeg ik er voorzichtigheidshalve aan toe dat de puristische elementen in Kavafis' latere poëzie dit ietwat aanstellerige *niet* hebben. In ‘De kat’ geeft Kavafis zich over aan een vorm van precieusheid die vrij algemeen was bij de ‘decadenten’ van die periode in heel Europa. ‘De kat’ lijkt me als gedicht niet slechter dan veel van wat Kavafis later heeft verworpen, eerder beter, omdat het onverbloemd uiting geeft aan een mentaliteit waarvoor hij later altijd zal uitkomen, zijn ‘*naturel aristocratique*’.

Ik heb niet geprobeerd het rijm van het origineel te volgen. Het is van de oninteressantste soort. Ik verving het door andere poëtische middelen.

Tot slot: een aardige tijdpassering is het om te gissen wat er in de ontbrekende regels van de eerste strofe zou hebben kunnen staan. Voor interessante conjecturen houd ik me graag aanbevolen.

Bij de vertaling van Vayenás' gedicht ‘*La forza del destino*’[2]

In het prachtige halfjaarlijkse tijdschrift in boekvorm *Píisi* (Poëzie) no. 3 trof ik twee nieuwe gedichten van Vayenás aan, die mij om uiteenlopende redenen fascineerden. Eén ervan heb ik inmiddels vertaald.

1) Ze bevestigen me in het gevoel dat Vayenás zich meer en meer in de richting van een soort *poésie pure* lijkt te ontwikkelen en niettemin kans ziet binnen zijn karakteristieke thema's te blijven en deze zelfs te verdiepen en uit te breiden.

2) Ze zetten de tendens voort naar een steeds grotere muzikaliteit (natuurlijk een eerste kenmerk van poésie pure), die zijn uitdrukking vindt in het gebruik van rijm. In het eerste gedicht komt zelfs een rijmslag voor die ik Majakovskiaans durf noemen:

fénete / pente. Het tweede gedicht, drie vierregelige strofen, is zelfs opgebouwd op maar twee rijmen, ditmaal technisch loepzuivere. Hoezeer het hem ernst is met het rijm als uitdrukkingsmiddel, maak ik op uit het feit dat hij zich niet ontziet het klassiek Griekse *piména* te laten rijmen met het niet-Griekse *aréna.* Het effect op mij is uitermate kittelend. Helaas acht ik het gedicht onvertaalbaar.

3) De muzikaliteit wordt nog benadrukt door een andere voortgezette tendens in zijn werk: het gebruik van aan de muzikale wereld ontleende termen. Het eerste gedicht heeft als ondertitel *aria* en de titel is ontleend aan Verdi's opera *La forza del destino*, een typisch Vayenás-gegeven. Het tweede gedicht heet '*Obbligato*', wat obligaatpartij in een muziekstuk betekent en me bovendien een duidelijke verwijzing lijkt naar *rime obbligate*, een gedicht op opgegeven rijmen, zoals hij al eerder gebruikte als ondertitel bij zijn gedicht '*De rerum natura (con rime obbligate)' (Biografie en andere gedichten*, Amsterdam 1990, blz. 65). Het fascinerende is dat een dichter die het rijm tot kort geleden beschouwde als een achterhaald poëtisch middel, hoogstens bruikbaar voor het uitdrukken van ironie, het rijm nu als een integrerend bestanddeel van de poëzie hanteert. Dat doet me denken aan componisten als Stravinski en Prokóvjev, die naar een zeker klassicisme terugkeerden zonder een grein aan 'eigentijdsheid' in te boeten. Net zomin als hun 'klassicistische' muziek in een eerdere periode had kunnen ontstaan, is dit het geval met deze gedichten van Vayenás. Het fenomeen Vayenás wordt er alleen maar boeiender door.

Brief aan Vayenás[3]

Dear Nasos!
Hydra, July 7 1994

I prologi telos! ['Voorwoord genoeg zo' - uit *Barbaarse oden*] *In medias res*. I'll do the usual thing, an attempt at literal translation of the Dutch [zie onder *Vertaalde poëzie* in deze *DTR*] into English and my comments.

> *Under trees, under branches, for no light penetrable*
> *the northwind bares you with its fingers.*
>
> *In the (region of the) heart of the wood, among leaves*
> *the wind blows and undoes your hair.*

Hair with the smells of maple and fennel.
But when your breast shines than it is not only

that what shows itself, as the moon too is not
what she pretends to be, that, of which you see it exists.

Something that is (there), also when her disk is invisible,
like often there is five instead of ten.

Like ground can show itself in the bottom of heaven.
Like (there) is black in the depth of the green.

In the depths of green you wait naked untill
you have plucked bare the daisy of fate.

I can see you climb the walls in utter despair. So let me tell you that the Dutch rhymes are fine and at times ingenious. The hardest was the beginning, because there I had to deviate from the obvious simplicity of the poem, although the *doordringbaar* is quite normal Dutch, nothing excessive about it. There's nothing that conflicts with the meaning of the lines.

In line 3 I have the feeling that *stin kardiá* means just what it can mean also in English, ‘in the middle, the center of’, if I'm right. The *streek* in *hartstreek* is just an embellishment I think I'll remove it.

In het hart van 't bos, temidden van de blaren, / waaien winden aan: the *aan* is rather suggestive, can maybe rendered by something like ‘winds come blowing’. *Ontbindt* is more like ‘unties’, a bit more solemn and poetic than the sober *maakt los*, ‘loosens’. I have also this version:

Tussen het gebladerte, in het hart van 't bos,
maakt het woelen van de wind je haren los:

Among the foliage, in the heart of the wood,
the tossing (?) of the wind loosens your hair. I prefer the other.

By some divine miracle on Hydra a month ago fennel turned up at the marketplace, but the *manávis* [groenteboer] didn't know what to call it and accepted my *finocchio*, so that was what it became... Then I read your poem, and now even the Hydrei know that the

Hellenic is *márath(r)o.* My shares must have risen... For *venkel* Dutch has only four rhymes. So I had to introduce the notion *only, enkel*, certainly the first time this couple appears in Dutch. I think it fits in beautifully, though also an absolute imbecile would have come up with the same idea.

But now the real difficulties loom: the old philosophical twins *appearance* and *essence, Schein und Sein, schijn en wezen.* To get it out of that arid controversion. I recurred to more colloquial language, without any rigidity, as *phainetai* and *einai* are, usable both in philosophy and common speach. 7: *dat wat zich voordoet*: 'that what appears etc.' *wat zij voorgeeft wat zij is...* This is slightly more tricky, usually a bit more negative, 'professes', 'pretends'. We call the phases of the moon *schijngestalten*, which to my distress I could not use here. An additional difficulty in Dutch is that *schijnen* means both *lámpo* [schijnen, stralen] and *phainomai* [*fénome*, schijnen te zijn], so from every angle I was really in the turn of the screw! The doublé rhyme *maan niet / bestaan ziet* in 7/8 is very effective. In 9/10 I deliberately introduced *schijf* as an internal rhyme with *vijf* (disk / five). The *maanschijf*, lunar disc, is common Dutch. I hope the sense of line 10 is not lost by the reversal of the numbers five and ten.

The only real problem awaits at the end - *in cauda venenum.* Here again I used a very effective double rhyme, but I introduced a really conflicting element in the use of modus and tempus. I fear I have to renounce that beautiful rhyme. Nothing justifies my intervention in the Greek. The way I put it, it means that the woman addressed remains, waits in the green untill she has stripped the daisy, and then can come out again, which would imply that Fate is not omnipotent. But I thought of the minimal escape offered in 'Preludio' of *Várvares odhés* [*Barbaarse oden*]...

It would be a great relief for me if my version were acceptable, but don't show any mercy, all I have to do is to find another solution, but I'll never find one that has the crucial word in the same place as *eimarménis* [noodlot]! It's translators Fate to suffer, not the poems!

I saw Katerina Angelaki-Rooke [Griekse dichteres] of late. She called your *odhés* your finest book so far. I myself think you're more and more developing in the direction of *poésie pure.* What comes as a relief to me is the absolute absence of this thrice cursed 'grécité' of so many Greek poets, this constant being busy with being Greek, that sups up 90% of the energy of this nation, to the point

where I shun any intercourse with them. When you did it in *Biography* it was not to glorify a non-existing Greece.

We haven't been hearing much of each other over the last years. There was very little uplifting for me to communicate to you. The finishing of my Mayakovsky, a very strenuous task (800 pages) almost was finishing me too. I was completely blocked for 15 months, sick in body and mind, when all of a sudden it passed. I thought I was finished forever. Not even my second nomination for the EU Aristeion Award could cheer me up. Then, when I felt suddenly well again, I found myself awarded a State Honorary Allowance for the rest of my life. May it be long and in good health, so the money does not go to *athlitismós* [sport] and weaponry!

I am revising some 900 pages of Bulgakov I did between 1967 and '70, for the prestigious Russian Library, in which also the beautiful bibleprint Mayakovsky appeared. Furthermore I am working on a volume of 100 poems by Marina Tsvetáyeva, that tragic and inexhaustible font of poetry, together with four highly gifted female translators from Leiden and Amsterdam. And then I have to revise and edit a collection of my prose-writings, so I hope that honorary allowance can keep me going for a while.

(...) *Geiá, Xará* [*Ya, chará*: Gezondheid en vreugde]!

Markos

N.B. In een begeleidend briefje meldt M.F. nog: ‘Nasos was zeer ingenomen met zijn “*Forza del destino*” in het *Katochorees*, het Lagelands [van *Kato Chores*, Nederlanden]. Bezwoer me geen woord te veranderen. Hij kent me dus nog steeds niet... Had geen bezwaar tegen het aspect van w.w. aan slot.’

Eindnoten:

1 *Deze toelichting bij de vertaling van Kavafis' gedicht ‘De kat’ stond eerder in de* VN Boekenbijlage *van 14 maart 1987; voor de vertaling, zie onder de rubriek* Vertaalde poëzie *in deze* DTR.

2 *De toelichting bij de vertaling van Nasos Vayená' gedicht is afkomstig uit een brief aan Hero Hokwerda van 18 juli 1994, toen hun gezamenlijke vertaling van Vayenás' bundel* Barbaarse oden *juist was afgerond (verschenen Groningen 1997); voor de vertaling van* ‘La forza del destino’, *zie onder de rubriek* Vertaalde poëzie *in deze* DTR.
Bij genoemde brief was een kopie gevoegd van een brief van M.F. aan Vayenás over de vertaling van hetzelfde gedicht, in het Engels (ondanks zijn kennis van het Nieuwgrieks schroomde hij de taal zelf te hanteren).

3 *Zie noot bij de hieraan voorafgaande notitie.*

Elpenor - lotgevallen van een man zonder lot*

Hero Hokwerda

Homerus

Bij Homerus is Elpenor de jongste van Odysseus' makkers, niet heel dapper, en zwak van geest. Gewekt door het gestommel van zijn kameraden, vergeet hij in zijn dronkenschap dat hij op het platte dak van Circe's paleis ligt te slapen, denkt niet aan de ladder die er staat en stapt zó van het dak:

> *(...) en zijn atlas ontschoot aan de wervels en neder / daalde zijn ziel in de Hades...*
> (*Odyssee* X, 559-60, vert. Aeg. W. Timmermans)

Van Circe had Odysseus de boodschap gekregen dat het tijd werd naar de Hades te trekken om daar van de ziener Teiresias te horen hoe het met zijn terugkeer verder zou gaan. Daar komt bij de kuil met offerbloed, nog vóór Teiresias, als eerste de ziel van Elpenor op hem af:

> *Hoe komt gíj, mijn Elpenor, hier onder in 't nevelig duister?*
> *Gij kwaamt nog eerder te voet dan ik op mijn donkere vaartuig!*
> (XI, 57-8)

Elpenor beklaagt zich dat hij nog altijd onbeweend en onbegraven ergens op het strand ligt en smeekt Odysseus hem alsnog een ordentelijke begrafenis te geven:

> *'Luister, gij moet mij met al wat ik heb aan wapens verbranden*,
> *Mij aan het strand van de geelgrauwe zee een grafheuvel bouwen*,
> Dat ook de nazaat de ongelukkige stakker gedenke...
> *Doe dat voor mij en steek ook de riem in de tombe, waarmee ik*
> *Ook bij mijn leven, te zaam met mijn makkers, geroeid heb...'*
> (XI, 73-76, mijn rom.)

* *Dit essay dient als toelichting bij de 'Vier Elpenor-gedichten' van Takis Sinópoulos, alsook bij de gedichten 'Eurylochos' en 'On-held' van Yannis Ritsos (zie de rubriek* Vertaalde poëzie*). Dankbaar is gebruik gemaakt van G.P. Savvidis' voordracht* Metamorfoses van Elpenor (van Pound tot Sinópoulos), *Athene 1981.*

Pound

Dat gedenken van Elpenor kwam in de literatuur - als we afzien van Palinurus' tuimeling van het schip bij Vergilius en een enkele losse vermelding door de eeuwen heen - pas op gang in de anti-heroïsche jaren van en na de Eerste Wereldoorlog.

Zo komen we Elpenor tegen in het eerste van Ezra Pound's *Cantos*, waaraan hij in 1915 begon te werken. In *Canto* I staat, wanneer Odysseus bij de kuil in de Hades in afwachting is van de komst van Teiresias (rom. van Pound):

> *But first Elpenor came, our friend Elpenor*,
> *Unburied, cast on the wide earth*,
> *Limbs that we left in the house of Circe*,
> *Unwept, unwrapped in sepulchre, since toils urged other.*
> *Pitiful spirit. And I cried in hurried speech:*
> '*Elpenor, how art thou come to this dark coast?*
> *Cam'st thou afoot, outstripping seamen?*'
> *And he in heavy speech:*
> '*Ill fate and abundant wine. I slept in Circe's ingle.*
> *Going down the long ladder unguarded*,
> *I fell against the buttress*,
> *Shattered the nape-nerve, the soul sought Avernus.*
> *But thou, O King, I bid remember me, unwept, unburied*,
> *Heap up mine arms, be tomb by sea-bord, and inscribed:*
> A man of no fortune, and with a name to come.
> *And set my oar up, that I swung mid fellows.*'

Verder komen we de figuur van Elpenor nog tegen bij Giraudoux (1919), in Joyce's *Ulysses* (Paddy Dignam, ca. 1920) en bij Archibald McLeish (1933), terwijl ook bij Eliot reminiscenties zijn aan te wijzen.

Yorgos Seferis

De *man of no fortune, and with a name to come* kreeg wel een lot en bouwde een naam op in de Griekse poëzie van deze eeuw. Pound's *Canto I* is in de jaren dertig vertaald door de Griekse dichter Yorgos Seferis (1900-1968), die ook gedichten van McLeish en Eliot vertaalde, terwijl Giraudoux' novelle *Elpénor* begin jaren twintig, toen Seferis in Parijs studeerde, succes had. Overigens was Seferis eind jaren twintig zelf de *Odyssee* grondig aan het herlezen met het

oog op zijn eigen poëzie. In zijn dagboek schrijft hij:

> *Ik zou twaalf hoofdstukken geïnspireerd op de Odyssee kunnen schrijven, maar dan achterstevoren. Als vorm zou ik het contrerime hanteren, dat ik eervorige maand voor het eerst geprobeerd heb.*

Seferis, zelf door de Catastrofe van 1922 voor altijd verbannen uit zijn Kleinaziatisch vaderland - Smyrna, niet zo heel ver van Troje -, had al vroeg iets met de figuur van Odysseus, de rondzwervende banneling die altijd maar aan het terugkeren was naar Ithaca, een Ithaca dat voor Seferis door de tijd achterhaald was en alleen door de herinnering of de dood nog te bereiken. Over de figuur van Elpenor in zijn eigen poëzie schreef hij in 1949, in een brief-essay over zijn hoofdwerk *Lijster* (1947), waarvan het middendeel 'De sensuele Elpenor' geheten is:

> *Ik zou my misschien duidelijker uitdrukken als de lezer [van* Lijster*] de plaatsen van mijn werk tot dan toe voor ogen had waar Elpenor optreedt, ofwel als individueel ofwel als collectief karakter. Voorzover ik mij nu kan herinneren, zou ik beginnen bij* Wending *[1931]. De* onwetenden (onnozelen) en verzadigden *die de runderen van de zon opaten zijn Elpenors; hetzelfde zou ik willen zeggen van de duldzamen van 'Loochening'. In* Mythistórima *[1935], de 'Argonauten'*, onderdanig en zwijgend, *van hetzelfde laken een pak ongetwijfeld, zoals blijkt uit de verzen:...* Hun riemen / geven de plaats aan waar zij slapen aan het strand, *een verwijzing naar de toespraak van de dode Elpenor (XI 77-78):* (...) en steek ook de riem in de tombe, waarmee ik / Ook bij mijn leven, te zaam met mijn makkers, geroeid heb... *Zie ook nog:* Niemand gedenkt hen...' *[in de slotregel van 'Argonauten'] en XI,76, waar Elpenor aangeeft dat hij belang hecht aan zijn postume reputatie:* Dat ook de nazaat de ongelukkige stakker gedenke... *[of, fraaier, bij Pound:* A man of no fortune, and with a name to come.*] En het is terecht dat men hen niet gedenkt: het zijn geen helden, het zijn Elpenors.*
> *Je vraagt misschien waarom ik met sympathie over hen schrijf. Maar omdat de mensen die tot die kategorie behoren, tussen de helden (in de homerische zin, niet, in godsnaam, in die van Carlyle) aan de ene en de Thersitessen aan de andere kant de meest sympathieke zijn. Zelfs de homerische Odysseus krijgt, wanneer hij te midden van de doden Elpenor als eerste opmerkt, medelijden en tranen in de ogen (XI 55). Ik zeg niet:*

> *geliefd of bewonderenswaardig, ik zeg:* sympathiek, *gevoelsmatig, gemiddeld en doorgedraaid (...).*
> *Daarna, in* Scheepsjournaal I *[1940], is de man die* huilend vortstapt *een groteske van Elpenor; misschien is hij wel de meest verwante met zijn naamgenoot in* Lijster. *Ik laat de expliciete aanroep in* Scheepsjournaal II *[19...] buiten beschouwing:* En de makkers blijven in de paleizen van Circe;/ mijn dierbare Elpenor! Mijn onnozele, arme Elpenor! (...)
> *Zoals je ziet (...) komt deze persoon nogal wat keren voor in mijn werk. Te oordelen naar de opinies die mij ter ore zijn gekomen, lijkt deze zachte, gemiddelde mens degene van mijn personages te worden die het meest ontroert, misschien omdat hij een symbool is voor degenen die wij in onze taal van alledag aanduiden met de uitroep 'de arme ziel'. Maar laten we niet vergeten dat die onschuldige zielen, juist omdat ze zo gemakkelijk zijn, dikwijls de beste dragers zijn van het kwaad dat élders zijn oorsprong heeft.*

In het vervolg geeft Seferis zelf al aan dat de 'persona' van Elpenor deel van zijn eigen persoon uitmaakt zoals de kleuren van een kameleon deel uitmaken van de kameleon; het lijkt erop dat hij - zelf een Odysseus (ook geen lieverdje, trouwens) - in de figuur van Elpenor vooral heeft gelegd wat hij als zijn eigen zwakke kanten zag, waaronder zijn sterke sensualiteit, en dat hij deze 'jongste makker' met zijn slapheid zo tot zondebok heeft gemaakt. Daarbij is Elpenor bij Seferis doorgaans niet zomaar die ene Elpenor, maar vertegenwoordigt hij in zijn persoon alle makkers van Odysseus; Seferis heeft het over *Elpenors.*

Yannis Ritsos

De dichter Yannis Ritsos (1909-1989), altijd een trouw lid van de communistische partij gebleven, wist zich in zijn poëzie in de jaren vijftig losser te maken van de artistieke partijlijn en begon de 'mythische methode' van de moderne poëzie toe te passen. Vrucht daarvan is een reeks grote poëmen over mythologische figuren uit de oudheid, vaak over minder bekende, bijvoorbeeld de *Ismene* (1972), over Antigone's zuster, die in Sophokles' *Antigone* een ondergeschikte rol speelt. Daarnaast schreef Ritsos een aantal kleinere gedichten naar aanleiding van klassieke figuren, verspreid in zijn *Getuigenissen* (zie onder *Vertaalde poëzie).* Ook daarbij richt Ritsos zijn blik niet op helden en glorieuze ogenblikken, maar op bij-figuren,

‘on-helden’, en op (al dan niet fictieve) ogenblikken terzijde van de hoofdstroom der gebeurtenissen; deze optiek sluit in Ritsos' geval ongetwijfeld nog aan bij zijn communistische ideologie, maar die klinkt in deze poëzie niet zo rechtstreeks meer door.

Wel lijkt er enige kritiek in door te klinken op de neerbuigende behandeling die Elpenor - en met hem alle *sýndrofi* (makkers, ‘kameraden’) van Odysseus - krijgt van Seferis. Bijvoorbeeld aan het slot van ‘Eurylochos’ (zie onder *Vertaalde poëzie*): *En* hij *maar zeggen:/ lafaards, zorgelozen, en vooral ‘de varkens’!* Die *hij* (lett. ‘de ander’): zou dat misschien Seferis zijn?

In ‘On-held’ (zie onder *Vertaalde poëzie*) komt het woord makkers/kameraden twee keer voor, voor de makkers, niet van Odysseus, maar van Elpenor. Zijn zwakkere kanten worden verzwegen of verdoezeld en zijn bijdrage, als een van de kameraden, aan de terugkeer van de held naar voren gehaald. De titel ‘On-held’ (*Mi-íroas*, ‘Niet-held’) lijkt te verwijzen naar Seferis' uitspraak ‘Het zijn geen helden, het zijn Elpenors’.

Ook Ritsos' derde gedicht in dit verband, ‘Vergiffenis’, over Odysseus' felle makker Eurylochos, die de anderen aanzet de runderen van Helios (de Zon) te slachten en op te eten, lijkt aan het slot een ‘rechtzetting’ aan Seferis' adres te bevatten (voor Seferis waren de runder-etende makkers van Eurylochos allemaal Elpenors, ook al moet Elpenor bij Homerus toen al dood en begraven geweest zijn):

> *Wat wil je? - 't waren maar mensen. Zodra wijn en meel*
> *óp waren in het ruim van het schip, oefenden ze even geduld*,
> *visten wat met hun haken, kleingrut, veel te weinig. Ten slotte*
> *regen ze de breedkoppige koeien van de zon aan het mes; en al blaatte*
> *als echte runderen het vlees aan de speten, al begonnen*
> *de gevilde huiden te kruipen, Eurylochos en de anderen namen 't ervan.*
> *De listenrijke lag vredig te slapen in 't gras. Hij was te laat.*
> *De waarschuwingen hadden nergens toe gediend.*
> *De rest, van ná Thrinakia, is ons bekend. Trouwens*,
> *'t was allebei door 't lot beschikt - ‘onontkoombaar’ dus.*
> *Ze kwamen in elk geval* verzadigd *aan hun eind - wie zal hen er hard*
> *om vallen?*[1]

Takis Sinópoulos

Zo bepalend als voor een vorige generatie de Eerste Wereldoorlog was geweest, was dit voor Takis Sinópoulos (1917-1981) de langgerekte periode van Grieks-Italiaanse oorlog (1940-41), Tweede Wereldoorlog (1941-44) en Burgeroorlog (1946-49).

Takis Sinópoulos was afkomstig uit Pyrgos, aan de westkust van de Peloponnesus, en trok in 1934 naar Athene om medicijnen te studeren. In januari 1941, toen hij bijna klaar was, werd hij voor het leger opgeroepen, waar hij als verpleger-arts meteen met de verschrikkingen van de oorlog in aanraking kwam: gewonden, doden, executies, door mijnen aan stukken gereten collega's. Dat zou - met een onderbreking van enkele jaren tijdens de bezetting zelf - zo blijven tot mei 1949, nadat hij in totaal bijna vijf jaar als arts in het leger gediend had, o.a. in Loutraki bij Korinthe, Athene en Lárisa; vooral deze laatste plaats duikt in zijn poëzie nogal eens op als een oorlogshel.

Deze ervaringen zouden Sinópoulos zijn hele leven blijven kwellen en zadelden hem op met een schuldgevoel: waarom moesten al die anderen omkomen en heb ík het overleefd? Hoe kan ik al die anderen die het níet overleefd hebben een ordentelijke begrafenis geven? Daar doet hij pogingen toe door middel van zijn poëzie, want Sinópoulos was een dichter; zijn oudste gedicht, uit 1944, heet ‘Elpenor’ en begint met de woorden ‘Landschap des doods...’

Sindsdien werd zijn hele poëtische oeuvre een voortdurend ‘dodenmaal’ van een overlevende, één lange *Nekuia* - ‘Bezwering der doden’, de titel van het XIe boek van de Odyssee, met Odysseus' bezoek aan de onderwereld -, waarin hij telkens weer, in de gedaante van zijn (voor ons onbekende, onaanzienlijke) omgekomen vrienden, Elpenors ontmoet die vragen nu eindelijk eens begraven te worden.

Als we van al die Elpenors uit redeneren, dan moet de dichter die daartegenover staat welhaast een Odysseus zijn; maar dan een Odysseus die de hele tijd alleen op de loop is voor de oorlog, nauwelijks op de terugweg naar huis; hij blijft steken bij de ingang van de Hades en ontmoet daar de makkers die hij in de oorlog kwijtgeraakt is en die als evenzovele Elpenors voordringen vóór Teiresias, die hem misschien de weg naar zijn Ithaca zou kunnen wijzen. En al helemáál heeft Sinópoulos' reis niets uit te staan met de genotvolle odyssee waartoe Kavafis ons aanzet in zijn ‘Ithaca’.

In het genoemde ‘Elpenor’ uit 1944 (zie onder *Vertaalde poëzie*), verwijst Sinópoulos nog wel rechtstreeks naar de figuur van Elpenor - het motto, *Hoe komt gíj, mijn Elpenor, hier*... komt rechtstreeks uit Homerus (terwijl het tegelijk vrijwel gewoon Nieuwgrieks klinkt) -, en de situatie aan het strand heeft in zijn algemeenheid nog wel Homerische trekjes, maar wat er gebeurt, de details, zijn van geheel andere aard dan bij Homerus en Pound; het belangrijkste is wel dat deze Elpenor ‘gewoon’ in de oorlog omgekomen is.

In de andere gedichten uit *Metéchmio* (‘Niemandsland’), de bundel uit 1952 die met ‘Elpenor’ opent, komt een aantal namen van (voor ons) onbekenden voor - andere *Elpenors*, in de zin van Sinópoulos -, die in de rest van Sinópoulos' werk zullen blijven terugkomen.

Precies in het midden van dezelfde bundel - die, zoals gezien, opent met ‘Elpenor’ en die afsluit met een gedicht ‘Hades’ - bevindt zich ‘Dodenmaal voor Elpenor’ (zie *Vertaalde poëzie*).

Hier een ménigte Elpenors, doden uit de oorlog die zich om de dichter verdringen, met Bilias als de Elpenor bij uitstek: ‘Hoe kom jij, Bilias, hier?’ De situatie is, ondanks een aantal toespelingen op de homerische achtergrond (bijv. de verpleger met Circe's magische kruiden aan het slot, en de aanwezigheid van twee homerische vergelijkingen), geheel en al die van de oorlog die Sinópoulos zelf als arts heeft meegemaakt. Elpenor-Bilias wijst de dichter op de schuld van een ‘dodenmaal’ die hij nog altijd moet inlossen om zijn vroegere makker te verlossen, en de dichter doet dat, zo mogen we aannemen, in de vorm van dit gedicht.

Sinópoulos' derde Elpenor-gedicht (zie *Vertaalde poëzie)* komt uit zijn bundel *Asmata* (‘Liederen’, 1953), waarin nóg een aantal, vage, reminiscenties aan de Elpenor-figuur voorkomt.

In ‘Lied VI, Elpenor *aan het strand van de zee*’ - het cursieve gedeelte van de titel komt uit Odyssee XI,75 en duidt de plaats aan waar Elpenor begraven wil worden - zien we veeleer de sensuele Elpenor voor ons, die, samen met een Circe-achtige figuur, de dichter aan zijn eigen sensualiteit herinnert, met op de achtergrond nog steeds de droefenis van zijn herinneringen: ‘het was niet eens droefenis alleen hardnekkige herinnering’. *Thanatos* en *eros* lopen hier bij de dichter door elkaar heen, zij het dat hij ‘ongevoelig voor maaltijden en baden’ blijft.

Na dit gedicht komt de *naam* Elpenor niet meer in Sinópoulos' poëzie voor, maar het Elpenor-*complex* zoals hij dat ontwikkeld had zou nog vaak blijven doorklinken in tal van namen van dode ‘makkers’ die hij als overlevende in zijn poëzie moest gedenken en aldus ‘begraven’.

Bij uitstek doet hij dat in de cyclus *Dodenmaal* (‘Nekródipnos’), met een titel waarin gezien Sinópoulos' vorige werk Elpenor wel door móet klinken, maar die geen naam meer noemt: het Elpenor-complex is tot zijn geheel eigen, persoonlijke mythologie uitgegroeid, die hij hier in heel haar omvattendheid ontvouwt - en die tegelijk een collectieve mythologie van poëzieminnend Griekenland lijkt te vertegenwoordigen, want deze cyclus geldt als een van de toonaangevende werken van de naoorlogse Griekse dichtkunst.

Toen het linkse literair-culturele tijdschrift *Epitheórisi Téchnis* (‘Revue van de Kunst’) Sinópoulos in 1962 om onuitgegeven werk vroeg, had hij niets klaarliggen, maar in twee weken schreef hij toen, op basis van een monologue intérieur die hij nog in de la had, het gedicht ‘Sofia en nog zo wat’, dat het openingsgedicht van de cyclus *Dodenmaal* zou gaan vormen. Van 1962-67 schreef hij nog vier gedichten, maar de kolonelsdictatuur van april 1967 verhinderde publicatie van de voorgenomen cyclus; deze zou pas in 1972 verschijnen, toen de teugels van de censuur gevierd waren (aan de dictatuur zelf kwam pas in 1974 een eind).

Dodenmaal vormt een culminatiepunt van Sinópoulos' poging door middel van zijn poëzie verlossing te vinden van de obsessieve oorlogsherinneringen die hem kwelden; het is een monument voor zijn verloren vrienden en makkers, die aan de dood vervallen waren maar die nog van zíjn bloed moesten drinken om te kunnen spreken. Hij deed dit in een vorm die hij zich in eerdere bundels eigen had gemaakt: lange (meestal meerregelige), vloeiende versregels, opgebouwd uit reeksen hoofd- en bijzinnen met spaarzame interpunctie, sterk vertellend van karakter, op een aantal kleine passages met korte regels na, waarin het eigenlijke gedicht dat hij volgens zijn mededelingen ín het gedicht aan het schrijven is vorm krijgt. Het landschap is vaak weer ‘des doods’, zoals al in zijn eerste Elpenor-gedicht.

De eerste eenheid, ‘Sofia en nog zo wat’, is meteen al een aaneenschakeling van herinneringen, associaties en beelden, zo karakteristiek voor de bundel als geheel. Wat bij eerste lezing kan over-

komen als een onoverzichtelijke wirwar, wordt gedragen door een bepaalde vertellijn en door een aantal hoofdthema's. De vertellijn is, dat de dichter een gedicht schrijft, en wel het gedicht dat wij aan het lezen zijn en dat wij al lezend verder gestalte zien krijgen, met alle onzekerheden en kwellingen waarmee zoiets gepaard kan gaan. In het begin haalt hij nog herinneringen op aan zijn zorgeloze studentenjaren vóór de oorlog, aan de mondaine terrasjes van de Fokíonos Negri, waar de eros nog vóór de thanatos ging, en aan de gedichten - liefdesgedichten waarschijnlijk - die hem toen nog gemakkelijk uit de pen vloeiden. Deze herinneringen, onder het bladeren in die oude gedichten, worden afgebroken door het gezanik van zijn broer, maar dit brengt zijn herinnering wel op Magda, door wie hij bij de dokter - een zwijn *aan het strand van de zee*, weer een verwijzing naar de sensuele Elpenor - betoverd raakt, maar die onbereikbaar blijft. Dan denkt hij aan een volgende vrouw, de onuitstaanbare Eléni, een heel andere vrouw dan haar homerische naamgenote Helena; en via enkele filmische verspringingen aan oude scènes uit zijn jeugd in Pyrgos (Ayandreas) en dan aan dood en verderf uit de oorlogstijd. Vandaar komt hij, met een vloek, op het mondaine leventje dat hij er nu, in de verteltijd van het gedicht, toch weer op na blijkt te houden, inclusief uitstapjes met vriendinnen naar het eiland Poros. Deze eenheid, die verder geheel en al in lange ‘vertelverzen’ geschreven is, eindigt dan in een ‘echt’ gedicht, van drie regels, culminerend in de regel ‘groot zwart licht’.

Er heeft zich in de Nieuwgrieke poëzie een ‘metafysica van de zon’ ontwikkeld, te beginnen bij Andreas Kalvos (1792-1869), waar in een - voor die tijd - gewaagd beeld de zon gelijkgesteld wordt met tijd en dood:

> *Mijn zoon, eens zag je lévend mij.*
> *De zonne in haar cirkelgang*
> *omspon als spin mij in een web*
> *met lichte stralen én met dood*,
> *zonder verpozen.*
>
> (A. Kalvos, ‘Ode aan de dood’, strofe 20)

Bij Seferis is sprake van het ‘engelachtige én zwarte licht’ van de zon, die dus licht en duister in zich verenigt (kijk maar eens een tijdje recht in de Griekse zon!): niet als twee elkaar bestrijdende

werelden, maar onscheidbaar één, en tezamen het (uiteindelijk) goede levensbeginsel uitmakend. Bij Sinópoulos wordt Seferis' aanduiding van de zon verder gecomprimeerd tot ‘Groot zwart licht’, waarin nu het duistere element lijkt te overheersen.

Met datzelfde ‘Groot zwart licht’ begint ook de tweede eenheid, ‘Magda’, over de vrouw op wie hij in de eerste eenheid, in de tijd van schrijven van het gedicht, verliefd was geworden, maar die hem onontkoombaar terugvoert naar ándere liefdes, uit de oorlogsjaren, en naar de verschrikkingen zélf van de oorlog (Lárisa!), waarin die meestal vluchtige liefdes vaak goed gedijen. De dichter kan zich, ten gevolge van zijn kwellende herinneringen, niet meer overgeven aan een nieuwe liefde, de vroegere thanatos staat de eros nú in de weg. Zo vloeien in deze tweede eenheid het heden, van het schrijven van het gedicht, en het verleden van de oorlog dooreen in een nachtmerrieachtige, filmisch in elkaar overgaande sequentie van beelden. Hier duikt bijvoorbeeld ook al de trein op - een oorlogsherinnering van Sinópoulos, die gewonden bij het vervoer in treinen moest begeleiden -, die opeens door zijn kamer rijdt en die ook het centrale beeld en de titel aan de vierde eenheid zal geven. Tussen dat alles door dringen zich ook nog herinneringen op aan het verdere verleden van zijn geboorteplaats Pyrgos (Ayandreas). Aan het eind blijkt de dichter-verteller papier en potlood in de hand te houden en met ‘groot zwart licht’ het gedicht aan het schrijven te zijn dat wij lezen. Alles verdwijnt dan en er blijven alleen gemuilkorfde woorden en schrijnende tranen over.

Met diezelfde tranen en met de dichter die tracht te schrijven opent dan ook weer de volgende eenheid, in feite het middendeel van de cyclus en het eigenlijke ‘Dodenmaal’. De dichter vat het wezen van zijn dichterschap als volgt samen: ‘op zo'n manier in gesprek mét, jarenlang bezig verloren gezichten tot leven te brengen’ - ofwel: het aloude Elpenor-complex van Sinópoulos. Inderdaad komen dan zijn ‘makkers’ aanzetten - *Daar kwamen ze..., Daar kwam...* -, in een homerische kataloog van namen die vaak al uit eerdere gedichten van Sinópoulos bekend zijn, bijv. Bilias, die in ‘Dodenmaal voor Elpenor’ de Elpenorfiguur bij uitstek was. De herinneringen en beelden glijden al gauw weer af naar de verschrikkingen van de oorlog, ook nu weer vermengd met erotische ervaringen (bijv. als hij na iemands dood dit nieuws aan de weduwe overbrengt), en met als onderbreking een tijd van voorjaars-vreugde. Terwijl de overige eenheden grotendeels geschreven zijn

in de lange ‘vertelverzen’ zo karakteristiek voor deze cyclus, heeft de eenheid ‘Dodenmaal’ zelf voornamelijk kortere regels, die, zoals we gezien hebben, veeleer lijken te behoren tot het eigenlijke gedicht dat Sinópoulos in de cyclus *Dodenmaal* aan het schrijven is: de eenheid ‘Dodenmaal’, zo mogen we ook hieruit opmaken, maakt de kern uit van dat ‘eigenlijke’ gedicht, waarmee hij (zie aan het slot) zijn dode makkers voor de laatste keer - hoopt hij... - nakijkt en naroept en dat als een kaars is bij de naamloze doden in een verlaten kerk.

Vanaf de vierde eenheid, ‘De trein’, spreekt en vertelt niet langer de dichter, in de eerste persoon, maar een verder buiten beeld blijvende verteller die in de derde persoon vertelt óver de dichter. Dit moet te maken hebben met Sinópoulos' wens een soort ‘objectieve’ poëzie te schrijven, d.w.z. onafhankelijk van zijn eigen omstandigheden bestaand, door zijn eigen persoonlijkheid zoveel mogelijk uit te wissen. Verteld wordt hoe hij - in de tijd van schrijven van het gedicht - aan zijn gestorven vrouw Faní denkt en de trein van het nabij gelegen station hoort, en hoe hij dan wegzakt in een droom over een ándere trein, weer in het landschap des doods van de oorlog natuurlijk, en hoe vervolgens die droom overgaat in weer een níeuwe droom, met een godsverschijning die hem, in apokalyptische omstandigheden, ten slotte verlost uit alle verscheuring. Daarna malen opnieuw herinneringen door zijn hoofd, aan de periode kort na de oorlogsjaren, vooral aan de dood van zijn Faní, en ten slotte hoort en ‘ziet’ hij weer de trein uit de werkelijkheid, terwijl hij nog verlamd van de slaap in de hete kamer ligt en er enkel de lege hemel is.

De vijfde eenheid, ‘Bij wijze van biografie’, gaat over de terugkeer van de dichter uit de oorlog, als een Odysseus die niet door zijn hond herkend wordt, die zijn dagen met denken aan de oorlog doorbrengt en altijd maar de vragende blikken van zijn dode makkers op zich gevestigd voelt, die bij de liefde alleen maar in het verleden teruggeworpen wordt en die als enige kracht zijn dichterschap heeft: ‘Uiteindelijk, bedacht hij, wordt alles teruggebracht tot papier.’ ‘Een andere kracht bezat hij niet, enkel dit pijnigen van zijn papier, eindeloze doorhalingen (...). Uitrekenend hoeveel dood hem nog restte vóór en ná ieder gedicht.’ En dan is er, bij de zee van Ayandreas, een ogenblik van verlichting (doorstraling met licht), van opstijging boven tijd, verderf en dood; even is hij ‘inwoner nu van de eeuwigheid,/ gewaarmerkt en wel’ en zijn zijn

bestaan en zijn dichterschap gerechtvaardigd.

Aan het eind zijn er dan nog de ‘Mogelijke toevoegingen bij het gedicht *Bij wijze van biografie*’, een tamelijk ironische coda die in feite samen met de vorige eenheid één geheel vormt. In het koude, onpartijdige licht dat, ondanks het ogenblik van verlossing aan het eind van de vorige eenheid, het nog altijd bestaande landschap des doods blijft beschijnen, bewaakt de dichter zijn innerlijke wereld tegen de aanspraken die de buitenwereld op hem laat gelden en die hem alleen maar zijn huiveringwekkende herinneringen te binnen brengen. Over de eros schampert hij alleen nog, en hij voelt zich nu zelf een dode, wordt als het ware zijn eigen Elpenor; zo wordt hier zijn opstijging boven tijd en dood, die aan het eind van de vorige eenheid nog plaatsvond, meteen teruggebracht tot iets kortstondigs, iets van maar één ogenblik, en wordt de vervoering waarmee hij daar een ‘inwoner van de eeuwigheid, gewaarmerkt en wel’ genoemd werd, spottend onderuit gehaald: ‘Hoezo gewaarmerkt?’ (Bij dat alles moeten we bedenken dat hier nog steeds de ‘objectieve verteller’ óver de dichter aan het woord is, en niet de dichter zelf, hoe theoretisch dit onderscheid ook moge zijn, want die verteller is natuurlijk evengoed een ‘persona’ van Sinópoulos.) De dichter staat weer met beide benen op de grond, als mens en als dichter, voorzover die twee te scheiden zouden zijn - in *Dodenmaal* in elk geval niet, want de verwevenheid, de eenheid van die twee behoort nu juist tot de kern van dit gedicht. Zoals Nasos Vayenás, criticus en zelf dichter, zegt: ‘Sinópoulos voelt het uiteindelijk onvermogen van de dichter de vliegende vlinders van de tijd te vangen in het net van woorden.’

En toch, ondanks al die zelfrelativering aan het eind, hebben we aan deze worsteling van Sinópoulos met zijn herinneringen, met zijn eros en met zijn thanatos, de cyclus *Dodenmaal* te danken: het gedicht dat hij daarin aan het schrijven was, is er dan toch van gekomen, als bekroning van zijn reeks Elpenor-gedichten, en daarin kunnen wij allen, die levenden en dus tegelijk - ieder op zijn eigen manier en in zijn eigen kring - *over*levenden zijn, ons eigen ‘Dodenmaal’ meebeleven.

Eindnoten:

1 *Eerder verschenen in D. den Hengst (red.),* Van Homerus tot Van Lennep. Griekse en Latijnse literatuur in Nederlandse vertaling, *Muiderberg 1992.*

Goddelijke regels - Plato bij Kavafis
Mario Molegraaf

Het klonk absoluut niet romantisch
toen hij mij zei: 'Misschien ga ik dood.'
Hij zei het voor de grap. Zoals een jongeman
van drieëntwintig jaar dat doet.
En ik - vijfentwintig - nam het even luchtig op.
Het was (gelukkig maar) geen vals-gevoelige poëzie
waarmee je (belachelijke) deftige dames ontroert
die al zuchten om niets.

Maar toen ik de huisdeur
achter me dichtgetrokken had,
kreeg ik toch het idee: dit is geen grap.
Wie weet ging hij écht dood. En met deze angst
rende ik de trap op, het was op de derde etage.
En zonder dat we een woord wisselden,
kuste ik zijn voorhoofd, zijn ogen, zijn mond,
zijn borst, zijn handen, ja heel, heel zijn lijf,
en kreeg zo het gevoel - zoals het heet in de goddelijke
regels van Plato - dat mijn ziel me naar de lippen steeg.

Ik ben niet naar de begrafenis geweest. Ik was ziek.
De enige daar, met haar zuivere tranen
boven zijn witte baar, was zjn moeder.

Nog maar weinig lezers buiten Griekenland zullen deze regels van K.P. Kavafis (1863-1933) onder ogen hebben gehad. De Griekse tekst werd voor het eerst gepubliceerd in een appendix met 'verspreide schetsen' in de door Renata Lavagnini bezorgde *Onvoltooide gedichten 1918-1932*, verschenen in 1994. Met die bundel zou dan eindelijk het volledige oeuvre van de ook in Nederland zo bewonderde Alexandrijn beschikbaar moeten zijn: de 154 geautoriseerde gedichten, de *apokirigména* ofwel verloochende gedichten, de *anékdota* ofwel onuitgegeven gedichten, en de *atelí* ofwel gedichten in bewerking.

Dit gedicht, of liever gezegd de nooit afgemaakte opzet daar-

voor, werd mogelijk in 1918 geschreven. De overgang tussen de tweede en de derde strofe is wel erg abrupt. Ineens gaan we van de herinnering aan de intense kus over op de begrafenis. Van de heftige angst om de dood van de vriend op de betrekkelijke onverschilligheid wanneer de geliefde van weleer werkelijk is overleden. De lezer vermoedt een drama, wellicht van het soort dat Kavafis ook in ‘Mooie witte bloemen die heel goed pasten’ heeft beschreven. Daarin stierf een jongeman door ‘een messteek in zijn hart’. Zijn minnaar legt bloemen op de kist: ‘mooie witte bloemen die heel goed pasten/ bij zijn schoonheid en bij zijn tweeëntwintig jaar’. Voor minder jonge mensen zou de keus op paarse bloemen zijn gevallen. In het hierboven geciteerde gedicht is sprake van een witte baar. Het schijnt dat witte baren gebruikt werden voor mensen die nog niet waren getrouwd, vaak jonge mensen dus. Nog altijd is het gebruik ongehuwd gestorvenen in trouwkleding op te baren.

Kavafis verwijst naar ‘de goddelijke regels van Plato’ - of, volgens een andere versie, naar ‘de goddelijke regels van de *Anthologie*’. Die regels zijn te vinden in de *Anthologia Graeca*, een bloemlezing met 4180 Griekse epigrammen vanaf de klassieke oudheid tot de byzantijnse tijd. Kavafis had in zijn bibliotheek een exemplaar van J.W. MacKails *Select Epigrams from the Greek Anthology* uit 1890. Deze poëzie, ingetogen en virtuoos als kamermuziek, poëzie die meer tot het hoofd dan tot het hart spreekt, een tikkeltje afstandelijk en gekunsteld, beviel hem. Hij heeft heel wat verzen in de trant van de hellenistische epigrammen geschreven: hij maakte grafdichten zoals ze in een afdeling van de *Anthologia* te vinden zijn, en hij schreef gedichten die zó in de zogenoemde *Paidikè Mousa* hadden gekund, het deel van de bloemlezing dat aan homo-poëzie is gewijd.

Met ‘de goddelijke regels’ zal Kavafis dit epigram bedoelen (*A.G.* V, 78; de compactheid van het origineel valt in vertaling nauwelijks te benaderen):

> *De ziel kwam mij op de lippen toen ik Agathon kuste:*
> *zij, vermetele, hoopte in hem over te gaan.*

Het staat op naam van de filosoof Plato (427-347 voor de jaartelling), net als ruim dertig andere gedichtjes. Sommige daarvan zijn de eeuwen door geliefd geweest, en dat ligt niet uitsluitend aan de faam van de auteur. Neem het epigram (*A.G.* VII, 669) met de

klankrijke opening: '*Asteras eisathreis, Astèr emos*...':

> *Staar je naar de sterren, Ster van mij? Kon ik maar*
> *de hemel zijn om met al die ogen naar jou te kijken.*

Het heeft velen geïnspireerd tot vertalingen en bewerkingen. Plato zou deze gedichten als jongeman hebben geschreven. Later, in zijn filosofische werk, blijkt een diep wantrouwen jegens de dichtkunst. Maar die tegenstelling lijkt te mooi om waar te zijn: het is zeer de vraag of de poëzie die aan Plato wordt toegeschreven inderdaad van zijn hand is. Je kunt het veelzeggend vinden: deze enige keer dat hij door Kavafis wordt geprezen, gaat de lof uit naar 'goddelijke regels' waarvoor Plato vermoedelijk niet verantwoordelijk is.

De Griekse schrijvers van deze tijd zijn verrassend vaak in gesprek met de Griekse schrijvers van vroeger. Het zijn geen loze woorden dat de literatuur van Griekenland een lange, ononderbroken traditie is. De beroemdste roman uit de moderne Griekse letterkunde, *Víos ke politía tou Aléxi Zorbá* ('Zorba de Griek') door Nikos Kazantzakis, is voor een deel gemodelleerd naar Plato's *Politeia*, het beroemdste essay uit de antieke Griekse literatuur. Plato opende: 'Ik was gisteren naar Pireus gegaan.' Kazantzakis begint zo: 'Ik ontmoette hem voor het eerst in Pireus. Ik was naar de haven gegaan.' Zulke frappante voorbeelden van Plato's invloed zie je in Kavafis' oeuvre niet, maar er zijn wel toespelingen.

Het is uit zijn werk duidelijk dat hij niet zo'n grote belangstelling had voor de klassieke tijd van Hellas. Kavafis laat zijn historische gedichten later spelen, in de jaren dat de hellenistische rijken in handen van de Romeinen beginnen te vallen, in de periode dat het heidendom langzaam werd verdrongen door het christendom. Hij tekent die machthebbers zonder werkelijke macht, Lagiden en Seleuciden, al die mensen die de ontwikkeling van de geschiedenis proberen te stuiten, op zó'n manier, dat je ze voorgoed door zijn ogen ziet. Ongeveer zoals we ons Christina van Zweden alleen nog via Greta Garbo's vertolking kunnen voorstellen, of zoals we bij Bathseba onmiddellijk aan Rembrandts schilderij denken. De inleving van Kavafis is zo overtuigend dat Peter Green zijn poëzie voortdurend citeert in het zeer gedegen geschiedwerk *Alexander to Actium. The Hellenistic Age* (1990), als ging het om een historische bron.

Kavafis, liefhebber van geschiedschrijving, zou dat een groot

compliment hebben gevonden. Hij was een lezende dichter, een geleerde dichter zelfs, of zo men wil een dichtende lezer, een dichtende geleerde. Wat niet wil zeggen dat de verbeelding geen kans krijgt. In ‘Caesarion’ - in dezelfde periode ontstaan als het gedicht over de twee jongemannen van drieëntwintig en vijfentwintig jaar - brengt een ongetwijfeld dorre verzameling inscripties zijn fantasie op gang.

Het is jammer dat er niet zo veel over zijn bibliotheek bekend is: die was niet meer intact toen een inventaris kon worden opgemaakt. Trouwens, als we wél een volledig beeld van zijn boekenbezit hadden, zouden we nog niet alles over zijn leesgewoonten weten. Hij heeft in ieder geval méér van Plato gelezen dan dat epigram met dubieuze toeschrijving. Zo merkt hij, in het 1903 daterende geschrift dat als *Ars poetica* bekend is geworden, op: ‘Plato said that poets utter great meanings without realising them themselves.’ Dat zal een verwijzing zijn naar Plato's opvatting, bijvoorbeeld uitgesproken in *Ion*, dat dichters nauwelijks weten wat zij doen. Maar Plato gaat veel verder dan Kavafis. Dichters schrijven volgens de eerste ‘niet door vakmanschap, maar door goddelijke kracht’. Ze zouden ‘slechts de tolken van de goden zijn, bezeten door wie bezit van hen wenste te nemen’.

In de geautoriseerde gedichten valt Plato's naam slechts één maal, en dan nog terloops. In ‘Ze hadden er voor moeten zorgen’ biedt zo'n onvervalst Kavafis-personage, een onbeschaamde opportunist, zijn diensten aan. ‘Ik ken Aristoteles en Plato door en door,’ zegt hij ter aanbeveling.

In ‘In een stad in Osrhoëne’ - aanvankelijk heette het gedicht ‘Charmides’ - kijkt de verteller naar de gewonde Remon. In het hellenistische rijkje dat zij bewonen is men van gemengd ras: ‘Syriërs, Grieken, Armeniërs, Meden.’ In het genadige maanlicht wekt Remon herinneringen aan het zuivere Hellas van weleer: ‘onze gedachten gingen naar de platoonse Charmides.’ Charmides (ca. 440-403) is de knaap uit Plato's gelijknamige dialoog. Hij was zo mooi dat niemand de ogen van hem kon afhouden: ‘Iedereen keek naar hem of hij een godenbeeld was.’ De aantrekkelijke jongeman was een broer van Periktione, de moeder van Plato, en dus een oom van de schrijver.

Misschien gaat een regel uit Kavafis' ‘Ithaka’ terug op een zin uit Plato's Faidros. ‘Wens dat de weg dan lang mag zijn,’ schrijft de Alexandrijn. ‘Dus wees niet verbaasd dat de omweg lang is,’

had de Athener geschreven (274 A). Maar nergens bij Kavafis klinkt de echo van Plato zo luid als in ‘Trouwbreuk’ - en tegelijk is die nergens zo vervormd. Het gedicht heeft als motto een citaat uit *Politeia* (383 B), voor velen het meesterwerk van Plato. Die had op zijn beurt een later verloren gegaan toneelstuk van Aischylos aangehaald. Boven het gedicht staat deze tekst: ‘Dan kunnen we, hoeveel we ook in Homeros waarderen, hiervoor geen waardering opbrengen. (...) En evenmin voor de passage van Aischylos waarin hij Thetis laat zeggen over Apollo die op haar bruiloft zong:

dat hij uitweidde over de voorspoed van haar kinderen
die vrij van ziekten en lang van leven zouden zijn
Ten slotte hief hij over mijn door de goden begunstigd lot
een heilzang aan, die mij vrolijk stemde.
En ik hoopte dat Foibos' goddelijke mond,
vol zienerskunst, niet zou liegen.
Maar hij zelf, die toen zong (...)
(...) hij zelf is het
die mijn zoon gedood heeft.’

Met Thetis' zoon is Achilles bedoeld. Hij stierf door toedoen van Apollo: die trof de hiel van de held, diens enige kwetsbare plaats zoals de godheid wist. Plato citeerde de passage bij wijze van afschrikwekkend voorbeeld. In zijn tijd was de poëzie een minstens even indringend en dus gevaarlijk medium als in onze dagen de televisie. Het werk van Homeros was in Hellas leerboek én bijbel. En laat nu juist door hem en door andere populaire auteurs het verwerpelijke gedrag van roemruchte mensen en de allerminst verheffende houding van grote goden worden beschreven. Plato redeneert: als zíj al mogen liegen en bedriegen, wanneer zíj hun emoties niet in bedwang houden, wat valt er dan van gewone stervelingen te verwachten? Vanwege de slechte invloed op het publiek gunt hij de dichters geen ruimte in de staat die hij in *Politeia* laat ontwerpen. De enige vormen van poëzie die hij tolereert zijn hymnen voor goden en lofzangen op goede mensen, uitgerekend de vervelendste genres die je kunt bedenken.

Plato reageert onmiddellijk op de bewering van Aischylos: ‘Als een dichter zulke dingen over de goden zegt, zullen we hem dat kwalijk nemen en hem geen subsidie geven. We zullen evenmin toelaten dat onderwijzers deze uitspraken gebruiken bij hun lessen

aan de jeugd.’ Kavafis laat deze woorden weg, hij slaat zelfs geen acht op de intentie van de passage uit *Politeia* die hij citeert. De waarschuwing werkt als aanmoediging. Hij maakt er bijna een demonstratie van: de leugenachtigheid van Apollo wordt in het gedicht breed uitgemeten en de zeegodin Thetis doet geen poging haar verdriet te beheersen. Ze scheurt haar kleren en gooit haar juwelen op de grond.

Voor een dichter die zoiets bedacht, was er vast geen plaats geweest in de ideale staat van de denker. Terwijl aan de andere kant diens goddelijke regels niet aan de zo menselijke Kavafis waren besteed.

Vertaald proza

De zonde van een Brigitte

Kostas Akrívos[*]

(Vertaling Hero Hokwerda)

In deze kazerne hier, ergens boven in Macedonië, met de verschoten gebouwen en de bomen die nooit bladeren hebben gekend, heb ik drie generaties mannen grootgebracht. Allemaal jongens die van angst hun kaken op elkaar hielden, niet wisten dat ze al mannen waren en, wanneer ze bij mij vandaan gingen om zich in de omhelzing van de wereld en van een of andere Helena te storten, in hun hart een heftig verlangen voelden om te verslinden wat hun die twee jaar ontzegd was geweest.

Misschien zijn ze me al wel vergeten. Vergeten hoe ze me afragden, hoe ze met me speelden, hoe ze me liefkoosden; maar óók hoe ik hun bij tijd en wijle onzegbare huiveringen bezorgde. Maar in míjn herinnering en míjn meisjeshart zullen die jongens voor altijd voordeven, ook al weet ik maar al te goed dat ze de *e* en de *v* en de *e* en de *n* zijn die zich nóóit meer aan mijn *leven* zullen vasthechten.

Ontwikkel mij in jullie geest nu alsjeblieft niet als een vrouw op een zwart-witfoto met vuile kleren en een glimlach van rotte tanden. Ik ben een minderjarig meisje, een wicht van nog geen drie jaar... Kijk maar niet vreemd op van mijn woorden. Dertig maanden geleden ben ik ter wereld gekomen, niet in de verloskamer van een kliniek, maar in de helwitte hal van een Belgische fabriek. Jawel, van een fabriek! Mijn ledematen had ik op marmeren tafels uitgespreid liggen om ze te laten controleren voor de gezondheidsverklaring, en vervolgens reisden ze in donkere kisten naar dit vaderland hier, dat hopelijk ook mijn laatste is. Hier, waar ik al mijn ledematen tot een lichaam heb samengevoegd en tot *Geweer G3 A4* gedoopt ben; ik, kind van onbekende ouders, twijfelachtig vaderland en veelvoudige bezitters.

Wat niemand in mijn geval weet - en dat geeft me een gevoel van onafhankelijkheid en dus ook van geluk - is het feit dat de

* *Kostas Akrívos (geb. 1958 bij Volos, Midden-Griekenland, en aldaar werkzaam als leraar Grieks) is een schrijver van de laatste vijftien jaar, van buiten het Atheense kringetje; hij heeft twee verhalenbundels en een roman op zijn naam staan. Het hier vertaalde verhaal verscheen voor het eerst in 1985; het is nu opgenomen in* Een buitenlandse *(*Allodapí, *Athene 1995).*

mensen, hoewel ze elk werktuig een naam met een bepaald geslacht geven - *de* draaibeitel, *de* tang, *het* graafijzer -, in feite toch alle apparaten als iets volkomen verschillends van de menselijke natuur beschouwen. Maar zo liggen de zaken natuurlijk niet. Zelf, bijvoorbeeld, voel ik elke keer wanneer mannenhanden mij vasthouden een huivering door mijn lichaam varen, en er zijn zelfs ogenblikken dat ik hevig verlang naar datgene waarvan ik weet dat het tot de onmogelijkheden behoort: de liefde bedrijven met het lichaam dat bij die handen hoort. Ziedaar dus wat ik ben: een jong, dwaas, maar mooi meisje, met een bijnaam - de andere geweren in het wapenrek noemen mij *Brigitte* - die volgens mij volmaakt past bij mijn dwaze geest en mijn kleine-meisjeslichaam.[1]

Drie generaties, herinner ik me, zijn er door mijn handen gegaan, drie lichtingen soldaten zijn bij mij tot man geworden. De eerste keer trof ik er een van twintig, die een relatie had met een rode 400 cc motor; bij hem voelde ik wat een bakvis voelt bij haar eerste vrijmoedige afspraakje. Op een avond was ik helemaal in een roes geraakt door al zijn spelletjes, en toen het me teveel werd en ik opeens afging, kwam meteen de volgende schrik eroverheen: de stem van de kapitein die hem uitkafferde omdat hij 's nachts had geschoten vanaf de REO-truck. ‘Vier dagen arrest.’

Mijn tweede man beschouwde me als een stuk herderstuig en beulde me af door met zijn volle gewicht op me te leunen of me in de lucht rond te draaien; nergens aan gewend als ik was, duizelde het mij ervan en werd ik almaar duizelig en zeeziek. De laatste was een jongen uit de hoofdstad - ‘in Kolonós noemen ze me Mike’ -, die geen belangstelling voor mij toonde en me naast het wachthuisje tegen de stam van een amandelboom liet staan, terwijl hij allerlei tijdschriften met blote vrouwen doorbladerde en zich... Ik geneer me dood wanneer ik er alleen maar aan denk. Het doet me werkelijk verdriet.

Mijn huidige levensgezel is hier gearriveerd met de lichting recruten die meekwam met de winter en de ijzige wind. Een wind die uit de bergen van het buurland binnenviel en, naarmate de kalender op de winter aanging, met de dag kouder werd. We weten allemaal nog wel van die soldaat die een keer, eind februari, rechtop in zijn wachthuisje bevroren is, en we hebben het allemaal

1 *Bij dit alles dient men te bedenken dat in Grieks soldaten*-slang *een geweer ‘liefje’, ‘grietje’ kan heten.*

weleens over het sinaasappelsap waarmee ze hun jongenswangen schoren wanneer het water in de leidingen bevroren was en hoe ze aan elkaars kop snuffelden en met een glimlach vroegen: ‘Met of zonder prik?’

Dat soort verhalen gaat hier rond, en ze zijn maar al te waar. Alleen hadden onze nieuwe jongens er nog geen vermoeden van hoe erg de kou wel kon worden en trokken ze meteen al in het begin de dikke jacks aan en de andere kleren waarvan ze naam en doel niet eens kenden, vergeten als die onder in hun grote plunjezak lagen.

Ik werd uitgereikt aan een dorpsjongen, iemand van weinig woorden, die voor de tweede keer voor zijn toelatingsexamen rechten gezakt was. Hij had kleine handen, met van die dikke eeltbulten die er net zo uitzagen als zijn donkere ogen; meteen de eerste avond hierboven keek hij recht in het gezicht van de onredelijk kwade sergeant, die een tong had als een roestbruin geschutsemplacement, waarvanaf scheldwoorden, speeksel en redeloze dreigementen vaart kregen en op hem afgevuurd werden. Zijn enige vriend was Omer, uit de Turkse dorpen van Xanthi; samen wandelden ze en samen draaiden ze hun sigaretten en hun dromen.

Hoe waren zijn volgende uren die eerste nacht?... Eindeloze buigoefeningen... onder de bedden door kruipen... een ouwe stomp die hem het *Onze Vader* liet opzeggen... de sergeant die hem in zijn helm liet zitten alsof hij een kip was die eieren zou gaan leggen... de anderen die zich slap lachten terwijl hij in zijn eentje met het geweer in de hoogte door de gang holde en riep: ‘Ik moet als eerste finishen, ik moet als eerste finishen...’ Toen ten slotte het licht uitging en iedereen in het eerste snurken of in de ijzige sigarettenrook wegkroop, klonk het ‘kistje’ dat met een luide plof op zijn uitgeputte lichaam neerkwam en klonk ook het gelach van de anderen, dat zijn gesnik overstemde. Een goeienacht, mijn jongen; want nacht, dát is voortaan je leven hierboven. Goeienacht.

Hij staat het eerst van allemaal op, maakt geruisloos zijn bed op, poetst zijn kistjes, scheert zich, schrobt de gang en na het reveil ook de hele zaal, houdt me nu eens bij het ochtendappèl van de compagnie, met zijn blote voeten op het vochtige grind, in zijn handen of legt me met mijn hoofd tegen zijn schouder, en dan weer kijken we recht in het gezicht van de commandant met zijn harde ogen die beginnen te glunderen telkens als hij een soldaat straf kan geven; 's middags doet hij in het restaurant de afwas met

handen die na de oefeningen van die ochtend trillen van vermoeidheid, en dan naar de inspectie van de wacht want hij heeft middagwacht bij het artilleriepark, en meteen daarna naar de keuken om aardappels te schillen; van zeven uur tot half negen munitie lossen, dan even vlug een sigaretje roken en vervolgens de wacht van negen tot elf, en daarna tot kwart voor vijf 's ochtends een droomloze slaap, waarna een nieuwe dag begint - behalve voor hem dan. Zeven maanden gaat dat nu al zo...

Hij belt nooit iemand op, stuurt geen brieven. Maar zijn zakken zitten altijd vol sigaretten. *Santé* zonder filter. Zijn mond heeft hij om te roken en zijn ogen om te spreken. Ogen die het uitschreeuwen van pijn en onrecht, zoals gisteren toen hij gestraft werd voor een beurs die iemand kwijt was en die ‘beslist door hem daar gestolen moest zijn want hij is altijd het eerst van allemaal op’. *Hem daar*, die de laatste tijd blut is en van niemand geld te leen heeft gevraagd om sigaretten te kopen. Die zijn ogen in de valse ogen van de sergeant-majoor priemde en als naalden tot zijn zenuwen liet doordringen tot ze gingen dansen door de elektroshock van zijn trotse zwijgen. Dat waren zo de gebeurtenissen en schrikbeelden van een verschrikkelijke winter, waarvan het einde maar niet wilde dagen voor mijn arme levensgezel.

Eindelijk is dan april aangebroken, met de paasweek en zijn zachte dagen. Vanachter het prikkeldraad ruiken we hoe de buitenwereld geurt naar kaarsen, bloeiende seringen en onrustig blatende lammeren. Voor hem echter zullen ook deze feestdagen weer zonder verlof zijn, want de commandant is bikkelhard; er mogen er maar heel weinig weg met verlof, aangezien de generaal op Eerste Paasdag veel, héél veel blij lachende gezichten te zien moet krijgen van soldaten die de braadspeten ronddraaien en de officiersvrouwen bedienen. Het lag dus voor de hand dat de naam van mijn levensgezel niet voorkwam op de lijst van geluksvogels die met Pasen verlof kregen, hoewel hij wel aan de beurt was, en zo is hij in de treurige kazerne gebleven met dubbel zoveel corvee als op gewone dagen.

Van acht tot tien hebben we vandaag wacht op de wachtpost en dat valt niet mee in deze tijd van het jaar; de natuur is zelden zo mooi als nu. Af en toe wordt de motregen nóg dunner en begeleidt hij met zijn schuchtere geluid de *Dodenzang* van de Goede-Vrijdagavondliturgie, die opklinkt uit de kerk hiernaast van dit grensdorp. Mijn levensgezel zeult mij de hele tijd over zijn schouder mee ter-

wijl hij onder deze vroege lentehemel nerveus bij het wachthuisje loopt te schilderen.

Plotseling blijft hij staan. Tegen de stam van de amandelboom neergezet rust ik wat uit, en ik kijk toe hoe hij met zijn armen in de lucht zwaait. Hij lijkt wel een vogel, zo, en ik begrijp dat hij boven de wolken en boven de tijd uit wil vliegen, om opnieuw een naakt klein jongetje te worden dat over het vochtige ploegland van zijn dorp loopt, een zorgeloze puber met het eerste dons op zijn wangen, een schuchtere verliefde die als een zonnebloem bij de eerste wolken zijn hoofd buigt. Een jongeman wil hij worden die vrijuit 'ik zwaai af' kan uitroepen - wat voor hem helaas nog wel even zal duren.

Hij komt weer tot zichzelf. Is weer híer. Er gaat nog wel een jaartje overheen voor hij afzwaait. Hij zou wel willen zingen, maar een gekreun dat niet door het dikke speeksel en de bitterheid van zijn mond heen kan breken komt niet verder dan zijn tong. En dan doemt voor zijn fonkelende ogen een reeks beelden op: zijn broer op de olietankers van de wereldzeeën, het gezicht van zijn bedroefde ouders, het ochtendlijke 'stomkop' van de kapitein, zijn vriend Fílippos die met hem aan zee was de vorige zomer, het kanon dat aan een schoonmaakbeurt toe was, het verlof dat hij nu niet krijgt, de corvees, al die oefeningen achter elkaar, een donkere meisjesmond, het verlof dat hij toen niet gekregen had... Woedend klemt hij zijn oogleden op elkaar. Duisternis.

Wij tweeën zijn op deze koude avond alleen op de wereld tijdens de *Dodenzang*, terwijl het verdriet zijn ogen toegedekt heeft en hij niet de heldere, zwart glanzende sterrenhemel kan zien. Zo is het maar beter ook. Want als hij de sterren aan de hemel ontwaart, zal hij meteen weer moeten denken aan de sterren op de epauletten van de officieren, sterren even vals als hun ogen.

Zijn stappen zijn nerveus, en overal - rondom, naast, achter en voor hem - ziet hij de commandant en de sergeant-majoor met hun reusachtige monden lachen en de spot met hem drijven. Zijn handen, zo merk ik, beven wanneer hij me beetpakt, zijn ogen worden nog donkerder, zijn hart kan al dat bloed niet verwerken. Twintig minuten resten er nog, mijn god, voordat de twee uur van deze wacht voorbij zijn en we naar de zaal met zijn behaaglijke warmte terug kunnen. Twintig minuten nog...

Nu is hij op het grote rotsblok gaan zitten en trekt hij me tegen zich aan, in zijn armen. Ik weet wel dat hij van me houdt, al is hij

ook nog zo spaarzaam met woorden. Hij kijkt me aan en ik merk dat hij verliefd op me is. Mijn meisjeshart is blij en gaat hevig tekeer als ik zijn mooie ogen zo dicht bij de mijne zie komen. Met een snelle beweging pakt hij nu het magazijn van het geweer en met de bajonet - maar dat is toch streng verboden! - scheurt hij de katoenen hoes open. In mijn boezem ontvang ik de strip met kogels - iets hards en kouds - en plotseling zie ik zijn ogen op neusafstand van de mijne, die zijn ogen wel zouden willen zoenen. Hij schudt krachtig zijn hoofd en probeert de gouden sterren van de officieren ver weg te jagen en de echte sterren te ontwaren, maar het lukt hem niet. Hij buigt zich opnieuw over me heen en neemt me nu helemaal in zijn duistere mond, en ik word nat, maar zonder enige schaamte te voelen. Zoet is het genot dat hij me schenkt; ik raak in een roes en bezwijm bijna. Zijn hand gaat steeds lager, tot aan mijn middel nu, en ik geef me helemaal over aan deze tedere aanraking van de vinger die op en neer beweegt en het tongetje van de trekker liefkoost.

Maar... Nee! Niet doen! Dat mág niet! Ik ben maar een onervaren meisje en jij bent over een paar maanden een vrij lied in de wereld met haar schoonheid! Niet doen!...

Ik spartel en worstel... En de bloederige kogel ziet hoog vanuit de nacht hoe ik bewusteloos neerzijg naast het vermoorde lichaam, terwijl uit de kerk hiernaast melodisch en onverschillig voor mijn pijn het zoete gezang ten hemel stijgt: *Hooghartig Israël, bloeddorstig volk...*

De antieke fallus

Theódoros Grigoriadis*
(Vertaling Jan Veenstra)

I

Als alle vertellingen geworteld zijn in een geografisch gebied, moeten we een paar woorden wijden aan de beschrijving van die streek; het historisch belang ervan is tot op de huidige dag onbekend aan de inwoners van de omliggende gebieden, en in het bijzonder aan de inwoners van dat kleine dorpje op de uitlopers van de berg waarin goudvoorraden zijn aangetoond.

Hier, dan, werd een antiek beeld gevonden, en wel op een wijze die geen enkel archeologisch opgravingsteam zich had kunnen denken. Maar zie, op een dag was een boer, een ongeletterd man, met zijn tractor het braakland aan de voet van de burcht aan het omploegen, toen hij plotseling op een hard voorwerp stootte. Gelukkig reed hij niet domweg door, maar hij boog zich nieuwsgierig naar de aarde en zag het hoofd van een beeld uit de grond steken, bedekt met modder en onkruid. Een eindje verderop verhief zich, als overblijfsel van de oude Macedonische dynastie, de burcht van Alexander de Grote, waar te midden van half ingestorte kantelen en brokken steen een kerkje te zien was, en een windwijzer die de soldaten van de nabijgelegen kazerne daar hadden opgericht. Op de verderop gelegen helling toonden grote ertshopen aan dat men eens, in de oudheid, de minerale rijkdom van de berg, het waardevolle goud om precies te zijn, had geëxploiteerd.

De landbouwer vertoonde overigens niet de geringste verbazing - het was dan ook niet de eerste keer dat iemand antieke voorwerpen en munten vond en die vervolgens ofwel aangaf bij de politie, ofwel naar de stad bracht om ze door deskundigen te laten taxeren en ‘elders’ te laten verkopen.

Hij probeerde het hoofd uit de grond te trekken, maar ontdekte dat dat niet mogelijk was. Hij begon de modder en de begroeiing te verwijderen en groef het verder uit, waarbij hij het vasthield als

* *Theódoros Grigoriadis is in 1956 geboren in een dorp bij Kavala, Noord-Griekenland, en studeerde Engelse taal- en letterkunde. Hij werkte literaire verhalen om tot scenario, en in 1990 verscheen zijn roman* Verborgen mensen. *De verhalenbundel* De antieke fallus *dateert uit 1991.*

was het een gewond kind. Het marmeren gevaarte leek maar heel lichte beschadigingen te hebben opgelopen. Ook de hals was volledig intact, evenals de schouders, maar het grootste gedeelte van het lichaam stak diep in de aarde. Omdat hij bang was dat hij het zou beschadigen, liet hij het verder met rust. Hij bedekte het hoofd en de borst met een jasje dat hij altijd bij zich had voor het geval dat het slecht weer zou worden, zette zijn tractor in beweging en vertrok enigszins duizelig.

Het was de eerste keer dat hij oog in oog stond met een antieke vondst en hij brak zich het hoofd over wat hem te doen stond. Hij wist wat sommige van zijn dorpsgenoten gedaan hadden. Op de televisie had hij uitzendingen gezien over diefstal van oudheden, compleet met achtervolgingen en moorden. Hij was echter alleen maar een paar bomen gaan planten en had er geen enkele behoefte aan verstrikt te raken in een affaire die zijn reputatie van eerzaam burger zou kunnen schaden. Hij wist al wat hij zou doen.

Diezelfde middag nog belde hij de politie, terwijl zijn vrouw, die naast hem zat, zich ongerust afvroeg wat er aan de hand was. Een paar dagen later zou diezelfde vrouw er trots op zijn dat haar echtgenoot een actieve rol speelde in de geschiedenis die hun dorp beroemd maakte. Hijzelf zou dan echter al vergeten zijn. Wel werd hij in de cafés bespot om zijn sentimentele gebaar, zijn vaderlandsliefde, en anderen scholden hem eenvoudigweg uit, omdat hij zoveel geld tussen zijn vingers door had laten glippen.

Nu nam de hele geschiedenis echter een nieuwe wending, vanaf het moment dat er een archeoloog met een paar assistenten arriveerde om het werk van deze ontdekking te voltooien. En zo groeven zij op hun eigen manier, die van de wetenschap, twee hele dagen rondom het beeld; ze vorderden zo langzaam dat de arme boer die het ontdekt had al meende dat hij er verkeerd aan had gedaan met één beweging het halve beeld uit te graven.

De volgende dag zou het hele dorp gonzen van opwinding, want degenen die bij de opgraving hadden toegekeken verspreidden het bericht dat het beeld een naakte man voorstelde, met van voren datgene wat iedere man heeft. En nog wel in een ongehoord stoutmoedige stand - dat wil zeggen: in erectie.

Vanaf dat moment waagde niemand zich meer in de buurt van het beeld, met uitzondering van een paar scholieren die hielpen bij het overbrengen naar het gemeentehuis. Het vervoer geschiedde met een open bestelwagen en de jongens hielden het beeld vast op

de laadbak, alsof het een mens betrof die naar het ziekenhuis moest worden gebracht.

Het gemeentehuis was een schitterend vrijstaand gebouw met vier vertrekken, waarvan er een als uitleenbibliotheek fungeerde. In dat vertrek werd het beeld opgesteld, rechtop, fier, en schoongemaakt. Er waren nog wat kleine aanvullende maatregelen nodig, maar ook die zouden niet lang op zich laten wachten.

De gemeentesecretaris van het dorp, juffrouw Aliki, nam de taak op zich met een emmer water en een stuk zeep het marmer te wassen. Rondom haar konden de burgemeester en andere nieuwsgierigen ternauwernood hun lachen bedwingen terwijl ze toekeken of juffrouw Aliki werkelijk elk deel van het beeld zou reinigen. Maar zij draaide zich hooghartig om en zei: ‘Dit is ons historisch erfgoed. Het is als het lichaam van Christus dat wij op Goede Vrijdag van het kruis nemen, en bovendien valt er niets te lachen.’ Het scheelde niet veel of ze kreeg ruzie met hen - overigens maakte ze al haar hele leven ruzie met die ‘boeren’, zoals zij hen te pas en te onpas noemde, en ze had met niemand veel omgang.

Twintig jaar geleden was ze naar het dorp gekomen om de gemeentelijke administratie op orde te brengen, en ze was er gebleven. Op haar werk had niemand iets aan te merken: ze kon in een paar minuten certificaten te voorschijn toveren, eigendomstitels veiligstellen en in een oogwenk gegevens over kavels verstrekken. Het gemeentearchief was voor haar als een stukgelezen boek.

Niettemin kon niemand haar haar hooghartige houding vergeven. Ze weigerde met een man uit het dorp een verbintenis aan te gaan. ‘Met een boer? Dat nooit,’ placht ze te zeggen. Maar ook een verhouding met iemand uit de stad, die ze volgens de geruchten had, liep op niets uit, en dus zou juffrouw Aliki, die nu tegen de veertig liep, voor altijd de titel ‘juffrouw’ blijven dragen. Van belang is dat ze er nog bijzonder goed uitzag en dat de mannen vanuit de cafés 's morgens als ze voorbijkwam nog net zo naar haar keken als twintig jaar geleden, terwijl ze hun ochtendkrant lieten zakken of genietend van hun koffie slurpten. Zij stak dan het plein over, onberispelijk gekleed, het hoofd geheven, zich zeer wel bewust van hun brandende begeerte daar achter de wazige, berookte ramen.

Wellicht hield die anonieme begeerte haar ook ‘gevangen’ in haar huis wanneer zij van haar werk kwam; ze zat daar urenlang te kantklossen of bekeek ontelbare videofilms, voornamelijk van

sentimentele aard. Ja, juffrouw Aliki had niets met die ongelikte boeren te maken en dat zou ze hun eens goed duidelijk maken nu hun spotzucht en hun dagelijkse krenkingen een mikpunt hadden gevonden in een wonderlijk beeld.

Het eigenaardige karakter van het beeld stelde overigens niet alleen de dorpsgemeenschap voor raadsels, maar vooral de archeologen. Twee dagen later deed een eerzuchtig publicist, leraar klassieke talen, een poging de gedaante van het kunstwerk chronologisch en esthetisch te klassificeren. Hij schreef dat het beeld niet tot de archaïsche periode van de *kouroi* behoorde, met hun platte, compacte lichaamsbouw, maar ook niet tot de latere perioden, toen de beeldhouwkunst de plastische vorm vervolmaakt had. Ook schreef hij dat men rekening moest houden met de periode, de stijl van die periode en beïnvloeding van buitenaf. Misschien was de fallus dus van zuiver dionysische herkomst, aangezien ginds in de hoge bergen de bakermat van die mythologie had gestaan. Dat artikel was nog maar het begin. Er volgden vele andere in de belangrijkste kranten van Thessaloníki, en ook Athene begon belangstelling te tonen. Een probleem ontstond toen er een stroom geïnteresseerden op gang kwam die het beeld wilden zien, en uiteraard had niemand het recht hun dat te weigeren. Eindeloze discussies vonden plaats over de vraag of het moest worden tentoongesteld zoals het was. De notabelen van het dorp - de priester, de onderwijzers, de raadsleden - bespraken de kwestie en eenieder had zijn eigen visie.

De oplossing kwam weer van juffrouw Aliki, die voorstelde het beeld in de hoek van de bibliotheekzaal, die ze al helemaal ontruimd had, neer te zetten met op een kleine afstand ervoor een blauw kamerscherm, dat het omstreden lid zou verbergen.

Iedereen die de deur binnenkwam zou dus het hele beeld zien, behalve het gebied van de lendenen. Als hij het meer gedetailleerd wilde bekijken, hoefde hij alleen maar op eigen initiatief en risico voorbij het scherm te lopen. Zelf had ze spotjes in het plafond laten monteren die het lichaam verlichtten, dat in deze mondaine setting een nieuwe glans en levensechtheid kreeg. De schoonheid van het gezicht maakte eenieder sprakeloos. Natuurlijk bleven de vrouwen bij de deur staan, terwijl de mannen achter het scherm keken en begonnen te gnuiven; alleen de jonge jongens konden hun marmeren dorpsgenoot onbekommerd en tot in de details bespreken en bestuderen.

Na een week arriveerde ook de eerste touringcar. Die had weliswaar als aanvankelijke bestemming het antieke theater van Philippi, dat aan de andere kant van de vlakte lag, zo'n vijftien kilometer verderop, maar had nu ook het kleine dorpje in het excursieprogramma opgenomen. Tegelijkertijd stroomden de cafetaria, de café's en de straten vol met vreemdelingen, met als onmiddellijk gevolg dat het dorp levendiger werd en de plaatselijke economie opbloeide. De mannen lachten vrolijk om de ... en bezigden eigentijdse Nieuwgriekse fallische uitdrukkingen. Het beeld had zich in aller bewustzijn een plaatsje veroverd als een geliefde kwajongen, aangezien hij voortdurend ‘onrustig’ was, zoals de vrouwen - kuiser, met een glimlach - tegen hun vriendinnen zeiden.

De scherpzinnigheid van juffrouw Aliki kende geen grenzen. Zij verwaarloosde haar taken als gemeentesecretaris en gaf rondleidingen in de kleine zaal, waarbij zij historische wetenswaardigheden over de streek vertelde en details aanhaalde uit alle artikelen die intussen waren verschenen. Die had ze geordend in een ordner, waarin ze alle meningen las, die soms onderling zo strijdig waren dat er met geen mogelijkheid een logische conclusie uit te trekken viel. De jongste opvatting luidde dat het beeld was vervaardigd uit marmer uit het Pangaiongebergte - wat door niemand in twijfel werd getrokken -, maar dat de kunstenaar in de Romeinse tijd had geleefd en oudere stijlen had geïmiteerd. Dat zou een verklaring kunnen zijn, maar daarmee verloor het beeld zijn Grieksheid en zijn authenticiteit. En natuurlijk zouden anderen zich weer tegen die opvattingen te weer moeten stellen. Voorts had de aanwezigheid van de fallus geen precedent bij soortgelijke beelden, maar alleen bij kleine godenbeeldjes, die in hun plastische uitbeelding de anatomie van het menselijk lichaam verre te buiten gingen. Weliswaar waren op vazen tientallen nog gewaagdere afbeeldingen te vinden, maar daar ging het om tekeningen en die worden, zoals iedereen weet, nog steeds achter slot en grendel gehouden in de depots van onze grote musea.

Juffrouw Aliki had drie verschillende kleurenfoto's van het beeld laten drukken, die ze in de zaal verkocht of via de kiosken op het plein verspreidde. De eerste toonde het beeldhouwwerk ten voeten uit en werd in een envelop verkocht, de tweede toonde alleen het bovenlichaam en de derde uitsluitend het hoofd. Juffrouw Aliki dacht aan alles en verbeterde de tentoonstellingsomstandigheden

en de verlichting zozeer, dat het provinciaal archeologisch museum er jaloers op zou zijn. Ook had ze een brochure in het Engels laten drukken, met twee van de drie foto's van de antieke jongeling. De vertaling had ze zelf gemaakt, met hulp van de lerares Engels van de middelbare school. En zij was het ook die de zaal aanveegde en de lichten uitdeed, en ze werkte tot laat in de avond op het gemeentehuis aan de gemeentezaken, waar ze de laatste tijd niet zo aan toegekomen was.

Ze had nu weer iets teruggewonnen van haar reputatie, die in de loop der jaren aan slijtage onderhevig was geweest, want allen erkenden hoe actief zij was; bovendien buitte nu het hele dorp de aanwezigheid van het beeld duchtig uit en allen hadden iets belangwekkends in hun saaie leven. Uiteraard ontbrak het daarnaast ook niet aan spottend commentaar in de trant van ‘heeft ze eindelijk een vrijer’ en ‘nou, aan die vent heeft ze tenminste houvast’ en ‘alleen met zo een kan ze het uithouden’, en de scène van juffrouw Aliki die de antieke jongeling met een spons afnam kreeg de status van een nieuwe legende. Ook waren er vrouwen die zeiden: ‘Waarom maakt ze niet een kanten onderbroekje voor hem?’ en meer van dat fraais, dat juist bedacht wordt om een mensengemeenschap die tot voor kort obscuur en onbestemd was te doen overleven.

Zodra ook Athene passende aandacht aan deze ontdekking ging schenken, begonnen de eerste problemen in de gemeente. In de loop van talrijke discussies werd geopperd dat het beeld overgebracht moest worden naar de ateliers van de universiteit, waar het volled**i**ger kon worden bestudeerd en gekopieerd, waarna het op reguliere wijze in een museum kon worden tentoongesteld.

Die gedachten spleten het dorp in twee kampen en leidden onmiddellijk tot verhitte discussies, zowel in het openbaar als achter de schermen. Degenen die wensten dat het beeld zou vertrekken waren de priester en de trouwe kerkgangers, die op grond van hun eigen taxaties het beeld als afgoderij beschouwden, een duivelse schandvlek en een voorbode van groot onheil. Preutsheid ging in dit geval hand in hand met burgermansfatsoen; de onschendbare echtelijke slaapkamer ontdekte met vrees en beven dat iemand haar deur had opengezet voor vergelijkingen op fallisch gebied.

De apotheker van het dorp stelde vast dat de verkoopcijfers van bepaalde kalmerende middelen stegen; de kopers waren voorna-

melijk pasgetrouwde paartjes. Eén verloving was al verbroken, naar men zei, op de dag dat het meisje een blik achter het kamerscherm had geworpen. Aan de andere kant hadden alle mannen die het beeld vereerden zich ook vergelijkenderwijs vóór de omvang van de fallus uitgesproken. Wij zijn rechtstreekse afstammelingen, luidde hun commentaar, en ze wendden zich weer tot hun kaarten of hun ouzo. De jeugd bleef gelukkig haar eigen koers varen en maakte zich vrolijk over de belachelijke tweespalt in het dorp.

Tijdens de laatste openbare vergadering van de dorpsbewoners in de voormalige bioscoop was voorgesteld handtekeningen te verzamelen van voor- en tegenstanders van de aanwezigheid van het beeld. Juffrouw Aliki was opgestaan en had hen allen uitgemaakt voor ongeciviliseerde boeren, zonder historisch besef en behept met allerlei seksuele frustraties. Een paar dames die haar al jaren een paar kibbelpartijen nadroegen, grepen de kans aan en vielen over haar heen; ze overlaadden haar met beledigende opmerkingen. Geleidelijk gingen de beledigingen over in gejoel, en ze kon zelf niet meer onderscheiden welke aantijging van wie afkomstig was. Het leek wel een massale demonstratie die jaren had moeten wachten alvorens zich te kunnen ontladen. Alle denkbare scheldwoorden voor een hoer of slet, met of zonder seksuele kwaliteiten, met een gerichtheid op vrouwen of een overdreven lust naar mannen, werden haar naar het hoofd geslingerd. Alle verdrongen emoties van het dorp kreeg zij over zich uitgestort, en juffrouw Aliki barstte in huilen uit en verliet de vergadering met de ordner in haar armen geklemd.

De volgende dag verscheen ze niet op het gemeentehuis, en de zaal met het beeld bleef die dag gesloten. Een paar toeristen die het wilden bezoeken deden navraag, maar niemand op het plein durfde de ware oorzaak te vertellen. ‘Onze gids is ziek,’ zei de bode van het gemeentehuis.

De daaropvolgende dag echter stak juffrouw Aliki het plein weer over, met fier geheven hoofd en mooier dan ooit. Blijkbaar had deze crisis haar moreel gesterkt en voedsel gegeven aan haar besef van geestelijke superioriteit. Deze keer had zij een zwart koffertje bij zich, en naast haar liep een jongen die een videocamera droeg. In de cafés was het een ogenblik stil. De video! Zij mochten dan openlijk alle mogelijke films bekijken, de gedachte dat een vrouwalleen 's avonds in haar huis hetzelfde deed choqueerde hen.

Iedereen had altijd al geweten wat voor films zij bekeek. Iedereen had haar wel banden zien huren waarvan alleen ontaarde ogen de inhoud aankonden. Maar nu was het bewijs geleverd. Wat voerde juffrouw Aliki nu weer in haar schild?

De inkomsten van de gemeente namen toe. Dat kwam doordat ze entree voor de zaal ging heffen en de ansichtkaarten verkocht, en nu ging ze kennelijk een videoband maken. Daarin vergisten ze zich niet.

Juffrouw Aliki bracht uren in gezelschap van het beeld door, niemand mocht de zaal binnen terwijl zij het lichaam vanuit alle gezichtshoeken filmde. Op een gegeven moment vroeg ze om een trapleer om shots van boven te kunnen maken, en het scheelde niet veel of ze was ter aarde gestort. Ze knielde op de vloer en ging languit voor en achter het beeld liggen om vanuit elke denkbare hoek opnamen te kunnen maken. Met langzame, geregisseerde bewegingen vulde ze een band van twee uur. Ze vertelde de burgemeester dat ze er opnamen van het dorp aan zou toevoegen en interviews en hem vervolgens naar een filmmaatschappij zou sturen voor de montage en de vermenigvuldiging, waarna men de band zou kunnen verkopen. En dat alles in het belang van de gemeente. De burgemeester antwoordde geroerd dat zíj eigenlijk burgemeester zou moeten zijn en dat ze er allemaal verkeerd aan hadden gedaan haar zo te kwetsen. Maar juffrouw Aliki had een groot hart en vergaf hen allen, zoals ze overigens al die jaren had gedaan, en ze maakte van de gelegenheid gebruik om tientallen voorbeelden van pesterijen, gemene opmerkingen en laster op te sommen.

Ze wist zelf maar al te goed dat ze in het dorp een *Fremdkörper* was, dat ze niet geïntegreerd was, en daarom deed ze al het mogelijke om zich te onderscheiden. Ze bleef haar kleren in de grote stad kopen, bij de duurste zaken. Ze had zich nu ook een nieuw kapsel laten aanmeten. Haar gezicht begon met de dag meer te stralen - iets wat de kapster deed opmerken: ‘Nee maar, juffrouw Aliki, u ziet er mooier en jonger uit dan ooit.’

Een mogelijke verklaring voor die verandering zou kunnen zijn dat er een gunstige wending in haar leven was gekomen, een man bijvoorbeeld, maar iedereen begreep wel dat dat niet het geval was. Nee, juffrouw Aliki verwijderde zich geen ogenblik uit het dorp. Integendeel, vanaf de dag dat de geschiedenis met het beeld was begonnen had ze zich als geen ander aan de zorg daarvoor gewijd.

Ze liet de zaal een nieuw verfje geven, hing een ander gordijn op om een betere achtergrond te krijgen en zette links en rechts van het beeld een paar planten. Geleidelijk verwierf het beeld een organische positie in het dorp en voortaan was dat levenloze lichaam, dat andere *Fremdkörper* in het dorp, voor haar het meest vertrouwde, het meest bevriende.

II

Wanneer de avond valt over het dorp, weet juffrouw Aliki - al vele jaren - precies wat zij gaat doen. Afgezien van wat korte bezoekjes en een paar telefoongesprekken doet zij dan haar deuren op het nachtslot, steekt alle lampen aan begint met haar eigen programma. Juffrouw Aliki heeft in zekere zin zelf de weg gekozen die ertoe leidde dat zij juffrouw bleef. Wat anderen mazzel noemen, bleek voor haar een grote pech: alleen een paar foto's heeft ze eraan overgehouden, die nu liggen te vergelen in de laden van haar nachtkastje, terwijl zij een onaangename ervaring met een indiscrete buurman nooit zal vergeten. Dat was toen ze hem vanaf het dak aan de overkant naar haar zag kijken, als een spook in de nacht. Ze heeft het aan niemand verteld. Ze wilde niet dat iemand erachter kwam dat zij het slachtoffer was geworden van zo'n voyeur. Ze beschikte over grote voorraden persoonlijke waardigheid. Sindsdien sloot zij echter elke avond de luiken en trok de lange, zware gordijnen dicht, als waren het toneelgordijnen. Vervolgens nestelde zij zich in de kussens in haar kleine zitkamer, die met dozijnen kantwerken versierd was; zelfs de ‘schilderijen’ aan de muren waren niets anders dan kantwerken in allerlei patronen, die zij simpelweg had ingelijst.

Ze had al haar goede smaak in dit huis gelegd en het was haar grote trots. Wanneer ze niet kantkloste, loste ze wel eens een kruiswoordpuzzel op, maar de laatste tijd had de videorecorder elke andere activiteit verdrongen. In de loop van de avond bekeek ze ten minste twee films, waarvan ze na afloop de titels opschreef in een schriftje, en van tijd tot tijd drukte ze haar waardering uit met een systeem van een tot vijf sterretjes. Dikwijls zag ze zich genoodzaakt een sterretje uit te gummen of toe te voegen, omdat een nieuwe film telkens haar relatieve waardering van de voorafgaande in de war stuurde. In het kleurige schijnsel van het scherm beleefde juffrouw Aliki alle avonturen waarvan haar leven verstoken was en naar alle waarschijnlijkheid verstoken zou blijven. Ze had voldoen-

de besef van haar mogelijkheden nu zij een rijpe leeftijd had bereikt, een leeftijd die haar toonde als volmaakte vrouw, vlak voor het aftellen zou beginnen. Maar ook zijzelf merkte de metamorfose op die zich kortelings in haar had voltrokken. De ontdekking van het beeld had het evenwicht in haar leven verstoord. Het opduiken van die onbekende uit het verleden, dat kille mannelijke symbool in al zijn glorie, had haar duchtig dooreengeschud.

Nu hoefde ze op de videorecorder nog maar één enkele band af te spelen. Een band die ze eigenhandig had opgenomen en die van begin tot eind niets anders vertoonde dan zijn lichaam, nu eens in zijn geheel, dan weer detail voor detail.

Híj was het, bij daglicht, in beelden die begonnen bij zijn hoofd en eindigden bij de moeilijk te onderscheiden tenen. Een film van twee uur, waarbij de camera minutenlang stilhield bij het middel, de oren, de borst, de benen en op een gegeven ogenblik ook bij de fallus, die iedereen zoveel kopzorgen had bezorgd. Precies daar had ze, met behulp van de zoomlens, een heen en weer gaande beweging gecreëerd, die minutenlang aanhield.

In die ogenblikken, haar volstrekt particuliere ogenblikken, gaf juffrouw Aliki zich over aan dat beeld dat zij zelf had geënsceneerd en verloor zich in zijn en haar eigen lichaam. Nog nooit had iemand haar zo'n intens erotisch genot verschaft en haar tot zo'n heftig orgasme gebracht. Terwijl dat lichaam zo sensueel over het scherm bewoog, ontdekte zij haar eigen lichaam en ze kronkelde in de matte weerschijn van het witte marmeren lichaam van haar verre geliefde.

's Ochtends keerde ze naar hem terug en maakte de zaal in orde. Ze verdeelde haar werkdag tussen hem en de gemeentelijke administratie. Ze had nu haar bureau bij de deur gezet, zodat ze door de opening de tors van de antieke man kon zien. Onder het werk hief ze van tijd tot tijd haar hoofd op om haar blik op hem te laten rusten, een blik vol verering en liefde voor haar zwijgende metgezel. 's Middags, kort voor ze alle lampen doofde, deed ze haastig de deur op slot, kwam naderbij en betastte teder zijn voorhoofd. Vervolgens gleed haar hand naar beneden en raakte elk hoekje van zijn lichaam aan. Met een laatste blik sloot ze de deur achter zich en ze ging rustig naar huis. Daar wachtte haar zijn andere, gefilmde beeld.

III

Haar geluk zou echter niet van lange duur zijn. De overweldigende publiciteit over de kwestie van het beeld bracht vele bezoekers, maar ook slecht nieuws. Het beeld moest, zo zei de Archeologische Dienst, worden overgebracht naar het museum, waar het beter beschermd zou zijn, en ze herhaalden hun aanbevelingen. Haar eerste protesten verdronken in een stortvloed van telegrammen en nutteloze ambtelijke documenten, waarin gedetailleerde instructies stonden met betrekking tot de verpakking van het beeld en zijn overbrenging uit het dorp naar de stad. Reeds was er een datum van overdracht vastgesteld.

Juffrouw Aliki kreeg geen woord meer over haar lippen. Ze sloeg overdreven hard op de toetsen van haar schrijfmachine en haar blik werd starend en melancholiek. De burgemeester probeerde haar te troosten en zei dat ze het zich niet zo moest aantrekken, waarbij hij alleen dacht aan het touwtrekken over de exploitatie van de vondst en de daarmee gepaard gaande publiciteit, en natuurlijk niet aan haar hartstocht, die van dag tot dag groeide.

De laatste nacht die het beeld in het gemeentehuis zou doorbrengen bleef zij daar ook. Ze ging voor het beeld zitten, deed alle lampen uit en liet een kiertje schemerlicht door de gordijnen naar binnen vallen. Het was al laat en stilte heerste in het dorp.

Ze kwam naderbij. Nu zou ze geen genoegen meer nemen met een eenvoudige aanraking. Ze kwam nader en omhelsde het lichaam, dat haar volstrekt niet kil toescheen. Daarna kleedde ze zich langzaam uit, beklom de trapleer en verenigde zich met hem. Ze huilde, kreunde en schreeuwde.

Haar bewegingen, die allengs ongecontroleerder werden, brachten blijkbaar het provisorisch opgestelde beeld aan het wankelen en deden het, samen met haar, ter aarde storten. Het zware marmeren gevaarte viel boven op haar hoofd.

De volgende dag staarden allen verbijsterd naar de bloederige scène die ze daar aantroffen. Het meest schokkende was echter dat het beeld geen fallus meer had, want die was tijdens de val afgebroken en was op het eerste gezicht nergens te vinden.

Juffrouw Aliki had wraak genomen. Ze had het beeld zijn uniciteit betwist door het te beroven van uitgerekend zijn fallus en die mee te nemen. De archeologen zouden moeite hebben de fallus weer op zijn plaats te bevestigen, want daarvoor zouden ze hem diep in het lichaam van de ongelukkige Aliki moeten zoeken.

Daarom gaven ze er de voorkeur aan het beeld te exposeren zoals het nu was, en zonder dat het moeilijkheden zou veroorzaken zoals bij zijn vorige expositie.

Vandaag de dag, wanneer iemand het antieke theater in die streek bezoekt, kan hij ook even een kijkje nemen op de begraafplaats van het dorp. Daar rijst, op haar graf, een kopie van het beeld op. Statig, zwijgend en ontmand. En daaronder, in de aarde, wacht een authentiek stukje marmer op de dag van zijn opgraving, in een andere tijd wellicht.

Xanthi, 1986

Het buitenkansje

Tasos Kaloutsas[*]
(Vertaling Johan Kwist)

De makelaar was een klein, mager mannetje met ogen die fonkelden in hun kassen en een geruïneerd gezicht. Meteen vanaf het eerste ogenblik, kort na de kennismaking, toen hij ons een beetje begon te informeren en tussen zijn woorden nogal wat stiltes liet vallen, meende ik in zijn manier van spreken iets van een dubbele bodem te ontdekken. Hij had ons in het koffiehuis opgewacht en we namen hem mee in de auto om ons de weg naar het oude dorp te wijzen, waar het buitenkansje zich bevond. Van te voren had vader me aangestoten en bezworen geen enthousiasme te tonen, en ik nam op mij de anderen aan te manen hetzelfde te doen. Daarna reed ik vol heimelijk ongeduld naar de zee, naar de plaats waar de vissershaven zich uitstrekte, en ik stopte op het uiteinde: glinsterend water aan mijn voeten, kristalhelder, een betoverende aanblik. Ik knikte veelbetekenend naar vader. Zijn ogen glommen.

We reden de landweg op, die heuvelopwaarts steeds smaller werd, in de richting van het oude dorp M., een paar kilometer verderop. Meer nog dan onder de hitte leden we onder de omstandigheid dat we zo wel erg ver uit de buurt van de zee raakten. Midden op het plein de massieve plataan met daaronder de traditionele stenen bron. De makelaar wees naar een hobbelstraatje, onder het stof en bezaaid met grote keien.

‘Hierlangs,’ zei hij. Zoals ik wel verwacht had, zette vader zich schrap toen ons autootje onder het opwarrelen van een witte wolk tegen de helling op ploeterde; hij was altijd bedacht op eventuele schade, al was het dan nog zo'n oud en krakkemikkig geval. Bovendien was het ook nog collectief bezit, hoe vreemd het ook mag lijken; volgens een speciale afspraak reden we er met de ‘compagnon’, een gemeenschappelijke vriend, beurtelings een week in rond.

* *Tasos Kaloutsas is in 1948 geboren in het Noordgriekse Thessaloniki, waar hij taal- en letterkunde gestudeerd heeft en nu leraar bij het middelbaar onderwijs is. In 1987 kwam zijn eerste verhalenbundel uit*, Het buitenkansje (To kelepouri)*; in 1990 en 1998 zijn nog twee verhalenbundels van zijn hand verschenen.*
In zijn verhalen geeft hij een beeld van het leven van de nieuwe middenklasse in de grote stad, van de dertigers en veertigers met al hun grote en vooral kleine zorgen.

De anderen in de tweede auto achter ons stapten uit op het plein en schaarden zich in de schaduw rond de bron.

‘Nu hierlangs,’ wees de makelaar weer.

‘Daar kunnen we niet langs,’ onderbrak ik hem.

‘Goed, dan lopen we wel. Stappen jullie maar uit. Hier komt ook een weg, tot pal voor je huis, vlak voor je deur.’ We strompelden door hoog opgeschoten onkruid en brandnetels die ons tegen de schenen sloegen en we moesten om de hele omheining heen lopen. Bij elke bocht die we namen stuitte onze blik steeds weer op dezelfde onverzettelijke leemconstructie, die volgens mededeling van onze gids het huis was. Vader liep te hijgen en maakte een gebaar met zijn hand.

‘Het is me het buitenkansje wel,’ mompelde hij voor zich uit. Het stekelige pad slingerde omhoog langs omheiningen en huizen. We moesten uitkijken waar we onze voeten neerzetten; toch waren we een keer bijna onderuit gegaan bij een wit stenen muurtje vol scheuren.

‘Onkruid kun je wieden,’ zei de makelaar achteloos. ‘Het gaat om het huis, kom maar mee, daar is het al.’

Langwerpig stak het tegen de omlijsting van het blauw af, als een mythisch monster. Aan de achterkant stond het tot halverwege in het puin; vanaf het lage punt waar we aan de voorkant stonden leek het een huis van twee verdiepingen. Tegen het ondergedeelte zat een verwaarloosd wingerdafdak en de voorgevel was kurkdroog, onbarmhartig als hij werd geteisterd door de zon.

De stenen van de muren waren somber van kleur, de gesloten luiken en het kleine balkon met de wankele hoekstenen duidden erop dat het huis aan zijn lot overgelaten was. De blik van vader gleed als gebiologeerd weg naar het huis ernaast, dat over een reusachtige tuin beschikte - zijn zwak. Opgeknapt als het was, leek het ons, met het zonnescherm van het rechterbovenraam half naar beneden, een ironisch knipoogje te geven. Hij vroeg of dát niet te koop was.

‘Dat is van de Duitser,’ zei de makelaar kortweg, ‘en de prijs vliegt omhoog. Zou je zoveel miljoen neer kunnen tellen?’ Hij noemde een bedrag. ‘Nee hoor: met het bedrag waarover je beschikt is dít je huisje.’ En met een hoofdknik wees hij onverbiddelijk naar het buitenkansje.

Vader knipperde met zijn oogleden.

‘Kunnen we het ook eens van binnen bekijken?’ vroeg hij.

‘Natuurlijk, als jullie besluit genomen is. De eigenaar duikelen we hier ergens in de buurt wel op.’ De makelaar maakte een onbestemd handgebaar. Hij begon me al bij mijn voornaam te noemen, maar ik viel hem in de rede met de opmerking dat het puin tot halverwege het huis kwam en dat ik er niets van geloofde dat de weg waar ze aan bezig waren tot hieraan toe zou komen. Hij leek meer in de richting van de kerk en het gymnasium te gaan lopen.

‘O, een uurtje werk,’ zei hij. ‘De buurman twee huizen verderop heeft zelf een graafmachine. Als we hem vragen, trekt hij de weg zó door tot voor onze voeten. En als jullie dit stukje grond hier erbij kopen, dan heb je je tuin ook.’ Bij dit snuggere idee van hem keerde ik me om en glimlachte veelzeggend naar vader.

‘Heb je nog wat anders om ons te laten zien?’ vroeg die. We liepen al wegglijdend over hetzelfde hobbelpad terug.

‘Wat moet ik je nog meer laten zien?’ zei de makelaar, niet erg happig. ‘Huizen zat hier.’ Hij verzonk opnieuw in stilzwijgen. We sneden een stuk af en belandden op de binnenplaats van een ander huis met twee verdiepingen. Een oude man stond, steunend op zijn stok en met een gezicht getekend door ouderdom, als een standbeeld op de drempel.

‘Kapitein Kapsalis,’ zei de makelaar, ‘deze heren hier willen graag het huis zien.’ De oude gaf geen antwoord. We zagen een deur openstaan en liepen naar binnen. Een houten trap, die als een acrobaat vrijwel loodrecht omhoogliep, schudde en kraakte van onder tot boven. Op de bovenverdieping werden we verwelkomd door een vrouw. De kamer was klein, met muren die van kleur verschoten waren, maar schoon.

‘Houdt het balkon het als we erop gaan?’ vroegen we een beetje lomp; we zagen het lichtelijk naar beneden hangen. De vrouw deed vriendelijk een stap opzij - ik merkte op dat ze heel voorzichtig was in haar bewegingen - en wenkte ons naderbij. We waren het erover eens dat het uitzicht subliem was.

‘Wat de prijs betreft, ze vraagt het dubbele,’ fluisterde de makelaar met een knipoogje naar vader. ‘Maar het heeft natuurlijk wel een tuin, een extra kamer, en uitzicht op de helling...’ We liepen de buitendeur alweer uit, terwijl het standbeeld van kapitein Kapsalis wat verwarde woorden mompelde, dat het gebeurd was, de dorpelingen waren net als de negers ontwaakt, terwijl de vrouw - het moest zijn dochter zijn - hem vanaf het balkon secondeerde en zover vooroverboog dat ik bang was dat ze naar beneden zou storten.

‘Het eind van het liedje is dat de buitenlanders alles opkopen,’ zei de makelaar met gespeelde verontwaardiging, terwijl hij de helling afliep. ‘Ze mogen ze natuurlijk niet zelf kopen, maar ze hebben Griekse vrouwen en laten ze op hún naam zetten. Kijk die bouwvallen eens, die ruïnes. De Duitser heeft ze gekocht, weet je voor hoeveel?’ Hij noemde andermaal een bedrag dat ons alleszins respectabel voorkwam. ‘Zakenlui, jongen; opkopen maar, denken ze, en rustig vasthouden. Ze genieten niet alleen van onze zegeningen, van zon en zee, ze drijven ook nog eens handel met onze grond. Maar wij, en ikzelf voorop, pikken het niet langer en verkopen niet meer aan die lui. Daarom had ik graag dat jij dat huisje kocht...’ voegde hij er wat terneergeslagen aan toe.

We voegden ons bij de anderen op het plein; ze waren in de schaduw van de plataan naast de bron gaan zitten in een poging wat koelte te vinden. Vooral mijn vrouw, die in haar vijfde maand was, zag er afgemat uit door de hitte. Moeder maakte een handgebaar alsof ze vroeg hoe het gegaan was, terwijl het bevriende stel wat terzijde zat; ze hadden hun gezicht nat gemaakt en glimlachten.

De makelaar en ik gingen samen op zoek naar de eigenaar. In de auto met draaiende motor was ademhalen een verstikkende bezigheid. Toen we voor het koffiehuis stilhielden, viel mijn oog op een grote vent van een jaar of veertig met een wat gezet postuur en een kaal hoofd, in spijkerbroek, zonnebril op, die overeind schoot en naar ons toe kwam.

‘Waar zit je toch, man, waar zit je toch?’ vroeg de makelaar op streng verwijtende toon.

‘Goeiendag,’ zei de ander op een manier die me eerder aan het hinniken van een paard deed denken.

‘Instappen,’ zei de makelaar. ‘Heb je de sleutel?’

‘Is vader daar niet ergens?’ vroeg hij, en de woorden maakten een snorkend geluid tussen zijn tanden.

‘De sleutel, man, heb je de sleutel?’ De ander keek alleen maar. Sleutel, sleutel, gebaarde de makelaar met een draaiende beweging van zijn vingers.

‘O, de sleutel,’ ging hem een licht op. ‘Die is daar, bij het huis.’

‘Hij is slechthorend,’ legde de makelaar met een handgebaar uit.

Vader troffen we weer op het plein, terwijl hij zich al wachtend koelte toewuifde met een waaier van plataanbladeren. We volgden

onze nieuwe gids, die er als een geit over het pad vandoorging, de bossen onkruid haastig opzij duwde en zich om de haverklap met een bulderende lach omdraaide, en liepen hetzelfde pad op. Zo kwamen we bij het huis. Het lage aanbouwsel, buiten links, zat niet op slot. We hadden gedacht dat het een schuurtje was, maar het bleek de keuken. Hij rinkelde met de sleutelbos, terwijl wij onze ogen gretig door het vertrek lieten gaan. Bij het betreden van het eigenlijke huis zei hij dat links de kleine bergruimte voor de olijfolie was.

'En voor de muizen,' voegde vader er zachtjes aan toe. Aan de rechterkant net zoiets. Los huisraad lag her en der over de vloer. Een krakende houten trap leidde naar boven en achter de draaiing aan de overkant was een nauw zonloos kamertje afgeschoten, met twee afgehaalde veldbedden die er nauwelijks in pasten, een televisie en een rudimentaire haard. Op de bovenverdieping ongeveer dezelfde indeling als beneden: nog twee sombere kamers met dichte luiken en de scherpe geur van een lang afgesloten ruimte. In de eerste kamer wederom iets wat voor een haard moest doorgaan, in het midden een tafel en stoelen, en een laag buffet. In het schemerduister ontdekte ik een foto in een goedkope lijst, de heer des huizes zeker, zo maakte ik op uit het feit dat hij een korte broek droeg en een kind bij de hand hield. De makelaar opende de luiken van het balkon, het licht stroomde naar binnen. In de kamer ertegenover, kennelijk een slaapkamer, werd mijn nieuwsgierigheid meteen gewekt door stapels precies eendere boeken met een glanzend geel omslag, die in een rij op het bed lagen en zorgvuldig met touwtjes bijeengebonden waren. Ik trok er één tussen uit en bladerde het door.

'Van mij,' sprong de eigenaar met kinderlijk enthousiasme omhoog. 'Aris Ploumas, dichter, van mij, ik schrijf...' Met de hand deed hij de beweging van een pen na. Even zei ik niets, ik las. Kwatrijnen van traditionele makelij, volgens een vast stramien opgezet, met gekruist rijm. Lichtelijk verbaasd keek ik beurtelings naar het boek in mijn hand en naar het gezicht van de forse, gebruinde man die, onafgebroken gesticulerend, stond te stamelen en in een hartelijk gelach uitbarstte bij mijn poging het mysterieuze verband te ontraadselen. De gedachte kwam bij me op het boek te houden. Hij trok een droevige grimas.

'Hoeveel?' vroeg ik, toen tot me doordrong waar het hem om ging, en ik verduidelijkte de vraag met het vingergebaar. Hij stak

twee vingers van zijn rechterhand op en fluisterde:

‘Twee.’

‘Ach, laat hem toch,’ zei de makelaar nadrukkelijk en trok ons opzij. ‘Kijk eens wat een uitzicht,’ zei hij. ‘Het hele dorp aan je voeten en de zee op de achtergrond.’ We stonden op het balkon. ‘Dat huis daar aan de overkant is van mij.’ Zijn tong kwam plotseling los. ‘Kijk eens hoe groen het hier is, hoe zuiver de lucht, we zitten hier vlak tegen de voet van de berg. Bewonder die pracht en schoonheid!’ Daar konden we niet onderuit. De planken van het balkon kraakten. Zwijgend gingen we weer naar beneden. Om de eerlijke waarheid te zeggen, dit huis was van binnen zo beroerd nog niet, tenminste als je het vergeleek met dat van zo straks. Dáár was minder rommel, maar de ruimte in het algemeen en de muren verkeerden in belabberde staat. ‘Dit hier is het degelijkste huis in de omgeving,’ verklaarde de makelaar, ‘en het heet hier nota bene “de ouwe buurt”. Daar is niets teveel mee gezegd, dus het onmogelijke kunnen we niet verlangen.’ De dichter begaf zich naar buiten en installeerde zich op een stoel onder het gammele wingerdafdak.

‘Hier,’ klonk zijn snerpende stem, ‘kopje koffie, rust, poëzie, aaach...’ En hij sloeg zijn benen over elkaar en dreef met zijn handen in de nek weg in een zee van geluk. We glimlachten. Iets verderop leunden we in de schaduw tegen de muur.

‘Is er licht?’ vroeg vader. Dat pikte Aris meteen op.

‘Heel speciaal licht,’ zei hij stotterend. ‘Lampen waar de muizen niet bij kunnen.’ Hij begeleidde zijn woorden met gebaren en zat ondertussen te schudden van het lachen.

‘Zo kan het wel weer,’ bromde de makelaar. ‘Let liever op wat meneer zegt, dan kunnen we afsluiten.’

‘Goed, goed,’ zei hij met een zuur gezicht.

‘En water?’ vroeg vader verder.

‘Water? Alleen beneden in de keuken, nietwaar, Aristarchis?’

Vader tuurde peinzend naar de stenen. Ik hield de dichter in de gaten. Hij kwam met de prijs voor de draad en begon uit te leggen waarom hij dat bedrag vroeg, en liefst contant. Hij wilde een appartement in het dorp N. kopen en verhuizen, want zijn vader - hij sprak het woord met nadruk uit - was oud geworden en kon de helling niet meer zo goed op komen. Bij die woorden keek ik tersluiks naar mijn eigen vader.

‘In een appartement zit je maar opgesloten,’ vervolgde hij. Daar

konden we over meepraten. Hij stak zijn tong uit en hield zijn hand in het verlengde daarvan. ‘Je hebt het er lang zo leuk niet als hier.’ Maar het moest helaas zo zijn. ‘Ik ben *dichter*,’ beklemtoonde hij, ‘en doof als een kwartel,’ met een gebaar naar zijn oren. ‘In de zomer werken, in de winter gedichten. Niet veel geld. Klein lapje grond, verkoop ik ook, voor appel en ei. Ik koop daar appartement helemaal aan rand van dorp, dichtbij werk. Jij koopt dit huisje en geen spijt van hebben.’ Hij gooide zijn arm hartelijk om de schouder van mijn vader. Zoals hij praatte, deed hij me denken aan een paar doofstommen die ik als kind had leren kennen tijdens een zomerkamp, maar die konden geen woord uitbrengen; een ander gemeenschappelijk trekje waren de gebaren, die bij hem veel sprekender waren. Met zijn reuzengestalte maakte hij nu een buiging om zich te verzekeren van een gunstige reactie van zijn gesprekspartner. Maar die glimlachte niet meer en noemde kalm een eigen prijs, een stuk lager. Zelfs ik stond verbaasd. De makelaar keek hem schuins aan en trok een zuur gezicht, maar hield zich stil.

‘Maar beste meneer...’ sputterde Aris bedroefd met een smekende blik in mijn richting.

‘Handje contantje,’ was vader hem resoluut voor, en hij bracht duim en wijsvinger op elkaar naar de holte van zijn hand. Een langgerekt protestgeluid ontsnapte aan de lippen van de dichter. Hij deed een poging het verschil te delen. ‘Geen sprake van,’ was vaders reactie, ‘ik moet de belasting ook nog betalen, en die makelaar zal toch ook wel wat moeten hebben?’ Ik begreep dat hij uit alle macht met de eenmalige pensioenuitkering probeerde uit te komen - die toch al niet veel voorstelde - en er geen dráchme boven wilde gaan. De eigenaar deed nog wat van de prijs af en leek daarna onvermurwbaar. Maar hetzelfde gold voor vader, al bespeurde ik een verborgen gloed op zijn gezicht.

‘Het is een buitenkansje van de eerste orde,’ kwam de makelaar tussenbeide. ‘Laat het niet lopen, zeg ik in alle oprechtheid, jullie moeten me geloven. Ik spreek nu niet als makelaar. Deze man verdient medelijden,’ voegde hij er zachtjes aan toe, ‘dat zien jullie zelf ook.’

Aris deed er het zwijgen toe en liep een eindje verder, waar een kleine landbouwpickup stond; hij reed het geval naar de plaats waar we stonden. Uit een vakje haalde hij twee visitekaartjes met voor- en achternaam en daaronder in brede, zwierige letters *dichter*, en overhandigde ze ons. Quasi plechtig stapte hij uit en wees vol

trots op de aanduiding *Voor letterkundig gebruik* op het portier.

‘Loop naar de hel, ouwe duvel,’ zei de makelaar goedmoedig, en hij kon een glimlach niet onderdrukken. ‘Vooruit,’ zei hij vervolgens in een poging hen bij elkaar te brengen, ‘geef elkaar de hand om de zaak te beklinken.’ Ik boog me naar vaders oor en fluisterde dat ik bereid was van mijn spaargeld het verschil bij te passen en alles te doen wat in mijn vermogen lag. Plotseling had ik ook met de ander te doen, die, zonder verder nog te glimlachen, smekend vasthield aan de prijs die hij uiteindelijk genoemd had.

‘Alsjeblieft,’ zei hij vrolijk, ‘zo weinig geld voor zo'n huis...’ Hij pakte mijn vader speels bij de wang en trok eraan. ‘Neem het nou maar, je krijgt het van me cadeau, met een boek voor je zoon en een Kretenzisch mes voor jou, nog een aandenken aan mijn vrouw die me ermee achterna zat om me in mootjes te hakken...’ En hup, daar schaterde hij het alweer uit.

‘Dat klopt,’ bevestigde de makelaar. ‘Ze zat hem achterna om hem te vermoorden. Nou ja, laat ook maar,’ zei hij toen alsof hij plotseling bij zijn positieven kwam. ‘Je vader, waar zit je vader?’

‘O ja, vader,’ herhaalde Aris kalm. ‘Die zal wel in het andere koffiehuis zitten.’

‘Goed, neem het contract mee, dan gaan we je vader halen. We zien elkaar bij de plataan.’ Hij riep me bij mijn voornaam. ‘Kom mee, we gaan. Het huis staat in ieder geval op zijn naam,’ voegde hij er ter geruststelling aan toe.

We dronken koffie op de veranda van de makelaar. Zijn landhuis domineerde het heuveltje aan de andere kant van het ravijn. Bougainville en kamperfoelie wierpen hun schaduw over de drempel van de straatdeur en de tuin stond vol met bloeiende planten. Er woei een lauw en geurig briesje. Voor me de oude man, een magere, ingeteerde, ineengeschrompelde gestalte, een huid met ontkleurde plekken op de handen, waarop blauwe en paarse aderen zich scherp aftekenden. Verstelde blauwe broek, de knopen los. We hadden hem in het koffiehuis opgeduikeld.

‘Wat is er aan de hand?’ had hij bleekjes gemopperd.

‘Stap maar gauw in, oom Nikolas,’ had de makelaar gebiedend gezegd. Onderweg, toen we naar hem op zoek waren, had hij me opnieuw bezworen:

‘Geloof me, ik spreek als mens nu, niet als makelaar, de transactie van vandaag zal je nog jaren heugen. Als de mensen ervan

horen, lopen we de kans dat ze het huis in brand steken.' Ik keek hem van opzij aan. Zijn ogen fonkelden in hun gerimpelde kassen.

'Wat is er aan de hand?' had de oude opnieuw gevraagd, ongerust.

'Niets, oom Nikolas. Aristarchos verkoopt het huis, daar moet je bij zijn.' De oude had het hoofd geschud.

'En waar moeten wij dan heen?' had hij voor zich uit gezegd. 'De straat op?'

Bij de plataan hadden we haltgehouden. Hij was doorgelopen, onbeweeglijk blijven staan, had zijn zoon recht in de ogen gekeken en zijn vinger geheven.

'Heb je er goed over nagedacht, mijn kind, waar je mee bezig bent?' had hij gezegd.

'Laten we het nu maar verkopen, vader,' had de zoon eerbiedig geantwoord. 'Om wille van jou, je bent oud geworden... Dan kopen we een ander, een nieuw huis,' en met een steels gebaar had hij duidelijk gemaakt dat er contant betaald zou worden.

'Best, mijn kind; als je maar uitkijkt dat we niet op straat komen te staan.' Er was iets geweest waardoor mijn hart samentrok en ik had met mijn ogen het plein afgezocht naar mijn familie. Daar waren alleen mijn vrouw en het bevriende stel; ze knikten naar me.

'Laten we naar mijn huis gaan,' had de makelaar voor de zekerheid gezegd. 'Het is een deerniswekkend stel,' had hij me weer in het oor gesist toen we de heuvel opliepen, en de kramp in mijn hart was een felle steek geworden.

'Lekkere koffie,' zei ik beleefd tegen zijn vrouw. Ze glimlachte zwakjes en richtte haar strenge blik op de anderen, vader en zoon. Toen de makelaar begon te vertellen hoe hij aan zijn eigen huis was gekomen en zijn aankoop ging vergelijken met de deal die hij vandaag voor ons tot stand probeerde te brengen, ja, zelfs vergelijkingen maakte ten nadele van zijn eigen huis en de noodzakelijke reparaties en kostbare nieuwe voorzieningen begon op te sommen, zag ik hoe ongemakkelijk het tweetal erbij zat, als eenvoudige mensen die onverwacht uitgenodigd zijn in een herenhuis, vooral de oude man, die met zijn hand achter zich tegen de stoelleuning steunde, klaar om op te staan, terwijl zijn andere hand hulpeloos op zijn knie rustte. Naast hem zat de zoon in zijn onverwoestbare vrolijkheid met de regelmaat van een klok boertige opmerkingen te maken zonder enig verband met de dingen die we bespraken. Hij leefde onmiskenbaar in zijn eigen wereld. Eensklaps bloedde mijn

hart, toen ik me realiseerde dat hij het gesprek, welk gesprek ook, niet op voet van gelijkheid kon volgen. Meestal hield hij zich weer koest na een standje van de makelaar, die hem als een klein kind behandelde en terechtwees wanneer hij iets deed wat niet hoorde. De makelaar zei dat het zijn beste deal van de laatste jaren zou zijn als we het huis namen, en zijn vrouw voegde daar nog aan toe:

‘Als u het niet neemt, kan mijn man het beter voor eigen rekening kopen.’ Ik hield de hele tijd het paadje in het oog, dat als een slang over de helling kronkelde, om te zien of mijn familie eindelijk kwam opduiken.

Op mijn vraag of ze verder nog mensen op de wereld hadden, frunnikte oom Nikolas niet langer aan het kleedje van de bank en antwoordde dat hij een dochter had die met een officier getrouwd was en niets meer met thuis te maken wilde hebben.

‘En die nietsnut,’ zei hij, ‘scheepte óns toen met een slet op.’

‘Een ordinair wijf,’ siste de makelaar ook.

‘Ze kroop met iedereen tussen de lakens en kon van mijn eigen jongen niet velen dat hij gedichten schreef en zijn bundel op eigen kosten liet drukken.’

‘Ja, hij is dichter,’ bevestigde de makelaar, alsof hij het zich voor de eerste keer realiseerde. ‘Maar hoe dan ook, op een dag zat ze hem met het mes achterna om hem te vermoorden.’ Hij slikte.

‘Hoe liep het af?’ vroeg ik.

‘Mijn jongen is sterk en kon haar tegenhouden, hij stortte zich op haar om haar de hersens in te slaan, maar ik hield hem tegen - had ik hem maar mooi laten begaan.’ Hij schudde het hoofd. ‘Ze zijn gescheiden. Ze hebben een meisje van twaalf,’ zei hij bedroefd. Ik herinnerde me de foto op het buffet.

‘Genoeg daarover nu, oom Nikolas, dat is een verhaal zonder end,’ zei de makelaar. Nog een wonder dat hij hem zo had laten begaan. In de verte zag ik mijn familie het pad opkomen. Alle ogen gingen die kant op, maar natuurlijk was ik de enige die de uitdrukking op het gezicht van mijn ouders kon ontcijferen, terwijl ze langzaam naar boven klommen en naderbij kwamen. Moeder had het huis gezien en zag er weinig in. Ze waren er samen heengegaan en vanaf het eerste moment was ze aan het mopperen geslagen. Daardoor was ook het tijdelijk opgelaaide enthousiasme van vader gezakt. Ze wenkten me naar beneden en als drie samenzweerders stonden we in de hoek van de trap te smoezen. Wat te doen? dacht ik vertwijfeld, en ik gaf de schuld aan moeder. Maar

tegelijk voelde ik iets van opluchting. Ook vader keek treurig, in het besef dat al dat loven en bieden tevergeefs was geweest en dat het buitenkansje in rook dreigde op te gaan. De pupillen van zijn ogen vernauwden zich, de magische droom kromp ineen. Het zweet liep over zijn voorhoofd. De mening van moeder kwam in zulke aangelegenheden voor hem op de eerste plaats. Bij de diverse waaroms die ik op haar afvuurde trok ze zich terug achter een gesloten, ongenaakbare gelaatsuitdrukking, zodat je de indruk kreeg dat haar afwijzing aanvankelijk vooral uit haar instinct voortkwam. Zelfs de voor ons gevoel betrekkelijk voordelige prijs leek haar niet te kunnen vermurwen. ‘Laten we maar naar boven gaan,’ zei vader ten slotte gemelijk.

We werden zwijgend ontvangen. De makelaar probeerde wijs te worden uit het humeurige gezicht van moeder, een nieuw element in de hele affaire.

‘Kopje koffie?’ vroeg hij met glimoogjes. Vader en moeder bedankten. De mijne stond koud te worden in het kopje. Vader haalde zijn zakdoek te voorschijn en wiste het zweet van zijn gezicht.

‘Wat een warmte hier bij u,’ was moeders commentaar, terwijl ze tevergeefs probeerde haar mollige armen over elkaar te slaan; van de klim was het zweet haar aan alle kanten uitgebroken.

‘Vandaag is het wel heel erg,’ zei de makelaar. ‘En, wat hebben we uiteindelijk besloten?’ voegde hij er haastig aan toe met een geforceerde glimlach, die zich lusteloos weerspiegelde rond de lippen van de anderen.

‘Om welk huis gaat het nu eigenlijk?’ vroeg ze diplomatiek ontwijkend, en ze zocht met haar ogen de tegenover gelegen helling af. De vrouw van de makelaar kwam met confituren.

‘Dat daar,’ wees ze met haar vinger, naar buiten lopend.

‘Zo van afstand ziet het er heel mooi uit,’ zei moeder zo vriendelijk als ze maar kon. De makelaar kwam weer tot leven.

‘Wat ik zeg, een eersteklashuis. Mijn eigen huis, waar u nu bent, was er heel wat minder aan toe.’ Hij zweeg even om te zien wat voor indruk zijn woorden maakten.

‘Dat had niet gehoeven,’ zei moeder.

‘Ach kom, het is niets,’ zei de vrouw van de makelaar koket en presenteerde de confituren. We zwegen. De makelaar stond nog met zijn arm in de lucht.

‘'s Avonds,’ verraste de dichter ons, ‘zet ik de radio zo hard mogelijk, o die goddelijke gitaarmuziek...’ Hij leunde achterover en

maakte een beweging alsof hij in een honingzoet nirwana wegzonk. De makelaarsvrouw wierp hem een ijskoude blik toe, alsof ze hem een aframmeling wilde geven.

‘Jij je gitaar, en wij pas slapen bij het aanbreken van de dag,’ krijste ze. ‘Waar moet dat heen met jou, man!’

‘Muziek, gitaar, en ik zingen, aaach...’ vervolgde hij zwijmelend zonder notitie van haar te nemen. ‘En de muizen dansen in het onderhuis.’ Hij ging staan en deed voor hoe de muizen dansten. Alleen al bij het horen van het woord muizen begon mijn moeder te huiveren.

‘Had ik het niet gezegd?’ mopperde ze panisch. ‘En er zitten vast ook slangen.’

‘Aristarchos, ga nou eens zitten,’ riep de makelaar, en hij gaf hem een duw. Maar de dichter kwam juist op dreef. Dat was pas leven, vond hij; wat zou hij zich druk maken om geld?

‘Morgen ben je dood,’ zei hij tegen moeder, die op haar stoel verschoof. ‘Het kerkhof is hiernaast, ze stoppen je onder de grond, je wordt een lijk, een mummie.’ Hij zoog zijn wangen naar binnen, kreunde zachtjes en liet zijn armen slap naar beneden hangen. ‘En daarna, daar gaat ook je geld.’ Hij maakte een dubbel wegwerpgebaar in de richting van de makelaar.

‘Ga nou toch eindelijk eens zitten,’ brulde die woedend. Verkrampt als zijn gezicht was, kreeg het een nog vreemdere uitdrukking. Hij kalmeerde toen hij zag dat wij lachten.

‘En, wat hebben jullie besloten?’ vroeg hij.

‘Luistert u eens,’ antwoordde moeder kalm. ‘Bij zoiets moet je niet over één nacht ijs gaan. Geef ons even wat tijd om erover na te denken en dan praten we verder.’

‘Ze ziet er niet veel in,’ zei vader kortweg. De makelaar keek zuur, wilde vragen waarom, zag toen de nutteloosheid daarvan in en zweeg.

‘Goed dan,’ stamelde hij vijandig, ‘zoals jullie willen.’ En hij sloot zich weer op in zijn stilzwijgen.

We spraken af dat we over een uur terug zouden komen als we ertoe besloten. We vertrokken over het paadje, wij voorop, Aris achteraan, die de grijsaard een handje hielp. Ze vertelden waar we hen zouden kunnen vinden.

‘Als je het niet neemt,’ dreigde hij vader, ‘verkoop ik het vandaag nog aan de Duitser, ik kan er ook niets meer aan doen.’ Ik had het gevoel dat we, door weg te gaan, hun het huis niet afge-

pakt hadden en de grijsaard, voorlopig althans, niet op straat hadden gezet. Voor we uit elkaar gingen, verzuimde de dichter niet - hij had geen moment zijn goede humeur verloren en hield het contract nog in de hand geklemd - zich eerst in hoogdravende stijl aan moeder voor te stellen en vervolgens ook haar het kaartje met *dichter* te overhandigen. Dat had hij ook gedaan bij de anderen, stuk voor stuk, die op het plein geduldig op ons stonden te wachten.

Na deze gebeurtenissen verzandde de zondagse expeditie naar het buitenkansje. Teleurgesteld, al lieten we het niet merken, gingen we naar het strand en we namen een duik om tenminste onze zwempartij niet mis te lopen. Het water was doorschijnend, de weerkaatsing van het licht speelde erdoorheen in een veelheid van stralende vormen en zilveren slingers. Mijn vrouw zat onder de parasol die we hadden opgezet bezweet en jaloers toe te kijken. Daarna reden we in gedachten verzonken de weg terug. Toen we door het naburige dorp N. reden, kwam moeder op het idee daar ook eens een kijkje te nemen.

‘Je weet maar nooit,’ zei ze. ‘Misschien hebben we hier meer geluk.’ Zonder tegenspraak werd er gestopt en we gingen op zoek naar een makelaar. We stelden vast dat je hier een uitbundige vegetatie en geasfalteerde straten had en dat het dorp nergens verder dan zo'n driehonderd meter van zee verwijderd was. Moeders gezicht lichtte op. De nieuwe makelaar - ook toevallig: hij had al net zo'n riante villa met twee verdiepingen als de vorige - sloot meteen de mogelijkheid van een vrijstaand huis uit. Maar als het om een appartement ging, zei hij, dan had hij er wel een paar op het oog die hij ons kon laten zien. Ten slotte nam hij ons mee naar de laatste flat aan de rand van het dorp, daar waar ook de grote weg afboog. Het appartement op de eerste verdieping was ruim en zonnig en goed ingedeeld. Het had een breed, rijkelijk beschaduwd balkon met een dennenboom er vlak tegenaan. Na de eerste indruk - iedereen had een tevreden uitdrukking op het gezicht - noemde de aannemer, die tijdig getipt en gearriveerd was, de prijs, waarop vader zacht begon te fluisteren en te gebaren. Ik beet op mijn bovenlip en maakte meteen rechtsomkeert naar de deur. Aan de voorkant stond nog een huis, kleiner, bijna half zo groot. Ook daar namen we een kijkje. Moeder zag er wel wat in, zij was al blij dat het over een ruim balkon beschikte. Ze zag zichzelf, weggezonken in een fauteuil, in de koelte zitten genieten van haar kopje kof-

fie. Toen de aannemer de uiterste prijs mompelde - onder bepaalde soepele betalingsvoorwaarden, want hij mocht ons, naar hij zei - vroeg vader om potlood en papier, riep mij erbij en begon berekeningen te maken. Ik herinnerde hem aan het spaargeld waarover ik beschikte. Dan nog redde hij het niet. Bovendien was er te weinig ruimte. Sommige familieleden of bezoekers zouden zich met matrassen op de gang moeten behelpen. Opnieuw sloeg de teleurstelling toe. Plotseling kreeg ik een ingeving. Ligging en prijs kwamen overeen met de beschrijving die de dichter had gegeven en die ik me haarfijn wist te herinneren. Iets gaf me de zekerheid dat dit het huis was dat hij op het oog had; dat we als heiligschenners waren binnengedrongen in het domein van zijn persoonlijke droom. Toen ik in de auto stapte, keek ik onderzoekend rond. Ik had het gevoel dat ik hem vanonder het half neergelaten zonnescherm zijn hoofd bedeesd naar voren zag steken om zich beleefd voor te stellen. Goedgemutst, bijna opgelucht dat we weggingen...

Een laagje zand
*Niki Marangoú**
(Vertaling Hero Hokwerda)

Met pasen of kerst bracht ik de feestdagen vaak in Famagusta door, in het huis van oom Mitsos. Mitsos was de jongste broer van mijn vader en had op aandrang van grootvader diens houthandel overgenomen. In werkelijkheid had Mitsos nooit de handel in gewild; hij droomde ervan letterkunde te gaan studeren in Parijs of Athene, maar grootvader wilde daar niet van horen. Aan hun ruzie kwam pas een eind door de interventie van mijn vader, derdejaars student medicijnen in Wenen, die, gezien Mitsos' vasthoudendheid wat de letterkunde betreft, dreigde de medicijnen eraan te geven en zelf de houthandel over te nemen. Dat bracht Mitsos blijkbaar tot andere gedachten; hij besloot zich bij de Hogere Handelsschool aan te melden, in Parijs. Daar trachtte hij, met letterkundige gesprekken en wandelingen langs antiquariaten, de verveling die het boekhouden en de financiën bij hem opriepen te verdrijven. Na zijn afstuderen keerde hij naar Cyprus terug; hij nam de houthandel over, werd wethouder en trouwde met tante Beba, een Grieks-Egyptische uit Port Said.

Het huis dat ze lieten bouwen was een van de eerste aan de kust van Famagusta, samen met de barak van Evángelos Louzos, de zeilclub, de Engelse club en het huis-aan-zee van grootvader, dat later in een kaartclub veranderde en ‘Witte Toren’ gedoopt werd. In een tijd dat de kust nog niet vol stond met hotels, bars en jukeboxen, was hún huis een reusachtig gebouw, met een grote veranda met witte zuilen die tot aan zee doorliepen. 's Zondags aten we daar vaak *pilaf alla Milanese*, gegrild vlees en salades met middenin een tot roos gevouwen tomatenblad; andere keren, in de winter, zaten we in de eetkamer met de blauwe wanden en de blauwe en okergele schilderijen van Paul Yeoryíou. Het waren die schilderijen die ik 's avonds, wanneer er niemand thuis was, nieuwsgierig

* *De Cypriotische schrijfster Niki Marangoú werd in 1948 geboren in Limassol; haar vader kwam uit Famagusta, haar moeder uit Macedonië. Zij drijft een boekhandel in Nicosia. In 1980 debuteerde zij als schrijfster; bekend werd zij door haar verhalenbundel* Een laagje zand *(Miá strósi ámmou, Athene 1990). Famagusta, aan de oostkust van Cyprus, was in de jaren voor de Turkse inval in 1974 een bloeiend toeristenoord; sindsdien is het Griekse gedeelte een spookstad.*

bekeek, net als de aquarellen en oude gravures in de gangen, die oom bij bepaalde antiquairs in Parijs of Alexandrië opduikelde; trouw bracht hij daar twee, drie keer per jaar de winst van de houthandel naartoe. Of ik ging zijn eigen kamer binnen, een kamer vol boeken en tijdschriften, met op het nachtkastje een kleine lamp die je boven aan de bladzijden van het boek kon klemmen om het licht alleen daarop te laten schijnen; daarnaast stond het smalle, ascetische bed, met een donkerbruine deken, terwijl tantes bed breed was, met een donzen matras en kantwerk. Andere keren, 's avonds of 's ochtends, wanneer tante nog sliep of uit winkelen was, daalde ik af naar de bibliotheek, waar Mitsos heel zijn hunkering naar de letterkunde had ondergebracht.

De bibliotheek was van eikenhout, met zware, oranjezijden gordijnen, die het licht dempten; daar waren historische en literaire werken verzameld, maar vooral ook verhalen van reizigers die naar de Heilige Plaatsen gingen, naar Libanon, Cyprus, sommige op perkament, andere met oude jaartallen; ik had de Latijnse jaartallen leren lezen, *1687 Venetië*, die hele oude hadden ook een eigen geur. Veel boeken stuurde oom naar Athene om ze te laten restaureren en binden; ze keerden terug met figuren op het leer en gouden letters op de rug.

Op zekere dag, toen ik daar in boeken zat te bladeren, trof ik er eentje met kleine blauwe en bruinrode tekeningen, dadelpalmen, meanders, balkons, ter verluchting van een aantal wonderlijke gedichten; ik zat toen nog maar pas op het gymnasium en voelde een heimelijk genot bij het lezen ervan. Wanneer er niemand thuis was, maakte ik er zelfs een gewoonte van naar de bibliotheek af te dalen om die gedichten te lezen, enkel maar díe; daarna begon ik ze in een schrift over te schrijven, in het begin heel getrouw, later met eigen veranderingen erin, en die veranderingen zag ik als schrijfsels van mijzelf.

Zo begon ik te schrijven. Enkele jaren later gaf Mitsos mij het boek cadeau, met de gedichten van Kavafis, de eerste uitgave van zijn werk, uit 1935, met de tekeningen van Takis Kalmouchos. Het is ook het enige boek uit de bibliotheek dat er nog is; sinds 1974, toen het Turkse leger Famagusta binnenviel, hebben we nooit meer iets gehoord, niet over het huis en niet over de boeken. Het enige wat vaststaat is dat de omgeving daar niet opnieuw bewoond is; de veranda zal wel door gras overwoekerd zijn en de boeken, als ze er nog zijn, zullen wel bedekt zijn onder een laagje zand.

Pararláma
Dimosthénis Voutyrás[*]
(Vertaling Hero Hokwerda)

Soms kwamen er bij Farmas wel eens herinneringen boven. Dan wist hij weer dat hij een vader had gehad, met een fez op zijn hoofd en een rode band om zijn middel, en een moeder, van wie hij de gestalte ook al vergeten was, maar die een hoofddoek om had. Dat was alles! Al het andere was weggevaagd door het draaien aan het rad en later door de wijn die hij dronk om op verhaal te komen. Maar wat zou hij zich ook willen herinneren?

Aan vrouwen dacht hij al helemaal niet meer, en geen duivel die zich verwaardigde om ze in zijn gedachten terug te roepen en hem in verzoeking te brengen. Wanneer hij er weieens eentje de zaak zag binnenkomen, gaapte hij haar aan als een vreemd wezen dat hij nog nooit eerder gezien had.

De handwerkslui mochten hem graag in de maling nemen. Antwoord gaf hij niet. Hij was zijn spraak bijna verloren. Haat was het enige wat hij voelde, de enige menselijke eigenschap die hij nog had. Lachen deed hij nooit, hij was het lachen verleerd en niemand zag hem ooit ook maar glimlachen.

Het enige wat in zijn uitgebluste, van alle andere gevoelens verstoken lichaam nog restte was de haat, zoals in een vervallen huis of burcht een slang achterblijft.

Wanneer hij van zijn werk kwam, ging hij zich bedrinken; ijlend en zonder dat iemand uit zijn woorden wijs kon worden, alsof hij de taal van het rad sprak, liep hij dan naar huis om te gaan slapen.

In het wijnkroegje waar hij kwam had hij wel gezelschap, maar daarin was hij het stomme personage. Hij leek alleen maar te luisteren naar wat de anderen zeiden. Maar van wat hij hoorde bleef er niet gemakkelijk wat in zijn geest hangen; alles trok zonder een

* *Dimosthénis Voutyrás (1871-1958) was in de eerste helft van deze eeuw een van Griekenlands productiefste schrijvers van korte verhalen. Deze handelen nauwelijks meer over het plattelandsleven, zoals tot dan toe gebruikelijk, maar over armelui, arbeiders en kleine middenstanders van Athene en hun misère, met een voorkeur voor psychische toestanden en een onbestemde, suggestieve atmosfeer.*
'Pararláma' (eerste publicatie 1903) is te vinden in dl. I van het Verzameld werk *dat enkele jaren geleden begon te verschijnen* (Ápanda, tomos A', *Athene 1994).*

spoor na te laten voorbij. Op een avond hoorde hij een tweetal uit het gezelschap iets vertellen uit de bijbel. Het ging over de hand die tijdens het feestmaal van Belsazar de woorden *mené mené tekèl ufarsin* op de muur had geschreven. En dat die woorden de koning en alle anderen die mee aanlagen de stuipen op het lijf hadden gejaagd en dat er niemand te vinden was die kon verklaren wat ze te betekenen hadden.

Farsas hoorde het verhaal met grote aandacht aan, waarbij hij zelfs zijn ogen schrikwekkend opensperde. Het was het enige wat zich in zijn geest wist te prenten, afgezien dan van het geratel van het rad.

De volgende avond ging hij van het werk niet naar het wijnkroegje, maar in enen door naar zijn kamer. Hij deelde een kamer met iemand uit zijn dorp, die in alle vroegte naar bed ging. De deur lieten ze altijd los en zo kon Farmas zonder sleutel of aankloppen naar binnen. Zijn kamergenoot was er al en lag te slapen.

Een olielampje stond op tafel te branden en verlichtte een droog stuk brood met drie rotte olijven, op een geel stuk papier in plaats van op een bord. Een vlieg was om onbekende redenen nog op en zat in gedachten verzonken op het droge stuk brood.

Farmas bleef eveneens geruime tijd in gedachten verzonken, waarna hij haastig de kamer verliet en de weg insloeg naar de zaak waar hij werkte; onder het lopen keek hij af en toe op naar de halve maan, die hem toescheen als een goudglanzende, gevleugelde vis.

Aan de achterkant van de zaak was een plaatsje en daar liep hij heen. Hij klom in een olijvenboom, een schurftige olijvenboom die daar bij de muur stond, waarvandaan de man van rad en wijn zich vederlicht op het plaatsje liet neervallen. Als bewaking was er bij de zaak alleen een hond, maar die kwam na een klein blafje naar hem toe en begon zijn handen te likken.

Hij werkte zich naar binnen door het bovenlicht van de deur, waar hij een halfgebroken trap tegenaan had gezet.

Nu was hij in de benedenhal, waar de grote werktuigen stonden en waar ook het kantoortje van de baas was. Daar stak hij een lucifer aan. Hij keek alsof hij iets op de muur zocht, klom op een werktuig en begon met houtskool hoog op de muur een woord te schrijven:

‘Pararláma.’

Het was een fantasiewoord, dat zomaar in zijn hersenpan opgekomen was, maar het leek hem niet veel goeds te beduiden.

Hij ging heen zoals hij gekomen was.

Toen hij de volgende ochtend op het werk kwam, lette hij goed op wat het woord teweeg zou brengen. En het duurde niet lang of hij hoorde de baas roepen:

‘Hé, wat is dat daar? Wie heeft dat geschreven?’

Er klonk angst in de stem van de baas.

Iedereen legde zijn werk neer en kwam aansnellen om te kijken.

‘*Pararláma*!’

Het woord dat uit zijn hersenpan gekomen was lag nu op ieders lippen.

Maar wie had het geschreven?

Hij stak zelf zijn hoofd ook door het trapgat en keek.

Niemand die hem ergens van verdenken kon; ze merkten niet eens dat hij niít toe kwam snellen om te kijken.

Hij was het zelf die van de voorman de letters weg moest halen. En terwijl hij het weghaalde, zei hij het woord zachtjes voor zich uit.

Die nacht pakte hij het weer op dezelfde manier aan. Behalve dat hij het woord nu niet met houtskool schreef, maar met rode verf.

‘*Pararláma.*’

De volgende ochtend was er opnieuw tumult. De baas zag bleek als een vaatdoek. Hij wilde weten wie het gedaan had, maar plotseling bekroop hem de angst dat het misschien wel geen mens was geweest. Toch zei hij luid:

‘Hij móet gevonden worden!’

Het idee, aan de andere kant, dat er misschien iemand op een geintje uit was en hem in de maling wilde nemen, bracht hem buiten zichzelf, en hij riep dat hij ze allemaal zou ontslaan.

Farmas hoorde de handwerkslui onder elkaar zeggen - zonder dat ze aan hem of aan de waakhond dachten - dat het vast een spook was dat de zaak binnendrong en dat woord op de muur schreef! En de handwerkslui waren er niet van af te brengen dat er 's nachts vast en zeker een spook te voorschijn kwam en dat vreemde woord op de muur schreef en dat dat woord vast wel iets zou betekenen in zijn eigen taal!

Die nacht liet de baas de wacht houden bij de zaak.

De volgende ochtend stond het woord niet op de muur. Maar even later, toen de baas binnenkwam, stónd het er weer met zijn rode letters.

Farmas had kans gezien het toch weer op de muuur te schrijven.

Iedereen was in rep en roer. De baas was overstuur en zag vaalbleek; de voorman, de handwerkslui, allemaal stonden ze als versteend voor de rode letters, die vast iets heel ergs te beduiden hadden.

'*Pararláma*!'

De handwerkslui begonnen hun duurste eden te zweren en veel van hen zeiden huilend dat ze nergens van wisten, dat ze geen idee hadden wie het op de muur schreef, maar iemand, een... - 'spook' wilden ze zeggen, maar dat durfden ze niet...

Door het trapgat kon men Farmas zien toekijken. Daarna trok hij zich schielijk terug en ging naar het rad, en daar, met de hand aan de greep, lachte hij, na al die jaren, een stille lach!...

Vertaalde poëzie

Kavafis, schets door G. Kefallinós (Alexandrijnse criticus, 1879-1922)

Zwanger
Kyriákos Charalambídis[*]
(Vertaling Hero Hokwerda)

't Was donker en ik richtte me tot jou,
mijn God, en zei je mijn verdriet; ik was toen
zwanger van Andríkos, je weet het vast nog wel,
en zei tot jou: 'Doe alsjeblieft je wonder
en laat ons naar ons dorp, naar Ássia,[1] teruggaan.'
En jij zei toen, o goedertieren God,
dat jij het goed vond, maar dan moest ik wél
voor mijn terugkeer allen die vermist zijn ruilen.
'Hun moeders wil ik zulk een ding niet aandoen,
zo'n ongeluk...'

[Grieks]

Μες στο σκοτάδι έπιασα να σου μιλήσω
Θεέ για τους καμούς μου· αγκαστρωμένη
τον Αντρίκο μου τότε, το θυμάσαι,
σου είπα 'κάμε, να χαρεί, το θαύμα σου
να πάμεν πίσω στο χωριό μας Ἀδῦνια'.
Και συ μου είπες, μεγαλόγνωμε Θεέ,
πως δέχεσαι, αρκούσε ο πηγαιμός μου
να τον αντάλλασσα με ούλους τους αγνοούμενους.
'Δεν θέλω στες μανάδες τους να κάμω
τέτοιον κακόν...'

* *Kyriákos Charalambídis (Nicosia; geb. 1940 bij Famagusta, nu in het Turkse deel) geldt als de belangrijkste vertegenwoordiger van de Grieks-Cypriotische dichtersgeneratie die omstreeks 1960 (het jaar van Cyprus' onafhankelijkheid) aantrad. Dat was aanvankelijk een tijd van 'lente', waarna zich al gauw nieuwe dreigingen lieten voelen, die zouden uitlopen op het drama van 1974: de Turkse inval en bezetting van bijna 40% van het eiland en de gedwongen volksverhuizing. Ook Charalambídis' poëzie is van die gebeurtenissen doortrokken, maar hij tracht de tragiek ervan te sublimeren tot een reflectie daarop in de wereld van visioen en symboliek; zijn belangrijkste bundel in dat verband is* Ammóchostos Vasilévousa *(Famagusta Keizerstad, 1982).*
Naast de refugiés waarvan in dit gedicht sprake is, zijn er meer schrijnende wonden die sinds 1974 nog steeds niet geheeld zijn, bijv. de 'vermisten', tegen de 1500 personen wier lot officieel onbekend is; speculaties te over, bijvoorbeeld dat een aantal nog ergens geïsoleerd in de binnenlanden van Turkije zou wonen. In zijn bundel Thólos *(Koepel, Gewelf) uit 1989 heeft Charalambídis zijn gedichten over de vermisten bijeengebracht; het hier vertaalde slotgedicht is volgens zeggen van de dichter in Grieks-Cypriotische kring niet goed gevallen, juist omdat hij een wijder blikveld kiest dan alleen dat van de eigen zijde.*
Eerder zijn enkele gedichten van Charalambidis opgenomen in DTR's *lentenummer van 1987 (p. 164-7).*

1 *[Noot auteur:] Ássia is een dorp in de Mesaoría-vlakte [de 'graanschuur' van Cyprus, ten noorden van Nicosía, nu grotendeels in het Turkse deel gelegen. Vert.]. Vierentachtig inwoners van het dorp gelden nog altijd als vermist.*

[Nederlands]

Toen gaf je mij een andere keus:
gaven wij alles wat de grond ons bracht nu op
en schreven wij ons land nu maar voor altijd af,
dan zou jij *één* van hen tot leven brengen.
Wat jij, met andere woorden, wilde, meester, was
wel duizend stukken grond voor 't leven van één ziel.
'Ik geef je,' zei je nog, 'de kans om zelf te kiezen
wíe ik terug zal geven als je afziet van
je vaderlijke grond én van heel Cyprus
dat samen met mijn Zoon in één graf ligt te zuchten.'

Ik stond al als een moeder op het punt
akkoord te gaan, met dure eden dat je dan
althans één stukje van ons land terug zou geven -
toen jij, o God, je toch nog weer bedacht
en nu als tegenvoorstel deed (ik zeg het maar
om goed te laten zien hoe hard je wel niet was
voor een Mesaoritische die zwanger was):
'Ik dénk dat ik, in plaats van die van jullie,
nu liever maar een Túrk weerom laat keren,
verloren zoon van Turkse vrouw en moeder.
Alleen als jíj het wilt zal ik het doen,
als je in ruil je grond dan verder maar vergeet.
Ga je akkoord dat je voor eens en al die kwijtraakt
om nu één Turk te redden, om te doen herleven
die één van allemaal?' 'Nee! Nee!' riep ik meteen.
Maar dát *nee* is wat nú nog altijd aan mij vreet
zoals de sikkel op het midden van de dag
in de Mesaoría, en in tranen smeek ik je:
heb medelijden met je Zoon, die 'k liggen liet
in een vergeten graf, in een geleende groeve.

December 1984

[Grieks]

Μου ᾽δωκες άλλη λύση:
Να χάσουμε ούλα τα γεννήματά μας,
τη γη μας να ξεγράψουμε για πάντα
και θ᾽ αναστήσεις έναν απ᾽ αυτούς.
Με λίγα λόγια ήθελες, αφέντη,
ν᾽ αντιχαρίσεις μια ψυχή σε χίλια χώματα.
'Σου δίνω', είπες, 'εκλογή για να διαλέξεις
ποιον Θα γυρίσω πίσω και να χάσεις
την πατρική σου γη κι όλη την Κύπρο
που με το γιο μου συστενάζει σ᾽ ένα τάφο'.

Ἠμουνα κιόλας έτοιμη σαν μάνα
να το δεχόμουνα, με όρκους να γυρίσεις
ένα τουλάχίστο κομμάτι από τη γη μας,
όταν εσύ, ο Θεός, αλλάζεις γνώμη

κι αντιπροτείνεις άλλα· θα το πω
για να φανεί πόσο σκληρός εστάθης
σε μένα την αγκαστρωμένη μεσαρίτισσα.

Zes gedichten
*Kikí Dimoulá**
(Vertaling Hero Hokwerda)

Winst- en verliesrekening

Trekt u twee kolommen
voor de verliezen van deze dag
en de winsten.

Uw ernstige overwegingen,
uw flitsende gedachten, uw lectuur,
uw onverbiddelijke overgangen
van de ene lijn naar de andere,
noteert u die in de kolom van de winsten.

De dromerijen
met hun kleine leemtes,
de makkelijke sprongen van uw fantasie,
voor al die trucjes van de verveling,
wat zal ik zeggen, haast u maar niet,
heeft u misschien de kolom nodig
van de winsten van mórgen.

Maar de dag in zijn geheel die heengegaan is
maakt u zich niets wijs en vergeet niet
die in de kolom van de evidente verliezen
te noteren.

Απολογισμοσ

Δυὸ στῆλες χαραχῶστε
γιὰ τὶς ζημιὲς τῆς μέρας τούτης
χαὶ τὰ χέρδη της.

Τὰ σοβαρὰ νοήματα,
τὶς φωτεινές σας σχέψεις, τὰ διαβάσματα,
τ᾽ ἀπὸ τὴ μιὰ γραμμὴ στὴν ἄλλη
ἄτεγχτα περάσματα,
στὴ στήλη τῶν χερδῶν νὰ σημειώσετε.

Τὰ ὀνειροπολήματα
μὲ τὰ μιχρά τους χάσματα,
τῆς φαντασίας σας τὰ εὔχολα πηδήματα,
γιὰ ὅλα αὐτὰ τῆς πλήξης τὰ τεχνάσματα,
δὲν ξὲρω, μὴ βιασθεῖτε,
ἴσως τῶν αὐριανῶν χερδῶν τὴ στήλη χρειασθεῖτε.

* *Kikí Dimoulá (1931) geldt in Griekenland als een van de belangrijkste nog levende dichters. Haar eerste bundel dateert uit 1951; haar zeven bundels van 1956 tot 1994 zijn in 1999 bijeengebracht in* Gedichten (Piímata)*; in 1998 was nog een nieuwe bundel uitgekomen, getiteld* Eén minuut samen (Enós leptoú mazí).
Kikí Dimoulá dicht vooral over de verloren gegane tijd, de herinnering, vaak in de vorm van een foto; na 1985 concentreert deze thematiek zich rond haar man, de dichter Athos Dimoulás, die in dat jaar overleed.

Μὰ τὴν ἡμέρα ὁλόκληρη ποὺ ἔφυγε
μὴ γελαστεῖτε καὶ ξεχάσετε
στὴ στήλη τῶν τρανῶν ἀπωλειῶν
νὰ τὴν περάσετε.

Halen en lijnen

Ik laat mij gemakkelijk beschrijven en oplossen
met halen en lijnen.
Dat verveelt niet
op winteravonden.

Trekt u eerst een vaste lijn,
loodrecht neergezet.
Dat zal mijn geloof zijn.
Dan laat u meteen ook één van de overkant
vrijwel in zijn midden verzinken,
op zo'n manier
dat de eerste aan het wankelen gebracht lijkt.
Zet u grote naast kleine,
vage naast aangezette -
die tonen mijn neigingen.
Zorgt u ervoor dat zij nooit eindigen
want u zult mijn oplossing nog lelijk bekorten.
Gooit u er hier en daar een paar neer,
maar in een onwaarschijnlijke richting -
mijn tegenspraken.
Voegt u twee grote hoofdlijnen toe
met de gapende kloof van het noodlot ertussen.

Nu, met potlood
(of met uw fantasie)
zorgt u ervoor dat daaroverheen
een waas komt te liggen,
want met een enkele haal
laat mijn droefenis zich niet beschrijven.

Μονοκοντυδιεσ

Εὔχολα περιγράφομαι χαὶ λύνομαι
μὲ μονοχοντυλιές.
Δὲν εἶναι βαρετὸ αὐτὸ
τὶς χειμωνιάτιχες βραδιές.

Τραβῆξτε πρῶτα μιὰ στερεά,
μπηγμένη χαταχόρυφα.
Αὐτὴ θά ᾽ναι ἡ πίστη, μου.
Μιὰν ἄλλη ἀμέσως ἀπὸ ἀπέναντι
βυθίστε την στὸ χέντρο της σχεδόν,
χατάλληλα ἔτσι
νὰ μοιάζ᾽ ἡ πρώτη χλονισμένη.
Βάλτε μεγάλες πλάι σὲ μιχρές,
ἀχνὲς σὲ τονισμένες δίπλα,
νὰ δείχνουνε τὶς τάσεις μου.
Φροντίστε αὐτὲς νὰ μὴν τελειώνουνε ποτὲ
γιατὶ θὰ συντομέψετε ᾷσχημα τὴ λύση μου.
Πετάξτε σχόρπιες μεριχές,
ἀλλὰ σ᾽ ἀπίθανη χατεύθυνση,

τὶς ἀντιφάσεις μου.
Δύο μεγάλες κεντρικὲς προσθέστε
μὲ τοῦ μοιραίου τὸ χάσμα ἀνάμεσά τους.

Τώρα μὲ τὸ μολύβι
(ἢ μὲ τὴ φαντασία σας)
φροντίστε πάνω ἀπὸ αὐτὰ
μιὰ καταχνιὰ νὰ κάθεται,
γιατὶ μὲ σκέτη μονοκοντυλιὰ
ἡ θλίψη μου δὲν περιγράφεται.

Foto 1948

Houd ik een bloem in mijn hand?
Vreemd.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit tuin geweest.

In de andere hand
houd ik een steen.
Charmant en arrogant.
Geen enkel vermoeden
dat ik gewaarschuwd word voor bederflijkheid,
een voorsmaak krijg van afweermechanismen.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit onwetendheid geweest.

Ik glimlach.
De kromme lijn van de glimlach,
de holle lijn van deze gestemdheid,
lijkt op een goed gespannen boog,
in gereedheid.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit doelwit geweest.
En vatbaarheid voor overwinning.

Φωτογραφια 1948

Κρατῶ λουλούδι μᾶλλον.
Παράξενο.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
πέρασε χῆπος χάποτε.

Στὸ ἄλλο χέρι
χρατῶ πέτρα.
Μὲ χάρη χαὶ ἔπαρση.
Υπόνοια χαμιὰ
ὅτι προειδοποιοῦμαι γι᾽ ἀλλοιώσεις,
προγεύομαι ἄμυνες.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
πέρασε ἄγνοια χάποτε.

Χαμσγελῶ.
Ἡ χαμπύλη τοῦ χαμόγελου,
τὸ χοῖλο αὐτῆς τῆς διαθέσεως,
μοιάζει μὲ τόξο χαλὰ τεντωμένο,
ἕτοιμο.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
πέρασε στόχος χάποτε.
Καὶ προδιάθεση νίχης.

[Nederlands]

De blik verzonken
in de erfzonde:
de verboden vrucht
proevend van de verwachting.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit geloof geweest.

Mijn schaduw enkel spel van de zon.
In een uniform van aarzeling.
Nog niet zover dat hij
mijn kameraad is of mijn verklikker.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit toereikendheid geweest.

Jij bent niet te zien.
Maar dat er een afgrond in het landschap is,
dat ik aan de rand daarvan ben gaan staan
met een bloem in de hand
een glimlach om de mond,
betekent dat je elk ogenblik kunt komen.
Blijkbaar is er in mijn leven
ooit leven geweest.

[Grieks]

Τὸ βλέμμα βυθισμένο
στὸ προπατοριχὸ ἁμάρτημα:
τὸν ἀπαγορευμένο χαρπὸ
τῆς προσδοχίας γεύεται.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
πέρασε πίστη χάποτε.

Ἡ σχιά μου, παιχνίδι τοῦ ἥλιου μόνο.
Φοράει στολὴ δισταγμοῦ.
Δὲν ἔχει ἀχόμα προφθάσει νὰ εἶναι
σύντροφός μου ἢ χαταδότης.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
πέρασ᾽ ἐπάρχεια χάποτε.

Σὺ δὲν φαίνεσαι.
Ὅμως γιὰ νὰ ὑπάρχει γχρεμὸς στὸ τοπίο,
γιὰ νά ᾽χω σταθεῖ στὴν ἄχρη του
χρατώντας λουλούδι
χαὶ χαμογελώντας,
θὰ πεῖ πὼς ὅπου νά ᾽ναι ἔρχεσαι.
Φαίνετ᾽ ἀπ᾽ τὴ ζωή μου
ζωὴ πέρασε χάποτε.

Ga maar vast

Sprekend een levende werd je zichtbaar
op aandrang van fotograaf slaap
en gepaaid door mijn eigen verlangen.

Je zag er uitgeput uit; van het lange wachten.
Alsof het onderwerp van de droom een vast rendez-vous
voor mij bepaald had en ik schandelijk te laat was.

Je hing een beetje opzij.
Of je omhelsde rook die lager was dan jij,
of je boog je oor naar het verborgene
dat je om een grote gunst vroeg.

Je had je daar opgesteld, op de roemruchte overkant.
En je gebaarde dat ik komen moest.
Doodop je hand van het zware teken
- de ander maar moeten blíjven roepen,
een afmattende beweging zelfs voor een droom
die vernederingen altijd
door de vingers ziet.
Je zwaaide het zware teken op en neer
- pomp die overredingskracht Omhooghaalde
uit een droge put.

Προπορευσου

Ὁλόιδιος μὲ ζωντανὸν ξεπρόβαλες
ὑποκύπτοντας σὲ πιέσεις φωτογράφου ὕπνου
καὶ σὲ καλοπιάσματα διχῆς μου ἐπιθυμίας.

Καταπονημένος ἔδειχνες· ὅτι περίμενες πολύ.
Σὰ νὰ μοῦ εἶχε ὁρίσει ὥρα ταχτὴ συνάντησης
τὸ θέμα τοῦ ὀνείρου κι ἄργησα ἐγὼ κατάφωρα.

Ἤγερνες λίγο πρὸς τὸ πλάι.
Ἤ καπνὸ ἀγκάλιαζες χαμηλότερού σου
ἢ ἔσκυβες ν᾽ ἀκούσεις
μιὰ μεγάλη χάρη ποὺ σοῦ ζήταγε τὸ ἄδηλον.

Εἶχες σταθεῖ ἐκεῖ, στὸ περιλάλητο ἀπέναντι.
Καὶ μοῦ ᾽γνεφες νὰ ᾽ρθῶ.
Κατάκοπο τὸ χέρι σου ἀπ᾽ τὸ βαρὺ σινιάλο
- νὰ καλεῖς τὸν ἄλλον νὰ χρειάζεσαι,
κίνηση ἐξαντλητικὴ ἀκόμα καὶ γιὰ ὄνειρο
ποὺ κάνει πάντα τὰ στραβὰ
μάτια στὶς ταπεινώσεις.
Ἔσειες πάνω κάτω τὸ βαρὺ σινιάλο
- ἀντλία ποὺ ἀνέβαζε πειθὼ
ἀπὸ στεγνὸ πηγάδι.

[Nederlands]

Je gebaarde dat ik komen moest. Wat ons scheidde was niet
op het eerste gezicht onbegaanbaar, om van te schrikken:
genoeglijke rotsjes staken de afstand over
en in hun ondiep-onschuldige holten
plaste sneeuwblank water ondoorzichtig
alsof het zich baadde in melk.

Dat was al wat ons scheidde.
Ik hoefde enkel maar het levende plezier
van de blankheid in de wind te slaan en te komen.

Maar mijn gedurfde verlangen naar de overkant
bleek te week.
Telkens stak het zijn voet, zijn teen
in het ijskoude besluit en trok hem
met een gilletje terug.
Ga maar vast zei het tegen de moed, ik kom eraan.

En te bedenken, gedurende een lange reeks van dromen
had ik gewacht op post van jouw verschijning
met deze dringende uitnodiging.
Voor mijn dood inderdaad
of enkel voor één ogenblik leven van jóu?

Het verborgene zoog met zijn stofzuiger
bliksemsnel de interpretatie op.
Tot haar grote vreugde en opluchting.

[Grieks]

Μοῦ ᾽γνεφες νὰ ᾽ρθῶ. Ὅ, τι μᾶς χώριζε δὲν ἦταν
ἐχ πρώτης ὄψεως ἄβατο, φοβιστιχό:
εὐχάριστα βραχάχια διατρέχαν τὴν ἀπόσταση
χαὶ στὶς ρηχὰ ἀθῶες τους χοιλότητες
ἀδιαφανὲς πλατσούριζε χατάλευχο νερὸ
σὰ νὰ μπανιαριζότανε σὲ γάλα.

Αὐτὸ ἦταν ὅλο ποὺ μᾶς χώριζε.
Τὴ ζωντανὴ εὐθυμία τῆς λευχότητας
εἶχα μόνο νὰ ἀψηφήσω χαὶ νὰ ᾽ρθῶ.

Ὅμως τί μαλθαχὴ ἀποδείχτηχε
ἡ τολμηρή μου ἐπιθυμία νὰ περάσω.
Κάθε τόσο ἔβαζε τὸ πόδι της, ἄχρη
στὴν παγωμένη ἀπόφαση χαὶ τὸ ἀποτραβοῦσε
τσιρίζοντας.
Προπορεύσου ἔλεγε στὸ θάρρος χι ἔρχομαι.

Καὶ νὰ σχεφτεῖς, ἐπὶ μαχρὰ σειρὰν ὀνείρων
περίμενα νὰ μοῦ ταχυδρομήσει ἡ ἐμφάνισή σου
αὐτὴ τὴν ἐπείγουσα πρόσχληση.

Σὲ θάνατό μου πράγματι
ἢ μόνο σὲ δικῆ σου στιγμιαία ζωή;

Τὸ ἄδηλον ρούφηξε μὲ τὴν ἠλεκτρική του σκούπα
ἀστραπηδὸν τὴν ἑρμηνεία.
Πρὸς μεγίστη χαρὰ καὶ ἀνακούφισή της.

Interview

Maar natuurlijk droom ik.
Kan men enkel van een kaal salaris leven?

Hoe vaak?
Telkens wanneer, heel vaak, elk in de steek laat.

Beïnvloeden uw dromen de afwezigen?
Natuurlijk. Ze denken er nog eens goed over na
en hebben waarschijnlijk allen voorgoed spijt.

Is de toegang vrij?
Niet helemaal. Ik vraag de droom om toestemming
voordat ik hoop vat. Meestal krijg ik die wel
samen met enkele strikte aanwijzingen.
Ik moet geloof hechten zonder aan te raken
ik mag niets zeggen tegen de rook
want hij slaapwandelt en zal nog vallen
ik mag enkel door middel van mijn blik
mijn verzoek aan de kapstok achterlaten
ik moet aanvaarden wát ik ook krijg
ook al heeft het geen enkele gelijkenis
met wat in mijn bede geschetst wordt -
die hervindt het wel zodra het weer verdwijnt.

Eén ding slechts geeft de droom mij niet.
De limiet. Tot wanneer ik gevaar loop.
Dan zou het immers geen droom meer zijn.
Dan zou het ouderdom zijn.

Συνεντευξισ

Φυσιχὰ χαὶ ὀνειρεόομαι.
Ζεῖ χανεὶς μόνο μ᾽ ἕνα ξερὸ μισθό;

Πόσο συχνά;
Κάθε ποὺ ἐγχαταλείπουν συχνότατα ὅλοι.

Ἐπηρεάζουν τοὺς ἀπόντες τὰ ὄνειρά σας;
Βέβαια. Τὸ ξανασχέφτονται χαλὰ
χαὶ μᾶλλον μετανιώνουν ὁριστιχά τους ὅλοι.

Εἶναι ἐλευθέρα ἡ εἴσοδος;
Ὄχι ἐντελῶς. Ζητάω τὴν ἄδεια τοῦ ὀνείρου
πρὶν ἐλπίσω. Μοῦ τὴν δίνει ἐν γένει
μαζὶ μὲ χάποιες ὁδηγίες αὐστηρές.
Νὰ πιστέψω δίχως ν᾽ ἀγγίξω
νὰ μὴ μιλήσω διόλου στὸν χαπνὸ
γιατὶ εἶναι ὑπνοβάτης χαὶ θὰ πέσει
μόνο διὰ τοῦ βλέμματος ν᾽ ἀφήσω
τὸ αἴτημά μου στὴν χρεμάστρα
ὅ, τι μοῦ δοθεῖ νὰ τὸ δεχτῶ

χι ἄς μὴν ἔχει χαμιὰ ὁμοιότητα
μ᾽ αὐτὸ ποὺ ζωγραφίζει ἡ ἠχχλησή μου -
θὰ τὴν ἐπανέβρει μόλις ξαναχαθεῖ.

Ἕνα μόνο δὲν μοῦ δίνει τὸ ὄνειρο.
Τὸ ὅριο. Ὡς ποῦ νὰ χινδυνέψω.
Γιατὶ τότε πιὰ δὲν θὰ ἦταν ὄνειρο.
Θά ᾽ταν γεράματα.

Of je gekozen hebt

Het is vrijdag vandaag ik ga naar de markt
voor een wandeling in de onthoofde tuinen
om de geurigheid van oregano te zien
geknecht in bosjes.

Ik ga 's middags wanneer de prijzen van de pretenties zakken
je vindt het groen maar gemakkelijk
aan boontjes courgettes malve en lelietjes.
Ik hoor daar hoe vrijmoedig de bomen zich uiten
met de afgesneden tong van de vruchten
bergen redenaars de sinaasappels en appels
en er begint een beetje herstel te blozen
op de blekige wangen
van een inwendige stomheid.

Zelden koop ik iets. Want *kies maar* zeggen ze daar.
Is dat gemak of een probleem? Je kiest, en hoe
til je dan het loodzwaar gewicht op
dat je keuze heeft.
Terwijl dat *het overkwam me*: wat vederlicht. Eerst.
Want later bezwijk je aan de gevolgen.
Al net zo loodzwaar.
In feite is het of je gekozen hebt.

Hoogstens koop ik wat aarde. Niet voor bloemen.
Voor de gewenning.
Daar is er geen *kies maar*. Met de ogen dicht.

Σαν να διααεξεσ

Παρασχευὴ εἶναι σήμερα θὰ πάω στὴ λάϊχὴ
νὰ χάνω ἕναν περίπατο στ᾽ ἀποχεφαλισμέτσ περιβόλια
νὰ δῶ τὴν εὐωδιὰ τῆς ρίγανης
σχλάβα σὲ ματσάχια.

Πάω μεσημεράχι ποὺ πέφτουν οἱ τιμὲς τῶν ἀξιώσεων
βρίσχεις τὸ πράσινο εὔχολο
σὲ φασολάχια χολοχύθια μολόχες χαὶ χρινάχια.
Ἀχούω ἐχεῖ τί θαρρετὰ ἐχφσάζονται τὰ δέντρα
μὲ τὴν χομμένη γλώσσα τῶν χαρπῶν
ρήτορες σωροὶ τὰ πορτοχάλια χαὶ τὰ μῆλα
χαὶ παίρνει νὰ ροδίζει λίγη ἀνάρρωση
στὶς χιτρινιάριχες παρειὲς
μιᾶς μέσα βουβαμάρας.

Σπάνια νὰ ψωνίσω. Γιατὶ ἐχεῖ σοῦ λένε διάλεξε.
Εἶναι εὐχολία αὐτὴ ἢ πρόβλημα; Διαλέγεις χαὶ μετὰ
πῶς τὸ σηχώνεις τὸ βάρος τὸ ἀσήχωτο
ποὺ ἔχει ἡ ἐχλογή σου.

Ἐνῶ ἐχεῖνο τὸ ἔτυχε τί ποόπουλο. Στὴν ἀρχή.

Γιατὶ μετὰ σὲ γονατίζουν οἱ συνέπειες.
Ἀσήχωτες χι αὐτές.
Κατὰ βάθος εἶναι σὰν νὰ διάλεξες.

Τὸ πολὺ ν᾽ ἀγοράσω λίγο χῶμα. Ὄχι γιὰ λουλούδια.
Γιὰ ἐξοιχείωση.
Ἐχεῖ δὲν ἔχει διάλεξε. Ἐχεῖ μὲ χλειστὰ τὰ μὰτια.

Twee gedichten
Marko Fondse[*]
(Vertaling Hero Hokwerda)

Επιτυμβιοσ για τον Λευκαδα
(που δεν πεθανε ακομα)

Μάρκο Φόντσε

Τον κόσμο τον είχα στα πόδια μου
με μόνο χάρισμα την ομορφιά μου.
Την εύνοια από πλούσιους, άντρες, γυναίκες, εφήβους
την περιφρόνησα, για να ζήσω μ' έναν ποιητή.
Διαβάτη κάποτε του τάφου μου: αν τα μάτια μου
έπαψαν να σας ανάβουν μέσ' από τους στίχους του,
καταραστείτε αυτόν που ξόδεψε την ομορφιά μου.
Αλλ' αν ο Λευκάδας μπορεί ακόμα να σας κλέψει τον ύπνο -
ευλογήστε τότε αυτόν για τον οποίο ήμουνα μούσα.

Grafschrift voor Leukadas, nog te sterven

De wereld had ik aan mijn voeten met
geen meerder gave dan van schoon te zijn.
De gunst van rijken, mannen, vrouwen, knapen
versmaadde ik om te leven met een dichter.
Wie eens mijn graf passeert: wanneer mijn ogen
u door zijn verzen niet meer doen ontbranden,
vloek dan hem die mijn schoonheid heeft verbruikt.
Maar kan Leukadas nog uw nachtrust roven -
zo zegen hem dien ik een muze was.

* *Nasos Vayenás, dichter (zie elders in deze rubriek) en letterkundige, redigeert op dit ogenblik een Griekse uitgave van 'kavafogene' gedichten uit een groot aantal talen: gedichten die (min of meer expliciet) refereren aan Kavafis als persoon of dichter of aan (een van) zijn gedichten. Hero Hokwerda is gevraagd een aantal van dergelijke gedichten uit de Nederlandse poëzie bijeen te brengen en te vertalen.*
In het geval van Marko Fondse heeft hij daartoe bijgaande twee gedichten gekozen uit zijn bundel Herderstas *(Amsterdam 1984); in het eerste geval wegens de algemene sfeer en thematiek, in het tweede geval vooral wegens de titel, die verwijst naar titels van Kavafis als 'Dagen van 1909, '10, en '11'. Aldus gaat, hoe bescheiden ook, een oude wens van M.F., dat hij ook in de Griekse letterkunde zijn sporen na zou laten, in vervulling.*
(De vertaler zegt Mariëtta Ioannidou en Nasos Vayenás dank voor hun kritische op- en aanmerkingen; bij de vertaling van het eerste gedicht is gebruik gemaakt van elementen uit een vertaling die Simone Seïda eerder van dit gedicht had gemaakt.)

Xponia toy 1956, '57, '58

... η καρδιά που αναζητεί τη θύμηση
μιας φιλίας μαραμένης και χαμένης
έχει εισπράξει τη μεγάλη απώλειά της.
Π.Ν. βαν Αϊκ

Ακόμα και τώρα το νεανικό σου γέλιο έρχεται να χαι ρετήσει
τ᾽ όνειρό μου, τελευταίο χτήμα που κανείς δεν μου κλέβει.
Σ᾽ αυτό το φρούριο είσαι για πάντα παρών και
ωρι μάζει η αγάπη ανέπαφη και αδιαίρετη.

Το σώμα που μου άξιζε έχει κιτρινίσει.
Αλλ᾽ ω!, τα μάτια του και τα φραμπαλωτά πόδια του,
που με τρυφερά σημάδια χάραξαν στην χυχή μου το στίγμα
το σκληρό που δεν το γιατρεύει παρά μόνο ο θάνατος.

Περπατούσαμε μέσα σε αξεδιάλυτη πλάνη
που εμπόδιζε τα κορμιά μας να αγαπι ούνται.

Ούτε καν ένα χάιδεμα δεν είχαμε τολμήσει
ενάντια στο βιασμό των νόμων τους της ηθικής.

Τούτο εύχομαι ακόμα για την ύπαρξή μου που στερήθηκα:
ας τους μολύνει μια λέπρα σαν εκείνη την αθωότητα.

28 Μαϊου 1980

Jaren van 1956, 1957, 1958

...het hart dat de erinnering zoekt van een vriendschap verdord en verloren
heeft zijn grote verlies geboekt.
P.N. van Eyck

Nog altijd komt je jongenslach begroeten
mijn droom en laatst bezit dat geen mij steelt.
In deze vesting ben je er voorgoed en
rijpt de liefde gaaf en onverdeeld.

Het lichaam dat mij toekwam is vergeeld.
Maar o, zijn ogen en zijn schulpen voeten,
die prentten in mijn ziel met tedere moeten
het wrede merk dat enkel sterven heelt.

Wij wandelden in ongeklaarde waan
die onze lijven liefhebben belette.

Nog niet een streling hadden wij begaan
tegen de schennis van hun zedewetten.

Dit bid ik nog voor mijn gederfd bestaan:
dat hen een lepra als die onschuld mag besmetten.

28 mei 1980

Acht gedichten
Michalis Ganás[*]
(Vertaling Arthur Bot)

Seizoen

De kranen onophoudelijk in de weer.
Iets zwaars en verdachts
wordt op onze dagen gestapeld.
Tektonische bevingen,
er vallen stukjes slaap,
het duister kijkt je recht in de ogen.

Donkere ijskoffie en discussie.
Ver weg snellen kale
bergen. Recht op ons af.

Εποχη

Οί γερανοί δουλεύουν ἀσταμάτητα.
Κάτι βαρύ χαί ὕποπτο
στοιβάζεται στίς μέρες μας.
Τεχτονιχοί σεισμοί,
πέφτουν χομμάτια ὕπνου,
τό σχοτάδι σέ χοιτάζει χατάματα.

Σχοῦρο φραπέ χαί συζήτηση.
Μαχριά χαλπάζουν φαλαχρά
βουνά. Καταπάνω μας.

* *Michalis Ganás is in 1944 geboren te Tsamandás (Thesprotië, Epirus). Als klein kind werd hij geconfronteerd met de Griekse burgeroorlog (1947-49); ten gevolge van deze oorlog en zijn nasleep moesten hij en zijn familie zeven jaar lang in Albanië en Hongarije verblijven. Sinds 1962 woont en werkt hij in Athene, aanvankelijk als boekhandelaar, later als programmamaker en scenarioschrijver bij de televisie (o.a. literaire documentaires). Thans werkt hij als tekstschrijver bij een reclamebureau. Van zijn hand zijn - naast vele liedteksten voor bekende Griekse componisten (o.a. Mikis Theodorakis, Nikos Mamangakis) - vier poëziebundels en één prozawerk verschenen:* Akáthistos Dipnos *(poëzie, 1978);* Mávra Lithária *(poëzie, 1980);* Mitriá Patrida *(proza, 1981);* Yálina Yánnena *(poëzie, 1989);* Paraloyí *(één cyclus-ballade, 1993; Griekse staatsprijs voor poëzie 1994).*
De poëzie van M. Ganás gaat o.a. over de liefde, de dood, de tijd, de burgeroorlog, de emigratie en het leven in de grote stad Athene.

De slaap

In andermans droom gebaar je
naar een vreemd lichaam.
De slaap zacht gras,
sprietjes die aan je knieën plukken,
al slapend smelt je.
Hier het metaal,
daar je beenderen,
de hangmat van het geheugen geknapt.
Je bloed
gevallen en weer op de been
en altijd onvoltooid,
je handen terwijl ze klimmen
naar de opening van de dag.

Ο Υπνοσ

Σέ ξένο ὄνειρο χειρονομεῖς
σέ ξένο σώμα.
Ὁ ὕπνος μαλαχό χορτάρι,
χλόη πού σοῦ μαδάει τά γόνατα,
τήχεσαι μέ τόν ὕπνο.
Ἀλλοῦ τά μέταλλα,
ἀλλοῦ τά χόχαλά σου,
ἡ αἰώρα τῆς μνήμης σπασμένη.
Τό αἷμα σου
πεσμένο χι ἀναστηλωμένο
χαί πάντα ἡμιτελές,
τά χέρια σου χαθώς ἀνηφορίζουνε
γιά τήν ὀπή τῆς μέρας.

Welwillendheid

In de schemering
in de kilte van november
herkauwen de huizen blokken hout.
Samengebalde vuisten de vogels
doorweekt, verkleumd
maar in de binnenzak van het leven.

Ευνοια

Στό σούρουπο
στά χρύα τοῦ Νοέμβρη
τά σπίτια μηρυχάζουν χούτσουρα.
Γροθιές σφιγμένες τά πουλιά

βρεγμένα, κρυωμένα
ἀλλά στή μέσα τσέπη τῆς ζωῆς.

Twijfel

Naast de anderen loop je voorbij,
je vergelijkt heimelijk je lengte,
zij zijn een kop groter dan jij.
Waar verstoppen
zij hun geknielde gestalte!
In hun tas van leer
of in hun geest van stro.

Laag maaien de machinegeweren,
òf je bukt òf je stijgt op.

Απορια

Περνᾶς δίπλα στούς ἄλλους,
μετριέσαι στά χρυφά,
εἶναι πιό πάνω ἀπό τό μπόι σου.
Ποῦ χρύβουν
τό γονατισμένο σχῆμα τους!
Στήν τσάντα τή δερμάτινη
ἤ στήν ψυχή τήν ψάθινη.

Γαζώνουν χαμηλά τά πολυβόλα,
ἤ σχύβεις ἤ ἀπογειώνεσαι.

Primaire kleur

Gewonde merel
van tak tot tak.

Terwijl zijn bloed
op de sneeuw druppelt,
breidt het zwart zich uit.

Θεμ□λιο χρ□μα

Πληγωμένο χοτσύφι
ἀπὸ χλαρέ σὲ χλαρί.

Καθὼς τὸ αἷμα του
στάζει στὸ χιόνι,
πληθαίνει τὸ μαῦρο.

Mijn dagen en mijn nachten

Mijn dagen en mijn nachten
en alle tijd die voorbij is.

Achtergelaten hier als
iets nietigs of een litteken
onder de lamp van de zon.
Geruisloos gloeit het duister
verteert mijn bomen en mijn soort.

Dit alles
wordt ergens bij opgeteld of ergens van afgetrokken.

Οι μέρες και οι νύχτες μου

Οἱ μέρες κ᾽ οἱ νύχτες μου
κι ὅλος ὁ χρόνος ποὺ πέρασε.

Ἀ᾽φημένος ἐδῶ
ἕνα τίποτε ἤ ἕνα σημάδι
κάτω ἀπ᾽ τὸ γλόμπο τοῦ ἥλιου.
Καίει τὸ σκοτάδι ἀθόρυβα
καταναλώνει τὰ δέντρα καὶ τὴ φυλή μου.

Ὅ᾽λα τοῦτα
προστίθενται κάπου ἢ ἀφαιροῦνται!

Zondag

Een straaltje licht op je schouders - als stof
toch ga je door de knieën.

Namiddag
de woningen zomaar wat
boven op elkaar.

Vrouw Goed voert de kippen
vanaf de zevende verdieping.
Ze vloekt de groene Fiat uit,
die heeft ze weer aan het schrikken gemaakt.

Κυρια

Ὀλίγο φῶς στοὺς ὤμους - σὰ σκόνη
καὶ σὲ γονατίζει.

Α᾽πόγευμα
ὅπως ὅπως τὰ σπίτια
τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο.

Η᾽ χυρὰ Καλὴ ταΐζει τὶς χότες
ἀπ᾽ τὸν ἕβδομο ὄροφο.
Καταριέται τὸ πράσινο Φίατ,
τὶς τρόμαξε πάλι.

Geheugenverlies

Elke dag veegt als een vlakgom
de vorige uit, voorgoed.
Soms veegt hij de volgende uit,
ook wel eens een hele week.

Regens hennner ik me en vogels
en verhalen die ik nooit heb meegemaakt.

's Nachts wordt mijn toekomst geschreven,
de geduchte details van de volgende dag,
en om zeven uur moet ik opstaan,
als een gek mijn ronde doen,
om de opdrachten af te kunnen werken.

Sneeuw herinner ik me en bergen
en verbanningen die ik nooit heb meegemaakt.

Mijn eigen ouders ben ik vergeten,
hoe, wie, met hoeveel ze waren.
Ik bekijk brieven, foto's,
haal doden en levenden door elkaar.
Oude mannen en vrouwen en kinderen,
ongelukkige vijftigers.

Ogen herinner ik me en stemmen,
gezichten die ik nooit heb gekend.

□μνησία

□ χάθε μέρα σάν τή γομολάστιχα
σβήνει τήν προηγούμενη χαί πάει.
Ἄλλοτε σβήνει τήν ἑπόμενη,
χαμιά φορά ὁλόχληρη βδομάδα.

Βροχές θυμᾶμαι χαί πουλιά
χαί ίστορίες πού δέν ἔζησα ποτέ μου.

Τίς νύχτες γράφεται τό μέλλον μου,
τά φοβερά χαθέχαστα τῆς ἑπομένης,
χαί πρέπει νά ξυπνάω στίς ἑφτά,
μέ τήν ψυχή στά δόντια νά γυρίζω,
γιά νά προλάβω τίς παραγγελίες.

Χιόνια θυμᾶμαι χαί βουνά
χαί ἐξορίες πού δέν ἔζησα ποτέ μου.

Λησμόνησα τούς ἴδιους τούς γονεῖς μου,
πῶς ἤτανε χαί ποιοί χαί πόσοι.
Κοιτάζω γράμματα, φωτογραφίες,
δέν ξεχωρίζω ζωντανούς χαί πεθαμένους.
Γριές χαί γέροι χαί παιδιά,

μεσήλικες θλιμμένοι.

Μάτια θυμᾶμαι καί φωνές,
πρόσωπα πού δέ γνώρισα ποτέ μου.

Drie gedichten*
*Konstandinos Kavafis**
(Vertaling Marko Fondse)

De kat

De kat is niet geliefd bij de banale luiden.
Magnetisch en vol raadselen vermoeit zij
hun vlakke geest. En hare sierlijke manieren
achten zij niet. [ ]
[ ]
[ ]

De ziel der kat is echter in haar trots gelegen.
Haar zenuwen en bloed, zij zijn de vrijheid zelve.
En nimmer is er laagheid in haar blikken.
In 't staag maskeren van haar roerselen
en in haar reinheid, evenals haar kalmte,
de schoonheid harer houdingen, in de discretie

Η Γαλη

Εἶν᾽ ἡ γαλῆ ἀντιπαθὴς εἰς τούς κοινοὺς ἀνθρώπους.
Μαγνητικὴ καὶ μυστική, τὸν ἐπιπόλαιόν των
κουράζει νοῦν· καὶ τοὺς χαρίεντάς της τρόπους
δὲν ἐκτιμοῦν. [ ]
[ ]
[ ]

Ἀλλ᾽ εἶναι τῆς γαλῆς ψυχὴ ἡ ὑπερηφάνειά της.
Τὸ αἷμα καὶ τὰ νεῦρα της εἶν᾽ ἡ ἐλευθερία.
Ποτὲ δὲν εἶναι ταπεινὰ τὰ βλέμματά της.
Ἐν τῶν παθῶν της δὲ τῷ πάντοτε κρυπτῷ,
ἐν τῇ καθαριότητι, ἐν τῇ ἠρεμίᾳ
καὶ καλλονῇ τῶν στάσεων, τῇ ἐγκρατείᾳ

* *Marko Fondse heeft in de loop der jaren ook een aantal gedichten van Kavafis vertaald (zie bijv.* DTR - Nieuwgrieks nummer, *lente 1987, p. 183 e.v.).*
Bovenstaande vertaling van 'De kat' is eerder gepubliceerd in de VN-Boekenbijlage *van 14 maart 1987, met een toelichting van de vertaler (zie de rubriek* Essay *in deze* DTR*); het origineel van 'De kat' is te vinden in G.P. Savvidis (ed.)*, K.P. Kaváfis, Krymména piímata 1877?-1923 *(Athene 1993).*
De vertaling van 'De Bank der toekomst' is afkomstig uit een brief aan Hero Hokwerda (ca. 1994); het origineel is te vinden in G.P. Savvidis (ed.), K.P. Kaváfi, Anékdota piímata 1882-1923 *(Athene 1977).*

* *Marko Fondse heeft in de loop der jaren ook een aantal gedichten van Kavafis vertaald (zie bijv.* DTR - Nieuwgrieks nummer, *lente 1987, p. 183 e.v.).*
Bovenstaande vertaling van 'De kat' is eerder gepubliceerd in de VN-Boekenbijlage *van 14 maart 1987, met een toelichting van de vertaler (zie de rubriek* Essay *in deze* DTR*); het origineel van 'De kat' is te vinden in G.P. Savvidis (ed.)*, K.P. Kaváfis, Krymména piímata 1877?-1923 *(Athene 1993).*
De vertaling van 'De Bank der toekomst' is afkomstig uit een brief aan Hero Hokwerda (ca. 1994); het origineel is te vinden in G.P. Savvidis (ed.), K.P. Kaváfi, Anékdota piímata 1882-1923 *(Athene 1977).*

[Nederlands]

der uitingen - wat al subtiele kuisheid van gevoelen
vertoont zich daar. Als katten mijmeren of slapen
omgeven koelten haar van visioenen.
Misschien omzweven haar alsdan wel

droomgezichten van zeer lange her. En mooglijk voert hen
hun droombeeld wel naar Bóebastis, alwaar hun erediensten
bloeiden, bekroond door Ramses, en heur ieg'lijke beweging
te duiden teken voor de priesters was.

[1897?]

[Grieks]

ἐνδείξεων, πόση λεπτὴ αἰσθήσεων ἀγνότης
εὑρίσκεται. Ὅτ᾽ αἱ γαλαῖ ρεμβάζουν ἢ κοιμῶνται
τὰς περιβάλλει ὁραματισμοῦ ψυχρότης.
Ἴσως τριγόρω των τότε περιπλανῶνται

φάσματα παλαιῶν καιρῶν. Ἴσως ἡ ὀπτασία
εἰς Βούβαστιν τὰς ὁδηγεῖ· ὅπου τὰ ἱερά των
ἤνθουν, καὶ Ραμεσῶν τὰς ἔστεφε λατρεία,
κ᾽ ἦν οἰωνὸς εἰς ἱερεῖς πᾶν κίνημά των.
[A36. 1897;]

De Bank der Toekomst

Om mijn bestaan voor crises te behoeden
ben ik van zins 't beheer van mijn tegoeden
niet aan de Bank der Toekomst op te dragen.

Haar kredietwaardigheid is nog de vraag en
ik vrees dat, als de markt opeens gaat kraken,
zij haar betalingen meteen zal staken.

[1897]

Η Τραπεζα του μελλοντοσ

Ἰανουάριος 1897

Τὴν δύσκολη ζωή μου ἀσφαλῆ νὰ κάνω
ἐγὼ στὴν Τράπεζα τοῦ Μέλλοντος ἐπάνω
πολὺ ὀλίγα συναλλάγματα θά βγάλλω.

Κεφάλαια μεγάλ᾽ ἂν ἔχη ἀμφιβάλλω.
Κι᾽ ἄρχισα νὰ φοβοῦμαι μὴ στὴν πρώτη κρίσι
ἐξαφνικὰ τὰς πληρωμάς της σταματήση.

De stad
(Vertaling Hans Boland)

Je zei: ‘Ik ken één land, één zee, en ben er nooit vandoorgegaan,
maar wil nu naar een nieuwe stad, een betere, op zoek.
Op alles wat ik hier wil ondernemen rust een vloek.
Mijn hart - een tombe - geeft geen levensteken.
Hoe lang nog zou ik hier moeten verwelken en verweken?
Waar ik ook kijk, hoe ik ook spied, ik zie alleen
zwarte ruïnes van mijn leven om me heen.
Ik heb hier te veel tijd verdaan; de jaren zijn teloorgegaan.’

Geen ander oord, geen nieuwe zeeën zullen jou beschoren zijn.
De stad zal met je meekomen, met straten die gelijk
aan deze zijn, en je wordt oud in deze zelfde wijk,
krijgt in dezelfde huizen grijze haren.
Eén stad alleen wacht jou; naar elders - laat die hoop maar varen -
is er geen schip voor jou, geen weg te gaan.
Zoals je leven op dit plekje is verdaan,
zo zal het waar dan ook ter wereld óók aan jou verloren zijn.

Η πολισ

Εἶπες· ‘Θὰ πάγω σ᾽ ἄλλη γῆ, θὰ πάγω σ᾽ ἄλλη θάλασσα.
Μιὰ πόλις ἄλλη θὰ βρεθεῖ καλλίτερη ἀπὸ αὐτή.
Κάθε προσπάθεια μου μιὰ καταδίκη εἶναι γραφτή·
κ᾽ εἴν᾽ ἡ καρδιά μου - σὰν νεκρὸς - θαμένη.
Ὁ νοῦς μου ὡς πότε μὲς στὸν μαρασμὸν αὐτὸν θὰ μένει.
Ὅπου τὸ μάτι μου γυρίσω, ὅπου κι ἄν δῶ
ἐρείπια μαῦρα τῆς ζωῆς μου βλέπω ἐδῶ,
ποὺ τόσα χρόνια πέρασα καὶ ρήμαξα καὶ χάλασα᾽.

Καινούριους τόπους δὲν θὰ βρεῖς, δὲν θἄβρεις ἄλλες θάλασσες.
Ἡ πόλις θὰ σὲ ἀκολουθεῖ. Στοὺς δρόμους θὰ γυρνᾶς
τοὺς ἴδιους. Καὶ στὲς γειτονιὲς τὲς ἴδιες θὰ γερνᾶς·
καὶ μὲς στὰ ἴδια σπίτια αὐτὰ θ᾽ ἀσπρίζεις.
Πάντα στὴν πόλι αὐτὴ θὰ φθάνεις. Γιὰ τὰ ἀλλοῦ - μὴ ἐλπίζεις -
δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σέ, δὲν ἔχει ὁδό.
Ἔτσι ποὺ τὴ ζωή σου ρήμαξες ἐδῶ
στὴν κώχη τούτη τὴν μικρέ, σ᾽ ὅλην τὴν γῆ τὴν χάλασες.

Vier gedichten

Yannis Kondos*

(Vertaling Kees Klok en Stella Timonidou)

Het robotje (ballade)

Er is iets gebeurd met het
droommechanisme en ik zie alsmaar
hetzelfde gezicht. Er is wat blijven steken
in mijn geheugen en een windvlaag
voert mij, een hoop schroot, naar jou.
Zo leerde ik hoe magnetisme
evenwicht vindt, net als warmte.
Al slapend heeft hij menselijke
trekjes. Weinig cellen die bewegen en
zich iets herinneren, gelijk metaal
en nikkel. Ze wekken fantasie op,
pijn en stijfheid in de buikspieren.
Het oog blijft wakker.
Alle lichten zijn aan.
Ik lijk een luchtschip dat zich klaarmaakt
om op te stijgen - hoe drijven de wolken
voort. Ik blijf aan de aarde geplakt:
veranderlijk, rubberen getal van drie
cijfers en eenzaam - sweet heart.

Τ□ ρομποτ□□ι (μπαλ□ντα)

Κάτι ἔχει πάθει ὁ μηχανισμός
τῶν ὀνείρων χαί βλέπω συνέχεια
τό ἴδιο πρόσωπο. Κάτι σχάλωσε
στίς ἀναμνήσεις μου χαί ἕνας ἀέρας
μέ ὁδηγεῖ, ἕνα μάτσο παλιοσίδερα,
χοντά σου. Ἔτσι ἔμαθα τίς ἐξισώσεις
τοῦ μαγνητισμοῦ χαί τῆς θερμότητας.
Ἐν ὑπνώσει ἔχει χάποια ἀνθρώπινα
στοιχεῖα. Ἐλάχιστα χύτταρα χινοῦνται
χαί θυμοῦνται, παράλληλα στό μέταλλο
χαί στό νίχελ. Παράγουν φαντασία,
πόνο χαί μούδιασμα στούς χοιλιαχούς
μῦς. Παίζει τό μάτι ξάγρυπνο.
Τά φωτάχια ὅλα ἀναμμένα.
Μοιάζω ἀερόπλοιο πού ἑτοιμάζεται

* *Yannis Kondos kreeg voor het gedicht* De atleet van niks *uit zijn gelijknamige bundel, de Griekse Staatsprijs voor Poëzie 1998. Van hem zijn sinds 1964 een tiental gedichtenbundels verschenen, waarvan er verschillende vertaald zijn. Een van zijn bekendste bundels* De beenderen en andere gedichten '72-'82 *verscheen in het Engels, het Duits en het Deens, respectievelijk vertaald door James Stom, Aris Geraldis en Gunnar König. Twee andere bundels kwamen uit in een Engelse vertaling onder de titels* Mercurial Time *(vertaling Y. Goumas) en* Danger in the Streets *(vertaling Y. Stathatos).*
In 1980 verscheen een LP met poëzie van Kontos op muziek van Nikos Kalitsis, onder de titel Poging.
Kondos, die werkzaam was bij de Griekse radio en doceert aan een theaterschool in Athene, publiceerde in 1978 zijn eerste proza, onder de titel De edele metalen. *Hij publiceert regelmatig poëzie, proza en beschouwingen in tal van literaire tijdschriften en in dagbladen.*

νά ἀπογειωθεῖ - χαί πῶς φεύγουνε
τά σύννεφα. Μένω χολλημένος στή γῆ:
λαστιχένιος μετατρέψιμος, τριψήφιος
ἀριθμός χαί μόνος - sweet heart.

De huisslang

Kruipt overal, schiet omhoog, verstopt zich
achter de boeken. Hij drinkt de melk die ik hem
in de keuken geef. Gewoonlijk ligt hij ineengerold
op de televisie te slapen. Het is geen simpele,
dikke slang uit sprookjes van vroeger tijd -
het is een ratelslang. In het begin
was ik bang, niet gewend aan kruipend gedierte.
Ik was ook maar klein en als ze hem in het stopcontact
deden en hij begon te rinkelen, kreeg ik nachtmerries.
Hij veranderde ook van kleur en liet mij schrikken.
Maar later hielden we van elkaar. Hij herkende de stemmen,
de ademhaling, de mensen. Hij leerde zover als
de tuin te gaan. Hij plukte een appel en gaf die
aan mijn vrouw, glimlachend, het verhaal
uit het Oude Testament herhalend. De eerste jaren
was hij wild. Zeker, hij probeerde mijn
kleine broertje te wurgen. Hij wond zich om z'n hals
en kneep toe. We konden het kind op het nippertje redden.
Daarna werd hij tam. Hij speelde zelfs met me.
Wij verhuisden vaak, wisselden van stemmingen,
mensen en liefdes gingen heen, anderen kwamen.
Hij, jeugdig, glanzend en met een krachtig geluid,
blijft een telefoon die op de rust
en de onvoorspelbaarheden van ons leven broedt.

Τ φίδι το σπιτιο

ρπει παντοû, τινάζεται, κρύβεται
πίσω ἀπό βιβλία. Πίνει τό γάλα πού τοû βάζω
στήν κουζίνα. Συνήθως κουλουριάζεται πάνω
στήν τηλεόραση καί κοιμâται. Δέν εἶναι ἕνα
ἁπλό παχύ φίδι - τῶν παραμυθιῶν τοû παλιοû
καιροû -, εἶναι ἕνας κροταλίας. Στήν ἀρχή,
ὅπως ὅμουνα ἀσυνήθιστος ἀπό ἑρπετά,
φοβόμουνα. Ἤμουνα καί μικρός, καί ὅταν τό βάλανε
στήν πρίζα καί ἄρχιζε νά χτυπάει, εἶχα ἐφιάλτες.
Ἄλλαζε χαί χρώματα, καί μέ τρόμαζε.
Ὕστερα ὅμως ἀγαπηθήκαμε. Ἔμαθε τίς φωνές,
τίς ἀναπνοές, τούς ἀνθρώπους. Ἔμαθε νά πηγαίνει
μέχρι τόν κῆπο. Ἔκοβε ἕνα μῆλο καί τό ἔδινε
στή γυναίκα μου. Ἐπαναλαμβάνοντας, χαμογελώντας,
τήν ἱστορία τῆς Παλαιâς Διαθήκης. Τά πρῶτα χρόνια
ἤτανε ἄγριο. Μάλιστα, πῆγε νά πνίξει
τόν μικρό μου ἀδελφό. Τυλίχτηκε γύρω ἀπό τό λαιμό του
καί ἔσφιγγε. Τό παιδί τό γλιτώσαμε στό 'τσάκ'.
Μετά, ἡμέρεψε. Μέ μένα ἔπαιζε κιόλας.
Ἀλλάξαμε σπίτια, ἀλλάξαμε διαθέσεις,
πέθαναν ἄνθρωποι, πέθαναν ἔρωτες, ἦρθαν ἄλλοι.
Αὐτό, νεανικό, στιλπνό, καί μέ ἦχο δυνατό,
παραμένει ἕνα τηλέφωνο πού ἐπωάζει τήν ἠρεμία
καί τά ἀπρόοπτα τῆς ζωῆς μας.

Wat overkwam de kinderen van Charles Dickens

Zij gingen tijdelijk verloren, werden schaduwen;
ze volgen mij een paar tellen
door de mist,
ze grijpen de zoom van mijn jas.
Voor hun is het winter, een strenge, met sneeuw.
Op versleten schoenen, met verscheurde gevoelens,
zwerven ze doelloos door de straten,
onder de lantaarns van de negentiende eeuw.
De sneeuw suist en striemt hen meedogenloos.
Zij probeert hen uit de boeken te schrappen.
Toch blijven ze rondwaren in onze
herinnering, om ons te tiranniseren,
om ons gezelschap te houden.
Bleek en hongerig wachten ze ons
op bij de hoek, hun schouders hunkerend
naar een streling. In de schemering zagen we hen
voor het eerst, ze brachten ons op drieste plannen.
Daar waar de muziek ophoudt, verschuilen de kinderen
zich angstig, kijkend naar de maan.

Τί □γιναν τ□ παιδι□ το□ Καρ□λου Ντί□ενς

Χάθηχαν προσωρινά, γίνανε σχιές,
μέ παραχολουθοῦν γιά δευτερόλεπτα
μέσα ἀπό τήν ὁμίχλη,
πιάνουν τήν ἄχρη τοῦ παλτοῦ μου.
Χειμώνας εἶναι γι᾽ αὐτά, βαρύς, μέ χιόνια.
Μέ παπούτσια χαλασμένα, μέ αἰσθήματα
χουρέλια τριγυρνᾶνε ἄσχοπα στούς δρόμους,
χάτω ἀπό φανάρια τοῦ δεχάτου ἐνάτου αἰώνα.
Τό χιόνι σφυρίζει χαί τά χτυπάει ἀλύπητα.
Τό χιόνι σφυρίζει χαί τά χτυπάει ἀλύπητα.
Προσπαθεῖ νά τά σβήσει ἀπό τίς σελίδες τῶν
βιβλίων. Αὐτά ὅμως ἐπιμένουν νά τριγυρνᾶνε
στή μνήμη μας, νά μᾶς τυραννοῦν, νά μᾶς συντροφεύουν.
Χλομά χαί πεινασμένα μᾶς περιμένουν
στή γωνιά, μέ τούς ὤμους τους νά διψοῦν
γιά χάδι. Σούρουπο τά εἴδαμε γιά πρώτη
φορά χαί μᾶς ἔφεραν τά πιό παράτολμα σχέδια.
Ἐχεῖ πού σβήνει ἡ μουσιχή, χρύβονται φοβισμένα
τά παιδάχια χοιτώντας τό φεγγάρι.

Het zou een film van Bergman kunnen zijn

's Morgens schemering.
Een echtpaar ontbijt.
Ongeïnteresseerd kijken ze naar de dampende thee.

's Middags schemering.
Winter en arbeid.
Nerveus ademend wacht het huis.

In de namiddag schemering.
Een loopje om het bureau.
Hun ogen zien wazige
beelden van gisteren - die noemen ze gelukkig.

In de avond een enkel woord en schemering.
Op dezelfde plaatsen tegenover elkaar, in de waan
dat ze naar het meer en de eenden kijken.
Ze zeggen iets over de minister-president,
over de prijsstijgingen, over het openbaar vervoer.
Door de radiatoren stroomt afwezigheid
in plaats van water,
terwijl hun lichamen verstijven van kou.
Zij wikkelen zich in de schemering
en gaan slapen.

Θ□ μπορο□σε ν□ ε□ναι ταινία το□ Μπ□ργ□μαν

Τό πρωί, λυχόφως.
Ἕνα ζευγάρι παίρνει τό πρωινό ταυ.
Κοιτᾶνε ἀδιάφοροι τό τσάι νά ἀχνίζει.

Τό μεσημέρι, λυχόφως.
Χειμώνας χαί δουλειές.
Τό σπίτι περιμένει ἀναπνέοντας νευριχά.

Τό ἀπόγευμα, λυχόφως.
Μιχρή βόλτα γύρω ἀπό τό γραφεῖο.
Τά μάτια τους βλέπουν θαμπές
εἰχόνες τοῦ χθές - τίς λένε εὐτυχισμένες.

Τό βράδυ, λίγα λόγια χαί λυχόφως.
Στίς ἴδιες θέσεις, ἀντιχριστά χοιτᾶνε,
ὑποτίθεται, τή λίμνη χαί τίς πάπιες.
Κάτι λένε γιά τόν πρωθυπουργό,
τίς αὐξήσεις τῶν εἰδῶν, τίς συγχοινωνίες.
Ἀπουσία ἀντί γιά νερό τρέχει
στά σώματα τοῦ χαλοριφέρ,
ἐνῶ τά σώματά τους παγώνουν.
Τυλίγονται μέ τό λυχόφως
χαί χοιμοῦνται.

Getuigenissen
Yannis Ritsos[*]
(Vertaling Hero Hokwerda)

Antiek theater

Toen, 's middags, hij midden in 't antiek theater stond,
een jonge Griek zelf, argeloos, maar mooi net als die anderen,
slaakte hij een kreet (niet van bewondering - bewondering
voelde hij zeker niet, en als hij die al voelde
zou hij haar heus niet laten merken), zomaar een kreet
misschien van tomeloze vreugde om zijn jeugd
of om de akoustiek daar te beproeven. Tegenover hem,
boven de steile bergen, gaf de echo antwoord -
de Griekse echo, die niet nabootst, niet herhaalt,
maar die alleen op niet te meten hoogte
de eeuwige juichkreet voortzet van de dithyrambe.[**]

□ρχα□ο θ□ατρο

Ὅταν, κατά τό μεσημέρι, βρέθηκε οτό κέντρο τοῦ ἀρχαίου θεάτρου,
νέος Ἕλληνας αὐτός, ἀνύποπτος, ὡστόσο ὡραῖος ὅπως ἐκεῖνοι,
ἔβαλε μιά κραυγή (ὄχι θαυμασμοῦ· τό θαυμασμό
δέν τόν ἔνιωσε διόλου, κι ἄν τόν ἔνιωθε
σίγουρα δέ θά τόν ἐκδήλωνε), μιά ἁπλή κραυγή
ἴσως ἀπ᾽ τήν ἀδάμαστη χαρά τῆς νεότητάς του
ἤ γιά νά δοκιμάσει τήν ἠχητική τοῦ χώρου. Ἀπέναντι,
πάνω ἀπ᾽ τά κάθετα βουνά, ἡ ἠηχώ ἀποκρίθηκε -
ἡ ἑλληνική ἠχώ πού δέ μιμεῖται οὔτε ἐπαναλαμβάνει
μά συνεχίζει ἁπλῶς σ᾽ ἕνα ὕψος ἀπροσμέτρητο
τήν αἰώνια ἰαχή τοῦ διθυράμβου.

* *De dichter Yannis Ritsos (1909-89) heeft, naast een groot aantal omvangrijke poëmen, ook veel 'kleine' poëzie geschreven. Een goed voorbeeld daarvan zijn de drie bundels* Martyríës, *ofwel* Getuigenissen *(resp.* Eerste reeks, Tweede reeks *en* Derde reeks*), met in totaal 230 korte gedichten uit de jaren 1957-67. Een deel van deze gedichten (vooral in* Getuigenissen. Tweede reeks*) staat in verband met - mythologische of historische - thema's en figuren uit de Griekse oudheid. Daarbij is de oudheid niet iets waarop vanuit de verte wordt teruggekeken; oudheid en heden lopen in elkaar over als zijn ze één synchroon tijdsbestek. (Een tiental andere 'Getuigenissen' is te vinden in D. den Hengst [red.]*, Van Homerus tot Van Lennep. Griekse en Latijnse literatuur in vertaling, *Muiderberg 1992, p. 86 e.v.)*

** *Voor de Elpenor-figuur naar wie in dit gedicht verwezen wordt, zie 'Elpenor bij Sinópoulos' in de rubriek* Essay.

Boodschapper

Zijn sandalen achtergelaten op het strand, kromtrekkend in de zon.
Hijzelf nergens te bekennen. Blijven plakken misschien,
verderop, bij groepjes zwemmers. De vorm van de sandalen
verraadt de houding van jeugdige voetzolen. Duidelijk zichtbaar
de indrukken van ritmische, krachtige tenen. Maar vreemd,
de twee bekende, kenmerkende enkelvleugels, zijn er niet.

□γγελιαφ□ρος

Τά σαντάλια του ἀφημένα στήν ἄμμο, νά σχεβρώνουν ἀπ᾽ τόν ἥλιο.
Ἐχεῖνος δέ φαινόταν πουθενά. Ἴσως νά ξεχάστηχε
πιό χάτω, μέ παρέες χολυμβητῶν. Τό σχῆμα τῶν σανδάλων
προδίδει στάση νεανιχῶν πελμάτων. Ἐμφανή τ᾽ ἀποτυπώματα
τῶν ρυθμιχῶν χαί δυνατῶν δαχτύλων. Ὅμως, περίεργο,
τά δυό γνωστά, διαχριτιχά φτερά στούς ἀστραγάλους, λείπουν.

Van Zeus gezonden

Bij de rivier, tussen de wilgen, vonden ze het houten beeld -
stam van een verzengde boom. Met hun messen, waarmee ze anders
druiven afsneden, maakten ze de gleuven dieper. Smilis
kerfde de enkels en de nek. *Van Zeus gezonden* noemden ze het.
Die avond sliepen de mannen niet met hun vrouwen.

Διιπετ□ς

Πλάι οτό ποτάμι, ἀνάμεσα στίς λυγαριές, βρῆχαν τό ξόανο -
ἕνας χορμός χαψαλισμένου δέντρου. Μέ τούς σουγιάδες τους
πού χόβαν τά αταφύλια, χάναν τίς γλυφές βαθύτερες. Ὁ Σμίλις
χάραξε τά σφυρά χαί τόν αὐχένα. ‘Διιπετές’, τό ἀποχάλεσαν.
Τό βράδυ, οἱ ἄντρες δέν χοιμήθηχαν μέ τίς γυναῖχες τους.

De pauwen van Pyrilampes

Waarom toch sleepte de estheet Pyrilampes
die pauwen mee van het hof van de Perzische koning? -
die niet passen in een Griekse omgeving, pronkend
met hun vulgaire kleurenpracht, op de helwitte
marmeren trap van Periktione. O natuurlijk, het volk
was vol bewondering. Misschien wel heeft Pyrilampes
ze niet om hun vleugels mee naar Athene genomen
maar om hun unieke schreeuw. Plato wist vast wel
de reden waarom. En trouwens, verfden ze ook toen al niet
redevoeringen, waterkruiken, gezichten en beelden?
Ook al zien al die dingen er nú hagelwit uit.

Τ□ παγ□νια το□ Πυριλ□μπη

Τί ᾽θελε νά τά χουβαλήσει χεῖνα τά παγώνια
ό Πυριλάμπς, ό χαλαίσθητος, ἀπ᾽ τήν αὐλή τοῦ Πέρση βασιλέα; -
παράταιρα στό χῶρο τόν έλληνιχό, χομπάζοντας
μέ τή χυδαία πολυχρωμία τους, πάνω ατήν πάλλευχη
μαρμάρινη χλίμαχα τῆς Περιχτιόνης. Βέβαια, ό λαός
πολύ τά θαύμασε. Κι ἴσως ό Πυριλάμπης,
ὄχι γιά τά φτερά τους ἀλλά γιά τή μιά μοναδιχή χραυγή τους,
νά τά ᾽χε φέρει στήν Ἀθήνα. Ὁ Πλάτων, σίγουρα,
θά ᾽ξερε τό γιατί. Κι ἄλλωστε μή δέν ἔβαφαν χαί τότε
λόγους χι ὑδρίες χαί πρόσωπα χι ἀγάλματα;
Κι ἄς φαίνονται ὅλα ἐχεῖνα σήμερα χατάλευχα.

De zeven

Ze trokken hun lootje uit de helm; namen hun plaatsen in,
die als voorbestemd waren door het lot. Toen de nacht viel
was geen van de zeven op zijn plaats. Alleen kwam er
een gesluierde vrouw, die zich op de stenen neerzette
tussen een kruik wijn en een kruik olie.

Ο□ □φτ□

Τράβηξαν τούς χλήρους μέσ᾽ ἀπ᾽ τό χράνος· πῆραν τίς θέσεις τους
τίς όρισμένες σχεδόν ἀπ᾽ τή μοίρα. Ὅταν νύχτωσε,
χανείς ἀπ᾽ τούς ἐφτά δέν ἦταν ἐχεῖ. Μονάχα
μιά σχεπασμένη γυναίχα ἦρθε χαί χάθισε στίς πέτρες
ἀνάμεσα σέ μιά στάμνα χρασί χαί σέ μιά στάμνα λάδι.

Eerste genot

Fiere bergen, Kallidromon, Oeta, Othrys,
soevereine rotsen, korenvelden, wijn- en olijfgaarden;
steengroeven zijn hier aangelegd, de zee is geweken;
een krachtige geur van zongeblakerde mastiekbomen
en de hars die in klonters neerdruipt. Grote,
vallende avond. Daar, op de oever, Achilles,
nog nauwelijks een knaap, die zijn sandalen vastbond
en dat bijzondere genot voelde toen hij zijn hak
omklemde in zijn palm. Even droomde hij weg
en tuurde over de weerschijn van het water. Toen
ging hij de smidse binnen en bestelde zijn schild -
hij wist nu precies vorm, afbeeldingen en formaat.

Πρ□τη □δον□

Περήφανα βουνά, Καλλίδρομον, Οἴτη, Ὄθρυς,
χυρίαρχα βράχια, ἀμπέλια, στάχυα χι ἐλαιῶνες·
ἐδῶ ἔχον στήσει λατμιεῖα, ἡ θάλασσα τραβήχτηχε·
δυνατό μύρο ἡλιοχαμένων σχοίνων
χαί τό ρετσίνι στάζοντας θρόμβους. Μεγάλο,
χατερχόμενο βράδυ. Ἐχεῖ, στήν ὄχθη, ὁ Ἀχιλλέας,
οὔτε ἔφηβος σχεδόν ἀχόμη, δένοντας τά σανδάλια του,
ἔνιωσε ἐχείνη τήν ξέχωρη ἡδονή, χαθώς χράτησε
μέσα στή φούχτα του τή φτέρνα του. Γιά λίγο ἀφαιρέθηχε
χι ἔμεινε νά χοιτάζει τίς ἀνταύγειες τῶν νερῶν. Ὕστερα
μπῆχε στό σιδεράδιχο χαί παράγγειλε τήν ἀσπίδα του, -
ἤξερε τώρα ἐπαχριβῶς τό σχῆμα, τίς σχηνές, τό μέγεθος.

Eurylochos

Als ook wij in de gunst der goden stonden en van hen
dat kruid met zwarte wortel en melkwitte bloemen kregen
waardoor het boze oog geen vat op je heeft
of de staf van een vrouw - wie zou dan níet
zijn zwaard trekken, en wie zou hier neerzitten, bij de schepen,
alleen en vergramd, zwaluwen kervend in de kiel
of zijn nagels pulkend met zijn mes? Wie zou níet
het bad ingaan, zich laten inzepen en zalven door de slavinnen
en zich naar de zijden lakens van hun mevrouw laten brengen
en naar haar zijden borsten? En *hij* maar zeggen:
lafaards, zorgelozen, en vooral ‘de varkens’!

Ε□ρ□λοχος

Ἂν εἴχαμε χι ἐμεῖς τήν εὔνοια τῶν θεῶν, χι ἄν μᾶς χαρίζαν

ἐκεῖνο τό βοτάνι μέ τή μαύρη ρίζα καί μέ τά λουλούδια
τά γαλατένια, μή σέ πιάνει κακό βάσκανο
μήτε ραβδί γυναίκας; - ποιός, στά σίγουρα, δέ θά τραβοῦσε
τή σπάθα του, καί ποιός θά κάθονταν δῶ κάτου, ατά καράβια,
μόνος καί χολωμένος, νά σκαλίζει στήν καρίνα χελιδόνια
ᾗ καί τά νύχια του μέ τό σουγιά του; Ποιός δέ θά ᾽μπανε
μές ατό λουτρό, νά τόνε σαπουνίζουνε, νά τόν ἀλείφουν λάδι οἱ δοῦλες,
νά τόν παγαίνουν στά μεταξωτά σεντόνια τῆς κυρᾶς τους
καί στά μεταξωτά δυζιά της; Κι ὕστερα σοῦ λέει ὁ ἄλλος:
δειλοί, ἀπερίσκεφτοι, καί πάνω ἀπ᾽ ὅλα ‘τά γουρούνια’.

On-held[2]

Degene die, horend hoe de tred van zijn makkers
zich verwijderde over het grind, in zijn roes
niet de trap afging die hij gekomen was, maar in één keer
sprong en zijn nek brak, kwam als eerste
bij de zwarte kuil. En hij had geen behoefte
aan Teiresias' orakelspreuken. Raakte het bloed
van de zwarte ram niet aan. Het enige wat hij vroeg
was een ellemaat gronds op het strand van Aiaia
met daarop zijn riem gezet - de riem waarmee hij
naast zijn makkers geroeid had. Alle lof, dus,
voor de mooie jongen. Lichtzinnig is hij genoemd. Maar
had ook hij soms niet naar vermogen geholpen
bij hun grote tocht? Daarom, juist, noemt de Dichter
hem ook apart, al is het met een zekere minachting,
en daarom misschien juist ook met grotere liefde.

Μ□-□ρωας

Αὐτός, πού, ἀχούγοντας τό δῆμα τῶν συντρόφων του
νά ξεμαχραίνει πάνω στά χαλίχια, μές οτή μέθη του,
ἀντί νά χατεβεῖ τή σχάλα παύ ᾽χε ἀνέβει, πήδησε ἴσα
τόν τράχηλό του χόβοντας, ἔφτασε πρῶτος
μπροστά πτό μαῦρο στόμιο. Κι οὔτε τοῦ χρειαστῆχαν
ἐχεῖνες οἱ μαντεῖες τοῦ Τειρεσία. Κι οὔτε πού ἄγγιξε
τό αἷμα τοῦ μαύρου χριαριοῦ. Τό μόνο πού ζήτησε
ἦταν μιά πήχη τόπος οτ᾽ ἀχρογιάλι τῆς Αἰαίας
χι ἐχεῖ νά στήσουν τό χουπί του - ἐχεῖνο παύ ᾽λαμνε
πλάι στούς συντρόφους του. Τιμή, λοιπόν, χαί δόξα
στ᾽ ὄμορφο παλιχάρι. Ἀλαφρόμυαλο τό ᾽παν. Ὡστόσο
μήπως δέ βόηθησε χι ἐχεῖνο χατά δύναμη
στό μεγάλο ταξίδι τους; Γιά τοῦτο, χιόλας, ὁ Ποιητής
τό μνημονεύει χώρια, ἄν χαί μέ χάποια περιφρόνηση,
χι ἴσως γι᾽ αὐτό ἀχριβῶς μέ πιότερο ἔρωτα.

De keuze

Zijn makkers vielen in slaap op de trossen van de achtersteven,
en zíj kwam, greep hem bij de arm en voerde hem mee
een eindje van het strand; ze legde zich naast hem en zei hem alles,
als een sterflijke vrouw aan haar man, zonder iets te verzwijgen -
welke moeilijkheden hij zou ontmoeten, welke voorzorgen hij moest nemen. Maar,
op het beslissende punt gaf ze hem geen enkele aanwijzing,
alleen maar inlichtingen. Zelf moest hij - zei ze - maar oordelen
en zelf een keuze maken (welke keuze was er mogelijk
tussen de twee kwaden?). Ja, alléén,
zoals hij ook hangen bleef in de wilde vijgeboom als een vleermuis
boven de zwarte ingewanden van de leeggestroomde diepte, wachtend
op de nieuwe, kortstondige uitademing van de zee,
alléén bij zijn laatste sprong in de oceaan, en alléén, later,
op zijn bliksemgezengde mast. Die roem, althans,
was geheel en al van hemzelf - en misschien wel de enige.

□ *ἐ□λογ□*

Οἱ σύντροφοί του ἀποκοιμήθηκαν ἐπάνω στά σκοινιά τῆς πρύμης·
κι ἦρθεν αὐτή, τόν ἔπιασε ἀπ᾽ τό χέρι καί τόν ἔφερε
λίγο πιό πάνω ἀπ᾽ τήν ἀκρσγιαλιά· πλάγιασε δίπλα του
κι ὅλα τοῦ τά ᾽πε, σά θνητή στό σύζυγό της· δεν τοῦ ᾽κρυψε τίποτα -
τί δυσκολίες θά συναντοῦσε, τί προφυλάξεις νά ἔπαιρνε. Ὅμως,
στό κρισιμότερο σημεῖο δέν τοῦ ᾽δωσε καμιάν ὁρμήνια,
ἁπλῶς πληροφορίες. Ἔπρεπε μόνα - λέει - νά κρίνει
καί μόνος νά διαλέξει, (ποιά ἐκλογή χωρύσε
ἀνάμεσα στά δυό τά χείριστα;) Ναί, μόνος
ὅπως κι ἀπόμεινε στήν ἀγριοσυκιά, κρεμάμενα σά νυχτερίδα,
πάνω ἀπ᾽ τά μαῦρα σπλάχνα τοῦ ἀδειασμένου δυθοῦ, περιμένοντας
τή νέα σύντομη ἐκπνοή τῆς θάλασσας,
μόνας στό τελευταῖα του πήδημα μές στόν ὠκεανό, καί μόνος ὕστερα
πάνω στ᾽ ἀστροπελεκημένο του κατάρτι. Αὐτή, τουλάχιστον,
ἡ δόξα ἦταν ἀπόλυτα δική του - ἴσως κι ἡ μόνη.

Vier Elpenor-gedichten
Takis Sinópoulos
(Vertaling Werkgroep Nieuwgrieks Groningen)*

Elpenor

Hoe komt gíj, mijn Elpenor, hier...
Homerus, *Odyssee* XI, 57

Landschap van dood. Versteende zee zwarte cipressen
lage kust verweerd door zout en licht
holle rotsen onder meedogenloze zon
geen golfje op het water geen wiekslag in de lucht
enkel oneindige rimpelloze gestolde stilte.

Ελπηνωρ

Ἐλτῆνορ, πῶς ἦλθε...
ομηροσ

Τοπίο θανάτου. Ἡ πετρωμένη θάλασσα τὰ μαῦρα κυπαρίσσια
τὸ χαμηλὸ ἀκρογιάλι ρημαγμένο ἀπὸ τ᾽ ἁλάτι καὶ τὸ φῶς
τὰ κούφια βράχια ὁ ἀδυσώπητος ἥλιος ἀπάνω
καὶ μήτε κύλισμα νεροῦ μήτε πουλιοῦ φτερούγα
μονάχα ἀπέραντη ἀρυτίδωτη πηχτὴ στγή.

* *Voor meer over de Elpenor-gedichten van Takis Sinópoulos, zie onder de rubriek* Essay *in dit nummer. Het motto is afkomstig uit de scène waarin Odysseus in de onderwereld, bij de kuil met offerbloed, opeens Elpenor ontwaart, die kort te voren bij Circe van het dak was gestort.*
(De Vertaalwerkgroep Nieuwgrieks Groningen bestond voor deze gelegenheid uit Aliki Boef, Hero Hokwerda, Johan Kwist, Vicky van Oene, Ruth Post, Anneke de Reuver en Jan Veenstra.)

[Nederlands]

Het was een van de mannen die hem opmerkte
niet eens de alleroudste: Kijk dat moet Elpenor zijn.
Meteen volgden we zijn blik. Vreemd dat we hem nog kenden
met onze herinnering drooggevallen als een bedding in de zomer.
't Was inderdaad Elpenor bij de zwarte cipressen
blind van de zon van het peinzen
wroetend in het zand met zijn vingerstompjes.

Toen riep ik hem met blijde kreet: Elpenor
Elpenor hoe kom jij opeens in dit land?
je was toch dood met dat zwarte ijzer tussen je ribben
vorige winter toen we het bloed gestold op je lippen zagen
en je hart uitdroogde bij het dolboord.
Met een gebroken roeiriem op je graf hebben we je bij de waterlijn
onder de grond gestopt
waar je het suizen van de wind kon horen het ruisen van de zee.
Hoe kom je weer zo levend nu? hoe kom je in dit land
blind van verdriet van het peinzen?

[Grieks]

Ἦταν κάποιος ἀπὸ τὴ συνοδεία ποὺ τὸν ἀντίκρισε
ὄχι ὁ πιὸ γέροντας: Κοιτάχτε ὁ Ἐλπήνωρ πρέπει νᾶναι ἐκεῖνος.
Ἐστρίψαμε τὰ μάτια γρήγορα. Παράξενο πῶς θυμηθήκαμε
ἀφοῦ εἶχε ἡ μνήμη ξεραθεῖ σὰν ποταμιὰ τὸ καλοκαίρι.
Ἦταν αὐτὸς δ Ἐλπήνωρ πράγματι στὰ μαῦρα κυπαρίσσια
τυφλὸς ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τοὺς στοχασμοὺς
σκαλίζοντας τὴν ἄμμο μ᾽ ἀκρωτηριασμένα δάχτυλα.

Καὶ τότε τὸν ἐφώναξα μὲ μιὰ χαρούμενη φωνή: Ἐλπήνορα
Ἐλπήνορα πῶς βρέθηκες ξάφνου σ᾽αὐτὴ τὴ χώρα;
εἶχες τελειώσει μὲ τὸ μαῦρο σίδερο μπηγμένο στὰ πλευρὰ
τὸν περσινὸ χειμώνα κι εἴδαμε στὰ χείλη στὰ τὸ αἷμα πηχτὸ
καθὼς ἐστέγνωνε ἡ καρδιᾶ σου δίπλα στοῦ σκαρμοῦ τὸ ξύλο.
Μ᾽ ἔνυ κουπὶ σπασμένο σὲ φυτέψαμε στὴν ἄκρη τοῦ γιαλοῦ
ν᾽ ἀκοῦς τ᾽ ἀνέμου τὸ μουρμούρισμα τὸ ρόχθο τῆς θαλάσσης.
Τώρα πῶς εἶσαι τόσο ζωντανός; πῶς βρέθηκες σ᾽ αὐτὴ τὴ χώρα
τυφλὸς ἀπὸ τὴν πίκρα καὶ τοὺς στοχασμούς;

[Nederlands]

Hij keek niet op of om. Luisterde niet. Toen riep ik opnieuw
door schrik bevangen nu: Elpenor je had toch een hazenpoot
als talisman om je hals hangen Elpenor jij die verdwaald bent
in de eindeloze hoofdstukken van de geschiedenis
ik ben het die je roept en mijn borst weerklinkt als een grot
hoe kom jij hier vriend van vroeger hoe kon je
het pekzwarte schip bereiken dat ons meevoert
als doden die ronddolen onder de zon geef antwoord
als je hart begeert met ons mee te gaan geef antwoord.

Hij keek niet op of om. Luisterde niet. Opnieuw stolde de stilte rondom.
Het licht boorde gestaag in de aarde en holde haar uit.
De zee de cipressen de kust versteend
in dodelijke verstarring. En alleen die Elpenor
zo naarstig door ons gezocht in de oude manuscripten
gekweld door het verdriet van zijn altijddurende eenzaamheid
met de zon die in de holten viel van zijn gepeins
blind wroetend in het zand met zijn vingerstompjes
verdween als een visioen en loste langzaam op
in het zonder wiekslag zonder geluid lege blauw van de lucht.

[Grieks]

γιὰ φυλαχτάρι κρεμασμένο στὸ λαιμό σου Ἐλπήνορα
χαμένε στὶς ἀπέραντες παράγραφους τῆς ἱστορίας
ἐγὼ σὲ κράζω καὶ σὰ σπήλαιο ἀντιλαλοῦν τὰ στήθια μου
πῶς ἦρθες φίλε ἀλλοτινὲ πῶς μπόρεσες
νὰ φτάσεις τὸ κατάμαυρο καράβι ποὺ μᾶς φέρνει
περιπλανώμενους νεκροὺς κάτω ἀπ᾽ τὸν ἥλιον ἀποκρίσου
ἂν ἡ καρδιά σου ἐπιθυμεῖ μαζί μας νἄρθεις ἀποκρίσου.

Δὲ γύρισε νὰ ἰδεῖ. Δὲν ἄκουσε. Ξανάδεσε ἡ σιωπὴ τριγύρω.
Τὸ φῶς σκάβοντας ἀκατάπαυστα βαθούλωνε τὴ γῆ.
Ἡ θάλασσα τὰ κυπαρίσσια τ᾽ ἀκρογιάλι πετρωμένα
σ᾽ ἀκινησία θανατερή. Καὶ μόνο αὐτὸς δ Ἐλπήνωρ
ποὺ τὸν γυρεύαμε μὲ τόση ἐπιμονὴ μὲς στὰ παλιὰ χειρόγραφα
τυραννισμένος ἀπ᾽ τὴν πίκρα τῆς παντοτινῆς του μοναξιᾶς
μὲ τὸν ἥλιο νὰ πέφτει στὰ κενὰ τῶν στοχασμῶν τον
σκαλίζοντας τυφλὸς τὴν ἄμμο μ᾽ ἀκρωτηριασμένα δάχτυλα
σὰν ὅραμα ἔφευγε καὶ χάνονταν ἀργὰ
στὸν ἀδειανὸ χωρὶς φτερὰ χωρὶς ἠχὼ γαλάζιο αἰθέρα.

Dodenmaal voor Elpenor

voor Nikos Stavros

Die avond was drukkend heet en roerloos.
De wind rekte de vlammen van de kaarsen
naar de zoldering. Donkerrode gordijnen
bedekten de ramen en de strenge Stilte
dwaalde met zachte tred door de verlaten
gesloten zaal.

Toen ik vermoeid ten slotte van het geleerde boek
mijn ogen ophief zag ik plotseling rondom
een menigte zwijgende gestalten die roerloos staarden
almaar in aantal toenamen kalm toekijkend.
Toen vroeg ik met ernstige stem: Vrienden
vanwaar dit samenzijn wat zoeken jullie hier?
Ze antwoordden niet keken slechts doordringend
en achteraan zwol de menigte aan als de wind
zodat de hele zaal zich vulde.
Gezichten ergens gezien gestalten ergens ontmoet
op de golven van het leven in de moeilijkste jaren
in nevels in kelders op moordenaarswegen
bedreven in bloed in mes in verkrachting.
En opnieuw vroeg ik op onverstoorbare toon:
Wat staan jullie te zwijgen hoe komen jullie hier binnen?
En toen er maar geen antwoord kwam werd ik kwaad:
Vervloekte honden wat moeten jullie? zeg wat.
Jij daar blind kadaver wat wil je?

Νε□ροδειπνοσ για τον Ελπηνορα

Τοῦ Νίχου Σταύρου

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ἦταν βαρὺ ζεστὸ κι ἀσάλευτο.
Ὁ ἀγέρας μάκραινε τὶς φλόγες τῶν κεριῶν
κατὰ τὴν ὀροφή. Κουρτίνες βαθυκόκκινες
σκέπαζαν τὰ παράθυρα καὶ ἡ αὐστηρὴ Σιγὴ
μὲ βῆμα σιγανὸ πλανιότανε στὴν ἔρημη
κλεισμένη σάλα.

Ὅταν πιὰ κουρασμένος ἀπὸ τὸ σοφὸ βιβλίο
τὰ μάτια ἀνύψωσα ξάφνου εἶδα γύρα
πλῆθος βουβὲς μορφὲς ποὺ κοίταγαν ἀσάλευτα
βαθιὰ κι αὐξαίνανε ἤρεμα κοιτάζοντας
ὁλοένα. Τότε ἐρώτησα μὲ σοβαρὴ φωνή:
Φίλοι τί συναχτήκατε καὶ τί γυρεύετε ἐδῶ πέρα;
Δὲν ἀποκρίθηκαν μονάχα κοίταγαν κατάματα
καὶ πίσω ὁλοένα πλήθαιναν σὰν ἄνεμος
ποὺ γιόμισε ὅλη ἡ σάλα.
Κάπου ἰδωμένα πρόσωπα μορφὲς ἀπαντημένες
στῆς ζωῆς τὸ κύλισμα στὰ πιὸ δύσκολα χρόνια
σὲ καταχνιὲς σὲ ὑπόγεια σὲ φονιάδων δρόμους

στὸ αἷμα ἐπιδέξια στὸ μαχαίρι στὸ βιασμό.
Καὶ πάλε ἐρώτησα μ᾽ ἀτάραχη φωνή:
Τί καρτερᾶτε ἀμίλητοι πῶς μπήκατε ἐδῶ μέσα;
Κι ὅπως δὲν ἀποκρίνονταν μὲ συνεπῆρε ἡ ὀργή:
Σκυλιὰ καταραμένα τί γυρεύετε; μιλῆστε.
Κουφάρι ἐσὺ τυφλὸ τί θές; γοργὰ ἀποκρίσου

[Nederlands]

antwoord snel want mijn handen jeuken.
Toen antwoordde hij kalm: Vriend vergeet niet
ontelbare jaren geleden heb je me blind gemaakt. Het licht
dat ik moest missen geef dat terug. Plotseling ontvlamde
in mij de rode woede en ik zei: blinde,
verdwijn uit mijn ogen voordat de dood je binnenhaalt.
Hij zei niets staarde mij slechts hardnekkig aan.
Ik hield het niet uit draaide mij om en zag ene Loukás staan
veertig jaar dood nu met een vreselijke
zweer op zijn gezicht. Verder naar achteren Isaák
die tering had, omgekomen door een bittere kogel
in Albanië daarnaast Markellos verderop Aléxandros
die ik 's nachts in een donkere cisterne had geduwd.
En allen staarden zij mij zwijgend en roerloos aan
met hun gezwollen ogen terwijl ze bleven opdringen
en in menigte toenamen in de zaal rondom.
Toen, ondanks een diepe huivering, slaagde ik erin
met luide stem te schreeuwen: Honden
demonen verdwijn maak dat je wegkomt. Voor jullie
heb ik niets. Zo sprekend betrad ik de kamer
waar ik sliep met de stille hoop dat ik ze kwijt was.
Maar toen werd ik pas echt ziedend van drift
en duistere woede. Ontelbare gedaanten
wachtten mij op daar en staarden mij roerloos aan.

[Grieks]

γιατὶ τὸ χέρι μου μὲ βιάζει τὸ ἀνυπόμονο.
Τότε ἀποκρίθηκε ἥσυχα: Φίλε θυμήσου
πρὶν ἀπὸ χρόνια ἀμέτρητα μ᾽ ἐτύφλωσες. Τὸ φῶς
δῶσε μου πίσω ποὺ στερήθηκα. Ξάφνου ἄστραψε
μέσα μου ὁ κόκκινος θυμὸς κι εἶπα: τυφλὲ
χάσου ἀπ᾽ τὰ μάτια μου πρὶν σὲ κερδίσει ὁ θάνατος.
Δὲ μίλησε μόνο μὲ κοίταγε βαθιὰ κι ἐπίμονα.
Δὲ βάσταξα ἔστριψα κι ἀντίκρισα κάποιον Λουκὰ
νεκρὸ σαράντα χρόνια τώρα μὲ μιὰ τρομερὴ
φάουσα στὸ πρόσωπο. Πιὸ πίσω τὸν Ἰσαὰκ
χτικιάρη ποὺ τὸν πῆρε ἕνα πικρὸ βόλι στὴν Ἀλβανί
δίπλα τὸ Μαρκέλλα πιὸ πέρα τὸν Ἀλέξαντρο
ποὺ τὸν ἐγκρέμισα τὴ νύχτα σὲ μιὰ στέρνα σκοτεινή.
Κι ὅλοι τοῦτοι μὲ κοίταγαν βουβοὶ κι ἀσάλευτοι
μὲ τὰ πρησμένα μάτια τους καθὼς συνάζονταν
καὶ πλήθαιναν τριγύρα μὲς στὴν αἴθουσα.
Τότε ἀνατρίχιασα βαθιὰ μὰ ὡστόσο μπόρεσα
κι ἐφώναξα μὲ δυνατὴ φωνή: Σκυλιὰ
δαίμονες φύγετε κι ἀδειάστε τὴ γωνιά. Γιὰ σᾶς
δὲν ἔχω τίποτα. Καὶ λέγοντας μπῆκα στὴν κάμαρα
τοῦ ὕπνου μὲ τὴν κρυφὴν ἐλπίδα πὼς θὰ γλίτωνα.
Μὰ τότε πιὰ ἡ ὀργὴ κι ὁ σκοτεινὸς θυμὸς
μοὔπρηξαν τὰ ρουθούνια. Ἀμέτρητες μορφὲς
καρτέραγαν ἐκεῖ κι ἀσάλευτες μὲ κοίταγαν.

[Nederlands]

Door de open ramen deed een zachte wind
hen met een dof gemurmel rondom toenemen
in aantal en ze dromden steeds dichter opeen
in de kamer. Te midden van hen zag ik Bilias in kaki
dezelfde Bilias die zo smerig was aan het front
en stomverbaasd vroeg ik hem met trillende stem:
Hoe kom jíj, Bilias, hier? Wat wil je zo laat nog?
Hij zei niets glimlachte alleen vriendelijk
en begon vervolgens ernstig de tafel te dekken
met een lang zwart kleed waarvan de franje
tot de vloer reikte en op de tafel ontstak hij drie
witte kaarsen in drie zilveren kandelaars.
Op dat moment deed de angst mijn knieën knikken
diep in mijn wezen begon de herinnering te woelen en haalde
als een duiker uit de diepte van de zee een oude
vergeten belofte aan de dode vriend Elpenor naar boven.
En plotseling zoals een zwak licht in een diepe
duistere tunnel naderbij komt en steeds sterker wordt
zo doemde in mijn ontdane geest zijn beeld op
en verrees voor mijn ogen springlevend Elpenor.
Zijn zachte blik was onbeweeglijk op mij gericht.
Zijn lippen bewogen en sloten zich daarna weer
en tot mijn oor leek zijn stem door te dringen
zijn toonloze stem die mompelde: Vriend

[Grieks]

Ἀπὸ τ᾽ ἀνοιχτὰ παράθυρα ὁ ἀγέρας σιγανὸς
μὲ μιὰ μουρμούρα ὑπόκωφη τὶς αὔξαινε
γύρα καὶ συνωθούντανε ἀκατάπαυστα στὴν κάμαρη.
Κι ἀνάμεσά τους εἶδα μὲ χακὶ τὸν Μπίλια
τὸν Μπίλια ἐκεῖνον ποὺ ἦταν τόσο βρώμικος στὸ μέτωπο
κι ἀπόρεσα βαθιὰ καὶ τὸν ἐρώτησα μὲ τρέμουσα φωνή:
Μπίλια πῶς βρέθηκες ἐδῶ; πῶς ἦρθες τέτοιον ὥρα;
Δὲ μίλησε μόνο ποὺ χαμογέλασε γλυκὰ
κι ὕστερα σοβαρὸς ἐβάλθηκε νὰ στρώνει τὸ τραπέζι
μ᾽ ἕνα μακρὺ μαῦρο τραπεζομάντιλο ποὺ ἀκούμπαγαν
τὰ κρόσσια του στὸ πάτωμα κι ἄναψε ἀπάνου τρεῖς
λευκὲς λαμπάδες σὲ τρεῖς ἀσημένιους κεροστάτες.
Ὁ τρόμος τότε μοὔλυσε τὰ γόνατα κι ἡ μνήμη
σαλεύοντας βαθιὰ μὲς στὴν ὑπόστασή μου ἀνάσυρε
καθὼς ὁ δύτης ἀπὸ τοῦ πελάγου τὸ βυθὸ κάποια παλ[...]
λησμονημένη ὑπόσχεση στὸ νεκρὸ φίλο Ἐλπήνορα.
Καὶ ξάφνου καθὼς ἕνα φῶς ἐλάχιστο μὲς σὲ βαθιὰ
σκοτεινὴ γαλαρία ζυγώνει αὐξαίνοντας ὁλοένα
ἔτσι μεγάλωσε στὸν ταραγμένο νοῦ μου ἡ εἰκόνα του
κι ὀρθώθηκε ὁλοζώντανος στὰ μάτια μου ὁ Ἐλπήνωρ.
Τὸ βλέμμα του μὲ κοίταγε γλυκὸ κι ἀσάλευτο.
Τὰ χείλη του κινήθηκαν κι ὕστερα πάλε σφάλιξαν
καὶ θάρρεψα πὼς ἄκουσα νὰ φτάνει ὡς τὴν ἀκοή μου
ἡ ὑπόκωφη μουρμουριστὴ φωνή του: Φίλε

[Nederlands]

al heel lang ben je me vergeten. Nog geen dodenmaal
geen dodenmis heb je voor Elpenor overgehad.
Bitter duurt mijn dood nog altijd voort
en kwelt me al bitterder en ellendiger
naarmate de tijd verstrijkt. Verlos me vriend.
Dat was wat ik hoorde en de wroeging rees als een wolk
voor me op en mijn ogen vulden zich plotseling
met donkere tranen zoals in de herfst
de rivier zwelt door de zware regenval.
En toen ik de laatste tranen van mijn oogleden wiste
met de palm van mijn hand en mijn blik opsloeg
om Elpenor aan te kijken zag ik niets.
En kamer en zaal waren plotseling leeg.
Door de open ramen woei een hete wind.
Het licht wit-geschminkt en dodelijk vaal
scheen tot in alle hoeken en de verpleger
in zijn tuniek helwit als een verschijning
borg de magische kruiden zorgvuldig
rij voor rij op de hoge plank.

[Grieks]

καιρὸ μὲ ξέχασες. Μήτε ἕνα δεῖπνο γιὰ νεκρὸ
μήτε μνημόσυνο δὲν ἔταξες γιὰ τὸν Ἐλπήνορα.
Πικρὸς ὁ θάνατός μου ἀκόμα συνεχίζεται
καὶ μὲ παιδεύει ἀκόμα πιὸ πικρὸς καὶ μαῦρος
ὅσο περνάει ὁ χρόνος. Λύτρωσέ με φίλε.
Ἔτσι ἄκουσα κι ἡ τύψη ὀρθώθηκε σὰ σύννεφο
μπροστά μου καὶ τὰ μάτια μου θολώσανε
ξάφνου ἀπὸ δάκρυα σκοτεινὰ καθὼς ὁ ποταμὸς
φουσκώνει τὸ χινόπωρο μὲ τὴν πυκνὴ βροχή.
Κι ὅταν πιὰ λιγοστέψανε καὶ σφούγγισα
τὰ βλέφαρα μὲ τὴν παλάμη κι ὕψωσα τὸ βλέμμα μου
γιὰ νὰ κοιτάξω τὸν Ἐλπήνορα δὲν εἶδα τίποτα.
Κι ἡ κάμαρα κι ἡ σάλα εἶχαν ἀδειάσει ξάφνου.
Ἀπὸ τ᾽ ἀνοιχτὰ παράθυρα φύσαγε ἕνας ζεστὸς ἀγέρας.
Τὸ φῶς φτιασιδωμένο καὶ θανάστμα θολὸ
χυνότανε παντοῦ κι ὁ νοσοκόμος
ὁλάσπρος μὲς στὴν μπλούζα του βαθιὰ ἐξαϋλωμένος
στγούρευε μὲ προσοχὴ τὰ μαγικὰ βοτάνια
σειρὰ σειρὰ στ᾽ ἀψηλὸ ράφι.

Lied VI
Elpenor aan het strand van de zee

Bij de zee op het zand - of iets verderop
onder de pijnbomen fluisterde het briesje
tussen de pijnbomen in dat uur de zeewind
en de zuivere stilte.
  Toen zag ik hem daar
voorovergebogen en zijn schouders overgoten met schitterend
wit licht de pijnbomen buigend in het licht
en het zand *sable azur* murmelend
en ginder de zee
kalm in de kalme stilte.

Hij zei niets dacht aan aantallen, leegten van eenzaamheid.
Noch beantwoordde hij de blikken. Zijn lichaam blond
groenig hier en daar met lichtvlekken van de zee
blond en goudkleurig.
  En er verscheen een glimlachende nimf
welkom in onze wereld u krijgt ook een badkamer.
Zachte droevige woorden zoals de eerste zondag
na de dood van Nora toen we terugkeerden en de pijn
stilaan opkwam en er was
en werkelijkheid was.

Ασμα VI
□ □λπ□νωρ παρ□ θ□ν□ □λ□ς

Στοὺς ἄμμους τοῦ γιαλοῦ - μᾶλλον πιὸ χαμηλὰ
κάτω ἀπὸ τὰ πεῦκα ψιθυρίζοντας ὁ ζέφυρος
στὰ πεῦκα ἀνάμεσα τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ ζέφυρος
κι ἡ καθαρὴ στωπή.
  Τότε τὸν εἶδα ἐκεῖ
ποὺ ἔσκυβε καὶ χυνότανε ἀπ᾽ τοὺς ὤμους του ἄσπρο φῶς
στιλπνὸ τὰ πεῦκα γέρνοντας στὸ φῶς
κι ὁ ἄμμος sable azyr μουρμούρισε
καὶ πιὸ ψηλὰ ὁ γιαλὸς
ἥσυχος μὲς στὴν ἥσυχη σιωπή.
Δὲ μίλαγε συλλογιζόταν ἀριθμοὺς κενὰ τῆς μοναξιᾶς.
Μήτε ἀποκρίνονταν στὰ βλέμματα. Τὸ σῶμα του ξανθὸ
πρασινισμένο ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲ στίγματα ἀπ᾽ τὸ πέλαγο
ξανθὸ καὶ χρυσαφί.
  Κι ἦρθε μιὰ νύμφη χαμογελαστὴ
καλωσορίσατε στὸν κόσμο μας θᾶχετε καὶ λουτρό.
Ἀπαλὰ λυπημένα λόγια ὅπως τὴν πρώτη Κυριακὴ
μετὰ τὸ θάνατο τῆς Νόρας ποὺ γυρίζαμε κι ⸢ πόνος
ἀνάδευε ἡσυχα κι ὑπῆρχε κι ἤτανε
πραγματκός.

[Nederlands]

Vreemd dat Elpenor weer gekomen is
bij de zee op het zand en zij,
die Nora, natrillend nog van de vergetelheid
in de stromingen van Elpenors komst.

Verderop de zandbanken de pijnbomen het water.
Elpenor die langzaam ontbindt met Nora
onder de schaduw van het water verstrengelde ledematen
lijf tegen lijf onrustig vragend bedelend bijna
een rimpeling golfde over de huid verrukkelijk
en sensueel zo fluisterend vanuit de botten de zonsondergang
zich sluitend boven de lichamen als een purperen schelp
rechts de wind en de zee de pijnbomen links
en daartussen de stilte. Elpenor en de Stilte.

Nog méér alleen nu
in het onontkoombaar balanceren van droefenis en vergetelheid
wanneer het verdriet de voorbije leugens doorziet en aanvaardt
en hier illusies of nutteloze winst optelt -
het was niet eens droefenis alleen hardnekkige herinnering.
De zee kalm in de kalme stilte en de nimf
wit en goud onpeilbaar glimlachend nu eens wit
en goud met zachte aandrang dan weer in andere gedaante.
'Komt
u verder.' Maar wij
omdat ook deze wereld zo gesloten was
bleven altijd maar ongevoelig voor maaltijden en baden.

[Grieks]

Παράξενο νἄχει ξανάρθει ὁ Ἐλπήνωρ
στοὺς ἄμμους τοῦ γιαλοῦ κι ἐκείνη
ἐκείνη ἡ Νόρα τρέμοντας ἀκόμα ἀπὸ τὴ λησμονιὰ
στὰ ρεύματα ὅταν ἦρθε ὁ Ἐλπήνωρ.

Ἦταν τ᾽ ἀμμόνησα πιὸ ἐκεῖ τὰ πεῦκα τὸ νερό.
Σαπίζοντας ἀργὰ ὁ Ἐλπήνωρ μὲ τὴ Νόρα
κάτω ἀπ᾽τὸν ἴσκιο τοῦ νεροῦ πλεγμένα μέλη σάρκα
πάνω στὴ σάρκα ἀνήσυχα ζητώντας ζητιανεύοντας σχεδὸν
περνοῦσε ἕνας κυματισμὸς ἀπὸ τὸ δέρμα νόστιμος πολὺ
κι ἡδονικὸς ἔτσι ψιθυριστὰ μέσ᾽ ἀπ᾽ τὰ κόκαλα τὸ λιόγερμα
κλείνοντας πάνω ἀπ᾽ τὰ κορμιὰ σὰν πορφυρὸ κοχύλι
δεξιὰ ὁ ἀγέρας καὶ τὸ πέλαγο τὰ πεῦκα ἀριστερὰ
κι ἀνάμεσα ἡ σιωπή. Ὁ Ἐλπήνωρ κι ἡ Σιωπή.

Πιὸ μόνοι τώρα
στὴν ἀναπόφευκτη ἰσορρόπηση πίκρας καὶ λησμονιῦς
ὅταν ἡ λύπη νοεῖ καὶ δέχεται τὰ περασμένα ψεύδη
ἀθροίζοντας ἐδῶ πλάνες ἢ κέρδη ἀνώφελα -
δὲν ἦταν πίκρα κὰν μόνο μιὰ μνήμη ἐπίμονη.
Τὸ πέλαγο ἥσυχο μέσα στὴν ἥσυχη σιωπὴ κι ἡ νύμφη

λευκὴ χρυσὴ χαμογελώντας ἀόριστα πότε λευκὴ
χρυσὴ ἐπιμένοντας γλυκὰ καὶ πότε μεταμορφωμένη.
- Ἐδῶ
περάστε. Ὅμως ἐμεῖς
ἀφοῦ ἤτανε τόσο κλειστὸς κι ὁ κόσμος τοῦτος
μέναμε πάντα ἀνένδοτοι γιὰ δεῖπνα καὶ λουτρά.

Dodenmaal

Voor Maria

Sofia en nog zo wat

Ondoorgrondelijk, florerend te midden van de dorstige junibomen,
deinde avond aan avond Sofia, haar vader omgekomen bij een
afschuwelijk

ongeluk een half jaar geleden, zwarte jurk, zwart haar, en het
lichaam grondig gebruind elke middag aan de Saronische Golf,
diep vooroverbuigend,

twee mooie, fiere borsten inderdaad, maar Leftéris wist, als enige,
Sofia was gesloten, al flirtte ze ook nog zo, haar voeten onrustig op
de zitting, wanneer

we 's avonds verkoeling zochten aan de Fokíonos Négri, af en toe
zeiden Faní en zij wat tegen elkaar, giechelend achter hun hand,
en wanneer we terugliepen, zagen we het mooie lijf van achteren
wiegelen.

Σοφια □αι αλλα

Ἀνεξιχνίαστη, μεσουρανούσα ἀνάμεσα στά διψασμένα
δέντρα τοῦ Ἰουνίου χυμάτιζε, νύχτες χαί νύχτες ἡ Σο-
φία, πέθανε ὁ πατέρας της σέ φοβερό

δυστύχημα πρίν ἕξη μῆνες, μαῦρο φόρεμα, μαῦρο μαλ-
λί, χαί τό χορμί ψημένο ἐπίμονα τά μεσημέρια στό
Σαρωνιχό, τό στῆθος σχύβοντας,

τόντις ὡραῖα, περήφανα τά δυό της στήθια, χι ὁ Αευ-
τέρης ἤξερε, μονάχα αὐτός, χλειστή ἡ Σοφία, χι ἄς
ἔπαιζε, τά πόδια της ἀνήσυχα στό χάθισμα, χαθώς

βραδάχι δροσιζόμαστε Φωχίωνας Νέγρη, μίλαγαν ἐδῶ
χι ἐχεῖ μέ τή Φανή, χαχάνιζαν χρυφά, χι ὅταν γυρί-
ζαμε, τ᾽ ὡραῖο σῶμα ἐσάλευε ὄπισθεν.

[Nederlands]

Naast mij Leftéris, fluisterend vroeg ik hem, hij lachte, charmant als altijd, een kort lachje, blonde snor boven zijn mond, mooie Jongen.

Prikkels genoeg destijds, ik schreef constant gedichten, vandaag kijk ik ze nog eens door bij een kopje koffie, verveeld, maar toch verdiept in het geschrevene,

er wordt geklopt, mijn broer Yannis, zonder geld en ik leen hem wat, zou je niet eens trouwen, zegt hij, wordt dat geen tijd.

Ach Yannis, kom nou toch, wat ben jij daarmee opgeschoten? Lola is bij je weggelopen en heeft jou met het kind laten zitten, een jengelend mormel, geen land mee te bezeilen.

Een tijdje geleden kwam hij ermee aanzetten, ik moest eens naar zijn keel kijken, een stel amandelen als walnoten, laat ze maar weghalen, zei ik, je krijgt last met die krengen.

Waar moet ik er dan mee heen, jammerde hij - naar de duivel voor mijn part - maar ik noemde Pástras, kliniek Acharnón.

[Grieks]

Ἀπό χοντά ὁ Λευτέρης χαί στό ἀφτί τόν ρώταγα, γελοῦσε, φίνος πάντα, ἕνα σχαστό γελάχι, τό μουστάχι του ξανθό στό ἀπάνου στό χεῖλος, ὄμορφο παιδί.

Ἐρεθιζόμουν τότες, ἔγραφα συνέχεια ποιήματα, σήμερα τά χοιτάζω πίνοντας χαφέ, βαρυέμαι, ὡστόσο βυθισμένος στά γραφόμενα,

χτυπάει ἡ πόρτα, ὁ ἀδελφός μου ὁ Γιάννης, δανειχά χαί τούδωχα, χοίταξε, λέει, νά παντρευτεῖς, χαιρός σου πιά.

Γιάννη, Γιαννάχη μου, τί χέρδισες; ἡ Λόλα σέ παράτησε, σούμεινε βάσανο τό παιδί, πολύ γρινιάριχο, σχατένιο, χλώτσαγε.

Μοῦ τόχε φέρει πρό χαιροῦ νά τοῦ χοιτάξω τό λαιμό, χάτι χαρύδια ἀμυγδαλές, τοῦ λέω βγάλτες, θάχεις φασαρίες μ᾽ αὐτά τά χέρατα.

Καί ποῦ νά πάω μοῦ χλάφτηχε - στό διάβολο - τοῦ σύστησα τόν Πάστρα, χλινιχή Ἀχαρνῶν.

[Nederlands]

Broederlief heeft zich niet gemeld, deelde Pástras mij mee, plicht-
matige, pompeuze woorden, om zijn sufheid en verlatenheid te
verbergen, op de achtergrond keek Magda toe.

Net het beeld van een cipres die Magda, links een raam en licht,
en een paar ogen als rivieren, het leek wel of er vogels opstegen.

Kom nou Magda, ze stond daar maar te kijken, met een vage
glimlach, totaal afwezig, het zat er niet in, begreep ik, die Pástras
had het vast en zeker mooi voor elkaar,

een zwijn *aan het strand van de zee*. Achterin was een spiegel, zat alles
goed? - zo lelijk was ik ook weer niet, ondanks de jaren, en ik
dacht,

zo'n mooi meisje, lieve God, en Magda ging weg, achter op haar
haar een verweesde glans, en het was zonsondergang, eenzaam
ging ik voort, gedompeld in het groen,

bomen, velden, groentetuinen en vanachter de heg klonk een stem:
Eléni!

[Grieks]

Δέ φάνηχε ὁ αὐτάδελφος, μοῦ λέει ὁ Πάστρας, λόγια
ἀνόρεχτα, πομπώδη, νά μή φαίνεται ἀπό μέσα ἡ νύστα,
ἡ ἐρημιά, πιό πίσω ἡ Μάγδα ἐχοίταζε.

Σωστό χαθάριο χυπαρίσσι ἡ Μάγδα, ἀριστερά παρά-
θυρο χαί φῶς χαί χάτι μάτια ποταμοί, νόμιζες ἀνηφό-
ριζαν πουλιά.

Ἔλα βρέ Μάγδα, ἐχοίταζε, χαμογελώντας ἀόριστα,
ἀπούσα ὁλάχερη, χατάλαβα δέ σήχωνε, σίγουρα ὁ Πά-
στρας βολευότανε περίφημα,

γουρούνι παρά θίν᾽ ἑλός. Στό βάθος ὁ χαθρέφτης, σι-
γυρίστηχα, δέν ἤμουν χι ἄσχημος, παρά τά χρόνια,
χι ἔλεγα,

τέτοιο χορίτσς θέ μου, ἔφυγε ἡ Μάγδα, στά μαλλιά
της πίσω φέγγος ὀρφανό, χι ἤτανε λιόγερμα, μονάχος
πήγαινα, πλημμυρισμένος πράσινο,

δέντρα, χωράφια, λαχανόχηποι χι ἀπό τό φράχτη μέσα,
Ἑλένη, φώναξαν.

[Nederlands]

Daar kwam Eléni, driftig in de weer, ze werkte me op de zenuwen, korte beentjes, onuitstaanbaar, mooi pak zei ze bewonderend - en mijn kleermaker was nijdig, ik kon hem niet betalen en zijn vader zwijgend bij het offerblok,

voorzanger in Ayandréas, zeg meneer Dimitrós, je hebt het goed voor elkaar, maar wat voor toestand is dat hier, hartje zomer met al die kaarsen en wierook, en dan die pij, om te smoren

met zo'n hitte. En ik lag

daarginds in de droge bedding, plat op mijn buik, een gierende wind uit de kloof schuin voor mij, loodrechte bergen boven mij,

maaiende machinegeweren, echo's, duizenden stenen die in miljoenen stenen uiteenspatten, en daarboven een roerloze zon die zonnen voortbracht, en geen

sprietje groen, geen druppel water, dorst alleen, en vliegen om gek van te worden, die vervloekte beesten ook, en heb ik verdomme vergeten Litsa te bellen, zondag

[Grieks]

Ἦρθε ἡ Ἑλένη, σούρτα φέρτα, νεύριαζα, χοντά χανιά, ἀνυπόφορη, φίνο χουστούμι ἐθάμαξε - χι ὁ ράφτης μου ξυνίστηχε, δέν εἶχα νά τοῦ δώχω χι ὁ πατέρας του στό μπάγχο ἀμίλητος,

ψάλτης στόν Ἁγιαντρέα, χύρ- Δημητρό, χαλά τή βό-λεψες, μά τί δουλειά εἶναι αὐτή, χαλοχαιριάτιχα χερί-λιβάνι χι ἄσε πιά τό ράσο νά συγχαίγεσαι

μέ τέτοια ζέστη. Κι ἤμουν

ἐχεῖ στόν ξεροπόταμο, πεσμένος μπρούμυτα, διαβολε-μένος ἄνεμος ἀπ᾽ τή λοξή χαράδρα, ἀπάνου χάθετα βουνά,

τά πολυβόλα θέριζαν, ἀντίλαλοι, χιλιάδες πέτρες σχά-ζοντας σ᾽ ἑχατομμύρια πέτρες, ἥλιος ἀσάλευτος ψηλά, γεννώντας ἥλιους, χι οὔδε

χορτάρι, οὐδέ νερό, δίψα μονάχα, μύγες τύραννοι, χα-ταραμένη ἡ φάρα τους, χαί ξέχασα ἀσιχτίρ, νά χάνω τηλεφώνημα στή Αίτσα, Κυριαχή

[Nederlands]

naar Poros hadden we gezegd, Litsa zou er zijn en Marika,
Andonis uit Lárisa - wanneer ik haar hand bij de pols aanraakte,
trippelde ze weg, schip en water,

verderop het strand, brandend heet, en het lichaam op het zand,
een groot licht, hogerop zandhopen als je omkeek, bruggen, in een
rechte lijn

voor je ogen, Litsa op haar rug, een gouden epsilon, met rode
nagels, nerveuze vingers, voeten die traag en loom in het water
speelden,

zeewier, leisteen, schelpen,

grote zee fonkelend, diamanten en

groot zwart licht.

[Grieks]

γιά Πόρο λέγαμε, θάτανε Λίτσα χαί Μαρίχα, ὁ Ἀν-
τώνης ἀπ᾽ τή Λάρισα - χαθώς τῆς ἄγγιζα τό χέρι
στόν χαρπό, σχιρτοῦσε φεύγοντας, χαράβι χαί νερό,

πιό πέρα ὁ ἄμμος, ἔχαιγε, χαί τό χορμί στόν ἄμμο,
ἕνα μεγάλο φῶς, πιό πάνω χώματα ἄν γυρίσεις, γέ-
φυρες, ἴσια γραμμή

στό μάτι, ἡ Λίτσα ἀνάσχελα, ἔψιλον χρυσό, τό νύχι
χόχχινο, τό δάχτυλο σαλεύοντας, τό πόδι ἀργά, τεμπέ-
λιχα, παίζοντας στό νερό,

φύχια, σχιστόλιθοι, ὄστραχα,

μεγάλη θάλασσα σπιθίζοντας, διαμάντια χαί

μεγάλο μαῦρο φῶις.

Magda

Groot zwart licht.

De hele nacht licht en de ogen van Magda, de vogels die door Magda's ogen flitsten, een zwerm opgeschrikte vogels die over de muren van de nacht heen trokken, dan het donkere hoofd, het donkere lichaam, op de lippen het duister en het gloren van een andere liefde -

zoals het in dromen is, twee zetels en twee ramen, en de deur en de tuin.

Buiten floot iemand en verwachtte antwoord, toen was er het geluid van vrachtwagens, die voorzichtig de weg afkwamen, de koplampen draaiden plotseling weg en de tuin met zijn bomen lag verlaten, enkel stenen en stilte.

Het halfduister badend in rijkdom. Alles

Μαγδα

Μεγάλο μαῦρο φῶς.

Ὅλη τή νύχτα φῶς χαί τά μάτια τῆς Μάγδας, τά πουλιά διασχίζοντας τά μάτια τῆς Μάγδας, ἕνα πλῆθος ταραγμένα πουλιά, προσπερνώντας τά τείχη τῆς νύχτας, ὕστερα τό σχοῦρο χεφάλι, τό σχοῦρο χορμί, πάνω στά χείλη ἡ σχοτεινιά χαί χάραζε ἕνας ἄλλος ἔρωτας -

ὅπως εἶναι στά ὄνειρα, δύο χαθίσματα χαί παράθυρα δύο, χαί ἡ πόρτα χι ὁ χῆπος.

Ἀπέξω χάποιος σφύριξε προσμένοντας ἀπόχριση, τότε ἀχουστήχανε τά φορτηγά, χατέβηχαν μέ προσοχή τό δρόμο, οἱ προβολεῖς ἐστρίψανε ἄξαφνα χι ὁ χῆπος μέ τά δέντρα του ἔρημος, μονάχα πέτρες χαί σιωπή.

Τό μισοσχότδο πλημμρισμένο πλοῦτος. Ὅλα

[Nederlands]

werd tot een echt, reusachtig groot net, en overal in huis roerloze spiegels, aan elke wand, in elke hoek, raadselspiegels, oneindig terugwijkend, je wist niet waar je gezicht was, wat je gezicht was.

Toen stond Magda, haar lichaam warm glanzend, plotseling op, ging naar de achterkamer, een andere, duisterder droom in, en ze kwam terug, en was nu Artemis, Asimina, Dímitra, en was nu die verre Naná, op een avond in Lárisa, achter het station, alleen, onder het bloed, overstuur rondlopend.

Toen verscheen ook Pavlos, ziek, hij was teruggekeerd uit de oorlog en staarde stom naar de hemel, tegen wie hebben we gevochten, al die lijken op de hellingen, en toen Naná aan kwam lopen was er ineens een schittering in zijn ogen, hij greep haar met gulzige handen, en de schouder oprijzend als een heuvel, en een paadje liep schuin in de herinnering omhoog.

En daarna de winkels van Pyrgos en het grote bos van Kápeli, en daarna de namiddag, en de zee van Ayandréas, en de stenen bij miljoenen, en het zand, en het water, enkel bloed.

[Grieks]

γινόνταν ἕνα δίχτυ ἀληθινό, τόσο μεγάλο, χαί παντοῦ μέσα στό σπίτι, χαθρέφτες ἀσάλευτοι, σέ χάθε τοῖχο, σέ χάθε γωνιά, χαθρέφτες αἰνίγματα, ὥς τό ἄπειρο βαθαίνοντας, δέν ἤξερες ποῦ εἶναι, ποιό εἶναι τό πρόσωπό σου.

Τότε, ζεστό ὅπως φέγγει τό χορμί, σηχώθηχε ἀπότομα ἡ Μάγδα, πῆγε στή μέσα χάμαρα, σ᾽ ἕνα ἄλλο σχοτεινότερο ὄνειρο, χι ἐγύρισε, χι ἤτανε τώρα ἡ Ἀρτεμις, ἡ Μίνα, ἡ Δήμητρα, χι ἤτανε τώρα ἐχείνη ἡ μαχρινή Νανά, βράδυ στή Λάρισα, στό πίσω μέρος τοῦ σταθμοῦ, μονάχη, ματωμένη, τρέχοντας ἀνάστατη.

Τότε ἔφτασε χι ὁ Παῦλος, ἄρρωστος, εἶχε χατέβει ἀπό τόν πόλεμο χαί χοίταζε ἄφωνος τόν οὐρανό, ποιόν πολεμήσαμε, τόσα χουφάρια στίς χατηφοριές, χι ὅπως ἐρχόταν ἡ Νανά, τό μάτι του ἄστραψε μεμιᾶς, τήν ἄδραξε διψώντας μέ τά χέρια του, χι ὁ λόφος τοῦ ὤμου πιό ψηλά, χι ἕνα μονοπάτι λοξό στή μνήμη ἀνηφόριζε.

Κι ἀπό χεῖ πέρα τά μαγαζιά τοῦ Πόργου χαί τό μεγάλο δάσος τῆς Κάπελης, χι ἀπό χεῖ πέρα τ᾽ ἀπομεσήμερο, χι ἡ θάλασσα τοῦ Ἁγιαντρέα, χι οἱ πέτρες ἐχατομμόρια, χι ὁ ἄμμος, χαί τό νερό, αἷμα μονάχο.

[Nederlands]

En terwijl het schieten doorging en alles op de kust beneden wegmaaide, sleepten wij ons hijgend voort, de dag liep ten einde, wij kropen achter die ijzeren deur weg en plotseling het bonzen boven ons hoofd en dan

nog eens bonzen, nog eens bonzen, nog eens bonzen, ik trilde ervan.

Stappen kwamen, gingen, kwamen terug, gingen weer heen, Magda woelde spastisch met haar hand, vogel onder het overhemd, toen keek ik naar het litteken in de hals, hoelang zal ik je nog bij me houden, de avond viel, achter de nek sprong het haar op, als een stad na een explosie.

Wat was ze mooi, en het duister tot aan de heup, ik hield haar vast en ze geurde als zee door de zon gezengd, en daar kwamen ze, Yannis en Yerásimos en Thodorís en nog veel meer, die ik niet eens herkende.

[Grieks]

Κι ὅπως οἱ ντουφεκιές συνέχιζαν, θέριζαν κάτω τήν ἀκτή, λαχανιασμένοι ἐμεῖς συρθήκαμε, φεύγοντας ἡ μέρα, τρυπώσαμε σέ κείνη τή σιδερένια πόρτα καί ξάφνου ὁ χτύπος πάνω ἀπ᾽ τό κεφάλι μας κι ὕστερα

ὁ ἄλλος χτύπος, ὁ ἄλλος χτύπος, ὁ ἄλλος χτύπος, ἔτρεμα ἀκούγοντας.

Βήματα ἦρθαν κι ἔφυγαν, ξαναγύρισαν, ξανάφυγαν, ἡ Μάγδα ἐσπάραζε τό χέρι της, ἕνα πουλί μές στό πουκάμισο, κοίταξα τότε τό οημάδι στό λαιμό, πόσο θά σέ φυλάξω ἀκόμα, νύχτωνε, πίσω ἀπό τόν αὐχένα τά μαλλιά τινάζονταν, σάν πολιτεία ἀπό τήν ἔκκρηξη.

Τόσο ὄμορφη καί τό σκοτάδι ὡς τήν ὀσφύ, τήν κράταγα πού μύριζε χαμένη ἀπό τόν ἥλιο θάλασσα, κι ἦρθαν ὁ Γιάννης κι ὁ Γεράσιμος κι ὁ Θοδωρής κι ἄλλοι πολλοί, μά δέ μποροῦσα κάν νά τούς ἀναγνωρίσω.

[Nederlands]

Zoveel jaren waren er verstreken sinds hun geboorte, ze waren groot geworden, hadden het geweer opgenomen, mes, bijl, wat eenieder maar grijpen kon, waren weggegaan en verdwenen in de zwarte straat,

die bezaaid was met ijzer en glas nadat de veranda door de explosie de lucht in was gesprongen waardoor het hele huis naakt en verlaten te zien was tot binnenin.

En opnieuw klonken er stappen, en nog meer stappen.

En toen verscheen Magda in het raam met de maan, daarachter Naná, nog altijd overstuur, en Artemis en Dímitra, en Asimina, rechts en links het duister, tussen zwart en groen hun ogen.

Nachtogen, die telkens naar liefde zweemden, peilende ogen die liefde vermoedden, plotseling wijd van schoonheid, met wonderlijke kleuren, zoals je, op stations, van treinen die bij het naderen stoom afblazen later de ogen ziet opdoemen.

[Grieks]

Εἶχαν περάσει τόσα χρόνια πού γεννήθηκαν, μεγάλωσαν, πήρανε τό ντουφέκι, τό μαχαίρι, τό μπαλντά, ὅ, τι μποροῦσε ὁ καθένας, φύγανε, χαθήκανε στό μαῦρο δρόμο,

σπαρμένον σίδερα καί τζάμια, ὅπως τινάχτηκε ἡ βεράντα μέ τήν ἔκκρηξη κι ὅλο τό σπίτι φαίνονταν γυμνό κι ἔρημο ὡς μέσα τό ἐσωτερικό.

Καί πάλι ἀκούστηκαν βήματα κι ἄλλα βήματα.

Καί τότε ἐβγῆκε στό παράθυρο μέ τό φεγγάρι ἡ Μάγδα, πιό πίσω ἀκόμη ἀνάστατη ἡ Νανά, καί ἡ Ἄρτεμις κι ἡ Δήμητρα, κι ἡ Μίνα, δεξιά κι ἀριστερά τό οκοτάδι, ἀνάμεσα στό μαῦρο καί τό πράσινο τά μάτια τους.

Μάτια νυχτερινά, πού πάγαιναν ὁλοένα στόν ἔρωτα, μάτια προσηλωμένα πού μάντευαν τόν ἔρωτα, μεγαλωμένα ξάφνου ἀπό τήν ὁμορφιά, μέ περίεργα χρώματα, ὅπως στούς σταθμούς ἔρχεται τό τραίνο, κι ἀφήνε, σύννεφα, κι ὕστερα πάλι προβάλλουν τά μάτια.

[Nederlands]

Toen reed de trein dwars door de kamer en ik trok geschrokken mijn been in, het andere verloren in de bergen, in de bloedige oorlog, en terwijl ik papier en potlood in de hand hield en begon met de woorden ‘groot zwart licht’,

schreef mijn hand dit gedicht, het licht draaide weg van het papier, het papier verduisterde, Magda verdween, merkte ik, de maan verdween, langzaam de treden af, de tuin in, naar de bomen, ze reisde alleen.

Alles verdween, en zoals het in dromen gaat riep ik luid ‘Stop!’

Grote gemuilkorfde woorden schokten mijn borst.

Grote tranen,

talrijke tranen,

welden de ganse nacht in stromen naar mijn ogen,

schrijnden mij, zengden mij.

[Grieks]

Τότε τό τραίνο πέρασε διασχίζοντας τήν χάμαρα, χι ἐγώ μάζεψα μέ φόβο τό πόδι μου, τ᾽ ἄλλο χαμένο στά βουνά, στό ματωμένο πόλεμο, χι ὅπως χρατοῦσα τό χαρτί χαί τό μολύβι στό χέρι μου, ἀρχίζοντας ἀπό τή φράση ‘μεγάλο μαῦρο φῶς’,

Τό χέρι μου ἔγραφε αὐτό τό ποίημα, τό φῶς ἔστριβε ἀπό τό χαρτί, τό χαρτί σχοτείνιαζε, χατάλαβα ἡ Μάγδα ἔφευγε τό φεγγάρι ἔφευγε, χατεβαίνοντας ἀργά τά σχαλοπάτια, στόν χῆπο, στά δέντρα, μονάχη ταξίδευε.

Ὅλα φεύγανε, χι ὅπως εἶναι στά ὄνειρα, σταματεῖστε, μέ δόναμη, ἐφώναξα.

Μεγάλα φιμωμένα λόγια μοῦ τίναζαν τό στῆθος.

Μεγάλα δάχρυα, πολλά

ὁληνύχτα μοῦ ἀνεβαίναν πλημμόρα στά μάτια,

μέ πονοῦσαν, μέ χαίγανε.

Dodenmaal

Talrijke tranen zengden mij, ik was alleen en schreef, wat was
ík, op zo'n manier in gesprek mét,

jarenlang bezig verloren gezichten tot leven te brengen, en
door de ramen scheen
glorieus een gouden duister licht, banken en tafels rondom en

ramen, spiegels reikend tot de onderwereld. En daar kwamen ze,
de één na de ander, en stegen af,
Pórporas, Kondaxís, Markos, Yerásimos,
donker berijpt hun paarden en het daglicht schuin
aan een doffe hemel, daar kwamen Bilias, Gournás,
schooiers afstekend tegen het schemerlicht, en Fákalos, met hun
mandoline, gitaar, fluit,
de klanken een verkwikking voor de ziel, overal in huis
de geur van regen en hout, en zij leefden op,
zodra zij een behaaglijk vuur hadden gemaakt om zich te warmen,
blij riep ik hen.

Νε□ροδειπνοσ

Δάχρυα πολλά μέ χαίγανε, μονάχος χι ἔγραφα, τί ἤ-
μουν ἐγώ, μιλώντας ἔτσι μέ,

χρόνια χαί χρόνια ζωντανεύοντας χαμένα πρόσωπα, χι
ἀπ᾽ τά παράθυρα ἔμπαινε

δόξα, χρυσό σχοτεινιασμένο φῶς, τριγύρω μπάγχοι
χαί τραπέζια χαί

παράθυρα, χαθρέφτες ὥς τόν χάτου χόσμο. Κι ἤρθανε
ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο ξεπεζεύοντας,
ὁ Πόρπορας, ὁ Κονταξῆς, ὁ Μᾶρχος, ὁ Γεράσιμος,
μιά σχούρα πάχνη τ᾽ ἄλογα χι ἡ μέρα ὅπως ἐλόξευε
σέ μουδιασμένο αἰθέρα, ἤρθανε ὁ Μπίλιας, ὁ Γουρνᾶς,
γύφτοι γραμμένοι στό μισόφωτο, χι ὁ Φάχαλος, βα-
στούσανε
τό μαντολίνο, τήν χιθάρα, τόν αὐλό,
στόν ἦχο ἀλάφραινε ἡ ψυχή, τό σπίτι μέσα ἐμύριζε
παντοῦ βροχή χαί ξύλο, χι ἄναψαν,
μονάχα πού ἄναψαν φωτιά ζεστή νά πυρωθοῦν, χα-
ρούμενα τούς φώναξα.

[Nederlands]

Daar kwam Sarris, Tsakonas,
daar kwam Farmakis, Toregas, en

Zijn norse kop getekend door de pokken, bij de burcht van Ákova
krabde hij de grond open met zijn nagels, tot bloedens toe, hij
sprak van bandeloosheid en lijden, zo somber dat ik schrok, en tel-
kens uitglijdend ging ik de helling af.

We gingen de helling af, overal as, geblakerde aarde, stukken ijzer,
op de deuren een zwarte X en je wist, hier was de dood geweest,
dagen en nachten toen we met de machinegeweren maaiden

en je ‘ach’ hoorde en dan was het stil. Daar kwamen ze,

steeds meer. Voorop Tzannís, Paparizos, Elemínoglou, daarachter
Lazaridis, Flaskís, Konstandópoulos - in welke kerk de mis voor
hen gelezen is, in welke grond zij begraven zijn, niemand die het
weet.

[Grieks]

Ἦρθε ὁ Σαρρῆς, ὁ Τσάκωνας,
ἦρθε ὁ Φαρμάκης, ὁ Τορέγας, ὁ

Τό μοῦτρο του ξινό, σημαδεμένο ἀπ᾽ τή βλογιά, στήν
Ἄκοβα στό κάστρο ἐσκάλιζε τό χῶμα μέ τά νύχια του,
ματώσανε, μοῦ μίλησε γιά τήν ἀκολασία καί τό μαρ-
τύριο, τόσο σκοτεινός πού τρόμαξα, γλιστρώντας πῆρα
τόν κατήφορο.

Πήραμε τόν κατήφορο, στάχτη παντοῦ, καμένο χῶμα,
σίδερο, πάνω στίς πόρτες ἕνα μαῦρο Χ καί τόξερες
ἐδῶ πέρασε ὁ θάνατος, μέρες καί νύχτες μέ τά πολυ-
βόλα πού θερίζαμε

κι ἄκουγες ὤχ καί τίποτ᾽ ἄλλο. Κί ἤρθανε

πολλοί. Μπροστά τους ὁ Τζαννῆς, ὁ Παπαρίζος, ὁ Ἐ-
λεμίνογλου, πιό πίσω ὁ Λαζαρίδης, ὁ Φλασκῆς, ὁ
Κωνσταντόπουλος - σέ τί ἐκκλησιές τούς διάβασαν,
τούς θάψανε, κανείς δέν ξέρει σέ τί χώματα.

[Nederlands]

Toen hielp ik hem de greppel uit, hij was er achterover in gevallen,
in mijn armen zeeg hij ineen en zijn vrouw een maand later, de
geur van gras, daar beneden in de tuin, in de namiddag, ik
vertelde van zijn dood, haar lichaam vol en duister en ze jankte
aan mijn borst, nacht en toch lichtten de bossen op, lichtten de
stammen op, haar stem is niet verklonken jaar najaar na.

Maan, het licht van de maan, grijze dagen, als een rots rees de
winter op, zonder zon, ongenaakbaar, ik hoorde

bonzen en nog eens bonzen, tegen het ochtendgloren forceerden
ze de deuren en sleurden ons mee, zonder adempauze, hier
wachten, jullie! en er gloorde zo'n zwak licht.

Daar kwamen ze, oude mensen en kinderen.

Hoe hielden ze het uit in hun dunne kleren,
hoe konden de kinderen opgroeien in zo'n verschrikking.
De oude mensen krakend, groter dan hun lichaam.

[Grieks]

Τότε τόν βοήθησα νά βγεῖ, πεσμένος στό χαντάχι ἀνά-
σχελα, τόν χράτησα χαί μούμεινε στά χέρια χι ή γυ-
ναίχα του τόν ἄλλο μήνα, μύριζε χορτάρι, χαμηλά στόν
χῆπο, ἀπομεσήμερο, τῆς μίλησα πού πέθανε, γιομάτο
σχοτεινό χορμί, πάνω στό στῆθος μου χλαψούριζε, νύ-
χτα χαιρό τά δάοη λάμπανε χι οί ρίζες λάμπανε, ή
φωνή δέν ἔσβησε χρόνια χαί χρόνια χαί.

Φεγγάρι φεγγαρόφωτο, μέρες χλειστές, πέτρα πυρ-
γώθηχε ὁ χειμώνας, δίχως ἥλιο, δύσχολος, τόν ἄχουσα

τό χτύπο χαί τόν ἄλλο χτύπο, ἐχάραζε, χαί σπάσανε
τίς πόρτες χαί μᾶς σύρανε, δίχως ἀνάσα, ἐδῶ θά πε-
ριμένετε, χαί χάραζε ἕνα τόσο φῶς.

Ἦρθανε γέροι χαί παιδιά.

Μές στά φτενά τους ροῦχα πῶς ἀντέξανε,
πῶς μεγαλώσανε σέ τόση φρίχη τά παιδιά.
Οἱ γέροι τρίζοντας, ψηλότεροι ἀπ᾽ τό σῶυα τους.

[Nederlands]

En de kinderen
met bijl, mes, aks, met in hun ogen
verachting en dreiging, zonder één woord.

Greppels, vuilnisbelten, zwarte moeders die het uitgilden, wie heb
jij gedood, wie heb jij gedood, hoeveel hebben wij er gedood?

Al dat bloed en de handen van Loukás, en andere, afgehakt,
vonden we maanden later in het ravijn toen we wegtrokken,

vandaag hier, 's nachts daar,

moordenaars, verklikkers, dieven en echtbrekers, soldaten,
agenten, huisvaders en winkeliers

en vele anderen, over de rug van de tijd, en daartussen

meisjes van de vlakte, naar buiten geglipt, de koorts de honger, ze
stelden zich op bij de muur, er woei een gemene wind. Daar kwa-
men ze,

[Grieks]

Καί τά παιδιά,
βαστόντας τό τσεχούρι, τό μαχαίρι, τό μπαλντά, στά
μάτια τους
ή χαταφρόνια χι ή φοβέρα, μήτε μίλησαν.

Χαντάχια, σχουπιδότοποι, μαῦρες μανάδες ὀλολόζον-
τας, ποιόν σχότωσες ἐσό, ποιόν σχότωσες ἐσύ, πόσους
σχοτώσαμε;

Τόσο αἷμα χαί τά χέρια τοῦ Λουχᾶ, χι ἄλλα χαμένα
σύρριζα, τά βρίσχαμε στή ρεματιά μετά ἀπό μῆνες
φεύγοντας,

σήμερα ἐδῶ, τή νύχτα ἀλλοῦ,

φονιάδες, χαταδότες, χλέφτες χαί μοιχοί, φαντάροι,
χωροφύλαχες, νοιχοχυραῖοι χαί μαγαζάτορες

χι ἄλλοι πολλοί χαβάλα στόν χαιρό χι ἀνάμεσα

χορίτσια τοῦ χαμοῦ, ξεπόρτισαν, ὁ πυρετός ἡ πεῖνα,
ἐστάθηχαν στόν τοῖχο, ἐφύσαγε χαχός ἀέρας. Κι ἤρ-
θανε

[Nederlands]

Litsa en Faní, lieflijke appelbomen, daar waren Dona en Naná,
mager als stro, en Eleni, haar dons nog als het prille gras,

laurier, wilde druiven, mirte
kleine verloren rivieren.

En op een morgen,

was de boom 's ochtends toen ik wakker werd helemaal groen, ik
kreeg hem zo lief dat hij de hemel in groeide.

En daar kwamen ze, vogels van de blijdschap, van de zon, vleugels
en kleuren waar je ook keek, perlekanen en andere vreemde
vogels, rietelingen, kwekstaarten, leriken en poppegaaien en,

godsgeschenken, vrolijk kwetterende vogels, onafgebroken het
azuur doorklievend. En daar waren ook

Yannis Makrís, Petros Kallínikos, Yannis die mank liep.

We gingen op de wal zitten, Rouskas haalde zijn zakmes te voor-
schijn en sneed het gras af, pas opgeschoten.

[Grieks]

ἡ Λίτσα χι ἡ Φανή γλυχομηλιές, ἤρθανε ἡ Ντόνα χι ἡ
Νανά, φιλές σάν ἄχερο, ἡ Ἑλένη ἀχόμα χλόη τό χνοῦδι
της,

δάφνες, ἀγράμπελες, μυρτιές
μιχροί χαμένοι ποταμοί.

Κι ἕνα πρωί

τό δέντρο τό πρωί πού ξύπνησα ἦταν ὅλο πράσινο,
τόσο πολύ τ᾽ ἀγάπησα πού ἀνέβηχε στόν οὐρανό.

Κι ἐχεῖ ἤρθανε πουλιά, τῆς εὐφροσύνης, τοῦ ἠλιου,
γιόμισαν τόν τόπο μέ φτερά χαί χρώματα, περλεχαμοί
χι ἄλλα παράξενα, σειράδες, τσιλαμήθρες, σχόρτσοι
χαί νυφοῦλες χαί,

δῶρα τοῦ Θεοῦ, χαρούμενα πουλιά, σπαθίζοντας συνέ-
χεια τό γλαυχό. Κι ἀνάμεσά τους ἦρθαν

ὁ Γιάννης ὁ Μαχρῆς, ὁ Πέτρος ὁ Καλλίνιχος, ὁ Γιάν-
νης ὁ χουτσαίνοντας.

Καθίσαμε στό ἀνάχωμα, ἔβγαλε τό σουγιά του ὁ Ρού-
σχας, ἔχοβε τό χόρτο, μόλις φύτρωνε.

[Nederlands]

Nevel over de velden. De lente was in aantocht, hoorbaar. Een
deur, van hout dat naar hemel geurde.

De dagen van '44 braken aan
en de dagen van '48.
En van de Pelopónnisos tot aan Lárisa
dieper de bergen in tot Kastoriá,
op de kaart één donkere zweer,
Griekenland in kort bestek dat ademhaalt -
met Pasen in het uitgestorven Kozani telden we de koppen,
hoeveel er gebleven waren daarboven, hoeveel afgedaald
rotsen, takken, hellingen,
de duistere rivier.

Daar kwam Prosóras met zijn gebroken geweer in de hand,
Bakrysioris, Alafouzos, Zervós,
ze kwamen naar het groepje toe. Kijk, riep ik, en we keken.
Een zee van licht, de vruchtdragende zon
herinnering aan de vermisten. We zijn grijs geworden, waar blijft
de tijd, zei ik telkens.
En daar kwamen Tzepetis, Zafoglou, Markoutsás,
ze installeerden zich op de bank en
Konstandinos aan het uiteinde om zijn been te verzorgen.

[Grieks]

Κι ὁ χάμπος χαταχνιά. Κι ἐρχόταν ἄνοιξη, τήν ἄχου-
γες. Μιά πόρτα χαί τό ξύλο της ἐμύριζε οὐρανός.

Ἦρθαν οἱ μέρες τοῦ σαράντα τέσσερα
χι οἱ μέρες τοῦ σαράντα ὀχτώ.
Κι ἀπό τήν Πελοπόννησο ὥς τήν Λάρισα
βαθύτερα ὥς τήν Καστοριά,
πάνω στό χάρτη μαῦρο μόλεμα,
ἡ Ἑλλάδα σύντομη ἀνασαίνοντας -
Πάσχα στήν ἔρημη Κοζάνη μετρηθήχαμε,
πόσοι ἔμειναν ψηλά, πόσοι χατέβηχαν
πέτρα, χλαδί, χατήφορος,
τό σχοτεινό ποτάμι.

Βαστόντας τό ντουφέχι του σπασμένο ἦρθε ὁ Προσόρας,
ὁ Μπαχρυσιώρης, ὁ Ἀλαφοῦζος, ὁ Ζερβός,
στή σύναξη ζυγώσανε. Κοιτάχτε, ἐφώναξα, χοιτάξαμε.
Τό φῶς πλημμύρα, ὁ χαρποφόρος ἥλιος
μνήμη τῶν ἀφανών. Τά χρόνια πέρασαν, ἀσπρίσαμε,
τους ἔλεγα.
Ἦρθε ὁ Τζεπέτης, ὁ Ζαφόγλου, ὁ Μαρχουτσᾶς,
στρωθήχανε στό μπάγχο χαί
στήν ἄχρη ὁ Κωνσταντῖνος ἔτσι νοσηλεύοντας τό
πόδι του.

[Nederlands]

Stilaan kwamen de stemmen tot bedaren.

Stilaan, zoals ze gekomen waren, verdwenen ze.
Ze gingen de vallei in, een windvlaag, weg waren ze.

Voor de laatste keer keek ik ze na, riep ik ze.

In het zand doofde langzaam het vuur en door de ramen scheen

Zoals ook met één ster de nacht bevaarbaar wordt.

Zoals ook in een verlaten kerk met veel bloemen
de naamloze wordt getooid, de dode gezalfd.

[Grieks]

Σιγά σιγά οἱ φωνές γαλήνεψαν.

Σιγά σιγά, ὅπως ἤρθανε, χαθήχανε.
Πήρανε τό λαγχάδι, ἀέρας, χάθηχαν.

Στερνή φορά τούς χοίταξα, τούς φώναξα.

Στό χῶμα ἐχώνευε ἡ φωτιά χι ἀπ᾽ τά παράθυρα
ἔμπαινε -

Πῶς ὐ ἕνα ἀστέρι ἡ νύχτα γίνεται πλωτή.

Πῶς μές στήν ἔρημη ἐχχλησιά, μ᾽ ἄνθη πολλά
στολίζεται ὁ ἀνώνυμος, μυρώνεται, ὁ νεχρός.

De trein

Hij kon de slaap niet vatten, het was om te stikken, de middag op z'n heetst, de kamer een hel, hij ging maar weer eens liggen, Faní tegenover hem,

Faní's ogen onbeweeglijk in de lijst, zeventien jaar was ze dood nu, en tegenover de kamer het station, afgetakelde locomotieven wegzakkend in het schroot.

Trein om 12 uur, trein om 3 uur, trein om kwart over 4, toen zette de trein zich slaperig in beweging, en je hoorde de voegen de botten, wielen en botten, en achter de huizen de wijde hemel, en achter de bomen de zwarte hemel, de trein reed

de helling af, dorre gronden, en hij uit het raam hangend, bij het wachthuisje in de bocht verscheen niet eens de naamloze vrouw, met haar grauwe en desolate kop, de zware ketting achter zich aan slepend, de weg open en het asfalt, en de hond verroerde zich niet eens, weggedoken tussen de anjers, de trein reed

Το τραινο

Δέν τά χατάφερνε νά χοιμηθεῖ, ζέστη τοῦ χερατά, χαιγότανε τό μεσημέρι, ἡ χάμαρα μιά χόλαση, πλάγιασε πάλι, ἀπέναντι ἡ Φανή,

τό μάτι τῆς Φανῆς ἀσάλευτο στό χάντρο, χρόνια δεχαεφτά πού πέθανε, χι ὄξω ἀπ᾽ τήν χάμαρα ὁ σταθμός, σαχατεμένες μηχανές βουλιάζοντας στό σίδερο.

Τραίνο στις 12, τραίνο στίς 3, τραίνο στίς 4 χαί τέταρτο, τότε τό τραίνο χίνησε νυστάζοντα, χι ἄχουγες τούς, ἁρμούς τά χόχαλα, τροχοί χαί χόχαλα, χι ἀπό τά σπίτια πίσω ὁ μέγας οὐρανός, χι ἀπό τά δέντρα πίσω ὁ μαῦρος οὐρανός, τό τραίνο παίρνοντας

τήν χατηφόρα, χώματα ξερότοποι, χι αὐτός σχυμένος στό παράθυρο, μήτε ἦρθε στό φυλάχιο τῆς στροφῆς ἐχείνη ἡ ἀνώνυμη γυναίχα, στάχτη ΄χι ἐρημιά τό μοῦτρο της, νά σύρει τή βαρειά ἀλυσίδα, ὁ δρόμος ἀνοιχτός χαί ἡ ἄσφαλτο, χι ὁ σχύλος μήτε σάλεψε, χωμένος στή γαρουφαλιά, τό τραίνο παίρνοντας

[Nederlands]

de andere helling af, een recht eind, rechts dronken de dennen het
licht in, en tien meter naar beneden de zee, als een spiegel blikke-
rend in de zon, de zilte lucht van de zee, en het strookje zand,
water zover je je maar indenken kon, het strookje zand dat zijn lichaam brandde,
brandend heet in de zon.

Zo, naakt op zijn rug, weggedoken in de zomer, met suizend hoofd,
barstensvol cipressen en krekels zijn hoofd. Duizenden vonken van
binnen en duisternis en echo's, en buiten op het zand één groot
licht, een wijde, ongeoogste akker, één en al licht, en hij daar,

zo, opgezwollen en naakt, achterover liggend in die onvoorstelbare
overweldiging, zijn lege oog dat de gebeurtenissen aan de hemel
registreerde, de cipressen onbeweeglijk en een sliert zwarte vogels
schuin aanvliegend,

zich stortend op zijn lijk, hongerig de kieuwen losscheurend, elkaar
verdringend, krijsend, aten ze ongeduldig en in het licht weerklonk
het klappen van de ontzaglijke wieken.

[Grieks]

τήν ἄλλη χατηφόρα, ἴσια γραμμή, δεξιά τό πεῦχο βύ-
ζαινε τό φῶς, χαί χάτω δέχα μέτρα ἡ θάλασσα, σωστό
γυαλί στόν ἥλιο ἀστράφτοντας, ἡ ἀρμύρα ἀπό τή θά-
λασσα, χι ὁ λίγος ἄμμος, τό νερό σέ μιά φανταστιχή
συνέχεια, ὁ λίγος ἄμμος τό χορμί του χαίγοντας, στόν
ἥλιο χαίγοντας.

Ἔτσι γυμνός ἀνάσχελα, χωμένος μές στό χαλοχαίρι,
βούιζε τό χεφάλι του, γιομάτο χυπαρίσσια χαί τζιτζί-
χια τό χεφάλι του πριζότανε.
Χιλιάδες σπίθες στό ἐσωτεριχό χαί σχοτεινιά χι ἀντί-
λαλοι, χι ὄξω στόν ἄμμο ἕνα μεγάλο φῶς, πλατύ χω-
ράφι ἀθέριστο, γιομάτο φῶς, χι ἐχεῖνος,

ἔτσι πρησμένος χαί γυμνός, ἀνάσχελα, σέ τούτη τήν
ἀπίστευτη ἐχμηδένιση, τό μάτι του ἄδειο γράφοντας
τά γεγονότα τ᾽ οὐρανοῦ, τά χυπαρίσσια ἀχίνητα χαί
μιά σειρά πουλιά, μαῦρα, λοξεύοντας,

χιμώντας πάνω στό χουφάρι του, μέ πεῖνα ἁρπάζοντας
τά σπάραχνα, σχουντώντας τόνα τ᾽ ἄλλο, χράζοντας,
χαί τρώγανε ἀνυπόμονα χι ἀχούγονταν μέσα στό φῶς
οἱ φοβερές φτεροῦγες πού χτυπούσανε.

Κατέβηχε παντοῦ ἡ σιωπή.

[Nederlands]

Overal de stilte die neerdaalde.

God die neerdaalde met de ploeg.

Wit was zijn gewaad, reusachtig zette hij zich neer, en hij zette zich naast hem op het krukje, zijn kleren verduisterden het zand, en zijn brede hand woelde door het zand, zijn witte vingers zeefden het zand, en God

sprak, traag zijn hand opheffend, dat de vogels moesten verdwijnen, en ze verdwenen, ze schrokken op, vlogen weg tussen de cypressen, verdwenen, bedekten de rand van de hemel.

En God sprak.

En daar kwam Faní, somber en zwijgend afdalend naar het kiezelstrand.
Daar kwam ook de portier die mank liep,
Nikos van de kiosk en de brede
rivier voorbij Larisa, en daarachter de brug, en de weg bij Kozani, en de mitrailleurs, en de schreeuw van de kapitein in de donkere kloof, daar kwam Faní,

[Grieks]

Κατέβηκε παντοῦ ἡ σιωπή.

Κατέβηκε μέ τ᾽ ἄροτρο ὁ Θεός.

Ἄσπρο τό ροῦχο τον, πελώριος ἔκατσε, κι ἔκατσε δίπλα στό σκαμνί, τά ροῦχα του τόν ἄμμο σκοτεινιάζοντα, καί τό φαρδύ του χέρι ἐσκάλισε, τ᾽ ἄσπρα του δάχτυλα κοσκίνισαν τόν ἄμμο, κι ὁ Θεός

εἶπε, σηκώνοντας ἀργά τό χέρι του, νά φύγουν τά πουλιά, κι ἐκεῖνα φύγανε, ξαφνιάστηκαν, πῆραν τό δρόμο ἀνάμεσα στά κυπαρίσσια, ἐφύγανε, σκεπάσανε τήν ἄκρη τ᾽ οὐρανοῦ.

Κι εἶπε ὁ Θεός.

Κι ἦρθε ἡ Φανή, κατέβηκε, σκούρα κι ἀμίλητη στήν πέτρα τοῦ γιαλοῦ.
Ἦρθε κι ὁ θυρωρός κουτσαίνοντας,
ὁ Νίκος ἀπό τό περίπτερο καί τό πλατύ
ποτάμι πέρα ἀπό τή Λάρισα, κι ἡ γέφυρα ὕστερα, κι ὁ δρόμος ὄξω ἀπ᾽ τήν Κοζάνη, καί τά πολυβόλα, κι ἡ κραυγή τοῦ λοχαγοῦ στή σκοτεινή χαράδρα, ἦρθε ἡ Φανή,

[Nederlands]

in het eindeloze ziekenhuis, gangen en licht, en daarboven rode heuvels, rode, dieprode, zwarte heuvels terwijl de avond viel en ze met lantarens rondliepen tussen de stapels hout, terwijl Zafoglou jullie uitvloekte en daar waren

duizenden formulieren, papieren, stempels en zegels en parafen, de pensioencommissie en de duistere wand daarachter met de volgeprikte kaart, vliegenpoepjes, sigaretten, gedempte stemmen naar elkaar toegebogen.

En daar verscheen, kalm voortlopend over het zand, daar kwam de vrouw bij het wachthuisje in de bocht, ze pakte traag de ketting en hing die over de haak, en haar arm eindigde bij de pols, droog als hout, geblakerd.

En vijf vrachtwagens hielden halt op het asfalt, pal achter elkaar, en nu kwam de hond overeind, schoot als een bliksemschicht af op de trein, die zich in beweging zette, en daar gingen de botten, wielen en botten, stangen-botten, en toen jankte de hond.

[Grieks]

στό ἀπέραντο νοσοχομεῖο, διάδρομοι χαί φῶς, χαί πιό ψηλά χόχχινοι λόφοι, οί λόφοι χόχχινοι, χοχχινοχόχχινοι, μαῦροι χαθώς ἐνύχτωνε χαί περπατοῦσαν μέ φανάρια ἀνάμεσα στά ξύλα, βλαστημώντας τό Χριστό σας ὁ Ζαφόγλου χι ἤρθανε

χιλιάδες ἔγγραφα, χαρτιά σφραγίδες χαί χαρτόσημα χι ὑπογραφές, ἡ ἐπιτροπή στή σύνταξη χι ὁ σχοῦρος τοῖχος πίσω τους μέ τό σημαδεμένο χάρτη, μυγοχέσματα, τσιγάρα, σχύβοντας χάτι σχυφτές φωνές.

Κι ἐφάνηχε ἀπ᾽ τούς ἄμμους, περπατώντας ἥσυχα, ἦρθε ἡ γυναίχα στό φυλάχιο τῆς στροφῆς, πῆρε τήν ἀλυσίδα ἀργά, τήν πέρασε στό γάντζο, χαί τό χέρι της χομένο ἀπ᾽ τόν χαρπό, ξερό σάν ξύλο, χάψαλο τό χέρι της.

Καί πέντε φορτηγά στήν ἄσφαλτο σταμάτησαν, τόνα μέ τ᾽ ἄλλο, ὁ σχύλος τότε ἀνασηχώθηχε, πάνω στό τραίνο ἐχίμηξε ἀστραπή, χαθώς τό τραίνο ἐχίναγε, χι ἀρχίνισαν τά χόχαλα, τροχοί χαί χόχαλα, σίδερα - χόχαλα, χι ὁ σχύλος τότες οὔρλιαξε.

[Nederlands]

En hij hoorde het, in zichzelf verzonken hoorde hij het.

En hij wilde opstaan, kwam overeind, viel meteen weer neer.

De zee voerde hem mee, duisternis donkerde op uit de diepte en hij kreeg het koud bij het raam, de zee voerde hem mee, rotsen water en stenen losten op,

de ketting, het asfalt, de vijf vrachtwagens,

de rode rotsen, kiezelsteen en zand en hemel,

enkel de lege hemel.

[Grieks]

Κι ἐχεῖνος ἄχουσε, μέσα στή βύθιση, ἄχουσε.

Κι εἶπε νά σηχωθεῖ, σηχώθηχε, ξανάπεσε μεμιᾶς.

Τόν πῆρε ἡ θάλασσα, σχοτάδι χαμηλά σχοτείνιαζε χαί πάγωνε ἀπό τό παράθυρο, τόν πῆρε ἡ θάλασσα, βρά-χια νερό χαί πέτρες χάθηχαν,

ἡ ἁλυσίδα, ἡ ἄσφαλτο, τά πέντε φορτηγά,

τά βράχια χόχχινα, πέτρα χαλίχι χι ἄμμος χι οὐρανός,

μονάχα ὁ χούφιος οὐρανός.

Bij wijze van biografie

Zo keerde hij terug uit de oorlog, met afgetrapte laarzen en zijn kaki uniform.

Enkel die duistere helling, meer naar beneden de bomen minder dicht opeen, een stukje rivier - stroom bevroren licht.

Hij vond zijn hond - die niet blafte.

En enkele naamloze doden die eerste namiddag. Daarna nog vele chaotische middagen. Uiteindelijk, bedacht hij, wordt alles teruggebracht tot papier.

Dagen droog als geweerschoten, een roerloze maan boven huizen en prikkeldraad.

Zwijgende mensen wilden zijn persoonsbewijs zien, telkens weer zijn persoonsbewijs.

Περιπου βιογραφια

Ἔτσι κατέβηκε ἀπ᾽ τόν πόλεμο, μέ φαγωμένα τ᾽ ἄρβυλα καί τό χακί του ἀμπέχωνο.

Μονάχα ἐκείνη ἡ σκοτεινή κατηφοριά, πιό χαμηλά τά δέντρα ἀνοίγοντας, ἕνα κομμάτι ποταμιοῦ - ποτάμι παγωμένο φῶς.

Βρῆκε τό σκύλο του - δέ γαύγισε.

Καί κάτι σκοτωμένοι δίχως ὄνομα τό πρῶτο ἀπόγευμα. Ὕστερα πολλά μπερδεμένα ἀπογεύματα, στό κάτω τῆς γραφῆς ὅλα χωνεύονται στά χαρτιά, συλλογίστηκε.

Μέρες ξερές σά ντουφεκιές, ἕνα φεγγάρι ἀκίνητο πάνω σέ σπίτια καί συρματοπλέγματα.

Ἀμίλητοι ἄνθρωποι τοῦ γόρεψαν ταυτότητα, ξανά ταυτότητα.

[Nederlands]

De dochter van het kwaad greep hem aan en hij worstelde.

En wanneer hij 's nachts sliep, bloedbespatte bergen en rotsen die over hem heen vielen, van alle kanten keken half, half in het licht zijn vrienden

en de anderen met koppen die hij zich nauwelijks herinnerde, hem met z'n allen vragend aan.

Wanneer hij soms op liefde uitging, bevond hij zich oog in oog met die furies, ze kwamen van het strand aanzwermen en zaten hem na tot boven op de heuvel.

Hij sprong over klippen en duinen, geradbraakt en dorstig dronk hij uit donkere bronnen.

Aldoor zonk hij weg en kwam weer boven
in dezelfde kuil.

Een andere kracht bezat hij niet,

[Grieks]

Τόν πῆρε ἡ χόρη τοῦ χαχοῦ χαί πάλεψε.

Κι ὅπως χοιμότανε τή νύχτα, ματωμένα βουνά χαί
πέτρες πού πέφτανε ἀπάνω τον, γύρω γύρω μισοί,
μισοφώτιστοι οἱ φίλοι του

χαί οἱ ἄλλοι μέ φάτσες πού μόλις θυμόταν, μέ περίεργα
μάτια συναγμένοι τόν χοίταζαν.

Πού πάγαινε χαμμιά φορά στόν ἔρωτα, βρισχόταν ἀν-
τιμέτωπος μέ χεῖνες τίς μαινάδες, ἀνεβαίνανε χοπάδι
ἀπ᾽ τό γιαλό, τόν χυνήγαγαν ὥς πάνω στό λόφο.

Δρασχέλιζε ξέρες χι ἀμμότοπους, σαχατεμένος δίψα-
γε, ἔπινε ἀπό σχοτεινές πηγές.

Συνέχεια βούλιαζε χι ἀνέβαινε
στόν ἴδιο λάχχο.

Δέν χάτεχε ἄλλη δύναμη,

[Nederlands]

enkel dit pijnigen van zijn papier, eindeloze doorhalingen,
's avonds overstuur, wanneer de wereld een voorstelling is van
dode personen.

Op een dag zag hij een hand met gebroken vingers, op een dag
was er de huiveringwekkende wind.

Met de jaren ondraaglijker de jaren. En overal hetzelfde duister de
eeuwen.

Uitrekenend hoeveel dood hem nog restte vóór en ná ieder gedicht.

Met oude kranten dichtte hij de kieren van zijn lichaam, om water
en kou buiten te sluiten.

Daarna die zee, voor dag en dauw bij Ayandréas, ternauwernood
in haar schaduw op de loer liggend,

een grimmige gloed op zijn gelaat, terwijl hij de weg opging naar
de ijlte,

inwoner nu van de eeuwigheid,

gewaarmerkt en wel.

[Grieks]

μονάχα τά χαρτιά του βασανίζοντας, ἕνα σωρό σβη-
σίματα, τό βράδυ ἀνάστατος, ὅταν ὁ κόσμος παρα-
σταίνεται μέ πρόσωπα νεκρῶν.

Μιά μέρα εἶδε ἕνα χέρι μέ σπασμένα δάχτυλα, μιά
μέρα ὁ φοβερός ἀέρας.

Τά χρόνια μέ τά χρόνια ἀβάσταχτα. Κι οἱ αἰῶνες παν-
τοῦ τό ἴδιο σκοτάδι.

Μετρώντας πόσος θάνατος τοῦ περίσσευε καί πρίν καί
μετά ἀπό κάθε ποίημα.

Ἔφραζε μέ παλιές ἐφημερίδες τό κορμί, νά μήν περ-
νᾶνε ἀπ᾽ τίς χαραματιές τά νερά καί τό κρύο.

Ὕστερα ἐκείνη ἡ θάλασσα, στόν Ἁγιαντρέα χαράματα,
κι ὅ, τι στόν ἴσκιο της καραδοκώντας,

ἕνα ἄγριο φῶς στήν ὄψη του, καθώς ἀνέβαινε τό δρόμο
στόν αἰθέρα,

ἔνοικος τώρα τοῦ παντοτεινοῦ,

χεχυρωμένος.

Mogelijke toevoegingen bij het gedicht
Bij wijze van biografie

Op de oevers van de rivier waar het woei en de stenen vreugdeloos waren, met een koud, onpartijdig licht.

Kijklustige, mollige dames, met grondeloze schoot, zuignappen en andere attributen, zwermden om hem heen en boden hem vochtigheden, zogenaamde mysteriën, nieuwe leegten, omwille van het goedgebouwde lichaam, het onbeschrijflijke gelaat met al die spijkers.

Πιθαν□ς προσθ□□ες στ□ ποίημα
Περιπου βιογραφια

Στίς ὄχτες τοῦ ποταμιοῦ πού ἐφύσαγε χι οἱ πέτρες
ἤτανε δίχως χαρά, μ᾽ ἕνα χρύο, ἀδέχαστο φῶς.

Κυρίες φιλοθεάμονες τόν τριγύριζαν, στρογγύλες, ἀβυσσόχολπες, μέ μυζητῆρες χαί ἄλλα σύνεργα, προσφέροντάς του ὑγρασίες, δῆθεν μυστήρια, ἄλλες ἐρημώσεις, ἐξαιτίας τό χαλοφτιαγμένο χορμί, τό ἀπερίγραπτο πρόσωπο μέ τά πολλά χαρφιά.

[Nederlands]

Achter in zijn ogen had hij nóg een oog, dat naar binnen gericht was, zonder aflaten, altijd waakzaam.

Toen hij op een namiddag buiten stemmen hoorde, kwam hem een reeks huiveringwekkende herinneringen voor de geest, omzwervingen uit zijn ijzige kinderjaren, weggevaagd, bitter als ze waren.

Op een dag zag hij zijn kop ingemetseld tussen de stenen van het huis. Ik ben dood, ik gá dood, dacht hij.

Hoezo: gewaarmerkt?

[Grieks]

Στό βάθος στά μάτια του εἶχε ἀχόμα ἕνα μάτι, πού χοίταγε πρός τά μέσα, ἐχεῖ χαρφωμένο, ποτέ νυσταγμένο.

Ἀχούγοντας ἕνα ἀπομεσήμερο χάτι φωνές ἀπόξω, τοῦ ἤρθανε μιά σειρά φριχιαστιχές ἀναμνήσεις, περίπατοι ἀπό τά παγερά παιδιχά του χρόνια, θερισμένα, φαρμάχι ὅπως ἦταν.

Μιά μέρα εἶδε τό μοῦτρο του ἐντοιχισμένο ἀνάμεσα στίς πέτρες τοῦ σπιτιοῦ. Ἔχω πεθάνει, θά πεθάνω, συλλογίστηχε.

Μά τί θά πεῖ χεχυρωμένος;

La forza del destino
Nasos Vayenás[*]
(Vertaling Marko Fondse)

Onder bomen, onder takken voor geen licht doordringbaar
ontbloot de noordenwind je met zijn vingers.

In het hart van 't bos, tussen de blaren,
waait de wind aan en ontbindt je haren.

Haren met de geuren van ahorn en venkel.
Maar glanst je borst op dan is die niet enkel

dat wat zich voordoet, zoals ook de maan niet
is wat zij voorgeeft dat zij is, wat je bestaan ziet.

La forza del destino

Κάτω ἀπὸ δέντρα, χάτω ἀπὸ σχοτεινὰ χλαδιὰ
σὲ γυμνώνουν τὰ δάχτυλα τοῦ βοριᾶ.

Μέσα στὰ φύλλα, στὴν χαρδιὰ τοῦ δάσούς
οἱ ἄνεμοι λύνουν τὰ μαλλιά σου.

Τὰ μαλλιά σου μυρίζουν σφεντάμι
χαὶ μάραθο. Ὅμως τὸ στῆθος σου ὅταν λάμπει

δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ φαίνεται. Ὅπως ἡ σελήνη
εἶναι χάτι ποὺ φαίνεται χαὶ χάτι ποὺ εἶναι.

* *Marko Fondse was een groot bewonderaar van de poëzie van Nasos Vayenás (1945), een van de belangrijkste Griekse dichters van na 1970. Samen met Hero Hokwerda vertaalde hij een keuze uit Vayenás' werk tot en met 1986, onder de titel* Biografie en andere gedichten *(Amsterdam 1990, nawoord Hero Hokwerda; voor de cyclus* Biografie *zie ook* DTR-Nieuwgrieks nummer, *lente 1987, p. 201 e.v.), alsook Vayenás' tot nog toe laatste (echte) bundel* Barbaarse oden, uit 1992 (Groningen 1997, inleiding idem). Bovenstaande vertaling van M.F. is *afkomstig uit een brief aan zijn co-vertaler (18-7-1994); voor een notitie die de vertaling begeleidde, zie onder de rubriek* Essay *in deze* DTR.

[Nederlands]

Iets dat er is, ook als haar schijf niet is te zien,
zoals er dikwijls vijf is in de plaats van tien.

Zoals grond zich in de hemelbodem voor kan doen.
Zoals zwart is in de diepte van het groen.

In de diepte van het groen wacht je ontbloot tot
je de madelief hebt kaalgeplukt van 't noodlot.

(Vertaling Hydra 7-7-'94)

[Grieks]

Εἶναι κάτι ποὺ εἶναι κι ὅταν δὲν φαίνεται
ὅπως τὸ δέκα συχνὰ εἶναι πέντε.

Ὅπως τὸ χῶμα στὸν πάτο τ᾽ οὐρανοῦ.
Ὅπως τὸ μαῦρο στὸ βάθος τοῦ πράσινου.

Γυμνὴ στὸ βάθος τοῦ πράσινου περιμένεις
μαδώντας τὴ μαργαρίτα τῆς εἱμαρμένης.